

Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta'lim muammolari: nazariya va amaliyot"

mavzusidagi
respublika ilmiy-amaliy anjuman
materiallari to'plami

1-APREL 2026-YIL

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

“SMART QUILL PUBLISHING” NASHRIYOTI

**“YOSH TADQIQOTCHILAR VA TALABALAR ILMIY FAOLIYATIDA
INNOVATSIYA, INTEGRATSIYA VA ZAMONAVIY TA’LIM
MUAMMOLARI: NAZARIYA VA AMALIYOT”
mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami**

**“INNOVATION, INTEGRATION AND MODERN EDUCATION
ISSUES IN THE SCIENTIFIC ACTIVITIES OF YOUNG RESEARCHERS
AND STUDENTS: THEORY AND PRACTICE”**

Proceedings of the Republican Scientific and Practical Conference

**«ИННОВАЦИИ, ИНТЕГРАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ
СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ И СТУДЕНТОВ: ТЕОРИЯ И
ПРАКТИКА»**

сборник материалов республиканской научно-практической конференции

1-aprel 2026-yil

NAMANGAN-2026

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bosh muharrir: *Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor – M.Y. Sobirova*

Mas’ul muharrir: *Tarix fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dotsent – R.M. Akbarov*

Mas’ul muharrir o‘rinbosari: *A. Jabborov*

T A H R I R H A Y ’ A T I

Yuldashev Javoxir	—	Pedagogika fanlari doktori (DSc),
Abduraxim o‘g‘li		dotsent
Oribboyeva Dilafruz	—	Pedagogika fanlari doktori (DSc),
Dadamirzayevna		dotsent
Botirova Sevara	—	Pedagogika fanlari bo’yicha
Mamurovna		falsafa doktori (PhD), dotsent
Fayzullayev	—	Siyosiy fanlar doktori (DSc),
Tursunboy		Professor
Turg’unboyeva Azizxon	—	Psixologiya fanlari bo’yicha
G‘ulomovna		falsafa doktori (PhD), dotsent
Xaydarov Zaxriddinbobir	—	Tarix fanlari nomzodi,
Umarovich		dotsent
Madraximov Zohid	—	Tarix fanlari nomzodi,
Sharofovich		dotsent
Abdullayev Akmal	—	Falsafa fanlari bo’yicha
Nasriddinovich		falsafa doktori (PhD), dotsent
Mamatov Obidxon	—	Falsafa fanlari nomzodi,
Vaqqosovich		dotsent
Abdullayev Nodirxon	—	Kimyo fanlari bo’yicha
Juraxanovich		falsafa doktori (PhD)
Xudayqulov Shavkatbek	—	Texnika fanlari bo’yicha
Soyibjanovich		falsafa doktori (PhD), dotsent
Abdullayev O‘ktamjon	—	San’atshunoslik fanlari bo’yicha
Ergashevich		professor
Tojiboyev Elmurod	—	Pedagogika fanlari bo’yicha
Maxmudjanovich		falsafa doktori (PhD), dotsent
Boydadayev Davron	—	Iqtisodiyot fanlari bo’yicha
Maxmudovich		falsafa doktori (PhD)

Mazkur “Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari “Smart Quill Publishing” nashriyoti Taxrir Kengashining 2026-yil 1-apreldagi 1-sonli yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

SO‘Z BOSHI

Hurmatli anjuman ishtirokchilari!

Zamonaviy taraqqiyot bosqichida ilm-fan va ta’lim tizimida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar yosh tadqiqotchilar va talabalar zimmasiga katta mas’uliyat yuklamoqda. Ayniqsa, innovatsion yondashuvlar, fanlararo integratsiya va ta’lim jarayonining zamonaviy muammolarini ilmiy asosda o‘rganish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani ana shu dolzarb masalalarni muhokama qilish, ilg‘or ilmiy g‘oyalar va amaliy tajribalarni ommalashtirish, yoshlarning ilmiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish maqsadida tashkil etildi.

Mazkur anjuman materiallari to‘plamida turli sohalarga oid ilmiy maqolalar jamlangan bo‘lib, ularda ta’lim tizimini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish hamda yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan muhim g‘oyalar ilgari surilgan. To‘plam yosh tadqiqotchilar, professor-o‘qituvchilar va amaliyotchilar uchun foydali ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ishonamizki, mazkur ilmiy-amaliy anjuman va uning materiallari respublikamizda ilm-fan va ta’lim tizimini yanada rivojlantirishga, yoshlarning ilmiy izlanishlarini qo‘llab-quvvatlashga hamda innovatsion fikrlashni keng yoyishga o‘z hissasini qo‘shadi.

Barcha ishtirokchilarga ilmiy faoliyatlarida ulkan muvaffaqiyatlar tilaymiz.

Sobirova Maxbuba Yusupdjanovna

Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

**SYMMETRICAL AND ASYMMETRICAL CHARACTERISTICS OF THE
LEXEMES “WEALTH/POVERTY” IN UZBEK LANGUAGE**

Mirzayeva Gulnozaxon Ilxamovna

Andijon davlat universiteti katta o’qituvchisi

E-mail: aasadbek5577@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-7659-1913>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19420594>

Abstract: *In recent years, the study of the categories of symmetry and asymmetry in linguistics has not only allowed us to understand the foundations of language but also the national and mental stereotypes of a particular people. The goal of this article is to help native speakers understand the full range of basic lexical combinations used in this area, apply the most essential ones in communication, determine the semantic relationships between lexical combinations, and identify the symmetrical and asymmetrical characteristics of the lexemes "wealth/poverty" in the Uzbek language.*

Keywords: *wealth, poverty, symmetry, asymmetry, lexeme, paradigmatic, syntagmatic, quantitative category, concept.*

Аннотация. *В последние годы изучение категорий симметрии и асимметрии в лингвистике не только позволило увидеть основы языка, но и понять национально-ментальные стереотипы конкретного народа. Цель данной статьи — помочь носителям языка понять весь спектр основных лексических сочетаний, используемых в данной области, применять наиболее необходимые в процессе общения, определить семантическую связь лексических сочетаний друг с другом, а также выявить симметричные и асимметричные характеристики лексем «богатство/бедность» в узбекском языке.*

Ключевые слова: *богатство, бедность, симметрия, асимметрия, лексема, парадигматическая, синтагматическая, количественная категория, концепт.*

Annotatsiya: *Keyingi yillarda tilshunoslikdagi simmetriya va asimmetriya kategoriyalarini o’rganish nafaqat tilning negizini ko’rish, ma’lum bir xalqning milliy-mentalital stereotiplarini tushunish imkoniyatini ham beradi. Ushbu maqola tilshunoslikdagi simmetriya va asimmetriya nazariyasi til sohiblariga ma’lum bir sohada ishlatiluvchi leksik birikmalarning asosiy jamg’armasini butun ko’lami bilan anglash, muloqot jarayonida ulardan eng zarurlarini qo’llash, leksik birikmalarning bir-birlari bilan mazmuniy jihatdan bog’lanishi hamda o’zbek*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tilida “boylik/kambag‘allik” leksemalarining simmetrik va asimmetrik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: *boylik, kambag‘allik, simmetriya, asimmetriya, leksema, paradigmatic, sintagmatik, miqdor kategoriyasi, konsept.*

Introduction. It is known that "the initial concepts of symmetry and asymmetry were based on mythological and religious views, which led to a qualitative distinction between right and left, and to an axiological attitude towards them, especially in their expression in language, and to positive and negative characteristics" [1: 291].

By symmetrical and asymmetrical analysis of the lexemes "wealth and poverty" we mean a system of linguistic units united around the invariant archiseme "wealth and poverty", having their own place in this field, having different morphological and syntactic structures and patterns, having different degrees of close or distant semantic relations to the invariant meaning (far from the main meaning), having one or more symmetrical meanings, mono- or polyfunctional, in mutual paradigmatic and syntagmatic relations, active and inactive depending on their function, and having different color characteristics in terms of expressiveness.

Main part. The lexemes “wealth and poverty” in the symmetrical meaning have a content and a plan of expression. By the content plan of symmetry and asymmetry, we understand the set of close and distant integral and differential semes related to the general archiseme “wealth and poverty”. By the plan of expression of symmetry and asymmetry, we understand various lexical units united around the general meaning of “wealth and poverty”, formed within the possibilities of the phonetic, lexical, grammatical laws of the language, having visual and auditory forms characteristic of oral and written speech.

Revealing the linguistic content features of language units that form separate paradigmatic rows, grouped into one area based on the symmetrical meaning of the lexeme "wealth and poverty" in the Uzbek language, is of both theoretical and practical importance.

In studying the symmetrical and asymmetrical meanings of the lexemes "wealth and poverty" in the Uzbek language, we paid attention to their etymological origin. As a result, it was found that there is a lot of interesting information related to these lexemes.

We have defined the concept of “wealth and poverty” in the “Explanatory Dictionary of the Uzbek Language” edited by E. Begmatov and A. Madvaliev. In the Uzbek language, the nouns “wealth and poverty” contain various symmetrical and asymmetrical meanings and serve as the semantic center of a large number of word families. First of all, according to the definition of the

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

word “wealth” in the dictionary, it expresses the meanings of “being rich, a wealthy position, a collection of property, a set, abundance”. In this dictionary (Volume I), the following main meanings of the word “wealth” from the noun category are given:

1. The world, the state, property. For example: *Sixteen thousand sheep, two and a half thousand horses are not a joke of wealth* (P.Kodirov, “Yulduzli tunlar”).
2. A complex of natural, material resources. *Underground resources. Material resources. Natural resources. Fossil resources. Our influential scientists are making a significant contribution to the study of the natural resources of our country.* (From the newspaper).
3. The product, complex of mental, spiritual, and moral activity. For example: *The people must preserve their language as the greatest national treasure.* (From the newspaper).
4. Economically strong, lacking nothing, full, wealthy. For example: *If a country is rich, its market will also be full.* (U.Normatov, “Talant tarbiyasi”).

Also, the analysis of the ancient testaments of the holy books shows that the lexeme "wealth" is used many times in the vocabulary in both symmetrical and asymmetrical meanings, allowing us to conclude that it means material and spiritual wealth. Along with the lexeme "wealth", one can also find other expressions related to material wealth, such as a large treasure, gold, silver, cattle, slaves, camels, sheep, donkeys.

The symmetrical concept of the lexeme "wealth" reflects not only the material state, but also the spiritual values of a person. Accordingly, these concepts are divided into two:

1. Lexemes expressing material wealth with symmetrical and asymmetrical content: *land and water, buildings, property, gold, silver, pearls, treasures, sheep, donkeys, camels, herds of cattle, servants, slaves, dinar, love of money, slavery, dependence.*
2. Lexemes expressing spiritual wealth with symmetrical and asymmetrical content: *faith, self-denial, love, following, worldly freedom, wisdom, good name, fame, blessing, loyal friends, good relations, virtue, peaceful life, hospitality, greatness heavenly treasures, treasures of the heart. goodness, God's grace, gift, mercy, harmony.*

We found it necessary to study these two groups by dividing them into smaller groups. In it, the lexeme "wealth" acts as a reflection of the material state (the classification was carried out on the basis of the principle of the presence/absence of material wealth), as well as the methods and laws of acquiring and destroying wealth (asymmetric). It included 4 small groups:

- 1) Possessing wealth: luxurious, opulent, affluent; exalted: For example: *“Akbarali boylik to’plab ... qachondir Hindistonga sayohat qilishini orzu qiladi, tilagiga yetdimikan?”* (X.Sultonov “Onamni yurti”);

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

2) Disposal of wealth: waste, squandering, inefficiency, wastefulness, frivolity, overspending, excess, expenditure, plunder: *“Tejam bilan ishlatsang, uy ro‘zg‘oring but. Isrof bilan ishlatsang, yomon kunni kut” (“Qanotli so‘zlar”);*

3) Characteristics of wealth: honesty, truthfulness, justice, purity, conscientiousness, gambling, integrity, generosity. For example: *“Men mavizni tamom shar‘iy qilib tayyorlayman, tunov kuni mahallamizning boylari halolligiga fatvo berib ketdilar”* (A.Qodiriy *“O‘tgan kunlar”*);

4) Wealth "philosophy" (ethics): *“hisob-kitobli pul, tejab ishlatiladigon boylik, xalq boyligi, xalol-harom boylik”.*

The second group is considered "wealth" in relation to the personal qualities of a person and the value system of society. The opposition of material wealth to spiritual values, characteristic of the Uzbek mentality, is based on the symmetrical and asymmetrical aspects of wealth and the contradictory attitude towards it. In the Uzbek language, this group is represented by the following subgroups:

1) Wealth is love: love, selfishness, care, love for God, etc.; For example: *“Otam bo‘lmasangiz ham meni otalik muhabbati bilan sevgan sodiq va mehribon kishimsiz, ya‘ni ma‘naviy otam”.* (A.Kodiriy *“O‘tgan kunlar”*);

2) Wealth is friendship: true, genuine, loyal, affectionate; For example: *“Haqiqiy do‘stda insonning eng yaxshi xislatlari mujassamlashgan bo‘ladi”* (From the newspaper);

3) Wealth is health: *may your health and wealth be good, your limbs healthy, your mind sound, and your spirits upbeat;*

4) Wealth is values (intelligence, dignity, happiness): *good luck, being happy, achieving one's dream, achieving success;*

5) Wealth is power: *gold, march, unique, beautiful, unique;* For example: *“Noyob talant egasi bo‘lgan Yusufjon qiziq o‘z xalqining aziz farzantlaridan biridir”* (T.Obidov *“Yusufjon qiziq”*);

6) Wealth is the product of creative intellectual activity: *literary, artistic, scientific, discoveries, broadcasts;* For example: *“Navoiy hayoti yo‘lida yozgan barcha adabiy boyliklarini yosh avlodga qoldirgan buyuk siymodir”* (Oybek *“Navoiy”*);

7) An assessment that is contrary to wealth: unworthy, inappropriate, hypocritical, arrogant, etc. For example: *“Boylarni sodda xalqni aldab, ularni xalol mexnatlarini qadrsizlash munofiqlikdir”* (M.Ismoilov *“Farg‘ona t.o.”*).

If we pay attention to the symmetrical and asymmetrical structure of the lexeme "wealth", it should be noted that the object of this study consists of many small microconcepts, which reflect the characteristics of wealth in human life.

Each microconcept included in the concepts of "wealth" in the symmetrical aspect differs in its wide scope in the scale of its lexical and phraseological units in the Uzbek language.

It is worth noting that most poverty-related lexemes are formed through a new method of word formation, which is characteristic of the modern Uzbek language, the semantic method. When talking about word formation models, it is appropriate to understand in more depth the process of symmetrical development of poverty-related lexemes and the structural and semantic features of new terms that have not yet been reflected in dictionaries.

One of the indicators of linguistic richness is the presence of synonyms, as well as quasi-synonyms (partial or ambiguous synonyms), which allow expressing one concept in several ways, as well as synonyms (partial or ambiguous synonyms). Synonyms may differ from other words in additional shades of meaning, emotionality, expressiveness, stylistic aspects, respectively.

The above linguistic units are the main linguistic means that serve to form the center (core), periphery and three segments of the semantic field of "poverty".

The main part of the concept of "poverty" is occupied by the asymmetric meaning of the periphery, since this asymmetric meaning intersects with other concepts in the same field and is inextricably linked with each other in terms of content, which serves to enrich the content structures with their additional meanings and signs. In the process of analyzing examples taken from explanatory dictionaries, these semantic signs are highlighted in the implementation of the concept of "poverty" in speech.

It should be noted that the volume of linguistic means used at the level of concepts of the asymmetric meaning of the lexeme "poverty" is extremely rich in linguistic materials. They cover a large layer of information. Many means in expressing the concept of "poverty" reflect different meanings in different directions. The realization of asymmetry does not require the presence of peripheral signs and their full implementation, but rather the center of this semantic field.

From the above symmetrical and asymmetrical structure of the concept of "poverty", we can see that we have observed the expression of this lexeme in the language with various linguistic means. As a result, it became clear that linguistic units reveal the internal state of a person, psychological abilities, physiological appearance and behavior, and in the language, such word groups as adjectives, adverbs and nouns, revealing the character of a person.

Conclusion. Based on the results obtained during the analysis, the demonstration of symmetrical and asymmetrical structures and explanations made it possible to explain all the meanings of the components of the lexeme “wealth and poverty”. The conceptual signs obtained by us, information about their interrelation, as well as the frequency of use of the asymmetrical structure of the semantics of “wealth and poverty” showed. This, of course, is a feature of the performance of asymmetrical concepts in this speech. Therefore, symmetry is expressed in this speech.

The structural description of the studied “wealth and poverty” allowed us to bring into a certain system (order) various linguistic means used to indicate symmetrical and asymmetrical concepts.

It was confirmed that the above symmetric and asymmetrical analysis of the lexical combination “wealth and poverty” gives rise to a functionally and semantically clear structure with various linguistic units. Its structural elements are the core component, which is semantically simple and consists of a lexical unit or several units containing the general meaning of the semantic field; the center - a number of layers surrounding the core - are lexical units with a more semantically complex value; and the periphery consists of secondary parts that, with their main meanings, enter other types of semantic fields and express the semantics of this field through certain linguistic units.

In conclusion, the use of this approach and the conduct of symmetric and asymmetric analysis, the expansion of the object of research and its future refinement, in our opinion, will allow for the improvement of modern linguistics methodology, its coordination and integration in the semantic and cognitive directions.

References:

1. Вейль Г. Симметрия, 2-е изд. - М.; Едиториал УРСС. 2003. -С.35-36.
2. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш.- Т.Маънавият.2004.
3. Hornby A.S.OXFORD Advanced Learner*s dictionary. sixth edition/ Edited by Sally Wehmeier. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2000. P. -581-582-583.
4. Webster’s third international dictionary of the English language. Könnemann.1993.
5. Shokirov Sh.I. Turli tizimli tillar persepsiyasida simmetrik va asimmetrik munosabat. – F.f.dok. aftoref – T. 2026.
6. John Galsworthy. Apple Tree and other stories [Text]. J. Galsworthy. - М.: Изд-во лит. наиностр.яз, 1961

TASAVVUF TA’LIMOTIDA ATROF MUHITNI ASRASH MASALASI

Kamolov Shahzod Baxtiyor o’g’li

Namangan davlat pedagogika insitituti Tarix yo’nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail. Shahzodkamolov024@gmail.com

Tel: +998976708419

<https://orcid.org/0009-0007-4129-2678>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19420632>

Annotatsiya: Mazkur maqolada tasavvuf ta’limotida atrof-muhitni asrash masalasi diniy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Unda sufiylikning tabiatga nisbatan hurmat, kamtarlik, isrofgarchilikdan tiyilish va mavjudotlarga shafqat kabi tamoyillari ekologik ongning shakllantirishdagi o’rni bilan asoslab beriladi. Qur’oni karim oyatlari va hadislar asosida insonning yer yuzidagi mas’uliyati yoritilib, tabiatni muhofaza qilish diniy burch ekani ta’kidlanadi. Shuningdek, Ahmad Yassaviy, Abdulqodir G’iloniy, Jaloliddin Rumiy, Ibn Arabiy hamda Abu Hamid G’azzoliy kabi mutasavviflarning tabiat va hayvonot olamiga doir qarashlari misol tariqasida keltiriladi. Ularning asarlarida tabiat Allohning tajallisi va hikmatining namoyoni sifatida talqin qilinadi. Maqolada tasavvufning ekologik muammolarni hal etishdagi ma’naviy-axloqiy imkoniyatlari ochib berilib, zamonaviy ekologik inqiroz sharoitida sufiylik qadriyatlarini hayotga tatbiq etish zarurligi asoslanadi. Xulosa qilib, inson va tabiat o’rtasidagi uyg’unlikni saqlash tasavvuf falsafasining muhim tamoyili ekani qayd etiladi.

Kalit so’zlar: Tasavvuf, atrof-muhit muhofazasi, ekologik ong, tabiatga hurmat, isrofgarchilikdan tiyilish, hayvonlarga shafqat, ilohiy tajalli, ma’naviy mas’uliyat.

THE ISSUE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUFI TEACHINGS

Kamolov Shahzod Bakhtiyor ogli

3rd-year student, History Department

Namangan State Pedagogical Institute

E-mail: Shahzodkamolov024@gmail.com

Phone: +998976708419

Abstract: This article analyzes the issue of environmental protection in Sufi teachings from a religious and philosophical perspective. It substantiates the role of fundamental Sufi principles – such as respect for nature, humility, avoidance of extravagance, and compassion toward all living beings – in shaping ecological consciousness. Based on verses of the Holy Qur’an and

Hadiths, the human responsibility on earth is elucidated, emphasizing that protecting nature is regarded as a religious duty. The views of prominent Sufi thinkers, including Ahmad Yassawi, Abdulqadir Gilani, Jalal al-Din Rumi, Ibn Arabi, and Abu Hamid al-Ghazali, concerning nature and the animal world are also presented. In their works, nature is interpreted as a manifestation of divine revelation and wisdom. The article highlights the spiritual and ethical potential of Sufism in addressing contemporary environmental challenges and justifies the necessity of applying Sufi values in the context of the modern ecological crisis. In conclusion, preserving harmony between humanity and nature is identified as a fundamental principle of Sufi philosophy.

Keywords: Sufism, environmental protection, ecological consciousness, respect for nature, avoidance of extravagance, compassion toward animals, divine manifestation, spiritual responsibility.

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В УЧЕНИИ ТАСАВВУФА

Камолов Шахзод Бахтиёр угли

Студент 3 курса направления «История»

Наманганский государственный педагогический институт

E-mail: Shahzodkamolov024@gmail.com

Телефон: +998976708419

Аннотация: В данной статье проблема охраны окружающей среды в учении тасаввуфа анализируется с религиозно-философской точки зрения. Обосновывается роль таких принципов суфизма, как уважение к природе, скромность, отказ от расточительства и милосердие ко всем живым существам, в формировании экологического сознания. На основе аятов Священного Корана и хадисов раскрывается ответственность человека на земле и подчеркивается, что защита природы является религиозным долгом. Также приводятся взгляды таких мыслителей, как Ахмад Яссави, Абдулкадир Гилани, Джалал ад-Дин Руми, Ибн Араби и Абу Хамид аль-Газали относительно природы и животного мира. В их трудах природа рассматривается как проявление божественного откровения и мудрости. В статье раскрываются духовно-нравственные возможности тасаввуфа в решении современных экологических проблем и обосновывается необходимость применения суфийских ценностей в условиях современного экологического кризиса. В заключение отмечается, что сохранение гармонии между человеком и природой является одним из ключевых принципов философии тасаввуфа.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

***Ключевые слова:** Тасаввуф, охрана окружающей среды, экологическое сознание, уважение к природе, отказ от расточительства, милосердие к животным, божественное проявление, духовная ответственность.*

Tabiatni muhofaza qilish - tabiat va uning boyliklaridan oqilona foydalanishga, tabiatni inson manfaatlarini ko‘zlab ongli ravishda o‘zgartirishga, tabiat boyliklari va umuman tabiatni, uning go‘zalligi, musaffoligini saqlab qolishga va yanada boyitishga qaratilgan barcha tadbirlar majmuasi. Tabiatni muhofaza qilish tadbirlari majmuasiga davlatlar, xalqaro tashkilotlar, jamoat, ilmiy-texnik, ishlab chiqarish, iqtisodiy va ma’muriy tashkilotlar, har bir odam tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar kiradi.[1]

So‘fiylik oqimlarining atrof-muhitga ta’siri ko‘pincha ularning tabiatga nisbatan hurmat va hamdardlikni targ‘ib qiluvchi dunyoqarashi, diniy va falsafiy, shuningdek, tasavvufiy amaliyotlari bilan bog‘liq bo‘lib, bu tabiatdagi muqaddaslik va Yaratganning sifatlaridan ko‘rinishi kabi tushunchalarni rivojlantirishga olib keladi. So‘fiylar, o‘z nutqlarida va amaliyotlarida tabiatni aksariyat hollarda ishq va ma’rifat manbai deb ko‘radilar va bu ularning ekologik tushunchalariga ta’sir qiladi.

Asosiy jihatlar:

- Tabiatga nisbatan hurmat:

So‘fiylar tabiatni xudoning yaratilishining bevosita namoyon bo‘lishi sifatida ko‘radilar, bu esa unga nisbatan chuqur hurmat va ehtiromni uyg‘otadi.

- «Birlashgan mavjudot» konsepsiyasi:

Ko‘pgina tasavvufiy ta’limotlar barcha tirik mavjudotlarning, shu jumladan o‘simliklar va hayvonlarning Yaratguvchiga bog‘liqligini ta’kidlaydi, bu esa atrof-muhitni himoya qilishga undaydi.

- Tabiatning ramziyligi:

So‘fiylar tabiat hodisalarini va mavjudotlarini metafora sifatida qo‘llaydilar, tabiatdan olingan obrazlar ma’naviy va falsafiy fikrlarni ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, tog‘lar sabr-toqatni, daryolar esa vaqtning o‘tishini yoki ma’rifatning oqimini ramz qilishi mumkin.

- Eko-hududiy ta’sirlar:

So‘fiylarning ta’siri ba’zan diniy binolar atrofidagi tabiiy bog‘lar, o‘rmonlar yoki suv havzalarini saqlashga olib kelgan, bu esa atrof-muhitni muhofaza qilishning madaniy va ruhiy usullariga ta’sir qildi.

- Aqliy va axloqiy ta’sir:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Soʻfiylik, shaxsiyatni nazorat qilish va tabiatning qonunlariga mos keladigan hayot tarzini targʻib qilish orqali atrof-muhitga ijobiy taʼsir koʻrsatgan.

Sufiylikning atrof-muhitga bevosita taʼsiri kam boʻlsa-da, uning asosiy tamoyillari boʻlgan tabiatga hurmat, kamtarlik va shaxsiy nafsni tiyish orqali bilvosita ijobiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Sufiylar tabiatni Xudoning zohiri deb bilib, unga gʻamxoʻrlik qilishni diniy burch deb hisoblaydilar, bu esa tabiatni muhofaza qilishga undaydi.

Sufiylik va tabiatga hurmat:

- Xudoning zohiri:

Koʻpgina sufiylar tabiatni Xudoning yaratilishi va zohiri sifatida qabul qiladilar, bu esa tabiatga chuqur hurmat tuygʻusini uygʻotadi.

- Ehtiyotkorlik va kamtarlik:

Sufiylar shaxsiy foydalanishga ehtiyotkorlik bilan qarashadi, bu esa ortiqcha sarflash va tabiatni ifloslantirishga qarshi turishga yordam beradi.

- Tabiatni muhofaza qilish:

Sufiylikning "Tavakkul" tamoyili, yaʼni Xudoga suyanish, odamni tabiat bilan uygʻun yashashga undaydi, bu ham tabiatni muhofaza qilishning bir koʻrinishidir.

Tarixiy misollar:

- Sufiy ozodlik urushlari:

Sufiylar baʼzan oʻzlarining tabiatga boʻlgan hurmati va tabiatni muhofaza qilish tamoyilini himoya qilib, ijtimoiy va ekologik muammolarga qarshi kurashganlar.

- Sufiy maktablari:

Baʼzi sufiylar jamiyatlari tabiatga qulay boʻlgan yashash tarzi, qishloq xoʻjaligi va tabiatni muhofaza qilish tamoyillarini targʻib qilgan.

Sufiylikning asosiy tamoyillari tabiatga nisbatan hurmat, kamtarlik va sarf-xarajatlarning oldini olishni oʻrgatadi. Bu tamoyillar tabiatni himoya qilishga va uni saqlashga yoʻnaltirilgan boʻlib, bu orqali sufiylikning atrof-muhitga ijobiy taʼsiri namoyon boʻladi.[2]

Islom dinida atrof-muhitni muhofaza qilish boʻyicha maʼlum koʻrsatmalar berilganini Qurʼoni karim oyatlarini oʻrganish asosida bilib olish mumkin. Avvalo, shuni taʼkidlab oʻtish lozimki, Islom inson, borliq va ularni Yaratgan bilan aloqadorligi toʻgʻrisidagi taʼlimotlarni mujassam etgan dindir. Shu bois Islom dinida inson va tabiat oʻrtasidagi aloqani mavjud boʻlishi Yaratganning qudrati haqida mushohada yuritib, Unga ibodat qilishga chorlovchi, borliq goʻzalliklaridan bahra olib, uning komponentlarini asrab-avaylashni koʻzda tutuvchi maʼnaviy masʼuliyat hissini uygʻotadigan oʻziga xos rishta hisoblanadi [1: 194]. Islom taʼlimotiga binoan,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

inson bu borliqni ajralmas bir bo‘lagi bo‘lib, boshqa mavjudotlar orasida alohida mavqe’ga ega hisoblanadi. Tabiat esa inson manfaatlariga xizmat qiladigan o‘ziga xos ta’minot manbai sifatida ko‘riladi. Inson va tabiatga nisbatan bu tarzdagi munosabatdan kelib chiqib, borliqdagi biror mavjudotga yetadigan xavf-xatar odamzotning farovon va salomat holatda hayot kechirishiga mone’lik qiladigan omil deb baholanadi. Shuning uchun Islom dinining muqaddas kitobi Qur’oni karim oyatlaridan birida yer yuzidagi yuruvchi va uchuvchi jonotlar inson kabi xalq (ummat) ekanligi (“An’om”:38), boshqasida esa o‘zi singari xalq – nabotot va hayvonot olamini halok qilish “buzg‘unchilik” (“Baqara”:205) deb ta’riflanadi. Muhammad payg‘ambar (s.a.v.) hadislarida har bir inson yer yuzida tinchlik va omonlik bo‘lishi uchun mas’ulligi hamda ushbu javobgarlik xususida Yaratganning oldida savolga tutilishi haqida ta’kidlanadi [3: 72].[3. B – 345]

Shu o‘rinda, Islom dinidagi Yer yuzini obod qilish va atrof-muhitni muhofaza etish borasidagi ko‘rsatmalari xalqimiz orasida qadriyat darajasiga ko‘tarilganligini ko‘rish mumkin. Ya’ni, jamiyat va insoniyatga tekkan manfaati, odamzot hayotida tutgan roli bilan muhim ahamiyat kasb etib, e’zozlanadigan qadriyatlardan biri – hashardir. Shubhasiz, hashar xalqimizning yillar davomida saqlanib kelayotgan o‘ziga xos odatlaridan biri bo‘lib, u atrof-muhitni, mahallalarni obod qilish barobarida kishilar o‘rtasida o‘zaro hamjihatlik tuyg‘ularini ham mustahkamlaydi. Uning zamirida obodlik, hamjihatlik, mehr-oqibat, xayr-sahovat, bunyodkorlik mujassam sanaladi.

Demak, atrof-muhit tozaligi masalasi din sotsiologiyasi fani doirasida hal qilinadigan muammolar qatoriga kiritilish sababi hozirgi zamon sanoati va texnologiyasi muayyan ijtimoiy institutlar bilan bog‘liq holda vujudga kelganligidir. Shu bois ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda atrof-muhit musaffoligi zarur ekanligini inobatga olishimiz lozim.

Shayx Sa’di Sheroziy o‘zining “Guliston” asarida shunday yozadi: "Bir kishi chanqagan itni ko‘rib, unga quduqdan suv chiqarib berdi. Uning bu xayrli ishi sababli gunohlari kechirildi. Boshqa bir kishi esa mushukka shafqat qilmay, unga zulm qildi va shu sababli Allohning g‘azabiga duchor bo‘ldi." Bu rivoyat hayvonlarga shafqat qilishning inson qalbini poklashda va ma’naviy kamolotga yetishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Ahmad Yassaviy ham o‘z shogirdlariga hayvonlarga zo‘ravonlik qilish insonni ruhiy tubanlikka olib borishini uqtirgan. [4]. Uning tariqatida hayvonlarni boqish va ularni himoya qilish muhim vazifalardan biri bo‘lgan. Bugungi kunda ekologik muammolar global miqyosda dolzarb bo‘lib bormoqda. Havo ifloslanishi, o‘rmonlarning kesilishi, hayvonlarning yo‘qolib ketishi insoniyat uchun katta xavf tug’dirmoqda. Tasavvuf ta’limotining tabiatga va hayvonlarga bo‘lgan hurmati esa zamonaviy ekologik muammolarga qarshi samarali yondashuv bo‘lishi mumkin. Sufiylar isrofgarchilik va tabiatga

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tajovuzni qattiq qoralaganlar. Bugungi ekologik inqirozni hal qilish uchun tasavvufning quyidagi tamoyillariga amal qilish lozim:

- Isrofgarchilikdan tiyilish – ortiqcha iste’moldan voz kechish, tabiat resurslarini tejash;
- Hayvonlarga mehribonlik – ularni shafqat bilan boqish, ularning yashash muhitini buzmaslik;

- Tuproq va suv resurslarini ehtiyot qilish – zamin va suv manbalaridan to’g’ri foydalanish.

Hozirgi ekologik inqiroz sharoitida tasavvuf ta’limotining ushbu qadriyatlarini hayotga tatbiq etish ekologik barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Tasavvuf ta’limotida tabiat va hayvonot olamiga munosabat Allohning marhamati sifatida qabul qilinadi. [5]

Sufiylar tabiatga, daraxtlarga, suv manbalariga, hayvonlarga shafqat va mehr bilan qarashga chaqirganlar. Ibn Arabiy, Jaloliddin Rumiy, Ahmad Yassaviy, Abdulqodir Giloniy va boshqa mutasavviflar inson va tabiat o’rtasidagi uyg’unlikni muqaddas burch sifatida ko’rsatganlar. Bugungi ekologik muammolar sharoitida tasavvuf ta’limotining ushbu qadriyatlarini hayotga tatbiq etish tabiatning barqarorligini ta’minlash va ekologik inqirozning oldini olishga yordam beradi. Inson va tabiat o’rtasidagi uyg’unlikni saqlash tasavvuf falsafasining asosiy tamoyillaridan biri bo’lib, bu qadriyatlar zamonaviy ekologik muammolarni hal etishda ham muhim rol o’ynaydi.

Tasavvufning asosiy qarashlaridan biri shundaki, butun borliq — Allohning tajallisi va hikmati mahsulidir. Shuning uchun inson tabiatni muhofaza qilishga, uni ardoqlashga mas’uldir. Abu Hamid G’azzoliy o’z asarlarida shunday deydi: "Inson qalbi pok bo’lsa, u tabiatga zarar yetkazmaydi. Tabiatga nisbatan beparvolik esa qalbning tozalanmaganidan dalolatdir."

Jaloliddin Rumiy ham tabiat va hayot uyg’unligini madh etgan mutasavviflardandir. Uning fikricha, har bir daraxt, gullab-yashnayotgan dalalar va daryolar Allohning qudratini aks ettiruvchi belgilar bo’lib, inson ularga hurmat bilan munosabatda bo’lishi shart. U shunday yozadi: "Agar daraxtning shivirini eshitsang, unda Allohning zikrini sezarsan. Agar suvning oqishini tinglasang, unda yaratganning buyukligini ko’rasan." Bunday qarashlar tasavvufning ekologik ongini shakllantirishdagi o’rni qanchalik muhim ekanligini ko’rsatadi. Tasavvuf insonni tabiatga hushyorlik bilan munosabatda bo’lishga undaydi va isrofgarchilikni qoralaydi.[5]

Misol tariqasida, Hoja Ahror Valiyning hayoti va faoliyatiga e’tibor qaratish mumkin. U o’z dehqonchilik faoliyati davomida tabiatdan faqat zaruricha foydalanish va ortiqcha isrofga yo’l qo’ymaslikka qat’iy rioya qilgan. U ekin maydonlarini sug’orish va dehqonchilik qilishda tabiat qonunlarini hurmat qilish, yerni to’g’ri ishlatish haqida ta’lim bergan.[6]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Tasavvufda hayvonlarga nisbatan mehribonlik qilish, ularni zo’ravonlikdan asrash insonning ma’naviy yetukligi bilan bog’liq deb qaraladi. Payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v) hayvonlarga nisbatan yomon munosabatda bo’lgan insonlarni qoralagan va ularga g’amxo’rlik qilishni buyurganlar. Hadislarda hayvonlarni qiynash qattiq gunoh ekani ta’kidlangan. Tasavvuf olamida hayvonlarga g’amxo’rlik qilishga oid ko’plab rivoyatlar bor. Masalan, Abdulqodir Giloniy o’zining muridlariga hayvonlarni boqqanda ularga zarar yetkazmaslikni, och va tashna qoldirmaslikni vasiyat qilgan. U bir safar o’z muridlaridan birining otiga yetarlicha ozuqa bermaganini ko’rib, unga qattiq nasihat qilgan.

Xulosa. Yuqoridagi tadqiqot natijalaridan shuni xulosa qilish mumkinki;

- Sufiylar ba’zan o’zlarining tabiatga bo’lgan hurmati va tabiatni muhofaza qilish tamoyilini himoya qilib, ijtimoiy va ekologik muammolarga qarshi kurashganlar;
- Atrof-muhit tozaligi masalasi din sotsiologiyasi fani doirasida hal qilinadigan muammolar qatoriga kiritilish sababi hozirgi zamon sanoati va texnologiyasi muayyan ijtimoiy institutlar bilan bog’liq holda vujudga kelganligidir. Shu bois ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda atrof-muhit musaffoligi zarur ekanligini inobatga olishimiz lozim;
- Jaloliddin Rumiy ham tabiat va hayot uyg’unligini madh etgan mutasavviflardandir. Uning fikricha, har bir daraxt, gullab-yashnayotgan dalalar va daryolar Allohning qudratini aks ettiruvchi belgilar bo’lib, inson ularga hurmat bilan munosabatda bo’lishi shart.

Umumiy xulosa qilib aytganda Tasavvufning asosiy qarashlaridan biri shundaki, butun borliq — Allohning tajallisi va hikmati mahsulidir. Shuning uchun inson tabiatni muhofaza qilishga, uni ardoqlashga mas’uldir.

Foydalanilgan adabiyotlar (References):

1. Tabiatni muhofaza qilish // https://uz.wikipedia.org/wiki/Tabiatni_muhofaza_qilish [Murojaat qilingan sana: 20.02.2026]
2. Dunyo dinlari ta’limotida tabiat muhofazasi // <https://sammuslim.uz/oz/articles/dunyo-dinlari-talimotida-tabiat-muhofazasi> [Murojaat qilingan sana: 20.02.2026]
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. – T.: “Sharq”, 2006. – 345 b.
4. Ahmad Yassaviy. "Hikmatlar". Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 1992.
5. Usmonova D. "Tasavvuf va ekologiya". Toshkent: Fan, 2019.
6. Abdulqodir G’iloniy. "Fath ul-g’ayb". Toshkent: Movarounnahr, 2010
7. Hoja Ahror Valiy. "Maktublar". Toshkent: Fan, 2005.

**OLIV TA’LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAQAMLI
TEKNOLOGIYALARNING O’RNI**

Olimjonov Abbosjon Olimjonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Email: abbos.olimjonovv@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-9016-9570>

Tashkent, O‘zbekiston

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19420752>

Annotatsiya: Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi iqtisodiyotning turli tarmoqlarida, xususan oliy ta’lim tizimida ham muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalarning o‘rni, ularning boshqaruv samaradorligiga ta’siri hamda universitetlar faoliyatini modernizatsiya qilishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli transformatsiya jarayonlari, zamonaviy boshqaruv yondashuvlari hamda sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar va raqamli platformalarning oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanishi o‘rganilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini takomillashtirish, ta’lim sifatini oshirish hamda universitetlarning xalqaro raqobatbardoshligini kuchaytirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va ta’lim xizmatlari sifatini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli boshqaruv tizimlarini rivojlantirish universitetlarning innovatsion rivojlanishini ta’minlash hamda ularning global ta’lim makonidagi o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, oliy ta’lim, boshqaruv samaradorligi, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar, raqamli boshqaruv, innovatsion texnologiyalar.

Abstract: In the context of the digital economy, the rapid development of modern information and communication technologies is leading to significant changes in various sectors of the economy, particularly in the higher education system. This article analyzes the role of digital technologies in the management of higher education institutions, their impact on management efficiency, and their importance in the modernization of university activities. The study examines

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

the processes of digital transformation, modern management approaches, and the application of artificial intelligence, big data, cloud technologies, and digital platforms in higher education institutions. In addition, the article highlights issues related to improving the decision-making process through digital technologies, enhancing the quality of education, and strengthening the international competitiveness of universities. The research results indicate that the effective implementation of digital technologies makes it possible to optimize management processes in higher education institutions, ensure efficient use of resources, and improve the quality of educational services. At the same time, the development of digital management systems contributes to the innovative development of universities and strengthens their position in the global education space.

Keywords: *digital economy, digital transformation, higher education, management efficiency, artificial intelligence, big data, digital management, innovative technologies.*

KIRISH

So‘nggi yillarda global iqtisodiyotda raqamli transformatsiya jarayonlari jadal sur‘atlar bilan rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, jumladan ta’lim tizimida ham muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa oliy ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini takomillashtirish, boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish hamda universitetlarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Oliy ta’lim muassasalari bilimlar iqtisodiyotining muhim instituti hisoblanadi. Universitetlar nafaqat ta’lim berish, balki ilmiy tadqiqotlar olib borish, innovatsiyalar yaratish va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo‘shish vazifalarini ham bajaradi. Shu sababli zamonaviy universitetlarni samarali boshqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar universitet boshqaruv tizimining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Sun‘iy intellekt, katta ma’lumotlar, bulutli texnologiyalar hamda raqamli platformalar yordamida universitet faoliyatini tahlil qilish, prognozlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni yanada samarali bo‘lmoqda [1].

Mazkur tadqiqotning maqsadi oliy ta’lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalarning o‘rnini tahlil qilish hamda ularning boshqaruv samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism:

Raqamli iqtisodiyot va oliy ta’lim tizimi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Raqamli iqtisodiyot – bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida iqtisodiy jarayonlarni tashkil etish va boshqarish tizimidir. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bilim, innovatsiya va texnologiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy omiliga aylanadi.

Oliy ta’lim muassasalari ushbu jarayonlarda muhim rol o’ynaydi. Universitetlar zamonaviy bilimlar va innovatsiyalarni yaratish hamda jamiyatga yetkazib berish orqali iqtisodiy rivojlanishga hissa qo’shadi.

Raqamli transformatsiya jarayonida universitetlarning ko’plab faoliyat yo’nalishlari raqamlashtiriladi. Jumladan:

- ta’lim jarayonini boshqarish;
- talabalar faoliyatini monitoring qilish;
- ilmiy tadqiqotlarni boshqarish;
- moliyaviy resurslarni nazorat qilish;
- universitet infratuzilmasini boshqarish.

Natijada universitet boshqaruvi yanada samarali va shaffof bo’lib boradi.

Oliy ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni qo’llash

Zamonaviy universitetlarda quyidagi raqamli texnologiyalar keng qo’llanilmoqda:

Sun’iy intellekt

Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida talabalar faoliyati tahlil qilinib, ularning akademik natijalari prognoz qilinishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonini individual tarzda tashkil etishga yordam beradi.

Big Data texnologiyalari

Katta ma’lumotlar texnologiyalari universitet faoliyatida katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, talabalar faoliyati, o’qituvchilar samaradorligi va ta’lim dasturlarining natijadorligini baholash mumkin [2].

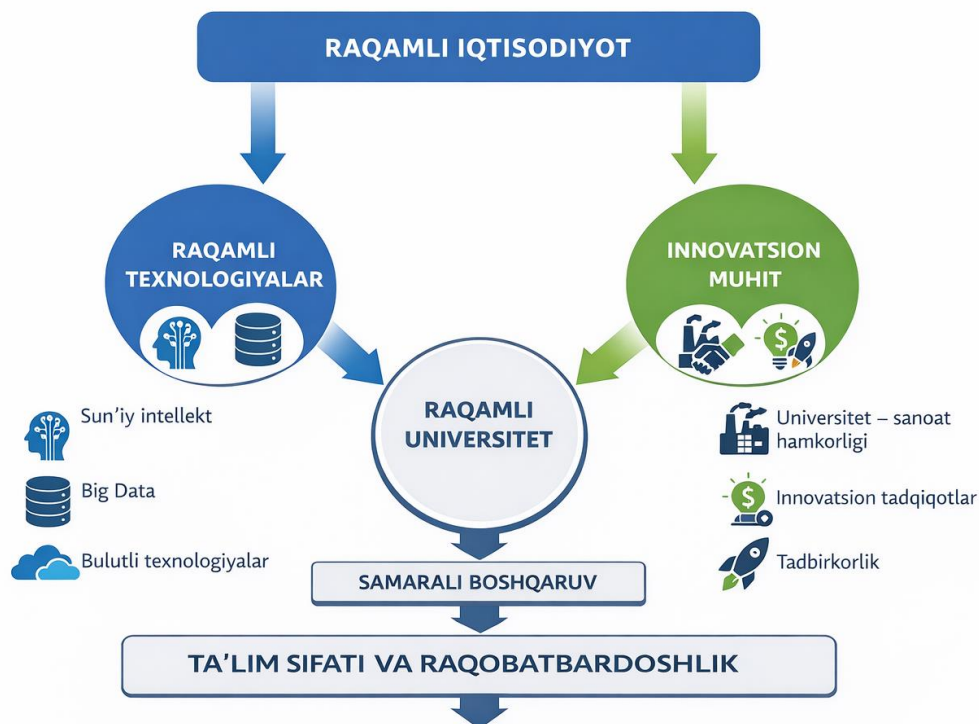
Bulutli texnologiyalar

Bulutli texnologiyalar universitetlarda ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash va ulardan foydalanish jarayonlarini soddalashtiradi. Bu esa ta’lim resurslaridan samarali foydalanish imkonini yaratadi.

Raqamli universitet boshqaruvi modeli

Quyida oliy ta’lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalarning konseptual modeli keltirilgan.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Rasm-1

Mazkur modelga ko‘ra, raqamli texnologiyalar universitet boshqaruvining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv samaradorligini oshirish

Raqamli texnologiyalar universitet boshqaruvining samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Avvalo, raqamli boshqaruv tizimlari yordamida universitet faoliyati haqida real vaqt rejimida ma’lumot olish mumkin. Masalan, talabalar davomati, o‘qituvchilarning faoliyati hamda ta’lim jarayonining natijalari to‘g‘risidagi ma’lumotlar tezkor tahlil qilinadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar universitet resurslaridan samarali foydalanishga yordam beradi. Raqamli boshqaruv tizimlari moliyaviy resurslarni nazorat qilish, o‘quv yuklamalarini taqsimlash hamda ma’muriy jarayonlarni optimallashtirish imkonini beradi.

Raqamli transformatsiya universitetlarning xalqaro raqobatbardoshligini ham oshiradi. Zamonaviy universitetlar raqamli platformalar orqali xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va global ta’lim makonida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi [3].

XULOSA

Raqamli iqtisodiyot sharoitida oliy ta’lim muassasalarini samarali boshqarish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar va

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

bulutli texnologiyalar universitet boshqaruv tizimini takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish universitet boshqaruvining samaradorligini oshiradi, ta’lim sifatini yaxshilaydi hamda resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Kelgusida oliy ta’lim muassasalarida raqamli transformatsiya jarayonlarini rivojlantirish, zamonaviy boshqaruv platformalarini joriy etish hamda raqamli kompetensiyalarga ega mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bond, M., Marín, V., Dolch, C. (2023). Digital transformation in higher education. Education and Information Technologies.
2. Selwyn, N. (2023). Digital technology and the future of higher education. Learning, Media and Technology.
3. OECD. (2024). Digital Transformation of Higher Education Institutions. OECD Publishing.
4. World Bank. (2024). Digital Transformation and Innovation in Higher Education.
5. Djumaniyozov U.I. (2021). Oliy ta’lim tizimini boshqarishni takomillashtirish masalalari.
6. Mamayusupova D.B. (2020). Ta’lim tizimida innovatsion boshqaruv.

**OLIY TA’LIM TASHKILOTLARIDA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA
RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH**

Ismoilov Sherzod Maxamadjon o’g’li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

e-mail: ismoilovsherzod99@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-6387-2003>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19420777>

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim tashkilotlarida raqamli ta’lim texnologiyalarini sun’iy intellekt asosida takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarining ahamiyati, ularning o’quv jarayoniga integratsiyasi hamda ta’lim sifatini oshirishdagi roli yoritib berilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan adaptiv ta’lim tizimlari, aqlli ta’lim platformalari va virtual yordamchilarning oliy ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari ko’rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko’ra, sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalar bilimini individuallashtirish hamda o’qituvchilarning pedagogik faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of improving digital educational technologies in higher education institutions based on artificial intelligence. In the process of digitalization of the education system, the importance of artificial intelligence technologies, their integration into the educational process, and their role in improving the quality of education are highlighted. In addition, the possibilities of adaptive learning systems developed on the basis of artificial intelligence, intelligent educational platforms, and virtual assistants in the higher education process are examined. According to the results of the study, the effective use of artificial intelligence technologies contributes to increasing the efficiency of the educational process, individualizing students’ learning, and improving the pedagogical activities of teachers.

Kalit so’zlar: raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, raqamli transformatsiya, oliy ta’lim, adaptiv o’qitish, elektron ta’lim, innovatsion texnologiyalar, ta’lim platformalari.

Keywords: digital education, artificial intelligence, digital transformation, higher education, adaptive learning, e-learning, innovative technologies, educational platforms.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatning barcha sohalarida, jumladan, ta’lim tizimida ham tub o’zgarishlarni

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yuzaga keltirmoqda¹. Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Oliy ta’lim tashkilotlarida raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o’quv jarayonini yanada samarali tashkil etish, ta’lim sifatini oshirish hamda talabalarining bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini avtomatlashtirish, talabalar bilimini tahlil qilish, individual o’quv yo’nalishlarini shakllantirish hamda o’quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Natijada, ta’lim jarayonining samaradorligi oshadi va talabalar o’z qiziqishlari hamda bilim darajasiga mos ravishda ta’lim olish imkoniyatiga ega bo’ladi.

Asosiy qism. Raqamli ta’lim texnologiyalarining oliy ta’lim tizimidagi o’rni

Raqamli ta’lim texnologiyalari ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega. Ular yordamida o’quv materiallarini elektron shaklda taqdim etish, masofaviy ta’limni tashkil etish, ta’lim jarayonini avtomatlashtirish va o’quv jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Raqamli ta’lim texnologiyalarining asosiy afzalliklaridan biri shundaki, ular ta’lim jarayonini interaktiv va moslashuvchan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Talabalar turli raqamli platformalar orqali mustaqil ravishda bilim olishlari, onlayn kurslarda qatnashishlari hamda zamonaviy bilimlarga ega bo’lishlari mumkin.

Oliy ta’lim tizimida elektron ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta’lim tizimlari hamda raqamli kutubxonalar keng qo’llanilmoqda. Bu esa talabalar uchun bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi va ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim tizimida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Ular yordamida o’quv jarayonini avtomatlashtirish, talabalar bilimini tahlil qilish hamda individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish mumkin². Masalan, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan adaptiv ta’lim tizimlari talabalarining bilim darajasini tahlil qilib, ularga mos o’quv materiallarini taklif etadi. Bu esa har bir talabaning bilim olish jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi virtual yordamchilar talabalarga o’quv jarayonida yordam berishi, savollarga javob berishi va zarur ma’lumotlarni tezkor taqdim etishi mumkin. Bunday tizimlar o’qituvchilarning ish yuklamasini kamaytirish bilan birga, talabalar uchun

¹ Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2019.

² Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2021.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qo’shimcha ta’lim imkoniyatlarini yaratadi. Adaptiv ta’lim tizimlari sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan bo’lib, talabalar bilim darajasini doimiy ravishda tahlil qiladi va o’quv jarayonini shunga mos ravishda tashkil etadi³. Bu tizimlar har bir talabaning individual qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

Adaptiv ta’lim tizimlari quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

- talabalar bilim darajasini avtomatik baholash
- individual o’quv materiallarini tavsiya qilish
- o’quv jarayonidagi qiyinchiliklarni aniqlash
- o’qituvchilarga analitik ma’lumotlar taqdim etish

Natijada, ta’lim jarayoni yanada samarali va shaxsga yo’naltirilgan shaklda tashkil etiladi.

Oliy ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish muammolari

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimida keng joriy etilishiga qaramay, ayrim muammolar ham mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

- texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi
- pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining yetarli emasligi
- sun’iy intellekt tizimlarini yaratish va joriy etish uchun yuqori xarajatlar talab etilishi
- ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog’liq muammolar

Mazkur muammolarni hal etish uchun ta’lim tizimida raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, zamonaviy texnologik infratuzilmani yaratish hamda sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo’yicha davlat darajasida qo’llab-quvvatlash zarur.

1-Jadval. Oliy ta’limda sun’iy intellekt asosidagi raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ko’rsatkichlari

Ko’rsatkichlar	Ulushi (%)
Elektron ta’lim platformalaridan foydalanayotgan oliy ta’lim muassasalari	85
Masofaviy ta’lim tizimlari joriy etilgan OTMlar	72
Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlaridan foydalanish	38
Virtual yordamchi (chatbot) yoki AI maslahatchilaridan foydalanish	29
Raqamli kutubxonalar va onlayn resurslardan foydalanish	81

³ Wang S., Wang F., Zhu Z., Wang J., Tran T., Du Z. (2024). *Artificial Intelligence in Education: A Systematic Literature Review*. Expert Systems with Applications.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish dasturlarida ishtiroki	64
--	----

Ushbu jadval oliy ta’lim tizimida raqamli ta’lim texnologiyalari va sun’iy intellektdan foydalanish darajasini aks ettiradi. Ma’lumotlarga ko‘ra, oliy ta’lim muassasalarining 85 foizida elektron ta’lim platformalari faol qo‘llanilmoqda, 72 foizida esa masofaviy ta’lim tizimlari joriy etilgan. Raqamli kutubxonalar va onlayn resurslardan foydalanish darajasi 81 foizni tashkil etadi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlaridan foydalanish 38 foiz, virtual yordamchi texnologiyalaridan foydalanish esa 29 foiz darajasida. Bu ko‘rsatkichlar sun’iy intellekt texnologiyalari hali to‘liq joriy etilmagan bo‘lsa-da, ularning ta’lim tizimida qo‘llanishi tobora kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish esa bu jarayonning muhim omili hisoblanadi.

Oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni joriy etish jarayoni nafaqat ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, balki ta’lim jarayonining boshqaruv mexanizmlarini ham tubdan o‘zgartiradi. Zamonaviy universitetlarda raqamli platformalar, elektron ta’lim tizimlari va sun’iy intellektga asoslangan analitik vositalar orqali o‘quv jarayonini monitoring qilish, talabalarning o‘zlashtirish darajasini tahlil qilish hamda pedagogik faoliyat samaradorligini baholash imkoniyati kengayib bormoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalarining muhim afzalliklaridan biri shundaki, ular katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash va tahlil qilish imkonini beradi. Natijada, universitetlar o‘quv jarayonini rejalashtirish, ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish hamda qaror qabul qilish jarayonida aniq va asoslangan ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Masalan, sun’iy intellekt asosidagi analitik tizimlar talabalar faoliyatini kuzatib borish orqali ularning bilim darajasi, o‘quv jarayonidagi qiyinchiliklari hamda o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini aniqlashi mumkin⁴. Bu esa o‘qituvchilarga individual yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini yaratadi. Shuningdek, raqamli ta’lim platformalarida to‘plangan ma’lumotlar yordamida o‘quv kurslari samaradorligini baholash, ta’lim metodlarini takomillashtirish hamda o‘quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida yangilash mumkin. Bugungi kunda dunyoning yetakchi universitetlari sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga intilmoqda. Jumladan, adaptiv ta’lim tizimlari talabalarning bilim darajasi va o‘quv faoliyatiga mos ravishda individual o‘quv materiallarini taklif etadi. Bunday tizimlar o‘quv jarayonini shaxsga

⁴ Castillo-Martínez I. M. (2024). AI in Higher Education: A Systematic Literature Review. *Frontiers in Education*.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yo‘naltirilgan model asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan baholash tizimlari talabalar bilimini tezkor va adolatli baholash imkonini beradi. Bu esa o‘qituvchilarning vaqtini tejash bilan birga, ta’lim jarayonining shaffofligini ham oshiradi. Natijada, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt integratsiyasi oliy ta’lim tizimida innovatsion boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishga hamda ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim tashkilotlarida raqamli ta’lim texnologiyalarini sun’iy intellekt asosida takomillashtirish ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayonini individuallashtirish hamda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Kelajakda oliy ta’lim tizimida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlari, aqlli o‘quv platformalari hamda virtual o‘qitish tizimlaridan keng foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimini rivojlantirish va raqamlashtirishga oid farmon va qarorlari. <https://lex.uz>
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson Education, 2021. <https://aima.cs.berkeley.edu>
3. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury Academic, 2016. <https://www.bloomsbury.com/uk/education-and-technology9781472579393>
4. Bates T. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver, 2019. <https://pressbooks.bccampus.ca/teachinginadigitalagev3m>
5. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – Athabasca University Press, 2017. <https://www.aupress.ca/books/120146-the-theory-and-practice-of-online-learning>
6. Oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2022.

Qo‘shimcha zamonaviy manbalar

7. Wang S., Wang F., Zhu Z., Wang J., Tran T., Du Z. (2024). Artificial Intelligence in Education: A Systematic Literature Review. Expert Systems with Applications. // <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0957417424010339>
8. Castillo-Martínez I. M. (2024). AI in Higher Education: A Systematic Literature Review. Frontiers in Education. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2024.1391485/full>

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

9. Garzón J. (2025). Artificial Intelligence in Education: A Systematic Review of Research Trends and Applications. Digital. <https://www.mdpi.com/2414-4088/9/8/84>

10. Pasipamire N. (2025). Exploring the Use and Impact of Artificial Intelligence in Higher Education. <https://www.j-psp.com/article/exploring-the-use-and-impact-of-artificial-intelligence-in-higher-education-in-africa-16913>

**ABU NASR FAROBIYNING “FOZIL ODAMLAR SHAHRI”
ASARINING IJTIMOIIY HAYOTIMIZDAGI AHAMIYATI**

Abdulxayev Abduvoxid Abdulbori o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0008-1230-5801>

Salayeva Indira Xushnud qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich talim yo‘nalishi, 3-bosqich talabasi

E-mail: indirasalayeva7@gmail.com

Tel: +998946487557

Abdullayeva Gulnoza Baxromjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich talim yo‘nalishi, 3-bosqich talabasi

E-mail: ogulnozaabdullayeva06@gmail.com

Tel: +998500780406

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19420808>

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarining ijtimoiy hayotimizdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Sharq Uyg‘onish davrining yirik namoyandasi, “al-Muallim as-soniy” (Ikkinchi muallim) unvoniga sazovor bo‘lgan Forobiyning mazkur asari jamiyatning kelib chiqishi, davlat boshqaruvi, ta’lim-tarbiya, axloq, ma’rifat kabi masalalarni o‘z ichiga olgan nodir manbadir. Maqolada Forobiy tomonidan ilgari surilgan fozil shahar konsepsiyasi, uning boshqaruv tamoyillari, rahbar va aholiga qo‘yiladigan talablar, adolatli jamiyat qurish g‘oyalari zamonaviy ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, asardagi g‘oyalarning bugungi kundagi dolzarbligi, xususan, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, yoshlar tarbiyasi va fuqarolik jamiyati qurish borasidagi sa’y-harakatlar bilan uyg‘unligi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: qomusiy olim, davlat, jamiyat, ijtimoiy hayot, odob, axloq, shahar, boshqaruv, ma’naviy yetuklik va aqliy yetuklik

Аннотация: В данной статье анализируется научно-теоретическое значение работы великого мыслителя Абу Насра аль-Фараби «Город добродетельных людей» для нашей общественной жизни. Эта работа аль-Фараби, крупной фигуры Восточного Возрождения, получившего титул «аль-Муаллим ас-Саний» (Второй Учитель), является

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

редким источником, охватывающим такие вопросы, как происхождение общества, государственное управление, образование, мораль и просвещение. В статье анализируется концепция добродетельного города, выдвинутая аль-Фараби, его принципы управления, требования к лидерам и жителям, а также идеи построения справедливого общества в сравнении с современными социально-политическими процессами. Также подчеркивается актуальность идей в работе сегодня, в частности, их соответствие реформам, проводимым в Узбекистане, образованию молодежи и усилиям по построению гражданского общества.

Ключевые слова: *энциклопедист, государство, общество, общественная жизнь, этикет, мораль, город, управление, духовная зрелость, интеллектуальная зрелость*

Abstract: *This article analyzes the scientific and theoretical significance of the work of the great thinker Abu Nasr Al-Farabi “The City of Virtuous People” in our social life. This work by Al-Farabi, a major figure of the Eastern Renaissance, who received the title of “al-Muallim al-Saniy” (The Second Teacher), is a rare source that covers issues such as the origin of society, state administration, education, morality, and enlightenment. The article analyzes the concept of the virtuous city put forward by Al-Farabi, its principles of governance, requirements for leaders and residents, and ideas for building a just society in comparison with modern socio-political processes. It also highlights the relevance of the ideas in the work today, in particular, their compatibility with the reforms being implemented in Uzbekistan, youth education, and efforts to build a civil society.*

Keywords: *encyclopedist, state, society, social life, etiquette, morality, city, governance, spiritual maturity, and intellectual maturity.*

Jamiyat ijtimoiy hayoti uzoq davom etib keluvchi ijtimoiy taraqqiyot natijasi bo‘lib, har bir davrda o‘ziga xos xususiyat kasb etadi. Tarix, hozirgi zamon va kelajakning insonlar turmush tarzi, shunga monand ijtimoiy munosabatlar, umumjamiyat va shaxsiy ko‘lamdagi ijtimoiy-ma’naviy tushunchlari tizimi o‘ziga xos shakllanadi. Bu jarayonda xalq ma’naviy merosi, ulug‘ ajdodlarimizning ilmiy merosi, muqaddas e’tiqodimizning tartib- tamoyillari juda katta ahamiyatga ega.

Xalqimizning ulug‘ qomusiy olimi Farobiyning (to‘liq ismi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlug‘ Tarxon) jahon ilm – fani taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi ijtimoiy- falsafiy tafakkur rivoji uning nomi bilan bog‘liq. Farobiy o‘z zamonasi ilmlarining barcha sohasini mukammal bilgan va bu ilmlar rivojiga katta hissa qo‘shganligi, yunon falsafasi sharhlab, dunyoga

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

keng tanitgani tufayli Sharq mamlakatlarida uning nomi ulug‘lanib, “Al-muallim as-soniy” – “Ikkinchi Muallim” (Aristoteldan keyin), “Sharq Arastusi” deb yuritilgan.

Uning jamiyat ijtimoiy munosabatlar tartibotiga oid – “Fozil shahar odamlarining qarashlari” nomli shoh asari nafaqat o‘z davrida va bugungi kunlarda, balki kelajak avlodlar uchun ham ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy- axloqiy, ijtimoiy- madaniy va ijtimoiy ma’naviy jabhalarda yuzaga keladigan muammolarga yechim topishda, ularning oldini olishda, prognoz qilishda samarali va foydali bo‘lib kelmoqda.

Jamiyatimizda ijtimoiy muhofaza, ijtimoiy hamkorlik va ijtimoiy axloq masalalari muhim amaliy ahamiyatga ega. Ijtimoiy axloq tushunchasining o‘zi axloqiy munosabatlarni, insonning jamiyatdagi qadriyatlarini, maqsad va burchlarini anglatadi. Axloqning ko‘rinishlaridan biri intizom bo‘lib, u insonning boshqa odamlar va tabiat bilan munosabatlarda ma’suliyati mavjud ekanligini nazariy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon beradi va tartibga solish funksiyasiga egadir. Shu bilan birga intizom, ijtimoiy ahamiyatga ega normalar va majburiyatlar tizimi natijasida tug‘ilgan harakatlarga qaratilgan.

O‘zbekistonda yangi davrda insonlarning turli xorijiy jamiyatlar bilan ijtimoiy munosabatlar oqibatida ijtimoiy muhitning tobora sifat o‘zgarishlariga uchrayotganligini kuzatishimiz mumkin. Bu borada muammoning tub ildizlariga nazar solinsa, barcha masalalar ulug‘ ajdodlarimiz, milliy an’analarimiz va muqaddas e’tiqodimizdan chetlashib borayotganligimizga borib taqaladi.

“Fozil odamlar shahri” asari sharq ijtimoiy ilmida, ma’naviyatida yangi sahifa ochdi, allomani O‘rta asrning buyuk mutafakkiri nomiga sazovar qildi. Asarda jamiyatning (insonlar jamoasi) kelib chiqishi, adolatli jamiyatga erishish yo‘llari, fozil shahar hokimi va aholisining fazilatlarini, davlat hokimiyati va boshqaruvchi kadrlarni tanlash va joy joyiga qo‘yish kabi masalalar bayon etilgan.

Har bir inson o‘z ehtiyojlarini qondirish va kamol topishi uchun juda ko‘p narsalarga ehtiyoji bor. Inson barcha zarur narsalarni bir o‘zi hosil qila olmaydi, ularni topish uchun u turli kasbdagi odamlarning xizmatiga muhtojlik sezadi. Insonlar ehtiyojlarini qondirish va kamol topishi uchun jamoaga va jamiyatga birlashishi zarurdir. O‘sha jamoada birlashgan har bir shaxs o‘z iste’dodi va qobiliyatidan kelib chiqib kasb- hunarlarni o‘rganadi va kamolatga yetishishga harakat qiladi. Shu sababli turli joyda yashovchi odamlar turli jamiyatlarga birlashadilar. Bu jamiyatlar bazilari to‘liq bazilari to‘liqsiz bo‘ladilar. To‘liq jamiyat uch xil ko‘rinishga ega: buyuk jamiyat, o‘rtacha jamiyat va kichik jamiyat.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Buyuk jamiyat- yer yuzidagi barcha joylar va yashovchi odamlar jamoasi. O’rtacha jamiyat- biror xalqni tashkil etadi. Kichik jamiyat- u yoki bu shahar aholisini tashkil etadi.

To’liqsiz jamiyat- qishloq, mahalla va oila jamoalaridir. Oila esa jamiyatning eng kichik bug’ini hisoblanadi.

Haqiqiy baxt- saodatga yetishuv yo’lida bir-birlariga yordam berib, yaxshi amallar qiluvchi odamlar yashaydigan shahar fozila shahar ya’ni fozil odamlar shahridir. Barcha shaharlarda baxt-saodatga yetishuv yo’lida hayrli ishlarda bir- biriga yordam beruvchi xalqlar fozil, ya’ni fazilatli xalqlardir. Shahar jamiyati a’zolari darajasi va mavqelaridan tashqari tabiati va qobiliyatlari, istaklari, san’at- hunarlari ham turlicha bo’ladi. Jamiyatning barcha a’zolari har biri o’z mavqeidagi ishlari, harakatlari bilan shahar boshlig’ining maqsadini amalga oshirishda o’z hissasini qo’shadi.

Rahbarlik san’ati shundayki, rahbarga boshqa hunar egalari ham buysunadilar. Rahbar aqliy va tasavvur quvvati jihatidan har tomonlama kamol topgan eng yetuk odam bo’lishi kerak. Uning ta’sirchan aqli barcha sohalarining mazmun- mohiyatini to’la- to’kis bilishi kerak. Farobiyning fikricha, jamiyat davlat bilan kuchlidir. Chunki u yetuklashgani sayin o’z a’zolarini himoya ostiga oladi. Har qanday shahar, davlat, jamiyatning ma’lum bir vazifalarini bajaruvchi boshqaruvchi tizimi va lozim bo’lganda yakuniy va qat’iy qaror chiqarishga qodir boshqaruvchisi bo’lishi, u o’zidagi sifat va fazilatlari bilan boshqalardan ajralib turishi lozim. Jumladan, jamiyat rahbariga xos bo’lgan sifatlar ro’yxatiga jismoniy salomatlik, sog’lom farosat, kuchli idrok sohibi, ilm-ma’rifat sohibi bo’lish, haqiqat oshig’i va haq so’z homiysi, or-nomusli, oliy himmatli, adolatli, odillik va jasorat kabi o’n ikki sifat va fazilatlari haqida “Fozil shahar hokimining fazilatlari” bobida keltirilgan.

Aynan ushbu fazilatlarning o’n birinchi qismiga e’tibor qaratadigan bulsak, bu qismda shunday deyilgan: Ushbu shahar hokimi tabiatdan adolatparvar bo’lib, odil odamlarni sevadigan, istibdod va jabr zulmni, mustabid va zolimlarni yomon ko’ruvchi, o’z odamlariga ham, begonalarga ham haqiqat qiluvchi, barchani adolatga chaqiruvchi, nohaq jabrlanganlarga madad beruvchi, barchaga yaxshilikni va o’zi suygan go’zalliklarni ravo ko’ruvchi bo’lishi zarur. O’zi haq ish oldida o’jarlik qilmay, odil ish tutgani holda, har qanday haqsizlik va razolatlarga murosasiz bo’lishi zarur.

Demak ko’rishimiz mumkinki, davlat boshqaruvi muhim masala bo’lib, uni hamma ham boshqara olmaydi. Haqiqiy rahbargina avval o’z jamiyatini mustahkamlaydi. Ya’ni, o’sha boshqaruvchining o’zi adolatparvar, haqgo’y, tafakkur qila oladigan, adolatda barchaga urnak bo’la oladigan va har qanday vaziyatdan chiqib keta oladigan bo’lishi zarur.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shahar- davlat jamiyati boshlig`i eng barkamol boshliqdir. Duch kelgan har qanday odam shahar- davlatga rahabarlik qilolmaydi. Rahbar bo`lishning ikki sharti:

1. Inson tabiatida rahabarlik qilish qobiliyati (ma`naviy va aqliy yetuklik ) bo`lishi zarur.
2. Bunday odam yuqori mavqey, insoniy fazilatlarini, qobiliyatlari bilan xalq orasida hurmat qozongan bo`lishi zarur. Rahbarlik sohasida tajriba orttirishi ham muhim.

Shu bilan birga asarning 29-bobida “Fozillar shahrining ziddi bo`lgan shaharlar haqida” bo`lib buyuk mutafakkir bu bobda jamiyatni tubanlikka olib boruvchi vositalar, xulq-atvor va turmush tarzi haqida bayon qilgan. Alloma fozillar shahrining ziddi bo`lgan shaharlarni joxillar shahri, benomuslar shahri, ayirbosh qiluvchilar shahri, adashgan zalolatdagi odamlar shahri kabi guruhlariga ajratgan.⁴ Aynan johillar shahrining aholisi baxt- saodatga intilmaydi, baxt- saodat nimaligini bilmaydi. Chunki, jaholatdagi odamlar hech qachon baxt topmagan va baxt saodatga erisholmaydilar. Bu odamlar o`tkinchi, yuzaki narsalarni, mol- dunyoni, jismoniy lazzatlarni, xirsu shaxvatni, obro`, amal, shon- shuhratni haqiqiy baxt, farovonlik deb o`ylaydilar. Shu ne`matlar barchasi jaholatdagi odamlar uchun baxt- saodat, maqsad bo`lib ko`rinadi. Fozillar shahrining ziddi bo`lgan bunday shahar aholisi har qanday jamiyatni zalolatga yuz tutishiga sabab bo`ladi. Albatta, Forobiy ijtimoiy turmushdagi barcha voqea va hodisalarga o`z davri sharoitidan, feodal tuzum mohiyatidan kelib chiqib baho bergan, shu sababli o`sha davr jamiyatlarini o`z maqsad va vazifasiga, tutgan yo`liga qarab axloqsizlar jamoasi, bosqinchilar jamoasi, jabr-zulmga asoslangan jamoa, boylik to`plashni, kayfu-safoni maqsad qilib olgan jamiyatlarga ajratgan. Ming afsuski, bunday salbiy illatlar bizning davrimizda ham uchray turadi.

Asardagi kasb-hunar haqida keltirilgan bobda hunar va san`atlar qaysi tur va sohalarga taalluqli ekanligiga ko`ra bir-biridan afzal ko`rinishi haqida so`z ketgan. Bundan tashqari, bir turdagi san`at, hunar sohiblari ham malaka jihatlaridan farqlanishi mumkinligi aytib o`tilgan. Alloma kasb-hunar egalarini, savdogar va tijoratchilarni, o`z kasbi va faoliyatini chin dildan halol bajaradigan insonlarni va ularning o`zaro munosabatlarini sharaflaydi hamda ularni jamiyatni mustahkamlaydigan toifa deb hisoblaydi. Bu bilan Forobiy jamiyat qanday bo`lsa, odamlarning ham shunday turini tarbiyalaydi, aksincha odamlar qanday bo`lsalar jamiyatning ham shunday turini yaratadilar, demoqchi bo`ladi. Bundan kelib chiqadiki, har qanday jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi undagi insonlarning o`z kasb va hunarlariga bo`lgan munosabatlariga bog`liqdir.

Umuman ushbu asarda har bir inson yaxshi odob va axloqqa ega bulishi, yomon ishlarni qilmasligi, odob-axloq qonun qoidalarini bilishi va ularga qarshi chiqmasligi haqida bayon etilgan. Aynan bunday fikrlarning bayon etilishi bugungi ijtimoiy hayotimizdagi yuz berayotgan odob-

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

axloq masalalarining qay tartibda kuzatilayotganligini ko’rsatib beradi. Odob-axloq masalasida so’z borar ekan bu borada prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so’zlarini esga olamiz: “Meni doimo o’ylantiradigan, tashvishga soladigan yana bir muhim masala-bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, madaniy saviyasi bir so’z bilan aytganda, tarbiyasi bilan bog’liq”. Bugun zamon shiddat bilan o’zgaryapti. Bu o’zgarishlarni hammadan ham ko’proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o’z davrining talablari bilan uyg’un bo’lsin. Lekin ayni paytda o’zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug’ zotlarning avlodimiz, degan da’vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o’zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz?. Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan deb ta’kidlaydilar. Forobiy ushbu asarda axloqiy fazilatlarni qanday o’zlashtirish mumkinligini tushuntiradi. Bunday yaxshi odatlar vaqtincha o’zgargan bo’ladi, chunki jamiyatlar va barcha odamlarda odatlar uzoq muddat o’tib o’zgartiriladi. Adolatli, pok, jasur bo’lishni odat qilish, shu bilan birga yomon qiliqlardan qutulish uchun ham ma’lum vaqt o’tishi kerak. Bu vaqtlarda odam o’zining yomon odatlaridan voz kecholadi albatta. Zero inson o’z yomon odatlariga erk bermaslik uchun albatta kuchli bo’lishi kerak. Aqlli deb shunday kishilarga aytiladiki, ular fazilatli, o’tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan zarur narsalarni kashf va ixtiro etishda zo’r iste’molga ega: yomon ishlardan o’zini chetga olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deydilar. Yomon ishlarni o’ylab topish uchun zexn idrokka ega bo’lganlarni aqlli deb bo’lmaydi, ularni ayyor, aldoqchi degan nomlar bilan atamoq lozim. Odob axloq haqida so’z borar ekan Farobiy xulq-atvori, axloqi ham o’z kasbiga loyiq bo’lishi kerak. Shuningdek, o’z xalqining ra’yini va o’z xalqida bo’lgan eng yaxshi urf-odatlarini qattiq tutgan bo’lishi kerak” ligini alohida ta’kidlab o’tadi. Aynan bu fikrlarning keltirilishi, inson o’z kasbiga sodiq va adolatli bo’lishi, asarning 35-bobida keltirilgan. Hozirgi zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy boshqaruv jarayonida barcha kasb egalarining o’z ish faoliyatlarida adolatli bo’lishlari jamiyatdagi insonlarning farovon hayot kechirishlarida o’z aksini topadi

Xulosa o’rnida shuni aytishimiz kerakki, Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asari orqali insoniyat tarixida o’chmas iz qoldirgan ulkan falsafiy meros yaratgan. Ushbu asar nafaqat o’rta asr sharq falsafasining durdonasi, balki bugungi zamonaviy jamiyatlar uchun ham bebaho nazariy asos bo’lib xizmat qiladi. Forobiy o’zining bu asarida ideal jamiyat-ya’ni fozil shahar g’oyasini ilgari surib, bunday jamiyatning asosini komil insonlar, aql-idrok egalari, adolatli boshqaruvchilar va ilmga chanqoq xalq tashkil etishini ta’kidlaydi. Asarda Forobiy jamiyatdagi har bir qatlam, har bir shaxs o’z vazifasini puxta ado etgan taqdirdagina jamiyat taraqqiy etishini, inson baxtga erishishini isbotlaydi. U fozil odamni aql va ma’naviyat sohibi sifatida tasvirlaydi, uning asosiy maqsadi esa jamiyatga foyda keltirish, ilm, haqiqat va adolatni ustuvor qilishdan

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

iborat bo’ladi. Forobiy nazarida shaharni boshqaruvchi shaxs-rahbar eng avvalo bilimdon, dono, haqiqatparast va xalq manfaatini o’z shaxsiy manfaatlaridan ustun qo’yadigan kishi bo’lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60-son 2022-yil 28-yanvar
2. Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” 2008
3. Abu Nasr Farobiy “Fozil odamlar shahri” tarjimonlari Abdusodiq Irisov , Mahkam Mahmudov , Urfon Otajon . Toshkent : Yangi asr avlodi , 2016 – 320 b
4. Abu Nasr Farobiy “ Fozil odamlar shahri” .Abdulla Qodiriy nomidagi xalq nashriyoti merosi 1993-yil
5. Fozil odamlar diyori yoxud yangi O‘zbekiston yoshlariga qaratilayotgan e’tiborga bir nazar // Yuz.uz, 2025-yil 22-fevral.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

**TA’LIM JARAYONIDA INDIVIDUALLASHTIRISH VA
DIFFERENSIALLASHTIRISH ASOSIDA AMALIY TOPSHIRIQLARNI TASHKIL
ETISH**

To’raboyeva Ozoda Hayitboy qizi

CHDPU. Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 1 kurs talabasi

toraboyevaozoda9@gmail.com

Qo’shnazarova Madina Muzaffar qizi

qoshnazarovamadina650@gmail.com

Ilmiy rahbar: Sayliyeva Mashkura

CHDPU Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim metodikasi o’qituvchi.

sayliyevamashkura94@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19420860>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonida individuallashtirish va differensiallashtirish tamoyillarining pedagogik mohiyati, ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati hamda o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan amaliy topshiriqlar yoritiladi. Shuningdek, ushbu yondashuvlarning o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirishdagi o’rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье раскрывается педагогическая сущность принципов индивидуализации и дифференциации в образовательном процессе, их значение в повышении эффективности обучения, а также освещаются практические задания, организуемые с учётом индивидуальных особенностей учащихся. Кроме того, научно анализируется роль данных подходов в развитии знаний, умений и навыков учащихся.

Abstract: This article discusses the pedagogical essence of the principles of individualization and differentiation in the educational process, their importance in increasing the effectiveness of education, and practical tasks organized with consideration of students’ individual characteristics. It also provides a scientific analysis of the role of these approaches in developing students’ knowledge, skills, and competencies.

Kalit so’zlar: individuallashtirish, differensiallashtirish, ta’lim jarayoni, pedagogik texnologiya, individual yondashuv, o’quvchi qobiliyati, ta’lim metodlari.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ключевые слова: индивидуализация, дифференциация, образовательный процесс, педагогическая технология, индивидуальный подход, способности учащихся, методы обучения.

Keywords: individualization, differentiation, educational process, pedagogical technology, individual approach, student ability, teaching methods.

Zamonaviy ta’lim tizimida o’quvchi shaxsini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Har bir o’quvchi o’zining qobiliyati, qiziqishi va bilim darajasi bilan boshqalardan ajralib turadi. Shu sababli ta’lim jarayonida o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur. Pedagogika fanida bunday yondashuv individuallashtirish va differensiallashtirish tamoyillari orqali amalga oshiriladi. Ushbu yondashuvlar o’quvchilarning bilimlarni samarali o’zlashtirishiga, mustaqil fikrlashini rivojlantirishga hamda ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Individuallashtirish — bu ta’lim jarayonini har bir o’quvchining individual xususiyatlari, qobiliyati, qiziqishi va bilim darajasini hisobga olgan holda tashkil etishdir. Individuallashtirilgan ta’limning asosiy maqsadi o’quvchining shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirish va uning ta’lim jarayonidagi faolligini oshirishdan iborat. Pedagogika fanida individuallashtirish tushunchasi shaxsga yo’naltirilgan ta’lim g’oyasi bilan chambarchas bog’liqdir. Bu yondashuv o’quvchilarni bir xil darajada baholash yoki bir xil usulda o’qitishdan voz kechib, har bir o’quvchining individual rivojlanish yo’lini hisobga olishni talab etadi[1].

Individuallashtirish jarayonida quyidagi pedagogik omillar muhim hisoblanadi:

- o’quvchilarning psixologik xususiyatlari;
- ularning bilim darajasi;
- qiziqish va ehtiyojlari;
- o’rganish tezligi;
- tafakkur darajasi.

O’qituvchi ushbu omillarni hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etsa, o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshadi. Individuallashtirilgan ta’lim o’quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Bunda o’quvchilar mustaqil izlanish, tahlil qilish va xulosa chiqarish jarayonida faol ishtirok etadi [2].

Differensiallashtirish ta’lim jarayonida o’quvchilar o’rtasidagi individual farqlarni hisobga olib, ularni bilim darajasi, qobiliyati va qiziqishlariga qarab turli guruhlariga ajratib o’qitish jarayonidir. Differensiallashtirilgan ta’limning asosiy maqsadi har bir o’quvchining ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va uning individual rivojlanishini ta’minlashdan iborat.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, differensiallashtirilgan ta’lim o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish darajasini oshiradi hamda ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlaydi. Chunki bu jarayonda o’quvchilar o’z imkoniyatlariga mos vazifalarni bajaradi.

Differensiallashtirish quyidagi shakllarda amalga oshiriladi.

Mazmun bo’yicha differensiallashtirish: bunda o’quvchilarga turli murakkablik darajasidagi o’quv materiallari taqdim etiladi.

Topshiriqlar bo’yicha differensiallashtirish: o’quvchilarga ularning bilim darajasiga mos turli topshiriqlar beriladi.

Faoliyat usullari bo’yicha differensiallashtirish: o’quvchilarning o’rganish uslubiga mos metodlar tanlanadi.

O’zlashtirish tezligi bo’yicha differensiallashtirish: ba’zi o’quvchilar materialni tez o’zlashtiradi, boshqalari esa ko’proq vaqt talab qiladi. Shu sababli o’qituvchi dars jarayonini mos ravishda tashkil etadi.

Differensiallashtirish o’quvchilarning individual imkoniyatlarini rivojlantirish bilan birga, ularning ta’lim jarayonidagi faolligini ham oshiradi. Zamonaviy pedagogika fanida ushbu yondashuvlar ta’lim sifatini oshirishning muhim vositasi sifatida qaratiladi. Individuallashtirilgan va differensiallashtirilgan ta’lim quyidagi pedagogik natijalarga olib keladi:

- o’quvchilarning ta’lim jarayoniga qiziqishi ortadi;
- bilimlarni chuqur o’zlashtirish ta’minlanadi;
- mustaqil fikrlash ko’nikmalari rivojlanadi;
- o’quvchilarning ijodiy qobiliyatlari shakllanadi;
- o’quvchilarning o’ziga bo’lgan ishonchi ortadi.

Bundan tashqari, ushbu yondashuvlar o’quvchilar o’rtasidagi bilim darajasi farqlarini kamaytirishga ham yordam beradi. Chunki har bir o’quvchi o’z imkoniyatiga mos ravishda ta’lim oladi. Ta’lim jarayonida ushbu yondashuvlarni samarali qo’llash uchun turli amaliy topshiriqlardan foydalanish mumkin [3]. Individual topshiriqlar o’quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatiga mos ravishda beriladi. Masalan, kuchli o’quvchilarga murakkabroq vazifalar berilsa, bilim darajasi o’rtacha bo’lgan o’quvchilarga sodda vazifalar beriladi. Bu usul o’quvchilarning bilim darajasiga mos rivojlanishiga yordam beradi. Ijodiy topshiriqlar o’quvchilarning tasavvurini va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, rasm asosida hikoya tuzish, kichik insho yozish yoki muayyan mavzu bo’yicha savollar tuzish. Guruhli topshiriqlar orqali o’quvchilar birgalikda ishlashni o’rganadi. Bu jarayonda har bir guruhga alohida vazifa beriladi va o’quvchilar o’zaro hamkorlikda muammoni hal qiladi. O’quvchilarga ma’lum bir mavzu bo’yicha mustaqil ma’lumot

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

topish vazifasi beriladi. Bu jarayon ularning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini shakllantiradi. Differensial kartochkalar o’quvchilarning bilim darajasiga mos topshiriqlarni o’z ichiga oladi. Har bir o’quvchi o’z imkoniyatiga mos vazifani bajaradi [4].

Mening fikrimcha, ta’lim jarayonida individuallashtirish va differensiallashtirish yondashuvlarini qo’llash o’quvchilarning bilim olish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Chunki har bir o’quvchi o’zining qobiliyati va imkoniyatiga mos vazifalarni bajarganida ta’lim jarayoniga bo’lgan qiziqishi ortadi. Shuningdek, bu yondashuv o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi. O’quvchilar o’z imkoniyatlariga mos topshiriqlarni bajarish jarayonida muammoni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va xulosa chiqarish ko’nikmalarini shakllantiradi. Yana bir muhim jihati shundaki, individuallashtirilgan va differensiallashtirilgan ta’lim o’quvchilar o’rtasidagi bilim darajasi tafovutlarini kamaytirishga yordam beradi. Kuchli o’quvchilar o’z qobiliyatlarini yanada rivojlantirish imkoniyatiga ega bo’lsa, bilim darajasi nisbatan past bo’lgan o’quvchilar ham asta-sekin bilimlarini mustahkamlab boradi.

Individuallashtirish va differensiallashtirish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik tamoyillar hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etishga xizmat qiladi. Individuallashtirish va differensiallashtirish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik tamoyillar hisoblanadi. Natijada o’quvchilar bilimlarni yanada chuqurroq o’zlashtiradi hamda ta’lim jarayonida faol ishtirok etadi. Shuningdek, individuallashtirilgan va differensiallashtirilgan ta’lim o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga va ularning ta’limga bo’lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv orqali o’quvchilarning bilim darajasidagi farqlarni hisobga olish imkoniyati yaratiladi hamda har bir o’quvchining o’z imkoniyatiga mos ravishda rivojlanishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanboyeva O., To’xtaxo’jayev N. Pedagogika. Toshkent: Fan, 2011.
2. Tolipov O’., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent, 2012.
3. Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2013.
4. Avliyoqulov N. Pedagogik mahorat. Toshkent, 2009

OCHIQ KANALLARDA EKSPLUATATSION REJIMLARNI KOXONEN XARITALARI ASOSIDA IDENTIFIKATSIYA QILISH VA AXBOROT MODELINI SHAKLLANTIRISH

Qudaybergenov Adilbay Abatbaevich

texnika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent, doktorant, Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O‘zbekiston.

E-mail: adilbek_79@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2630-5182>

Qazimbetova Muxabbad Maxsetbaevna

fizika-matematika fanlari falsafa doktori, doktorant, Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, Nukus, O‘zbekiston.

E-mail: qazimbetovamuxabbad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2458-4210>

Ispanova Jadira Paraxat qizi

tayanch doktoranti, Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, Nukus, O‘zbekiston.

E-mail: paraxatovna1996@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5701-7200>

Bekmurodova Rayxon Soliyboy qizi

magistrant, Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, Nukus, O‘zbekiston.

E-mail: brayxon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5989-909X>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19421490>

Annotatsiya. Ushbu tezisda ochiq irrigatsiya kanallaridagi ekspluatatsion rejimlarni sensor monitoringi ma’lumotlari asosida avtomatik aniqlash va ularni semantik teglash orqali axborot modeliga aylantirish usuli taklif etilgan. Tadqiqotda suv sarfi, yuqori va pastki b’ef sathlari, zatvor holati, nasos rejimi, talabdan og‘ish va yo‘qotish indikatorlari kabi vaqt qatorlari ko‘rsatkichlari ishlatiladi. Ularni tayyorlash jarayonida tozalash, agregatlash, normallashtirish va belgilar fazosini shakllantirish bosqichlari bajariladi. Keyin Koxonenning o‘z-o‘zini tashkil etuvchi xaritasi asosida tipik ekspluatatsion holatlar klasterlarga ajratiladi va har bir klaster prototiplar orqali tavsiflanadi. Hosil bo‘lgan klasterlar predmet sohasi nuqtai nazaridan me’yoriy rejim, taqchillik holati, o‘tish rejimi va xavfli og‘ish kabi semantik teglar bilan boyitiladi. Shu tariqa mashinali tahlil natijasi formal axborot modeliga aylantirilib, talab–reja–fakt tahlili, kalibrlash, signallashtirish va dispetcherlik qarorlarini qo‘llab-quvvatlash imkoni yaratiladi. Taklif etilgan yondashuvning sifati kvantlash xatosi, topologik xatolik va klaster sifati ko‘rsatkichlari orqali baholanadi.

Kalit so‘zlar: Koxonen xaritasi, ochiq kanal, ekspluatatsion rejim, vaqt qatorlari, klasterlash, semantik teglash, axborot modeli, sensor monitoringi

ИДЕНТИФИКАЦИЯ ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ РЕЖИМОВ В ОТКРЫТЫХ КАНАЛАХ НА ОСНОВЕ КАРТ КОХОНЕНА И ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ МОДЕЛИ

Кудайбергенов Адилбай Абатбаевич

доктор философии по техническим наукам (PhD), доцент, докторант,
Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Ташкент, Узбекистан.

E-mail: adilbek_79@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2630-5182>

Казымбетов Мухаббад Махсетбаевна

доктор философии по физико-математическим наукам (PhD), докторант,
Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус, Узбекистан.

E-mail: gazimbetovamuxabbad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2458-4210>

Испанова Жадира Парахат кизи

базовый докторант, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха,
Нукус, Узбекистан.

E-mail: paraxatovna1996@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5701-7200>

Бекмуродова Райхон Солийбой кизи

магистрант, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус,
Узбекистан.

E-mail: brayxon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5989-909X>

***Аннотация.** В данном тезисе предложен метод автоматического выявления эксплуатационных режимов в открытых оросительных каналах на основе данных сенсорного мониторинга и преобразования их в информационную модель посредством семантического тегирования. В исследовании используются показатели временных рядов, такие как расход воды, уровни верхнего и нижнего бьефов, положение затвора, режим работы насоса, отклонение от потребности и индикаторы потерь. В процессе их подготовки выполняются этапы очистки, агрегирования, нормализации и формирования пространства признаков. Далее на основе самоорганизующейся карты Кохонена типичные эксплуатационные состояния разделяются на кластеры, и каждый кластер описывается через прототипы. Полученные кластеры обогащаются семантическими тегами, отражающими предметную область, такими как нормативный режим, состояние дефицита, переходный режим и опасное отклонение. Таким образом, результат машинного анализа преобразуется в формальную информационную модель, что создает возможность для анализа «потребность–план–факт», калибровки, сигнализации и поддержки диспетчерских решений. Качество предложенного подхода оценивается по показателям ошибки квантования, топологической ошибки и качества кластеризации.*

***Ключевые слова:** карта Кохонена, открытый канал, эксплуатационный режим, временные ряды, кластеризация, семантическое тегирование, информационная модель, сенсорный мониторинг.*

**IDENTIFICATION OF OPERATIONAL REGIMES IN OPEN CHANNELS
BASED ON KOHONEN MAPS AND INFORMATION MODEL FORMATION**

Kudaybergenov Adilbay Abatbaevich

Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan.

E-mail: adilbek_79@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2630-5182>

Kazimbetov Muxabbad Maxsetbaevna

Doctor of Philosophy (PhD) in Physical and Mathematical Sciences, doctoral student, Berdakh Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan.

E-mail: gazimbetovamuxabbad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2458-4210>

Ispanova Jadira Paraxat qizi

basic doctoral student, Berdakh Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan.

E-mail: paraxatovna1996@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5701-7200>

Bekmurodova Rayxon Soliyboy qizi

master’s student, Berdakh Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan.

E-mail: brayxon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5989-909X>

Abstract. *This thesis proposes a method for automatically identifying operational regimes in open irrigation canals based on sensor monitoring data and transforming them into an information model through semantic tagging. The study uses time-series indicators such as water discharge, upstream and downstream water levels, gate position, pump operating mode, demand deviation, and loss indicators. During data preparation, the stages of cleaning, aggregation, normalization, and feature space formation are performed. Then, based on the Kohonen self-organizing map, typical operational states are divided into clusters, and each cluster is described through prototypes. The resulting clusters are enriched with semantic tags from the domain perspective, such as normal regime, deficit state, transition regime, and hazardous deviation. In this way, the result of machine analysis is transformed into a formal information model, creating opportunities for demand-plan-actual analysis, calibration, signaling, and support of dispatching decisions. The quality of the proposed approach is evaluated using quantization error, topological error, and clustering quality indicators.*

Keywords. *Kohonen map, open channel, operational regime, time series, clustering, semantic tagging, information model, sensor monitoring.*

KIRISH

Ochiq irrigatsiya kanallarida suv taqsimotini dispetcherlik boshqaruvi amalda ko‘p sonli sensor kuzatuvlari va ekspluatatsion reglamentlar asosida bajariladi. Biroq ma’lumotlar hajmi ortgani sayin, ekspluatatsion holatlarni (rejimlarni) qo‘lda guruhlash, tavsiflash va qaror qabul qilishni izohlanadigan tarzda asoslash qiyinlashadi. Shu sabab “ma’lumot → bilim” o‘tishni ta’minlaydigan, ishonchli va interpretatsiyaga qulay axborot modeli yadrosini qurish dolzarb vazifadir. SOM (Kohonen xaritasi) raqobatli o‘rganishga tayangan holda ko‘p o‘lchovli belgilar

fazosidagi namuna taqsimotini past o’lchovli reshyotkada joylashtirib, yaqinlik munosabatlarini imkonni boricha saqlaydi; bu xususiyat uni ochiq kanal ekspluatatsiyasining holatlarini klasterlash va vizual-interpretativ tahlil qilish uchun qulay qiladi [1-3].

Ushbu tezisda SOM natijasini faqat “xarita rasmi” sifatida emas, balki formal axborot modeli sifatida qayta yig’ish konsepsiyasi taklif etiladi: kiruvchi ma’lumotlar fazosini aniq qo’yish, ma’lumotlarni tayyorlash, SOM o’qitish, klasterlash va semantik teglash hamda sifat ko’rsatkichlari orqali baholash bosqichlari yagona zanjirda bayon qilinadi [2-7].

ASOSIY QISM

Masalaning qo’yilishi va kiruvchi ma’lumotlar fazosi. Kuzatuvlar to’plami $D = (x_i, z_i)_{i=1}^N$ ko’rinishida berilsin, bu yerda x_i – sonli belgilar vektori, z_i – metama’lumotlar (vaqt tamg’asi, ob’ekt identifikatori, joylashuv, matniy izoh va h.k.). Belgilar turli o’lchov birligi va masshtabga ega bo’lgani uchun, SOM da masofa metrikasi (odatda Yevklid) natijasi buzilmasligi maqsadida normallashtirish qoidasi kiritiladi: $\tilde{x} = (x - \mu) / \sigma$. Ochiq kanallardagi kuzatuvlar ko’pincha vaqt qatorlari ko’rinishida bo’lib (sarf Q , yuqori/pastki b’ef sathlari H_u / H_d , zatvor ochilishi a , nasos holati va boshqalar), ulardan vaqt oynasi bo’yicha agregatlangan holat vektorlari shakllantiriladi (o’rtacha, maksimum, kvantil, trend qiyaligi kabi deskriptorlar) [2,3].

Ma’lumotlarni tayyorlash. SOM natijasining ishonchliligi kiruvchi ma’lumot sifatiga qattiq bog’liq: yo’q qiymatlar, format nomutanosibligi, dublikatlar, fizik ma’nosiz qiymatlar, sensor shovqini va chiqib ketuvchi nuqtalar masofalar hisobini buzib, klasterlar va prototiplarning interpretatsiyasiga salbiy ta’sir qiladi. Shuning uchun tayyorlash bosqichi alohida algoritmik jarayon sifatida qo’yiladi. Ochiq kanal ma’lumotlari turli chastotada (1–5 daqiqa) kelishi mumkin, ammo qarorlar soatlik/kunlik masshtabda qabul qilinishi sababli, bir nechta vaqt oynasida (masalan, 15 daqiqa, 1 soat, 1 kun) agregatlash rejimlarni aniqroq ajratishga yordam beradi [3].

SOM o’qitish algoritmi. SOM xaritasi M ta tugundan iborat bo’lib, har bir tugunga prototip (kodkitob) vektori m_j mos qo’yiladi. Har iteratsiyada kiruvchi namuna $x(t)$ uchun eng yaxshi mos keluvchi birlik (BMU) $c = \arg \min_j d(x(t), m_j(t))$ aniqlanadi. So’ng prototiplar

qo’shnilik funksiyasi orqali yangilanadi: $m_i(t+1) = m_i(t) + \alpha(t) \cdot h_{c,i}(t) \cdot (x(t) - m_i(t))$.

Qo’shnilik yadrosi uchun amalda Gauss funksiyasi qo’llanadi:

$h_{c,i}(t) = \exp\left(-\|r_c - r_i\|^2 / (2\sigma(t)^2)\right)$, bu yerda $\sigma(t)$ – vaqt bo’yicha kamayib boruvchi qo’shnilik

radiusi. Parametrlarni tanlashda kvantlash–topologiya muvozanatini saqlash, xarita o’lchami M ni N ga mutanosib eksperimental tanlash va Pareto-optimal variantni ajratish tavsiya etiladi [2,3].

SOM natijasidan axborot modeli hosil qilish. SOM chiqishi amaliyotda klasterlash, prototiplarni ajratish va semantik teglash orqali formal axborot modeliga aylantiriladi. Avvalo kodkitob prototiplari m_j klasterlanib, har bir tugunga klaster indeksi $\kappa(j)$ biriktiriladi; shunda namuna x uchun klaster yorlig’i $y(x) = \kappa(BMU(x))$ orqali aniqlanadi. Klaster prototipi sifatida o’rtacha vektor yoki medoid (klaster ichidagi eng “markaziy” prototip) saqlanadi. Semantik teglashda klaster prototipining standartlashtirilgan og’ishlari tahlil qilinib, domen atamaları bilan mos tushuvchi tugar (masalan, “taqchillik”, “normal”, “xavfli o’tish”) biriktiriladi. Ochiq kanal

domenida holat vektori (Q , H_u , H_d , a , $\Delta Demand$, $Loss$ indikator) asosida rejimlar ajratilib, IF–THEN qoidalari yoki assotsiatsiya qoidalari ko‘rinishida “izohlanadigan qaror” qabati shakllantiriladi [4].

Sifatni baholash mezonlari. Axborot modeli amaliyotga joriy etilishi uchun uning sifati kamida uch yo‘nalishda baholanadi: kvantlash sifati, topologik saqlanish va klaster sifati. Kvantlash xatosi QE namuna va uning BMU prototipi orasidagi masofalarning o‘rtachasi orqali hisoblanadi. QE kichik bo‘lsa, kiruvchi fazo prototiplar bilan yaxshi qoplangan hisoblanadi. Topologik xatolik TE esa har bir namuna uchun 1- va 2-eng yaqin BMU lar xarita to‘rida qo‘shni emasligini indikatorlash orqali aniqlanadi. TE 0 ga yaqin bo‘lsa topologik saqlanish yaxshi bo‘ladi. Klaster sifati uchun silhouette koefitsienti, Davies–Bouldin indeksi kabi ko‘rsatkichlar qo‘llanib, klasterlar ajralganligi va barqarorligi baholanadi. Amaliyotda xarita kattalashgan sayin QE kamayishi mumkin, shuning uchun qaror QE va TE ni birgalikda (ko‘pmezonli) hisobga olgan holda qabul qilinadi [2,3,5-7].

Amaliy ahamiyati. Taklif etilgan zanjir (tayyorlash $\rightarrow$ SOM $\rightarrow$ klaster/teg/qoida $\rightarrow$ sifat baholash) dispatcherlik axborot tizimida real vaqt monitoringini interpretatsiya qilish, rejimlarni avtomat aniqlash va nazorat ko‘rsatkichlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Muhim jihat – natijalarni faqat ML chiqishi sifatida emas, balki ma’lumotlar bazasida saqlanadigan formal ob’ektlar (klasterlar, prototiplar, teglar, qoidalar) ko‘rinishida ifodalashdir; bu esa keyingi analitika, signallash va qaror qabul qilish modullariga (SCADA-lite, MPC/LP kabi) integratsiyani osonlashtiradi [3,8].

XULOSA

Tezida ochiq kanallarda ekspluatatsion rejimlarni SOM asosida aniqlash va ularni semantik teglash orqali axborot modeli yadrosini qurish yondashuvi bayon qilindi. Kiruvchi ma’lumotlar fazosi va tayyorlash qoidalarini formallashtirish, SOM o‘qitish algoritmi va parametr tanlovi, shuningdek, SOM natijasini klasterlar-prototiplar-teglar-qoidalar majmuasiga aylantirish hamda QE/TE /klaster mezonlari bilan sifatni nazorat qilish yagona hisoblash-metodik zanjirni tashkil etadi. Ushbu asoslar keyingi tadqiqotlarda real ob’ektlar (postlar, gidroinshootlar) kesimida rejimlarni verifikatsiya qilish va ishonchli avtomat qaror qabul qilishga yo‘l ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. T. Kohonen, “Self-organized formation of topologically correct feature maps,” *Biol. Cybern.*, vol. 43, no. 1, pp. 59–69, 1982, doi: 10.1007/BF00337288.
2. T. Kohonen, “Essentials of the self-organizing map,” *Neural Networks*, vol. 37, pp. 52–65, Jan. 2013, doi: 10.1016/j.neunet.2012.09.018.
3. T. Kohonen, “The self-organizing map,” *Proc. IEEE*, vol. 78, no. 9, pp. 1464–1480, Sep. 1990, doi: 10.1109/5.58325.
4. J. Vesanto and E. Alhoniemi, “Clustering of the self-organizing map,” *IEEE Trans. Neural Netw.*, vol. 11, no. 3, pp. 586–600, May 2000, doi: 10.1109/72.846731.

5. H.-U. Bauer and K. R. Pawelzik, “Quantifying the neighborhood preservation of self-organizing feature maps,” *IEEE Trans. Neural Netw.*, vol. 3, no. 4, pp. 570–579, Jul. 1992, doi: 10.1109/72.143371.

6. P. J. Rousseeuw, “Silhouettes: A graphical aid to the interpretation and validation of cluster analysis,” *Journal of Computational and Applied Mathematics*, vol. 20, pp. 53–65, Nov. 1987, doi: 10.1016/0377-0427(87)90125-7.

7. D. L. Davies and D. W. Bouldin, “A Cluster Separation Measure,” *IEEE Trans. Pattern Anal. Mach. Intell.*, vol. PAMI-1, no. 2, pp. 224–227, Apr. 1979, doi: 10.1109/TPAMI.1979.4766909.

8. G. Pözlbauer, M. Dittenbach, and A. Rauber, “Advanced visualization of Self-Organizing Maps with vector fields,” *Neural Networks*, vol. 19, no. 6–7, pp. 911–922, Jul. 2006, doi: 10.1016/j.neunet.2006.05.013

**IRRIGATSIYA TARMOG‘I GRAF MODELIDA SAMARADORLIK
KOEFFITSIENTLARI ASOSIDA NETTO TALABNI BRUTTO REJAGA AVTOMATIK
O‘TKAZISH**

Qudaybergenov Adilbay Abatbaevich

texnika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent, doktorant, Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O‘zbekiston.

E-mail: adilbek_79@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2630-5182>

Qazimbetova Muxabbad Maxsetbaevna

fizika-matematika fanlari falsafa doktori, doktorant, Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat
universiteti, Nukus, O‘zbekiston.

E-mail: qazimbetovamuxabbad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2458-4210>

Ispanova Jadira Paraxat qizi

Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti tayanch doktoranti, Nukus, O‘zbekiston.

E-mail: paraxatovna1996@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5701-7200>

Raxmatullayev Baxodir Jandulla o‘g‘li

magistrant, Berdax nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, Nukus, O‘zbekiston.

E-mail: r.bakhodir98@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1739-3361>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19421679>

Annotatsiya. Ushbu tezisdan irrigatsiya tarmog‘ini yo‘naltirilgan graf ko‘rinishida ifodalash asosida fermerlarning dekadaviy netto suv talabini manbadagi brutto reja hajmlariga avtomatik o‘tkazish usuli taklif etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi suv iste‘molchilari, terminallar va kanal qirralari o‘rtasidagi bog‘lanishlarni formallashtirish hamda tarmoqdagi tashish samaradorligi koeffitsientlarini hisobga olgan holda rejalashtirish hisoblarini avtomatlashtirishdan iborat. Ishda fermer kesimidagi netto talab ekin maydoni va dekadaviy sug‘orish me‘yori asosida aniqlanadi, so‘ng ulush koeffitsientlari yordamida terminallarga taqsimlanadi. Keyin terminallardan manba tomon orqaga hisoblash orqali har bir qirra uchun kiruvchi brutto hajmlar va o‘rtacha sarflar hisoblanadi. Taklif etilgan yondashuv samaradorlik koeffitsientlarining o‘zgarishi manbada talab etiladigan umumiy suv hajmiga qanday ta’sir

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qilishini ssenariy asosida baholash imkonini beradi. Natijada ushbu hisoblash yadrosi suv resurslarini operativ rejalashtirish, limitlash masalalari va keyingi bosqichdagi ierarxik boshqaruv modellari uchun yagona «talab–reja» ma’lumot qatlamini shakllantiradi.

Kalit soʻzlar: irrigatsiya tarmogʻi, yoʻnaltirilgan graf, netto suv talabi, brutto reja, samaradorlik koeffitsienti, dekadaviy rejalashtirish, orqaga hisoblash, suv taqsimoti

АВТОМАТИЧЕСКОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ НЕТТО-ПОТРЕБНОСТИ В БРУТТО-ПЛАН НА ОСНОВЕ КОЭФФИЦИЕНТОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ В ГРАФОВОЙ МОДЕЛИ ОРОСИТЕЛЬНОЙ СЕТИ

Кудайбергенов Адилбай Абатбаевич – доктор философии по техническим наукам (PhD), доцент, докторант, Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Ташкент, Узбекистан.

E-mail: adilbek_79@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2630-5182>

Казымбетов Мухаббод Махсетбаевна – доктор философии по физико-математическим наукам(PhD), докторант, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус, Узбекистан.

E-mail: gazimbetovamuxabbad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2458-4210>

Испанова Жадира Парахат кизи – базовый докторант, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус, Узбекистан.

E-mail: paraxatovna1996@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5701-7200>

Рахматуллаев Баходир Жандулла ўғли – магистрант, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус, Узбекистан.

E-mail: r.bakhodir98@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1739-3361>

Аннотация. В данном тезисе предложен метод автоматического преобразования декадной нетто-потребности фермеров в воде в брутто-плановые объемы у источника на основе представления оросительной сети в виде ориентированного графа. Основная цель исследования заключается в формализации связей между водопотребителями, терминалами и рёбрами канальной сети, а также в автоматизации плановых расчётов с

учётom коэффициентов транспортной эффективности в сети. В работе нетто-потребность на уровне фермерского хозяйства определяется на основе посевной площади и декадной оросительной нормы, после чего с использованием долевых коэффициентов распределяется по терминалам. Далее посредством обратного расчёта от терминалов к источнику определяются входные брутто-объёмы и средние расходы для каждого ребра сети. Предложенный подход позволяет в сценарной постановке оценивать, как изменение коэффициентов эффективности влияет на общий объём воды, требуемый у источника. В результате данное вычислительное ядро формирует единый слой данных «потребность–план» для оперативного планирования водных ресурсов, задач лимитирования и последующих моделей иерархического управления.

Ключевые слова: оросительная сеть, ориентированный граф, нетто-потребность в воде, брутто-план, коэффициент эффективности, декадное планирование, обратный расчёт, распределение воды

AUTOMATIC CONVERSION OF NET DEMAND INTO A GROSS PLAN BASED ON EFFICIENCY COEFFICIENTS IN A GRAPH MODEL OF AN IRRIGATION NETWORK

Kudaybergenov Adilbay Abatbaevich – Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan.

E-mail: adilbek_79@list.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2630-5182>

Kazimbetov Muxabbad Maxsetbaevna – Doctor of Philosophy (PhD) in Physical and Mathematical Sciences, doctoral student, Berdakh Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan.

E-mail: gazimbetovamuxabbad@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2458-4210>

Ispanova Jadira Paraxat qizi – basic doctoral student, Berdakh Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan.

E-mail: paraxatovna1996@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5701-7200>

Raxmatullayev Baxodir Jandulla o‘g‘li – master’s student, Berdakh Karakalpak State University, Nukus, Uzbekistan.

E-mail: r.bakhodir98@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1739-3361>

Abstract. *This thesis proposes a method for the automatic conversion of farmers’ decadal net water demand into gross planned volumes at the source based on representing an irrigation network as a directed graph. The main objective of the study is to formalize the relationships among water users, terminals, and canal edges, and to automate planning calculations while accounting for conveyance efficiency coefficients within the network. In the proposed approach, net demand at the farm level is determined from the cultivated area and the decadal irrigation norm, after which it is distributed among terminals using allocation coefficients. Then, through backward calculation from the terminals to the source, the incoming gross volumes and average discharges are determined for each network edge. The proposed method makes it possible to evaluate, in a scenario-based setting, how changes in efficiency coefficients affect the total water volume required at the source. As a result, this computational core forms a unified “demand–plan” data layer for operational water planning, water limiting tasks, and subsequent hierarchical control models.*

Keywords: *irrigation network, directed graph, net water demand, gross plan, efficiency coefficient, decadal planning, backward calculation, water distribution.*

Kirish

Suv resurslari tanqisligi, iqlim omillarining oʻzgaruvchanligi va irrigatsiya infratuzilmasining katta yoʻqotishlari sharoitida tarmoq boʻyicha suvni rejalashtirishda «isteʼmolchidagi real talab»dan «manbada ajratilishi lozim boʻlgan reja hajmi»gacha aniq va tez hisob-kitob mexanizmini joriy qilish dolzarb vazifadir. Amudaryo havzasining quyi qismlarida ekinlarning evapotranspiratsiya (ET) va sugʻorish talabini baholashga bagʻishlangan tadqiqotlar sugʻorish meʼyorlari yillar va mavsumlar boʻyicha keskin farq qilishini, demak, rejalashtirish qarorlari koʻp omilli ekanini koʻrsatadi [1].

Iqlim oʻzgarishi sharoitida ekinlar suv talabining oʻsishi va taqsimoti ssenariylarini baholashda modellash tirish yondashuvlari kengaymoqda. Mintaqaviy iqlim ssenariylari asosida ekinlar suv talabini bashorat qilish hamda hududiy irrigatsiya rejalashtirishiga taʼsirini baholash boʻyicha ishlar samaradorlik va resurs cheklavlarini hisobga olgan holda rejalashtirishni talab qiladi [2].

Irrigatsiya tizimlarida «netto talab» tushunchasi odatda ekinning agronomik ehtiyojiga mos boʻlgan maydondagi suv hajmini anglatadi, ammo magistral va xoʻjalik kanallari boʻylab tashish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

jarayonida filtratsiya, bug‘lanish va ekspluatatsion yo‘qotishlar tufayli manbadagi zarur hajm (brutto) yuqoriroq bo‘ladi. Jamoaviy irrigatsiya tizimlari uchun kompleks suv balansi va hisobga olish usuli taklif etilgan tadqiqotlarda yo‘qotishlarni tizimli hisoblash va balansni yopish rejalashtirishning ishonchli asosi ekani ta’kidlanadi [3]. Shu bilan birga, agrar tizimlarda suv hisobini standartlashtirish va iste’mol/yo‘qotish komponentlarini ajratish bo‘yicha amaliy metodologiyalar ham rivojlanmoqda [4].

Tarmoq darajasidagi rejalashtirish muammosi faqat hisob-kitob emas, balki suvni taqsimlash va tarmoqni boshqarish algoritmlarini ham o‘z ichiga oladi. Kanallar tizimi uchun taqsimlash va taqvimlashtirish (scheduling) modellari gidravlik va tashkiliy cheklovlarni birlashtirib, rejalashtirishni optimallashtirishga xizmat qiladi [5], [6]. Bugungi kunda irrigatsiya tarmoqlari uchun raqamli egizak (digital twin) va kuchaytirib o‘rganish (reinforcement learning) kabi yondashuvlar ham suv taqsimotini samarali boshqarishda qo‘llanmoqda, bu esa rejalashtirish–boshqarish integratsiyasining ahamiyatini oshiradi [7].

Amaliyotda «samaradorlik» ko‘rsatkichini hisobga olgan holda netto talabdan brutto talabga o‘tish uchun qator koeffitsientlardan foydalaniladi. Masalan, sug‘orishda qo‘llash samaradorligini baholash va shu asosda brutto sug‘orish hajmini aniqlash bo‘yicha tadqiqotlar rejalashtirish algoritmlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi [8]. Masofaviy zondlash orqali suv iste’moli va ET maydoniy taqsimotini baholash esa talabni validatsiya qilishga xizmat qiladi [9].

Yuqoridagi manbalardagi xulosalardan kelib chiqib, mazkur ishning dolzarbligi shundaki: (i) talabni iste’molchidan manbagacha yagona formal qoida bilan «tarmoq bo‘yicha» avtomatik o‘tkazish; (ii) samaradorlik koeffitsientlarining reja hajmlariga ta’sirini analiz qilish; (iii) keyingi bosqichlarda limitlash va ierarxik boshqaruv (LP+MPC) uchun bir xil «talab–reja» ma’lumot qatlamini yaratish imkonini beruvchi hisoblash yadrosini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi irrigatsiya tarmog‘ini yo‘naltirilgan graf modelida ifodalash asosida dekadaviy netto suv talablarini manbadagi brutto reja hajmlariga avtomatik o‘tkazish mexanizmini formallashtirish va samaradorlik koeffitsientlarining rejaga ta’sirini ssenariy yondashuvda baholashdan iborat. Buning uchun iste’molchi–terminal–qirra bog‘lanishlari belgilanadi, dekadaviy netto talabni hisoblash va uni terminallarga ulush koeffitsientlari orqali moslashtirish tenglamalari beriladi, qirralar samaradorligi hisobga olingan holda terminallardan manba tomon orqaga hisoblash asosida brutto reja hajmlarini aniqlash algoritmi ishlab chiqiladi hamda samaradorlik o‘zgarishiga nisbatan reja ko‘rsatkichlarining sezgirligi ssenariy tahlil orqali baholanadi.

Asosiy qism

Masalaning qo‘yilishi. Irrigatsiya tarmog‘i manbadan iste’molchilarga suv yetkazuvchi yo‘naltirilgan tarmoq sifatida qaraladi. Tarmoq tugunlari V (gidroinshootlar, gidrouzellar, nasos stansiyalari, terminal regulyatorlar) va qirralari E (kanal uchastkalari yoki quvur segmentlari) majmuasidan tashkil topadi. Manba tuguni $s \in V$, terminal tugunlar to‘plami $\{T \subset V\}$ orqali iste’molchilar (fermerlar, sanoat zonalari) suv oladi. Har bir $t \in T$ terminal uchun $d \in D$ dekadada $N_{t,d}$ netto talab hajmi berilgan bo‘lib, maqsad – har bir qirra bo‘yicha manbagacha brutto reja hajmlarini va sarflarini topishdan iborat.

Matematik model. Tarmoq modeli quyidagi ko‘rinishda beriladi:

$$G = (V, E) \quad (1)$$

Dekadaviy hisoblash uchun L_d — dekadaning kunlar soni, Δ_d — dekadaning davomiyligi (sekund) deb olinadi:

$$\Delta_d = 86400L_d \quad (2)$$

Fermerlar kesimida netto talabni hisoblashda ekin turi, maydon va sug‘orish me’yori (yoki gidromodul) qo‘llanadi. Dekadaviy me’yor $v_{f,d}$ [m^3/ga] ko‘rinishida qabul qilinsa, netto hajm:

$$R_{f,d} = A_f v_{f,d} \quad (3)$$

Agar bir fermerning suvi bir nechta terminal orqali olinsa, ulush koeffitsientlari $\alpha_{t,f}$ yordamida netto talab terminallarga taqsimlanadi:

$$N_{t,d} = \sum_{f: \varphi(t)=f} \alpha_{t,f} R_{f,d} \quad (4)$$

Tarmoq qirralarida tashish samaradorligi

$$\eta_e \in (0, 1]$$

koeffitsientlari bilan ifodalanadi. Terminallardan manba tomon «orqaga hisoblash» asosida har bir qirraga kiruvchi brutto hajm:

$$B_{e,d}^{in} = \sum_{t \in T(e)} \frac{N_{t,d}}{\prod_{a \in \text{path}(e \rightarrow t)} \eta_a} \quad (5)$$

Qirra bo‘yicha o‘rtacha sarf (sekundiga m^3):

$$Q_{e,d} = \frac{B_{e,d}^{in}}{\Delta_d} \quad (6)$$

Yil bo‘yicha yig‘ma reja hajmi:

$$B_e^{yr} = \sum_{d \in D} B_{e,d}^{in} \quad (7)$$

Algoritm va hisoblash usuli. Taklif etilayotgan hisoblash yadrosi ikki qadamdan iborat. Birinchi qadamda iste’molchi kesimida dekadaviy netto talablar agronomik ma’lumotlar asosida hisoblanadi (maydon, ekin, gidromodul yoki me’yorlar jadvali). Ikkinchi qadamda tarmoq grafi bo’yicha terminallardan manba tomon agregatlashtirish amalga oshiriladi: har bir qirra uchun uning pastki qismidagi terminallar to’plami $T(e)$ aniqlanadi va (5) formula bo’yicha brutto hajm yig’iladi. Hisoblashni tezlashtirish uchun $T(e)$ va $path(e \rightarrow t)$ to’plamlari bir marta (tarmoq strukturasi o’zgarmaguncha) tayyorlanadi, keyin har bir dekadada faqat arifmetik amallar bajariladi.

Amaliy hisoblashda qirralar grafi odatda daraxtsimon (siklsiz) ko’rinishga keltiriladi yoki sikl mavjud bo’lsa, ekspluatatsion qoidalarga ko’ra yo’l tanlash (masalan, faqat bir asosiy yo’l) belgilanadi. Shu holda orqaga hisoblash dinamik dasturlashga teng bo’lib, har bir dekadada hisoblash murakkabligi $O(|E| + |T|)$ tartibida bo’ladi. Agar bir terminalga bir necha parallel yo’llar ishlatilsa, yo’l ulushlari $\alpha_{t,f,d}$ kabi vaqtga bog’liq ulushlar orqali generalizatsiya qilish mumkin; lekin ushbu maqolada soddalashtirilgan holat — har bir terminal uchun bir asosiy yo’l qabul qilindi.

Natijada, har bir qirra uchun dekadaviy reja hajmlari va sarflari olinadi; ular keyingi bosqichlarda limitlash (chiziqli dasturlash) va real vaqt boshqaruvi (MPC/SCADA) uchun kirish ma’lumoti sifatida xizmat qiladi. Bunday ajratish — «talabni hisoblash» va «taqsimlash/boshqarish» qismlarining modullashtirilishi — raqamli irrigatsiya axborot tizimlarida muhim yondashuv hisoblanadi [6], [7].

Xulosa va amaliy tavsiyalar

1) Irrigatsiya tarmoqlarida dekadaviy netto talablarni manbadagi brutto reja hajmlariga avtomatik o’tkazish uchun yo’naltirilgan graf modeli va orqaga hisoblash qoidalari formallashtirildi.

2) Samaradorlik koeffitsientlari qirralar kesimida kiritilib, ularning manba rejasiga ta’siri jadval va grafiklar orqali ssenariy tahlilda ko’rsatildi. η oshishi manbada talab etiladigan umumiy hajmni sezilarli kamaytiradi.

3) Ushbu hisoblash yadrosi keyingi bosqichlarda limitlash (LP) va ierarxik boshqaruv (MPC/SCADA) uchun yagona «talab–reja» ma’lumot qatlamini ta’minlaydi.

Tavsiyalar: kanal uchastkalari bo’yicha η koeffitsientlarini pasport, o’lchov va monitoring ma’lumotlari asosida kalibrlash; parallel yo’llar uchun ulush koeffitsientlarini

ekspluatatsion reglament bilan belgilash; axborot tizimda graf strukturasi (tugun–qirra) va dekadaviy talab jadvalarini alohida saqlab, hisoblashni servis sifatida ajratish; natijalarni dispatcher panelida qirralar kesimida vizuallashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] D. Khaydar *et al.*, “Investigation of crop evapotranspiration and irrigation water requirement in the lower Amu Darya River Basin, Central Asia,” *J. Arid Land*, vol. 13, no. 1, pp. 23–39, Jan. 2021, doi: 10.1007/s40333-021-0054-9.
- [2] M. F. Aslam *et al.*, “Modelling crop water demand under climate change: the case of Sardinia region,” *Irrig Sci*, vol. 43, no. 6, pp. 1681–1698, Nov. 2025, doi: 10.1007/s00271-025-01027-8.
- [3] H. Cunha, D. Loureiro, G. Sousa, D. Covas, and H. Alegre, “A comprehensive water balance methodology for collective irrigation systems,” *Agricultural Water Management*, vol. 223, p. 105660, Aug. 2019, doi: 10.1016/j.agwat.2019.05.044.
- [4] A. Ferreira, J. Rolim, P. Paredes, and M. D. R. Cameira, “Methodologies for Water Accounting at the Collective Irrigation System Scale Aiming at Optimizing Water Productivity,” *Agronomy*, vol. 13, no. 7, p. 1938, Jul. 2023, doi: 10.3390/agronomy13071938.
- [5] Y. Fan *et al.*, “Water distribution and scheduling model of an irrigation canal system,” *Computers and Electronics in Agriculture*, vol. 209, p. 107866, Jun. 2023, doi: 10.1016/j.compag.2023.107866.
- [6] K. Zhou *et al.*, “The coupled model of water delivery and distribution regulation for single-canal pool systems,” *Agricultural Water Management*, vol. 313, p. 109475, May 2025, doi: 10.1016/j.agwat.2025.109475.
- [7] C. El Hachimi *et al.*, “Towards collective intelligence in agriculture: Deep reinforcement learning and digital twins for efficient management of collective irrigation water distribution systems,” *Energy Nexus*, vol. 20, p. 100599, Dec. 2025, doi: 10.1016/j.nexus.2025.100599.
- [8] J. L. Wenzel, J. Pöhlitz, M. Usman, T. Piernicke, and C. Conrad, “Enhancing irrigation scheduling by application efficiency estimations and soil moisture simulations,” *European Journal of Agronomy*, vol. 164, p. 127487, Mar. 2025, doi: 10.1016/j.eja.2024.127487.
- [9] D. Zhou, C. Zheng, L. Jia, M. Menenti, J. Lu, and Q. Chen, “Evaluating the Performance of Irrigation Using Remote Sensing Data and the Budyko Hypothesis: A Case Study

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

in Northwest China,” *Remote Sensing*, vol. 17, no. 6, p. 1085, Mar. 2025, doi: 10.3390/rs17061085.

**KORXONALARDA INVESTITSIYA JARAYONINI MOLIYALASHTIRISH
MANBALARI**

Tursinbayev Azizbek Nabijon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi

Namangan, O‘zbekiston

email: azizbektursinbayev005@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-5300-9934>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19421694>

Annotatsiya: ushbu maqolada umumiy investitsiyaning iqtisodiy mohiyatining nazariy asoslari yoritilib beriladi. Shuningdek, investitsiyalarning korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari hamda ularning shakllantirish manbalari yoritilib berilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya, iqtisodiy salohiyat, moliyalashtirish manbalari, ichki va tashqi investitsiyalar, korxona faoliyati.

Abstract: This article examines the theoretical foundations of the economic essence of investment. It also highlights the opportunities of investments in increasing the economic potential of enterprises and discusses the sources of their formation.

Keywords: investment, economic potential, sources of financing, internal and external investments, enterprise activity.

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретические основы экономической сущности инвестиций. Также рассматриваются возможности инвестиций в повышении экономического потенциала предприятий и источники их формирования.

Ключевые слова: инвестиции, экономический потенциал, источники финансирования, внутренние и внешние инвестиции, деятельность предприятия.

KIRISH

Investitsiyalar – nafaqat korxonalarining faoliyatini kengaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini jadallashtirishga ko‘maklashadi, shuningdek mamlakat iqtisodiyotining jadal o‘rishini ta’minlaydi. Investitsiyalar iqtisodiyotni yanada kengaytirishga o‘z hissani qo‘shadi.

2024 yilda O‘zbekistonda yalpi ichki mahsulot 6,5 foizga oshib, 115 milliard dollarga etdi⁵. Bu haqda bugun, 2025 yil 16 yanvar kuni Prezident Shavkat Mirziyoev raisligida o‘tayotgan

⁵ Sh. Mamaturopova. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-yalpi-ichki-mahsulot-hajmi-115-milliard-dollar-yetdi_682732.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

investisiyalarni keng jalb etish va eksportni oshirish borasidagi ishlar natijadorligi hamda kelgusidagi asosiy vazifalar yuzasidan videoselektor yig’ilishida ma’lum qilindi.

Bildirilishicha, o’tgan yili xorijiy investisiya 1,6 barobar o’sib, 34,9 milliard dollarni tashkil qilgan, qiymati 10 milliard dollarlik 242 ta yirik va o’rta loyihalar ishga tushgan, eksport ilk bor 27 milliard dollarga chiqqan⁶. O’tgan yili 50 ta tumanga 100 million dollardan ko’p sarmoya kirib kelgan (2023 yilda bunday tumanlar 11 ta edi). Davlatobod, yangi Namangan, Mirzo Ulug’bek, Chilonzor, Shayxontohur tumanlari, Namangan va Samarqand shaharlarida investisiyalar 300 million dollardan oshgan. Tog’-kon, neftgaz, kimyo, qishloq xo’jaligida reja 2 karra ortig’i bilan bajarilgan. Shuningdek, videoselektorda har bir dollar investisiyaning samaradorligini oshirish hudud va tarmoqlar rahbarlarining asosiy vazifasi bo’lishi kerakligi ta’kidlandi. So’nggi etti yilda kiritilgan 120 milliard dollar investisiya hisobiga 6 mingdan ortiq korxona ishga tushgan.

Milliy iqtisodiyotning yangi sifat holatiga erishuvi uchun iqtisodiy siyosat sohasida yangi mezonlar va maqsadlar joriy etilishi talab qilinadi. Faqat erishilgan yutuqlarni shunchaki mustahkamlash emas, balki iqtisodiy o’sishning yangi sifatini ta’minlaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim bo’ladi.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda investitsiyalarning salmog’ini va samarasini alohida aniqlash talab etiladi. Loyihani amalga oshirishda umumiy samarani olish bilan birga investorning manfaati har doim bir-biriga mos kelmasligidan kelib chiqqan holda loyihaning moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda ikkala tomonning maqsadini hisobga olish va moliyaviy jihatdan loyihani ta’minlashda esa har ikkala tomon safarbar etayotgan resurslardan oqilona foydalanish va kelgusida loyihadan kelib chiqadigan oqibatlarga har ikkala tomonning javobgarligini ularning maqsadidan kelib chiqqan holda taqsimlash, xorijiy investorlar milliy tabiiy resurslardan foydalanganligi uchun, loyihani to’liq bajarishdagi javobgarligi ham o’z o’rnini topishi zarur.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashdagi holatini o’rganish va jahon tajribasidan kelib chiqqan holda investitsiya loyihalari moliyalashtirish manbalari va xususiyatlarini qo’llash yuzasidan taklif-tavsiyalar ishlab chiqish ushbu tadqiqot ishimizning maqsadi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

⁶ O’zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Investitsiya va eksport bo’yicha asosiy vazifalar belgilandi. <https://president.uz/oz/lists/view/7825>.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishi investitsiyalarni uzluksiz amalga oshirishni talab qiladi. Investitsiya kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning asosiy negizini tashkil etar ekan, o‘z navbatida, bu takror ishlab chiqarishga investor tomonidan investitsiya resurslarining iqtisodiyot sohalariga o‘zi ko‘zlagan maqsadni, asosan, daromad olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida joylashtirilishini anglatadi.

Dunyo tajribasi ko‘rsatishicha, keng iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish natijalari investitsiyalarni, xususan, turli sohalaridagi investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari va usullarini samarali amaliyotga tadbiq etish bilan ko‘proq ta’minlanishi mumkin ekan. Amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalarining hajmi va miqdoriga qarab iqtisodiyotda yuz berayotgan o‘zgarishlar va siljishlar haqida xulosalar chiqarish mumkin. Umuman, bugungi kunda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari va usullari to‘g‘risida ko‘plab gapirilmoqda.

Odatda, har qanday investitsion tadbirkorlik muayyan maqsadga yo‘naltirilgan, mukammal darajada yaratilgan investitsiya g‘oyasiga asoslanadi. Mukammal darajada shakllantirilgan va asoslangan investitsiya g‘oyasi investitsiya loyihasining qaror topishiga olib keladi.

Qandaydir faoliyatlarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan huquqiy boshqaruv va moliyaviy-hisob hujjatlari tizimi yoki bunday faoliyatlar tizimini bayon etuvchi hujjatlar to‘plami sifatida qaraladi.

Investitsiya loyihasi tushunchasini uning yo‘naltirilgan maqsadini amalga oshirish uchun texnologik jarayonlarni, texnik va tashkiliy hujjatlashtirish jarayonini, ob‘ektlarni barpo etish va ishga tushirish jarayonini, moddiy, moliyaviy, mehnat resurslarining harakatini, shuningdek, tegishli boshqaruv qarorlari va tadbirlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi tizim sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir.

To‘liq shakllangan, yakuniga etgan investitsiya loyihasini tuzish va amalga oshirish umumiy holda quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga qamrab oladi:

- investitsiya g‘oyasini shakllantirish;
- investitsion imkoniyatlarni tadqiq etish;
- investitsiya loyihasini texnik-iqtisodiy asoslash;
- shartnoma hujjatlarini tayyorlash;
- loyiha (ishchi) hujjatlarini tayyorlash;
- qurilish-montaj ishlari;
- ob‘ektni ishga tushirish va investitsiya loyihasi (iqtisodiy ko‘rsatkichlar)

monitoringini olib borish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ko‘plab korxonalar kelajakda amalga oshirishmoqchi bo‘lgan operatsiyalar uchun strategik rejalar tuzishadi. Bozor muhiti sharoitida, har bir ishlab chiqaruvchi va xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar o‘zlarining kuchli, kuchsiz, tashqi imkoniyatlari va raqobatdoshlari bilan yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xatarlarni tekshirish orqali o‘zlarining hozirgi vaziyatdagi holatlarini tahlil qilish imkoniga ega bo‘lishadi⁷.

Shuningdek, mavjud imkoniyatlarini tahlil qilish orqali, o‘z faoliyatlarini kengaytirish va salohiyatini oshirish maqsadida investitsiyalarni tashqi manbalardan jalb etishadi.

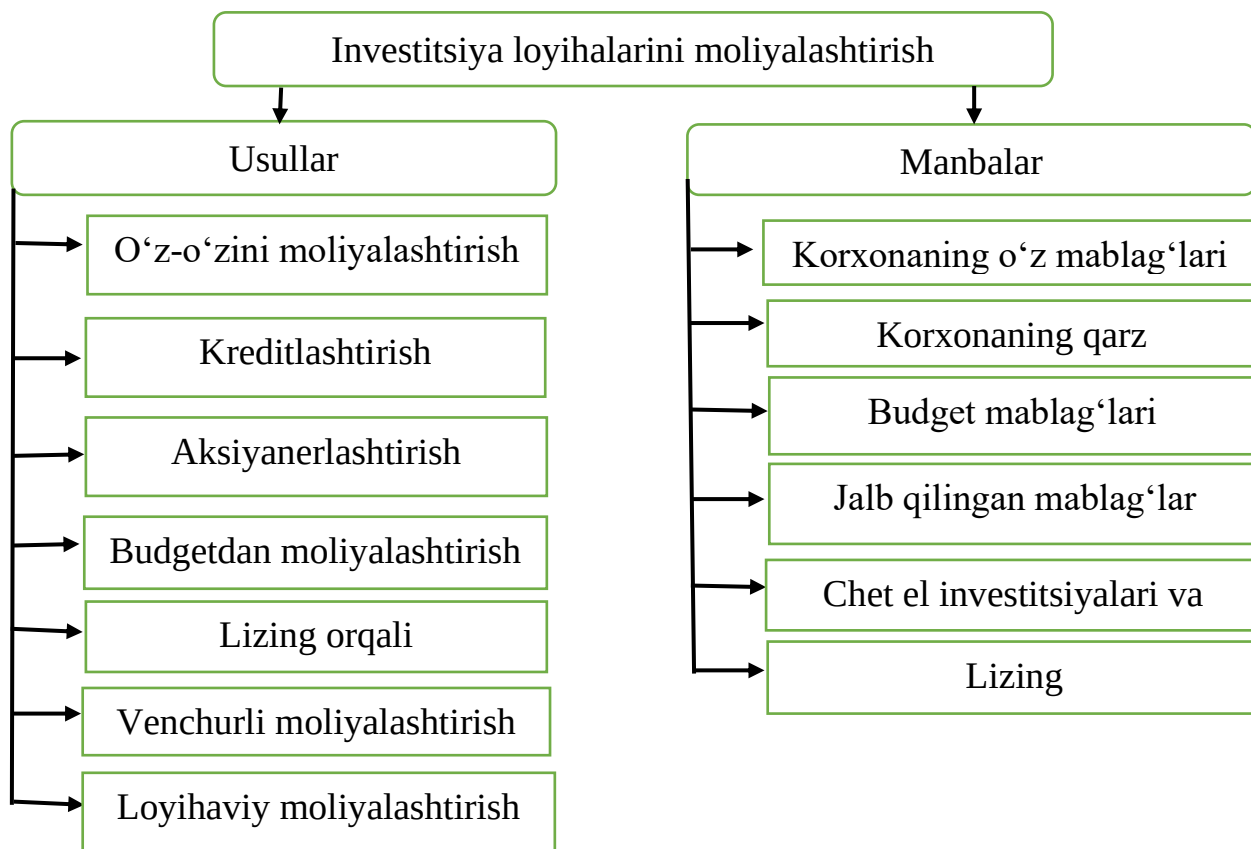
Investitsiya loyihasi o‘z maqsadi, yo‘nalishi, amal qilish sohasi, muddati va chegarasiga ega bo‘lgan alohida faoliyat turi hisoblanadi. U tashkiliy, huquqiy, ijtimoiy, ekologik, iqtisodiy jihatdan to‘liq va mukammal hisob-kitoblar yordamida asoslangan yuridik hujjat hisoblanadi.

Iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish faol investitsiya siyosatini o‘tkazish bilan chambarchas bog‘liqdir. Investitsiya bazasini rivojlantirish va chuqurlashtirish islohotlar strategiyasining muhim shartidir. Iqtisodiyot tuzilishi qurilishining belgilangan yo‘nalishlari eksport imkoniyatining kengaytirilishiga, baquvvat investitsiya siyosatini o‘tkazish yo‘li bilangina erishish mumkin. Buning uchun o‘z sarmoyalarimizni ham, tashqi kreditlarni ham bevosita investitsiyalar va ularning barcha manbalarini ham ishga solish zarur.

Investitsiya loyixalarini moliyalashtirish usullari va manbalari xususida so‘z yuritishdan avval ular o‘rtasidagi farqni anglab olish zarur bo‘ladi. Investitsiya loyixalarini moliyalashtirish usullari va manbalari o‘rtasidagi asosiy farq shundan iboratki, investor tomonidan tanlab olingan moliyalashtirish usuli orqali moliyalashtirish manbasi yuzaga keladi. Misol tariqasida, investor tomonidan qabul qilingan qaror asosida tanlangan “kreditlashtirish” usuli orqali “qarz mablag‘lari” manbai, yoki “aksionerlashtirish” usuli orqali “jalb qilingan mablag‘lar” manbai yuzaga kelishini keltirib o‘tishimiz mumkin.

Investitsiyalar asosan ijtimoiy sohalar va real sektorga yo‘naltiriladi. Real sektor bu mahsulot ishlab chiqarib, daromad oladigan sektorlar(sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish) hisoblanadi. shuningdek sanoat korxonalari uchun kiritilayotgan investitsiya loyihalarining moliyalashtirish usullari va ularning manbalari to‘g‘risidagi ma’lumot quyidagi 1-jadvalda ko‘rsatib o‘tilgan.

⁷ Sirojiddinov K.I & Tursinbayev A. N. Korxona budgetini tuzishning o‘ziga os jihatlari. TIU Journal of Digital economy and Business. 3- tom, 2-son, 40-46 b, 2025y.

Investitsiya loyixalarini moliyalashtirishning har bir usuli va manbalasi hususida alohida so‘z yuritadigan bo‘lsak, amaliyotda investitsiya loyixalarini moliyalashtirishda investorlar tomonidan eng ko‘p qo‘llaniladigan usullardan biri bu o‘z – o‘zini moliyalashtirish usulidir. Bu usulda moliyalashtirish manbalarini qaerdan olish kerak degan muammo vujudga kelmaydi va uning bankrotlik xavf-xatari (riski) kamayadi. Odatda mazkur usuldan loyixani moliyalashtirish uchun etarli mablag‘larga ega bo‘lgan holatda yoki yirik bo‘lmagan ko‘lamdagi investitsiya loyixalarini moliyalashtirish jarayonida qo‘llaniladi. O‘z-o‘zini moliyalashtirish korxonani rivojlanganligi va uning yaxshi moliyaviy holatini bildiradi va yana raqobatchilardan ma’lum bir ustunlikka ega bo‘ladi, boshqa korxonalarda bunday imkoniyat bo‘lmasligi mumkin.

Investitsiyalarni moliyalashtirish manbai sifatida boshqalariga nisbatan ustunlik tomoni shundaki, korxonaning har qanday moliyaviy xolatida, bu manba o‘z o‘rniga ega bo‘ladi va doimo korxona ixtiyorida bo‘ladi.

Korxonaning investitsiya faoliyatini moliyalashtirishning ichki moliyaviy resurslari bo‘lib quyidagilar xisoblanadi:

⁸ Muallif ishlanmasi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- xo‘jalik usulida bajarilgan qurilish-montaj ishlaridan kelgan foyda (qilingan iqtisod);
- asosiy vositalarni likvidatsiya qilingan vaqtda olingan yaroqli materiallar;
- aylanma mablag‘larning aylanishini tezlashishi xisobiga, muomiladan bo‘shatilgan aylanma mablag‘larning bir qismi;
- korxonaning o‘zida tashkil qilingan maxsus rezerv fondlari va boshqalar.

Investitsion loyihalarni baholashda shuni hisobga olish lozimki, ishlab chiqarilgan mahsulot realizatsiyasidan, soliqlar ayirib tashlanadi. Ammo, bu hisoblangan soliqlar, amortizatsiya ajratmalari singari ma’lum muddat korxona oborotida qo‘shimcha ishlatilishi va vaqtincha moliyaviy resurs bo‘lishi mumkin.

Agar korxona investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda o‘z mablag‘lari etarli bo‘lmasa, bunday holda, korxona mablag‘larni qimmatli qog‘ozlar chiqarish yoki bank krediti orqali jalb qilishi mumkin. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishning keng tarqalgan va moliyalashtirishning asosiy manbalaridan bo‘lib, qimmatli qog‘ozlarni emissiya qilish hisoblanadi.

2-jadval

Investitsiya loyihalarining moliyalashtirish manbalari tasnifi⁹

Tasniflash belgisi	Manbalar shakllari
Mulkchilik munosabatiga ko‘ra	- O‘zlik mablag‘lari; - Jalb qilingan mablag‘lar; - Qarz mablag‘lari.
Mulkchilik shakllariga ko‘ra	Davlat investitsiya resurslari (byudjet va nobyudjet fondlar mablag‘lari, aktsiya paketlari va boshqa davlat mulkchiligining aylanma va asosiy fondlari, mol-mulklari va va shu kabilar); Investitsion, xususan, tijorat va notijorat xarakteridagi xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar, jamoat birlashmalari, jismoniy shaxslar, jumladan, chet ellik jismoniy shaxslarning moliyaviy resurslari;

⁹ Uzoqov A., Kenjaev N. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. O‘quv qo‘llanma.- T.: Iqtisodmoliya, 2007.-194 b.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

	Xorijiy investorlar investitsiya resurslari (chet el davlatlari, xalqaro moliya va investitsiya institutlari, alohida korxonalari, institutsional investorlar, banklar va kredit tashkilotlari).
Mulkdorlar darajasiga ko‘ra	- Davlat darajasida: Byudjet va nobyudjet fondlar o‘z mablag‘lari; - Davlat krediti - bank va sug‘urta tizimining jalb qilingan mablag‘lari; - Qarz mablag‘lari: xalqaro davlat qarzdarlighi ko‘rinishidagi (davlatning tashqi qarzlar) qarz mablag‘lar; davlat obligatsiyalari, qarz, tovar va boshqa zaymlar (davlatning ichki qarzlar). - Korxona darajasida: - O‘z mablag‘lari (foyda, amortizatsiya ajratmalari, zararlarining sug‘urta qoplamalari, asosiy, aylanma mablag‘larning faoliyatdagi ortiqcha ishlatilmayotgan qismi va h.k.); - Jalb qilingan mablag‘lar, jumladan badallar va hayriyalar, aktsiyalar sotishdan olingan mablag‘lar va boshqalar; - Investitsiya loyihalari darajasida: - Byudjet va nobyudjet fondlar mablag‘lari; - Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar mablag‘lari- milliy korxonalar va tashkilotlar, jamoat institutsional investorlari; Turli shakllardagi xorijiy investitsiyalar.

Mulkchilik shakllariga ko‘ra davlat, xususiy va xorijiy investorlar mablag‘lariga ajratib o‘rganishimiz mumkin.

Davlatning investitsion resurslariga turli soliqlar va majburiy yig‘imlardan tashkil topgan solikli daromadlari soliqsiz daromadlarining bir qismi, xususiy investitsion resurslarga

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

iqtisodiyotning turli sohalarida faoliyat yurituvchi xo‘jalik sub’ektlarining turli fondlarda jamlangan mablag‘lari va jismoniy shaxslarning mablag‘lari kiradi. Xorijiy investitsion resurslarga chet el davlatlari, korxolari, xalqaro miliyaviy institutlar mablag‘lari kiradi.

Mulkdorlar darajasiga ko‘ra davlat, korxona va loyiha darajasida o‘rganishimiz bevosita har bir investitsiya iste’molchisining imkoniyatini boholashga xizmat qiladi.

3-jadval

Korxona pul oqimi xarakteristikasi¹⁰

Korxona faoliyati turi	Foyda (kirim)	Harajatlar (chiqim)
Investitsiya faoliyati	a) asosiy vositalarni sotish. b) nomoddiy aktivlarni sotish. v) uzoq va qisqa muddatli investtsiyalarni sotish. g) oborot kapitalining kamayishi hisobiga tushumlar	a) kapital qo‘yilmalar. b) nomoddiy aktivlarni sotib olish. v) oborot kapitalining o‘sishi hisobiga harajatlar. g) uzoq va qisqa muddatli investitsiyalarni sotib olish.
Operatsion faoliyati	a) mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan kelib tushgan pul mablag‘i. b) operatsion faoliyat ning boshqa pul tushumlari.	a) material tovar, ish va xizmatlar uchun mol etkazib beruvchilarga to‘langan pul mablag‘lari. b) xodimlarga va ular nomidan to‘langan pul mablag‘lari. c) operatsion faoliyat ning boshqa pul to‘lovlari.
Moliyaviy faoliyati	a) aktsiyalar chiqarishdan yoki xususiy kapital bilan bog‘liq bo‘lgan boshqa instrumentlardan kelgan pul tushumlari.	a) xususiy aktsiyalar sotib olingandagi pul to‘lovlari. b) to‘langan foizlar va dividendlar.

¹⁰ A.Uzoqov, E.Nosirov, R.Saidov, M.Sultonov “Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va ularning monitoringi” Toshkent “Iqtisod-Moliya”, 2006 y. 91b.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

	b) olingan foizlar va dividendlar.	c) uzoq va qisqa muddatli kreditlar va qarzlar bo'yicha to'lovlar.
	c) moliyaviy faoliyatning boshqa pul tushumlari, shu jumladan qarzlar bo'yicha pul tushumlari	d) lizing bo'yicha to'lovlar.
		e) Moliyaviy faoliyatning boshqa to'lovlari

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda kreditlar o'z kapitali va mustaqil balansiga, yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar mustaqil xo'jalik yurituvchi sub'ektlariga ajratiladi, bunda zarar ko'rib ishlaydigan, nolikvid balansga ega bo'lgan hamda moliyaviy nobarqaror ishalayotgan shaxslarga mablag'larning ajratilishiga ruxsat berilmaydi. Kreditlash jarayoni besh tamoyil asosida amalga oshiriladi, ya'ni maqsadlilik, ta'minlanganlik, muddatlilik, qaytarishlilik, to'lovlilik shartlariga rioya qilinishi talab etiladi. Bunda qaytarishlilik tamoyili kreditning tub mohiyatini ifodalaydi.

Tijorat banki tomonidan investitsiya loyihalarni moliyalashtirish uchun ajratiladigan mablag'lar bankka o'z vaqtida qaytarilishi lozim, mablag'larni qaytirishning iqtisodiy asosi sifatida mablag'larning uzluksiz doimiy ravishda aylanishi hisoblanadi. Uzoq mudatli kreditlar iqtisodiy munosabatlarning belgilangan tizimi sifatida boshqa pulli munosabatlardan farq qiladi, ya'ni pulning harakati qaytarib berish sharti bilan amalga oshiriladi. Uzoq muddatga kredit ajratishda muddatlilik tamoyili ikki xil xarakterga ega: qarz mablag'lari vaqtincha foydalanishga berilib, qaytarilishini bildirib qolmay, balki bu qaytarilishni aniq muddatlarini belgilashni ham taqozo etadi. Kreditning muddati bir tomondan foydalanishga berilayotgan resurslarning bo'sh turish muddati bilan belgilansa, ikkinchi tomondan qarz oluvchining mablag'larga bo'lgan vaqtinchalik ehtiyojlarining muddatiga bog'liq bo'ladi. Uzoq muddatli kreditdan foydalanish muddati qarzga olingan mablag'larni qaysi davrgacha foydalanishni hisobga olgan holda belgilanadi.

Uzoq muddatli kreditlarni ajratishda ta'minlanganlik tamoyilida qarz oluvchining mulki, moddiy boyliklar zaxiralari, ko'chmas mulk, ishlab chiqarish xarajatlari hajmiga mos kelishi bilan belgilanadi. Bu o'z navbatida kreditning muddatida qaytarilishini kafolatlaydi. Olingan kredit mablag'lari korxonada ishlab chiqarish zaxirasi, tugallanmagan ishlab chiqarish, tayyor mahsulot hamda mavjud moddiy boyliklarni ta'minlash uchun beriladi. Bu tamoyil asosida korxonalarga berilgan ssudalar yoki tomonlar majburiyatlari real ta'minlanadi. Kredit shartnomasiga ko'ra

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ssudaning o‘z vaqtida qaytarilishini ta’minlash maqsadida qarz oluvchi garovga ma’lum qiymatga ega bo‘lgan mol-mulkni qo‘yadi. Agar kreditni o‘z vaqtida qaytara olmasa, u holda garovni sotish choralari ko‘riladi, garov miqdori kredit summasining 120%ini tashkil qilishi lozim. Uzoq muddatli kreditning navbatdagi tamoyili uning maqsadga muvofiq yo‘naltirilganidir. Bunda aniq xo‘jalik jarayonlarining kredit bilan bog‘liqligi ta’minlanadi. Kreditni maqsadli yo‘naltirish tamoyili qarz oluvchi zimmasiga pul mablag‘larini faqat rejada ko‘rsatilgan maqsadlar uchun sarflashi ko‘zda tutiladi. Uzoq muddatli kredit maqsadli tarzda aniq qurilish ob‘ektlari va asbobuskunalarini sotib olish uchun beriladi. Uzoq muddatli kreditlar ta’minlanganlik sifatida, odatda asosiy fondlar (bino, asbob-uskunalar) hisoblanadi, bu asosiy vositalar qarz oluvchiga tegishli bo‘lib, ularga nisbatan yoki aniq belgilangan, yoki suzuvchi foiz stavkasi o‘rnatiladi. Uzoq muddatli kreditlar uchun belgilanadigan foiz stavkasi qisqa muddatli kreditlar uchun belgilanadigan foiz stavkasidan katta bo‘ladi, bu nomutanosiblik kredit berishdagi risk darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

XULOSA

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish qiymatini baholashning zaruriyati, eng avvalo, ishlab chiqarish kuvvatlarining jismoniy va ma’naviy eskirganligida, ularni qayta tiklashga yoki texnik jihatdan qayta jihozlashga yoki umuman yangilashga ehtiyoj mavjudligida; O‘zbekistonning tabiiy boyliklarga boyligi va bu erda ko‘plab qayta ishlovchi korxonalarni qurish imkoniyatining mavjudligida; aholi sonining o‘sib borayotganligi (mehnat resurslari) va ishsizlik muammosini hal etishda ko‘maklashishda; respublika eksport salohiyatini oshirishda namoyon bo‘ladi.

"Investitsion loyiha" tushunchasi investitsion hujjatlar to‘plami bo‘lib, investitsiyalar bilan ta’minlangan, investitsiyalar jalb qilgan har qanday tadbirlar yig‘indisi sifatida anglanadi. Investitsion loyihaning amalga oshirilish ko‘lami, miqdori va dinamikasiga qarab mamlakatning iqtisodiy o‘sish darajasi va holatini baholash mumkin.

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashni tadqiq etish natijasi ularning uch guruhga bo‘linishini ko‘rsatdi: investorlarning o‘z resurslari (foйда, amortizatsiya ajratmasi, huquqiy shaxslar va fuqarolarning pul jamg‘armalari va badallari, aktsiyalardan tushgan mablag‘lar va boshqalar); investorlarning qarzga olgan resurslari (tijorat banklari kreditlar, obligatsiyali, sertifikatli, veksellari va boshqa xil qarzlar, byudjet ssudalari); byudjetning investitsion resurslari (respublika va mahalliy byudjet mablag‘lari).

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

O‘zbekistonda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashning xususiyatlaridagi muammolarni umumlashtirib, quyidagilarni alohida ta’kidlab o‘tish maqsadga muvofiqdir:

- investitsion loyiha tashabbuskorlari duch kelayotgan asosiy muammolardan biri moliyaviy resurslarning etishmasligi va uni olish murakkabligi, moliyalashtirishning muqobil xususiyatlaridan (lizing kreditidan) faol foydalanilmasligi;

- investitsiya loyihalarni moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda kredit uchun garov predmetining etarli bo‘lmasligi, kredit ta’minotini rasmiylashtirish jarayonlarining murakkabligi va buning natijasida ko‘p vaqtning yo‘qotilish;

- investitsion loyiha (mahsulotlar bozori) bo‘yicha marketing izlanishlarining chuqur olib borilmasligi va bu loyihaning kelgusidagi pul oqimlari harakatining barqarorligiga hamda kreditni qaytarish

manbasining ishonchsizligiga salbiy ta’sir etishi;

- xorijiy valyutada kreditlarni olishda loyiha umumiy qiymatida 25 foiz mikdoridagi qarz oluvchining o‘z mablag‘lari etishmasligi, tijorat banklarida kredit xujjatlarini shakllantirish jarayonining murakkabligi;

- ba’zi hollarda O‘zbekiston fuqarolari o‘z shaxsiy manfaatlari yo‘lida hujjatlarni soxtalashtirish, oldindan xorijiy sheriklar bilan kelishilgan holda jismonan yoki ma’naviy eskirgan va zamon talablariga javob bermaydigan texnologiyalarni olib kelayotganliklari yohud ularning narxlarini oshirib yuborayotganliklari;

- investitsion loyiha amalga oshirish natijasida ko‘zlangan daromadning (loyiha bo‘yicha sof pul kirimlari) o‘z vaqtida kelib tushmaslik riskining mavjudligi va bunday risklarning omillari ishlab chiqarish jarayoni va mahsulotni sotish bilan, xaridolar bilan o‘zaro hisob- kitoblar bilan, bozor kon’yunkturasining o‘zgarishi yoki mavsumiy tebranishlar bilan bog‘liq bo‘lishi;

- investitsion loyiha tashabbuskorlarining (qarz oluvchi korxonalarning) kreditga qobilligini baholash ishlarining xolisona bo‘lmasligi;

- investitsion loyihalarni kreditlash amaliyotida texnik-iqtisodiy asosnomasini ekspertiza qilish bosqichida hamda loyihani kreditlash va uning monitoringi davrida yuzaga keluvchi muammolar;

- hozirgi amaliyotda investitsion loyiha samaradorligini baholashda bilim va tajribalarning to‘liq egallanmaganligi va o‘zlashtirilmaganligi; -investitsiya loyihasi samaradorligini baholash ishlari faqat banklar va ayrim sanoqli tashkilotlar tomonidan olib borilishi, boshqa manfaatdor

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

sub’ektlarning esa hali bu yangilikni qabul qila olishga mos bilim va tushunchalari yo’qligi va uquvsizligi;

- xom ashyoni etkazib berish va mahsulotlarni sotish bozorlarida marketing tadqiqotlarning to’liq va xaqiqiy olib borilmasligi;

- investitsion loyihalarning texnik-iqtisodiy asosnomasida, ayrim hollarda, haqiqiy bo’lmagan, lekin yaxshi natijalar beruvchi raqam va ko’rsatkichlarning ko’rsatilishi; tahlil ishlarida bank mutaxassislarning o’zlari ham ko’p xatoliklarga yo’l qo’yishi, tahlil dasturini yaxshi tushunmasligi va kelib chiqish sabablarini o’zlari ham to’liq bilmasligi va h.k.

- Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholash va ularning xususiyatlarini takomillashtirishda quyidagi taklif-tavsiyalardan foydalanish moliyalashtirish sifatini ta’minlash va ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga ko’maklashishi bilan ahamiyatlidir:

- investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholash va xususiyatlarini tadbiq qilishning xorij tajribalarini o’rganish hamda uning milliy iqtisodiyotning o’ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda tadqiq etish;

- tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashni sifatini oshirish va ta’minlash maqsadida tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqish;

- investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashni soddalashtirish, ekspertiza muddatlarini sun’iy ravishda uzayib ketishlariga yo’l qo’maslik;

- investitsiya faoliyati ishtirokchilarining kreditga qobilligini baholash ishlari uning faoliyati samaradorligini, tovar va xizmat ko’rsatish bozoridagi, tarmokdagi holatini hisobga oluvchi uslubiyot bo’yicha o’tkazilishi, bu borada rivojlangan bozor iqtisodiyoti mamlakatlarining tajribalaridan keng foydalanish zarur;

- investitsiya loyihalarini texnik-iqtisodiy asosnomasi sifatli va puxta ishlab chiqish uchun avvalo investitsiya loyihalari tashabbuskorlarini o’qitish ishlarini tashkil etish va faollashtirish, loyihalarning texnik-iqtisodiy asosnomasini ekspertizadan o’tkazish uslubiyoti buxgalteriya hisobi standartlariga, soliqqa tortish va loyihaviy tahlil qoidalariga muvofiq bo’lishi, loyihaviy tahlilning milliy standartlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqsir;

- investitsiya loyihalarini tashabbuskorlarining tijorat banklari bilan o’zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan munosabatlarini yanada rivojlantirish maqsadida bank tizimi bilan qarz oluvchilar manfaatini integratsiyalashda o’zaro munosabatlarni ikki tomonlama ishonch va shartnoma asosida qurish;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yuqorida ko‘rib o‘tilgan vazifalarni imkon qadar tezroq va samarali o‘z echimini topishi, nafaqat, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish manbalari qiymatini baholashda, balki davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi holatini va aholining farovon hayot tarzini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mamaturotova. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-yalpi-ichki-mahsulot-hajmi-115-milliard-dollariga-yetdi_682732.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Investitsiya va eksport bo‘yicha asosiy vazifalar belgilandi. <https://president.uz/oz/lists/view/7825>.
3. Sirojiddinov K.I & Tursinbayev A. N. Korxona budgetini tuzishning o‘ziga os jihatlari. TIU Journal of Digital economy and Business. 3- tom, 2-son, 40-46 b, 2025y.
4. Uzoqov A., Kenjaev N. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. O‘quv qo‘llanma.- T.: Iqtisodmoliya, 2007.-194 b.
5. A.Uzoqov, E.Nosirov, R.Saidov, M.Sultonov “Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish va ularning monitoringi” Toshkent “Iqtisod-Moliya”, 2006 y. 91b.

INFLYATSIYA VA UNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Tursinbayev Azizbek Nabijon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi

Namangan, O‘zbekiston

<https://orcid.org/0009-0009-5300-9934>

email: azizbektursinbayev005@gmail.com

Ilmiy rahbar: Sirojiddinov K.I

Dotsent, i.f.n. Namangan davlat universiteti

Namangan, O‘zbekiston

<https://orcid.org/0000-0002-7851-5990>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19421704>

Annotatsiya: Ushbu maqolada inflatsiya tushunasi va uning bartaraf etish yo‘llari hamda tadqiqotchi olimlar tomonidan olib borgan tadqiqotlar asosida nazariy fikrlar tahili va xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: inflatsiya, talab inflatsiya, taklif inflatsiya, giperinflatsiya, monetar siyosat, fiskal siyosat, “70-miqdor qoidasi”.

Annotation: This article analyzes the concept of inflation, the ways to overcome it, and presents theoretical analyses and conclusions based on research conducted by scholars.

Keywords: inflation, demand inflation, supply inflation, hyperinflation, monetary policy, fiscal policy, “rule of 70”.

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие инфляции, пути её преодоления, а также представлены теоретический анализ и выводы на основе исследований, проведённых учёными.

Ключевые слова: инфляция, инфляция спроса, инфляция предложения, гиперинфляция, монетарная политика, фискальная политика, “правило 70”.

KIRISH

Hozirgi zamon inflyatsiyasi nafaqat tovarlar va xizmatlarga bo‘lgan baholarni muntazam o‘sishi natijasida pulning sotib olish qobiliyatini pasayishi bilan bir qatorda ishlab chiqarish jarayonidagi nomutanosiblik, pul muomalasi, moliya hamda kredit sohasidagi salbiy omillar bilan tasniflanadi.

Inflyatsiyaning yuzaga chiqishining asosiy sabablari bo‘lib iqtisodiyot tarmoqlari, jamg‘arma va iste‘mol, talab va taklif, davlat daromadlari va xarajatlari, xo‘jaliklarning pul

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

massasi va unga bo’lgan talabi o’rtasidagi mutanosiblik hamda markaziy bankning kredit ekspansiyasi hisoblanadi. Ushbu ta’kidlab o’tgan omillar o’z mohiyatiga asosan inflyatsiyaga, uning darajasiga turlicha ta’sir etishi mumkin.

Iqtisodiyotimizning jahon xo’jalik va iqtisodiy-moliyaviy tizimiga integratsiyalashuv jarayoni tobora chuqurlashib borayotganini inobatga oladigan bo’lsak, jahon moliyaviy inqirozi, avvalo uning oqibatlari bizga ham salbiy ta’sir ko’rsatayotgani haqida gapirib o’tirishning hech qanday zarurati bo’lmasa kerak, deb o’ylayman.

Avvalo, inflyasiyani jilovlamasdan turib, makroiqtisodiy barqarorlikka erishish mumkin emas.

Jahon tajribasini puxta o’rganib, xalqaro ekspertlarni jalb etgan holda, monetar siyosatni takomillashtirish va narx-navo barqarorligini ta’minlash konsepsiyasini ishlab chiqishimiz zarur.

Inflyasiyani keltirib chiqaruvchi asosiy omillar investitsion faollikning oshishi natijasida iqtisodiyotda vujudga keladigan yuqori talab va tartibga solinadigan narxlarning liberallashtirilishi bo’lishi kutilmoqda. Bunda davlat korxonalarining isloh qilinishi (sh.j. xususiylashtirishi) doirasida kapital qo’yilmalar hajmining o’sishi investitsion faollikni rag’batlantiruvchi asosiy omil bo’ladi.

Bunday ta’sir, avvalambor, umuman dunyo bozoridagi talab va narxlarning keskin tushib ketishida va tabiiyki, mamlakatimiz eksport qiladigan mahsulotlarning muhim turlariga nisbatan hamda eksportga yo’naltirilgan etakchi tarmoqlar va ular bilan bog’liq turdosh korxonalar faoliyatida namoyon bo’lmoqda. Bu esa, o’z navbatida, butun iqtisodiyotimizning mutanosib va samarali rivojlanishiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda, ko’zda tutilgan loyihalarni amalga oshirish, o’z oldimizga qo’ygan maqsadlarga erishish yo’lida ko’plab muammolarni tug’dirmoqda.

Ushbu maqolani yoritib berishda quyidagi vaziflar belgilanib olingan, ular quyidagilardan iborat:

- Inflyatsiyaning kelib chiqish sabablarini o’rganish chiqish;
- Inflyatsiyaning hisoblash usullarini o’rganish;
- O’zbekistonning inflyatsiya darajasini tahlil qilish;
- O’zbekistonda inflyatsiyaning kamaytirishning chora-tadbirlarini o’rganish.

ADABIYOTLAR SHARHI

P. Grauwe va M. Polanlar[1] tomonidan inflyatsiya darajasini uch qismga ajratgan holda – past, oqilona va yuqori darajalarga ajratgan holda, pullar taklifi va inflyatsiya sur’atlari o’rtasidagi bog’liqlikni, korrelyatsion tahlil natijalariga tayanilgan holda, asoslab berilganligi inflyatsiya va milliy valyutaning nominal almashuv kursi o’rtasidagi bog’liqlik masalasiga oydinlik kiritadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

L. Katao va M. Terronza[2] 107 mamlakat bo’yicha 1960 yildan 2001 yilgacha bo’lgan davrda inflyatsiya va byudjet defitsiti o’rtasidagi bog’liqlik masalasini tadqiq qilganlar. Shuni alohida ta’kidlash joizki, rivojlangan sanoat mamlakatlarida va inflyatsiya darajasi juda past bo’lgan mamlakatlarda Davlat byudjeti defitsiti va inflyatsiya o’rtasidagi sezilarli bog’liqlik tadqiqot jarayonida kuzatilmagan. Bu esa, L. Katao va M.Terronzalarning fikriga ko’ra, quyidagi omillar bilan izohlanadi:

hukumatga nisbatan ishonchning yuqori ekanligi;
markaziy banklar mustaqilligining institutsional jihatdan himoyalanganligi;
moliya tizimining rivojlanganligi.

G.Xess va Ch.Morrislarning fikriga ko’ra, baholarning sezilarsiz darajadagi o’sishi ham iqtisodiy o’sishga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Ularning fikriga ko’ra, baholarning unchalik sezilarli darajada bo’lmagan o’sishi ham inflyatsiya dinamikasidagi noaniqlikni kuchaytiradi. Bu esa, o’z navbatida, tijorat banklari kreditlari foiz stavkasining o’sishiga olib keladi. Chunki kreditlarning foiz stavkasi o’zida nafaqat kutilayotgan inflyatsiyani, balki risk uchun qo’shimcha ustamani ham aks ettiradi[3].

Professor M. Pivovarovaning fikriga ko’ra, inflyatsiyaning uncha yuqori bo’lmagan darajasi iqtisodiy o’sishni rag’batlantiradi, bunday sharoitda anti-inflyatsion siyosatni amalga oshirish ishsizlikning o’sishiga, iqtisodiyotning pasayishiga olib keladi deb ta’kidlaydi[4].

Bizning fikrimizcha inflatsiya ma’lum davrda bozorda mavjud tovar va xizmatlarning narxlarining o’sishi yoki iqtisodiyotda pul massasining mamlakatda mavjud tovar va xizmatlar hajmidan ortib ketishdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishimizda inflatsiya tushunchasi nazariy jihatdan yoritib berilgan, bunda asosan iqtisodiy maktab vakillari hamda iqtisodchi olimlarning fikrlari o’rganilgan va tahlil qilingan. Shuningdek, inflatsiyani barataraf etishda mavjud monetar va fiskal siyosatdan foydalanishning o’rni muallif tomonidan nazariy jihatdan tadqiq qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Inflyatsiya pul qadrsizlanishini bildiradi. Inflyatsiya har yili rivojlangan davlatlarda o’rtacha 7 % tashkil etadi. Barcha iqtisodiy aloqalar inflyatsiyani hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Inflyatsiya (lot. inflatio — shishish, bo’rtish, ko’tarilish), pulning qadrsizlanishi — tovar-pul muvozanatining buzilishi natijasida muomalada xo’jalik aylanmasi ehtiyojlaridan ortiq darajada qog’oz pullar miqdorining ko’payib ketishi, pul massasining tovarlar massasidan ustunligi natijasida tovar bilan ta’minlanmagan pullarning paydo bo’lishi. I. birinchi galda sifati

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yaxshilanmagan holda tovarlar va xizmatlar narxining ko‘tarilishi ko‘rinishida, shuningdek, oltin va chet el valyutasining milliy valyutaga nisbatan qimmatlashishi shaklida yuz beradi. Tovar ishlab chiqarishning to‘lov qobiliyatiga ega talab o‘shidan ortda qolishi, bozorda talabga javob bermaydigan tovarlarning ko‘payib ketishi, byudjet kamomadlarini qoplash uchun qo‘shimcha pul emissiyasi, investitsiyalarni emissiya hisobidan moliyalashtirish, monopol narxning mavjudligi, narxni oshib ketishidan hadiksirab tovarlarni keragidan ortiq xarid etish, mamlakatga qadrsizlangan chet el valyutasining ko‘plab kirib kelishi va boshqa omillar inflyatsiyani yuzaga keltiradi. Inflyatsiya jarayoni narxlarning o‘shishi, yalpi talabning yalpi taklifdan oshib ketishi, makroiqtisodiy beqarorlik natijasidir. “Inflyatsiya” termini dastlab 1861—1865-yillarda Shimoliy Amerikada, so‘ngra Fransiya va Germaniyada qo‘llangan. Tovarpul muvozanatiga ko‘ra, pul massasi (M) pul miqdori (t)ning pul oboroti tezligi (V)ra ko‘paytmasi bo‘lib, bu tovar massasi (T)ga, ya’ni bir tovar narxining (R) tovarlar miqdori (Q)ra ko‘paytmasiga teng bo‘lishi kerak. Bunda $M=T$ yoki $mV=PQ$ tengligi hosil bo‘ladi. Agar pul ko‘payib ketsa $M>T$, ya’ni pulning bir qismi ortiqcha bo‘ladi. Agar pul miqdori o‘zgarmaganda tovar miqdori qisqarib ketsa $T<M$ paydo bo‘ladi[5]. Har ikki holda ham ortiqcha pul narxlarning o‘shishini keltirib chiqaradi, chunki narx tovar birligiga beriladigan pul miqdoridir. Inflyatsiya bu faqat pul bilan bog‘liq hodisa emas, balki iqtisodiyot yuksalganda qisqaradigan, tushkunlik paytida kuchayadigan iqtisodiy holatdir.

Xorijiy va milliy iqtisodiy nazariyaning qarashlariga asosan milliy iqtisodiyotning balansini buzilishi va uning oqibatida inflyatsiyaning yuzaga chiqishining quyidagi o‘rtta omillari mavjud:

- qog‘oz pullarning emissiya qilishda va tashqi savdoda davlatning mutloq monopoliyasi;
- hozirgi zamon davlat funktsiyalarini bajarish uchun davlat xarajatlarini ortishi;
- kasaba uyushmalari tomonidan byudjet muassasalari ishchi-xodimlarining ish haqlarini oshirish bo‘yicha faoliyati;
- iqtisodiyotda mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko‘rsatish sohasida ayrim xo‘jalik sub’ektlarining monopoliya (oligopoliya) holatining mavjudligi.

Xorijiy amaliyotda inflyatsiyaning yuzaga chiqishini usullariga asosan quyidagi turlarga ajraniladi: taklif inflyatsiyasi, talab inflyatsiyasi, xarajatlar inflyatsiyasi, kredit inflyatsiyasi, import bilan bog‘liq inflyatsiyasi, kutilayotgan inflyatsiyasi.

Taklif inflyatsiyasida ishlab chiqarish xarajatlarini oshishi natijasida mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko‘rsatiladigan xizmatlarga bo‘lgan narx- navoning o‘shishi yuzaga chiqadi. Ushbu inflyatsiya turida monopol holatdagi korxonalar tomonidan ishlab chiqarishda asosiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

vositalarni modernizatsiya qilish bilan bir vaqtda ulardan to’liq foydalanmaslik natijasida xarajatlar ortadi. Buning natijasida barcha ishlab chiqarish xarajatlari nisbatan kam chiqarilgan mahsulotlarning narx-navosini o’sishi amalga oshiriladi.

Talab inflyatsiyasi bu inflyatsiyaning ushbu turi mamlakat aholisi va xo’jalik sub’ektlarning daromadlari haqiqiy ishlab chiqarilgan mahsulotlar, bajarilgan ishlar hamda ko’rsatilgan xizmatlar miqdoridan tez o’sadi. Odatda, talab inflyatsiya aholining to’liq ish bilan ta’minlangan holatda yuzaga chiqadi. Aholining daromadlarinig tez sur’atda o’sishi natijasida mahsulotlarga, bajarilgan ishlar va ko’rsatiladigan xizmatlari bo’lgan narx-navo oshadi. Bunday holatda talabnig har qanday o’sishi narx-navoning o’sishiga olib keladi.

Import bilan bog’liq inflyatsiya. Inflyatsiyaning ushbu turi aniq olingan mamlakatga tashqi omillar asosida yuzaga chiqadi. Ushbu holatda import qilinadigan mahsulotlarga bo’lgan narx-navoning ko’tarilishi natijasida ba’zi mahsulotlarga bo’lgan narx-navolar zanjir tarzida ko’tarilishi mumkin.

Kutilayotgan inflyatsiya. Inflyatsiyaning ushbu turida davlat tomonidan olib borilayotgan pul-kredit va byudjet siyosati natijasida joriy yil uchun inflyatsiyaning tahliliy darajasi belgilanadi va u daraja tartibga solib turiladi.

Hozirgi vaqtda inflyatsiya tabiatini o’rganishda iqtisodchi olimlar uning monetar sabablarini, ya’ni tovar masasiga nisbatan pul massasining xajmini o’zgarishini asosi qilib ko’rsatadilar. Inflyatsiya bilan olib boriladigan faoliyatda uning darajasini o’lash uchun dastak lozim bo’ladi. Ushbu dastak bo’lib baholar indeksi hisoblanadi. Baholar indeksi joriy umumiy iste’mol narxlarining bazis davridan narxlarga nisbatan o’sishi (pasayishi) bilan aniqlanadi. Ushbu indeksni aniqlashda mamlakat fuqorolarining iste’mol savatiga kiritilgan mahsulotlar va xizmatlarning chakana narxlaridan foydalanadilar. Ushbu formula quyidagicha hisoblanadi:

$$IPT_s = \frac{PK_t}{PK_b} \times 100\%;$$

Bu yerda: IPTs – iste’mol narxlarining indeksi;

PKt - iste’mol savatining joriy narxi;

Pkb - iste’mol savatining bazis narxi.

Inflyatsiyaning atamasi muomaladagi qog’oz pul massasining tovarlarning real taklifiga nisbatan haddan ziyod ko’payib ketishi holatini izohlangan. . Ammo inflyatsiyaning bunday tavsifi mukammal emas va uning sabablarini ochib bermaydi. Umuman olganda inflyatsiya pul muomalasi qonunlarining buzilishi shakli sifatida makroiqtisodiy muvozanatning buzilishini, talab va taklif nomutanosibligini anglatadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keynschlar maktabi namoyondalari bunday nomutanosiblikning sababi to’liq bandlik sharoitida talabning haddan ziyod bo’lishida deb bilishadi. Shu sababli ular ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi past bo’lsa byudjet taqchilligi va qo’shimcha pul chiqarish yo’li bilan xarid qobiliyatini, boshqacha aytganda yalpi talabni ko’paytirish inflyatsiyaga olib kelmaydi deb hisoblashishadi[6].

Neoklassik yondoshuv tarafdorlari inflyatsiyaning manbai ishlab chiqarishning haddan ziyod o’sishida, ishlab chiqarish xarajatlarining ko’payishida deb bilishadi. Demak keynschlar inflyatsiyaga talab tomonidan, neoklassiklar esa taklif tomonidan yondoshishadi.

Agar iqtisodiyotda tovarlar va xizmatlar massasi yalpi talabga nisbatan sekinroq o’ssa, yoki yalpi talab ko’paygani holda o’zgarmasdan tursa, bu nomutanosiblik narxlar darajasining ko’tarilishi orqali bartaraf etiladi. Oqibatda pul birligining xarid qobiliyati pasayadi va milliy iqtisodiyotning qo’shimcha pul massasiga ehtiyoji paydo bo’ladi.

Inflyatsiya nafaqat pul muomalasining izdan chiqishi, balki butun takror ishlab chiqarish mexanizmining kasali, makroiqtisodiy buzilishlar natijasidir. Narxlarning o’sishi, pul birligi xarid qobiliyatining pasayishidan tashqari inflyatsiya namoyon bo’lishining quyidagi uch belgisi ham bor.

Inflyatsiyani miqdoran o’lchash uchun makroiqtisodiyotda «70-miqdor qoidasi» deb atalgan usuldan ham foydalaniladi. Bu usul narxlarning barqaror o’sishi sharoitida inflyatsiya darajasi necha yilda ikki baravarga oshishini aniqlash imkonini beradi. Buning uchun 70 ni yillik inflyatsiya darajasiga bo’lish kifoya:

Real YaIM va jamg’armaning necha yildan so’ng ikki marta oshishini hisoblash zarur bo’lgan hollarda ham «70-miqdor qoidasidan» foydalaniladi[7].

$$\text{ikki baravar ko'payish vaqti} = \frac{70}{\text{o'sish sur'ati}};$$

Iqtisod pasayish holatida bo’lganda mamlakatda jami talab oshsa, ishlab chiqarish hajmi ko’payadi, ishsizlik kamayadi, narx darajasi esa deyarli o’zgarmaydi yoki kam miqdorda o’zgaradi. Narx o’zgarmasligining sababi shundaki katta hajmdagi bo’sh turgan mehnat va xom ashyo resurlarini shu o’zgarmas narxda ishga tushirish mumkin bo’ladi. Chunki, ishsiz yurgan kishi ish haqini oshirishni talab qilmaydi, uning uchun ishga yollanishning o’zi kifoya hamda qo’shimcha stanok sotib olishga hojat yo’q.

Bundan tashqari, narx ishchi kuchini to’la ish bilan bandligiga erishishdan oldin ham oshishi mumkin. Ya’ni, ba’zi sanoat korxonalarida bo’sh turgan resurs va zahiralarni ishlab

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

chiqarishga ertaroq to’liq jalb qilinadi, natijada ular talabning o’sishiga mos ishlab chiqarishga, taklifga erisha olmaydi. Talab, taklifdan ko’payib ketadi, natijada narx yana osha boshlaydi.

Inflatsiya darajasini pasaytirish va muvozanatda saqlash uchun asosan hukumat monetar va fiskal siyosat yuritishi bilan amalga oshiriladi. Inflatsiya asosan iqtisodiy sikllarda cho’qqiga chiqish bilan birgalikda o’sib boradi. Ushbu jarayonda asosiy institut Markaziy Bank tomonidan olib boriladigan monetar siyosat, hukumatning fiskal siyosat yurgizishga undaydi. Iqtisodiyot cho’qqiga erishishi bilan Markaziy Bank tomonidan iqtisodiyotdagi mavjud pul massasini asta-sekinlik bilan qisqartirishga harakat qiladi. Hamda institutlar asta-sekinlik bilan qisqartiruvchi fiskal siyosatni qo’llaydi va davlat xaridlarini kamaytirishni boshlaydi.

XULOSA

Agar iqtisodiyotda tovarlar va xizmatlar massasi yalpi talabga nisbatan sekinroq o’ssa, yoki yalpi talab ko’paygani holda o’zgarmasdan tursa, bu nomutanosiblik narxlar darajasining ko’tarilishi orqali bartaraf etiladi. Oqibatda pul birligining xarid qobiliyati pasayadi va milliy iqtisodiyotning qo’shimcha pul massasiga ehtiyoji paydo bo’ladi.

Inflyatsiya nafaqat pul muomalasining izdan chiqishi, balki butun takror ishlab chiqarish mexanizmining kasali, makroiqtisodiy buzilishlar natijasidir.

Iqtisodiyotda inflatsiya ko’rsatkichining o’sishi paysaytirish va muvozanatda holatida bo’lishini ta’minlash uchun qisqartiruvchi monetar va fiskal siyosatni birgalikda amalga oshirish darkor. Shuningdek, inflatsiya darajasi ko’tarilishi davrida davlat xarajatlarini ham kamaytirish inflatsiyani jilovlash uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. P. Grauwe & M. Polan. Is inflation always and everywhere a monetary phenomenon?. Scandinavian Journal of Economics, 107(2) , 239-259.
2. L. Katao&M.Terronza. Fiscal deficits and Inflation. International Monetary Fund, april 1, 2003.
3. G. Hess& C. Morris. The long-run costs of Moderate Inflation. Federal Reserve Bank of Kansas city.
4. Malova, T., Pivovarova, M. (2019). Makroiqtisodiy boshqaruvning dilemmalari: Global moliyaviy barqarorlikka ta'siri. In: Popkova, E. (tahr.) Global moliyaviy tizimning kelajagi: qulash yoki uyg'unlik. ISC 2018. Tarmoqlar va tizimlar bo'yicha ma'ruza matnlari, 57-jild.
5. I. Fisher. The purchasing power of money, its determination and relation to credit, interest and crises. The online library of Liberty. 1911.
6. M. Keynes. The general theory of Employment, Interest, and Money. 13 December 1935.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

7. Investopedia. What is the rule of 70?. Definition, example, and calculation.
<https://www.investopedia.com>.

MO‘G‘ULLARGA BOSH EGMAGAN SO‘NGGI SULTON

Tursunova Marjona

ZARMED universiteti Tarix ta’lim yo‘nalishi talabasi

Elektron manzil: marjonatursunova2021@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-6310-9455>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429401>

Annotatsiya: Uning hayoti va faoliyati ko‘plab tarixiy manbalarda yoritilgan bo‘lib, u o‘z zamonining eng kuchli jangchilaridan biri sifatida tanilgan. Jaloliddinning janglarda qo‘lga kiritgan g‘alabalari, shuningdek, xalq orasida uning nomini abadiylashtirgan afsonalar va rivoyatlar bilan birga keladi. Maqolada Jaloliddin Manguberdi hayoti, uning jangovar strategiyalari, shuningdek, o‘z davrida ijtimoiy-siyosiy vaziyat haqida batafsil ma’lumot beriladi. Uning merosi bugungi kunda ham o‘rganilmoqda va u O‘zbekiston va Markaziy Osiyo tarixida muhim shaxs sifatida e’tirof etiladi.

Kalit so‘zlar: mo‘g‘ul, siyosiy birlik, lashkarboshi, orden, qo‘shin, maqbara

Abstract: His life and activities are covered in many historical sources, and he is known as one of the strongest warriors of his time. The victories of Jaloliddin in battles are also accompanied by legends and traditions that immortalize his name among the people. The article provides detailed information about the life of Jaloliddin Manguberdi, his combat strategies, as well as the socio-political situation of his time. His legacy is still being studied today, and he is recognized as an important figure in the history of Uzbekistan and Central Asia.

Keywords: Mongol, political unit, commander, order, army, mausoleum

Аннотация: Его жизнь и деятельность описаны во многих исторических источниках, и он известен как один из сильнейших воинов своего времени. Победы Джалолитдина в сражениях также сопровождаются легендами и преданиями, которые увековечили его имя среди народа. В статье представлена подробная информация о жизни Джалолитдина Мангуберди, его боевых стратегиях, а также социально-политической ситуации его времени. Его наследие изучается и сегодня, и он признан важной фигурой в истории Узбекистана и Центральной Азии.

Ключевые слова: монгол, политическая единица, командующий, орден, армия, мавзолей

Asosiy qism

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Jaloliddin Manguberdi (Xorazmcha Jaloliddin Mankburni) (1198–1231) Xorazmshohlar davlatining so’nggi hukmdori Muhammad Xorazmshohning to’ng’ich o’g’lidir.

Sulton Jaloliddin Xorazmshoh 33 yil umr ko’rgan bo’lib, shundan 11 yil umri turli janglar ichida o’tgan. Jaloliddin 11 yil davomida Xuroson, Hindiston, Eron, Iroq va Kavkaz hududlarida tinimsiz kurash olib bordi. Jaloliddin 17 marotaba mo’g’ullarga qarshi jang qilib, ularning 14 tasida g’olib bo’ldi.

To’liq ismi Sulton Turk va Ajam Jaloliddin va Dunyo ibn Muhammad. Onasi Oychechak xotun. Dastlab u taxt uchun asosiy da’vogar hisoblanmagan, chunki onasi Oychechak Alouddin Xorazmshoh haramidagi turkman kanizaklaridan biri edi. Taxt vorisi Qutbiddin O’zloqshoh bo’lgan va uning da’volarini buvisi Turkon xotun qo’llab-quvvatlagan. Ammo otasi o’limi oldidan Jaloliddinni taxt vorisi qilib tayinlaydi.

Tarixchi an-Nasafiyning yozishicha, Jaloliddin o’zini turkiy deb hisoblagan. Uning shaxsiy kotibi Shihob ad-din Muhammad ibn Ahmad an-Nasaviy uni quyidagicha ta’riflaydi: u qora tanli, bo’yi past, nutqi turkiy, lekin fors tilida ham gapira olgan. Jasorati nihoyatda yuqori bo’lgan.

1220-yilda Jaloliddin Muhammad davlat boshiga keladi. Uning oldida ikki asosiy vazifa bor edi: birinchisi – ichki siyosiy birlikni ta’minlash, ikkinchisi – mo’g’ullarga qarshi kurashib, bosib olingan hududlarni qaytarish

U Hindiston, Kirmon va Iroq hududlarida mo’g’ullarga qarshi kurash olib bordi. Tarixda mo’g’ullarga qarshi ilk jiddiy qarshilik ko’rsatgan shaxs sifatida tanilgan.

Jaloliddinning muvaffaqiyatlari uni islom dunyosida buyuk sarkarda sifatida tanitdi. U 70 ga yaqin otliq bilan Xorazmga qaytib keladi. Keyinchalik qo’shin soni 7 mingga yetadi.

1221-yilda G’aznaga kirib keladi va bu yerda unga turli qabila boshliqlari qo’shiladi. Uning qo’shini 60 ming suvoriyga yetadi. U Valiyon qal’asini egallaydi va Parvon jangida mo’g’ullar ustidan g’alaba qozonadi.

Ammo ichki nizolar tufayli lashkarboshlari uni tark etadi. 1221-yil Sind daryosi bo’yidagi jangda mag’lub bo’ladi, biroq jasorat bilan daryoga sakrab qutuladi. Chingizxon ham uning jasoratiga qoyil qolgan.

Jaloliddin Hindistonda 3 yil hukmronlik qiladi, so’ngra Iroqqa yo’l oladi. 1225-yilda Marog’a va Tabrizni egallaydi.

1226–1227-yillarda Ozarbayjon, Shirvon va Gurjistonni qo’lga kiritadi. Ammo 1230-yilda Arzinjon yaqinida mag’lubiyatga uchraydi.

1231-yilda mo’g’ullar tomonidan ta’qib qilinadi va oxir-oqibat qaroqchilar tomonidan o’ldiriladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Xulosa

Jaloliddin Manguberdi 33 yil umr ko’rgan bo’lsa-da, yurt uchun jonini fido qilgan buyuk sarkardadir. U oxirigacha mo’g’ullarga qarshi kurashib, Vatan himoyasi yo’lida jon berdi.

Jaloliddin — mag’lub sarkarda emas, balki oxirigacha kurashgan qahramondir. Uning jasorati daryodan baland, irodasi tog’dan mustahkam edi. U tarixda mardlik va g’urur timsoli sifatida qolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bartold V.V. Mo’g’ullar bosqini davrida Turkiston, M-1963
2. Buniyotov Z.M. Xorazmshohlar – Anushteginiylar davlati, M-1986
3. Mirxond, Ravzat us-safo, Toshkent, 1999
4. Shihobiddin Muhammad an-Nasaviy, Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tavsiloti, Toshkent, 1999
5. Shihobiddin Muhammad an-Nasaviy, Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tavsiloti, Toshkent, 2006

TURK XOQONLIGINING G‘ARB TARIXSHUNOSLIGIDA

O‘RGANILISHI

Fayzullayev Dilshod Farxod o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti Tarix yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: fayzullayevdilshod409@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-1054-9096>

Ilmiy rahbar: Z.U. Xaydarov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429427>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turk xoqonligining G‘arb tarixshunosligida o‘rganilish jarayoni tarixiy va metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda XIX asrdan boshlab shakllangan orientalist yondashuvlar, XX asr boshlarida yuzaga kelgan ilmiy tizimlashuv bosqichi hamda zamonaviy tarixshunoslikdagi fanlararo va tanqidiy yondashuvlar qiyosiy tahlil asosida yoritiladi. Xususan, G‘arb olimlarining Turk xoqonligi tarixini talqin etishda asosan Xitoy yozma manbalariga tayanishi, bu esa sinotsentrik va yevrotsentrik qarashlarning shakllanishiga sabab bo‘lgani ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, O‘rxun-Yenisey bitiklarining o‘rganilishi turk tarixshunosligida yangi bosqichni boshlab bergani asoslanadi. Zamonaviy davrda esa tarixiy jarayonlarga kompleks yondashuv, manba tanqidi va terminologik aniqlik masalalari ustuvor ahamiyat kasb etayotgani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Turk xoqonligi, G‘arb tarixshunosligi, orientalistika, sinotsentrizm, yevrotsentrizm, tarixiy manbalar, O‘rxun bitiklari, Denis Sinor, Peter Golden, Eduard Shavann, Rene Grousse, tarixshunoslik tahlili, komparativ metod, manba tanqidi, Markaziy Osiyo tarixi.

ИЗУЧЕНИЕ ТЮРКСКОГО КАГАНАТА В ЗАПАДНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Аннотация: В данной статье анализируется процесс изучения Тюркского каганата в западной историографии с исторической и методологической точек зрения. В исследовании на основе сравнительного анализа рассматриваются ориенталистские подходы XIX века, этап научной систематизации начала XX века, а также междисциплинарные и критические подходы современной историографии. Особое внимание уделяется тому, что западные исследователи в значительной степени опирались на китайские письменные источники, что привело к формированию синтоцентричных и евроцентричных интерпретаций. Также обосновывается, что изучение орхоно-енисейских надписей стало важным этапом в развитии тюркской историографии. В современной

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

науке подчеркивается значение комплексного подхода, критики источников и терминологической точности при исследовании исторических процессов.

Ключевые слова: Тюркский каганат, западная историография, ориентализм, синтоцентризм, евроцентризм, исторические источники, орхоно-енисейские надписи, Денис Синор, Питер Голден, Эдуард Шаванн, Рене Груссе, историографический анализ, сравнительный метод, критика источников, история Центральной Азии.

THE STUDY OF THE TURKIC KHAGANATE IN WESTERN HISTORIOGRAPHY

Abstract: This article examines the study of the Turkic Khaganate in Western historiography from historical and methodological perspectives. The research provides a comparative analysis of Orientalist approaches of the 19th century, the stage of scholarly systematization in the early 20th century, and the interdisciplinary and critical approaches of modern historiography. Particular attention is paid to the reliance of Western scholars on Chinese written sources, which contributed to the formation of Sinocentric and Eurocentric interpretations. The paper also highlights that the study of the Orkhon-Yenisei inscriptions marked a significant turning point in Turkic historiography. In contemporary scholarship, emphasis is placed on a comprehensive approach, source criticism, and terminological accuracy in the study of historical processes.

Keywords: Turkic Khaganate, Western historiography, Orientalism, Sinocentrism, Eurocentrism, historical sources, Orkhon inscriptions, Denis Sinor, Peter Golden, Édouard Chavannes, René Grousset, historiographical analysis, comparative method, source criticism, Central Asian history.

KIRISH. Turk xoqonligi (VI–VIII asrlar) Yevrosiyo tarixida ko‘chmanchi imperiyalar shakllanishining eng muhim bosqichlaridan biri sifatida qaraladi. Biroq ushbu davlat haqidagi ilmiy bilimlar bevosita tarixiy manbalardan emas, balki turli davrlarda faoliyat yuritgan tarixchilarning talqinlari orqali shakllangan. Shu sababli Turk xoqonligini o‘rganish faqat tarixiy emas, balki tarixshunoslik muammosi sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

G‘arb tarixshunosligida Turk xoqonligini o‘rganish XIX asrdan boshlab shakllangan bo‘lib, dastlab sharqshunoslik (orientalistika) doirasida rivojlangan. Keyinchalik bu yo‘nalish metodologik jihatdan boyib, XX asrda tizimli ilmiy shaklga ega bo‘ldi va XXI asrga kelib ko‘p jihatdan yondashuvlar bilan to‘ldirildi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Turk xoqonligining G‘arb tarixshunosligida qanday talqin qilinganini, turli davrlarda qanday metodologiyalar qo‘llanilganini va ularning ilmiy cheklovlarini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqot davomida tarixshunoslik tahlili, komparativ yondashuv va manba tanqidi metodlari qo‘llanildi.

Ilk g‘arb tadqiqotlari (XIX asr)

Turk xoqonligini ilmiy o‘rganish Yevropada XIX asrda sharqshunoslik fanining rivojlanishi bilan bog‘liq holda shakllandi. Bu davr tarixchilari uchun asosiy vazifa yangi manbalarni aniqlash, ularni tarjima qilish va ilmiy muomalaga kiritishdan iborat edi.

Bu jarayonda fransuz sinologi va zamonaviy G‘arb sinologiyasining asoschilaridan Jan-Pyer Abel Remusat (1788-1832) va Nemis sharqshunosi, xitoyshunos, sayohatchi va ko‘p tillarni mukammal bilgan olim Yuliy Geynrix Klaprot (1783-1835) kabi olimlar muhim rol o‘ynadi. Ular turklar tarixini asosan Xitoy yilnomalari orqali tiklashga harakat qildilar. Abel-Remusat o‘zining “Recherches sur les langues tartares” (“Tatar tillari bo‘yicha tadqiqotlar”) asarida turkiy xalqlarni sharq manbalari asosida tasniflashga urinib, ularni “tartare” kategoriyasi doirasida ko‘rib chiqadi [1. – B.45].

Klaprot esa o‘zining “Tableaux historiques de l’Asie” (“Osiyoning tarixiy jadvallari”) asarida turk etnonimini kengroq geografik va tarixiy kontekstda tahlil qiladi. U turklar tarixini Markaziy Osiyo xalqlari bilan bog‘liq holda o‘rganishga harakat qilgan bo‘lsa-da, uning ishlari ham ko‘proq filologik xarakterga ega bo‘lib qoladi [2. – B.112].

Mazkur davr tarixshunosligining eng muhim yutug‘i O‘rxun-Yenisey bitiklarining kashf etilishi bo‘ldi. 1889-yilda topilgan ushbu yozuvlar 1893-yilda daniyalik tilshunos, turkolog, tarixchi va professor, Vilgelm Tomsen (1842-1927) tomonidan o‘qildi. Tomsen bu yozuvlarni o‘qish orqali turklar tarixini ichki manbalar asosida o‘rganish imkonini yaratdi.

Tomsen yozuvlarni o‘qish jarayonida o‘zining asari “Inscriptions de l’Orkhon déchiffrées” (“Yechilgan O‘rxun yozuvlari”)da shunday ta’kidlaydi: “O‘rxun bitiklari turklar tomonidan yaratilgan eng qadimgi yozma manbalar bo‘lib, ular turk tarixini tashqi emas, balki bevosita o‘z ichidan aks ettiradi va shu jihatdan turkologiyada yangi ilmiy bosqichni boshlab berdi” [3. – B.3-4].

Shunga qaramay, XIX asr tarixshunosligi umumiy jihatdan orientalist paradigma doirasida qolib ketdi. Bu paradigma Sharqni passiv va G‘arbga nisbatan “kam rivojlangan” sifatida talqin qilishga moyil bo‘lib, turklar tarixini ko‘pincha tashqi kuzatuvchilar nuqtai nazaridan baholadi.

Natijada Turk xoqonligi haqidagi dastlabki ilmiy tasavvurlar sinosentrik (Xitoy markazli) va yevrotsentrik yondashuvlar ta’sirida shakllandi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

XIX asr G‘arb tarixshunosligining asosiy kamchiligi uning manba bazasining cheklanganligidir. Tadqiqotchilar asosan Xitoy yilnomalariga tayanib, turklar tarixini shu manbalar orqali tiklashga harakat qilganlar.

Biroq Xitoy manbalari o‘z tabiatiga ko‘ra siyosiy va ideologik xarakterga ega bo‘lib, ular ko‘pincha sinosentrik nuqtai nazarini aks ettiradi. Shu sababli turklar ko‘pincha “varvarlar” sifatida tasvirlangan.

Zamonaviy tarixshunoslikda bu masalaga alohida e‘tibor qaratilib, Xitoy manbalari tanqidiy qayta ko‘rib chiqiladi. Masalan, vengriyalik tilshunos, filolog, tarixchi va sharqshunos olim Denis Sinor (1916-2011) Xitoy yilnomalarini “zarur, ammo ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi kerak bo‘lgan manba” sifatida baholaydi [4. – B.285].

Shuningdek, XIX asr tadqiqotchilari turklar tarixini mustaqil tarixiy fenomen sifatida emas, balki boshqa sivilizatsiyalar kontekstida ikkinchi darajali hodisa sifatida ko‘rishga moyil bo‘lganlar. Bu esa ularning ilmiy xulosalariga salbiy ta’sir ko‘rsatgan.

XIX asr G‘arb tarixshunosligi Turk xoqonligini o‘rganishda muhim boshlang‘ich bosqich bo‘lib xizmat qildi. Bu davrda asosiy e‘tibor manbalarni aniqlash va tarjima qilishga qaratilgan bo‘lsa-da, metodologik jihatdan orientalist paradigma ustunlik qildi.

Shu bilan birga, O‘rxun bitiklarining o‘qilishi turk tarixshunosligida yangi davrni boshlab berdi va keyingi tadqiqotlar uchun mustahkam asos yaratdi.

XX asr boshlarida ilmiy tizimlashuv

XX asr boshlariga kelib Turk xoqonligini o‘rganish sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu davrda tadqiqotchilar faqat manbalarni tarjima qilish bilan cheklanib qolmay, balki ularni tizimli ravishda tahlil qilishga va tarixiy rekonstruksiya (qayta tiklash) yaratishga harakat qildilar.

Mazkur bosqichning eng yirik vakillaridan biri fransuz arxeologi va xitoyshunos Eduard Shavann (1865-1918) hisoblanadi. Uning 1903-yilda chop etilgan “Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux” (“G‘arbiy Turk xoqonligiga oid hujjatlar”) fundamental asari Turk xoqonligi tarixini o‘rganishda burilish nuqtasi bo‘ldi.

Shavann o‘z asarida Xitoy yilnomalarini chuqur filologik tahlil qilib, G‘arbiy turklar tarixini rekonstruksiya qilishga harakat qiladi. U turklar siyosiy tizimi, diplomatik aloqalari va hududiy faoliyati haqida batafsil ma’lumot beradi. Masalan, u G‘arbiy turklar siyosiy tizimini tasvirlar ekan, quyidagicha yozadi:

“Turklar davlati qat’iy ierarxik tizimga ega bo‘lib, xoqon oliy hokimiyatni amalga oshiradi, uning ostida esa turli darajadagi amaldorlar faoliyat yuritadi.” [5. – B.56]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shavann shuningdek turklar diplomatiyasiga katta e’tibor qaratadi. U Xitoy va Turk xoqonligi o’rtasidagi elchilik almashinuvi, sovg’a tizimi va siyosiy muzokaralarni batafsil tahlil qiladi. Bu orqali u turklar davlatini “oddiy ko’chmanchi tuzilma” emas, balki murakkab siyosiy tizim sifatida ko’rsatishga harakat qiladi.

Shavann ishlari G’arb tarixshunosligida juda katta ahamiyatga ega bo’lsa-da, ularning metodologik cheklovlari ham mavjud.

Birinchidan, uning tadqiqotlari asosan Xitoy yilnomalariga tayanadi. Bu esa tarixiy tasvirning biryoqlama bo’lishiga olib keladi. Chunki Xitoy manbalari turklar haqida tashqi kuzatuvchi sifatida yozilgan bo’lib, ular ko’pincha siyosiy va ideologik maqsadlarga xizmat qilgan.

Ikkinchidan, Shavann turklar tarixini rekonstruksiya qilishda ehtiyotkor bo’lsa-da, ba’zi hollarda Xitoy manbalaridagi ma’lumotlarni tanqidiy filtsiz qabul qiladi. Bu esa uning ayrim xulosalarini muammoli qiladi.

Zamonaviy tarixshunoslikda amerikalik tarixchi, sharqshunos, turkolog va islomshunos Peter B. Golden (1941-yilda tug’ilgan) Shavann ishlarini yuqori baholagan holda, ularning ayrim kamchiliklarini ham ko’rsatadi. Golden ta’kidlashicha: “Shavannes tomonidan yaratilgan model juda muhim, ammo u asosan Xitoy manbalariga tayanadi va shu sababli qayta ko’rib chiqilishi zarur.” [6. – B.87] Shu sababli Shavann ishlari tarixshunoslikda “fundamental, ammo to’liq emas” deb baholanadi.

XX asr tarixshunosligida Turk xoqonligini global tarix kontekstida o’rganishga urinishlar kuchaydi. Bu borada fransuz sharqshunosi va san’atshunosi Rene Grousse (1885-1952)ning ishlari alohida o’rin tutadi. Grousse o’zining mashhur «The Empire of the Steppes: A History of Central Asia» (“Dasht imperiyalari: Markaziy Osiyo tarixi”) asarida Turk xoqonligini “dasht imperiyalari” konsepsiyasi doirasida talqin qiladi. U turklar tarixini keng Yevrosiyo jarayonlari bilan bog’lab, ularni global tarixning faol subyekti sifatida ko’rsatadi. Masalan, u quyidagicha yozadi: “Turk xoqonligi Yevrosiyo tarixida ilk haqiqiy ko’chmanchi imperiya bo’lib, u sharq va g’arb o’rtasidagi aloqalarni ta’minlovchi asosiy kuchga aylandi.”[7. – B.92]

Grousse turklar siyosiy tizimini, harbiy tashkilotini va diplomatik aloqalarini keng kontekstda tahlil qilib, ularning tarixiy rolini yuqori baholaydi. Shunga qaramay, Grousse ishlari zamonaviy tarixshunoslikda bir qator tanqidlarga uchraydi.

Birinchidan, uning yondashuvi ko’pincha umumlashtirishga moyil. U murakkab tarixiy jarayonlarni soddalashtirib, ularni umumiy modelga solishga harakat qiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ikkinchidan, uning ishlari ba’zan “romantik tarixshunoslik” sifatida baholanadi. U ko’chmanchi imperiyalarni haddan tashqari ideallashtiradi va ularning ichki muammolarini yetarlicha ko’rsatmaydi.

Masalan, Denis Sinor Grousse yondashuvini tanqid qilib, shunday deydi:

“Groussening ishlari keng qamrovli bo’lsa-da, ular ba’zan tarixiy aniqlikdan ko’ra narrativ jozibadorlikka ko’proq e’tibor qaratadi.” [4. – B.301]

Bu tanqid Grousse tarixshunosligining asosiy muammosini — ilmiy aniqlik va umumlashtirish o’rtasidagi muvozanatni ko’rsatadi.

XX asr boshlarida Turk xoqonligini o’rganish sezilarli darajada rivojlandi. Eduard Shavann tomonidan manbaviy asoslar yaratildi, Rene Grousse esa global tarixiy talqinlarni ilgari surdi.

Shu bilan birga, bu davr tarixshunosligi hali ham muayyan kamchiliklarga ega bo’lib, ayniqsa manba tanqidi va metodologik aniqlik masalalarida kamchiliklar mavjud edi.

Zamonaviy g’arb tarixshunosligi (XX asr ikkinchi yarmi – XXI asr)

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Turk xoqonligini o’rganish G’arb tarixshunosligida tub burilish bosqichiga kirdi. Bu davrda tarixchilar faqat yozma manbalar bilan cheklanib qolmay, balki arxeologiya, lingvistika va antropologiya kabi fanlar bilan integratsiyalashgan holda tadqiqot olib bora boshladilar.

Mazkur burilishning asosiy vakillaridan biri Denis Sinor hisoblanadi. U tahrir qilgan fundamental asar “The Cambridge History of Early Inner Asia” (“Kembrijning dastlabki Ichki Osiyo tarixi”) Ichki Osiyo tarixini kompleks tarzda o’rganishga bag’ishlangan bo’lib, unda Turk xoqonligi alohida ilmiy muammo sifatida ko’rib chiqiladi.

Sinor Turk xoqonligini faqat siyosiy tarix doirasida emas, balki kengroq sivilizatsion jarayonlar kontekstida tahlil qiladi. U turklar tarixini tushunishda manbalar masalasiga alohida e’tibor qaratib, quyidagicha yozadi: “Ichki Osiyo xalqlari tarixi ko’pincha tashqi manbalar orqali tiklanadi, shu sababli har bir ma’lumot ehtiyotkorlik bilan tahlil qilinishi lozim.” [4. – B.12] Bu yondashuv zamonaviy tarixshunoslikning asosiy tamoyillaridan biri — manba tanqidini ifodalaydi.

Sinorning asosiy yangiligi shundaki, u Turk xoqonligini alohida “milliy tarix” emas, balki hududlararo jarayon sifatida ko’radi.

U Turk xoqonligi – bu faqat siyosiy emas balki ko’p komponentli tizim, etnik birlik nisbiy tushuncha va manbalar doim subyektiv kabi muhim g’oyalarni ilgari suradi. Masalan, u turklar kelib chiqishi haqida yozadi: “Turklar yagona etnik birlik emas, balki turli qabila va guruhlarining

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

siyosiy birlashmasi edi.” [4. – B.285] Bu fikr XIX–XX asr boshidagi “yagona xalq” konsepsiyasini rad etadi va zamonaviy tarixshunoslikdagi konstruktivist yondashuvni ifodalaydi.

Zamonaviy G‘arb tarixshunosligida Turk xoqonligini o‘rganishda eng muhim olimlardan yana biri Peter B. Golden hisoblanadi. Goldenning “An Introduction to the History of the Turkic Peoples” (“Turkiy xalqlar tarixiga kirish”) asarida asosiy yutug‘i shundaki, u avvalgi tarixshunoslikni tanqidiy qayta ko‘rib chiqadi va yangi metodologik asos yaratadi. Uning ishlari nafaqat tarixiy faktlarni, balki ularning qanday talqin qilinganini ham tahlil qiladi. Golden turklar etnogenezi haqida yozar ekan, quyidagicha ta’kidlaydi: “Turk etnonimi tarix davomida turli ma’nolarda qo‘llanilgan bo‘lib, uni qat’iy etnik kategoriya sifatida qabul qilish noto‘g‘ri bo‘ladi.” [6. – B.21] Bu yondashuv tarixshunoslikda muhim burilish yasaydi, chunki u xalq doimiy birlik degan eski qarashni rad etadi. Golden manbalarni solishtirish, terminologiyaga tanqidiy qarash etnik tushunchalarning nisbiyligini tan olish kabi metodologik tamoyillarni ilgari suradi. Masalan, u Xitoy manbalaridagi “T’u-chue” atamasini to‘g‘ridan-to‘g‘ri “turklar” deb tarjima qilish masalasini tanqid qiladi va bu termin har doim ham bir xil etnik guruhni anglatmasligini ko‘rsatadi. [6. – B.45] Bu yondashuv tarixshunoslikda juda muhim, chunki u terminologik aniqlik muammosini ko‘rsatadi.

Turk xoqonligini o‘rganish G‘arb tarixshunosligida uch asosiy bosqich orqali rivojlanganini ko‘rish mumkin. Bu bosqichlar nafaqat ilmiy yondashuvlar, balki tarixiy tafakkur evolyutsiyasini ham aks ettiradi.

Birinchi bosqich XIX asr orientalist tarixshunosligi bo‘lib, unda asosiy e’tibor manbalarni topish va ularni ilmiy muomalaga kiritishga qaratilgan edi. Bu davrda turklar tarixi ko‘pincha tashqi kuzatuvchilar, ayniqsa Xitoy tarixchilari yozuvlari orqali o‘rganildi. Shu sababli mazkur davr tarixshunosligida sinotsentrik yondashuv ustun bo‘ldi.

Ikkinchi bosqich XX asr boshlarida shakllangan bo‘lib, unda tarixchilar manbalarni tizimlashtirish va tarixiy rekonstruksiya yaratishga harakat qildilar. Bu jarayonda Eduard Shavann va Rene Grousse ishlari muhim rol o‘ynadi. Aynan shu davrda Turk xoqonligi global tarixiy jarayonlar kontekstida talqin qilina boshladi.

Uchinchi bosqich esa zamonaviy tarixshunoslik bo‘lib, unda ilmiy metodologiya sezilarli darajada rivojlandi. Bu davrda tarixchilar nafaqat tarixiy faktlarni, balki ularning qanday talqin qilinganini ham tahlil qilishga kirishdilar. Bu jarayon ayniqsa Denis Sinor va Peter B. Golden ishlari orqali yaqqol namoyon bo‘ladi.

Mazkur maqola doirasida olib borilgan tarixshunoslik tahlili shuni ko‘rsatdiki: Turk xoqonligi G‘arb tarixshunosligida turli davrlarda turlicha talqin qilingan. XIX asr tadqiqotlari

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

orientalist paradigma ta’sirida shakllangan. XX asr boshlarida ilmiy tizimlashuv yuz berdi. Zamonaviy tarixshunoslik tanqidiy va fanlararo yondashuvga asoslanadi. Bu natijalar Turk xoqonligi tarixini o’rganishda tarixshunoslikning muhim rol o’ynashini ko’rsatadi.

XULOSA. Turk xoqonligi G’arb tarixshunosligida o’rganilgan eng muhim ko’chmanchi imperiyalardan biri hisoblanadi. Ushbu davlatni o’rganish jarayoni tarixshunoslik rivoji bilan chambarchas bog’liq. XIX asr orientalist tadqiqotlari manba bazasini yaratgan bo’lsa, XX asr tarixchilari ushbu manbalarni tizimlashtirdi. Zamonaviy tarixshunoslik esa Turk xoqonligini global tarixiy jarayonlar kontekstida ko’rib chiqmoqda. Shu bilan birga, Turk xoqonligi tarixini o’rganishda hali ham bir qator muammolar mavjud. Bular manbalar cheklanganligi, terminologik noaniqlik va tarixni qayta tiklashdagi bahslardir. Kelajakdagi tadqiqotlar ayniqsa arxeologik va lingvistik ma’lumotlarni yanada chuqurroq tahlil qilish orqali ushbu muammolarni hal etishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abel-Rémusat, Jean-Pierre. Recherches sur les langues tartares. Paris, 1820. // https://archive.org/details/bub_gb_Sl1TAAAAcAAJ [murojat qilingan sana: 18.03.2026]
2. Klaproth, Julius. Tableaux historiques de l’Asie. Paris, 1826. // https://archive.org/details/bub_gb_vrQfq2VPQfwC [murojaat qilingan sana: 17.03.2026]
3. Thomsen, Vilhelm. Inscriptions de l’Orkhon déchiffrées. Helsinki, 1896. // <https://archive.org/details/inscriptionsdel00thomgoog> [murojaat qilingan sana: 18.03.2026]
4. Sinor, Denis (ed.). The Cambridge History of Early Inner Asia. Cambridge, 1990. // <https://share.google/mGv2D21QqOkEaoacZ> [murojat qilingan sana: 19.03.2026]
5. Chavannes, Édouard. Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux. Paris, 1903. // <https://archive.org/details/ChavannessDocumentsTouKiueTurcs> [murojat qilingan sana: 17.03.2026]
6. Golden, Peter B. An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Wiesbaden, 1992. // https://www.academia.edu/12545004/An_Introduction_to_the_History_of_the_Turkic_Peoples [murojat qilingan sana: 19.03.2026]
7. Grousset, René. The Empire of the Steppes: A History of Central Asia. New Brunswick, 1970. // <https://archive.org/details/dli.pahar.3379> [murojaat qilingan sana: 17.03.2026]

**FILOLOG TALABALARDA INGLIZ TILIDA KOMMUNIKATIV
KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH OMILLARI**

Shodiyeva Nasiba Nurtosh qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti

E-mail: nasibashodiyeva18@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4453-7165>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429435>

Annotatsiya. Mazkur maqolada filologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarda ingliz tilida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga ta’sir etuvchi asosiy omillar har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiya tushunchasining nazariy asoslari, uning shakllanish bosqichlari hamda tarkibiy komponentlari yetakchi lingvodidaktik yondashuvlar asosida yoritilgan. Xususan, lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalarning o‘zaro bog‘liqligi hamda ularning talabalarning nutqiy faoliyatidagi o‘rni ochib berilgan. Shuningdek, maqolada pedagogik, psixologik, ijtimoiy-madaniy va texnologik omillarning chet tilini o‘qitish jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar, interaktiv metodlar, rol o‘yinlari, munozaralar hamda autentik materiallardan foydalanish talabalarning mustaqil fikrlash, erkin muloqot qilish va real kommunikativ vaziyatlarda samarali ishtirok etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mazkur omillarni uyg‘un holda qo‘llash filolog talabalarning ingliz tilida kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, filolog talabalar, chet tilini o‘qitish metodikasi, nutqiy kompetensiya, madaniyatlararo kommunikatsiya, ijtimoiy-madaniy yondashuv.

**ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА
АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ У СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ**

Шодиева Насиба Нуртош кизи

Докторант

Узбекский государственный университет мировых языков

E-mail: nasibashodiyeva18@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4453-7165>

Аннотация. В данной статье всесторонне анализируются основные факторы, влияющие на развитие коммуникативной компетенции на английском языке у студентов филологических направлений. В исследовании рассматриваются теоретические основы коммуникативной компетенции, этапы её формирования, а также структурные компоненты на основе современных лингводидактических подходов. Особое внимание уделяется взаимосвязи лингвистической, социолингвистической, дискурсивной и стратегической компетенций и их роли в развитии речевой деятельности студентов. Кроме того, в статье анализируется значение педагогических, психологических, социокультурных и технологических факторов в процессе обучения иностранному языку. Подчеркивается, что использование коммуникативного подхода, интерактивных методов обучения, ролевых игр, дискуссий и аутентичных материалов способствует развитию у студентов навыков самостоятельного мышления, свободного владения языком и эффективного участия в реальных коммуникативных ситуациях. Результаты исследования показывают, что комплексное применение данных факторов играет важную роль в формировании и развитии коммуникативной компетенции студентов-филологов.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, студенты-филологи, методика преподавания иностранного языка, речевая компетенция, межкультурная коммуникация, социокультурный подход.

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF ENGLISH COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG PHILOLOGY STUDENTS

Shodiyeva Nasiba Nurtosh qizi

PhD student

Uzbekistan State World Languages University

E-mail: nasibashodiyeva18@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4453-7165>

Abstract. This article examines the key factors influencing the development of communicative competence in English among students majoring in philology. The study explores the theoretical foundations of communicative competence, its stages of development, and its structural components based on contemporary linguistic and didactic approaches. In particular, the interrelation between linguistic, sociolinguistic, discourse, and strategic competences is analyzed, highlighting their role in shaping students' communicative abilities. Furthermore, the

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

paper investigates the significance of pedagogical, psychological, socio-cultural, and technological factors in the process of foreign language teaching. It emphasizes that the use of communicative approaches, interactive teaching methods, role plays, discussions, and authentic materials contributes to the development of students’ independent thinking, fluency, and ability to participate effectively in real-life communicative situations. The findings of the study demonstrate that the integrated application of these factors plays a crucial role in enhancing the communicative competence of philology students. The research highlights the importance of creating a supportive learning environment that fosters active participation and intercultural awareness in language learning.

Keywords: communicative competence, philology students, language teaching methodology, intercultural communication, socio-cultural approach.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida chet tillarini bilish har bir mutaxassis uchun muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, filologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ingliz tilini mukammal egallash kasbiy faoliyatning muhim shartlaridan biridir. Zamonaviy ta’lim tizimida til o‘qitish jarayonining asosiy maqsadi talabalarni real kommunikativ vaziyatlarda samarali muloqot qila oladigan mutaxassis sifatida tayyorlashdan iborat. Shu sababli kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish masalasi lingvodidaktikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Kommunikativ kompetensiya nafaqat til birliklarini bilish, balki ularni turli ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llash qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi [7:40]. Ushbu tushuncha dastlab D. Hymes tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, u kommunikativ kompetensiyani tilni real muloqot jarayonida qo‘llash qobiliyati sifatida talqin qilgan [3:272]. Keyinchalik M. Canale va M. Swain kommunikativ kompetensiyaning strukturaviy modelini ishlab chiqib, uning lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlardan iborat ekanligini asoslab bergan [2:29].

Filolog talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u bir qator muhim faktorlar bilan belgilanadi [1:245]. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda o‘qitish metodlari muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy ta’lim jarayonida kommunikativ yondashuv, interaktiv metodlar va muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning nutqiy faolligini oshiradi. Rol o‘yinlari, munozaralar va guruhli ishlash metodlari samarali hisoblanadi [4:120].

Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, kommunikativ kompetensiyani takomillashtirish uchun bir qancha muhim omillar mavjud bo‘lin, ulardan biri bo‘lmish psixologik omillar yordamida

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

talabalarning motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi va kommunikativ faolligi kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi va erkin muhit yaratilishi muhim hisoblanadi [5:52]. Shuningdek, o‘ziga ishonch (self-confidence) va kommunikativ tashabbuskorlik ham muhim psixologik omillar sirasiga kiradi. Til o‘rganishda xatolardan qo‘rqish, nutqiy to‘siqlar va psixologik “barrier”lar talabalarning erkin muloqot qilishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi tomonidan ijobiy psixologik muhit yaratish, ya’ni talabalarni qo‘llab-quvvatlash, ularni rag‘batlantirish va xatolarga nisbatan tolerant yondashuvni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, affektiv omillar, ya’ni talabaning hissiy holati ham kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Stress, xavotir (anxiety) yoki o‘ziga ishonchsizlik til o‘rganish samaradorligini pasaytiradi, aksincha, qulay va erkin muhit esa talabalarning nutqiy faolligini oshiradi. Shu boisdan zamonaviy ta’lim jarayonida “student-centered approach” asosida darslarni tashkil etish, ya’ni talabani markazga qo‘ygan holda o‘qitish metodlarini qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Natijada, psixologik omillarni hisobga olgan holda tashkil etilgan ta’lim jarayoni filolog talabalarning ingliz tilida erkin, ishonchli va samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-madaniy omillar. Til va madaniyat o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki muayyan jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlar, an‘analari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Shu sababli ingliz tilini o‘rganish jarayonida ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarning madaniyati, ijtimoiy me‘yorlari, kommunikativ xulq-atvori hamda nutq etiketi bilan tanishish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa talabalarda nafaqat lingvistik bilimlarni, balki madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini ham shakllantirishga xizmat qiladi [7:55].

Lingvistik omillar. Kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi bevosita til tizimini chuqur va tizimli o‘zlashtirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Lingvistik omillar talabalarning til birliklari — leksika, grammatika, fonetika va stilistik vositalarni egallash darajasi bilan belgilanadi. Ushbu komponentlar kommunikativ jarayonda fikrni aniq, ravon va tushunarli ifodalash imkonini beradi. Shu bois, lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning asosiy poydevori sifatida qoraladi [6:160].

Texnologik omillar. Texnologiyalar yordamida talabalar autentik nutq namunalari tinglash, real kommunikativ vaziyatlarga yaqin sharoitlarda mashq qilish hamda mustaqil o‘rganish faoliyatini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Masalan, video darslar, podkastlar, interaktiv mashqlar va onlayn suhbat platformalari orqali talabalar nafaqat tinglab tushunish, balki

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

gapirish, yozish va o’qish ko’nikmalarini ham kompleks tarzda rivojlantiradilar[6:170]. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar talabalarning individual o’rganish sur’ati va ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi. Adaptiv ta’lim tizimlari orqali har bir talaba o’z bilim darajasiga mos topshiriqlarni bajaradi, bu esa o’quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Shuningdek, masofaviy ta’lim (distance learning) va aralash ta’lim (blended learning) modellari orqali talabalar istalgan vaqt va joyda til o’rganish imkoniyatiga ega bo’ladilar [1:260].

Xulosa. Filolog talabalarda ingliz tilida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish murakkab va ko’p qirrali jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon pedagogik, psixologik, ijtimoiy-madaniy, lingvistik va texnologik omillarning o’zaro uyg’unligi asosida amalga oshiriladi. Zamonaviy interaktiv metodlardan foydalanish, autentik materiallarni joriy etish hamda madaniyatlararo muloqotga e’tibor qaratish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown, H. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches. Applied Linguistics, 1(1), 1–47.
3. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. Philadelphia.
4. Jalolov, J. (2012). Chet til o’qitish metodikasi. Toshkent.
5. Passov, E. I. (1989). Основы коммуникативной методики. Москва.
6. Richards, J., & Rodgers, T. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. CUP.
7. Savignon, S. (1997). Communicative Competence. New York

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA SODIR BO‘LADIGAN
PSIXOLOGIK O‘ZGARISHLAR VA INQIROZLAR**

Tursunpolatova Odinaxon Umidjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti psixologiya(amaliy) Psx-
AU-23 3-bosqich talabasi

E-mail: odinatursunpolatova6@gmail.com

Tel: +998 (88) -774-01-28

<https://orcid.org/0009-0003-2074-2693>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429456>

Annotatsiya: kichik maktab yoshidagi bolalarda asosan muloqot bo'yicha va o'qish faoliyati bo'yicha qiyinchiliklar sodir bo'ladi. Shaxslararo munosabatlardagi inqirozlar, dars jarayonlarida ishtiroki, darslarni qay darajada o'zlashtirishi kabi holatlar sodir bo'ladi. Quyidagi aytilgan holatlarda pedagog va psixologni o'z mahoratlaridan foydalanib bolalarni darsga jalb etish.

Kalit so'zlar: inqirozlar, tafakkuri, muloqot, erkin va ijodiy fikrlash, individual-psixologik xususiyatlar, tortinchoqlik, o'ziga ishonchsizlik.

Аннотация: Дети младшего школьного возраста в основном испытывают трудности в общении и учебной деятельности. Возникают кризисы в межличностных отношениях, участии в учебном процессе и уровне усвоения материала. В следующих случаях учитель и психолог используют свои навыки для вовлечения детей в учебный процесс.

Ключевые слова: кризисы, мышление, общение, свободное и творческое мышление, индивидуальные психологические особенности, застенчивость, недостаток уверенности в себе.

Abstract: Children of primary school age mainly have difficulties in communication and learning activities. Crises in interpersonal relationships, participation in lesson processes, and the level of mastery of lessons occur. In the following cases, the teacher and psychologist use their skills to involve children in the lesson.

Keywords: crises, thinking, communication, free and creative thinking, individual psychological characteristics, shyness, lack of self-confidence.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda birinchi Qiyinchilik bu-muloqot qilish borasidagi qiyinchiliklar hisoblanadi. Chunki nutq,muloqot jarayonlari bir-biriga chambarchas bog‘liq bo‘lgan jarayonlarida. Shuning uchun ham birinchi navbatda muloqot haqida ma’lumot keltirib o‘tamiz.

Muloqot – shaxslararo munosabatlarning asosiy ko‘rinishi bo‘lib, uning yordamida odamlar bir-birlari bilan o‘zaro ruhiy jihatdan aloqaga kirishadilar, o‘zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta’sir o‘tkazadilar, bir-birlarini his qiladilar, tushunadilar. Shuning uchun muloqot ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ijtimoiy turmushning barcha sohalarida ishtirok etib, hamkorlik faoliyatining moddiy, ma’naviy, madaniy, emotsional, motivatsion qirralarining ehtiyoji sifatida vujudga keladi. Insonda yuzaga keladigan har xilehtiyojlamini maqsadga muvofiq ravishda qondirish muloqot maromiga bog‘liq bo‘lib, shaxslararo munosabat barkamol avlod, komil inson g‘oyalari qaror topishiga xizmat qiladi. Muloqot muvaffaqiyatining negizi shaxsning ruhiy dunyosi, ehtiyojlari motivatsiyasi, xarakter xislati, individual-tipologik xususiyati, qobiliyati, e’tiqodi kabi fazilatlar, sifatlar namoyon bo‘lishi, rivojlanishi hisoblanadi.

1. Individual-psixologik xususiyatlar

Tortinchoqlik, uyatchanlik

O‘ziga ishonchsizlik

Haddan tashqari agressivlik yoki jahldorlik

Empatiyaning (boshqani tushunish qobiliyati) yetishmasligi

2. Oila muhitidagi omillar

Ota-onaning befarqligi yoki ortiqcha nazorati

Oiladagi nizolar (janjal, ajrim)

Noto‘g‘ri tarbiya uslublari (avtoritar yoki loqaydlik. L. S. Vigotskiy, A. N. Leontev, A. R. Luriya, D. B. Elkonin tad-qiqotlariga ko‘ra, bolaning dastlabki ijtimoiy ehtiyojlaridan biri bu— muloqotga nisbatan ehtiyojdir. A. V. Zaporozets va M . I. Lisina izlanishlarida ta’kidlanishicha, bolalarning kattalar bilan muloqotga kirishish ehtiyoji 7 yoshgacha bir nechta bosqichlarda rivojlanib boradi:

1) e’tibor va hayrixohlikka ehtiyoj paydo bo‘ladi;

2) kattalar bilan hamkorlik qilish ehtiyoji tug‘iladi;

3) avvalgi barcha ehtiyojlarning kattalar tomonidan hurmat qilinishiga ehtiyoj tug‘iladi;

4) maktabgacha tarbiya yoshidagi bolada atrofdagilar bilan o‘zaro bir-birini tushunish ehtiyoji vujudga keladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o’qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va xulq-atvoridagi o’rni nihoyatda katta. Bu davrda axloqiy xatti-harakat qoidalari o’zlashtiriladi, shaxsning ijtimoiy yo’nalishi tarkib topa boshlaydi. O’qish faoliyati kichik maktab davridagi bolalar psixikasi rivojidagi o’zgarishlarni belgilab beradi. Maktabga birinchi bor kelgan bola o’z faoliyatining tub mohiyati va vazifasini to’la tushunib yetmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak, deb biladi. Kattalarning ko’rsatmalariga amal qilib, tirishqoqlik bilan mashg’ulotlarga kirishib ketadi. Oradan ma’lum vaqt o’tgach, shodiyona lahzalarning taassuroti kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o’z ahamiyatini yo’qota boradi va bola o’qishni kundalik aqliy mehnat ekanligini anglaydi. Shunda bola aqliy mehnat ko’nikmasiga ega bolmasa uning o’qishdan ko’ngli soviydi, unda umidsizlik hissi vujudga keladi, o’qituvchi esa bunday holning oldini olish uchun bolaga ta’limning olyindan farqi, qiziqarliligi haqida ma’lumotlar berishi va uni shu faoliyatga tayyorlashi kerak. O’qish faoliyati davomida tarkib topgan xususiyatlar bolaning kelgusi rivoji uchun zamin bo’lib xizmat qiladi. Maktabdagi o’qish bolalarning bilish ehtiyojlarini tez rivojlanishi va sifatli tarkib topishi, ularning atrof-hayotga faol qiziqishlarini yuzaga keltirib, yangi bilim va ko’nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratadi. Bola asta-sekinlik bilan o’z psixik jarayonlariga egalik qilib, idrok, diqqat va xotirasini boshqara olishga o’rgana boshlaydi.

Har bir fanning xususiyatidan kelib chiqib, darsda o’quvchilarning ijodiy fikrlashga o’rgatib borish muhim o’rin tutadi. Erkin va ijodiy fikrlash kishining muloqotga kirishishida, o’z fikrini erkin bayon qilishida, o’zganing fikrini to’ldirib, qo’shimchalar qila olishida, voqelikni idrok etib o’z qarashlarini ifoda eta olishida namoyon bo’ladi. Lekin ko’pchilik o’quvchilar o’zlari o’qigan, ko’rgan, eshitgan voqealarini o’zgalarga gapirib berish tugul, bu voqealarga ijodiy, erkin va mustaqil fikr bildirsa olmaydilar.

O’quvchilarda ijodiy mustaqil fikrlashni shakllantirishda darslarda ko’proq suhbat, muloqot qilish, “Voqeaga sizning fikringiz qanday?”, “Siz shunday vaziyatda qanday yo’l tutar edingiz?”, “Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?”, “Bu paytda nima bo’lgan bo’lishi mumkin?”, “Nega qahramon shunday yo’l tutdi deb o’ylaysiz?” kabi shunga o’xshash savollar bilan o’quvchilarni baxs-munozaraga jalb etish juda muhim.

Bitta dars misolida ko’rib chiqadigan bo’lsak; navbatchi axborot topshirishi shu kundagi voqea-hodisalar, vaziyatni to’liq ochib berishi bilan belgilanadi. Agar o’qituvchi juftlikda yoki guruhda bajariladigan topshiriqlar bersa, o’quvchi o’zining to’g’ri deb bilgan fikrini o’z sherigiga yoki guruhidagi boshqa o’quvchilarga yetkaza bilishi ham muloqot orqali namoyon bo’ladi. Agarda guruhlar taqdim etgan taqdimotlar ichidan eng ma’qulini tanlash kerak bo’lsa, har bir

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

guruh o‘z qarashlarini boshqa guruhlariga ta’riflab berish orqali bir - birlari bilan muloqot qiladilar. Tortishib, o‘zlarining tayyorlagan ishlarini ma’qullaydilar yoki boshqa guruhlarining ishlariga o‘z munosabatlarini bildiradilar. Agar o‘qish darsi bo‘lsa, matnni rollarga bo‘lib o‘qish orqali o‘quvchilarga qahramonlarga o‘z munosabatlarini bildirish ko‘nikmalarini shakllanadi. Voqealar ketma-ketligini izchil bayon qiladilar. Har bir o‘quvchining fikrini to‘la eshitish, fikrlarning eng ma’qulini namuna qilib ko‘rsatish o‘qituvchining mahoratiga bog‘liq. Bu orqali o‘quvchilar voqeani adekvat baholay olishni o‘rganadilar, o‘z fikrlarini erkin bildirib olish ko‘nikmalari shakllanadi. O‘quvchilarda ijodiy mustaqil fikrlashni shakllantirishda darslarda ko‘proq suhbat, muloqot qilish, “Voqeaga sizning fikringiz qanday?”, “Siz shunday vaziyatda qanday yo‘l tutar edingiz?”, “Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?”, “Bu paytda nima bo‘lgan bo‘lishi mumkin?”, “Nega qahramon shunday yo‘l tutdi deb o‘ylaysiz?” kabi shunga o‘xshash savollar bilan o‘quvchilarni baxs-munozaraga jalb etish juda muhim. Kichik maktab davri bu ijobiy o‘zgarishlar va yangilanishlar davridir.

Shuning uchun ham rivojlanishning shu bosqichida har bir bola erishgan muvaffaqiyatlar darajasi nihoyatda muhim hisoblanadi. Agar shu yoshda bola bilish, o‘rganish quvonchini his etmasa, o‘qish malakalarini egallay olmasa, do‘stlashishni bilmasa, o‘ziga nisbatan, o‘z imkoniyat va layoqatlariga nisbatan ishonchli bo‘la olmasa, bu ishlarni kelgusida amalga oshirish qiyinroq bo‘lib, boladan yuqori ruhiy va jismoniy zo‘riqishni talab etadi. Bu davrga kelib bola atrofida bo‘lgan bilan o‘zaro munosabatda ma’lum bir natijalarga erishgan, o‘zi xohlayotgan narsalarni hamda, o‘z sinfi va oilasida o‘zi egallagan o‘rnini aniq biladigan bo‘ladi. Shuningdek, u o‘zini-o‘zi boshqarish malakasiga ega bo‘ladi, vaziyat va holatga qarab ish yuritib oladi. Bu yoshdagi bolalar xatti-harakatlari va motivlari ularning o‘zlariga beradigan baholariga qarab «Men yaxshi bolaman» emas, balki bu xatti-harakatlar o‘zgalar ko‘z o‘ngida qanday namoyon bo‘lishiga qarab baholanishini tushuna boshlaydilar. Bola maktabda noaniqlikka duch kelsa, kattalarning xatti-harakatlari ma’nosini tushunmasa unda taqlidchanlik rivojlanadi. Grammatikani o‘rganish jarayonida bola nutqining fonetika jihati aniqlanadi, nutqning morfologik jihati to‘g‘ri bo‘lib boradi, sintaksis tuzilishi esa ancha takomillashadi. Nutqning ayrim jihatlariga xos bo‘lgan bu sifatlar faqat grammatikani okqib o‘rganish natijasidagina o‘ziga qolmasdan, balki, shu bilan birga, maktabda o‘qitilayotgan boshqa fanlarning ta’siri ostida ham o‘sadi. Maktabda o‘qitilayotgan hamma fanlarni o‘rganish vashu fanlar bilan shug‘ullanish jarayonida o‘quvchi nutqining lug‘at zaxirasi boyiydi, so‘zlarning mazmuni chuqurlashadi va kengayadi, har qaysi so‘zning, har qaysi atamaning ma’nosi aniqlanadi. Boshlangich sinf yoshidagi bolalar nutqi asosan ot, sifat, son, fe’l va bog‘lovchilardan iborat bo‘ladi. Bu yoshdagi bolalar o‘z nutqlarida qaysi so‘zlarni ishlatgani

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

afzal-u, qaysilarini ishlatish mumkin emasligini farqlay oladilar. Maktabning boshlang’ich sinfidan o’rta sinfga o’tgan bolalardagi ijtimoiy psixologik moslashuvning o’ziga xosliklari L. B. Bekniyazova tadqiqotlarida ko’zga tashlanadi. Tadqiqotchi ta’lim jarayonidagi qiyinchiliklarni o’quvchining psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlarining rivojlanganlik darajasi, motivatsion sohadagi o’ziga xosliklar, atrofdagilar va o’ziga bo’lgan ijtimoiy munosabatlar sistemasi bilan bog’laydi.

Shunday qilib, kichik maktab yoshi 7-11 yoshli bolarlarni o’z ichiga oladi. Bu davrda o’qish yetakchi faoliyatga aylanadi, o’qituvchining so’zi bola uchun senzitiv hisoblanadi. Intellektual refleksiya bu davrda paydo bo’lgan yangi psixologik tuzilmadir.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, bolani o’qish faoliyatida va muloqot qilish jarayonlarida sodir bo’ladigan qiyinchiliklar tabiiy holat hisoblanadi. Lekin o’quvchilarning tortinchoqligi, tengdoshlarli bilan qiladigan muloqoti individual-psixologik xususiyatlari hisoblanadi. Bularni bartaraf etish uchun birinchi navbatda psixolog va pedagogning hamkorlikda ishlashi va ba’zi holatlarda ota-onaning yordamida zarur hisoblanadi. Kam muloqot qiluvchi o’quvchilar bilan ko’proq guruhlariga bo’linib mashg’ulot o’tish tavsiya etiladi bu ko’p tadqiqotlarda o’z aksini topgan. Motivatsiyaning pastligi

Diqqat va xotira rivojlanmaganligi

Darsni tushunmaslik

Qo’rquv (xato qilishdan qo’rqish)

Psixologik to’siqlar (uyatchanlik bilan bog’liq) Har bir o’quvchining psixologik xususiyatini hisobga olish. Kichik vazifalardan boshlab, asta-sekin murakkablashtirish Didaktik o’yinlar orqali o’qishga qiziqishni oshirish. Rol o’yinlari (masalan, “o’qituvchi bo’lib ko’r”) Nafas mashqlari

Stressni kamaytiruvchi o’yinlar “O’zingni tanishtir” mashqi. Rol o’ynash orqali erkin gapirishni o’rgatish. Emotsiyalarni ifodalash mashqlari. Doimiy kuzatuv

Birgalikda reja tuzish

Individual rivojlantirish dasturi

Natijalarni baholab borish. Ota-onasi tomonidan esa,

Bolani solishtirmaslik

Uyda qo’llab-quvvatlovchi muhit yaratish

Mustaqillikka rag’batlantirish. Agar quyidagilar opz vaqtida amalga oshirilgan, ijobiy natija beradi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Nishanova Z. T. , Kamilova N. G. , Abdullayeva D. U. , Xolnazarova M. X. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.
2. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2006.

**O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANISHIDA RAQAMLI
TEKNOLOGIYALARNING O‘RNI**

Qaxxorova Nilufarxon Mahammadjon qizi

Farg‘ona davlat texnika universiteti 3-bosqich talabasi.

+998916894205

E-mail: qaxxorovanilufar39@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-2470-9952>

Fergana, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429464>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni har tomonlama va chuqur ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Unda raqamli iqtisodiyotning nazariy asoslari, shakllanish bosqichlari hamda zamonaviy iqtisodiy tizimdagi o‘rni keng yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning sanoat, moliya, xizmat ko‘rsatish va davlat boshqaruvi kabi asosiy tarmoqlarga ta’siri tizimli ravishda o‘rganilgan. Maqolada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya siyosati, xususan elektron hukumat tizimini rivojlantirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, moliya sektorida innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda elektron to‘lov tizimlarini kengaytirish masalalari batafsil tahlil qilingan. Bundan tashqari, blockchain, sun‘iy intellekt va katta ma’lumotlar kabi ilg‘or texnologiyalarning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi roli alohida ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, boshqaruv tizimini takomillashtirish, investitsiya muhitini yaxshilash, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda milliy iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini sezilarli darajada kuchaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron hukumat, blockchain, innovatsiya, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract: This article analyzes the role of digital technologies in the development of the economy of Uzbekistan on the basis of a comprehensive and in-depth scientific approach. It extensively covers the theoretical foundations of the digital economy, its stages of formation, and its role in the modern economic system. It also systematically studies the impact of digital technologies on key sectors such as industry, finance, services, and public administration. The article provides a detailed analysis of the digital transformation policy being implemented in our country, in particular, the development of the e-government system, the digitization of public

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

services, the introduction of innovative technologies in the financial sector, and the expansion of electronic payment systems. In addition, the role of advanced technologies such as blockchain, artificial intelligence, and big data in increasing economic efficiency is highlighted. The research results show that the widespread introduction of digital technologies will help increase production efficiency, improve the management system, improve the investment climate, create new jobs, and significantly strengthen the global competitiveness of the national economy.

Keywords: digital economy, information and communication technologies, e-government, blockchain, innovation, economic development.

Аннотация: В данной статье на основе всестороннего и углубленного научного подхода анализируется роль цифровых технологий в развитии экономики Узбекистана. Подробно рассматриваются теоретические основы цифровой экономики, этапы её формирования и роль в современной экономической системе. Также систематически изучается влияние цифровых технологий на ключевые сектора, такие как промышленность, финансы, сфера услуг и государственное управление. В статье представлен детальный анализ политики цифровой трансформации, реализуемой в стране, в частности, развития системы электронного правительства, цифровизации государственных услуг, внедрения инновационных технологий в финансовом секторе и расширения электронных платежных систем. Кроме того, подчеркивается роль передовых технологий, таких как блокчейн, искусственный интеллект и большие данные, в повышении экономической эффективности. Результаты исследования показывают, что широкое внедрение цифровых технологий будет способствовать повышению эффективности производства, совершенствованию системы управления, улучшению инвестиционного климата, созданию новых рабочих мест и значительному укреплению глобальной конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, информационно-коммуникационные технологии, электронное правительство, блокчейн, инновации, экономическое развитие.

XXI asrda jahon iqtisodiyoti tubdan o'zgarib, raqamli texnologiyalar asosida rivojlanayotgan yangi iqtisodiy tizim shakllanmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida yangi imkoniyatlar paydo bo'ldi. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda dunyo davlatlari raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonlarini

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

jadallashtirmoqda. Tadqiqotlarga ko‘ra, tezkor internetdan foydalanuvchilar sonining 10 foizga oshishi milliy iqtisodiyot hajmini o‘rtacha 0,4–1,4 foizga oshirishi mumkin. [4]

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va raqamlashtirish jarayonlari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va elektron davlat xizmatlarini kengaytirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi globallashtirish sharoitida iqtisodiy rivojlanish darajasi ko‘p jihatdan zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bilan belgilanadi. Raqamli iqtisodiyot davlat boshqaruvi, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va moliya tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli O‘zbekiston iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, raqamli texnologiyalarni keng joriy etgan davlatlar iqtisodiy rivojlanishda sezilarli ustunlikka ega bo‘ladi, aksincha raqamli transformatsiyani sust amalga oshirayotgan mamlakatlar global iqtisodiy raqobatda ortda qolishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyot – bu iqtisodiy faoliyatni tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishga asoslangan iqtisodiy tizimdir. Bu jarayonda internet, sun‘iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data), blokcheyn texnologiyalari va bulutli hisoblash kabi innovatsion texnologiyalar asosiy rol o‘ynaydi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ma’lumotlar muhim iqtisodiy resursga aylanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida korxonalar ishlab chiqarish jarayonlarini samarali boshqarish, resurslardan oqilona foydalanish va yangi innovatsion mahsulotlarni yaratish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Ilmiy manbalarga ko‘ra, raqamli iqtisodiyot – bu katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish orqali ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish hamda logistika jarayonlarini samarali tashkil etishga imkon beradigan iqtisodiy faoliyat turi.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish;
- iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini oshirish;
- xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash;
- yangi ish o‘rinlarini yaratish;
- innovatsion faoliyatni rivojlantirish.

Mutaxassislarining fikriga ko‘ra, raqamli texnologiyalar mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish bilan birga ishlab chiqarish xarajatlarini ham kamaytiradi. Bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishga va korxonalar raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

- iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini oshiradi;
- xizmat ko’rsatish sifatini yaxshilaydi;
- yangi ish o’rinlarini yaratadi;
- tadbirkorlik faoliyatini rivojlantiradi;
- global bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O’zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo’yicha qator strategik dasturlar qabul qilingan. Xususan, davlat rahbari tomonidan raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat tizimini rivojlantirish bo’yicha muhim qarorlar qabul qilingan. Ushbu qarorlarga muvofiq, mamlakat yalpi ichki mahsulotida raqamli iqtisodiyot ulushini oshirish, IT xizmatlar eksportini kengaytirish hamda zamonaviy telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish vazifalari belgilangan.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida quyidagi yo’nalishlar alohida ahamiyatga ega:

– Elektron hukumat tizimi davlat xizmatlarini raqamlashtirish orqali fuqarolar va tadbirkorlar uchun qulay sharoit yaratadi. Bugungi kunda ko’plab davlat xizmatlari onlayn tarzda ko’rsatilmoqda. Bu esa byurokratik to’siqlarni kamaytirib, vaqt va mablag’ni tejash imkonini bermoqda.

– Bank tizimida ham raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Mobil banking, elektron to’lov tizimlari va onlayn moliyaviy xizmatlar aholining bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi.

So’nggi yillarda moliya bozorlarida blokcheyn texnologiyalaridan foydalanishga katta qiziqish bildirilmoqda. Mutaxassislarning ta’kidlashicha, ushbu texnologiya moliyaviy tranzaksiyalarni tez va xavfsiz amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, investitsiya banklari, sug’urta tizimi va ko’chmas mulk operatsiyalarida ham blokcheyn texnologiyasini qo’llash imkoniyatlari mavjud. [1]

Raqamli texnologiyalar iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko’rsatadiki, raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiy o’sishni tezlashtiradi va yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi. Masalan, mobil texnologiyalar va internet xizmatlarining rivojlanishi ko’plab mamlakatlarda yalpi ichki mahsulot o’sishiga sezilarli ta’sir ko’rsatgan. Ayrim davlatlarda mobil texnologiyalar iqtisodiyotga milliardlab dollar qo’shimcha qiymat yaratishga xizmat qilgan.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Raqamli texnologiyalar quyidagi yo‘nalishlarda iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

- ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish;
- iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish;
- innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish;
- eksport imkoniyatlarini kengaytirish;
- global iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyot startap loyihalarining rivojlanishiga ham katta turtki beradi. IT kompaniyalar va texnoparklarning rivojlanishi yangi innovatsion mahsulotlar yaratish va ularni xalqaro bozorlarga olib chiqish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Raqamli transformatsiya jarayonlari davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zamonaviy infratuzilmani kengaytirish, IT mutaxassislarni tayyorlashni kuchaytirish hamda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Bu esa O‘zbekistonning global iqtisodiy maydondagi raqobatbardoshligini oshirish va barqaror iqtisodiy o‘rni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abbosova A.A. Raqamli iqtisodiyot – mamlakat iqtisodiyotini taraqqiy ettirishdagi asosiy omil sifatida // Zamonaviy ilm-fan va ta’lim istiqbollari. – 2025. – Fevral. – B. 379–386.
2. Raxmonqulova N.O. Development of the digital economy on a global scale and the experience of countries // Modern Science and Research, 2023. 192-194.
3. Azimov B.F, Quدراتova G.M . Innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashning tashkiliy tuzilmalari // ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION 1 (5)- 2025, 25-34
4. Nasritdinov B.X. Mamlakatimiz iqtisodiyotini raqamlashtirishning ahamiyati // Vol. 1 No. 4 (2023): THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT. 15-19
5. Butaboev M., O‘rinov A., Tojimatov I. Raqamli iqtisodiyot. – Toshkent. 7-39 betlar.

BILISH JARAYONIDA IDROKNING O‘RNI VA XUSUSIYATLARI

Qadirova Ulbo‘lsin Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 25-2 guruh talabasi

E-mail: qadirovaumida21@gmail.com

Ilmiy rahbar: Saliyeva M.M

sayliyevamashkura94@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429472>

Annotatsiya: Ushbu maqolada idrokning psixologik mohiyati, uning shakllanish jarayoni va inson bilish faoliyatidagi o‘rni yoritilgan. Idrokning asosiy xususiyatlari - yaxlitlik, mazmunlilik, barqarorlik, selektivlik, strukturalik, konstantlilik va harakatlilik kabi jihatlar ilmiy asosda tushuntirilgan. Shuningdek, idrokning turlari va unga ta’sir qiluvchi omillar ko‘rib chiqilgan. Maqola inson psixikasining muhim jihatlarini anglash, ta’lim va tarbiya jarayonlarida idrokning ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Idrok, sezgi, bilish jarayoni, psixologiya, yaxlitlik, selektivlik, barqarorlik, konstantlilik, idrok turlari, ong, diqqat

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологическая сущность восприятия, процесс его формирования и его роль в познавательной деятельности человека. Основные характеристики восприятия — целостность, осмысленность, устойчивость, избирательность, структурность, константность и активность — объясняются на научной основе. Также анализируются различные виды восприятия и факторы, влияющие на него. Статья способствует пониманию ключевых аспектов психики человека и подчеркивает важность восприятия в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: восприятие, ощущение, познавательный процесс, психология, целостность, избирательность, устойчивость, константность, виды восприятия, сознание, внимание.

Annotation: This article discusses the psychological essence of perception, the process of its formation, and its role in human cognitive activity. The main characteristics of perception - wholeness, meaningfulness, stability, selectivity, structurality, constancy, and activity - are explained on a scientific basis. Various types of perception and the factors influencing it are also analyzed. The article contributes to understanding key aspects of human psychology and highlights the importance of perception in education and upbringing.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: *Perception, sensation, cognitive process, psychology, wholeness, selectivity, stability, constancy, types of perception, consciousness, attention.*

KIRISH. Insonning tashqi olam bilan bog‘lanishi va uni bilishi ko‘plab psixik jarayonlar orqali amalga oshadi. Bu jarayonlar orasida idrok eng murakkab va ahamiyatli bo‘lgan bilish jarayonlaridan biridir. Sezilar insonga alohida belgilarni yetkazsa, idrok ushbu belgilarni birlikda qayta ishlaydi, birlashtiradi va ongda yaxlit mazmunli obraz hosil qiladi. Inson voqelikni shunchaki ko‘rib, eshitib yoki his qilibgina qolmaydi; aksincha, uni tushunadi, talqin qiladi va o‘z tajribasi bilan bog‘laydi. Shu bois idrok ongning faolligi, tafakkur bilan uzviy bog‘liqligi va xotira bilan o‘zaro aloqadorligi bilan ajralib turadi.

Psixologiya fanida idrokning o‘rganilishi insonning kundalik faoliyatini, o‘quv jarayonini, kasbiy ko‘nikmalarini va atrof-muhitni anglash darajasini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi[1.15]. Ta’lim jarayonida idrokning xususiyatlari o‘quvchilar materialni qay darajada tez, aniq va mazmunli o‘zlashtirishi bilan bog‘liq. Shu sababli idrokning mohiyati va uning tarkibiy qismlarini chuqur o‘rganish psixologiya, pedagogika, kommunikatsiya, tibbiyot hamda tajriba fanlarida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Idrok - bu inson sezgi organlari orqali kelgan ma’lumotlarni qayta ishlash, ularni yaxlit holda tushunish va ongda ma’lum predmet yoki hodisa sifatida aks ettirish jarayonidir[2.45]. Bujarayon quyidagi jarayonlar bilan bevosita bog‘liq: sezgi - idrok uchun “xom ashyo” ta’minlaydi; diqqat - idrokni yo‘naltiradi; xotira - ko‘rgan narsani tanish va anglashga yordam beradi; tafakkur - idrok jarayonini chuqurlashtiradi; tasavvur - idrokni to‘ldiradi va boyitadi. Demak, idrok - ko‘p qatlamli, murakkab va faol psixik jarayondir. Idrokning kengaytirilgan xususiyatlari. Yaxlitlik: Idrok predmetni alohida elementlarga bo‘lib emas, balki umumiy obraz sifatida qabul qiladi. Masalan, uyga qaraganda uning devorlari, tomi, eshigi alohida ko‘rinsa ham, biz uni bir butun uy sifatida idrok qilamiz[3.89]. Mazmunlilik: Idrok qilinayotgan narsa bizning ongimizda ma’lum ma’noga ega bo‘ladi. Bu ma’no insonning tajribasi, bilimi va avvalgi kuzatuvlari asosida shakllanadi. Barqarorlik: Tashqi sharoit o‘zgarsa ham, idrok qanchadir darajada o‘zgarishsiz qoladi. Masalan, ob’ektni uzoqroq masofadan ko‘rsak yoki yorug‘lik o‘zgarsa ham, uni tanishda davom etamiz. Selektivlik: Atrof - muhitda juda ko‘p axborot bo‘lsa-da, biz ulardan eng muhimlarini tanlab qabul qilamiz. Tanlab idrok qilish insonning ongli faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Strukturalik: Idrok predmetning bo‘laklarini o‘zaro bog‘lab, yaxlit struktura hosil qiladi. Bu murakkab obyektlarni tez va to‘g‘ri tanib olishga imkon beradi. Konstantlilik: Ko‘rinishdagi o‘zgarishlarga qaramay, predmetning asl xususiyatlarini idrokda

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o‘zgarmagan holda saqlab qolishdir. Masalan, kitobni turli burchaklardan ko‘rsak ham, biz uning shakli o‘zgarmaganini bilamiz. Harakatlilik: Idrok o‘z - o‘zidan emas, balki faol surishtiruv asosida shakllanadi. Inson ko‘zlarini harakatlantirib, predmetni turli tomondan kuzatib, uni tahlil qiladi. Emotsionallik: Idrok insonning ichki emotsional holatiga bog‘liq. Yaxshi kayfiyatda atrof yanada yorqin va yoqimli tuyuladi, yomon kayfiyatda esa xiralashadi. Motivatsionlik: Ehtiyojlar va maqsadlar idrokning yo‘nalishini belgilaydi. Odam och bo‘lsa, oziq-ovqatga doir belgilarni tezroq sezadi.

Idrokni bir necha asosiy guruhlariga bo‘lish mumkin: Sezgi turiga ko‘ra: Ko‘rish idroki; Eshitish idroki Hid idroki; Ta’m idroki; Teri-taktil idrok; Murakkab shakldagi idroklar: Vaqt idroki; Makon idroki; Harakat idroki; Nutq idroki; Ijtimoiy idrok (odamni tanish, hulqini baholash); Faoliyat turiga ko‘ra: Estetik idrok (san’at asarlarini idrok qilish); Texnik idrok (mexanizm va uskuna ishlashini tushunish); Professional idrok (shifokor, rassom, uchuvchi idroki); Idrok jarayoniga ta’sir qiluvchi omillar; Ichki omillar: Diqqat; Xotira; Tajriba; Motivatsiya; Kayfiyat va emotsional holat; Temperament; Tashqi omillar; Yorug‘lik; Masofa; Shovqin; Harorat; Atrof-muhitning umumiy sharoiti; Bu omillar idrokning tezligi, aniqligi va to‘g‘riligiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi[4.67].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, idrok insonning ongli faoliyatining negizini tashkil etadi. U sezgi organlaridan kelayotgan xabarlarini qayta ishlaydi, tahlil qiladi va ularni ma’noli shaklga keltiradi. Idrok jarayonining to‘g‘ri rivojlanishi va boshqarilishi insonning muloqotda, ta’limda, kasbiy faoliyatda, ijtimoiy munosabatlarda va kundalik hayotda yanada samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Shu bois idrokning mexanizmlarini o‘rganish nafaqat psixologiya fanining, balki butun insoniyat faoliyatining dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar:

1. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
2. Davletshin M.G‘. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
3. Vohidov M.V. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. G‘oziev E.G‘. Psixologiya fanidan izohli lug‘at. – Toshkent, 2003

ZAMONAVIY AXBOROTLASHUV JARAYONLARIGA OID G‘ARB FALSAFIY QARASHLARI

Karimov Islomjon Isroiljon o‘g‘li

NamDPI 2-bosqich tayanch doktoranti

Email: karimovislomjon073@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2883-6418>

Tel: +99894 2682775

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429482>

Annotatsiya: mazkur maqolada eng so‘nggi davrdagi axborot jamiyati shakllanishi, undagi murakkabliklar va rivojlanish istiqbollari borasidagi G‘arb falsafasi vakillari ilgari surgan qarashlar tahlil qilinadi. Natijada mazkur yondashuvlarning zamonaviy davrga muvofiqligi va asosiy jihatlari ochib berilgani uchun ham ushbu masala muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: bilim monopoliyalari, axborot asri, yoshlar submadaniyati, mafkuraviy kurashlar, axborot manipulyatsiyalari, propaganda, OAV, globallashuv, mediamakon.

Abstract: This article analyzes the views of Western philosophers on the formation of the information society in the most recent period, its complexities and development prospects. As a result, this issue is of great importance, as it reveals the relevance and main aspects of these approaches to the modern era.

Keywords: knowledge monopolies, information age, youth subculture, ideological struggles, information manipulations, propaganda, media, globalization, media space.

Аннотация: В данной статье анализируются взгляды западных философов на формирование информационного общества в новейший период, его сложности и перспективы развития. В результате, данная проблема имеет большое значение, поскольку раскрывает актуальность и основные аспекты этих подходов к современной эпохе.

Ключевые слова: монополии на знания, информационная эпоха, молодежная субкультура, идеологическая борьба, манипуляции информацией, пропаганда, СМИ, глобализация, медианпространство.

XX-XXI asrlarda tubdan o‘zgargan axborot muhiti yuqori darajada integratsiyalashgan va shaklan takomillashganligi bilan avvalgi davrdagi axborot davridan farqlandi. Axborot inqilobining asosiy xususiyati axborotning o‘sib borayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

rolidir. [1] Mazkur o’zgarishlar natijasida turli shaklda (matn, vizual, ovoz bilan) yetkaziluvchi axborot vositalari birdek ommalashib ulgurdi va multimedia vositalaridan foydalanish faollashib bordi. Ta’limni axborotlashtirish, mafkuraviy kurashlardagi murakkabliklar yangicha yondashuvlar bilan olib borildi. Jamiyatning yuqori darajada axborotlashuv ta’siriga berilib yangi avlodning axborot asrida yashashi borasida G’arb falsafasi vakillari ham muhim prognozlar, ilmiy qarashlarni bildirgan edilar.

1973-yilda “Kelajakdagi postindustrial jamiyatning kirib kelishi” asari bilan Daniel Bell yuqori darajada axborotning insonlar hayotida muhim o’rin tutadigan davri tomon insoniyatning yo’nalayotganini ta’kidlagan edi. A.Toffler va D.Bell tomonidan ilgari surilgan “Bunday qarashga ko’ra jamiyatlar taraqqiyotiga binoan, agrar jamiyat, industrial jamiyat, postindustrial jamiyatga ajratilgan.” [2] Bell tushuntirgan uch bosqichli rivojlanish modelidagi postindustrial bosqich ishlab chiqarishdan xizmat ko’rsatish tarmog’iga o’tish avj olishi va inson resurslari, aqliy salohiyati yuqori qadrlanadigan jamiyatga o’tishini aytib o’tgan edi. Zamonaviy axborot muhiti borasidagi Bell qarashlari reallikka aylandi. Ayniqsa, industrial davlatlarda va OAV faolligi kuchli jamiyatlarda bu jarayon birlamchi navbatda ko’zga tashlandi.

Alvin Toffler dunyodagi eng taniqli futuristlardan biri hisoblanadi. [3] Alvin Tofler yozgan “Uchinchi to’lqin” asarida axborotning muttasil ko’payib borishi va osonlik bilan boshqalarga ulashilishi tezlik bilan ilm-fan rivojlanishiga yordam berishi bilan birga inson imkoniyatlari darajasidan chiqib ketishini aytib o’tadi. Ya’ni mislsiz ko’payib boradigan axborotlar oxir-oqibat inson umri davomida o’zlashtirsa ham to’liq yakunlanib bo’lmaydigan darjaga yetib yosh avlod uchun axborot bosimini vujudga keltiradi deb hisobladi. Bunday holatda yoshlar tor mutaxassisliklar bo’yicha bilimlarni o’zlashtiradilar va metodik jihatdan eng zaruriy va ahamiyatli bilimlarga ehtiyoj seziladi. Shundagina, muammolar nisbatan bartaraf etiladi va miqdordan ko’ra sifat birlamchi o’ringa chiqadi.

Kanadalik Garold Innis bu jarayonlarni axborotning qiymati haqidagi mulohazalarida bildiradi Innis axborotlarning makon yoki zamonga xos tarzda ahamiyati bo’lishini bildirib, makonga moyil mediylar tezkorlik bilan ko’plab hududlarga axborotni yetkazishga qulay bo’lishini bildiradi. Ayni shunday dunyoni integratsiyalay oladigan internet, televedeniya kabi vositalar axborotning tezkor tarqatilishiga yordam berdi. Innis yana bir nazariyasida “bilim monopoliyalari” vujudga kelishi bilan turli jamiyatlar o’rtasida axboriy-mafkuraviy raqobat kechishini va g’oliblar axborot nazorati orqali dunyo nazoratiga ega bo’la olishini ta’kidladi. Bunday monopoliyalar ilk sivilizatsiyalar davridan beri muayyan ko’rinishda davom etib kelmoqda. “Biz haqiqatan ham hayotimiz uchun kurashyapmiz”, deb ogohlantirdi Innis, ayniqsa

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

“Amerika reklamasining zararli ta’siriga” ishora qilib... Biz faqat Amerika imperializmiga qarshi barcha jozibali qiyofalarida strategik nuqtalarda qat’iy choralar ko’rish orqali omon qolishimiz mumkin.” [4]

Garchi axborot uzatish va qabul qilish bilan bog’liq muammolar bartaraf etilgan bo’lsa ham, mazmunij jihatdan muammolar saqlanib, hatto yanada murakkab qirrali darajaga yetishi borasidagi axborotlashuv nazariyalari ilgari surildi. Bunday argumentlar aynan axborot jamiyati kontekstida bo’lmasa ham, undagi mazmun-mohiyat borasida bildirib o’tilgan edi. O.Shpengler, S.Hantington, A.Toynbi kabi tadqiqotchilarning qarashlarida berilgan edi. Davom etayotgan oxirgi ikki asrda yoshlar mafkuraviy hayotida yuz berayotgan sekulyarizmning avj olishi, qadriyatlar tanazzuli, submadaniyatning turli ko’rinishlari, vayronkor axborotlarning axborot maydonida tobora urchib borayotgani yuqoridagi mutafakkirlarning mulohazalari amaliy jihatdan ham o’zini oqlab borayotganini ko’rsatadi.

O.Shpengler “Yevropa quyoshining botishi asarida axborot ulashuvchi vositalar tobora ma’lum bir manfaatdor kuchlar foydalanadigan fikr manipulyatsiyasiga xizmat qilishini va jamiyatni boshqarishda va insoniyat ijtimoiy hayotida ma’naviy-aqliy rivojlanishdan sovuq texnokratik jamiyat va sun’iylik egallashini asoslaydi. Osvald Shpengler XX asrning 30-yillarida “Inson va texnika” asarida inson olamning hukmdori edi, u mashinaning quli bo’lib qoldi, deb yozgan edi. [5] Tobora insonlar ilm markazlari bo’lgan megapolislarga ketib, urbanizatsiya ortgani sari insoniy o’zlikdan uzilib boradilar. Insonlar uchun farzand ko’rish avvalgidek qiziq bo’lmay qolib oxir-oqibat demografik inqiroz avj oladi. Axborot muhitini nazorat qilish qiyinlashishi bilan jamiyatda demokratiya zaiflashib, korrupsiya va qarama-qarshilik kuchayishi kuzatiladi va jamiyatda diktatura yetiladi.

Bunday tanazzul ko’rinishlari yetilishi uchun axborot vositalaridan foydalanishda uchraydigan bir qator omillar ta’sir ko’rsatmasdan qolmadi. Bunday nazariyalardan bir bo’lgan propaganda uslublari axborot nazariyotchilaridan E.Bernays tomonidan asoslab berilgan edi. Bernays qarashlarini uning “Propaganda” asaridan bilib olamiz. Bernays axborotni ulashishda jalb etuvchi kuch aqliy yondashuvdan ko’ra, hissiyotga bog’liq bo’lishi mumkinligini yaxshi tushungan va bundan oqilona foydalanish yo’llarini asoslagan edi. Propaganda bir tomondan turli OAV vakillari, ijtimoiy-ma’rifiy targ’ibotchilarga o’z auditoriyalarini yig’ishlarida yordam bergani holda zararli va vayronkor g’oyalarni qo’llab-quvvatlashga ham xizmat qildi.

Jin Sharpning ommani o’z maqsadlari yo’lida fikriy yo’naltirish va uyushtirishda zo’ravonliksiz yo’l hisoblangan axboriy kurash metodi esa, ijtimoiy xavfli tajribalardan biri bo’lib qoldi. Sharp o’z qarashlarini siyosiylashtirgan va hokimiyatga intiluvchi turli kuchlar uchun

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

nazariy asoslar bergan edi. Chunki bunday yo‘l oxir oqibatda jamiyatni bo‘lib yuborishi va murosasizlikni yuzaga chiqarishi mumkin. Axboriy muhitni o‘zgartirish orqali siyosiy doirada islohotlarga intilish Sharp yashagan G‘arb muhitida yaxshi ish bergan bo‘lsa, Yaqin Sharq kabi buday tajribalarga tayyor bo‘lmagan jamiyatlarda jiddiy qarama-qarshiliklar va fojialar (Arab bahori) bilan kutib olindi.

Xulosa

G‘arb falsafasida birlamchi navbatda axborot inqilobi natijasida yuzaga chiqadigan zamonaviy ijtimoiy-ma’naviy muhit borasida muhim yondashuvlar axborotlashuv bilan ijtimoiy tafakkur shakllanishidagi murakkabliklarni ochib beradi. Ularni zamonaviy taraqqiyot sur’atlariga muvofiq amaliy hayotdagi ahamiyati axborotning mazmuniy va sifat ko‘rsatkichlari borasidagi izlanishlari axborot maydonini tartibga solishda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Krishnapuram, Raghu (September 2013). "Global trends in information technology and their implication". *2013 1st International Conference on Emerging Trends and Applications in Computer Science*. IEEE. pp. v.
2. B.E. Xusanov, N.A. Valiyeva. FALSAFA. Pedagogik ta’lim yo‘nalishlari uchun. [Darslik]. –Namangan: “MASHRAB” nashriyoti, 2025. B.103
3. Caves, R. W. (2004). *Encyclopedia of the City*. Routledge. p. 672.
4. Harold A. Innis (2004). [*Changing Concepts of Time*](#). Rowman & Littlefield. pp. 13–14.
5. Falsafa asoslari [Matn]: o‘quv qollanma / Q.Nazarov [va boshq.]. - Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. B. 371

**AMIR TEMUR SIYMOSINING G‘ARB TARIXSHUNOSLIGIDAGI TALQINI
VA EVOLYUTSIYASI**

Fahriddinova Shodiyona Bahriddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti,

Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Email: shodiyonafahriddinova006@gmail.com

Tel: +998 95 041 30 06

<https://orcid.org/0009-0005-4089-9297>

Ilmiy rahbar: R. M. Akbarov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429492>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Amir Temur siymosining G‘arb tarixshunosligida o‘rganilishi, uning tarixiy shaxs sifatida baholanish jarayoni hamda turli davrlardagi talqinlari tahlil qilinadi. G‘arb olimlari tomonidan yaratilgan asarlar asosida Temur shaxsining harbiy sarkarda, davlat arbobi va siyosiy strateg sifatida yoritilishi ilmiy jihatdan ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada Temur haqidagi qarashlarning evolyutsiyasi, manbaviy asoslari va zamonaviy talqinlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Amir Temur tarixi tarixshunosligi, G‘arb tarixshunosligi, Temuriylar davlati, tarixiy manbalar, sharqshunoslik, Jan-Pol Ru, Beatrice Forbes Manz, Justin Marozzi, Ruy Gonzales de Klavixo.

**ИНТЕРПРЕТАЦИЯ И ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗА АМИРА ТЕМУРА В
ЗАПАДНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**

Аннотация: В данной статье анализируется изучение личности Амира Темура в западной историографии, процесс его оценки как исторической личности, а также интерпретации в различные исторические периоды. На основе трудов западных учёных рассматривается освещение Темура как военачальника, государственного деятеля и политического стратега. Кроме того, в статье раскрываются эволюция взглядов на Темура, их источниковая база и современные интерпретации.

Ключевые слова: Амир Темура, историография истории Амира Темура, западная историография, государство Темуридов, исторические источники, востоковедение, Жан-Поль Ру, Беатрис Форбс Манз, Джастин Мароцци, Руй Гонсалес де Клавихо.

INTERPRETATION AND EVOLUTION OF AMIR TEMUR’S IMAGE IN WESTERN HISTORIOGRAPHY

Abstract: *This article analyzes the study of Amir Temur’s figure in Western historiography, the process of his evaluation as a historical personality, and interpretations across different historical periods. Based on the works of Western scholars, the article examines the representation of Temur as a military commander, statesman, and political strategist. It also explores the evolution of views on Temur, their source base, and modern interpretations.*

Keywords: *Amir Temur, historiography of Amir Temur’s history, Western historiography, Timurid state, historical sources, Oriental studies, Jean-Paul Roux, Beatrice Forbes Manz, Justin Marozzi, Ruy González de Clavijo.*

KIRISH. Amir Temur shaxsi va uning asos solgan saltanati jahon tarixida muhim o‘rin tutadi. Shu bois uning faoliyati nafaqat Sharq, balki G‘arb tarixshunosligida ham katta qiziqish uyg‘otgan. G‘arb tarixchilari tomonidan Temur shaxsini o‘rganish jarayoni bir necha asr davomida shakllanib, turli metodologik yondashuvlar asosida rivojlanib bordi. Ushbu jarayonni tarixiy bosqichlar asosida tahlil qilish Temur siymosining G‘arb ilmiy tafakkurida qanday shakllanganini aniqlash imkonini beradi.

G‘arb tarixshunosligida Amir Temur siymosining o‘rganilishi uzoq tarixiy jarayonni tashkil etadi. Ushbu jarayonni metodologik yondashuvlar va manbaviy asoslarning o‘zgarishiga ko‘ra quyidagi asosiy bosqichlarga ajratish mumkin:

- 1-bosqich – XIV–XV asrlar (dastlabki manbalar davri).
- 2-bosqich – XVI–XVII asrlar (Uyg‘onish davri talqinlari).
- 3-bosqich – XVIII asr (ma’rifatparvarlik davri).
- 4-bosqich – XIX asr (professional tarixshunoslik shakllanishi).
- 5-bosqich – XX asr (zamonaviy ilmiy yondashuvlar).
- 6-bosqich – XXI asr (global tarix yondashuvi).

Dastlabki manbalar davri (XIV–XV asrlar). Amir Temur haqidagi dastlabki ma’lumotlar Yevropaga asosan diplomatik elchilar va sayohatchilar orqali kirib kelgan. Bu davrda yaratilgan asarlar Temur shaxsini bevosita kuzatuvlarga asoslangan holda yoritgani bilan ahamiyatlidir.

Xususan, Kastiliya qiroli Genrix III elchisi Ruy Gonsales de Klavixoning “Embajada a Tamorlán” (1406) asari alohida o‘rin tutadi. Ushbu kundalikda Samarqand shahri, Amir Temur saroyi, davlat boshqaruvi, marosimlar hamda hukmdorning shaxsiy fazilatlarini haqida batafsil

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ma’lumotlar berilgan. Klavixo Temurni kuchli markazlashgan davlat barpo etgan hukmdor sifatida tasvirlaydi [1].

Uygʻonish davri talqinlari (XVI–XVII asrlar). Uygʻonish davrida Amir Temur shaxsiga qiziqish ortgan boʻlsa-da, bu davrdagi asarlar asosan umumiy tasvir va rivoyatlarga asoslangan edi. Ilmiy tahlil hali yetarli darajada shakllanmagan boʻlib, Temur obrazi koʻproq adabiy va publitsistik ruhda yoritilgan.

Shu bilan birga, aynan shu davrda Temur Gʻarb tafakkurida qudratli sarkarda va buyuk hukmdor sifatida shakllanib bordi.

Ma’rifatparvarlik davri (XVIII asr). XVIII asrga kelib Yevropada Sharq tarixini ilmiy asosda oʻrganishga qiziqish ortdi. Sharqshunoslik fanining shakllanishi natijasida fors va arab manbalari tarjima qilinib, ilmiy muomalaga kiritildi.

Bu jarayon Amir Temur faoliyatini yanada ishonchli manbalar asosida oʻrganish imkonini yaratdi.

Professional tarixshunoslik bosqichi (XIX asr). XIX asrda Yevropada professional sharqshunoslik maktabi shakllandi. Markaziy Osiyo tarixiga oid manbalar tizimli ravishda oʻrganila boshlandi.

Yozef fon Hammer-Purgstall oʻzining “Geschichte der Timuriden” asarida Temuriylar tarixiga oid manbalarni jamlab, ularni ilmiy tahlil qiladi. Ushbu asar Temuriylar tarixini ilmiy muhitda mustaqil tadqiqot obyekti sifatida shakllantirishda muhim rol oʻynadi [2].

Zamonaviy ilmiy yondashuvlar (XX asr). XX asrda Amir Temur shaxsi va uning davlati zamonaviy tarixshunoslik metodlari asosida chuqur oʻrganildi.

Amerikalik tarixchi Beatrice Forbes Manz oʻzining “The Rise and Rule of Tamerlane” (1989) asarida Temurning hokimiyatga kelishi, siyosiy tizimi va harbiy strategiyasini kompleks tarzda tahlil qiladi. Muallif Temurni markazlashgan davlat barpo etgan siyosiy arbob sifatida baholaydi [3].

Fransuz tarixchisi Jan-Pol Ru oʻzining “Tamerlan” (1991) asarida Temurning hayoti va faoliyatini keng tarixiy kontekstda yoritadi. U Temurni turkiy-mongol anʼanalari davomchisi sifatida talqin qiladi [4].

Shuningdek, uning “Babur: histoire des Grands Moghols” (1986) asarida Temuriylar merosining davomiyligi va Bobur orqali Buyuk Moʻgʻullar davlatiga taʼsiri koʻrsatib berilgan [5].

Global tarix yondashuvi (XXI asr). XXI asrda Amir Temur shaxsi global tarix konsepsiyasi doirasida qayta talqin qilinmoqda.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Britaniyalik tarixchi Justin Marozzi o‘zining “Tamerlane: Sword of Islam, Conqueror of the World” (2004) asarida Temurni nafaqat zabt etuvchi sarkarda, balki yirik siyosiy strateg va davlat quruvchisi sifatida baholaydi. Asarda uning harbiy yurishlari va diplomatik faoliyati keng yoritilgan [6].

XULOSA. Amir Temur siymosining G‘arb tarixshunosligida o‘rganilishi uzoq tarixiy evolyutsiyani bosib o‘tgan. Dastlabki sayohatchilar yozuvlaridan boshlangan bu jarayon keyinchalik ilmiy tarixshunoslik asosida rivojlandi.

Bugungi kunda esa Temur shaxsi global tarix va madaniyatlararo aloqalar nuqtai nazaridan keng qamrovda o‘rganilmoqda. Bu esa uning jahon tarixidagi o‘rni naqadar muhim ekanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Klavixo R. G. de. Embajada a Tamorlán. Madrid, 1406.
2. Hammer-Purgstall J. von. Geschichte der Timuriden. Vienna.
3. Manz B. F. The rise and rule of Tamerlane. – Cambridge: Cambridge univ. press, 2002. XIII, 231 p.
4. Roux J.-P. Tamerlan. – Paris: Fayard, 1991.
5. Roux J.-P. Babur: histoire des Grands Moghols. – Paris, 1986.
6. Marozzi J. Tamerlane: Sword of Islam, Conqueror of the World. – London, 2004.

**KO’P MA’NOLI SUG’URTA TERMINLARINING IQTISODIY MATNLARDAGI
FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI**

Omonov Turg’unboy Abdusoqiyevich

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti Ingliz tili amaliy aspektlari kafedrası katta
o‘qituvchisi

E-mail: omonov1991turgunboy@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7755-1621>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429503>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko‘p ma’noli sug‘urta terminlarining iqtisodiy matnlardagi funksional xususiyatlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida polisemiya hodisasining sug‘urta terminologiyasida namoyon bo‘lishi, ayniqsa, iqtisodiy, huquqiy va marketing kontekstlarida terminlarning turlicha semantik yuklama kasb etishi atroflicha yoritiladi. Maqolada sug‘urta sohasiga oid “premium”, “claim” kabi atamalarning kontekstga qarab o‘zgaruvchan ma’nolari misollar asosida izohlanadi hamda ularning pragmatik vazifalari ochib beriladi. Shuningdek, ushbu terminlarning iqtisodiy matnlarda axborot uzatishdagi aniqlik, ixchamlik va rasmiylikni ta’minlashdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqotda ko‘p ma’noli terminlarning stilistik xususiyatlari, ularning matnning kommunikativ yo‘nalishiga ta’siri va auditoriyaga moslashuv darajasi ham ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, ingliz va o‘zbek tillaridagi sug‘urta terminlarining leksikografik ifodalanishi taqqoslanib, mavjud muammolar va kamchiliklar aniqlanadi. Maqolada polisemik terminlarning tarjima jarayonidagi murakkabliklari ham yoritilib, ularni to‘g‘ri talqin qilish uchun kontekstual yondashuv zarurligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari sug‘urta terminologiyasini tizimli o‘rganish, tarjima amaliyotini takomillashtirish hamda iqtisodiy matnlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: polisemiya, sug‘urta terminlari, iqtisodiy matnlar, kontekst, semantika, funksional tahlil.

**FUNCTIONAL FEATURES OF POLYSEMOUS INSURANCE TERMS IN
ECONOMIC TEXTS**

Omonov Turg’unboy Abdusoqiyevich

Uzbekistan State World Languages University Department of Practical English Language
Studies, Senior Lecturer

E-mail: omonov1991turgunboy@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7755-1621>

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of the functional features of polysemous insurance terms in economic texts. The study examines the phenomenon of polysemy in insurance terminology, particularly in economic, legal, and marketing contexts, where the meanings of terms may vary. Terms such as “premium” and “claim” are analyzed through examples, highlighting their contextual meanings and pragmatic functions. The role of these terms in ensuring accuracy, conciseness, and formal style in economic texts is also explored. The research further investigates the stylistic characteristics of polysemous terms, their influence on the communicative orientation of texts, and their adaptation to the target audience. A comparative analysis of the lexicographic representation of insurance terms in English and Uzbek reveals existing gaps. Special attention is given to the challenges of translating polysemous terms and the necessity of a contextual approach for their accurate interpretation. The findings contribute to the systematic study of insurance terminology, the improvement of translation practice, and the deeper understanding of economic texts.*

Keywords: *polysemy, insurance terms, economic texts, context, semantics, functional analysis*

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МНОГОЗНАЧНЫХ СТРАХОВЫХ ТЕРМИНОВ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Омонов Тургунбой Абдусокиевич

Узбекский Государственный университет мировых языков Кафедра практического
изучения английского языка,

старший преподаватель

omonov1991turgunboy@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7755-1621>

Аннотация: *В данной статье комплексно анализируются функциональные особенности многозначных страховых терминов в экономических текстах. Исследование охватывает проявления полисемии в страховой терминологии, особенно в экономическом, юридическом и маркетинговом контекстах, где значения терминов могут варьироваться. На примерах таких терминов, как «premium», «claim» подробно раскрываются их контекстуальные значения и прагматические функции. Кроме того, рассматривается роль данных терминов в обеспечении точности, лаконичности и официального стиля экономических текстов. В исследовании также изучаются стилистические*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

характеристики многозначных терминов, их влияние на коммуникативную направленность текста и степень адаптации к аудитории. Сравнительный анализ лексикографического оформления страховых терминов в английском и узбекском языках выявляет существующие недостатки. Особое внимание уделено сложности перевода полисемических терминов и необходимости контекстуального подхода для их корректного толкования. Результаты исследования способствуют систематическому изучению страховой терминологии, совершенствованию переводческой практики и углубленному пониманию экономических текстов.

Ключевые слова: полисемия, страховые термины, экономические тексты, контекст, семантика, функциональный анализ

Kirish. So‘nggi yillarda sug‘urta sohasining o‘sishi bilan bog‘liq ravishda, ushbu yo‘nalishda qo‘llanilayotgan terminlarning lingvistik tahliliga ehtiyoj ortib bormoqda. Sug‘urta terminlari ko‘pincha iqtisodiy matnlar, shartnomalar, hisobotlar va maqolalarda muhim axborot yukini o‘z zimmasiga oladi. Ayniqsa, ko‘p ma’noga ega bo‘lgan atamalar (polisemik terminlar) o‘quvchi tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkin bo‘lgan holatlar yuzaga keltiradi [6,8]. Shu sababli, ushbu maqolada sug‘urta terminlarining iqtisodiy matnlarda qanday funksional vazifalarni bajarishi, ularning semantik diapazoni va stilistik ahamiyati o‘rganiladi [3]

Asosiy qism. Polisemik terminlar, ya’ni bir nechta ma’noga ega bo‘lgan so‘zlar, iqtisodiy matnlarda axborot uzatishning muhim vositasi sifatida xizmat qiladi [5]. Sug‘urta sohasi terminologiyasi o‘ziga xos bo‘lib, ko‘plab atamalar kontekstga qarab turlicha talqin etilishi mumkin [1]. Masalan, *premium* atamasi bir tomondan sug‘urta badali ma’nosini bildirsa, boshqa hollarda yuqori sifatli mahsulot yoki xizmatni anglatishi mumkin [7]. Iqtisodiy matnda bu atama ko‘pincha moliyaviy qiymatni anglatadi, lekin reklama yoki marketing kontekstida uning ma’nosi o‘zgaradi [9].

Yana bir misol sifatida *claim* atamasini keltirish mumkin. Bu so‘z sug‘urta shartnomasiga asosan mijozning moliyaviy da’vosi, shuningdek, da’vo miqdorini ifodalashi mumkin [10]. Bunday terminlar iqtisodiy matnlarda pragmatik jihatdan katta ahamiyatga ega: ular moliyaviy munosabatlarni tartibga solish, huquqiy vaziyatni izohlash yoki shartnoma shartlarini tushuntirish uchun xizmat qiladi [2].

Sug‘urta bilan bog‘liq matnlarni tahlil qilish jarayonida ko‘p ma’noli atamalarning sinonimik, antonimik, stilistik va funksional bog‘liqliklari ham kuzatiladi [4]. Ular matnning ohangini, rasmiylik darajasini va muloqotning auditoriyasiga yo‘naltirilganligini belgilab beradi

[6]. Shuningdek, bunday terminlar tarjima jarayonida ham muhim rol o’ynaydi, chunki bir tilning polisemik atamasi boshqada bir nechta so’zlar bilan ifodalanadi [5].

Leksikografik manbalarni tahlil qilganimizda, ingliz tilidagi sug’urta terminlarining ko’p ma’nolari aniq ifodalanganini ko’ramiz [7]. Biroq, o’zbek tilidagi izohli lug’atlarda ushbu ko’rinish yetarlicha yoritilmagan. Bu holat iqtisodiy matnlarning to’g’ri talqin qilinishi va tarjima qilinishiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu sababli, bunday terminlarni o’rganishda leksik kontekst, nutq vazifasi va stilistik belgilarga e’tibor qaratish zarur.

Xulosa. Ko’p ma’noli sug’urta terminlari iqtisodiy matnlarda semantik, pragmatik va stilistik funksiyalarni bajarib, matnning aniq va to’g’ri talqin qilinishini ta’minlaydi. Ularning turli kontekstlarda talqin qilinishi o’quvchi yoki tinglovchining atamalarini qanday tushunishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli, polisemik atamalarining kontekstual tahlili muhim ahamiyatga ega. Sug’urta terminlarining ko’p ma’nolarini o’rganishda tilshunoslar nafaqat semantik bog’liqliklarni, balki ularning pragmatik va stilistik xususiyatlarini ham inobatga olishlari kerak. Bunday yondashuv, nafaqat tarjima jarayonlarida, balki iqtisodiy matnlarni tahlil qilishda ham muhim o’rin tutadi.

Shuningdek, ingliz va o’zbek tillaridagi sug’urta terminlarining leksikografik tahlili, bu sohadagikamchiliklarni aniqlashga yordam beradi. Masalan, ingliz tilidagi ko’p ma’noli sug’urta atamalariko’pincha to’liq izohlanadi, lekin o’zbek tilida bujarayon ba’zan yetarli darajada yoritilmaydi. Bu holat, xususan, iqtisodiy matnlarning to’g’ri tushunilishi vatarjima qilinishiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun, sug’urta terminlarining semantik tahlili vaularning kontekstual talqinini chuqurroq o’rganish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimova, M. (2020). Iqtisodiy terminlarningsemantik xususiyatlari. Toshkent: Fan.
2. Belyaev, P. A. (2015). Lingvistik terminologiya: nazariy asoslar. Moskva: Nauka.
3. Crystal, D. (2003). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford: Blackwell.
4. Gorky, A. (2010). Iqtisodiy atamalar va ularningsemantika shakllanishi. Moskva: Progreso.
5. Jackson, H. (1988). Words and Their Meaning. London: Longman.
6. Lyons, J. (1977). Semantics. Cambridge University Press.
7. Oxford Dictionary of Business and Management (2022).
8. Ullmann, S. (1962). Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Oxford: Basil Blackwell.
9. Кун, К. (2006). Терминология и перевод. Москва: ЛКИ.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

10. Суғурта ва молия атамалари изоҳли луғати. (Тошкент, 2018).

CONCEPT OF HONOR IN ENGLISH AND UZBEK

Mukhiddinova Faridabonu Ismoiljon qizi

3rd year student, Chirchik State Pedagogical University

E-mail: faridabonumuxiddinova@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-4690-6764>

Scientific adviser: **Roziqova Zilola Tursunboyevna**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429514>

Annotation: *This article examines the concept of “honor” in English and “or-nomus” in Uzbek from a cultural and linguistic perspective. The study focuses on how these concepts are expressed in both languages and what cultural meanings they carry. It highlights that although both terms are related to moral values, they differ in their interpretation. In English, “honor” is mainly connected with personal integrity and individual responsibility, while in Uzbek, “or-nomus” is more related to social expectations, family reputation, and collective values. The research also shows that language reflects cultural thinking, and these concepts cannot be fully understood without considering their cultural background. The findings may be useful for better understanding cultural differences, especially in communication and translation between English and Uzbek.*

Keywords: *communication styles, intercultural communication, English language, Uzbek language, direct and indirect communication, cultural differences, politeness strategies, individualism and collectivism, social norms, pragmatic analysis.*

INTRODUCTION

In modern linguistics, the direction of cultural-linguistic is developing rapidly, and great attention is paid to the study of the inextricable link between language and culture. In this direction, concepts are considered as the main unit that reveals how human thinking and cultural values are expressed through language. In particular, the concept of “honor” has different semantic and pragmatic content in different cultures, reflecting the moral norms, social structure and mentality of society. In this regard, as Anna Wierzbicka noted, cultural concepts are deeply embedded in language, they express the values and worldview of a particular speech community, therefore, concepts such as “honor” cannot be studied in isolation from their linguistic and cultural context. [1,45p]. The main purpose of this study is to conduct a comparative analysis of the linguocultural characteristics of the concept of "honor" in English and Uzbek. The study will identify the ways

of expressing this concept in both languages, its semantic and pragmatic features, and the system of cultural values that lie behind them. It is also intended to reveal the similarities and differences in the moral norms, social views, and national mentality of English and Uzbek societies through this concept.

LITERATURE REVIEW

In modern linguistics, the study of concepts is a key focus on cultural-linguistic, which examines the relationship between language and culture. Concepts are considered fundamental units reflecting cultural values and collective knowledge. According to Karasik, concepts represent the cultural consciousness of a society, while Wierzbicka argues that they are deeply embedded in language and must be analyzed within their cultural context.

The concept of “honor” has been widely explored in Western studies. Pitt-Rivers defines honor as a social value related to reputation and status, whereas Bourdieu views it as a form of symbolic capital influencing social relations. In Western cultures, honor is often associated with individual integrity and personal responsibility.

In contrast, in Uzbek culture, the concept of “or-nomus” is closely connected with social norms, family reputation, and collective values. It reflects not only individual qualities but also societal expectations and traditional beliefs.

Comparative studies show that although “honor” exists across cultures, its meaning and usage differ significantly. Semantic and pragmatic analysis reveals that English “honor” emphasizes individual ethics, while Uzbek “or-nomus” highlights social evaluation and moral responsibility within the community.

Thus, the concept of “honor” is culturally specific, and its comparative analysis provides deeper insight into linguistic and cultural differences.

METHODOLOGY

In this study, the cultural-linguistic approach is used as the main method, since it allows for a comprehensive study of the relationship between language and culture. Cultural- linguistic interprets concepts not only as linguistic units, but also as elements that carry cultural meaning. From this perspective, the concept of “honor” in English and Uzbek is analyzed not only within the framework of its lexical meaning, but also through the social values, moral norms, and cultural stereotypes associated with it.

Within the framework of this approach, the semantic structure (meaning), associative field related concepts, and cultural connotations of the concept are studied. For example, while “honor” in English is more associated with individual honesty and personal principles, in Uzbek “or-

nomus” is closely related to society, family, and social values. This shows how cultural thinking is expressed through language. The cultural-linguistic approach also requires analyzing concepts in context, that is, determining their use in real speech, their function in social situations, and their cultural significance. Therefore, this method is of great importance in further revealing the similarities and differences of the concept of "honor" in English and Uzbek. The concept of “honor” in English and “or-nomus” in Uzbek demonstrates significant semantic and cultural differences. Semantically, “honor” is associated with notions such as dignity, integrity, and personal responsibility, reflecting an individual’s internal moral principles. In contrast, “or-nomus” encompasses a wider range of meanings including respect, shame, reputation, and social value, indicating a stronger connection to external evaluation.

From a cultural perspective, these differences are rooted in the distinct value systems of the two societies. In English-speaking cultures, honor is largely individual-centered and based on personal ethics and self-respect. However, in Uzbek culture, “or-nomus” is closely tied to family reputation, social expectations, and traditional norms, making it a collective and socially regulated concept. Thus, while both terms relate to moral values, the English concept emphasizes individual integrity, whereas the Uzbek understanding highlights social responsibility and communal judgment.

DISCUSSION

The concept of “honor” demonstrates how moral values are shaped by cultural and social frameworks. The comparison between English and Uzbek interpretations reveals a clear distinction between individualistic and collectivistic orientations. In English-speaking cultures, honor is primarily associated with personal integrity, self-respect, and individual responsibility. In contrast, the Uzbek concept of “or-nomus” is strongly connected to social evaluation, family reputation, and communal expectations. This difference reflects broader societal patterns in which individualistic cultures prioritize personal ethics, while collectivistic cultures emphasize social harmony and group values.

Moreover, language plays a significant role in expressing and reinforcing these cultural distinctions. The meanings attached to “honor” and “or-nomus” show that moral concepts are not universal but are shaped by specific cultural contexts. At the same time, ongoing social changes and globalization may influence the transformation of these traditional understandings, leading to a gradual shift in how such concepts are perceived and applied in modern society.

CONCLUSION

In conclusion, although the concepts of “honor” in English and “or-nomus” in Uzbek are generally associated with moral values, their content and application differ significantly culturally. While in English this concept is more related to personal honesty, internal principles and individual responsibility, in Uzbek culture “or-nomus” is closely related to social values, family honor and reputation in society. The results of the study show that these concepts reflect the value system, mentality and social structure of both societies. Therefore, studying the concept of “honor” from a comparative and cultural perspective is of great importance not only in linguistics, but also in intercultural communication and translation processes.

REFERENCES:

1. Bourdieu, P. (1991). Language and Symbolic Power. Harvard University Press.
2. Karasik, V. I. (2002). Language Circle: Personality, Concepts, Discourse. Volgograd: Peremena.
3. Oxford English Dictionary. (n.d.). Honor. Retrieved from <https://www.oed.com>
4. Peristiany, J. G. (Ed.). (1966). Honor and Shame: The Values of Mediterranean Society. University of Chicago Press.
5. Pitt-Rivers, J. (1966). Honor and Social Status. In J. G. Peristiany (Ed.), Honor and Shame: The Values of Mediterranean Society. University of Chicago Press.

COMMUNICATION STYLES IN ENGLISH AND UZBEK

Mukhiddinova Faridabonu Ismoiljon qizi

3rd year student, Chirchik state pedagogical university

E-mail: faridabonumuxiddinova@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-4690-6764>

Scientific adviser: **Roziqova Zilola Tursunboyevna**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429534>

Annotation: *This article looks at communication styles in English and Uzbek and tries to explain how they are different and similar. In today’s global world, people from different cultures communicate more than ever, so understanding how they speak and express ideas has become important. The study shows that English communication is usually more direct and focused on personal opinions, while Uzbek communication is more indirect and influenced by respect and social norms. It also explains that these differences come from cultural values, such as individualism in English-speaking countries and collectivism in Uzbek society. At the same time, both cultures value respect, although they show it in different ways. The article suggests that understanding these differences can help people communicate better and avoid misunderstandings in real life situations like education, business, and everyday interaction.*

Key words: *communication styles, intercultural communication, English language, Uzbek language, direct and indirect communication, cultural differences, politeness strategies.*

INTRODUCTION

In today's era of globalization, connections between representatives of different nations and cultures have increased to a significant level. International business, education, and internet communication processes are expanding greatly. For this reason, understanding communication styles has become an important issue. In addition, communication styles are how a person expresses his thought, speaks, and relations with others. For example, ethics include the expression of correct thoughts in terms of tonality, ethics or otherwise, and these are the relevance of our research, as many people misunderstand cultural communication and this causes misunderstanding in the process of communication, business and education. This article comparatively analyses English and Uzbek communication styles and identifies the differences and similarities between them

METHODS

This study employs a qualitative and comparative research approach to examine communication styles in English and Uzbek. The main aim of the research is to identify and analyze the similarities and differences in communication patterns between these two languages and cultures. A cultural perspective is applied in order to understand how communication styles are shaped by social values, traditions, and cultural norms. The research is based on data collected from various sources, including linguistic examples, academic literature, and commonly observed communication practices in both English-speaking and Uzbek-speaking communities. These sources provide a foundation for analyzing how communication is used in real-life situations. It focuses on key aspects of communication such as directness and indirectness, politeness strategies, tone, and the expression of opinions and emotions. In addition, the research applies descriptive and interpretative methods to explain the features of communication styles in both languages. The descriptive method is used to present the main characteristics of English and Uzbek communication styles, while the interpretative method helps to explain the cultural reasons behind these differences. Special attention is given to pragmatic analysis, which examines how meaning is conveyed in context and how speakers adjust their language depending on social situations. Furthermore, a cross-cultural analysis is conducted to highlight how individualistic and collectivistic cultural orientations influence communication styles. English communication tends to be more direct and individual-centered, while Uzbek communication is often more indirect and influenced by social hierarchy, respect, and group values.

RESULTS

The results of the research reveal noticeable differences between English and Uzbek communication styles. In English, communication is usually direct, clear, and centered on expressing personal opinions. On the other hand, Uzbek communication is more indirect and polite, and it is strongly influenced by social norms and cultural expectations. It can be observed that English speakers tend to express their thoughts openly, while Uzbek speakers often choose softer or indirect ways of speaking in order to show respect and maintain harmony in communication.

The study also shows that cultural values have a strong impact on how people communicate. English-speaking societies are generally more individualistic, where personal views and independence are important. In contrast, Uzbek culture is more collective, where respect, social hierarchy, and relationships play a key role. Because of these differences, misunderstandings may occur, especially when people interpret direct or indirect speech in

different ways. At the same time, some similarities can also be seen. Both cultures value respect and effective communication, although they express these ideas in different ways.

DISCUSSION

The differences identified in this study can be explained by the cultural characteristics of English and Uzbek societies. In English-speaking cultures, communication is usually more direct because people are encouraged to express their thoughts openly and clearly. This is closely related to the value of individualism, where personal opinion and independence are important. In contrast, Uzbek communication tends to be more indirect, as it is influenced by respect, social norms, and the desire to maintain harmony in relationships. Speakers often choose softer expressions to avoid conflict or misunderstanding.

These findings show that communication styles are strongly connected to cultural values and ways of thinking. What is considered polite or normal in one culture may be interpreted differently in another. For instance, direct communication in English may seem too harsh for Uzbek speakers, while indirect communication in Uzbek may appear vague or unclear to English speakers. Such differences can often lead to misunderstandings, especially in intercultural settings like business or education.

At the same time, it is important to note that communication styles are not fixed and may change over time. Due to globalization and increased interaction between cultures, there is a gradual shift in communication patterns. Younger generations, especially, may adopt elements from other cultures, such as being more direct in certain contexts. However, traditional values still play a significant role, particularly in everyday communication.

Understanding these differences is essential for effective intercultural communication. It helps individuals communicate more appropriately and avoid confusion when interacting with people from different cultural backgrounds.

CONCLUSION

In conclusion, the study shows that communication styles in English and Uzbek differ significantly due to cultural and social factors. English communication is generally more direct, clear, and focused on individual expression, while Uzbek communication is more indirect and influenced by respect, social norms, and collective values. These differences reflect the broader distinction between individualistic and collectivistic cultures. The findings also highlight that communication styles are closely connected to cultural thinking and cannot be fully understood without considering their cultural background. Although both cultures value respect and effective communication, they express these values in different ways. Overall, understanding these

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

differences is important for improving intercultural communication. It can help reduce misunderstandings and support more effective interaction in areas such as education, business, and everyday communication.

REFERENCES:

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
2. Hall, E. T. (1976). Beyond Culture. Anchor Books.
3. Hofstede, G. (2001). Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. Sage Publications.
4. Holmes, J. (2013). An Introduction to Sociolinguistics. Routledge.
5. Hymes, D. (1974). Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. University of Pennsylvania Press.

OILA VA MAKTAB HAMKORLIGINI TA’MINLASH

Karimboyeva Xolida O’ktam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim fakulteti

Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 25-9 guruh talabasi

E-mail: karimboyevaxolida1@gmail.com

Ilmiy rahbar: Saliyeva M.M

sayliyevamashkura94@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429559>

Annotation: Mazkur maqolada oila va maktab hamkorligining mazmun-mohiyati, uning ta’lim-tarbiya jarayonidagi o’rni, asosiy shakllari hamda samaradorligini oshirish yo’llari yoritilgan. Shuningdek, hamkorlik jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish usullari tahlil qilingan. Kalit so’zlar: oila, maktab, hamkorlik, tarbiya, ta’lim, o’quvchi, pedagogika.

Аннотация: В данной статье раскрывается сущность и значение сотрудничества семьи и школы, его роль в образовательном и воспитательном процессе, а также основные формы и пути повышения эффективности. Кроме того, анализируются проблемы, возникающие в процессе взаимодействия, и способы их решения.

Annotation: This article explores the essence and importance of cooperation between family and school, its role in the educational and upbringing process, as well as the main forms and ways to improve its effectiveness. It also analyzes the problems that arise during cooperation and methods for solving them.

Kalit so’z: oila, maktab, hamkorlik, o’qituvchi, ota-ona, tarbiya, ta’lim.

Ключевые слова: семья, школа, сотрудничество, воспитание, образование, ученик, педагогика, учитель, родитель.

Keywords: family, school, cooperation, upbringing, education, student, pedagogy, teacher, parent.

KIRISH

Jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti asosan ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalashga bog’liq. Farzand tarbiyasining samarali bo’lishi uchun oila va maktab o’rtasidagi hamkorlik muhim omillardan biridir. Oila – bolaga birinchi tarbiya maskani, maktab esa uning bilim, ko’nikma va ijtimoiy qobiliyatlarini shakllantiradi. Shu bois pedagogik nazariyalar ham oila va maktab hamkorligini uzviy aloqada ko’rish kerakligini ta’kidlaydi[1.45]. Oila va maktab hamkorligining

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

nazariy mohiyati Oila va maktab hamkorligi pedagogik jarayonning uzviy birligidir. Bu hamkorlikta ota-onalar, o’qituvchilar va o’quvchilar birgalikda ta’lim-tarbiya jarayonini rejalashtiradi hamda amalga oshiradi. Pedagog olimlar ta’kidlaganidek, bola tarbiyasida yagona talab va pedagogik yondashuv bo’lishi zarur, chunki bu uning psixologik holati va o’qishga munosabatiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi[2.78]. Ona-bola va maktab o’rtasidagi maqsad umumiy: bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim olishga bo’lgan ichki motivatsiya paydo bo’lishi va uning ijtimoiy moslashuvi. Oila va maktab hamkorligining asosiy shakllari Hamkorlik quyidagi asosiy shakllarda amalga oshiriladi:

1. Ota-onalar yig’ilishi Bu yig’ilishlar maktabda darslardan tashqari o’tkazilib, ota-onalar va o’qituvchilar o’rtasida muloqotni kuchaytiradi. Unda o’quvchilarning o’qishi, xatti-harakati va taraqqiyoti muhokama qilinadi

2. Individual suhbatlar O’qituvchi va ota-ona o’rtasida yakka tartibda o’tkaziladigan suhbatlar muhim ijtimoiy va pedagogik ahamiyatga ega. Bu jarayonda bolaning mustaqil taraqqiyoti, xulq-atvori va uy sharoitidagi ta’lim salohiyati muhokama qilinadi.

3. Ochiq darslar Pedagogik tajribada ota-onalarni ochiq darslarga jalb etish ta’lim jarayonini yanada ochiq va samarali qiladi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, ota-onalar dars jarayonida ishtirok etganda, o’quvchilarning hurmat va intizomi oshadi.

4. Seminar va treninglar Bu tadbirlar ota-onalarga pedagogik bilimlarni oshirishga yordam beradi. Masalan, “Bolalar bilan muloqot metodlari”, “Internet xavfsizligi” kabi mavzular bo’yicha seminarlar ota-onalar orasida pedagogik savodxonlikni oshiradi. Hamkorlikning ijobiy ta’siri Pedagogika ilmiy tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki: Oila bilan faol hamkorlik qiladigan maktablarda o’quvchilarning bilim darajasi yuqori bo’ladi. Ota-onalar bolaning darsga bo’lgan qiziqishi va ayni paytda ijtimoiy muhitga moslashuvchanligi oshadi. O’qituvchi va ota-ona o’rtasida ochiq muloqot bolani tug’ilganidan maktabga qadar bo’lgan o’zaro munosabatni yaxshilaydi. Uzoq va muntazam hamkorlik psixologik muvozanatni saqlashga yordam beradi hamda oilaviy stress darajasini kamaytiradi. Bu xulosalar pedagogik manbalarda ham tasdiqlangan[3.98]. Amaliy to’siqlar va ularni bartaraf etish yo’llari Oila va maktab o’rtasidagi samarali hamkorlik ba’zan quyidagi to’siqlar bilan duch keladi: Ota-onalarning befarqligi yoki ishtirok etmasligi Vaqt yetishmasligi Pedagogik bilimlarning pastligi Noto’g’ri muloqot usullari Bu to’siqlarni yengish uchun: Maktabda ota-onalarni jalb qiluvchi turli tadbirlar rejalashtiriladi. Muloqotni soddalashtiruvchi zamonaviy vositalar qo’llanadi[4.36]. Mutaxassis psixologlar va pedagoglar tomonidan maqsadli treninglar o’tkaziladi.

XULOSA

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Oila va maktab hamkorligi – bu pedagogik faoliyatning ajralmas qismidir. U bolani har tomonlama yetuk shaxs bo’lishiga xizmat qiladi hamda uning har tomonlama rivojlanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Shu sababli ota-ona va maktab o’rtasida samarali, muntazam hamkorlikni yo’lga qo’yish bugungi ta’lim tizimining ustuvor yo’nalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R.A., To’raeva O.T. Pedagogika. – Toshkent: O’qituvchi, 2019.
2. Yo’ldoshev J.G’. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
3. Ismailova Z.A. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Noshir, 2017.
4. Mahkamov M. Tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI XALQ AMALIY SAN’ATI
VOSITASIDA RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK MASALALARI**

Yuldashaliyeva Asalxon Akmaljon qizi

NamDPI, Maktabgacha ta’lim kafedrası magistranti

E-mail: asalxonyuldashaliyeva@gmail.com

+998950279877

<https://orcid.org/0009-0000-1088-7010>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429575>

***Annotatsiya:** mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq amaliy san’ati vositasida rivojlantirishning ilmiy-pedagogik masalalari tahlil etiladi. Bolalarning badiiy–ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda milliy hunarmandchilik, bezak san’ati, kashtachilik, yog‘och o‘ymakorligi kabi xalq amaliy san’ati turlarining o‘rni va ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, xalq amaliy san’ati elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish, estetik didni shakllantirish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha metodik yondashuvlar bayon etiladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo‘lib xizmat qiladi.*

***Kalit so‘zlar:** maktabgacha ta’lim, xalq amaliy san’ati, badiiy–ijodiy qobiliyat, estetik tarbiya, pedagogik metodlar.*

**НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ
ПОСРЕДСТВОМ НАРОДНОГО ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА**

Юлдашалиева Асалхан Акмалджан кизи,

НамГПИ, магистрант кафедры дошкольного образования

***Аннотация:** В данной статье анализируются научно-педагогические аспекты развития дошкольников посредством народного прикладного искусства. Обосновывается роль и значение таких видов народного прикладного искусства, как национальное ремесло, декоративное искусство, вышивка, резьба по дереву, в формировании художественно-творческих способностей детей. Также рассматриваются методические подходы к интеграции элементов народного прикладного искусства в образовательный процесс, формированию эстетического вкуса и развитию творческого мышления. Результаты исследования служат основой для разработки рекомендаций по применению передовых*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

педагогических технологий, направленных на развитие творческих способностей воспитанников дошкольных образовательных учреждений.

Ключевые слова: дошкольное образование, народное прикладное искусство, художественно-творческие способности, эстетическое воспитание, педагогические методы.

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ISSUES OF DEVELOPING PRESCHOOL CHILDREN THROUGH FOLK APPLIED ARTS

Yuldashaliyeva Asalkhan Akmaljon's daughter,

NamSPI, master student of the Preschool Education Department

Annotation: *this article analyzes the scientific and pedagogical aspects of developing preschool children through folk applied arts. The role and significance of various types of folk applied arts, such as national craftsmanship, decorative arts, embroidery, and wood carving, in shaping children's artistic and creative abilities are substantiated. The article also presents methodological approaches to integrating elements of folk applied arts into the educational process, fostering aesthetic taste, and developing creative thinking. The research results serve as a basis for developing recommendations on the application of advanced pedagogical technologies aimed at enhancing the creative abilities of preschool educational institution students.*

Key words: *preschool education, folk applied arts, artistic and creative abilities, aesthetic education, pedagogical methods.*

Kirish

Maktabgacha yoshdagi bolalarning estetik tarbiyasini shakllantirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Erta yoshdan boshlab bolalarning badiiy-estetik didini o‘stirish, ularni milliy madaniyat va san’at namunalari bilan bahramand qilish ularning shaxs sifatida kamol topishiga muhim hissa qo‘shadi. Shu nuqtai nazardan, xalq amaliy san’ati vositalaridan foydalanish bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda samarali usul sifatida e’tirof etiladi.

Xalq amaliy san’ati – milliy merosning ajralmas qismi bo‘lib, unda xalqning tarixi, urf-odatlar, madaniyati va hayot tarzi o‘z ifodasini topadi. Bolalarni ushbu san’at turlari bilan tanishtirish orqali ularning tasavvur doirasini kengaytirish, badiiy didini shakllantirish va ijodiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirish mumkin. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolalarning

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

san’atga bo’lgan qiziqishi yuqori bo’lgan davr bo’lib, ularga milliy an’ana va qadriyatlarni singdirish uchun eng qulay palla hisoblanadi.

Mazkur maqolada xalq amaliy san’ati vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu jarayonda qo’llaniladigan samarali pedagogik metodlar, texnologiyalar va usullar haqida fikr yuritiladi. Xalq amaliy san’ati elementlaridan foydalanish orqali bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish imkoniyatlari va pedagogik yondashuvlarning samaradorligi yoritib beriladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

O’zbek va jahon pedagogikasida xalq amaliy san’ati bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish vositasi sifatida keng o’rganilgan. Xususan, Vygotskiy L.S., Ushinskiy K.D., Montessori M. kabi mutaxassislar bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda san’at va amaliy mashg’ulotlarning o’rni haqida ilmiy qarashlar bildirishgan[1,3,4]. Ushbu olimlarning ta’kidlashicha, san’at turlari orqali bola ongini faollashtirish, uning tasavvur va badiiy tafakkurini rivojlantirish pedagogikaning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

O’zbekistonda esa A. Qayumov, G’. Niyozova, Sh. To’xtaxodjayev, Z. Rasulova kabi pedagog-olimlar xalq amaliy san’atining tarbiyaviy ahamiyatini o’rganib, maktabgacha ta’lim tizimiga integratsiya qilish masalasiga e’tibor qaratishgan[2,5]. Ularning tadqiqotlarida milliy qadriyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalar ongiga singdirish, badiiy ijodkorlikni rivojlantirish hamda milliy hunarmandchilik elementlarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo’yicha metodik tavsiyalar berilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, xalq amaliy san’ati vositalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida estetik did va ijodiy tafakkurni shakllantirishning samarali yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy manbalarning tahlili asosida xalq amaliy san’atining bolalar rivojlanishidagi o’rni va uning pedagogik ahamiyati chuqur o’rganildi.

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq amaliy san’ati vositasida rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslarini o’rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo’llanildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar asosiy o’rin tutdi:

nazariy tahlil, empirik tadqiqot, taqqoslash va tahlil[1,2].

Nazariy tahlil jarayonida xalq amaliy san’atining pedagogik ahamiyatini ochib berish, maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga oid ilmiy manbalarni o’rganish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Emperik tadqiqot bosqichida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilgan mashg’ulotlar natijalarini kuzatish, pedagogik tajribalarni o’rganish va tahlil qilish amalga oshirildi.

Taqqoslash va tahlil bosqichida esa maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilgan amaliy mashg’ulotlar natijalarini boshqa usullar bilan erishilgan natijalar bilan solishtirildi.

Tadqiqot davomida xalq amaliy san’atidan foydalanishning samaradorligi aniqlanib, uning bolalar ijodiy rivojlanishiga ijobiy ta’siri amaliy dalillar asosida tasdiqlandi. Shuningdek, pedagogik faoliyatda ushbu san’at turlaridan unumli foydalanish bo’yicha tavsiyalar ishlab chiqildi[6,7].

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, xalq amaliy san’ati elementlaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik didini shakllantirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi. Eksperimentlar natijasida aniqlanishicha, san’atga asoslangan ta’lim metodlari bolalarning ijodiy tafakkurini faollashtirib, ularda badiiy estetik hissiyotlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, pedagogik tajriba jarayonida xalq amaliy san’atining turli turlari – naqshinkorlik, kulolchilik, gilamdo’zlik va yog’och o’ymakorligidan foydalanish bolalarning badiiy-estetik didi va mayllariga ijobiy ta’sir ko’rsatdi. Tarbiyalanuvchilarning san’atga bo’lgan qiziqishi ortib, ijodiy ishlarni mustaqil bajarish qobiliyati rivojlanganligi kuzatildi.

So’rovnoma natijalari shuni ko’rsatdiki, ota-onalar va tarbiyachilar xalq amaliy san’ati vositalarining bolalar rivojlanishiga ijobiy ta’sirini e’tirof etishgan. Ularning fikricha, milliy hunarmandchilik va san’at elementlaridan foydalanish nafaqat bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga, balki ularning milliy qadriyatlarga bo’lgan hurmatini oshirishga ham xizmat qiladi.

1.1-jadval

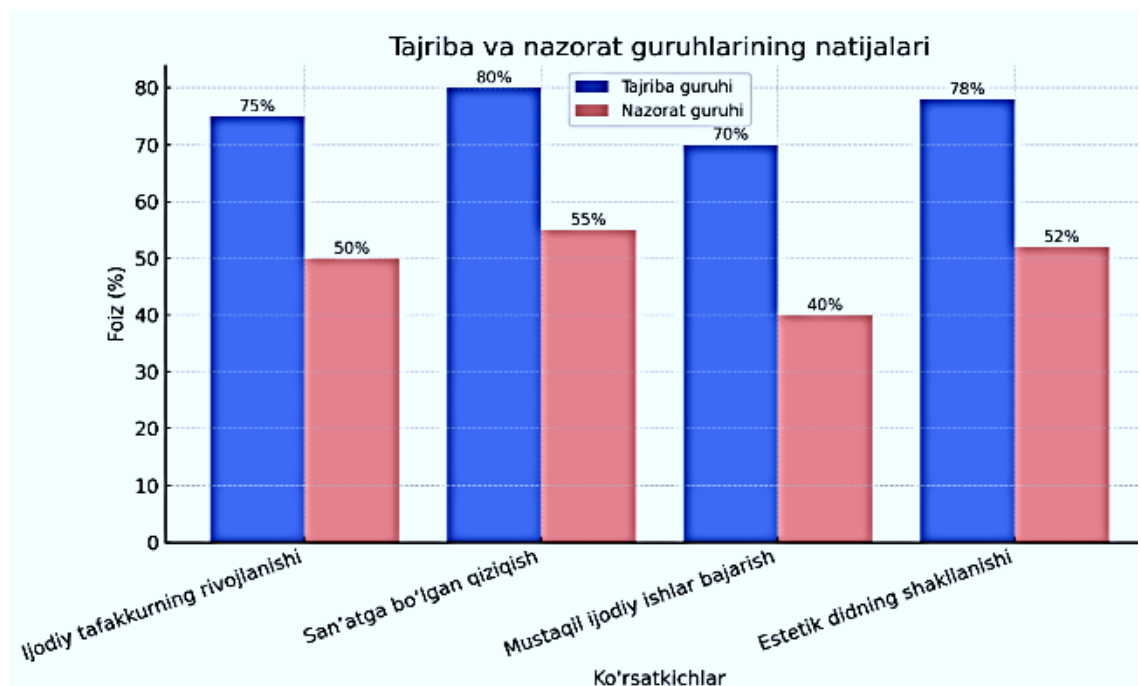
Ko’rsatkichlar	Tajriba guruhi (san’at elementlari bilan)	Nazorat guruhi (an’anaviy usulda)
Ijodiy tafakkurning rivojlanishi	Yuqori (75%)	O’rtacha (50%)
San’atga bo’lgan qiziqish	Juda yuqori (80%)	O’rtacha (55%)
Mustaqil ijodiy ishlar bajarish	Yaxshi (70%)	Past (40%)

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Estetik didning shakllanishi	Yuqori (78%)	O‘rtacha (52%)
-------------------------------------	--------------	----------------

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, xalq amaliy san’ati elementlaridan foydalangan holda o‘qitish natijasida bolalarning ijodiy qobiliyatlari, estetik didi va mustaqil ijodiy faoliyati yuqori darajada rivojlangan. Tadqiqot natijalari ota-onalar va pedagoglarning fikrlari bilan ham tasdiqlandi. Shuningdek, xalq amaliy san’ati vositalarining ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi bolalarning san’atga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, xalq amaliy san’atini maktabgacha ta’lim dasturlariga keng joriy etish, ushbu yo‘nalishda maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish va tarbiyachilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozimligi ta’kidlanadi.

1.1-rasm. Tajriba-sinov jarayonlari solishtirma diagrammasi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, xalq amaliy san’atini maktabgacha ta’lim dasturlariga keng joriy etish, ushbu yo‘nalishda maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish va tarbiyachilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozimligi ta’kidlanadi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq amaliy san’ati vositasida rivojlantirish ularning badiiy–ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ko’rsatadiki, xalq amaliy san’ati elementlaridan foydalanish bolalarning estetik didini o’stirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va milliy madaniyatga bo’lgan qiziqishini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Bolalar bilan olib borilgan pedagogik tajribalar asosida, xalq amaliy san’ati orqali tasviriy, me’moriy va hunarmandchilik ko’nikmalarini rivojlantirish bo’yicha innovatsion metodlar ishlab chiqildi. Ushbu metodlar bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga, ularda ijodkorlik va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko’ra, maktabgacha ta’lim muassasalarida xalq amaliy san’atiga asoslangan dasturlarni joriy etish bolalarning nozik motorikasini rivojlantirish, didaktik o’yinlar va ijodiy mashg’ulotlar orqali ularning ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarini oshirish imkonini beradi. Shuningdek, bu jarayon o’qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va pedagogik innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, xalq amaliy san’ati vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy–ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga, milliy madaniy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirishga va ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilagan adabiyotlar:

1. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpulatova, N.M.Qayumova, N.M.Azamova “Maktabgacha pedagogika”. Darslik. 2019-yil.
2. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpulatova, N.M.Qayumova. “Maktabgacha pedagogika” – Toshkent: Tafakkur. 2021.
3. Z.E.Qo’ziyeva “Xalq amaliy san’ati” O’quv qo’llanma. – Navoiy, 2012.
4. “Çocukluk döneminde sanat ve yaratıcılık”. Elif Çelebi Öncü. – İstanbul üniversitesi. 2010.
5. Xasanboeva O.U. va boshq. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi”. – T.: Ilmziyo. 2006.
6. Sh.Shodmonova. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi”. – T: Fan va texnologiya, 2008.
7. N.M.Qayumova “Maktabgacha pedagogika”.– T: “TDPU” nashriyoti. 2013 y

**OROL DENGIZI TUBINING TIKLANISHINI EKOLOGIK MONITORING
QILISH UCHUN ENERGIYA TEJAMKOR UZOQ MASOFALI SENSOR
TARMOQLARI (LORAWAN)NI QO‘LLASH**

Absametov Bayram Bekbosinovich,

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti

E-mail: b.absametov@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-4062-6917>

Kalbayev Allambergen Markabayevich,

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti

E-mail: allambergenkalbayev1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0903-0643>

Qudaynazarov Muhammed Sadiq uli,

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti

E-mail: m.qudaynazarov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4619-7729>

Dauletbaev Miyirbek Paraxat uli

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti talabasi

E-mail: dauletbaevmiyirbek@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-3983-8988>

Nukus, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429594>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Orol dengizining qurigan tubida ekologik monitoringni tashkil etish uchun LoRaWAN texnologiyasiga asoslangan energiya samarador simsiz sensor tarmog‘ini qo‘llash masalasi ko‘rib chiqiladi. Arid iqlim, yuqori sho‘rlanish va chang bo‘ronlari sharoitida uzoq masofaga kam quvvat bilan ma’lumot uzatish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari LoRaWAN asosidagi yechimlar ekologik ko‘rsatkichlarni uzluksiz kuzatish, rekultivatsiya jarayonlarini nazorat qilish va hududiy monitoring tizimlarini rivojlantirishda samarali ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Orol dengizi, ekologik monitoring, LoRaWAN, energiya samaradorligi, simsiz sensorli tarmoqlar, arid iqlim, LPWAN, tuproq sho‘rlanishi, innovatsion texnologiyalar, ma’lumotlarni masofadan uzatish.

Abstract: This thesis considers the use of energy-efficient wireless sensor networks based on LoRaWAN technology for environmental monitoring of the dried bed of the Aral Sea. It is shown

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

that under arid climate conditions, high salinity, and dust storms, such networks can provide reliable long-range data transmission with low power consumption. The results confirm the potential of LoRaWAN solutions for continuous ecological monitoring and for supporting restoration activities in the region.

Keywords: *Aral Sea, environmental monitoring, LoRaWAN, energy efficiency, wireless sensor networks, arid climate, LPWAN, soil salinity, innovative technologies, remote data transmission.*

Аннотация. *В тезисе рассматривается применение энергоэффективных беспроводных сенсорных сетей на основе технологии LoRaWAN для экологического мониторинга высохшего дна Аральского моря. Показано, что в условиях аридного климата, высокой засоленности и пыльных бурь такие сети обеспечивают надёжную передачу данных на большие расстояния при низком энергопотреблении. Полученные результаты подтверждают перспективность использования LoRaWAN для непрерывного контроля экологических параметров и научного сопровождения работ по восстановлению территории.*

Ключевые слова: *Аральское море, экологический мониторинг, LoRaWAN, энергоэффективность, беспроводные сенсорные сети, аридный климат, LPWAN, засоление почв, инновационные технологии, дистанционная передача данных.*

Orolbo‘yi hududidagi ekologik vaziyat Orol dengizining qurigan tubidagi tuproq holati, namlik, harorat va sho‘rlanish dinamikasi haqida muntazam ravishda ishonchli ma’lumotlarni olishni talab qiladi. Bunday hududlarda an’anaviy ekspeditsion monitoring yuqori xarajatlar, uchastkalarining borish qiyinligi va uzluksiz kuzatuvning imkonsizligi bilan bog‘liq. Ushbu sharoitda LPWAN texnologiyalari, xususan LoRaWAN, avtonom taqsimlangan ekologik monitoring tizimini qurish asosi sifatida amaliy qiziqish uyg‘otadi [2, 5]. Tezisning maqsadi Orolqum hududida ekologik ko‘rsatkichlarni uzoq muddatli nazorat qilish uchun energiya tejамkor LoRaWAN tarmog‘ini qo‘llashni asoslashdan iborat.

Orol dengizining qurigan tubi keskin kontinental iqlim, yuqori darajadagi sho‘rlanish, chang-tuz bo‘ronlari va transport qatnovi qiyinligi bilan ajralib turadi. Ushbu omillar monitoring vositalari oldiga o‘ziga xos talablarni qo‘yadi: uskunalar kam energiya iste’mol qilishi, harorat o‘zgarishlariga chidamli bo‘lishi, chang va korroziyadan himoyalangan bo‘lishi, shuningdek, rivojlangan telekommunikatsiya infratuzilmasi mavjud bo‘lmagan sharoitda ma’lumotlarni uzoq masofalarga uzatish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim [2, 5].

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ushbu vazifani hal qilish uchun "yulduzlar yulduzi" (star of stars) topologiyasiga ega LoRaWAN bazasidagi simsiz sensorli tarmoqdan foydalanish taklif etiladi. Sensorli tugunlar tuproq namligi, harorati, elektr o'tkazuvchanligi va degradatsiyaga uchragan yerlarning qayta tiklanish jarayonlarini xarakterlovchi boshqa parametrlarni o'lchashi mumkin. Ma'lumotlarni uzatish shlyuzlar orqali markaziy serverga amalga oshiriladi, u yerda telemetriya ma'lumotlarini to'plash, vizuallashtirish va keyingi tahliliy ishlar bajariladi [4].

LoRaWAN texnologiyasining afzalligi — aloqa masofasining uzoqligi va energiya iste'molining pastligi uyg'unligidadir. "Chuqur uyqu" (deep sleep) rejimi, ma'lumotlarni uzatishning moslashuvchan tezligi (ADR) va spektrni kengaytirish ko'effitsiyentini (SF) tanlash hisobiga tarmoq uzoq vaqt davomida avtonom tarzda ishlashi mumkin. Parametrik modellashtirish natijalari shuni tasdiqlaydiki, LoRaWAN texnologiyasi Orolqum sharoitida ma'lumotlarning barqaror va energiya tejamkor uzatilishini ta'minlaydi, bu esa uni keng hududlarda taqsimlangan ekologik monitoringni tashkil etish uchun istiqbolli yechimga aylantiradi [1, 3, 4].

Mintaqaning ekstremal sharoitlarida tarmoqdan foydalanish uchun muhandislik choralari majmuasi zarur: IP67 darajasidan kam bo'lmagan germetik korpuslar, kontaktlarning korroziyaga qarshi himoyasi, aloqa kanallarini rezervlash, ma'lumotlarni lokal buferlash hamda litiyli batareya va quyosh paneli asosidagi gibrid quvvat manbaidan foydalanish. Tugun tomonida ma'lumotlarga qo'shimcha ishlov berish barcha o'lchovlar oqimini emas, balki faqat o'rtacha qiymatlarni yoki kritik og'ishlar bilan bog'liq hodisalarni uzatish imkonini beradi, bu esa tarmoqqa tushadigan yuklamani yanada kamaytiradi va avtonom tugunlarning xizmat qilish muddatini oshiradi.

Orolqum sharoitida LoRaWAN tarmog'ining barqarorligini baholash uchun 868 MGts ishchi chastotasi, sensorli tugun va shlyuz o'rtasidagi masofa, shuningdek, SF7 va SF12 uzatish rejimlari hisobga olingan holda aloqa kanalining parametrik modellashtirilishi bajarildi. SF7 rejimi tezroq va energiya tejamkor uzatishga yo'naltirilgan bo'lsa, SF12 rejimi aloqa masofasini va barqarorligini oshirishga qaratilgan. Modellashtirish natijalari shuni ko'rsatdiki, SF12 dan foydalanilganda qabul qiluvchining sezgirliги ortadi va aloqa masofasi 12 km gacha kengayadi, biroq bitta paketni uzatish uchun energiya sarfi ko'payadi. 1 km² maydonda 5 tagacha tugun joylashtirilganda, paketlarning muvaffaqiyatli yetkazib berilish ehtimoli 98,2 % ni tashkil etadi, bu esa Orol dengizining qurigan tubida taqsimlangan ekologik monitoring uchun LoRaWAN texnologiyasining qo'llanilishi maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi [1, 3].

1-jadval. LoRaWAN aloqa kanalining parametrik modellashtirish natijalari

Ko'rsatkichlar	SF7	SF12
----------------	-----	------

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Uzatish tezligi, bit/s	5470	250
Qabul qiluvchining sezgirligi, dBm	-123	-137
Bitta paket uchun energiya sarfi, mAs	12	145
Maksimal aloqa masofasi, km	2,5	12,0
Kolliziyalarga (to‘qnashuvlarga) chidamliligi	past	yuqori

Taklif etilayotgan yondashuvning amaliy ahamiyati vaqti-vaqti bilan o‘tkaziladigan dala tadqiqotlaridan uzluksiz raqamli monitoringga o‘tish imkoniyatidadir. Olingan ma’lumotlardan saksovul va boshqa galofitlarning (sho‘rga chidamli o‘simliklar) yashab ketish sharoitlarini baholash, rekultivatsiya (yerlarni qayta tiklash) maydonlarini tanlash, sho‘rlanish dinamikasini nazorat qilish hamda ekotizimni tiklashning keyingi tahliliy modellarini qurishda foydalanish mumkin.

Shunday qilib, Orol dengizining qurigan tubida ekologik monitoringni amalga oshirish uchun energiya tejankor LoRaWAN tarmoqlarini qo‘llash asoslangan va istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Taklif etilayotgan arxitektura uzoq muddatli avtonom ishlashni, yetarli aloqa masofasini va Orolbo‘yining og‘ir tabiiy-iqlim sharoitlariga moslashuvni ta’minlaydi. Bunday tizimlarning joriy etilishi rekultivatsiya tadbirlarini ilmiy asoslangan holda boshqarish va mintaqada ekologik monitoringning zamonaviy raqamli infratuzilmasini rivojlantirish uchun texnologik asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kanwal T., Rehman S. U., Imran A., Mahmoud H. A. Energy-Efficient Internet of Things-Based Wireless Sensor Network for Autonomous Data Validation for Environmental Monitoring // Computer Systems Science and Engineering. 2025. Vol. 49, No. 1. P. 185–212. DOI: 10.32604/csse.2024.056535.
2. UBS Scientific Bulletin – Научный вестник UBS – UBS Ilmiy Axborotnomasi. 2023. № 1. ISSN: 2181-1460.
3. Bhattacharya M. A Survey on Importance of Routing Protocol in WSN // Journal of Contemporary Issues in Business and Government. 2020. Выходные данные требуют уточнения.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

4. Bostani A., Shavkatov N., Sathishkumar K., Kamalaveni A., Syedzagiriya S., Rahman A. M. J. Energy-Efficient Wireless Sensor Networks for Smart Healthcare Monitoring and Predictive Analytics // National Journal of Antennas and Propagation. 2025. Vol. 7, No. 1. P. 235–252. DOI: 10.31838/NJAP/07.01.27.

5. Zhao H., et al. A LoRaWAN-based environmental sensing network for monitoring soil moisture dynamics across urban green spaces // Sustainable Cities and Society. 2024.

**АРХИТЕКТУРА И РЕАЛИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ УДАЛЁННОГО
МОНИТОРИНГА ПАРАМЕТРОВ ПОЧВЫ НА БАЗЕ LORAWAN**

Абсаметов Байрам Бекбосинович,

Ассистенты Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: b.absametov@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-4062-6917>

Калбаев Алламберген Маркабаевич,

Ассистенты Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: allambergenkabayev1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0903-0643>

Кудайназаров Мухаммед Садык улы,

Ассистенты Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: m.qudaynazarov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4619-7729>

Мадаминов Улугбек Бахадирович

студент Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: maadaminovv@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-8832-5089>

Нукус, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429608>

Annotatsiya: Ushbu ishda dala sharoitlari va uzoq muddatli avtonom ishlashga mo'ljallangan tuproq parametrlarini monitoring qilishning taqsimlangan tizimi arxitekturasini keltirilgan. Yechim LoRaWAN texnologiyasi asosida qurilgan bo'lib, Milesight EM500-SMTC tuproq datchiklari, Milesight UG65 yarim sanoat shlyuzi hamda wan.nmtu.uz veb-ilovasida telemetriyani qabul qilish, sifat nazorati, saqlash va vizualizatsiya qilish uchun server qismini o'z ichiga oladi. Tizim arxitekturasini IDEF0 funksional modeli (kontekst va dekompozitsiya) asosida formalashtirilgan bo'lib, bu sensor tarmog'ini kengaytirish va keyinchalik analitik modullarni integratsiya qilishni soddalashtiradi.

Kalit so'zlar: LoRaWAN, IoT, tuproq monitoringi, harorat, namlik, elektr o'tkazuvchanlik, EM500-SMTC, UG65, veb-platforma, IDEF0.

Abstract: This paper presents the architecture of a distributed soil parameter monitoring system designed for field conditions and long-term autonomous operation. The solution is based on LoRaWAN technology and includes Milesight EM500-SMTC soil sensors, a Milesight UG65

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

semi-industrial gateway, and a server-side component for telemetry reception, quality control, storage, and visualization in the wan.nmtu.uz web application. The system architecture is formalized using the IDEF0 functional model, which simplifies sensor network scaling and the subsequent integration of analytical modules.

Keywords: LoRaWAN, IoT, soil monitoring, temperature, moisture, electrical conductivity, EM500-SMTC, UG65, web platform, IDEF0.

Аннотация. В работе представлена архитектура распределённой системы мониторинга параметров почвы, ориентированной на полевые условия и длительную автономную работу. Решение построено на базе технологии LoRaWAN и включает почвенные датчики Milesight EM500-SMTC, полупромышленный шлюз Milesight UG65 и серверную часть для приёма, контроля качества, хранения и визуализации телеметрии в веб-приложении wan.nmtu.uz. Архитектура системы формализована функциональной моделью IDEF0, что упрощает масштабирование сети датчиков и последующую интеграцию аналитических модулей.

Ключевые слова: LoRaWAN, IoT, мониторинг почвы, температура, влажность, электропроводность, EM500-SMTC, UG65, веб-платформа, IDEF0.

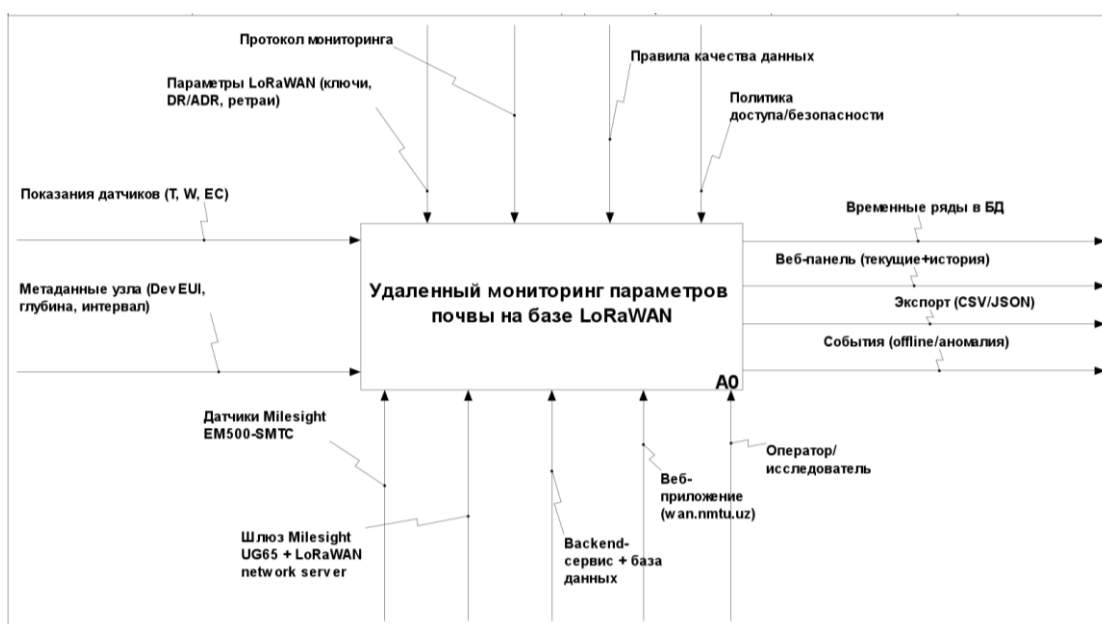
Для задач мониторинга земель и агро-экологической оценки требуется регулярное получение параметров почвы в пространстве и во времени, поскольку почвенные характеристики обладают выраженной сезонной и суточной изменчивостью и существенно различаются по участкам. Температура и влажность определяют водно-тепловой режим, а электропроводность (EC) выступает индикатором минерализации порового раствора и может использоваться для оперативной оценки изменений, связанных с увлажнением и/или засолением. Сбор таких данных вручную трудоёмок, нерегулярен и плохо масштабируется, что снижает репрезентативность наблюдений. В полевых условиях измерительная сеть должна функционировать автономно: важны энергоэффективность, устойчивость к потерям пакетов, контроль статуса узлов и возможность оперативной диагностики. LPWAN-подходы, в частности LoRaWAN, позволяют передавать телеметрию малых объёмов на большие расстояния при низком энергопотреблении, обеспечивая компромисс между дальностью, временем автономной работы и стоимостью развёртывания [1, 5].

Цель работы - разработка и апробация архитектуры аппаратно-программной системы для удалённого мониторинга температуры, влажности и электропроводности почвы с использованием LoRaWAN-инфраструктуры и веб-платформы накопления

данных. В рамках цели решены задачи проектирования цепочки «почвенные датчики - LoRaWAN-шлюз/сетевой сервер - backend-сервис - база данных - веб-интерфейс», а также определены потоки данных и точки контроля качества: валидация диапазонов, обработка пропусков и выбросов. Практическая апробация включает настройку узлов мониторинга, приём телеметрии, формирование временных рядов и их визуализацию с возможностью экспорта данных.

Архитектура системы формализована в нотации IDEF0, что позволяет явно зафиксировать границы системы, роли подсистем и потоки данных на всех этапах обработки телеметрии. На контекстной диаграмме (Рисунок 1) уровня A-0 представлены входы в виде измеряемых параметров почвы и метаданных узлов, управляющие воздействия в виде регламента мониторинга, настроек LoRaWAN, правил контроля качества и политики доступа, выходы в виде временных рядов в базе данных, веб-представления и экспорта, а также механизмы - датчики, шлюз/сетевой сервер, backend и веб-приложение. Декомпозиция A0 (Рисунок 2) детализирует обработку данных как последовательность функций: считывание измерений, передачу телеметрии по LoRaWAN, приём пакетов и маршрутизацию, нормализацию и контроль качества, долговременное хранение временных рядов и представление данных пользователю [4].

Измерительная подсистема представлена почвенными датчиками Milesight EM500-SMTC, выполняющими измерение температуры, влажности и электропроводности в заданной точке наблюдений.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Рисунок 1. Контекстная диаграмма IDEF0 (уровень A-0) системы мониторинга почвы на базе LoRaWAN.

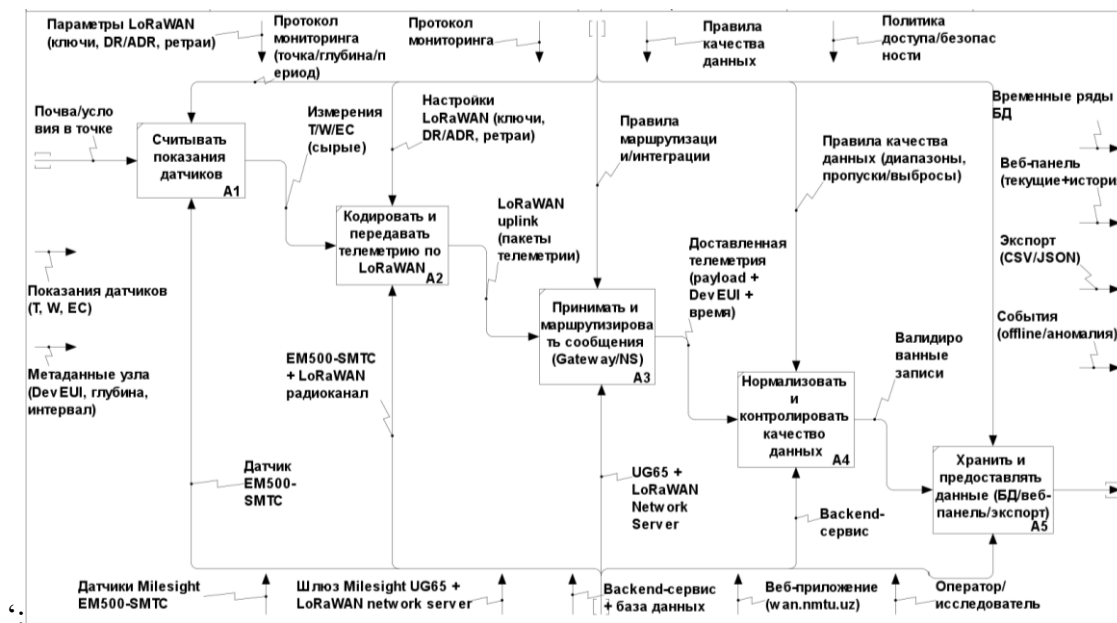

Рисунок 2. Декомпозиция IDEF0 (уровень A0): функции обработки телеметрии от датчика до веб-представления.

Передача телеметрии осуществляется по протоколу LoRaWAN на полупромышленный шлюз Milesight UG65, который принимает радиопакеты и обеспечивает их доставку в сетевую и серверную части по IP-каналу. На сервере выполняется приём сообщений от сетевого сервиса, декодирование полезной нагрузки и приведение данных к единому формату. Backend-сервис реализует первичную обработку: проверку временных меток, базовую валидацию диапазонов измерений, обработку пропусков и дубликатов с формированием структурированных записей для хранения. Пользовательский доступ реализован через веб-интерфейс, где доступны текущие значения, графики истории и таблица измерений, а также экспорт данных в CSV/JSON.

Предложенная архитектура IoT-системы мониторинга почвы на базе LoRaWAN и её функциональная формализация в IDEF0 обеспечивают воспроизводимое описание как компонентов, так и процессов преобразования данных - от первичного измерения до конечного представления пользователю. Реализована сквозная технологическая цепочка, включающая сенсоры почвенных параметров, LoRaWAN-инфраструктуру, серверные механизмы приёма и обработки телеметрии, долговременное хранение временных рядов и веб-интерфейс мониторинга. Практическая ценность решения заключается в автоматизации регулярных наблюдений и формировании непрерывных временных рядов,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

которые могут выступать основой для анализа динамики состояния почвы и подготовки данных для последующих моделей и систем поддержки принятия решений.

Список использованной литературы:

1. LoRaWAN® L2 1.0.4 Specification (TS001-1.0.4) [Электронный ресурс] / LoRa Alliance Technical Committee ; ред.: T. Kramp, O. Seller [и др.]. – Version: 1.0.4. – [S. l.] : LoRa Alliance, Inc., 2020. – 90 p.
2. EM500-SMTC Soil Conductivity Sensor: User Guide [Электронный ресурс] / Milesight IoT Co., Ltd. – English ed. – Xiamen : Milesight, 2022. – 46 p.
3. UG65 LoRaWAN® Gateway: Quick Start Guide [Текст] / Milesight IoT Co., Ltd. – English ed. – Xiamen : Milesight, 2021. – 28 p.
4. FIPS PUB 183. Integration Definition for Function Modeling (IDEF0) [Текст] / National Institute of Standards and Technology (NIST). – Gaithersburg : U.S. Department of Commerce, 1993. – 116 p. – (Federal Information Processing Standards Publication).
5. Kanwal T., Rehman S. U., Imran A., Mahmoud H. A. Energy-Efficient Internet of Things-Based Wireless Sensor Network for Autonomous Data Validation for Environmental Monitoring // Computer Systems Science and Engineering. 2025. Vol. 49, No. 1. P. 185–212. DOI: 10.32604/csse.2024.056535.

РАЗРАБОТКА ВЕБ-ПАНЕЛИ МОНИТОРИНГА И БАЗЫ ДАННЫХ ДЛЯ ТЕЛЕМЕТРИИ ПОЧВЕННЫХ ДАТЧИКОВ, ПОЛУЧАЕМОЙ ПО LORAWAN ДЛЯ МОНИТОРИНГА ЗАСУШЛИВЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Абсаметов Байрам Бекбосинович,

Ассистенты Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: b.absametov@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-4062-6917>

Калбаев Алламберген Маркабаевич,

Ассистенты Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: allambergenkabayev1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0903-0643>

Кудайназаров Мухаммед Садык улы,

Ассистенты Каракалпакского государственного университета имени Бердаха

E-mail: m.qudaynazarov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4619-7729>

Жамалатдинов Иниятдин Абдибаевич

iniyatdinjamalatdinov@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-2991-0374>

Нукус, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429618>

Annotatsiya: LoRaWAN bo'yicha IoT-datchiklardan kelayotgan tuproq monitoringi ma'lumotlarini markazlashgan holda qabul qilish, qayta ishlash va vizuallashtirish uchun veb-platforma va vaqtli qatorlar ma'lumotlar bazasi ishlab chiqilgan. Yechim to'rtta datchikda sinovdan o'tkazilgan va wan.nmtu.uz platformasida joriy qiymatlar, o'lchovlar tarixi va tugunlar holatini aks ettirishni ta'minlaydi. Ishlanma qurg'oqchil hududlar, jumladan Orol dengizining qurigan tubi tuproqlarini monitoring qilish uchun mo'ljallangan. Tadqiqot AL-9424104879 loyihasi doirasida bajarilgan.

Kalit so'zlar: LoRaWAN, IoT, tuproq monitoringi, vaqt qatorlari ma'lumotlar bazasi, veb-panel, telemetriya, qurg'oqchil hududlar.

Abstract: The work developed a web platform and a time series database for the centralized reception, processing, and visualization of soil monitoring data coming from IoT sensors via LoRaWAN. The solution has been tested on four sensors and provides display of current values,

measurement history, and node status on the wan.nmtu.uz platform. The development is intended for monitoring the soils of arid territories, including the dried bottom of the Aral Sea. The research was carried out within the framework of the project AL-9424104879.

Keywords: LoRaWAN, IoT, soil monitoring, time series database, web panel, telemetry, arid areas.

Аннотация. В работе разработаны веб-платформа и база данных временных рядов для централизованного приёма, обработки и визуализации данных почвенного мониторинга, поступающих от IoT-датчиков по LoRaWAN. Решение апробировано на четырёх датчиках и обеспечивает отображение текущих значений, истории измерений и статуса узлов на платформе wan.nmtu.uz. Разработка предназначена для мониторинга почв засушливых территорий, включая высохшее дно Аральского моря. Исследование выполнено в рамках проекта AL-9424104879.

Ключевые слова: LoRaWAN, IoT, мониторинг почвы, база данных временных рядов, веб-панель, телеметрия, засушливые территории.

Для мониторинга почв засушливых территорий необходимы временные ряды температуры, влажности и электропроводности, позволяющие отслеживать динамику состояния экосистем [4]. Использование протокола LoRaWAN в аграрном секторе доказало свою эффективность для определения водного статуса и передачи данных на большие расстояния [1, 3]. При передаче данных необходимо учитывать особенности потоковой телеметрии: повторы, временные рассогласования и аномалии [5]. В связи с этим требуется цифровая платформа, обеспечивающая приём, фильтрацию и структурирование измерений в виде временных рядов.

Цель работы — разработать и апробировать веб-платформу для накопления телеметрии почвенных датчиков (T/W/EC), поступающей через шлюз Milesight UG65, с формированием воспроизводимых данных и удобной визуализацией.

В качестве измерительных узлов использованы датчики Milesight EM500-SMTC. Передача осуществляется через шлюз Milesight UG65 на сервер платформы. Архитектура обработки данных (Рисунок 1) включает следующие этапы:

- Ingestion (Приём): Фиксация идентификатора устройства (DevEUI), времени и первичное логирование.
- Processing (Обработка): Декодирование payload, нормализация единиц измерения и привязка к метаданным.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- QC (Quality Control): Проверка корректности диапазонов, целостности меток и фильтрация резких скачков [5].
- Storage (Хранение): Запись валидированных данных в БД временных рядов с ключом «device_id-measured_at».
- Presentation (Представление): Веб-интерфейс для визуализации графиков, таблиц и экспорта данных (CSV/JSON).

Рисунок 1. Функциональная схема обработки и представления телеметрии в веб-платформе мониторинга почвы

Платформа развернута по адресу wan.nmtu.uz. На этапе апробации подключены четыре датчика с минутной дискретностью передачи. Для каждого узла реализована карточка с графиками динамики и индикаторами «last seen». Система обеспечивает автоматизированное накопление данных для обследований труднодоступных территорий (дно Аральского моря), что повышает воспроизводимость наблюдений. Наличие исторических рядов упрощает подготовку данных для построения прогностических моделей и оценки землепользования [4, 5] (Рисунок 2-3).

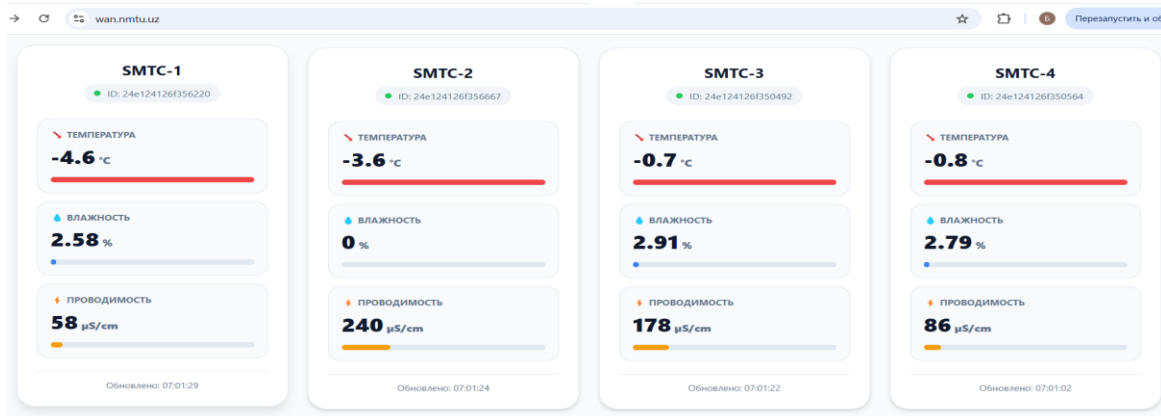

Рисунок 2. Главная панель мониторинга датчиков (T/W/EC, last seen)

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Рисунок 3. Карточка устройства: сводный график временных рядов (температура, влажность, ЕС) за выбранный период с привязкой к DevEUI и статусу узла

Разработанная система позволяет автоматизировать сбор данных и обеспечить базовый контроль качества телеметрии. Дальнейшее развитие включает интеграцию с GIS-системами, расширение геопривязки и внедрение уведомлений об аномалиях [4, 5].

Список использованной литературы:

1. Valente A., et al. A LoRaWAN IoT System for Smart Agriculture for Vine Water Status Determination // Agriculture. 2022; 12(10):1695.
2. Gómez E. P. S., Yoo S. G. LoRaWAN Infrastructure Design and Implementation for Soil Moisture Monitoring // Computational Science – ICCS 2024.
3. Durgam M., et al. LoRa-based data communication, acquisition, and visualization system for real-time monitoring of soil parameters // Cogent Food & Agriculture. 2025.
4. Srivastava A., et al. Edge-Integrated LoRaWAN Framework for Real-Time Soil Salinity and Moisture Analysis in Arid Regions // Journal of Arid Environments. 2025.
5. Li X., Wang J. Time-Series Data Management and Quality Control Protocols for Agricultural IoT Networks // IEEE Internet of Things Journal. 2026.

**TEMURIYLAR DAVRI RENESSANSI VA UNING MARKAZIY OSIYO
XALQLARI HAYOTIDAGI AHAMIYATI**

To‘raxonova Zebo Anvarxo‘ja qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Tarix yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: zebotoraxonova26@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-9944-8141>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429654>

***Annotatsiya:** Temuriylar davri o‘zining ilm-fan, ta’lim va madaniyat sohalaridagi rivojlanishi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada Temuriylar sulolasi davrida ilmiy markazlar, maktablar, madrasalar va kutubxonalar faoliyati, shuningdek, san’at va adabiyot taraqqiyoti tahlil qilinadi. Maqola tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida yozilgan bo‘lib, Temuriylar davrining Renessans ruhidagi taraqqiyotini yoritishga qaratilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Temuriylar, Renessans, ilm-fan, ta’lim, madaniyat, madrasalar, kutubxona, adabiyot, san’at, tarixiy rivojlanish.*

**THE TIMURID RENAISSANCE AND ITS SIGNIFICANCE IN THE LIFE OF
THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA**

***Abstract:** The Timurid era is distinguished by its development in the fields of science, education and culture. This article analyzes the activities of scientific centers, schools, madrasahs and libraries, as well as the development of art and literature during the Timurid dynasty. The article is written on the basis of historical sources, archival documents and modern scientific research and aims to shed light on the development of the Timurid era in the spirit of the Renaissance.*

***Keywords:** Timurids, Renaissance, science, education, culture, madrasahs, library, literature, art, historical development.*

**РЕНЕССАНС ЭПОХИ ТИМУРИДОВ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ЖИЗНИ
НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ**

***Аннотация:** Эпоха Тимуридов отличается развитием науки, образования и культуры. В данной статье анализируется деятельность научных центров, школ, медресе и библиотек, а также развитие искусства и литературы в период правления династии Тимуридов. Статья написана на основе исторических источников, архивных документов и*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

современных научных исследований и призвана пролить свет на развитие эпохи Тимуридов в духе Ренессанса.

***Ключевые слова:** Тимуриды, Ренессанс, наука, образование, культура, медресе, библиотека, литература, искусство, историческое развитие.*

KIRISH

Temuriylar davri Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq hududida o‘zining siyosiy, iqtisodiy va madaniy salohiyati bilan ajralib turgan davrdir. Ushbu davr ilm-fan va ta’limning yangi pog‘onaga ko‘tarilishi bilan ajralib turadi. Temuriylar hukmdorligi ostida shaharlar ilmiy markazlar, kutubxonalar va madrasalar bilan boyitildi, shu bilan birga san’at va adabiyot sohalarida ham yuksalish kuzatildi. Fan, ta’lim va madaniyat sohalaridagi taraqqiyot bu davrni tarixiy Renessans davri sifatida qarashga asos yaratadi. Temuriylar sulolasi davrida ilm-fan, falsafa, astronomiya, matematika, tibbiyot va adabiyot sohaları rivojlandi. Bu davr ilmiy tafakkur, ma’rifat va madaniyatni yangi bosqichga olib chiqdi.

Temuriylar sulolasi 1370-yildan 1500-yillargacha Markaziy Osiyo, Eron, Hindiston va Yaqin Sharq hududlarini qamrab olgan. Amir Temur va uning avlodlari siyosiy barqarorlikni ta’minlagan holda madaniyat va ilm-fan rivojiga katta e’tibor qaratdi. Samarqand, Herat, Buxoro kabi shaharlar ilmiy markazlarga aylandi. Shu davrda hukmdorlarning homiyligi tufayli ilmiy va madaniy faoliyat yuksaldi.

Temuriylar davrida ilm-fan va ta’lim sohaları alohida rivojlanib, bu davrni Markaziy Osiyoda Renessans davri sifatida qarashga asos yaratdi. Hukmdorlarning ilm-fanni rivojlantirishga bo‘lgan qiziqishi va homiyligi natijasida Samarqand, Herat va Buxoro shaharlarida madrasalar, kutubxonalar va ilmiy markazlar faoliyat ko‘rsatdi. Madrasalarda diniy bilimlar bilan bir qatorda falsafa, matematika, astronomiya, tibbiyot, geografiya va tabiatshunoslik sohaları ham o‘qitildi. Bu ilmiy sohalarga e’tibor davlat siyosatining muhim qismi bo‘lib, ularning taraqqiyoti jamiyatning ma’naviy va madaniy rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi.

Samarqanddagi Ulug‘bek madrasasi va observatoriyasi ilm-fan markazi sifatida mashhur bo‘lib, astronomiya va matematika sohalarida yangi yutuqlarni yaratdi. Ulug‘bekning astronomik jadvali va ilmiy asarlari butun dunyo olimlari tomonidan qadrlanib, ko‘plab ilmiy tadqiqotlar uchun asos bo‘ldi. Shu bilan birga, ilmiy asarlar tarjima qilinib, arab, fors va turk tillarida nashr etilgan. Bu esa ilm-fanning uzluksiz rivojlanishi va bilim merosining keyingi avlodlarga yetib borishini ta’minladi.

Temuriylar davrida kutubxonalar ham alohida ahamiyatga ega bo‘ldi. Kutubxonalar nafaqat diniy va ilmiy asarlarni saqlash, balki ularni jamlash va tarqatish markazlari sifatida xizmat

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qildi. Shu orqali olimlar, talabalar va ziyolilar ilmiy bilimlarni o’rganish va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo’ldilar. Shuningdek, ilmiy merosni shakllantirishda hukmdorlarning homiyligi, madrasalarga mablag’ ajratilishi, ilmiy asarlarni saqlash va tarjima qilish ishlari katta rol o’ynadi. Bu omillar Temuriylar davrida ilm-fan va ta’lim tizimining mustahkamlanishi va rivojlanishiga xizmat qildi. Natijada, ilmiy tafakkur va ma’rifat ruhida shakllangan avlodlar ilm-fan va madaniyatning yanada rivojlanishiga hissa qo’shdilar.

Temuriylar davri san’at va adabiyot sohasida ham yuksak taraqqiyot davri bo’lib, bu davrni Markaziy Osiyoda Renessans ruhidagi madaniy yuksalish sifatida baholash mumkin. Hukmdorlarning homiyligi va ilm-fan bilan uyg’unlashgan siyosati natijasida miniatyura san’ati, arxitektura, she’riyat va tarixiy yozuvlar yangi pog’onaga ko’tarildi. Shu davrda Herat va Samarqand san’at maktablari ilmiy va ijodiy markazlar sifatida shakllandi, ular nafaqat mamlakat hududida, balki butun Markaziy Osiyo va Yaqin Sharqda o’zining ta’sirini ko’rsatdi.

Miniatyura san’ati Temuriylar davrida alohida rivojlandi. Rang-barang tasvirlar, kitoblarni bezash, tarixiy va diniy sahnalarni tasvirlash uslublari bu davrning o’ziga xos xususiyatlarini namoyon etdi. Shu bilan birga, arxitektura sohasida masjidlar, madrasalar, saroylar va masarbarpo etilib, ularning bezaklari, mozaikalar va g’isht ishlari yuqori san’at darajasini ko’rsatdi. Samarqand va Heratdagi madrasa va masjidning me’moriy shakllanishi bu davrning estetik va madaniy darajasini namoyon qilmoqda.

Adabiyot sohasida Temuriylar davri o’zining buyuk ijodkorlari bilan ajralib turadi. Alisher Navoiyning asarlari, tarixiy risolalar, she’riyat va nasr sohalari o’sha davrning madaniy merosini boyitdi. Navoiyning asarlari faqat adabiy jihatdan emas, balki ma’naviy va falsafiy nuqtai nazardan ham jamiyatga katta ta’sir ko’rsatdi. Shu davrda tarixshunoslik ham rivojlandi, tarixiy voqealar va davlat arboblarning hayotiy faoliyati yozma manbalar orqali saqlanib qoldi. Temuriylar davrida san’at va adabiyot taraqqiyoti ilm-fan va ta’lim bilan uzviy bog’langan bo’lib, bu omil ilmiy tafakkur va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qildi. Hukmdorlarning homiyligi, kutubxona va madrasalarning faoliyati, shuningdek, tarjima va nashr ishlari san’at va adabiyotning rivojlanishiga turtki berdi. Natijada Temuriylar davri Markaziy Osiyo madaniyati tarixida o’ziga xos yuksaklik bosqichi sifatida ajralib turadi.

Temuriylar davri Renessans ruhining Markaziy Osiyoda o’ziga xos ko’rinishi bilan ajralib turadi. Yevropa Renessansi bilan solishtirganda, Temuriylar davrida ilm-fan, ta’lim va madaniyatning rivojlanishi diniy, falsafiy va siyosiy kontekst bilan uyg’unlashgan holda amalga oshgan. Ilmiy va ijodiy faoliyat hukmdorlarning homiyligi ostida rivojlantirilgan, ilmiy markazlar va kutubxonalar faoliyati esa ilm-fan va san’atning barqaror rivojlanishiga xizmat qilgan.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Temuriylar davri Renessansi o‘zining ilmiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Ulug‘bekning astronomik observatoriyasi, madrasalar va ilmiy asarlar ilmiy tafakkur, kuzatish va tajriba asosida shakllangan bo‘lib, bu davrning markaziy xususiyati hisoblanadi. Shu bilan birga, madaniyat va san’at sohalarida miniatyura, arxitektura, she’riyat va tarixshunoslikda yaratgan yuksak asarlar o‘zining estetik va badiiy qiymati bilan ajralib turadi. Bu esa ilm-fan va san’atning bir-biri bilan uyg‘unlashganligini ko‘rsatadi.

Temuriylar davri Renessansining yana bir o‘ziga xos jihati bu ilmiy merosni jamlash va saqlashga qaratilgan tizimning mavjudligidir. Kutubxonalar, tarjimalar va ilmiy markazlar orqali bilim uzluksiz ravishda keyingi avlodlarga yetkazilgan. Shu bilan birga, ilm-fan va madaniyat sohalarida amalga oshirilgan yutuqlar nafaqat o‘sha davr hududi uchun, balki butun Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq madaniyati uchun muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Temuriylar davrida Renessans ruhining o‘ziga xosligi shundan iboratki, ilm-fan, ta’lim, san’at va adabiyot bir-birini to‘ldirgan holda jamiyatning ma’naviy va intellektual rivojlanishini ta’minlagan. Bu davr ilmiy tafakkur, ijodiy fikrlash va madaniy yuksalishning yagona tizimi sifatida shakllangan. Shu bilan birga, Temuriylar homiyligi ostida ilmiy va madaniy markazlar, kutubxonalar va madrasalar faoliyati bilim merosini saqlash, kengaytirish va rivojlantirishga xizmat qilgan. Natijada, Temuriylar davri Markaziy Osiyoda Renessans ruhini uyg‘otgan, ilm-fan va madaniyatning yangi bosqichini boshlab bergan tarixiy davr sifatida qadrlanadi.

Xulosa

Temuriylar davri ilm-fan, ta’lim va madaniyat sohalaridagi yuksalishi bilan ajralib turadi. Madrasalar, kutubxonalar va ilmiy markazlar orqali bilim merosi shakllandi, san’at va adabiyot sohalarida yangi pog‘onaga ko‘tarilish kuzatildi. Bu davr ilmiy tafakkur, ijodiy fikrlash va madaniy rivojlanishning o‘ziga xos namunasi bo‘lib, tarixiy Renessans davri sifatida qadrlanadi. Temuriylar davri nafaqat o‘sha davr hududi uchun, balki butun Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq madaniyati uchun yuksak ilmiy va madaniy meros qoldirdi. Shu bilan birga, hukmdorlarning homiyligi, ilmiy va san’at markazlarini yaratish, tarjima va asarlarni saqlash kabi omillar Temuriylar davrining taraqqiyotini barqarorlashtirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov B. A. Amir Temur. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
2. Axmedov A. Temuriylar davrida ilm-fan va madaniyat. – Toshkent: Fan, 2000.
3. Azamat Ziyo. O‘zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000.
4. Bartold V. V. Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida. – Toshkent: Fan, 1990.
5. Bo‘riboy Ahmedov. Sohibqiron Amir Temur. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

6. Imomnazarov M. Milliy ma’naviyatimiz asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001.

**JAMIYATDA AXBOROT-KUTUBXONA KO‘RSATKICHLARINI
RIVOJLANTIRISH MASALALARI**

Razzaqova Madinabonu Mohirjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25 yo‘nalish talabasi.

E-mail: madinarazzaqova06@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429674>

Annotatsiya: Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan asrda axborot siyosati madaniy siyosatning bir bo‘lagi hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi, axborot oqimining ortib borishi hamda aholining bilimga bo‘lgan ehtiyojining kengayishi kutubxona faoliyatini yangi bosqichga olib chiqishi ko‘zda tutilmoqda.

Kalit so‘zlar: axborot-kutubxona, raqamli texnologiya, elektron resurs, axborot madaniyati, foydalanuvchi ehtiyojlari.

Абстрактный: В эпоху стремительного развития информационных технологий информационная политика является частью культурной политики. Развитие цифровых технологий, растущий поток информации и расширение потребности населения в знаниях, как ожидается, выведут библиотечную деятельность на новый уровень.

Ключевые слова: информационная библиотека, цифровые технологии, электронные ресурсы, информация.

Abstract: In an age of rapidly developing information technologies, information policy is a part of cultural policy. The development of digital technologies, the increasing flow of information, and the expansion of the population's need for knowledge are expected to bring library activities to a new level.

Keywords: library information, digital technology, electronic resource, information culture, user needs.

Kirish. Bugungi kunda axborot jamiyati shakllanib borayotgan sharoitda axborot-kutubxona muassasalarining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Kutubxonalar nafaqat kitob saqlanadigan maskan, balki bilim, ma’lumot va innovatsiyalar markazi sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Jamiyatda axborotga bo‘lgan talabning ortib borishi, ilmiy va ta’limiy faoliyatning rivojlanishi axborot-kutubxona xizmatlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Axborot-kutubxona, axborot-resurs markazlari va kutubxonalarda elektron katalog tuzish, axborotlarni yig’ish, saqlash, qidirish, uzatish, saralash, qayta ishlash kabi ishlar axborot texnologiyalarida amalga oshiriladigan ishlarning asosiy qismini tashkil etadi. Shuning uchun axborot-kutubxona texnologiyalariga alohida talablar qo’yiladi. Misol uchun **“Axborot-kutubxona faoliyati to’g’risida”**gi Qonunning 4-moddasida:

- foydalanuvchilarni axborot-kutubxona resurslaridan foydalanishini ta’minlash;
- foydalanuvchilarning intellektual, ma’naviy-axloqiy bilim olishlariga shart-sharoitlar yaratib berish;
- milliy madaniyatni tiklashga va yanada rivojlantirishga ko’maklashish;
- O‘zbekiston xalqining tarixiy, ma’naviy va madaniy merosini saqlash;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida axborot-kutubxona resurslaridan o‘zaro foydalanishni ta’minlash.[1]

Bu esa yosh avlodda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning muhim ijtimoiy vazifalaridan biri bo‘lib qoldi.

Axborot-kutubxona xizmatini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari

Raqamli kutubxonalar tashkil etish o‘z navbatida yoshlarga ko‘plab qulayliklarni taqdim etadi. Shuningdek, ularga masofadan turib elektron holatda kerakli kitoblarni topishlariga yordam beradi. Elektron kataloglar, raqamli kutubxonalar, onlayn ma’lumot bazalari ham o‘quvchilarga samarali xizmat ko‘rsatish imkonini yaratadi. Shu o‘rinda Alisher Sa’dullayev tomonidan yaratilgan **“Mutolaa”** loyihasining foydalanuvchilari ham yildan-yilga oshib borayotgani axborot-kutubxona tizimini rivojlanayotganining yaqqol misolidir[2]. Loyiha hozirgi paytda 1,4 milliondan ortiq foydalanuvchiga ega bo‘lib, o‘zida 4000 ga yaqin kitoblarning elektron va audio shakllarini mujassam etgan.

Axborot-kutubxona tizimining samarali faoliyati malakali mutaxassislariga bog‘liq. Shunday ekan xodimlarning axborot texnologiyalari, raqamli resurslar bilan ishlash va zamonaviy xizmat ko‘rsatish usullarini o‘zlashtirishi muhimdir. Ular kitobxonlarga qiziqishi va yoshiga mos xizmatlarko‘rsatishi kerak. Muhtaram Prezidentimizning Farmonida: **“Nashriyot va matbaa mutaxassislarini, axborot-kutubxona xodimlarini tayyorlash, malakasini oshirish va rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish kerak”**, - deya ta’kidlagani ham kitobxonlikka davlat siyosati darajasida qaralayotganligini ko‘rsatib bermoqda.[3]

Yoshlar orasida kitobxonlikni joriy etish va uni takomillashtirishga oid turli loyihalar kundan kunga rivojlanib bormoqda. Xususan, **“Yosh kitobxon”** tanlovini tashkil etish va

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o’tkazish kitobxonlikni keng targ’ib qilish va ommalashtirish, sohaga innovatsion ishlanmalarni yaratish imkoniyatlarini vujudga keltiradi. [4]. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlagani kabi: **“Har qanday yangi sivilizatsiya, Uyg’onish davri kitob va kutubxonalardan boshlanadi”**. [5] Haqiqatdan ham, Yangi O‘zbekiston o‘z uyg‘onish davri rivojini kutubxonalar faoliyatini tubdan yangilash va innovatsion g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etishdan boshlanadi. Chunki, hamma ilmiy-tadqiqot ishlarning asosi kutubxonalarda olib boriladi. Ilmiy-tadqiqot ishlari esa, davlatning taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Xulosa. Hozirgi zamon kutubxonashunoslarining umumiy yo‘nalishi jamiyatning har tomonlama axborotlashuvchi, milliy axborot infratuzilmalarini yaratish, yuksak axborot texnologiyalari yutuqlarini amaliyotga joriy qilish singari ijtimoiy va texnik hodisalarning g‘oyaviy-nazariy mazmunini aks ettirishdan iboratdir. Yangi O‘zbekiston strategiyasi – Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish borasidagi ulug‘vor ishlarning davomi sifatida xizmat qiluvchi loyihaga aylanib ulgurdi. Prezidentimiz adabiyotimizning bugungi kuni va ertangi istiqboli, ijodiy uyushmalar faoliyatining samaradorligini oshirish, adabiyotimiz rivoji uchun nafaqat yozuvchi va shoirlar, balki butun jamiyat mas’ul ekaniga e’tiborini qaratmoqda. Shunday ekan, axborot-kutubxona faoliyatida innovatsion usullarni qo‘llash avvalo soha vakillarining zimmasidagi mas’uliyatli ish faoliyati hisoblanadi. Albatta, axborot-kutubxona faoliyatida innovatsion usullarni qo‘llash, ko‘proq xorij tajribalarining o‘rganish va tahlil qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Mannonov Yu.O., K.G.Mavlyanov – “ Axborot-kutubxona texnologiyasi”- “Noshir” nashriyoti – Toshkent – 2013 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi PQ-9-son qarori
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi PQ-9-son qarori 2-ilova
4. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-dekabrda “2020-2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori
5. Yu.O.Mannonov, K.G.Mavlyanov – “ Axborot-kutubxona texnologiyasi”- “Noshir” nashriyoti – Toshkent – 2013 yil.
6. Dehqanova, G. A. (2020). ROLE OF VIDEO MATERIALS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. Мировая наука, (4 (37)), 23-25.

**ZAMONAVIY O‘ZBEK DRAMATURGIYASIDA AN‘ANAVIY VA YANGI
JANRLARNING UYG‘UNLASHUVI**

Sayliyeva Umida Muxtorkuli qizi

O‘zDSMI, Teatr san’ati mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Umidasayliyeva94@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429688>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasida an‘anaviy (drama, komediya, tragediya, tarixiy drama) va yangi (psixologik drama, tragikomediya, monodrama, ramziy hamda eksperimental dramaturgiya) janrlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi. Janrlar sintezi natijasida badiiy ifoda imkoniyatlarining kengayishi, qahramon ruhiyatini chuqur ochish, milliylik va zamonaviylikning birlashuvi hamda sahnaviy ta’sirchanlikning ortishi yoritiladi. Maqolada zamonaviy dramaturgik tafakkurdagi yangilanishlar va ularning estetik ahamiyati asoslab beriladi.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимное сочетание традиционных (драма, комедия, трагедия, историческая драма) и новых (психологическая драма, трагикомедия, монодрама, символическая и экспериментальная драматургия) жанров в современной узбекской драматургии. Показано, что жанровый синтез расширяет художественные возможности, углубляет раскрытие внутреннего мира героя, объединяет национальные и современные тенденции и усиливает сценическую выразительность. Обосновывается эстетическое значение обновлений в современном драматургическом мышлении.

Abstract: This article examines the interaction and synthesis of traditional genres (drama, comedy, tragedy, historical drama) and modern forms (psychological drama, tragicomedy, monodrama, symbolic and experimental dramaturgy) in contemporary Uzbek drama. The study highlights how genre integration expands artistic expression, deepens the portrayal of characters’ inner worlds, combines national and modern elements, and enhances stage impact. The aesthetic significance of these innovations in modern dramaturgical thinking is also substantiated.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasi, janrlar uyg‘unlashuvi, an‘anaviy janrlar, yangi janrlar, psixologik drama, tragikomediya, monodrama, ramziy drama, eksperimental dramaturgiya, badiiy-estetik tahlil

Ключевые слова: современная узбекская драматургия, синтез жанров, традиционные жанры, новые жанры, психологическая драма, трагикомедия, монодрама,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

символическая драма, экспериментальная драматургия, художественно-эстетический анализ

Keywords: *contemporary Uzbek dramaturgy, genre synthesis, traditional genres, modern genres, psychological drama, tragicomedy, monodrama, symbolic drama, experimental dramaturgy, artistic and aesthetic analysis*

Dramaturgiya adabiyotning ta’sirchan va ijtimoiy ahamiyatga ega turlaridan biri bo’lib, unda jamiyat hayoti, inson ruhiyati, davr muammolari sahna vositasida ifodalanadi [1.34]. O’zbek dramaturgiyasida ham uzoq tarixiy taraqqiyot yo’lini bosib o’tib, bugungi kundagi yangi bosqichga ko’tarildi. Ayniqsa, mustaqillik yillarida dramaturgiyada mavzu, janr va badiiy shakl jihatidan sezilarli o’zgarishlar yuz berdi [2.102].

Zamonaviy o’zbek dramaturgiyasining muhim xususiyatlaridan biri — an’anaviy janrlar bilan yangi dramaturgik izlanishlarning uyg’unlashuvidir [3.34]. Bu jarayon milliy adabiyotimizning uzviyligi, davomiyligi va yangilanishini ta’minlamoqda [4.112]. Ushbu maqolada an’anaviy dramaturgiya asoslari, yangi janrlarning shakllanishi hamda ularning o’zaro sintezi masalalari atroflicha tahlil qilinadi.

O’zbek dramaturgiyasining shakllanishi va an’anaviy janrlar. O’zbek dramaturgiyasining ildizlari xalq og’zaki ijodi, marosim tomoshalari, xalq teatr san’ati va mumtoz adabiyot bilan bog’liq [5.56]. Qadimdan xalq orasida “maskarabozlik”, “qiziqchilik”, “xalq tomoshalari” mavjud bo’lib, ular keyinchalik professional teatr va dramaturgiya rivojiga zamin yaratdi. XX asr boshlarida o’zbek dramaturgiyasi mustaqil adabiy janr sifatida shakllana boshladi. Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Mannon Uyg’ur, Komil Yashin singari ijodkorlar an’anaviy dramaturgiyaning asoschilaridir. Bu davr pyesalarida:

- realizm tamoyili,
- aniq syujet va konflikt,
- xalqona til va obrazlar,
- tarbiyaviy va ma’rifiy g’oya ustuvor bo’lgan.

An’anaviy dramaturgiyada asosan tragediya, komediya va drama janrlari yetakchilik qildi [6.56]. Tragediyalarda tarixiy fojealar, millat taqdiri, shaxs va jamiyat to’qnashuvi aks ettirilgan bo’lsa, komediyalarda ijtimoiy illatlar kulgi vositasida fosh etildi. Drama janrida esa insoniy munosabatlar, axloqiy muammolar yoritildi.

An’anaviy dramaturgiyaning badiiy xususiyatlari. An’anaviy o’zbek dramaturgiyasiga xos bo’lgan bir qator badiiy belgilar mavjud. Avvalo, syujetning izchilligi va voqealar mantiqiy rivoji muhim o’rin tutadi. Konfliktlar asosan tashqi xarakterga ega bo’lib, qahramonlar o’rtasidagi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ijtimoiy yoki oilaviy ziddiyatlar orqali ochib beriladi. Bundan tashqari, obrazlar aniq va ravshan xarakterga ega bo‘lib, ijobiy va salbiy qahramonlar o‘rtasidagi farq yaqqol seziladi. Til soddaligi, xalqona iboralar va dialoglarning tushunarliqligi tomoshabin bilan tez aloqa o‘rnatishga xizmat qiladi. Mazkur an‘analar uzoq yillar davomida o‘zbek dramaturgiyasining asosiy mezonini bo‘lib keldi va bugungi dramaturgiya uchun ham muhim tayanch vazifasini bajaradi.

Zamonaviy dramaturgiyada yangi janr va uslublarning paydo bo‘lishi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida jamiyat hayotida yuz bergan tub o‘zgarishlar dramaturgiyada ham yangi yo‘nalishlarni yuzaga keltirdi[7.98]. Globallashuv, texnologik taraqqiyot, shaxs erkinligi va ongning murakkablashuvi dramaturgik tafakkurga o‘z ta’sirini ko‘rsatdi.

Natijada o‘zbek dramaturgiyasida quyidagi yangi janr va shakllar paydo bo‘ldi:

psixologik drama – inson ichki olami, ruhiy ziddiyatlarni tasvirlashga yo‘naltirilgan;

falsafiy drama – hayot ma’nosi, vaqt, inson va borliq masalalarini ko‘taradi;

ramziy va metaforik pyesalar – bevosita voqeadan ko‘ra timsollar orqali ma’no beradi;

monodrama – bitta qahramon ruhiy holati orqali g‘oya ifodalanadi;

absurd elementli asarlar – hayotdagi mantiqsizlik va begonalashuvni ochib beradi.

Bu janrlarda an‘anaviy syujetdan ko‘ra ichki konflikt, dialoglarning falsafiyliigi va ramziy ma’nosi ustuvor bo‘lib boradi.

Yangi dramaturgiyada badiiy tafakkurning o‘zgarishi

Zamonaviy dramaturgiyada badiiy tafakkur sezilarli darajada yangilandi[8.67]. Agar an‘anaviy dramaturgiyada voqea markazda turgan bo‘lsa, zamonaviy asarlarda inson ongidagi jarayonlar asosiy e’tiborga chiqdi. Qahramonlar ko‘pincha ichki monologlar, ramziy suhbatlar orqali ochiladi. Dialoglar qisqa, lekin mazmunan chuqur bo‘lib, tomoshabinni faol mushohadaga undaydi. Sahna bezagi, vaqt va makon tushunchalari ham shartli tus oladi. Bu esa dramaturgiyaning estetik imkoniyatlarini kengaytiradi.

An‘anaviy va yangi janrlarning uyg‘unlashuv[9.17]. Zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasida eng muhim jarayon — an‘anaviylik va yangilikning sintezidir. Ko‘plab dramaturglar milliy dramaturgiya tajribasidan voz kechmagan holda, uni zamonaviy shakllar bilan boyitmoqda[10.23].

Masalan, tarixiy drama janrida yozilgan asarlarda an‘anaviy syujet saqlangan holda, zamonaviy insonning dunyoqarashi va ruhiy izlanishlari aks ettiriladi. Komediyalarda esa an‘anaviy kulgi unsurlari bilan birga satira, istehzo va ramziy ma’no kuchayadi.

Bu uyg‘unlik natijasida dramaturgiya:

milliy ruhni saqlab qoladi;

zamonaviy muammolarni yoritadi;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tomoshabinning estetik didini oshiradi.

Zamonaviy dramaturgiyada milliylik va umuminsoniylik. An’anaviy va yangi janrlar uyg’unlashuvi dramaturgiyada milliylik va umuminsoniylik muvozanatini ta’minlaydi. Milliy qadriyatlar, urf-odatlar, mentalitet sahnada aks etar ekan, ular global muammolar bilan uyg’un holda talqin etiladi. Bu holat o’zbek dramaturgiyasining jahon teatr san’ati bilan hamnafas bo’lishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, dramaturgiya milliy o’zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash vazifasini ham bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o’zbek dramaturgiyasida an’anaviy va yangi janrlarning uyg’unlashuvi adabiy jarayonning muhim va tabiiy bosqichidir. Bu sintez dramaturgiyaning badiiy imkoniyatlarini kengaytirib, uni mazmun va shakl jihatidan boyitmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimi, o’zgaruvchan va globalizatsiyalashgan dunyoda, yangi pedagogik texnologiyalarni o’z ichiga olgan innovatsion yondashuvlarni qo’llashni talab qiladi.

An’anaviy dramaturgiya milliylik va tarixiy xotirani saqlashga xizmat qilsa, yangi janrlar zamonaviy tafakkur, falsafiy qarash va estetik izlanishlarni olib kiradi. Ularning uyg’unlashuvi natijasida o’zbek dramaturgiyasi bugungi davr talablariga javob beradigan, chuqur va ta’sirchan san’at turiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati:

1. Aristotel. Poetika. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 160 b.
2. Anton Chexov. Tanlangan pyesalar. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 1985. – 320 b.
3. Hamza Hakimzoda Niyoziy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1988. – 368 b.
4. Maqsud Shayxzoda. Dramaturgik asarlar. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 1975. – 284 b.
5. Uyg’un. Pyesalar. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1974. – 256 b.
6. Sayliyeva, Mashkura, Jasmina, Safarboyeva. (2025). MUSIQA TEATRIDA TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO’LLASH. 214-216 b.
7. Erkin Vohidov. Dramaturgiya. – Toshkent: Sharq, 2001. – 224 b.
8. Sharof Boshbekov. Tanlangan pyesalar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2005. – 208 b.
9. Usmon Azim. Sahna asarlari. – Toshkent: Sharq, 2010. – 216 b.
10. Ozod Sharafiddinov. Tanqidiy maqolalar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2004. – 304 b.

**SIFATLI TA’LIM-YOSHLARNING KELAJAGI, MILLATNING
TARAQQIYOTI**

Xasanboyeva Xosiyatxon Mahammadin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Logopediya yo`nalishining BU-25 guruh talabasi.

Email: xosiyatxon04032007@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o`qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429737>

Annotatsiya: Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarning markazida ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish masalasi turibdi. Sifatli ta’lim har bir yoshning oz iqtidorini ro‘yobga chiqarishi uchun imkoniyatlar eshigini ochadi. Tanqidiy fikrlashni shakllantiradi, yoshlarning muammolarga kreati yondashishi va mustaqil qaror qabul qila olishini o`rgatadi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston Strategiyasi, sifatli ta’lim, inson qadri, o‘qituvchi nufuz, boshlang‘ich ta’lim, Al-Xorazmiy shaharchasi, ilm-fan, taraqqiyot.

Аннотация: В центре широкомасштабных реформ, осуществляемых на пути построения Нового Узбекистана, стоит вопрос коренного совершенствования системы образования. Качественное образование открывает перед каждым молодым человеком двери возможностей для реализации своего потенциала и таланта. Оно формирует критическое мышление, развивает у молодежи креативный подход к решению проблем и обучает навыкам принятия самостоятельных решений.

Ключевые слова: Стратегия Нового Узбекистана, качественное образование, достоинство человека, авторитет учителя, начальное образование, городок Аль-Хорезми, наука, прогресс.

Abstract: The radical improvement of the education system is at the heart of the large-scale reforms being implemented toward building New Uzbekistan. Quality education opens doors of opportunity for every young person to realize their potential and talents. It fosters critical thinking, encourages a creative approach to problem-solving, and teaches youth how to make independent decisions.

Keywords: New Uzbekistan Strategy, quality education, human dignity, prestige of the teacher, primary education, Al-Khwarizmi town, science, progress.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Insoniyat tarixining barcha bosqichlarida davlatlarning qudrati va xalqlarning farovonligi bevosita ta’lim sifati bilan bog’liq bo’lib kelgan. Yangi O’zbekiston poydevorini barpo etishda sifatli ta’lim – yoshlarning nafaqat professional kelajahi, balki butun millatning intellektual suverenitetini ta’minlovchi poydevor hisoblanadi. Sifatli ta’lim tizimi orqali shakllangan tanqidiy fikrlash, kreativlik va moslashuvchanlik ko’nikmalari yosh avlodni murakkab global muammolarga yechim topa oladigan yetuk shaxs sifatida tarbiyalaydi. Ta’lim sifati bevosita pedagogning mahorati va ta’lim jarayoniga tatbiq etilayotgan innovatsion texnologiyalarga bog’liq bo’ladi. Insoniyat tarixining barcha bosqichlarida davlatlarning qudrati va xalqlarning farovonligi bevosita ta’lim sifati bilan bog’liq bo’lib kelgan. Yangi O’zbekiston poydevorini barpo etishda sifatli ta’lim - yoshlarning nafaqat professional kelajagi, balki butun millatning intellektual suverenitetini ta’minlovchi poydevor hisoblanadi.

Sifatli ta’lim tizimi orqali shakllangan tanqidiy fikrlash, kreativlik va moslashuvchanlik ko’nikmalari yosh avlodni murakkab global muammolarga yechim topa oladigan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashning asosiy vositasidir. Ta’lim sifati esa, o’z navbatida, pedagogning kasbiy mahorati va ta’lim jarayoniga tatbiq etilayotgan innovatsion texnologiyalarga uzviy bog’liqdir.

Ushbu yo’nalishdagi islohotlarning amaliy ifodasi sifatida maktabgacha ta’lim tizimidagi keskin o’zgarishlarni ko’rish mumkin. Xususan, “So’nggi sakkiz yil davomida bog’chalarda o’rinlar soni 2,5 milliontaga ko’paytirilib, qamrov darajasi 78 foizga yetkazildi. Milliy strategiyaga muvofiq, bu ko’rsatkichni yanada oshirish maqsadida har yili qo’shimcha 20 ming o’rin yaratish rejalashtirilgan”. [1]

Shuningdek, ta’limni raqamlashtirish va zamonaviy infratuzilmani shakllantirish bo’yicha amalga oshirilayotgan loyihalar, xususan, “Al-Xorazmiy shaharchasidagi 543 ta maktabdan 110 tasining boshlang’ich sinf o’quvchilari zamonaviy noutbuklar bilan ta’minlangani” [2] yoshlarga yaratilayotgan imkoniyatlarning yorqin na’munasidir. Bunday texnologik yondashuv boshlang’ich ta’lim bosqichidanoq o’quvchilarning raqamli savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kitlaganlaridek “Yoshlarning kitob oqishga bo’lgan qiziqishini kuchaytirishga, ularning kitob bilan do’st bo’lishiga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e’tibor qaratish lozim” [3]. Yoshlar orasida kitobxonlikni rivojlantirish uchun oila, maktab va jamiyat birgalikda harakat qilishi zarur. To’g’ri muhit, qiziqarli kitoblar va zamonaviy yondashuvlar orqali yoshlarning kitobga bo’lgan qiziqishini oshirish mumkin. Kitob o’qiydigan yoshlar esa kelajakda bilimli, ongli va barkamol insonlar bo’lib yetishadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yoshlarga qaratilayotgan e’tibor, ularni bilim bo’lishi, ko’p kitoblar mutolaa qilishlari o’z kelajaklari uchun investitsiya bo’ladi. “O’zbekiston - 2030” strategiyasi: Inson qadri, xalq manfaati. “Har bir insonga o’z salohiyatini ro’yobga chiqarish uchun munosib sharoit yaratish: Ta’lim, sog’liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish”[4]. Strategiya amalga oshsa, 2030-yilga borib O’zbekiston fuqarosi nafaqat ijtimoiy himoyalangan, balki o’z sohasi bo’yicha raqobatga kirisha oladigan zamonaviy kadr sifatida shakllanadi. Bundan tashqari, yurtimizda yoshlar kelajagi uchun xususiy maktablar o’z faoliyatini olib bormoqda. Prezident maktabini tashkil etishdan ko’zlangan asosiy maqsad ta’lim jarayonida ilg’or texnologiyalarni qo’llash orqali iqtidorli yoshlarni aniqlash va o’qitish tizimini shakllantirish, shuningdek, ularni qo’llab-quvvatlash hamda rag’batlantirish, ma’naviy boy, intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash kafolatlarini ta’minlashdan iborat. Shuningdek, ta’lim muassasalari tabiiy va aniq fanlarni chuqur o’rgatish, xorijiy tillar, muhandislik hamda axborot texnologiyalarini o’zlashtirishni tashkil etish, o’quvchilarning innovatsion g’oyalarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Yana bir o’ziga xos xususiyati shundaki, o’quvchilarni o’qitish va ular bilimini baholashning zamonaviy uslublarini, shuningdek, ta’lim dasturlarining integratsiyalashuviga asoslangan o’qitishning fanlararo yondashuvini joriy qilish va keyinchalik ijobiy tajribani respublika xalq ta’limi tizimiga tatbiq etish rejalashtirilgan. O’quvchilarni kasb-hunarga yo’naltirish, ularda yetakchilik ko’nikmalari va notiqlik san’atini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash, axborotni izlash, tahlil qilish va qayta ishlash, olingan bilimlarni amaliyotda qo’llash bo’yicha malakasini oshirib boradi.

Ma’lumotlarga ko’ra, “2022 yilda Prezident ta’lim muassasalari agentligi tizimida 197 ta ta’lim tashkilotlari faoliyat yuritgan bo’lsa, 2023 yilda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzurida Ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari agentligi etib qayta tashkil etildi. Tizimdagi ta’lim tashkilotlari soni 208 taga yetdi. Bular 14 ta Prezident maktabi, 9 ta ijod maktabi, 182 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internat, Pedagogik mahorat va xalqaro baholash ilmiy-amaliy markazi, “Yangi O’zbekiston” universiteti, Renessans bolalar oromgohidir”[5]. Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar namuna sifatida tashkil etilib, ularda butunlay yangicha uslubdagi o’qitish tizimi shakllantirildi. Maxsus maktablarda iqtidorli yigit-qizlar uchun xalqaro standartlarga mos bo’lgan eng ilg’or tajriba va texnologiyalar asosida bilim berish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Dastlab har bir hududda bittadan Prezident maktablari, ijod va ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari faoliyati yo’lga qo’yildi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Prezident maktablari tashkil etilishi ta’lim sifatining ilg’or andozalari qo’llanilayotganidan dalolat bersa, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar maktab ta’limi, ijodkorlikni qo’llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda. Ularda nafaqat til va adabiyot, balki tabiiy va aniq fanlar ham chuqurlashtirilgan tarzda o’qitilishi ortidan “o’xshash” mutaxassisliklarni yana o’qishga turg’izish imkoni yuzaga keldi.

Ma’lumotlarga sifatida shuni aytish joizki, “O’zbekistonda 10200 ga yaqin umumta’lim maktabi mavjud bo’lib, ularning 2750 ga yaqini shaharlarda, 7400 dan ortig’i qishloqlarda faoliyat ko’rsatmoqda. Ularda 6 million 400 mingga yaqin nafar o’quvchi tahsil olmoqda”[6]. Yildan yilga soni ko’payib borayotgan o’quvchilarning kelajagi ular bugun olayotgan bilimga bevosita bog’liq.

Xulosa qilib aytganda sifatli ta’lim -jamiyat rivojining eng muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, yoshlar uchun berilayotgan bilim va tarbiya nafaqat ularning shaxsiy kelajagini, balki butun millatning ertangi kunini belgilab beradi. Zamonaviy, chuqur va amaliy bilimga ega bo’lgan yoshlar har qanday sohada muvaffaqiyatga erishib, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo’sha oladi. Shu bois, ta’lim sifatini oshirish, o’qitish jarayoniga ilg’or metodlarni joriy etish va yoshlarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini kuchaytirish eng ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki bilimli, tafakkuri keng va mustaqil fikrlay oladigan avlod -kuchli davlat va taraqqiy etgan jamiyatning poydevoridir. Demak, sifatli ta’limga qaratilgan e’tibor-bu nafaqat bugungi kun uchun, balki kelajak avlodlar farovonligi va millat ravnaqi uchun muhim investitsiyadir. Ta’limga kiritilgan sarmoya-kelajakka tikilgan eng ishonchli sarmoyadir. Zero, bilimli avlodgina kuchli davlatni, farovon jamiyatni va yuksak ma’naviyatni barpo eta oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ta’lim tizimini rivojlantirish bo’yicha takliflar taqdimot qilindi. <https://president.uz>
2. Mirziyoyev. Sh. M. “Erkin,obod va farovon mamlakatni - yangi O’zbekistonni barchamiz birgalikda barpo etamiz”. “O’zbekiston” Toshkent-2023.
3. O’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O’zbek tili va adabiyoti folklor instituti. Toshkent-2025, 93-bet
4. O’zbekiston Respublikasi prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O’zbekiston-2030 strategiyasi to’g’risida”gi pf-158-son farmoni. lex.uz (qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi). “O’zbekiston-2030” strategiyasi: Inson qadri, xalq manfaati.
5. “Yangi O’zbekistonda uzluksiz ta’lim”. Ulug’bek Inoyatov, “Yangi asr avlodi”, 2024-yil, 83-bet.
6. “Yangi O’zbekistonda uzluksiz ta’lim”. Ulug’bek Inoyatov, “Yangi asr avlodi”, 2024-yil, 82-bet.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

7. Dehqanova, G. A. (2024). SAMARALI MULOQOT VA INNOVATION TEXNOLOGIYALARGA TAYYORLASHNING ILMIY-METODIK JIHATLARINI TAKOMILLASHTIRISH. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 550-555.

EKOLOGIYA VA ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISH, “YASHIL MAKON” - KELAJAK UCHUN SARMOYA

Abdurashidova Dilfuza Akmaljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: dilfuzaabdurashidova3@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431679>

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda global miqyosda kuzatilayotgan ekologik muammolar, xususan, iqlim o’zgarishi va tabiat ifloslanishining shahar hamda tumanlar ekotizimiga ta’siri tahlil qilingan. O’zbekistonda amalga oshirilayotgan “Yashil makon” umummilliy loyihasining mazmun-mohiyati, uning hududlarni ko’kalamzorlashtirish va aholi salomatligini saqlashdagi strategik ahamiyatiga to’xtalib o’tgan. Shuningdek, maqolada ekologik ahvolni yaxshilashda zamonaviy texnologiyalarni qo’llash va yosh avlodning ekologik madaniyatini yuksaltirish masalalari yoritilgan

Kalit so’zlar: ekologiya, atrof-muhit muhofazasi, Yashil makon, urbanizatsiya, ekologik madaniyat, iqlim o’zgarishi, barqaror rivojlanish.

Abstract: The article analyzes the impact of global environmental problems, in particular, climate change and pollution on the ecosystem of cities and districts. The essence of the national project "Green Space" implemented in Uzbekistan, its strategic importance in greening territories and maintaining public health, is discussed. The article also discusses the use of modern technologies in improving the ecological situation and raising the ecological culture of the younger generation.

Keywords: ecology, environmental protection, Green Space, urbanization, ecological culture, climate change, sustainable development.

Аннотация: В статье анализируется влияние глобальных экологических проблем, в частности, изменения климата и загрязнения окружающей среды, на экосистему городов и районов. Рассматривается сущность национального проекта «Зеленое пространство», реализуемого в Узбекистане, его стратегическое значение в озеленении территорий и поддержании общественного здоровья. В статье также обсуждается использование

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

современных технологий для улучшения экологической ситуации и повышения экологической культуры молодого поколения.

Ключевые слова: *экология, охрана окружающей среды, зеленое пространство, урбанизация, экологическая культура, изменение климата, устойчивое развитие.*

Ona tabiat - umumiy uyimiz: Ekologik barqarorlik sari qadam Bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri - bu ekologik muvozanatni saqlashdir. Iqlim o'zgarishi, havo haroratining ko'tarilishi va tabiiy resurslarning kamayishi bizdan faqat kuzatuvchi emas, balki faol himoyachi bo'lishni talab qilmoqda. Urbanizatsiya jarayoni tezlashgani sayin, shaharlarda havoning ifloslanishi va "issiq orolcha" effekti yaqqol sezilmoqda. Sanoat korxonalari va transport vositalaridan chiqayotgan tutunlar aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu vaziyatni yaxshilash uchun quyidagi choralar hayotiy zaruratga aylandi: Yashil belbog'lar yaratish: Shahar atrofida va ichida sanoat hududlarini aholi yashash joylaridan ajratuvchi daraxtzorlar barpo etish ko'zda tutilgan.[1]

Atrof-muhitning holati bevosita inson salomatligi va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini belgilaydi. Ekologik inqirozlar nafaqat tabiatga, balki insonning fiziologik va kognitiv rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi albatta. Atrof-muhitning ozodaligi faqatgina sog'liq uchun emas insonni kayfiyatiga ham ta'sir ko'rsatadi va psixologiyasiga ta'sir qiladi.

Chiqindilarni boshqarish: “Nol chiqindi” (Zero Waste) tamoyili asosida chiqindilarni saralash va qayta ishlash tizimini tumanlar darajasida yo'lga qo'yish. “Yashil makon” - kelajak uchun sarmoya- barchamizga ma'lum ona ta'biat bizning hayotimizning yarmi hisoblanadi. O'zbekiston Prezidenti tashabbusi bilan boshlangan “Yashil makon” umummilliy loyihasi shunchaki daraxt ekish kampaniyasi emas, balki xalqimizning tabiatga bo'lgan munosabatini o'zgartirgan strategik harakat hisoblanadi.[2] “Yashil makon” umummilliy loyihasi dasturlarida atrof muhit ob'ektlarini (havo, suv, yer, tuproq, yer qa'ri, bioxilma-xillik, qo'riqlanadigan tabiiy hududlar) inson ta'siri hamda boshqa salbiy ta'sir qiluvchi omillardan saqlash va sifatini ta'minlash hamda, sanoat ishlab chiqarishi, urbanizatsiya ko'lami keskin kengayishi va aholi punktlariga tushayotgan ekologik yukni kamaytirish mexanizmlarini takomillashtirish rejalari ishlab chiqilgan va amalga oshirilmoqda.

Shuni ta'kidlash lozimki, bu sohada xalqaro hamkorlik munosabatlarida ham davlatimiz faol qatnashadi. O'zbekiston Respublikasi 1993-yil 18-mayda Ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risidagi Vena konventsiyasiga va Ozon qatlamini yemiruvchi moddalar bo'yicha Monreal protokoliga qo'shildi, O'zbekiston 1993-yildan buyon BMTning Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi hadli konventsiyasining (N'yu-York, 1992-yil may) a'zosi hisoblanadi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Xalqaro darajada aholi hayot sifatini yaxshilash borasida qabul qilingan eng muhim xujjat - Birlashgan millatlar tashkilotining (BMT) 2015-yilda qabul qilingan “Barqaror rivojlanish maqsadlari” bo‘lib, ular butun dunyo aholisi duch kelayotgan asosiy muammolarni hal etishga qaratilgan 17 ta o‘zaro bog‘liq maqsaddan iborat.[3] O‘zbekistonda 2030-yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar rejasi ishlanib, unda 16 ta milliy barqaror rivojlanish maqsadi, 125 ta vazifa belgilanib olindi. Milliy maqsadlardan iqlim o‘zgarishi va uning oqibatlariga qarshi kurash bo‘yicha tezkor choralarni qabul qilish, quruqlik ekotizimlarini himoyalash va tiklash, ulardan oqilona foydalanishga ko‘maklashish, o‘rmonlardan oqilona foydalanish, cho‘llanishga qarshi kurashish, erlarning emirilishini to‘xtatish va ortga qaytarish, bioxilma-xillikning yo‘qolib ketish jarayonini to‘xtatish vazifalari belgilandi.

Ekotizimlar va biologik xilma-xillik iqtisodiy rivojlanish va kambag‘allikni kamaytirish uchun muhim bo‘lgan asosiy tovar va xizmatlar asosida yotadi. SHu nuqtayi nazardan ekotizimlar va biologik xilma-xillikni barqaror boshqarish ilmiy, ekologik, ijtimoiy va rivojlanish masalalarida markaziy o‘rin tutadi.[4] Respublikada ekotizimlarni himoya qilish va tiklash, ko‘kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish va yashil maydonlarni kengaytirish borasida “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirilishi muhim qadam bo‘ldi Ushbu loyiha doirasida yiliga 200 million tup daraxt va buta ko‘chatlarini ekish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni amaldagi 8 foizdan 30 foizga oshirish reja qilingan. “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida yiliga 200 million tup daraxt va buta ko‘chatlarini ekish, shu orqali shaharlardagi yashil maydonlarni hozirgi 8 foizdan 30 foizga oshirish rejalashtirilgan.

Hozirda barcha shahar va qishloqlarda daraxt ekish bo‘yicha keng ko‘lamda ish olib borilayotgani tahsinga sazovor. Shu bilan birga har yili kuz va bahor oylarida ekiladigan daraxtlar parvarishiga, ularning keyingi taqdiriga ham e‘tibor qaratilishi bu juda ham muhim hisoblanadi. Daraxtlarni ko‘p ekish, o‘zidan fitonsid modda ishlab chiqaruvchi archalarni ekib parvarish qilishimiz albatta, barchamizni sog‘lig‘imiz uchun ham jua foydalidir.

Ekalogiyani asrash barchamizning burchimiz, tabiatni muhofaza qilish, atrof-muhitni toza saqlash bu sog‘ligimiz uchun ham juda muhim hisoblanadi. Kelajak avlodlarimiz sog‘lom bo‘lishlari uchun ham ekalogiyani asrashimiz muhim.O‘zidan fitonsid ajratuvchi o‘simliklarni ko‘proq ekish va “Yashil makon” muhitini yanada ko‘paytirishimiz juda ham zarur albatta.

Mamlakatimizning ham bugungi kunda tabiatga bo‘lgan munosabati tubdan o‘zgardi. Artof-muhit muhofozasi,insonlarda ekologik madaniyatning shakllanishi,tabiat go‘zalligini yanada oshirish borasidagi ishlari yanada rivojlanmoqda.. [5] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Sh.M. Mirziyoyev raisligida 2021-yil 2-noyabrda o’tkazilgan videoselektor yig’ilishida belgilangan ustuvor vazifalardan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan amalga oshiriladigan ishlarni samarali tashkil etildi.[6] “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida hududlarda ko‘chat ekish, ko‘kalamzorlashtirish va obodonlashtirishga doir tadbirlarda faol ishtirok etish; mahalliy Kengashlar deputatlarini keng jalb etgan holda, “Yashil makon” umummilliy loyihasida belgilangan vazifalarning ijrosining ta’minlanishi holati yuzasidan ta’sirchan parlament va jamoatchilik nazoratini olib borish.

Atrof-muhitni muhofaza qilish - bu faqat davlatning ishi emas, balki har bir fuqaroning vijdoniy burchidir. "Yashil makon" loyihasi doirasida ekilgan bitta nihol ertaga katta bir bog‘ga, toza havoga va sog‘lom kelajakka aylanadi. Shahar va tumanlarimizni yashil makonga aylantirish o‘z qo‘limizda.

Foydalanilga adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi to‘g‘risida. (Ekologik vaziyatni yaxshilash va "Yashil makon" loyihasini kengaytirish bandlari). Toshkent, 2023-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2030-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PF-5863-son Farmoni. 2019-yil 30-oktabr.
3. Mirziyoyev Sh.M. "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasidagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan videoselektor majlisidagi nutqi. 2021-2024 yy.
4. Alibekov L.A. "Ekologiya va tabiatdan foydalanish". O‘quv qo‘llanma. Toshkent, "O‘zbekiston", 2020. - 240 b.
5. Ergashev A., Ergashev T. "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish". Darslik.
8. DILFUZA, A. "THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCIES ON THE GLOBAL ECONOMY." *EUROPEAN JOURNAL OF MANAGEMENT, ECONOMICS AND BUSINESS* Учредители: AMO Publisher 1.3 (2024): 201-205.

**XORAZMSHOHLAR DAVLATINING MO’G’ULLAR ISTILOSIDAN
MAG’LUBIYATGA UCHRASHIGA SABAB BO’LGAN HARBIY-SIYOSIY OMILLAR.**

Ibrohimova Salimaxon Shuhrat qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti tarix yo‘nalishi TRX-AU-25-guruh talabasi

E-mail: ibrohimova1501@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431699>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Chingizxon istilosi davrida Xorazmshohlar davlati harbiy-siyosiy ahvoli, qo‘shin holati, mo‘g‘ullar imperiyasi qo‘shin holati, mo‘g‘ullar istilosi muvaffaqiyatlarini ta‘minlagan hamda Xorazmshohlar mag‘lubiyatiga sabab bo‘lgan omillar yoritilgan. Tadqiqot natijalari bir qancha manba va adabiyotlar tahlili o‘laroq shuni ko‘rsatdiki, tanlangan mavzu dolzarb va ahamiyatli, shu bilan birga ancha bahsli bo‘lib, Xorazmshohlar davlatining Chingizxon yurishlaridan mag‘lubiyatga uchrashiga sabab bo‘lgan bir qancha muhim va murakkab omillar mavjud. Ushbu maqolada shu sabablarga batafsil to‘xtalib o‘tishga harakat qilindi.

Kalit so‘zlar: Muhammad Xorazmshoh, mo‘g‘ullar, Chingizxon, Qoraxitoylar, Turkon Xotun, Jo‘chi, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Jebe.

Abstract: This article describes the military-political situation of the Khorezmshahs during the conquest of Genghis Khan, the state of the army, the state of the army of the Mongol Empire, the factors that contributed to the success of the Mongol conquest and the defeat of the Khorezmshahs. The results of the study through the analysis of several sources and literature showed that the chosen topic is relevant and significant, and at the same time it is quite controversial, there are several important and complex factors that contributed to the defeat of the state of Khorezmshahs from the campaigns of Genghis Khan. This article has been tried to elaborate on the reasons for this.

Keywords: Muhammad Khorezmshah, Mongols, Genghis Khan, Karachines, Turkon Khotun, Jochi, Jalal ad-Din Manguberdi, Temur Malik, Jebe.

Аннотация: В этой статье описывается военно-политическая ситуация хорезмшахов во время завоевания Чингисхана, состояние армии, состав армии Монгольской империи, факторы, способствовавшие успеху монгольского завоевания и поражению хорезмшахов. Результаты исследования на основе анализа различных источников и литературы показали, что выбранная тема актуальна и значима, и в то же

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

время она довольно спорна; существует несколько важных и сложных факторов, способствовавших поражению государства Хорезмшахов в ходе походов Чингисхана. В этой статье пытались подробнее объяснить причины этого.

Ключевые слова: Мухаммад Хорезмшах, монголы, Чингисхан, карачинцы, Туркон Хотун, Джучи, Джалал ад-Дин Мангуберди, Темур Малик, Джебе.

Xorazmshoh Alouddin Muhammad davri Xorazmshohlar davlatining gullab-yashnagan, shu bilan birga inqirozga yuz tutgan davriga to’g’ri keladi. O’z davrida “Iskandari Soniy” unvoni bilan mashhur bo’lgan Xorazmshoh Muhammad o’z faoliyati davomida juda ko’plab janglar va harbiy yurishlar olib boradi. Dastlabki paytlarda Islom olamining himoyachisi sifatida katta shuhrat va ehtiromga sazovor bo’ladi.

Davlatga katta xavf solayotgan Qoraxitoylarni uzil-kesil mag’lub etib, ularni mamlakatdan 1210-yilda batamom quvib chiqaradi.

Uning xalq orasida ham, qo’shin orasida ham obro’si nihoyatda ortadi.

Uning davrida qo’shimlar soni juda kengayadi. Manbalardagi ma’lumotlarga qaraganda, Xorazmshoh Muhammad o’z hukmronligining dastlabki yillarida 70 mingga yaqin otliq askarlarni namoyish qilishi mumkin edi.¹¹

1218-yilda Muhammad Xorazmshoh yalpi qo’shinlar ko’rigini o’tkazadi. Unda 150 ming otliq, 100 ming piyoda askar qatnashadi.

Irbil hokimining elchisi Muzaffariddin Ko’k Bo’ri Xorazmdan qaytib kelgach, o’z hukmdoriga Muhammad Xorazmshoh qaramog’ida bevosita 350 ming askar borligi to’g’risida ma’lumot bergan.

1212-yil Qoraxitoylar bilan bo’lgan janglarda Muhammad Xorazmshoh faqat otliq qo’shinlarining o’zidan 400 minggini ishlatgan.

Bundan tashqari Xorazmshoh Bag’dodga yurishi chog’ida ham 400 ming otliq va tuyali suvoriylardan iborat lashkarni safarbar etgan edi.

O’rta Osiyoga mo’g’ullar bostirib kirishi arafasida Xorazmshohlar qo’shini soni taqriban, Turkiston va Movarounnahrda 400 ming otliq, O’trorda 20 ming, Binokentda 10 ming, Samarqandda 110 ming qo’shin mavjud edi. Undan tashqari qo’shinlarning anchagina qismi Sijiston, Balx, Jand, Xuttalon, Qunduz va Yorkentda joylashgan edi.

Hatto davlat inqirozga yuz tutgan davr Jaloliddin Manguberdi zamonida ham Hindistonda 90 ming suvoriy, Kavkaz yerlariga hujum qilgan paytlarida 200 ming suvoriy, Isfahon atrofida

¹¹ Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов... — С. 119.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

mo’g’ullar bilan olib borilgan janglarda esa 100 ming askar bo’lgan. Xorazm, ayniqsa, Takash va Aloviddin Muhammad davrida yuksak choqqilarga kotarildi. Bunday katta saltanat juda ko’p sonli va qudratli qo’shin kuchi bilan yaratildi. Xorazmshoh qoshini umumiy soni to’g’risida turlicha ma’lumotlar bor. Jumladan, Sibt ibn Al-Javziy 1217-yilda xorazmshoh 400 va hatto 600 ming qo’shinga ega bo’lgan, deb yozsa, An-Nasaviy faqat sarbozlarning o’zi 400 ming kishidan iborat edi, shu jumladan, uning safida 70 ming qoraxitoylar ham bor bo’lgan, deydi. Ba’zi mualliflar esa Xorazmshoh Muhammad lashkarlari sonini 300 ming atrofida deb hisoblashadi. Ammo Irbil hokimligining elchisi bo’lgan Muzaffariddin Gekbo’rining (1190—1233) bergan ma’lumotiga qaraganda Aloviddin Muhammad 1211-yilda qoraxitoylarga qarshi urushganda faqat otliq askarlardan 400 ming kishini jangga tashlagan. Mo’g’ullar hujumi arafasida Xorazmshoh ixtiyorida 400 ming otliq qo’shin bo’lgan, O’trorda 20 ming, Benaket viloyatida 10 ming, Samarqandda 110 ming askar bor edi. Bundan tashqari Sejiston, Balx, Jand, Xuttalon, Qunduz va Yorkentda ham kattagina miqdorda lashkar saqlanar edi.

Xorazmshohlar davlatining mo’g’ullar istilosidan mag’lubiyatga uchrashi masalasida bugun tarixchi olimlar o’rtasida bir qancha tortishuvlar, bahsli holatlar mavjud. Sababi, mo’g’ullar istilosi arafasida Xorazmshohlar qo’shini haddan tashqari ko’p, manbalarda 400 ming, 500 ming, hattoki 600 ming qo’shinga ega bo’lgan degan ma’lumotlar ham uchraydi. Chingizxon qo’shinlari esa bu davrda 200 ming, yurish boshlash arafasida yordamga kelib qo’shilgan ittifoqchilar qo’shinini qo’shib hisoblaganda 215 ming qo’shini bo’lgan. Lekin shunday oz sonli qo’shin bilan qanday qilib bu ulkan imperiyani mag’lub etganligi bugungacha tadqiqotlarning asosiy qiziqarli mavzularidan biri bo’lib qolmoqda.

Bunga bir qancha murakkab siyosiy-harbiy sabablar va omillar ta’sir ko’rsatganki, ushbu omillarni yanada to’laroq tushunish va tahlil qilish uchun Xorazmshohlar bilan Chingizxon qo’shinidagi harbiy tuzum, harbiy holat, ularning o’xshash va farqli jihatlarini o’zaro solishtirish va taqqoslash zarur bo’ladi. Shu bilan birga o’sha davrdagi Xorazmshohlar davlati ichki siyosiy ahvol, Chingizxonning ayyorona siyosati, ayniqsa, Xorazmshohlar davlatidagi qo’shhokimiyatchilik, boshboshdoqliklardan, hamda davlat ichidagi xoin va sotqinlardan ustalik bilan foydalanganligini tahlil qilish zarur bo’ladi. Ana shunda bizda o’sha davr Xorazmshohlar davlatidagi harbiy holat haqida to’laroq tasavvur paydo bo’ladiki, bu ulkan qo’shin va iqtisodiy salohiyatga ega imperiya nima sababdan ko’chmanchi mo’g’ullar istilosiga bunday qisqa fursatda mag’lub bo’lganligi yaxshiroq va kengroq tushunish imkoniyatiga ega bo’lamiz. Quyida ishonchli manbalardan ma’lumotlar keltirgan holda shu sabablardan ayrimlariga to’xtalib o’tmoqchimiz.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Avvalo, Xorazmshoh Alouddin Muhammad davrida qo’shin soni haddan ziyod ortib ketadi. Bunday katta qo’shinni qurol-yarog’, oziq-ovqat, kiyim-kechak bilan ta’minlash katta sarf-xarajatni talab qila boshlaydi. Bu xarajatlar esa tabiiyki xalq zimmasiga soliqlar sifatida tushardi. Natijada, aholidan 2-3 yillik soliqlarni oldindan yig’ib olish holatlari kuzatiladi. Buning oqibatida hukmdorning soliq siyosatiga qarshi bir necha marta qo’zg’olonlar bo’lib o’tadi.

Qo’shin sonining ko’pligi uning qurollanish darajasi va sifatini pasayishi olib keladi. Shuningdek, mamlakatdagi qo’shhokimiyatchilik davlatning ijtimoiy-siyosiy holatiga salbiy ta’sir o’tkazadi.

Shu bilan birga Muhammad Xorazmshohning agressiv tashqi siyosati bora-bora aholining undan ko’ngli sovushiga sabab bo’ladi. Chunki dastlabki paytlarda Muhammad Xorazmshoh aholini va uyg’urlarni musulmon bo’lmagan ko’chmanchi xalqlardan, qoraxitoylardan himoya qilganligi uchun u musulmon olamining himoyachisi sifatida xalqning muhabbatiga sazovor bo’lgan edi. Hukmronligining so’nggi davrlarida esa Xorazmshoh xalifa an-Nosirning hokimiyatini tortib olishga intilishi, xutba namozlarida uning nomini chiqarib yuborishi, o’sha davrda musulmon olamida yaxshigina obro’ va ma’naviy ta’sirga ega bo’lgan Abbosiy xalifalarga qarshi xatti-harakatlari aholining noroziligiga sabab bo’ladi. Buning ustiga Xorazmshohning Bag’dodga 400 ming kishilik qo’shin bilan qilgan yurishi muvaffaqiyatsizlikka uchrab, askarlarining ko’pchiligi tabiiy ofatlar va qaroqchi kurdlar hujumidan qirilib ketishi aholi orasida Xorazmshohning Xalifalikka qilgan yurishi Allohga ham xush kelmadi degan taassurot uyg’otishiga sabab bo’ladi. Natijada aholi o’rtasida Muhammad Xorazmshohga nisbatan ishonchsizlik paydo bo’ladi va bu yaqinlashib kelayotgan mo’g’ullar istilosi davrida katta muammolar kelib chiqishiga sabab bo’ladi.

Muhammad Xorazmshoh qo’shining ko’plab qabila va urug’lardan tashkil topganligi shundoq ham qo’shhokimiyatchilik avj olgan davrda harbiy qo’shin sarkardalari orasida guruhbozlikning avj olishiga sabab bo’ladi va ular orasida yagona yakdillikning yo’qolishiga olib keladi¹². Bu holat qo’shindagi harbiy intizom, tartibning buzilishiga, askarlarning o’z harbiy boshliqlariga ishonchining yo’qolishiga sabab bo’ladi.

Mo’g’ullar qo’shinida Chingizxon nihoyatda kuchli tartib-intizom o’rnatgan edi. Mo’g’ullar har qanday vaziyatda jangdan chekinish haqida hech qachon o’ylashmagan. Sababi, Chingizxon jangda chekingan mo’g’ul askarini hech qachon kechirmagan, jangdan chekinganlar qattiq jazolangan. Shu bilan birga jangdan qochgan mo’g’ulning o’zi ham, oila a’zolari ham endi

¹² Михаил Иванин. “Икки буюк саркарда”. — Тошкент, 2017. — Б. 70.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

mo’g’ul hisoblanmagan, ya’ni endi ularni qul qilish, tahqirlash, asoratga solish, o’ldirish mumkin bo’lgan. Chingizxon qonunlari oddiy mo’g’ulga ham, martabali amaldorga ham birday qat’iy amalda bo’lgan. Buni har bitta mo’g’ul yaxshi anglaganligi uchun jangda hech qachon chekinmaslikka harakat qilgan. Qolaversa, Chingizxon o’z qonunlarida mo’g’ullarning haq-huquqlarini nihoyatda yuqoriga ko’targan. Hech bir mo’g’ulning qoni to’kilmasligi, mo’g’ulni qul qilinmasligi, huquqlariga ziyon yetkazmasliklari qat’iy ta’minlangan. Qonunga bo’ysunmagan har qanday odam shafqatsiz jazolangan. Bu esa mo’g’ullarda hukmdorga va o’z davlatiga bo’gan muhabbatni oshirgan. Mo’g’ullarda yagona millat, yagona Vatan degan tushuncha bo’lgan. Ular nima uchun jang qilayotganini yaxshi anglaganlar. Shu bilan birga mo’g’ul askarlari boy davlatlarga hujum qilib, g’alabadan so’ng ko’p o’ljalar bilan rag’batlantirilar edi.

Xorazmshohlar qo’shinida esa bunday holat mavjud bo’lmagan. Mixail Ivanin bu haqida ajoyib ma’lumotlar keltirib o’tadi.

Uning yozishicha, Muhammad Xorazmshoh jangchilarida mo’g’ullardagi kabi jangga undaydigan sabab yo’q edi. Mamlakat ulkanligi va undagi jangchilar turli millatlarga mansubligi bois jangchilar o’zlariga kelib chiqishlari va tillari jihatidan yot bo’lgan xalqlarni himoya qilishar, g’alabaga erishgan taqdirda ham katta foyda, ya’ni o’lja ololmas edilar¹³. Bunday holat shubhasiz qo’shinning jangovarlik ruhiga salbiy ta’sir o’tkazardi.

Jang boshlanish rafasida bo’lib o’tgan kengashda bunday salbiy oqibatlarni bilgan Muhammad Xorazmshoh garchi Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik kabi tajribali sarkardalar qo’shinni bir joyga to’plab, yagona birlik bilan ochiq maydonda Chingizxon qo’shinini kutib olish taklifini bergan bo’lsalar-da, ko’plab tarixchi olimlar keltirib o’tganlaridek, qo’shindagi guruhbozlikdan qo’rqib, harbiy sarkardalarning isyon qilishidan xavfsirab, jangda qo’shinni qal’alarga bo’lib tashlash va bugungi kunda “holdan toydirish taktikasi” deb nomlangan taktikani tanlaydi. Bu esa noto’g’ri tanlangan taktika edi, deya mualliflar o’z asarlarida keltirib o’tadilar.

To’g’ri, ushbu taktika xato ekanligini mo’g’ullar o’zlarining shiddatli g’alabalari bilan isbotlashgan. Biroq, o’z davrida 400 minglik qo’shinga boshchilik qilgan, ulkan imperiyani 20 yildan ortiq vaqt davomida boshqargan, ko’plab muvaffaqiyatli va zafarli janglar o’tkazgan, o’z zamonida “Iskandari Soniy” nomi bilan musulmonlar homiysi va himoyachisi sifatida shuhrat qozongan, o’z davrida yaxshigina ta’sirga ega bo’lgan Bag’dod xalifalariga ham yurish qilgan Muhammad Xorazmshohning Chingizxondan xavfsirashi, qo’rqoqlik qilgan deyilishi, qolaversa kalta o’ylab noto’g’ri taktika tanlashi biroz mubolag’ali, chunki bu hukmdor ko’plab janglar olib

¹³ Михаил Иванович. “Икки буюк саркарда”. — Тошкент, 2017. — В. 70.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

borib, yaxshigina tajriba orttirgan, qolaversa, Muhammad Xorazmshoh o’z davrida hatto Xitoyni bosib olish ishtiyoqida ham yongan. Buni Mixail Ivanin, An-Nasaviy kabi ko’plab mualliflar o’z asarlarida keltirib o’tishadi. Bunday agressiv siyosat yuritgan hukmdorning Chingizxon yurishidan qo’rqishi mubolag’ali holat, aslida.

Muhammad Xorazmshohning bunday taktika tanlashiga yetarli asoslari mavjud edi. Bularni yaxshiroq anglash uchun mo’g’ullar va Xorazmshohlar qo’shini o’rtasidagi 1218-yilda bo’lib o’tgan birinchi to’qnashuvni keltirish va tahlil qilish lozim bo’ladi.

1218-yilgi Jo’chi va Xorazmshohlar o’rtasidagi jang. 1218-yilda Chingizxon lashkarboshisi Jebe Qora Xitoyga Sharq tarafdin bostirib kirib, Qashqarga yaqinlashadi va Qushluqni Badaxshon tog’larida qo’lga olib o’zini o’ldiradi va qo’shinini qirib tashlaydi.

Bundan xabar topgan Muhammad Xorazmshoh merkitlarni quvib kelayotgan mo’g’ul qo’shinini topish uchun Samarqanddan shimol tomonga yo’l oladi. Ularga yetib olib jang qilishga shaylanadi.

Ma’lumotlarga ko’ra, Xorazmshoh lashkari mo’g’ullar lashkaridan ancha ko’p bo’lgan Abulg’oziy yozishiga ko’ra bu qo’shinga Jo’chi boshchilik qilgan.

Lashkarining ko’pligiga ishonib Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullar bilan jang qilishga qaror qiladi. Jo’chi Muhammad qo’shinlariga do’stona munosabatda bo’lish topshirig’ini Chingizxondan olganini, va jang qilmasligi aytganda Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullar yo’lboshchisiga shunday javob beradi: “Agar Chingizxon senga men bilan jang qilmaslikni buyurgan bo’lsa, Xudo menga sen bilan jang qilishni buyuryapti va men butparastlarni qirib tashlab, uning mehrini qozonmoqchiman”¹⁴. Shundan so’ng ikki o’rtada shiddatli jang boshlanadi.

Jang kechgacha davom etadi. Abulg’oziy va Mixail Ivaninning ma’lumotlariga ko’ra, jang qilishga majbur qilingan mo’g’ullar qattiq kurashib, oz sonli qo’shin bilan Muhammad Xorazmshoh qo’shinlarini mag’lubiyatga uchratishlariga oz qoladi. Ular Xorazmshohlarning chap qanotiga qaqshatqich zarba berib, markazga tashlanadilar. Abulg’oziy Bahodirxon ushbu jang tafsilotlarini yoritib shunday yozadi, Jo’chi markazga, bayroq ushlagan qismlarga yetib olib, hatto markazda bo’lgan Muhammad Xorazmshoh qalqoniga ikki-uch marta qilich soladi. Xorazmshoh qo’shini mag’lubiyat arafasida turardi. Faqat o’ng qanotdagi Jaloliddin Manguberding shaxsiy jasorati, mo’g’ullar qo’shinining chap qanotini yer tishlatib, markazga o’z vaqtida yordamga kelishigina Muhammad Xorazmshohni muqarrar halokatdan saqlab qoladi¹⁵.

Kechasi mo’g’ullar mash’alalar yoqib, yashin tezligida chikinadilar.

¹⁴ Михаил Иванин. “Икки буюк саркарда. — Тошкент, — 2017. — Б. 69.

¹⁵ Абдулғози Баҳодир. “Шажараи Турк”. — “Тошкент”: “Ўзлпон”, 1992. — Б. 63.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bu holatni ko’rgach, Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullar bilan ochiq maydonda jang qilish xato ekanligini tushunadi.

Ushbu jangni tahlil qilib quyidagicha xulosa chiqarish mumkin bo’ladi;

Avvalo mo’g’ullarda birortayam piyoda jangchi bo’lmagan, ular mohir chavandoz, mohir mergan hisoblanganlar. Ko’chmanchi bo’lganliklari, kuchli tartib-intizom ularni ochiq maydonda zo’r jang qilishlariga imkon bergan.

Qolaversa, mo’g’ullar qal’alarni qamal qilishni yoqtirmaganlar.

Ular buni mo’g’ullar uchun past ish deb hisoblaganlar va o’zlarining kuchlarini ketkazadi deb o’ylaganlar.

Bunday holatlardan xabardor bo’lgani uchun Muhammad Xorazmshoh mo’g’ullarga qarshi jangda mudofaa, ya’ni qo’shinlarni qal’alarga bo’lib tashlab, holdan toydirish taktikasini tanlaydi. Sababi, bu davrda Xorazmshohlar davlatida 450 dan ortiq mustahkam shahar-qal’alar mavjud bo’lib, ularni qo’shin, oziq-ovqat, qurol-yarog’ bilan ta’minlash oson edi. Aynan shuning uchun ham Muhammad Xorazmshoh jangda ushbu taktikadan foydalanishga qaror qiladi.

Agar bu usul to’g’ri qo’llansa, ko’chmanchi qabilalarni holdan toydiradi, qamalning uzoq davom etishi dushman qo’shinlarining harbiy holatiga, ta’minotiga, jangovarlik ruhiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shuningdek, dushman qo’shinini turli qal’alarni qamal qilish uchun bo’linib ketishiga olib keladi va amalda qo’shinni muvofiqlashtirish imkonini bermaydi. Buni Chingizxon O’rta Osiyoga yurishi davrida 200 minglik qo’shinini to’rt qismga bo’lganidan ko’rish mumkin. Bundan tashqari, qamaldagi mudofaachilarning kutilmaganda hujumga o’tib, dushmani sillasini qurutishga bo’lgan harakatlari lashkar orasida parokandalik, tartibsizlikni keltirib chiqaradi, shu bilan birga masofaning olisligi, qo’shinlarning turli hududlarga bo’linib ketishi zarur vaqtda yordamni kechiktirilishiga olib keladi.

Ushbu holatlarni inobatga olgan Muhammad Xorazmshoh jangda mudofaa taktikasini qo’llaydi. Hatto Jaloliddin Manguberdi ham mo’g’ullarga qarshi ko’plab janglarda ushbu taktikadan foydalanib, g’alabalarga erishgan. Biroq ko’plab sabablarga ko’ra uning bu rejasi amalda ish bermaydi.(Bu haqida batafsil yuqoridagi rejalarimizda keltirib o’tdik)

Xorazmshohlar davlatidagi qo’shinning mag’lubiyatiga sabab bo’lgan eng muhim omillardan biri sifatida harbiy sarkardalarning xiyonatlarini keltirish mumkin. Eng og’ir davrlarda bu sarkardalarning xiyonat yo’lini tutishlari jangdagi mag’lubiyatlarning asosiy omillaridan biri bo’ladi va Buning oqibati Xorazmshohlar uchun ayanchli bo’ldi.

Xulosa o’rnida aytish lozimki, Mo’g’ullar bosqinidan Xorazmshohlar davlatining mag’lubiyatga uchrashida faqatgina Muhammad Xorazmshohning noto’g’ri taktika tanlagani,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qo‘shinni bir joyga to‘plagan sabab sifatida yetarli bo‘lmaydi. Chunki, o‘z davrida 600 ming qo‘shinga boshchilik qilib, ulkan imperiyani uzoq yillar boshqargan hukmdor bunday ulkan jang oldidan puxta o‘ylab qaror qabul qilamasligi, qo‘shinni jangga tayyorlamasligi mumkin emas edi. Bunga juda ko‘p va o‘rinli sabablar bo‘lgan, avvalo, qo‘shhokimiyatchilik, Turkon Xotunning qipchoq-og‘uz tamoyilida ayirmachilik siyosati, taxt vorisi masalasida tortishuvlar, ichki va tashqi siyosiy omillar, harbiy omillar, qolaversa, Chingizxonning puxta o‘ylangan va ayyorona siyosati, shu bilan birga qo‘shinning harbiy holati, davlat ichidan chiqqan sotqin amaldor va lashkarboshilarning xiyonatlari kabi ko‘plab sabablar imperiyaning halokati va mo‘g‘ullar muvaffaqiyatining asosiy omili bo‘ldi. Tarix bu saboqdir. O‘tmishdagi xatolardan saboq chiqarib, bu xatolarni takrorlamaslik, eng muhimi, tarixshunoslik masalasiga xolisona, bir yoqlamaliksiz, o‘sha davr sharoiti nuqtai nazaridan manbalardagi ma’lumotlar tahlili o‘laroq yondashmoq zarur.

Foydalanilgan dabitotlar ro‘yxati:

1. Sagdullayev A.O‘zbekiston tarixi. — T.: Vnesinvestprom, 2019. — 642 b.
2. Абулғози Баҳодир. “Шажараи Турк”. — “Тошкент”: “Чўлпон”, 1992. 187 б.
3. Juvayniy. “Тарихи жаҳонгушо”. — Toshkent: “Mumtoz so‘z”, — 450 b.
4. Буниёдов Зиё. “Хоразмшоҳ — Ануштегинийлар”. — Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1998. — 254 бет.
5. Машарипов Қ. “Жалолиддин буюк ватанпарвар саркарда”. — Т.: Наврўз нашриёти, 2019. — 253 бет.
6. Михаил Иванин. “Икки буюк саркарда”. — Тошкент, 2017. — 240 бет.
7. Тонарий О. Жалолиддин Хоразмшоҳ ва унинг даври. — Т., 1999.
8. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. K.1 / Mas’ul muharrir: A. Sagdullayev. — T.: Sharq, 2010.
9. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан / Масъул муҳаррир: Д. Х. Зияева. — Т., 2012.
10. Зиё А. Ўзбек давлатчилиги тарихи. — Т.: Шарқ, 2000.
11. Эшов Б. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. 1-қисм. — Т.: «Маърифат», 2009.
12. Мирмуҳсин. Хўжанд қалъаси. Роман. — Т.: Ғафур Ғулом нашриёти, 1991.
13. Mamajanov S. Harbiy san’at tarixidan darslik. — T.: Farg’ona, 2021.
14. Мерям Гурбуз. Хоразмшоҳларда давлат ташкилоти, иқтисодий ва маданий ҳаёт. — Т., 2022.

**QONUN USTUVORLIGI VA KONSTITUTSIYAVIY QONUNIYLIKNI TA’MINLASH:
INSON QADRINI TA’LIM JARAYONINING BOSH MEZONI SIFATIDA
SHAKLLANTIRISH**

Jabborova Mashxura A’zamjon qizi

Namangan davlat pedagogika institute Pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: jabborovamashhura3@gmail.com

Tel: +998995172122

Ilmiy rahbar: Namangan davlat pedagogika instituti falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchi B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431712>

Annotatsiya: Mazkur maqolada qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta’minlash hamda inson qadrini ushbu jarayonning bosh mezoni sifatida belgilashning pedagogik-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Maqolada o‘quvchilar va talabalarda huquqiy madaniyat, fuqarolik ongi va konstitutsiyaviy qadriyatlarni shakllantirish metodikasi, amaliy yondashuvlar hamda ta’lim muassasalarida huquq tarbiyasini yo‘lga qo‘yishning pedagogik prinsiplari yoritiladi. Tadqiqot natijasida qonun ustuvorligini ta’lim mazmuniga integratsiya qilish yo‘llari, baholash mezonlari va o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorligining samarali shakllari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: qonun ustuvorligi, konstitutsiyaviy qonuniylik, inson qadriyati, huquqiy tarbiya, ta’lim metodikasi, fuqarolik ongi, pedagogik prinsiplar, huquqiy madaniyat.

Abstract: This article analyzes the pedagogical and legal foundations of ensuring the rule of law and constitutional legality, as well as defining human dignity as the main criterion of this process. The paper explores methods for developing legal culture, civic awareness, and constitutional values among pupils and students, along with practical approaches and pedagogical principles for implementing legal education in educational institutions. As a result of the research, ways of integrating the rule of law into the content of education, assessment criteria, and effective forms of teacher-student cooperation have been developed.

Keywords: rule of law, constitutional legality, human dignity, legal education, teaching methodology, civic awareness, pedagogical principles, legal culture.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогико-правовые основы обеспечения верховенства закона и конституционной законности, а также определяется человеческое достоинство как основной критерий данного процесса. В работе раскрываются методы формирования правовой культуры, гражданского сознания и

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

конституционных ценностей у учащихся и студентов, а также освещаются практические подходы и педагогические принципы организации правового воспитания в образовательных учреждениях. В результате исследования разработаны пути интеграции принципа верховенства закона в содержание образования, критерии оценки и эффективные формы сотрудничества преподавателя и обучающегося.

Ключевые слова: *верховенство закона, конституционная законность, человеческое достоинство, правовое воспитание, методика обучения, гражданское сознание, педагогические принципы, правовая культура.*

Zamonaviy demokratik jamiyatda qonun ustuvorligi (rule of law) faqat huquqiy tizimning talabi emas, balki har bir fuqaroning kundalik hayotini belgilovchi asosiy qadriyatdir. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2-moddasi, Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas’uldirlar.[1] Binobarin, qonun ustuvorligini nafaqat qonunchilik darajasida, balki xalq ongida, yoshlar dunyoqarashida mustahkamlash bugungi kunning dolzarb pedagogik vazifasiga aylanmoqda.

Ta’lim muassasalari – maktablar va oliy o‘quv yurtlari – huquqiy madaniyatning poydevorini qurishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘quvchi yoki talaba darslikdan o‘qigan qoidalar hayotda amaliy ko‘rinishini topsa, huquqiy tarbiya chinakam samarali bo‘ladi. Shu bois mazkur maqolada ta’lim jarayonida qonun ustuvorligini shakllantirish metodikasi, inson qadriyatini markazga qo‘ygan pedagogik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar batafsil ko‘rib chiqiladi.

Qonun ustuvorligi kontseptsiyasi o‘z ildizlarini antik davr falsafasidan oladi. Aristotelning “qonunlar odamlar emas, boshqarishi kerak” degan mashhur iborasi ushbu tamoyilning asosini tashkil etadi. Zamonaviy huquq nazariyasida esa qonun ustuvorligi to‘rtta asosiy elementdan iborat: qonunning umumiyligi, qonun oldida tenglik, huquqiy aniqlik va mustaqil sudlov tizimi.

Pedagogik nuqtai nazardan inson qadri tushunchasi shaxsning o‘ziga xos qimmatini anglatadi – bu qiymat tug‘ilishdan berilgan bo‘lib, uni hech bir hokimiyat tortib ololmaydi. 1948-yilda qabul qilingan Inson Huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasining 1-moddasi barcha odamlar erkin va qadr-qimmat hamda huquqlarda teng bo‘lib tug‘ilishini ta’kidlaydi. Aynan ushbu tushunchani ta’lim jarayoniga singdirish o‘quvchilarni huquqiy tafakkurga yo‘naltiradi [2].

Ta’lim tizimida qonun ustuvorligi quyidagi pedagogik maqsadlarga xizmat qiladi:

- Fuqarolik ongini shakllantirish – o‘quvchilar o‘z huquq va majburiyatlarini anglab yetadilar va ularni kundalik hayotda qo‘llashni o‘rganadilar.
- Huquqiy madaniyatni tarbiyalash – qonunlarga ixtiyoriy ravishda rioya qilish odatini shakllantirish, qonunbuzarliqni axloqan qoralash muhitini yaratish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

➤ Tanqidiy va huquqiy tafakkurni rivojlantirish – murakkab ijtimoiy-huquqiy vaziyatlarni tahlil qilish, adolat va qonuniylik mezonlari asosida xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantirish.

➤ Insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlash – boshqalarning qadriyatini hurmat qilish, kamsitish va zo’ravonlikni rad etish ko’nikmalarini tarbiyalash.

Qonun ustuvorligi va inson qadrini ta’lim mazmuniga integratsiya qilish uchun aniq metodologik yondashuv zarur. Quyida 5 bosqichli tizim taklif etiladi:

Birinchi bosqich: Bilim berish (Kognitiv bosqich). O’qituvchi o’quvchilarga konstitutsiyaviy huquqlar, fuqaroning majburiyatlari va qonun tizimi haqida nazariy bilimlarni yetkazadi. Bu bosqichda muhim jihat – qonuniy normalarni quruq qoidalar sifatida emas, balki real hayotiy vaziyatlardan kelib chiqadigan zaruriyat sifatida taqdim etishdir. Masalan, o’quvchilarga «Nima uchun odam o’g’irlik qilmasligi kerak?» degan savol orqali mulkka bo’lgan huquqni tushuntirishdan boshlash mumkin.

Ikkinchi bosqich: Tushunish va munosabat bildirish (Affektiv bosqich). O’quvchilar ijtimoiy-huquqiy hodisalar haqida o’z fikrlarini bayon etadilar. Munozara, ish o’yinlari (role-play) va holat tahlili (case study) metodlari samarali hisoblanadi. Masalan, «Sud jarayoni» o’yin metodida o’quvchilarning bir qismi prokuror, ikkinchisi advokat, uchinchi sudya rolinida qatnashib, huquqiy tafakkurni amaliy ravishda rivojlantiradilar [3].

Uchinchi bosqich: Qiymat shakllantirilishi (Aksiologik bosqich). Bu bosqichda qonun ustuvorligi va inson qadriyati shaxsning ichki qadriyatiga aylanishi ta’minlanadi. O’qituvchi taniqli shaxslarning huquq uchun kurashi, adolatsizlikka qarshi turishdagi ijobiy namunalarni ko’rsatadi.

To’rtinchi bosqich: Ko’nikma shakllantirish (Xulq-atvor bosqichi). O’quvchilar huquqiy bilimlarni amaliy hayotda qo’llashni o’rganadilar: arizalar yozish, o’z huquqlarini himoya qilish usullari, muammoli vaziyatlarda huquqiy yechim topish. Sinf kengashi sessiyalarini o’tkazish va «Inson huquqlari kuni»ga bag’ishlangan tadbirlar loyihalarini rejalashtirish kabi amaliy topshiriqlar o’quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi [4].

Beshinchi bosqich: Baholash va aks-ettirish (Refleksiya bosqichi). O’quvchilar o’zlarining huquqiy tafakkuri va qadriyatlarining rivojlanishini baholaydilar. O’qituvchi ham jarayonni kuzatib, keyingi darslar uchun takomillashtirishlar kiritadi. Portfolio, esselar va loyiha himoyalari asosiy baholash vositalari bo’lib xizmat qiladi.

1-jadval. Ta’lim bosqichlari va o’qituvchi-o’quvchi faoliyati

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bosqich	Maqsad	O‘quvchi faoliyati	O‘qituvchi faoliyati
1. Bilim berish	Huquqiy bilim uzatish	Tinglash, savol berish	Tushuntirish, misol
2. Tushunish	Huquqiy fikrlash	Munozara, role-play	Moderatsiya
3. Qiymat	Ichki qadriyat hosil qilish	Refleksiya, esse	Namuna ko‘rsatish
4. Ko‘nikma	Amaliy qo‘llash	Loyiha, amaliyot	Nazorat, maslahat
5. Baholash	Rivojlanishni aniqlash	Portfolio, taqdimot	Rubrik baho

Ta’lim jarayonida qonun ustuvorligini samarali singdirish uchun bir qator pedagogik prinsiplarga amal qilish zarur. Ushbu prinsiplar inson qadrini ta’limning bosh mezonini sifatida belgilaydi:

- Hurmat va tenglik prinsipi. Sinf muhitida barcha o‘quvchilar teng huquqli ishtirokchi sifatida qabul qilinadi. O‘qituvchi hech qachon biron-bir o‘quvchini kamsitmasligi, uning fikrini e’tiborsiz qoldirmasligi kerak. Bu o‘quvchiga konstitutsiyaviy tenglik tamoyilini sezgi orqali singdiradi [5].
- Demokratik ishtirok prinsipi. O‘quvchilar sinf qoidalarini birgalikda ishlab chiqadilar, jamoaviy qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etadilar. Bu ular uchun demokratik boshqaruvning kichik modeli bo‘lib xizmat qiladi.
- Adolat va mas’uliyat prinsipi. Xato yoki qoidabuzarlikka adolatli javob ko‘rish o‘quvchiga huquqiy javobgarlikning mohiyatini tushuntiradi. Jazo ta’lim maqsadiga xizmat qilishi, intiqom emas, tuzatish vositasi bo‘lishi shart.
- Hayotga yaqinlik prinsipi. Darsda muhokama qilinayotgan huquqiy masalalar o‘quvchilarning real hayotiy tajribasiga bog‘liq bo‘lishi kerak. Gazetadagi yangiliklar, mahalla voqealari, o‘quvchi boshdan kechirgan holat – bular huquq tarbiyasi uchun eng yaxshi material.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

➤ Integratsiya prinsipi. Huquqiy tarbiya faqat «Huquq» yoki «Konstitutsiya» darslari bilan cheklanmasligi kerak. Ona tili darsida fuqarolik xatlari yozish, tarix darsida huquqiy islohotlar tahlili, adabiyot darsida adolat mavzusidagi asarlar muhokamasi – bularning hammasi huquqiy madaniyatni kompleks tarzda shakllantiradi [3].

Xulosa. Qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta’minlash – bu nafaqat davlat mexanizmlarining, balki har bir fuqaroning, ayniqsa yoshlarning vazifasidir. Ta’lim tizimi ana shu vazifani bajarishda eng muhim vositaga aylanishi mumkin, lekin buning uchun huquq tarbiyasi mazmunli, hayotga yaqin va o’quvchining qadr-qimmatiga hurmat asosida qurilgan bo’lishi kerak.

Taklif etilgan 5 bosqichli metodika va inson qadrini markazga qo’yan pedagogik prinsiplar ta’lim muassasalarida huquqiy madaniyatni samarali shakllantirish imkonini beradi. Qonun ustuvorligini qog’ozdagi me’yor sifatida emas, balki har bir o’quvchining ichki ishonchiga aylantirish – bu zamonaviy pedagog oldidagi eng muhim vazifadir.

Kelajakda o’qituvchilar uchun huquq tarbiyasiga ixtisoslashgan treninglar o’tkazish, interaktiv raqamli vositalar (simulyatorlar, onlayn munozara platformalari) dan keng foydalanish va maktab-jamoa hamkorligini mustahkamlash zarur. Chunki qonun ustuvorligi – bu faqat qoida emas, bu – qadriyat, va qadriyatlar ta’lim orqali shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Inson Huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasi. — 1948-yil 10-dekabr.
3. Nishonov M., Toshmatov A. Huquqiy tarbiya metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
4. Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development. — San Francisco: Harper & Row, 1981.
5. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. — New York: Continuum, 1970.
6. O‘zbekiston Respublikasi «Ta’lim to’g’risida»gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
7. Dehkhonova, G. A. (2024). THE CLASSIFICATION OF LEXICAL UNITS WITH FINANCIAL POSITION ACCORDING TO SCIENTISTS VIEW. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 542-549.

**MAKTABLARDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH, XALQARO DARAJAGA
OLIB CHIQISHNING ZAMONAVIY USULLARI**

Abdurahmonova Xadicha Shukurullo qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: x13193909@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-5587-949X>

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi **B.A.Tillayev**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431721>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda o‘zbekiston xalq ta’limi tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlarning mazmun-mohiyati, xususan, maktablarda ta’lim sifatini yangi bosqichga ko’tarishning pedagogik va strategik asoslari tadqiq etiladi. Maqolaning asosiy diqqat markazida pedagog-kadrlarning kasbiy kompetensiyasini xalqaro standartlar talablariga muvofiqlashtirish va ularning malakasini uzluksiz oshirish tizimini takomillashtirish masalalari turadi. Tadqiqot davomida ilg‘or xorijiy tajribalar milliy pedagogikamizning o‘ziga xos xususiyatlari, xususan, "Ustoz-shogird" an‘analari bilan qiyosiy tahlil qilingan. Shuningdek, dars jarayoniga raqamli texnologiyalar va o‘zbek tiliga moslashtirilgan innovatsion ta’limiy platformalarni tatbiq etishning o‘quvchilar o‘zlashtirish ko‘rsatkichiga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim sifati, pedagogik kompetensiya, xalqaro standartlar, malaka oshirish, innovatsion metodika, raqamli ta’lim, PISA tadqiqotlari, milliy pedagogika.

Abstract: This article examines the essence of the fundamental reforms being implemented in the public education system of Uzbekistan today, in particular, the pedagogical and strategic foundations of raising the quality of education in schools to a new level. The main focus of the article is on the issues of bringing the professional competence of teaching staff into line with the requirements of international standards and improving the system of continuous professional development. During the study, a comparative analysis of advanced foreign experiences was carried out with the specific features of our national pedagogy, in particular, the traditions of "Master-disciple". The impact of the introduction of digital technologies and innovative educational platforms adapted to the Uzbek language in the teaching process on student mastery indicators was also highlighted.

Keywords: Quality of education, pedagogical competence, international standards, advanced training, innovative methodology, digital education, PISA research, national pedagogy.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

***Аннотация:** В данной статье рассматривается сущность фундаментальных реформ, проводимых сегодня в системе государственного образования Узбекистана, в частности, педагогические и стратегические основы повышения качества образования в школах до нового уровня. Основное внимание в статье уделяется вопросам приведения профессиональной компетентности педагогического персонала в соответствие с требованиями международных стандартов и совершенствования системы непрерывного профессионального развития. В ходе исследования был проведен сравнительный анализ передового зарубежного опыта со спецификой нашей национальной педагогики, в частности, традиций «мастер-ученик». Также освещено влияние внедрения цифровых технологий и инновационных образовательных платформ, адаптированных к узбекскому языку, в учебный процесс на показатели усвоения материала учащимися.*

***Ключевые слова:** Качество образования, педагогическая компетентность, международные стандарты, повышение квалификации, инновационная методология, цифровое образование, исследование PISA, национальная педагогика.*

Inson kapitalini rivojlantirish va raqobatbardosh avlodni tarbiyalash har qanday davlatning strategik maqsadidir. Bugungi shiddatli globallashuv davrida maktabdagi ta’lim demokratik qadriyatlar, tanqidiy fikrlash va faol fuqarolik hisining dastlabki poydevorini yaratishi kerak. Bu demokratik jarayonlarda faol ishtirok eta oladigan, o’z huquq va burchlarini tushunadigan, o’z mamlakatining ijtimoiy-siyosiy rivojlanishiga hissa qo’sha oladigan bilimli va mas’uliyatli fuqarolarni shakllantirishiga yordam beradi. o’zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi farmon va qarorlarida ham o’qituvchining jamiyatdagi nufuzini oshirish va ularning bilim darajasini xalqaro andozalarga moslashtirish ustuvor vazifa etib belgilangan.

Prezident maktablari va ixtisoslashtirilgan maktablarning ta’lim metodikasini barcha umumiy o’rta ta’lim muassasalarining o’quv jarayonlariga joriy qilish ham maqsad qilingan.[1]

Iqtidorli yoshlarga sharoit yaratish uchun viloyatlarda axborot texnologiyalariga ixtisoslashgan AL-Xorazmiy, muhandisluk bo’yicha Mirzo Ulug’bek, tabiiy fanlar yo’nalishida Ibn Sino maktablari filiallari tashkil etiladi. Ular hududlardagi texnika oliy o’quv yurtlariga birlashtiriladi. Yaxshi natijaga erishgan bitiruvchilar ularning 2-kursiga qabul qilinadi.[2]

Hozirgi vaqtda ta’lim sifati tushunchasi faqatgina nazariy bilimlarni o’zlashtirish bilan o’lchanmaydi. Xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS) mezonlari shuni ko’rsatmoqdaki, zamonaviy o’quvchi ma’lumotni shunchaki eslab qolishi emas, balki uni hayotiy vaziyatlarda qo’llay olishi, tanqidiy fikrlashi va nostandart yechimlar topa olishi lozim. Bu esa,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o‘z navbatida, pedagogdan ham yangicha yondashuvni - an’anaviy "bilim beruvchi" roldan “yo‘naltiruvchi” darajasiga ko‘tarilishni taqozo etadi.[3]

Pedagoglarning malakasini xalqaro darajaga olib chiqishda Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi ta’limda yetakchi davlatlar tajribasini milliy pedagogikamizning eng yaxshi an’analari, xususan, “Ustoz-shogird” tizimi bilan integratsiya qilish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va bolalar psixologiyasiga moslashtirilgan o‘quv platformalarini tatbiq etish o‘qituvchining metodik mahoratini xalqaro miqyosda raqobatbardosh qiladi. Ta’lim sifatini oshirishning birinchi sharti - o‘qituvchining baholash tizimiga bo‘lgan qarashini o‘zgartirishdir. Bugungi kunda xalqaro miqyosda tan olingan PISA (Program for International Student Assessment) dasturi o‘quvchilarning savodxonligini uchta yo‘nalishda: matnni tushunish, matematik mantiq va tabiiy fanlar bo‘yicha baholaydi.[4]

Quyidagilar 2022 – 2026 - yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturining asosiy yo‘nalishlari etib belgiland:- maktab ta’limiga ilg‘or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o‘quv dasturini to‘laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish;

- jamiyatda o‘qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag‘batlantirish;

- o‘qituvchilarning yoshlarga ta’lim va tarbiya berishdagi mas’uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;

- umumiy o‘rta ta’lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg‘or maktab direktori va namunali o‘qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish;

- umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, mazkur yo‘nalishda uzluksiz monitoring, baholash va prognozlash mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish, bola ta’lim-tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning o‘rnini oshirish;

- o‘quvchilarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish;

- alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning xalq ta’limi tizimiga integratsiyasini kuchaytirish hamda inklyuziv ta’lim jarayonlarini jadallashtirish;

- umumiy o‘rta ta’limda barcha ma’lumot almashinuvi jarayonlarini Xalq ta’limi tizimini boshqarishning yagona dasturiy majmuasi orqali amalga oshirilishini hamda ushbu sohada elektron davlat xizmatlari ko‘lamini kengaytirish;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- umumiy o’rta ta’lim muassasalarining navbatlilik koeffitsiyentini optimal darajaga yetkazish, zamonaviy modellar bo’yicha maktablarni qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal ta’mirlash hamda zarur jihozlar bilan ta’minlash. Hozirda o’qituvchilar, pedagoglar va tarbiyachilarning kattagina qismi yaxshi tayyorgarlik ko’rmaganligi, ularning bilim va kasb saviyasi pastligi jiddiy muammo bo’lib qolmoqda, malakali pedagog kadrlar yetishmasligi sezilmoqda. Maktabgacha ta’lim sohasidagi jami tarbiyachi va pedagoglarning atigi 20 foizi oliy ma’lumotlidir. Maktablarning o’qituvchilar bilan ta’minlanganligi o’rtacha 93 foizni tashkil etgani holda, bu ko’rsatkich ayrim viloyatlarda 77 - 80 foizdan, muayyan fanlar bo’yicha esa 50 foizdan oshmaydi. Ilmiy va ilmiy - pedagog kadrlarning o’rtacha yoshi „ulg’ayib” bormoqda. Respublika oliy o’quv yurtlarida 40 yoshga to’lmagan fan doktorlari jami fan doktorlarining 0,9 foizini, 50 va undan katta yoshdagilari esa 79 foizini tashkil etadi. Fan doktorlari ilmiy darajasiga tasdiqlanganlar o’rtacha 50, fan nomzodlari esa 36 yoshdadir.

o’qituvchilarning mehnat sharoitlarini yaxshilashga ham alohida e’tibor qaratilmoqda.

Umumiy o’rta ta’lim muassasalarining boshlang’ich sinflarida informatika fani, o’rta sinflarda esa o’quvchilarning moliyaviy savodxonligini oshirishga qaratilgan darslar joriy etiladi.[5]

Pedagog kadrlar hamda o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini baholash natijalari bo’yicha aniqlangan bo’shliqlardan, shuningdek, ota - onalar, ekspertlar va boshqa shaxslarning takliflaridan kelib chiqib, Milliy o’quv dasturini doimiy ravishda takomillashtirib borish maqsadida davlat umumiy o’rta ta’lim muassasalariga Xalq ta’limi vazirligi bilan kelishgan holda o’quv jarayoniga xalqaro tan olingan ta’lim dasturlarini joriy qilish, shu jumladan, davlat ta’lim standartlari doirasida o’quv dasturlariga o’zgartirish kiritish hamda darsliklarni tanlashga (ona tili, adabiyot, tarix, tarbiya va huquq fanlaridan tashqari) ruxsat etildi. Xalq ta’limi vazirligidan tashqari boshqa vazirlik va idoralarga umumiy o’rta ta’limning o’quv - rejalari va dasturlariga o’zgartirish kiritish va maktablarda yangi fan joriy qilishni nazarda tutuvchi qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqish bo’yicha tashabbus bilan chiqdilar. Buning uchun quyidagilar tashkil etildi:

- Xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazlari negizida Pedagoglarni yangi metodikalarga o’rgatish milliy markazlari;

- A.Avloniy nomidagi xalq ta’limi muammolarini o’rganish va istiqbollari belgilash ilmiy-tadqiqot instituti negizida A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o’rgatish milliy-tadqiqot instituti .

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti hamda uning huzuridagi ta’lim va ilmiy tashkilotlar Xalq ta’limi vazirligi tasarrufiga o’tkazildi.

- Toshkent davlat pedagogika universiteti pedagogika yo’nalishi bo’yicha o’quv dasturlarni ishlab chiqishda yetakchi oliy ta’lim muassasasi etib belgilandi.

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, pedagog-kadrlarning bilimini xalqaro darajaga olib chiqish – bu bir martalik tadbir emas, balki uzluksiz davom etadigan jarayondir. Bu jarayon o’qituvchidan o’z ustida tinimsiz ishlashni, davlatdan esa munosib sharoit va tizimli qo’llab-quvvatlashni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inoyatov S.U. “Yangi o’zbekistonda uzluksiz ta’lim “ – “ Yangi asr avlodi “ 2024-yil 78-sahifa.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019-yildagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmoni. // <https://lex.uz/docs/-4312785> [Murojaat qilingan sana: 22.03.2026]

3. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.05.2023-yildagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79-son Farmoni. // <https://lex.uz/docs/-6476175> [Murojaat qilingan sana: 22.03.2026]

5. Dehqanova, G. A., & Polvanova, M. F. (2022). National-cultural specificity of phraseological units in english and uzbek languages. research and education, 1(4).

MILLIY AN’ANALARNI ASRASH VA YOSH AVLOD

Shavkatova Xadichabonu Shokirjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: xadichabonushavkatova5@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-7310-0048>

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431732>

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashda milliy madaniyat va milliy qadriyatlarimizning naqadar muhim ekanligi ko’rsatib berilgan. Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarimizning mustahkamlanishi asriy qadriyatlarimizning boshidan tiklanishi, hukumatimiz tomonidan yuritilayotgan oqilona siyosat ayniqsa yosh avlodni ma’naviy merosimizni o’rganishi faxr-iftixor ishiga ayanganligi jamiyatimizning kelajagi, taraqqiyoti uchun asos bo’lishi ta’kidlab o’tilgan.

Kalit so’zlar: qadriyat, ma’naviyat, etnomadaniyat, urf-odat, san’at, memorchilik, musiqa, xalq o’yinlari, etnografiya manbalari.

Abstract: This article shows how important our national culture and national values are in educating young people in the national spirit. It was emphasized that the strengthening of our national values in the education of young people, the revival of our centuries-old values, the rational policy of our government, especially the young generation, has become a matter of pride, and it is the basis for the future and development of our society.

Keywords: sources of value, spirituality, ethnoculture, tradition, art, memorization, music, folk games, ethnography.

Аннотация: данной статье показано, насколько важны наша национальная культура и национальные ценности в воспитании молодежи в национальном духе. Было подчеркнуто, что укрепление наших национальных ценностей в воспитании молодежи, возрождение наших многовековых ценностей, рациональная политика нашего правительства, особенно молодого поколения, стали предметом гордости, и это основа будущего и развития нашего общества. Ключевые слова: источники ценностей, духовность, этнокультура, традиция, искусство, запоминание, музыка, народные игры, этнография.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ключевые слова: источники ценностей, духовность, этнокультура, традиция, искусство, запоминание, музыка, народные игры, этнография.

Hozirgi kunda turmush tarzimizni ijtimoiy-madaniy faoliyat yutuqlarisiz tasavvur etib bo’lmaydi. Buning boisi o’zbek xalqi uzoq o’tmishdan boshlab, ma’naviy madaniyatni yuksaltirishga yetarlicha e’tibor ko’rsatib kelganligidir. Insoniyat ma’lum taraqqiyot bosqichlarini o’z boshidan kechirgan, buyuk ota-bobolarimiz o’zlari erishgan ma’naviy-madaniy yutuqlarini oltin meros sifatida kelajak avlodlarga qoldirib kelganlar. Albatta, bunday vorisiylik o’z navbatida yosh avlodning ijtimoiy ongida hurmat, ehtirom e’zoz shukuhini tug’diradi. Ushbu kundagi ijtimoiy hayotda sodir bo’layotgan barcha o’zgarishlarga qaramay, o’tmish merosimizdan mukammal foydalanishni, uni yanada taraqqiy ettirish uchun barcha imkoniyatlarimizni qo’llashimiz taqozo etadi.

O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ma’naviyat va ma’rifat jamoatchilik markazi huzurida “Oltin meros” xalqaro xayriya jamg’armasini qo’llab-quvvatlash to’g’risida”gi qarorida milliy madaniyatimizni yanada taraqqiy ettirish, buyuk ajdodlarimizning asrlar davomida yaratgan bebaho madaniy-ma’rifiy merosini ko’z qorachig’iday asrab avaylash, kelgusi avlodlarga yodgorlik qilib qoldirish xalqimizning umuminsoniy qadriyatlar xazinasiga qo’shgan ulkan hissasini butun dunyoga qayta tanitish, uni istiqlol g’oyalariga sadoqat tuyg’ulari bilan singdirib borish kerakligi haqida aniq ko’rsatmalar berilgan. Shunday ekan bugun sodir bo’layotgan jadal o’zgarishlar har birimizdan davr bilan hamnafas bo’lib faoliyat ko’rsatishga, O’zbekiston mustaqilligini mustahkamlashga, istiqlol yo’lida buyuk davlat barpo etishda safarbarlikni qo’ldan bermaslikka da’vat etadi.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko’lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag’rikenglik muhitini ta’minlash uchun muhim poydevor bo’ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro’yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi [1].

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti “Ma’naviyat va ma’rifat jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to’g’risida”gi farmonida ko’rsatilganidek odamlarning o’zliklarini chuqur anglashini, mustaqillik qadrini tobora teran tushunishini, milliy tafakkurining kengayishi va takomillashtiruvini, tarixiy xurlik, mustaqillik ruhining uyg’onishini ta’minlash ma’naviyat sohasidagi siyosatimizning asosiy maqsadiga aylanishi lozim. Mustaqillikka erishganimizdan keyin jamiyatimiz ijtimoiy hayotining turli

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

jabhalarida shiddatli tarzda ro’y berayotgan ulkan taraqqiyot va yuksalish barchamizda xalqimizning o’tmish madaniyatini o’rganishga bo’lgan qiziqishini yanada kuchaytirmoqda. Bunday harakat o’tmishda sodir bo’lgan madaniy taraqqiyotni to’laqonli tushunib, o’rganishga da’vat etadi. Shu bilan birga bu murakkab jarayonni jamiyatimizning bugungi kunda tub o’zgarishlarga aynan ta’sir etib kelyotganligini ko’ramiz. Nihoyat, o’tmishda yashab o’tgan ajdodlarimizning ijtimoiy-ma’naviy dunyosini o’rganib ularning nazariy hamda amaliy tajribalarini hozirgi zamon talablari darajasida hayotga tadbqiq etish yoshlarni istiqloq g’oyalariqa sodiq ravishda elparvar, vatanparvar etib tarbiyalash, barkamol avlodni voyaga yetkazish vazifasi yotganligini tushunib yetdik, shu bilan bir vaqtda o’tmishdagi milliy madaniyatimizning shakillanib, taqraqqiy etib kelganligini mukammal o’rganmay turib hozirgi kunimizda mustaqil madaniyatimizni taraqqiy ettirib bo’lmasligini chuqur his etmog’imiz kerak.

Tarix – ijtimoiy hayot hamda inson tafakkuri mahsulidir. Shunday ekan o’tmishdan yuz bergan har bir hodisa ma’lum ma’naviy-ruhiy, ijtimoiy-siyosiy muhit ta’sirida yuz berganligini ko’ramiz. Unga nazar solsak, asrlar silsilasini varaqlash jarayonida har birimizdan alohida ziyraklik va zukkolik bilan ish ko’rishlik talab etiladi. Natijada voqealar zamiridagi mantiq, falsafa, ruhiyat, siyosat, qo’yinki, har bir davrning o’ziga xos shukuhiyu tashvishlari, sevinchu iztiroblari ko’zda yaxlitligicha tashlanganligining guvohi bo’lamiz. Bunday hol kishini fikrlashga, o’tmishni idrok qilib kelajakni aql yo’rig’i bilan belgilashga chorlaydi. Tarixning tafakkur mahsuli va ulug’ murabbiyligi, uning muqaddas hamda oliy qadriyat ekanligini o’tmish ajdodlarimiz isbotlab keldilar. Jonajon tariximiz mustaqillik davrida yana ham oliymaqom mavqe va nufuzga ega bo’ldi.

Insonparvarlik, inson qadr-qimmat, sha’ni va or-nomusi, xaq-huquqlari hamda manfaatlarining ustuvorligi tamoyiliga tayanadi. Unda insonning hayoti oliy qadriyatdir. Bu tamoyil o’tkinchi xarakterga ega bo’lmay, balki O’zbekistonning demokratik rivojlanish istiqbolini o’zida mujassam etadi. Bunda milliy g’oyaning insonparvarlik va demokratik tamoyillari inson hamda jamiyat manfaatlarini uyg’unligini belgilab beruvchi tayanch nuqta va jipslashtiruvchi omil vazifasini o’taydi. Demak, milliy g’oya ikki muhim, bir-biri bilan bog’liq bo’lgan negizga tayanadi. Bu bir tomondan, O’zbekiston xalqining tarixi, turmush tarzi, urf-odat, an’analari, madaniyati bilan bog’liq milliy madaniy meros bo’lib, bu uning asosi, bosh negizi, tayanchi hisoblanadi. Ikkinchisi, dunyo xalqlari e’tirof etib, faqat ezgulikka, bunyodkorlik ishlariga, o’zaro totuvlik va hamjihatlikka xizmat qilib kelayotgan umuminsoniy tamoyillardir. Shu ma’noda milliy istiqloq g’oyasi umumbashariy qadriyatlarni e’tirof etadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bu yuqoridagi har ikkala Milliy g’oyaning asosiy tamoyillari bir-birini boyitadi, ayni paytda o’zaro mushtaraklikda rivojlanadi.

Milliy g’oyaning o’ziga xos rivojlanish qonuniyatlarini quyidagicha aks ettirish mumkin: shaxs, jamoa, millat, jamiyat, davlatning g’oyaviy milliy ong, ijtimoiy jarayonlar bilan bog’liq qonuniyatlardir. Lekin ular umumiy aloqadorlikda uyg’un rivojlanadi va jamiyatda aks etadi. Inson shaxsini g’oyaviy mafkuraviy jihatdan shakllantirishga qaratilgan qonuniyatlardan tashqari biz yuqorida bayon etgan milliy va umuminsoniy qadriyatlar, qonuniyatlar ham mavjud. Albatta, mazkur qonuniyatlar o’ziga xos, xususiy va umumiy jihatlarga ega bo’lib, ba’zi sohalarda ularni chuqur o’rganish, tahlil qilish lozim. Ularni o’rganish jarayonida milliy istiqloq g’oyasi va mafkurasining umumiy tamoyillari mohiyati va mazmunidan kelib chiqmoq kerak. Shu boisdan ham mustaqil taraqqiyot yo’lidan borishning turli aniq sharoitlardagi o’ziga xos xususiyatlari, yo’nalishlari va umumiy qonuniyatlari o’rtasidagi bog’lanishlarni teran o’rganmoq va ularni tadqiq etish foydadan holi emas. G’oyaning inson hayotidagi o’rni va ahamiyati juda muhim falsafiy masaladir. Inson o’zi g’oyalarni yaratadi, ulardan kuch quvvat oladi. O’zi yaratgan g’oyalar insonning ongi va shuurini, tafakkuri va e’tiqodini egallab, uning sohibiga aylanadi. Yuksak g’oyalar odamlarni oliyjanob maqsadlar sari yetaklaydi. G’oyasi yetuk, e’tiqodi butun, qadriyatlari yuksak insongina mardlik namunalarini ko’rsata oladi.

Har bir xalqning tarixi shu xalqdan yetishib chiqqan buyuk siymolar, mard qahramonlar va fidoiy insonlar tarixi asosida bitiladi. Xalqimizning Shiroq va To’maris, Spitamen va Muqanna, Temur Malik va Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur va Bobur Mirzo kabi mard farzandlari – buyuk g’oya sohiblaridir.

Tarixiy-ma’naviy qadriyatlarni tiklash – millatni tiklash demakdir. Bu amalga oshirilayotgan ishlar ichida, xalq madaniyati an’alarini tiklash masalalari alohida diqqatni jalb etadi. Chunki, an’anaviy xalq madaniyati, yangi etnomadaniyatni – ajdodlarimiz merosining tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy, tarixiy taraqqiyot jarayonida muhim o’rin tutib kelgan hozirgi davrda ham jamiyatni ma’naviy kamol toptirishda, ayniqsa, o’sib kelayotgan yosh avlodning dunyoqarashi, ruhiyati, tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Respublikamiz mustaqillikka erishgach, milliy ma’naviy-madaniy merosni tadqiq qilishga keng yo’l ochilishi natijasida, sho’rolar davrida ta’qiqlangan tarixiy meros, ma’naviy qadriyatlar, xalq madaniyati an’analari va ulardan foydalanish masalalariga doir qator izlanishlar paydo bo’la boshladi [2].

Ayniqsa bu borada I. Jabborov, A. Asqarov, A. Ashirov, Mahmud Sattor, M. Murodov, A. Erkayev, U. Qoraboyev kabi olimlarning ishlari diqqatga sazovordir [3]. Bugungi kungacha milliy g’oyani yoshlar dunyoqarashida shakllantirishda etnomadaniyatning, ya’ni xalq madaniyatining

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o’rni masalasi, aniqroq aytganda, shu masalaga oid ilmiy adabiyotlar, uni o’rganishga bag’ishlangan tadqiqotlar davom etmoqda. Etnomadaniyatning dolzarb muammolari, yoshlarda milliy g’oyani singdirishning usullari borasida olib borilayotgan ilmiy ishlar yetarli darajada emas, hali bu sohada ko’p izlanishimizga to’g’ri keladi.

Milliy g’oya qonuniyatlari jamiyat ijtimoiy-siyosiy jarayonlari, iqtisodiy va siyosiy madaniyat, ichki va xalqaro tizimlar, uning mexanizmlari, vositalari hamda amaliyotni o’rganishda muayyan qonuniyatlarga tayanadi hamda amal qiladi.

Milliy g’oya qonuniyatlari davlat hokimiyati va jamiyat siyosiy hayotida o’ziga xos qonunlarning harakat qilishi uchun sharoit yaratish, ularning har biri doirasida va o’zaro aloqalarida uyg’un harakat qilish jarayonini vujudga keltira bilish, o’z navbatida undan ko’zlangan maqsad yo’lida foydalana olish muhim o’rin tutadi. Milliy g’oyaning qonuniyatlari 2 turga bo’linadi:

- 1) Umumiy
- 2) O’ziga xos qonuniyatlardir

Insonparvarlik, inson qadr-qimmati, sha’ni va or-nomusi, xaq-huquqlari hamda manfaatlarining ustuvorligi tamoyiliga tayanadi. Unda insonning hayoti oliy qadriyatdir. Bu tamoyil o’tkinchi xarakterga ega bo’lmay, balki O’zbekistonning demokratik rivojlanish istiqbolini o’zida mujassam etadi. Bunda milliy g’oyaning insonparvarlik va demokratik tamoyillari inson hamda jamiyat manfaatlari uyg’unligini belgilab beruvchi tayanch nuqta va jipslashtiruvchi omil vazifasini o’taydi. Demak, milliy g’oya ikki muhim, bir-biri bilan bog’liq bo’lgan negizga tayanadi. Bu bir tomondan, O’zbekiston xalqining tarixi, turmush tarzi, urf-odat, an’analari, madaniyati bilan bog’liq milliy-madaniy meros bo’lib, bu uning asosi, bosh negizi, tayanchi hisoblanadi. Ikkinchisi, dunyo xalqlari e’tirof etib, faqat ezgulikka, bunyodkorlik ishlariga, o’zaro totuvlik va hamjihatlikka xizmat qilib kelayotgan umuminsoniy tamoyillardir. Shu ma’noda milliy istiqloq g’oyasi umumbashariy qadriyatlarni e’tirof etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 2017-yil 7-fevral. O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar Strategiyasi to’g’risida. “Xalq so’zi” gazetasi, 2017-yil 16-fevral.
2. Abdurahmonov A. Saodatga eltuvchi bilim. -T.: Movarounnahr, 2002
3. Asqarov A. O’zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. –T.: Universitet, 2007
4. Karimov I. A. Asarlar. T. 7.84-85-betlar

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

5. Ahmadjonovna, D. G. (2024). The importance and role of lexical competence in teaching foreign languages to students. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(5), 16-23.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TARAQQIYOT STRATEGIYASINING USTUVOR YO‘NALISHLARI VA AMALIY AHAMIYATI

Abidaliyev Ramiziddin

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, PED-AU-25 guruh 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **B.A. Tillayev**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431741>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan taraqqiyot strategiyasining mazmun-mohiyati, ustuvor yo‘nalishlari hamda uning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik rivojlanishga ta’siri ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, strategiyaning zamonaviy bosqichda mamlakatni barqaror rivojlantirishdagi o‘rni, raqamli iqtisodiyot, innovatsion yondashuvlar va xalqaro hamkorlikni kengaytirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot strategiyasi, Yangi O‘zbekiston, iqtisodiy islohotlar, raqamli iqtisodiyot, innovatsiyalar, investitsiyalar, ijtimoiy rivojlanish, ekologik barqarorlik.

Abstract: This article analyzes the development strategy of the Republic of Uzbekistan, its priorities and its impact on economic, social and environmental development. It also highlights the importance of the strategy in ensuring sustainable growth, digital transformation, innovation and international cooperation.

Keywords: development strategy, New Uzbekistan, economic reforms, digital economy, innovation, investment, social development.

Аннотация: В статье рассматривается стратегия развития Республики Узбекистан, её приоритетные направления и влияние на социально-экономическое развитие. Особое внимание уделено вопросам цифровой экономики, инноваций и устойчивого развития.

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar mamlakat taraqqiyotining mustahkam asosini shakllantirdi. Dastlabki bosqichlarda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va bozor munosabatlariga o‘tish ustuvor vazifa sifatida belgilangan bo‘lsa, keyingi davrda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va ijtimoiy sohani rivojlantirishga alohida e’tibor qaratildi.

Zamonaviy global jarayonlar, xalqaro raqobatning kuchayishi hamda ekologik muammolarning dolzarbligi mamlakat rivojlanishida strategik yondashuvni talab etmoqda. Shu

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

nuqtai nazardan, 2022–2026-yillarga mo’ljallangan taraqqiyot strategiyasi davlat va jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo’nalishlarini belgilab beruvchi muhim hujjat hisoblanadi.

Mazkur strategiyaning asosiy maqsadi — inson manfaatlarini ta’minlash, aholi farovonligini oshirish va barqaror iqtisodiy o’sishga erishishdan iborat. Ushbu maqsad quyidagi asosiy yo’nalishlar orqali amalga oshiriladi:

Iqtisodiy rivojlanish

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, sanoatni rivojlantirish, qishloq xo’jaligini yangilash hamda investitsiyalarni jalb etish orqali iqtisodiy o’sishni ta’minlash strategiyaning muhim tarkibiy qismidir. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va innovatsiyalarni joriy etish esa samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy soha

Ta’lim va sog’liqni saqlash tizimini takomillashtirish, aholini ijtimoiy himoya qilish hamda bandlikni ta’minlash orqali inson kapitalini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Davlat boshqaruvi va huquqiy tizim

Davlat boshqaruvini takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta’minlash hamda korrupsiyaga qarshi kurashish orqali ochiq va samarali boshqaruv tizimini shakllantirish ko’zda tutilgan.

Ekologik barqarorlik

Atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslardan oqilona foydalanish hamda “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish bugungi kunda ustuvor vazifalardan biridir.

Hududiy rivojlanish

Hududlar o’rtasidagi tafovutlarni kamaytirish, infratuzilmani rivojlantirish va logistika tizimini takomillashtirish orqali muvozanatli rivojlanish ta’minlanadi.

Xalqaro hamkorlik

Tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish va investitsiyalarni jalb qilish mamlakat iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasining taraqqiyot strategiyasi mamlakatni kompleks rivojlantirishga qaratilgan tizimli dastur hisoblanadi. Ushbu strategiyaning izchil amalga oshirilishi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, ijtimoiy farovonlikni oshirish va ekologik muvozanatni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, strategiya uzoq muddatli istiqbolda mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika agentligi rasmiy ma’lumotlari.
4. World Bank. Uzbekistan Country Economic Update.
5. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Staff Report.
6. United Nations Development Programme. Human Development Report.

**FALSAFA FANINI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA O‘QITISHNING
ZAMONAVIY MUAMMOLARI**

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o‘gli

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi

katta o‘qituvchisi p.f.b.f.d, PhD

E-mail: satvoldiyevfakhridin773@gmail.com

Tel: + 998 93-419-43-41

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0005-6444-8642>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431752>

Annotatsiya. Mazkur maqolada falsafa fanini fanlararo integratsiya asosida o‘qitishning zamonaviy muammolari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Oliy ta’lim tizimida falsafa o‘qituvchilarining fanlararo yondashuv metodologiyasini amaliyotga tatbiq etishdagi qiyinchiliklar, mavjud o‘quv dasturlarining integratsiyon salohiyati, talabalarda ilmiy dunyoqarash shakllantirishdagi uzilishlar va raqamli ta’lim muhitida integratsiyalashgan falsafa ta’limini yo‘lga qo‘yishdagi tizimiy muammolar ko‘rib chiqiladi. Maqolada xorijiy tajribalar va mahalliy ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil etiladi, muammolarni bartaraf etishning pedagogik mexanizmlari taklif qilinadi.

Kalit so‘zlar: falsafa ta’limi, fanlararo integratsiya, ilmiy dunyoqarash, oliy ta’lim metodologiyasi, integratsiyon model, ta’lim paradigmasi.

Abstract. This article analyzes the modern problems of teaching philosophy on the basis of interdisciplinary integration from a scientific and theoretical perspective. The difficulties in implementing the methodology of an interdisciplinary approach by philosophy teachers in the higher education system, the integration potential of existing curricula, gaps in the formation of a scientific worldview in students, and systemic problems in establishing integrated philosophy education in a digital educational environment are considered. The article provides a comparative analysis of foreign experiences and the specific features of the local education system, and proposes pedagogical mechanisms for overcoming problems.

Keywords: philosophy education, interdisciplinary integration, scientific worldview, higher education methodology, integration model, educational paradigm.

Аннотация. В данной статье анализируются современные проблемы преподавания философии на основе междисциплинарной интеграции с научно-теоретической точки зрения. Рассматриваются трудности внедрения методики междисциплинарного подхода

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

преподавателями философии в системе высшего образования, интеграционный потенциал существующих учебных программ, пробелы в формировании научного мировоззрения у студентов, а также системные проблемы организации интегрированного философского образования в цифровой образовательной среде. В статье представлен сравнительный анализ зарубежного опыта и специфики местной системы образования, а также предложены педагогические механизмы преодоления проблем.

Ключевые слова: философское образование, междисциплинарная интеграция, научное мировоззрение, методика высшего образования, интеграционная модель, образовательная парадигма.

Kirish. Zamonaviy oliy ta’lim tizimida fanning ixtisoslashuv tendensiyasi kuchayib borishi bilan birga, turli fanlar o’rtasida metodologik va mazmuniy bo’linish ham chuqurlashib bormoqda. Bu holat ayniqsa falsafa fanini o’qitishda yaqqol namoyon bo’ladi: falsafa o’z tabiatiga ko’ra barcha ilmiy bilimlarning metodologik asosi bo’lishiga qaramasdan, ko’plab oliy o’quv yurtlarida u o’zga fanlardan ajratilgan holda, izolyatsiyalashgan tizimda o’qitilmoqda. Natijada talabalar falsafiy tafakkurni o’z mutaxassislik fanlari bilan bog’lay olmayaptilar, falsafa ular uchun mavhum va amaliyotdan yiroq fan sifatida qolmoqda. Fanlararo integratsiya — bu ta’limning turli sohalari o’rtasida mazmuniy, metodologik va tushunchaviy bog’liqlikni o’rnatish asosida bilimlarning yaxlit tizimini qurishga qaratilgan pedagogik yondashuv. Falsafa fani o’z epistemologik va ontologik asoslari bilan barcha ilmiy bilim sohalarining umumiy metodologik poydevori bo’lib xizmat qila olishi mumkin. Biroq shu imkoniyatni to’liq ro’yobga chiqarish yo’lida bir qator jiddiy muammolar to’siq bo’lib turibdi.

Fanlararo integratsiya nazariyasining ilmiy asoslari XX asrning ikkinchi yarmida intensiv ravishda ishlab chiqila boshlandi. J. Piajening bilim tizimining yaxlitligi to’g’risidagi tushunchasi, L.S. Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi nazariyasi, shuningdek J. Brounening spiral ta’lim konsepsiyasi fanlararo yondashuvning psixologik-pedagogik asoslarini belgilab berdi. Keyinchalik I.D. Zverev, V.N. Maksimova va G.F. Fedoretslarning tadqiqotlari bu sohani mustaqil pedagogik yo’nalish sifatida shakllantirishga zamin tayyorladi. Falsafaning fanlararo integratsiya tizimidagi o’rni ikki tomonlama xarakter kasb etadi. Bir tomondan, falsafa metodologik fan sifatida boshqa barcha fanlarning bilish usullari, tushunchalari va kategorial apparatini umumlashtiruvchi meta-fan vazifasini bajaradi. Ikkinchi tomondan, falsafaning o’zi ham tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar va gumanitar fanlar bilan mazmuniy integratsiyani talab etadi. Masalan, falsafa tarixini o’qitishda tarix, adabiyot va ijtimoiy fanlar bilan integratsiya zaruriy shart bo’lib,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

fanning zamonaviy masalalarini o’rganishda tabiiy fanlar va texnik bilimlar bilan aloqa o’rnatmasdan turib, to’laqonli falsafiy fikrlashni shakllantirish qiyin.[1]

Zamonaviy oliy ta’limdagi birinchi va eng muhim muammo — mavjud o’quv dasturlarining fanlararo integratsiyaga moslashmagan tuzilmasi. Ko’pchilik universitetlarda falsafa kursi bir semester yoki bir yil mobaynida alohida o’qitilib, uning boshqa fanlar bilan mazmuniy aloqasi dastur darajasida belgilanmagan. Har bir fan o’z doirasida o’qitilib, fanlararo ulanish o’qituvchining shaxsiy tashabbusiga qoldirilmoqda. O’quv dasturlarining bunday "yopiq" tuzilmasi bir necha muammoni yuzaga keltiradi. Birinchidan, turli fanlarni o’qituvchi o’qituvchilar o’rtasida pedagogik muloqot va hamkorlik yo’q. Masalan, fizika yoki biologiya o’qituvchisi o’z fanini o’qitayotganda bilish nazariyasiga oid savollar paydo bo’ladi, biroq falsafachi o’qituvchi bilan bu savollarga birgalikda yondashish mexanizmi yo’q. Ikkinchidan, talabalar uchun turli fanlarda o’rganilgan tushunchalar o’rtasida ko’prik qurish imkoniyati cheklangan: ular fizikada "materiya" tushunchasini, falsafada esa "moddiy borlik" tushunchasini alohida-alohida o’rganadi, holbuki bu tushunchalar orasidagi metodologik bog’liqlik ularga tushuntirilmaydi. Davlat ta’lim standartlarining talabi jihatidan ham muammo saqlanib qolmoqda. Standartlar ko’pincha har bir fanning alohida o’quv natijalarini belgilaydi, fanlararo kompetensiyalarni o’lchash uchun esa umumiy mezonlar ishlab chiqilmagan. Bu holat o’qituvchilarni integral o’quv natijalariga emas, balki tor ixtisoslik doirasidagi natijalarni ta’minlashga undaydi.[2]

Ikkinchi jiddiy muammo — falsafa o’qituvchilarining fanlararo integratsiyani amalga oshirishga tayyorgarligi bilan bog’liq. Shu paytgacha ko’plab falsafa fani o’qituvchilari tor ixtisoslik doirasida — falsafa tarixi, mantiq yoki etika yo’nalishida chuqur bilimga ega bo’lgan holda, qo’shni fanlar bo’yicha integratsion bilimdan mahrum. Aksincha, tabiiy fanlar yoki texnika yo’nalishlarida falsafiy metodologiya bilan integratsiyani amalga oshirish uchun o’qituvchi nafaqat falsafani, balki shu sohaning ilmiy kategoriyalarini ham yaxshi bilishi kerak.

Xorijiy tajribaga nazar solsak, Finlyandiyada o’qituvchilar tayyorlovchi universitetlarda "kross-kurrikular" kompetensiya alohida modullar orqali shakllantiriladi: pedagogika dasturida hamma o’qituvchilar, mutaxassislikdan qat’i nazar, fanlararo o’qitish texnologiyalarini o’rganadi. Germaniyada ikki mutaxassislikni parallel ravishda o’qitish majburiy bo’lib, bu keyinchalik integratsiyalashgan o’qitish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi. O’zbekistondagi oliy ta’lim tizimida esa bunday tizimli yondashuv hali keng joriy etilmagan. Shu bilan birga, qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida fanlararo integratsiya metodologiyasi alohida mavzu sifatida o’rganilmasligi ham muammoning tizimli xarakter kasb etishiga olib kelmoqda.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

O’qituvchi integratsiyaning zaruratini his etsa ham, unga qanday metodologik vositalar orqali amalga oshirish ko’rsatilmaydi.[3]

Uchunchi muammo talabalarning psixologik-pedagog jihatiga tegishli. Maktab ta’limidan boshlanoq fanlarga ajratilgan holda o’rganishga ko’nikkan talabalar oliy ta’limga kelganida fanlararo bog’liqlikni mustaqil ravishda o’rnatishga tayyor bo’lmaydi. Ular uchun "falsafa dars"i va "kimyo dars"i bir-biriga bog’liq emas, balki navbat bilan o’tiladigan mustaqil ta’lim bloklari.

Bundan tashqari, raqamli ta’lim muhiti ham o’z muammolarini olib kelmoqda. Bugungi kunda talabalar ko’plab ma’lumotlarni internet orqali qisqa shaklda olishga o’rgangan. Falsafaning chuqur, izchil va munozarali fikrlashni talab etuvchi matnlari ular uchun qiyin qabul qilinadi. Fragmentar, tezkor bilim olish odati tizimli va integratsiyon fikrlash ko’nikmalarining rivojlanishiga to’siq bo’lmoqda. Amaliyotda kuzatilayotgan yana bir ko’rinish shuki, talabalar falsafiy tushunchalarni yodlab olishga intiladi, lekin ularni o’z mutaxassislik sohasida qo’llash, amaliy masalalarni falsafiy kategoriyalar orqali tahlil etish qobiliyatidan mahrum. Bu esa fanlararo integratsiyaning maqsad va mazmuniga zid keladi — chunki integratsiyaning asosiy natijasi bilimlar orasidagi ko’priklarni qurish va ularni hayotiy hamda kasbiy vaziyatlarda qo’llay bilishdir.[4]

To’rtinchi muammo integratsiyalashgan falsafa ta’limini ta’minlovchi metodologik vositalarning — darslik, o’quv qo’llanma, metodik tavsiyalar, amaliy mashg’ulotlar, loyiha topshiriqlari — etarli darajada ishlab chiqilmaganligi bilan bog’liq. Ko’pchilik falsafa darsliklari an’anaviy tizimda — mavzular bo’yicha tartiblab, boshqa fanlar bilan sintezini ko’rsatmay tuzilgan. Zamonaviy pedagogik talablar nuqtai nazaridan integratsiyalashgan ta’lim uchun quyidagi metodologik vositalar kerak: birinchidan, falsafiy tushunchalarni muayyan tabiiy yoki ijtimoiy hodisalar bilan bog’lovchi "ko’priklarni" topshiriqlari; ikkinchidan, falsafa va ixtisoslik fanlarini birlashtirib tahlil qilishni talab etuvchi case-study yondashuviga asoslangan holat vaziyatlari; uchinchidan, fanlararo loyiha ishlarini baholashning mezon tizimi; to’rtinchidan, integratsion tafakkurni o’lchashga mo’ljallangan diagnostik vositalar. Bu vositalarning ishlab chiqilishi o’qituvchilar, metodistlar va dastur tuzuvchilar o’rtasidagi uzluksiz hamkorlikni talab etadi. Ammo shu paytgacha bunday hamkorlik tizimli xarakter kasb etmagan.

Yuqorida sanab o’tilgan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlarni tavsiya etish mumkin.

Modul-integratsiya modeli. Falsafa kursini maxsus integratsiyon modullar asosida qayta loyihalash: har bir modul falsafiy masalani muayyan tabiiy, texnik yoki ijtimoiy hodisa kontekstida o’rganishni ko’zda tutadi. Masalan, "Bilish nazariyasi" moduli tabiiy fanlar

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

metodologiyasi bilan, "Etika" moduli kasbiy deontologiya bilan, "Ontologiya" moduli zamonaviy fizika va kosmonavtikaning falsafiy masalalari bilan bog'langan holda o'rganiladi.[5]

O'qituvchilararo hamkorlik platformasi. Universitetlarda turli fanlar o'qituvchilari ishtirokida muntazam metodik seminarlar tashkil etilishi, unda integratsion o'quv natijalari, umumiy tushunchalar va birgalikda o'tiladigan darslar (co-teaching) rejalashtiriladigan muhit yaratilishi lozim.

Talabalar uchun integratsion loyiha metodi. Talabalarning semestrik yoki yillik yakuniy loyihalari o'z ixtisoslik sohasidagi muammoni falsafiy tahlil qilishni majburiy qism sifatida o'z ichiga olishi kerak. Bu talabani falsafiy tafakkurni real amaliy kontekstda sinab ko'rishga majbur qiladi.

Raqamli integratsion resurslar. Falsafa fani bo'yicha virtual o'quv muhitini yaratishda turli fanlar bilan bog'liq interaktiv materiallar, video darslar, muloqot platformalari va qiyosiy tahlil uchun vositalar joriy etilishi integratsion yondashuvni kundalik ta'lim amaliyotiga olib kiradi.[6]

Xulosa. Falsafa fanini fanlararo integratsiya asosida o'qitishning zamonaviy muammolari — bu yagona va izolyatsiyalashgan muammo emas, balki ta'lim tizimining bir necha darajasida bir vaqtning o'zida mavjud bo'lgan tizimli qiyinchiliklar majmuidir. O'quv dasturlarining cheklangan integratsion salohiyati, o'qituvchilarning metodologik tayyorgarligi bilan bog'liq tafovut, talabalarning integratsiyon tafakkur ko'nikmalarining shakllanmasligi va metodologik vositalarning etarli ishlab chiqilmaganligi — bularning barchasi birgalikda falsafani amaliy va integratsion fan sifatida o'qitishga to'sqinlik qilmoqda. Bu muammolarni hal etish uchun tizimli yondashuv zarur: o'quv standartlarini yangilash, o'qituvchilar tayyorgarligi dasturlarini modernizatsiya qilish, integratsiyalashgan metodologik vositalar ishlab chiqish va universitetlar ichidagi fanlararo hamkorlik mexanizmlarini mustahkamlash. Faqat shu yo'l bilan falsafa ta'limi talabalarda haqiqiy ilmiy dunyoqarashni va fanlararo tizimli fikrlash madaniyatini shakllantiruvchi kuchga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. — Москва: Педагогика, 1981. — 160 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. — Москва: Педагогика, 1991. — 480 с.
3. Xoliqov A.A. Oliy ta'limda falsafa o'qitish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 214 b.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

4. Piaget J. The Psychology of Intelligence. — London: Routledge, 2001. — 198 b.
5. Bruner J. The Process of Education. — Cambridge: Harvard University Press, 2009. — 97 b.
6. Satvoldiyev.F.A. Developing students'scientific worldview through problem-based learning technologies in philosophy education //INTERNATIONAL JOURNAL. – 2025. – T. 5. – №. 1. – C. 20-22.
7. Dehqanova, G. A. (2020). ROLE OFVIDEO MATERIALS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. Мировая наука, (4 (37)), 23-25.

**FUQAROLARNING AXBOROT OLISH VA TARQATISH ERKINLIGI
BORASIDAGI HUQUQLARINI YANADA MUSTAHKAMLASH**

Obidjonova Zebo Kamoldin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti PED-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: zeboobidjonova4@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431758>

Annotatsiya: Ushbu maqolada fuqarolarning axborot olish va tarqatish borasidagi konstitutsiyaviy huquqlarining mazmun-mohiyati tahlil qilinadi. Raqamli transformatsiya davrida axborot erkinligini ta’minlashning huquqiy mexanizmlari, sohadagi milliy qonunchilikning takomillashuvi va xalqaro standartlarning o’rni yoritilgan. Shuningdek, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi o’rtasidagi mutanosiblik va olinayotgan axborotni haqiqiyliги, yolg’on ma’lumotlarni farqlay olishlik haqida bayon qiladi.

Kalit so’zlar: axborot erkinligi, Konstitutsiya, ochiqlik, raqamli huquq, axborot tarqatish, so’z erkinligi.

Abstract: This article analyzes the essence of the constitutional rights of citizens to receive and disseminate information. The legal mechanisms for ensuring freedom of information in the era of digital transformation, the improvement of national legislation in this area and the role of international standards are highlighted. It also discusses the balance between information security and personal data privacy, and the authenticity of the information received, the ability to distinguish false information.

Keywords: freedom of information, Constitution, openness, digital rights, dissemination of information, freedom of speech.

Аннотация: В данной статье анализируется сущность конституционных прав граждан на получение и распространение информации. Освещаются правовые механизмы обеспечения свободы информации в эпоху цифровой трансформации, совершенствование национального законодательства в этой области и роль международных стандартов. Также рассматривается баланс между информационной безопасностью и неприкосновенностью персональных данных, а также подлинность получаемой информации и возможность различения ложной информации.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

***Ключевые слова:** свобода информации, Конституция, открытость, цифровые права, распространение информации, свобода слова.*

Zamonaviy demokratik taraqqiyot yo‘lidan borayotgan jamiyatlarda axborot olish va tarqatish erkinligi insonning fundamental huquqlaridan biri bo‘lib, u nafaqat shaxsiy erkinlik, balki davlat boshqaruvida shaffoflik va hisobdorlikni ta’minlovchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Axborot asrida yashayotgan inson uchun ma’lumotlarga to‘sqinliksiz ega bo‘lish - uning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishi uchun zaruriy shartdir.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar jarayonida inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning yangi bosqichiga o‘tildi. Xususan, yangilangan Konstitutsiyamizda har bir shaxsning axborot izlash, olish va tarqatish huquqi nafaqat e’lon qilindi, balki davlat tomonidan kafolatlanadigan muhim qadriyat darajasiga ko‘tarildi.[1] Bu esa davlat organlarining jamiyat oldida yanada ochiqroq bo‘lishini, fuqarolarning esa ijtimoiy-siyosiy voqelikka daxldorlik hissini oshirishni taqozo etmoqda. Biroq, raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda, axborot erkinligini ta’minlash bilan bir qatorda, axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi va noto‘g‘ri axborot tarqalishining oldini olish kabi yangi muammolar yuzaga kelmoqda. Shu bois, fuqarolarning axborotga oid huquqlarini huquqiy jihatdan yanada mustahkamlash, mavjud mexanizmlarni xalqaro standartlarga moslashtirish va ushbu huquqlarni amalga oshirishdagi to‘siqlarni bartaraf etish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida“gi Qonunining 4-moddasiga asosan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq har kim axborotni moneleksiz izlash, olish, tekshirish, tarqatish, undan foydalanish va undan foydalanish va uni saqlash huquqiga ega. Axborot olish faqat qonunga muvofiq hamda inson huquq va erkinliklari, konstitutsiyaviy tuzum asoslari, jamiyatning axloqiy qadriyatlari, mamlakatning ma’naviy, madaniy va ilmiy salohiyatini muhofaza qilish, xavfsizligini ta’minlash maqsadida cheklanishi mumkin.[2]

Axborot erkinligining asosiy tamoyillari:

- 1.Ochiqlik va shaffoflik: Davlat organlari o‘z faoliyati haqida fuqarolarga muntazam hisob berishi.
- 2.Hamma foydalana olishi (Accessibility): Axborot hamma uchun teng va qulay shaklda (platformalarda) bo‘lishi.
- 3 Haqqoniylik: Tarqatilayotgan axborotning dalillarga asoslanganligi.
- 4.Maxfiylikning himoyalaniishi: Shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligining kafolatlanishi hisoblanadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati rivojlanib borar ekan, ularning turli resurslardan axborot olish, olingan axborotlardan erkin foydalanish, axborotlar bilan bo’lishishga bo’lgan talab va ehtiyoji sezilarli tarzda oshib bormoqda. Sababi, fuqarolar hukumat tomonidan amaliyotga kiritilayotgan normativ-huquqiy hujjatlar, jamiyatda bo’layotgan o’zgarishlarni axborot shaklida qabul qilishadi hamda mavjud ma’lumotlardan foydalanishadi. Axborot olish huquqi, erkin fikrlash, so’z erkinligi kabi inson va fuqarolarning shaxsiy huquqlari konstitutsiyaviy qonunchilik asosida belgilab qo’yilganligini alohida ta’kidlab o’tishimiz kerak.

Axborot olish kafolatlari va erkinligi – har bir shaxsning o’zi istalgan axborotni izlash, olish va tarqatishga haqli ekanligi. O’zbekiston Respublikasida barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslar fuqarolarga ularning huquq va manfaatlariga daxldor bo’lgan hujjat, qaror va boshqa xil materiallar bilan tanishib chiqish imkoniyatini yaratib berishi lozim

Fuqarolarning axborot tarqatish huquqi va bu boradagi mas’uliyati O’zbekiston Respublikasi qonunchiligi bilan tartibga solingan. Bugungi axborotlashgan jamiyatda har bir fuqaro nafaqat axborot iste’molchisi, balki uning tarqatuvchisi hamdir.

“Axborot olish kafolatlari va erkinligi to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi qonuni (1997-yil 24-aprel) ga ko’ra, har bir fuqaro o’z manfaatlariga daxldor axborotni bepul, boshqa axborotlarni kelishuv bo’yicha haq to’lab olish imkoniga ega. Shaxsning bu haqda yozma yoki og’zaki murojaatiga qisqa muddatda, uzog’i bilan 30 kundan kechiktirmay javob berilishi shart. Axborot olish kafolatlari va erkinligi va O’zbekiston Respublikasida kutubxona va hujjatxonalaridan foydalanish bepulligi, fuqarolar o’zlariga zarur axborotni bevosita yoki qonuniy vakillari yordamida izlash, olish, tadqiq etish va tarqatish, hujjat va boshqa axborot manbalaridan nusxa, fototasvir olishlariga ijozat berilgani bilan ham kafolatlangan. Jumladan, fuqaroviy, xo’jalik, ma’muriy va jinoyat ishlari ko’rilayotganda sud majlisi ishtirokchilarining so’zlari va xatti-harakatlarini rasmana yoki stenografiya tarzida yozib olish, magnit tasmasida aks ettirish, sudning ruxsati bilan foto, kino, video tasvirga tushirish, ularni radio tarmoqlari va televideniye orqali namoyish qilish mumkin. Gumon ostidagi shaxs o’zining qanday jino-yatda gumonsirilayotgani, ayblanuvchi – nimada ayblanayotganini bilishga, ular va ishdan manfaatdor shaxslar: jabrlanuvchi, fuqaroviy da’vogar, fukaroviy javobgar, ularning vakillari ihdagi barcha materiallar bilan tanishib chiqishga, ulardan ko’chirma va nusxalar olishga, shu maqsadda tarjimon xizmatidan bepul foydalanishga haklidir. Agar asossiz ushlangan, qamoqda saqlangan yoki sudlangan shaxs to’g’risida ilgari matbuotda, radio va televideniye orqali xabar berilgan bo’lsa, u begunoh ekanli-gi, okdangani haqida ayni o’sha ommaviy 813 axborot vositasida e’lon qilinishi shart. Axborot olish kafolatlari va erkinligi va ommaviy axborot vositalari va

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

jurnalistlarga ham ular zarur deb hisoblagan axborotni olish, uni xolisona tekshirish va senzurasiz tarqatish imkoniyatlarini kafolatlaydi. Axborot olish kafolatlari va erkinligi va boshqalarning ichki hayotiga taalluqli axborotni oshkor etish, taqiqlangan ilmiy, texnikaviy, kasbiy, ishlab chiqarish jarayonlariga oid, shuning-dek davlat siri hisoblangan axborotni to’plash va tarqatish maqsadida foydalanish konunga binoan javobgarlikka sabab bo’ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, fuqarolar axborotni erkin izlash, olish, tadqiq etish, uzatish va tarqatish huquqiga ega. Bu huquq ochiqlik, haqqoniylik va qonun ustuvorligi prinsiplariga asoslanadi. Axborotni tarqatish faqat konstitutsiyaviy tuzum, jamiyat axloqi va davlat xavfsizligini himoya qilish maqsadida qonun bilan cheklanishi mumkin.

Fuqarolarning axborot tarqatish erkinligining asosiy jihatlari:

1. Konstitutsiyaviy kafolat: Har kim o‘z fikrini erkin bayon etish, axborotni erkin izlash, olish va tarqatish huquqiga egadir.
2. Ochiqlik prinsipi: Axborot ochiq va oshkora bo‘lishi, jamiyatda erkin foydalanilishi kerak.
3. Davlat organlari faoliyati: Fuqarolar o‘zlariga daxldor bo‘lgan hujjatlar va qarorlar bilan tanishish huquqiga ega.
4. Cheklovlar: Axborot erkinligi davlat sirlari, jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari hamda maxfiy axborotlar bilan cheklanishi mumkin.
5. Javobgarlik: Axborot tarqatuvchi shaxs ma’lumotlarning to‘g‘riligi va qonuniyligi uchun javobgar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2002-yil 12-dekabr.
3. Mo‘minov F.A. "Axborot xavfsizligi va axborot-psixologik xurujlar". – T.: "Fan va texnologiya", 2017.
4. Yoqubov Sh. "Media huquqi va axborot tarqatish tartibi". O‘quv qo‘llanma. – T.: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2021.
5. Xudoyqulov M. "Jurnalistning qonun va axloq doirasidagi faoliyati". – T.: "Yangi asr avlodi", 2019.
6. G‘aniyev A. "Internetda shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi". – T.: "Adolat", 2022.
7. Dehqanova, G. A. (2024). SAMARALI MULOQOT VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARGA TAYYORLASHNING ILMIY-METODIK JIHATLARINI

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

TAKOMILLASHTIRISH. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 550-555.

YOSHLAR O’RTASIDA MA’NAVIY - AXLOQIY TARBIYA VA MILLIY QADRIYATLARNI MUSTAHKAMLASH

Abdusamadova Kumushxon Abdujalil qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti MPL-BU-25-guruh yo’nalishi
1- bosqich talabasi

E-mail: abdusamadovakumush1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-6311-7754>

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431768>

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar o’rtasida ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda milliy qadriyatlarni mustahkamlashning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashda oila, ta’lim muassasalari va jamiyatning o’rni tahlil qilinadi. Maqolada milliy an’ana va urf-odatlarining yoshlar tarbiyasidagi roli, ularni asrab-avaylash hamda kelajak avlodga yetkazish zarurati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so’zlar: ma’naviyat, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, urf-odatlar, an’analar, barkamol avlod, madaniyat.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность формирования духовно-нравственного воспитания молодежи и укрепления национальных ценностей. Также анализируется роль семьи, образовательных учреждений и общества в воспитании молодого поколения как всесторонне развитой личности. В статье рассматривается роль национальных традиций и обычаев в воспитании молодежи, необходимость их сохранения и передачи будущим поколениям.

Ключевые слова: духовность, нравственное воспитание, национальные ценности, воспитание молодежи, обычаи, традиции, всесторонне развитое поколение, культура.

Abstract: This article emphasizes the importance of developing the spiritual and moral education of youth and strengthening national values. It also analyzes the role of family, educational institutions, and society in nurturing the younger generation as well-rounded individuals. The article examines the role of national traditions and customs in the upbringing of youth, as well as the need to preserve and pass them on to future generations.

Keywords: spirituality, moral education, national values, youth education, customs, traditions, well-rounded generation, culture.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bugungi globalashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan zamonda yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi hamda milliy qadriyatlarimizni mustahkamlash masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi. Yoshlar-mamlakatning kelajagi, millatning umidi va yangi O‘zbekistonning bunyodkor kuchidir. Shu bois, ularni nafaqat zamonaviy bilim va kasb-hunar egallashga tayyorlash, balki vatanparvarlik, oilaviy qadriyatlar, halollik, kattalarga hurmat va mehnatkashlik kabi azaliy milliy fazilatlar ruhida tarbiyalash ham tobora dolzarb vazifaga aylanib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasida bu borada bir qancha muhim nutq va me’yoriy hujjatlarda aniq yo’nalishlar belgilab berdi. Xususan, u “Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir”[1]. Prezidentning so‘zlariga ko‘ra, “Yoshlarga qaratilayotgan e’tibor, ularni bilimli bo‘lishi, ko‘p kitoblar mutolaa qilishlari o‘z kelajaklari uchun investitsiya bo‘ladi. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi: Inson qadri, xalq manfaati. “Har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun munosib sharoit yaratish: Ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish”[2]. Strategiya amalga oshsa, 2030-yilga borib O‘zbekiston fuqarolariga bu strategiyasida ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish alohida o‘rin tutadi. Uunda yoshlarni milliy qadriyatlar va ma’naviy meros ruhida tarbiyalash, maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash hamda mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish kabi muhim vazifalar qayd etilgan. Strategiyada jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomashtirish va milliy qadriyatlarning ustuvorligi tamoyillari asos qilib olingan. 2026-yilning “Mahalla rivoji va ijtimoiy farovonlik yili” deb e’lon qilinishi ham ushbu yo’nalishdagi islohotlarni yanada chuqurlashtirdi. Prezident yoshlar bilan o‘tkazgan muloqotlarid yoshlarni mustaqil fikrlash, chet tillari va zamonaviy texnologiyalarni egallash bilan birga, oilani muqaddas bilish, ma’naviy poklik hamda qadriyatlarimizga sadoqat kabi ezgu fazilatlar bilan qurollantirish zarur. “Ongi va qalbi bolalikdan halollik vaksinasi bilan emlangan yangi avlodni kamolga yetkazish ustuvor vazifamizdir”,[3]-deb alohida urg‘ulagan Prezident. Shu bilan birga, bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan yot mafkuralar, ekstremizm va iste’molchilik kayfiyati yoshlar ongiga jiddiy tahdid solmoqda. Bunday sharoitda ma’naviy-axloqiy tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish, milliy qadriyatlarimizni zamonaviy shakllarda targ‘ib qilish va yoshlarni mafkuraviy xurujlardan himoya qilish bugungi kunning eng dolzarb masalasiga aylanmoqda.

MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYANING MOHIYATI

Ma’naviy-axloqiy tarbiya-bu shaxsning ichki dunyosini, xulq-atvorini va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli va uzluksiz jarayon bo‘lib, unda insonning yuksak axloqiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

fazilatlari, ijtimoiy mas’uliyati va milliy qadriyatlar ruhida kamol topishi maqsad qilinadi. Mashhur mutafakkir adiblarimizdan Abdulla Avloniy ta’kidlaganidek: “Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir” [4]. Tarbiya nafaqat bilim berish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning hissiy, ruhiy va ma’naviy jihatdan to’laonli rivojlanishini ham ta’minlaydi. Ma’naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy vazifalaridan biri - yoshlarning hayotiy qarashlarini shakllantirish, ularda to’g’ri va noto’g’ri xatti-harakatlarni ajrata olish qobiliyatini rivojlantirishdir. Bu jarayon orqali yoshlar o’z hayotida halollik, adolat, mehr-oqibat, sabr-toqat va insonparvarlik kabi olijanob fazilatlarni doimiy ravishda amalda qo’llashga o’rganadilar. Shuningdek, ma’naviy-axloqiy tarbiya yoshlarni jamiyatga chinakam foydali shaxs bo’lib yetishishiga zamin yaratadi. Insonning ichki me’yorlari va axloqiy qadriyatlari uning ijtimoiy muhitdagi xulq-atvorini tartibga soladi, oilada, maktabda va jamiyatda mas’uliyatli bo’lishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, bu tarbiya yoshlarning milliy o’zligini chuqur anglashiga, xalq tarixiga va madaniyatiga hurmat bilan qarashiga mustahkam asos bo’ladi. Bugungi global dunyoda yoshlar turli axborot oqimlari, madaniyatlar va g’oyalarga duch kelmoqda. Shu sababli ma’naviy-axloqiy tarbiya nafaqat shaxsni yuksak axloqiy fazilatlar bilan boyitadi, balki uni turli salbiy ta’sirlardan himoya qiluvchi ishonchli vosita sifatida ham xizmat qiladi. Natijada, ma’naviy-axloqiy tarbiya shaxsni barkamol, mas’uliyatli, ezgulikni qadrlovchi va milliy qadriyatlar ruhida voyaga yetgan inson qilib shakllantiradi. Bu esa kelajak avlodning sog’lom va barqaror jamiyat qurilishiga munosib hissa qo’shishining mustahkam poydevoridir.

MILLIY QADRIYATLARNING YOSHLAR HAYOTIDAGI AHAMIYATI

Milliy qadriyatlar-bu xalqning asrlar davomida to’plagan tarixiy tajribasi, madaniy merosi, urf-odatlar va an’analarni aks ettiruvchi asosiy mezonlar bo’lib, ularning yoshlar tarbiyasidagi roli beqiyosdir. Har bir xalqning o’ziga xos qadriyatlari uning milliy o’zligini shakllantiradi va avloddan-avlodga uzluksiz meros bo’lib o’tadi. Shu sababli yoshlar ongida milliy qadriyatlarni mustahkamlash, ularni qadrlash va hurmat qilish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. O’zbek xalqining tarixiy merosi boy va rang-barang bo’lib, unda mehmondo’sstlik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, sabr-toqat va hamjihatlik kabi olijanob qadriyatlar asosiy o’rin tutadi. Bu qadriyatlar yoshlar hayotida insoniy fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi, ularni madaniyatli, bag’rikeng va vatanparvar shaxs bo’lib shakllanishiga yordam beradi. Milliy qadriyatlar yoshlarni o’z tarixi va madaniyatiga chuqur hurmat bilan qarashga o’rgatadi. Yoshlar o’z xalqining boy an’analari va urf-odatlarini bilib, ularni asrashga va kelajak avlodga yetkazishga intiladi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatini oshiradi, jamiyatdagi axloqiy muhitni mustahkamlaydi hamda ularni salbiy ijtimoiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ta’sirlardan ishonchli himoya qiladi. Globallashuv sharoitida turli madaniyatlar va g’oyalar yoshlar ongiga tez yetib kelmoqda. Shu sababli milliy qadriyatlarni yoshlar hayotida mustahkamlash ularni milliy o’zlikni saqlashga, tarixiy merosga hurmat ko’rsatishga va millat ravnaqi uchun mas’uliyatli bo’lishga puxta tayyorlaydi.

Natijada, milliy qadriyatlar yoshlarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishining poydevori bo’lib, ularning jamiyatga foydali, barkamol va milliy ruhda tarbiyalangan shaxslar sifatida shakllanishiga bevosita hissa qo’shadi.

OILA VA TA’LIM MUASSASALARINING ROLI

Yoshlar tarbiyasida oila muhim va birinchi darajali tarbiyaviy muhit hisoblanadi. Oila-farzand uchun birinchi ma’naviy maktab bo’lib, unda shakllangan odob-axloq qoidalari, qadriyatlar va hayotiy tamoyillar insonning butun umri davomida yo’l-yo’riq bo’lib xizmat qiladi. Ota-onaning farzandga bo’lgan doimiy e’tibori, ularga ibrat ko’rsatishi va axloqiy fazilatlarni amalda namoyon etishi yoshlarning xulq-atvori, insoniy fazilatlari va ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Shu sababli ota-onalar farzand tarbiyasida doimiy faollik ko’rsatishi, ularni ezgulik, halollik, mehr-oqibat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga alohida e’tibor qaratishi lozim. Ta’lim muassasalari-maktab va oliy ta’lim muassasalari ham yoshlar tarbiyasida muhim o’rin egallaydi. Maktablarda nafaqat bilim berish, balki ma’naviy-axloqiy tarbiya berish ham asosiy vazifa sifatida belgilangan. Ta’lim jarayonida o’quvchilarga ma’naviy qadriyatlarni singdirish, milliy an’analarni o’rgatish, madaniy va tarbiyaviy tadbirlar orqali ularning ichki dunyosini boyitish juda muhimdir. Turli ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, tarbiyaviy suhbatlar, intellektual va ijodiy mashg’ulotlar yoshlarning ma’naviy barkamolligini oshiradi. Shu bilan birga, maktab va universitetlar yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi, ularni jamiyatdagi mas’uliyatli va yetuk shaxslar sifatida shakllantiradi. Shunday qilib, oila va ta’lim muassasalari birgalikda yoshlar tarbiyasida yaxlit va mustahkam tizimni tashkil etadi. Oila-tarbiyaning ildizi, maktab va universitet esa bu ildizni rivojlantiruvchi va mustahkamlovchi vosita sifatida ishlaydi. Bu hamkorlik yoshlarni ma’naviy-axloqiy jihatdan yetuk, milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan va jamiyatga foydali shaxslar qilib shakllantirishga samarali xizmat qiladi.

GLOBALLASHUV DAVRIDA MILLIY QADRIYATLARNI ASRASH

Hozirgi kunda globallashuv jarayoni dunyo mamlakatlari o’rtasidagi madaniy, iqtisodiy va axborot almashinuvini yanada kuchaytirmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali turli madaniyatlar, g’oyalar va hayotiy qadriyatlar yoshlar ongiga juda tez yetib bormoqda. Bu jarayon bir tomondan bilim olish va dunyoqarashni kengaytirish imkoniyatini yaratadi, ammo boshqa tomondan yoshlar ongida milliy qadriyatlarning sekin-asta unutilish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

xavfini yuzaga keltiradi. Milliy qadriyatlarni asrash jarayonida ta’lim tizimi alohida muhim ahamiyatga ega. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida tarixiy meros, madaniyat, urf-odat va an’analarini o’rgatish, milliy qadriyatlarni amalda qo’llashga yo’naltirilgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar muntazam tashkil etish zarur. Shu bilan birga, ota-onalar va keng jamoatchilik ham yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda faol ishtirok etishi lozim. Shuningdek, madaniyat va san’at vositalari ham milliy qadriyatlarni asrash va yoshlar ongiga singdirishda beqiyos samarali vosita hisoblanadi. Teatr, kino, musiqiy asarlar, folklor va milliy bayramlar yoshlar qalbida milliy o’zlikni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Natijada, globallashuv davrida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni yoshlar ongiga chuqur singdirish kelajak avlodning ma’naviy-axloqiy barkamolligini ta’minlash, milliy o’zlikni saqlash va jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo’shishning eng muhim vositasidir.

Xulosa qilib atganda, yoshlar o’rtasida ma’naviy-axloqiy tarbiyani rivojlantirish va milliy qadriyatlarni mustahkamlash jamiyat taraqqiyoti uchun asosiy omillardan biridir. Ushbu jarayon yoshlarni halollik, adolat, mehr-oqibat, sabr-toqat va vatanparvarlik kabi yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga samarali xizmat qiladi. Shuningdek, milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga chuqur singdirish ularni o’z xalqining tarixini, madaniyatini va an’analarini hurmat qilishga, milliy o’zlikni to’liq anglashga va jamiyat rivojiga mas’uliyat bilan hissa qo’shishga puxta tayyorlaydi. Oila va ta’lim muassasalari yoshlar tarbiyasida hal qiluvchi rol o’ynaydi. Oila farzandning birinchi tarbiya maskani bo’lsa, maktab va oliy ta’lim muassasalari ularning bilimini boyitib, ma’naviy barkamollik va ijtimoiy mas’uliyatni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, globallashuv davrida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va yoshlar ongiga singdirish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki yoshlar turli madaniyatlar va axborot oqimlari ta’siriga duch keladi va ular orasida milliy o’zlikni saqlab qolish bugungi kunning talab va zaruratiga aylanib bormoqda. Ma’naviy-axloqiy tarbiya va milliy qadriyatlarni mustahkamlash orqali yosh avlod barkamol, mas’uliyatli, vatanparvar va ma’naviy yetuk shaxslar sifatida kamol topadi. Bu esa kelajakda sog’lom jamiyat qurish va milliy taraqqiyot yo’lida muhim va ishonchli poydevor bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch”. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston- 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi pf-158-son farmoni. lex.uz (qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi). “O‘zbekiston-2030” strategiyasi: Inson qadri, xalq manfaati.
3. Mirziyoyev Sh.M. “Oliy Majlisga Murojaatnoma”. 24-yanvar 2020-yil, Toshkent.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

4. “Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari”, Shavkat Mirziyoyev , “O‘zbekiston” NMIU 2020-yil , 131-bet.

5. Dehkhonova, G. A. (2024). THE CLASSIFICATION OF LEXICAL UNITS WITH FINANCIAL POSITION ACCORDING TO SCIENTISTS VIEW. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 542-549.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA OILA VA JAMIYATNING O‘RNI

Haydarova Mohigul Mamanazar qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti pedagogika yo‘nalishi PED-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

guevaraagabriel20@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431775>

Annotatsiya: Ushbu maqolada barkamol avlod tarbiyasida oilaning tutgan o‘rni va uning ijtimoiy ahamiyati, oila – jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida farzandlarning ma’naviy-axloqiy kamoloti, ijtimoiylashuvi va sog‘lom dunyoqarashga ega shaxs bo‘lib shakllanishida muhimligi va ota-ona mas’uliyati, oilaviy muhitning farzand tarbiyasiga ta’siri, shuningdek, zamonaviy ijtimoiy muhitda oilaning oldida turgan dolzarb vazifalar haqida bayon qiladi.

Kalit so‘zlar: barkamol avlod, oila, axloqiy tarbiya, ijtimoiylashuv, shaxs kamoloti, qadriyatlar, ota-ona mas’uliyati, ijtimoiy institutlar, shaxslararo munosabatlar, mahalla, ijtimoiy rol.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль семьи в воспитании гармоничного поколения и ее социальное значение, важность семьи как основной ячейки общества в духовно-нравственном развитии детей, их социализации и формировании как личностей со здоровым мировоззрением, а также ответственность родителей, влияние семейной среды на воспитание детей, а также актуальные задачи, стоящие перед семьей в современной социальной среде.

Ключевые слова: гармоничное поколение, семья, нравственное воспитание, социализация, личностное развитие, ценности, родительская ответственность, социальные институты, межличностные отношения, соседство, социальная роль.

Abstract: This article describes the role of the family in raising a harmonious generation and its social significance, the importance of the family as the main unit of society in the spiritual and moral development of children, their socialization and formation as individuals with a healthy worldview, and the responsibility of parents, the influence of the family environment on raising children, as well as the urgent tasks facing the family in the modern social environment.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: *harmonious generation, family, moral education, socialization, personal development, values, parental responsibility, social institutions, interpersonal relationships, neighborhood, social role.*

Barkamol, bilimli va sog‘lom avlod tarbiyasi davlatimizning eng ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Farzand-oila hayotining mazmuni, nasl-nasabining davomchisi va oilaning mustahkam zanjiri hisoblanadi. Aqlli, o‘qimishli, mehnatsevar va odob-axloqli farzand nafaqat oilaning, balki jamiyatning ham boyligidir. Odatda, farzandlar oilada ham ma’nan, ham jismonan ulg‘ayadi. Oila-tarbiya maskani hisoblanib, farzandni axloqiy, ma’naviy, barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishida dastlabki asos oila tarbiyasidan boshlanadi. Oilada tarbiya o‘z kuchiga ega bo‘lishi lozim. Chunki, jamiyatning ertangi kuni farzandlarning yuksak darajadagi ta’lim-tarbiyasi va odob-axloqiga bog‘liq. Ulug‘ alloma Abdulla Avloniy tarbiya haqida “Tarbiya bizlar uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir” [1] degan edi. Yosh avlodni komil inson bo‘lib voyaga yetishida oilaning ijtimoiy roli va ijtimoiy mavqei muhimdir. Buni shu yaqqol isbotlaydiki, shaxsning shakllanishi avvalo oiladan boshlanadi. Ma’lumki, hayot ijtimoiy taraqqiyot sari olg‘a borgani sari odamlar bir-biri bilan shaxslararo munosabatlarga kirishishi tabiiy hol. Bu jarayon esa avvalo oilada, oilaviy munosabatlar asosida vujudga keladi. Oilaviy munosabatlar esa, oilada ijtimoiylashuv jarayoni vujudga kelishi bilan boshlanadi. Ijtimoiylashuv jarayoni esa o‘z navbatida ta’lim-tarbiya, oilaviy muhit, axloqiy qadriyatlarni o‘z ichiga oladi. Har qanday jamiyatda istalgan inson avvalo oilada tarbiyalanadi. Oila kishilarning shunday guruhiki, uning a’zolari bir-biri bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri qon-qarindoshlik munosabatida bo‘lib, guruhning yoshi katta a’zolari bolalarga qarashish va yordam berish majburiyatlarini o‘z zimmlariga oladi. Oila bu tarbiyaning birlamchi va ilk jarayoni vujudga keladigan qo‘rg‘on. Har qanday shaxs avvalo tarbiyani oilada so‘ng esa ta’lim-tarbiya maskanlarida oladi. Bola yoshlik davrida oilada olgan ta’lim tarbiyasini butun umri davomida saqlab qoladi. Bola hayotini asosiy qismini oilada o‘tkazadi, o‘zining ta’sir kuchiga ko‘ra xech qanday tarbiya vositasi oila bilan bellasha olmaydi. Oilada bola shaxsini asoslari tarkib topdiriladi maktabga borganda esa bola shaxs sifatida shakllangan bo‘ladi. Oila –bu o‘ziga xos jamoadir u tarbiyada asosiy o‘ringa egadir.

Abdulla Avloniylarning asarlarida xalqimizning milliy qadriyatlari, turmush tarzi, oilada ota-ona va farzand munosabatlari milliy ruhda ifodalangan. Mustaqil O‘zbekistonda oilani mustahkamlash, ko‘p bolali oilalarni ijtimoiy himoya qilish, ma’naviy yetuk, jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalash uchun samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Bu fikrlarning yorqin davomi va hayotdagi tasdig‘i O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIV bob, 76-moddasida oilaning ijtimoiy maqomi belgilab qo‘yilgani va 1998-yil 30-aprelda Oila Kodeksida o‘z aksini topgan.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, mustaqil O‘zbekistonda oilani mustahkamlash va uning manfaatlarini himoya qilish davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan siyosat darajasiga ko‘tarildi. O‘zbekiston Respublikasida “Oila kodeksi”ning qabul qilinishi mamlakatimizdagi ma’naviy muhitni barqarorlashga, onalik va bolalik huquqlarini himoya qilishga, yoshlar tarbiyasini yaxshilash uchun sharoit va imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan. Unda oilaviy munosabatlarning huquqiy, axloqiy asoslari ota-onalarning jamiyat va farzandlari oldidagi burchi masalasiga katta o‘rin berilgan. Oila institutiga e’tibor butun dunyoda katta ekanini sir emas. Xususan, BMT Bosh Assambleyasining 1993-yil 20-sentabrdagi yalpi yig‘ilishida 1994yildan boshlab 15-may “Xalqaro oila kuni” deb e’lon qilinib, uning keng nishonlanishiga kelishilgani ham fikrimizning isbotidir.[2]

Bundan ko‘zlangan maqsad bashariyatning diqqat e’tiborini, inson o‘z orzu-umidlari, baxti saodati hamda tinchlikni bog‘laydigan maskan oilaning mustahkam bo‘lishiga qaratishdir. Milliy o‘zlikni anglash oiladan boshlanadi. Oila milliy dunyoqarash manbai sifatida bolalarga milliy mafkurani, oilaning nasldan-naslga o‘tib kelayotgan an‘analarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Chunki ma’naviy - milliy ruh kezgan oilagina jamiyatga haqqoniy tayanchlarni yetkazib berishga qodir. Oila-bolaning xulqi va dunyoqarashi shakllanishida hal qiluvchi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Har bir oilada kamol topayotgan o‘g‘il-qizlar o‘z ota-onalaridan o‘zlashtirgan dunyoqarashlarini, turmush tajribalarini, oilaviy an‘analarini, qadriyatlarini o‘z oilaviy qoidalariga aylantiradilar. Kengroq ma’noda aytadigan bo‘lsak, oila tabiati, iqlimi ota-ona tarbiyasining mahsuli bo‘lib maydonga keladi. Bu esa farzandlarning dunyoqarashiga shakl, mazmun berib meros tarzida avloddan-avlodga o‘tib boradi. Ota-onalar va oiladagi kattalar o‘zlarining oilaga, ro‘zg‘orga, farzandlarga, atrofdagi insonlarga qarindosh-urug‘, qo‘ni-qo‘shni, mehnatga bo‘lgan munosabatlarida bolalarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatib boradilar. Oilada ota-onaning mehri, bobo-buvilarning o‘gitlari, mehr-muruvvat va g‘amxo‘rlik ko‘rsatishlari voyaga yetayotgan o‘g‘il-qizlar tarbiyasida, ruhiyatida o‘z aksini topadi. Oilada farzandlarning ruhan va jismonan sog‘lom bo‘lib o‘sishiga oila muhitining ta’siri kattadir, chunki oilaviy muhit qanday bo‘lsa, bolalar ham xuddi shu muhit ta’sirida ulg‘ayadilar. Oila muhiti bolalarga ta’sir ko‘rsatish bilan birgalikda uni atrofidagi hayotga moslaydi. Jamiyatda esa bolalarni ruhan va jismonan sog‘lom qilib voyaga yetkazish ota-onaning nafaqat shaxsiy ishi, balki, ijtimoiy burchi hamdir. Shunday ekan har bir ota-onaning burch va vazifasiga ma’suliyat bilan yondoshib, oilada har tomonlama sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, uning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi, farovonligiga erishish bilan bir qatorda, bilimli, aql-zakovotli, uddaburon, zukko, ruhan va ma’naviy barkamol insonni voyaga yetkazish, shuningdek, oila an‘analari, kasb-kori, shajarasining davomiyligini ta’minlash, farzandni bo‘sh vaqtini unumli o‘tkazishga erishish, giyohvandlik, axloqsizlik, aqidaparastlik kabi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ba’zi bir illatlarning paydo bo’lishiga yo’l qo’ymaslik va boshqalar kiradi. Oila, turmush va vijdon qonunlari asosida quriladi va ushbu dargoh muqaddas hisoblanadi, shuning uchun ham “Vatan-ostonadan boshlanadi” deb bejizga aytilmagan.

Oila tarbiyasi – bu umuminsoniy jarayonning shunday bosqichidirki, keyinchalik butun umri davomida oladigan marifat va hayot saboqlari uchun asos, zamin poydevor vazifasini o'taydi. Har bir ota-ona oz burchlarini anglagan holda oilani mustahkamligini taminlaydigan hamma xususiyatga to'liq rioya qilishga harakat qilishi, uning vazifa va maqsadlarini tushunishi shart[3].

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 30-iyun kuni bo’lib o’tgan “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqida takidlaganidek, “Bugungi kunda yurtimizda tobora keng tarqalib borayotgan. “Oz bolangni ozing asra” degan davat faqat quruq shior bolib qolmasdan, har bir ota-ona, har bir fuqaroning qalbiga chuqur kirib borishi amaliy harakatga aylanishi zarur. Buning uchun bu masalani, yani ota-onalarning farzandlar tarbiyasi uchun masuliyatini va burchini huquqiy asosda mustahkamlab qoyish vaqti keldi, deb o’ylayman” [4].

Xulosa o’rnida aytish kerakki barkamol avlod tarbiyasida ham oila ham jamiyat ham ijtimoiy muhit juda ham muhim hisoblanadi. Yosh avlod tarbiyasiga befarq bo’lmaslik zarur chunki kelajak avlod bu bizning kelajagimiz poydevoridir.

Yoshlarni ma’nan ham ruhan qo’llab quvvatlashimiz bu barchamizning burchimiz hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Avloniyning” Turkiy Guliston yoxud axloq” naashr Toshkent, "Maktab" nashriyoti 1913-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga sharh. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2023. – 345-350-betlar.
3. I.A. Karimov I.A. “Ozod va obod Vatan, erkin va faravon hayot - pirovard maqsadimiz”. T., O‘zbekiston. 2000.
4. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 30-iyun kuni bo’lib o’tgan Kamolot yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi.

AXLOQ, TIL VA MADANIY ONGNING HAMOHANG RIVOJLANISH

XUSUSIYATLARI

Botirova Sevara Mamurovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası mudiri,

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Email: sevarabotirova111@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7479-7765>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431793>

Annotatsiya: mazkur maqolada insonlar o’rtasidagi aloqadorlik uchun muayyan tillar, madaniy dunyoqarash va axloqiy qarashlarning hamohang shakllanishi va jamiyat tafakkurida aks etish jarayonlari bayon etilgan. Har qachongidan ham zamonaviy globallashuv davri ushbu jarayonlarning tahlilini zaruratga aylantirmoqda.

Kalit so’zlar: xalqaro integratsiyalashuv, jamiyat, til, axloqiy qadriyatlar, madaniy ong, mafkura, milliylik, madaniy makon, ta’lim.

Abstract: This article describes the processes of the simultaneous formation and reflection in the thinking of society of certain languages, cultural worldviews and moral views for communication between people. The modern era of globalization makes the analysis of these processes more necessary than ever.

Keywords: international integration, society, language, moral values, cultural consciousness, ideology, nationality, cultural space, education.

Аннотация: В данной статье описываются процессы одновременного формирования и осмысления в мышлении общества определенных языков, культурных мировоззрений и моральных взглядов на коммуникацию между людьми. Современная эпоха глобализации делает анализ этих процессов более необходимым, чем когда-либо.

Ключевые слова: международная интеграция, общество, язык, моральные ценности, культурное самосознание, идеология, национальность, культурное пространство, образование.

Bashariyat sivilizatsiyasida, ma’rifiy rivojlanishida muhim ta’sir omillari bo’lgan til, madaniy qarashlar va axloqqa oid yo’l-yo’riqlar, qoidalar ba’zida kichik ijtimoiy guruhlar miqyosi bilan cheklanib qolsa, ayrim hollarda insoniyat tamadduniga muhim hissa bo’lib qo’shiladi. Bunga tarixiy retrospektiv baho berilmasidan, zamonaviy jamiyatlar dunyoqarashidagi ayni

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o’zgarishlarni tahlil etish murakkab bo’ladi. M.Hamdlovaga ko’ra, “Axloqiy bilim berish bir qancha tarbiyaviy vazifalarni bajaradi: inson hayoti va madaniyatining axloqiy qadriyatlari to’g’risida keng tasavvur beradi.” [1] Ya’ni ular jamiyatni ma’rifiy yuksaltirishda uyg’unlik hosil qiladi.

Xalqaro integratsiyalashuv natijasida til omili misolida ko’rilsa, aksariyat hollarda jahon tili miqyosida ta’sir ko’rsatuvchi tillar tarixan kolonializm davrida majburiy o’rgatilish asosida faol targ’ib qilingani natijasida keng yoyilgan. BBC nashrida ta’kidlanishicha “Bu vaqt ichida jahon tillari tarixidagi eng muhim voqealardan biri sodir bo’ldi: ingliz tilida so’zlashuvchi askarlar, dengizchilar va mustamlakachilar butun dunyo bo’ylab sayohat qilib, o’sha mamlakatlarga joylashdilar.” [2] Boshqa jahon tillari ham ulkan miqyosdagi hududlarda o’xshash bo’lgan butun bir jamiyat negizlarini barpo etishga yordam berdi.

Ayni bir til qay darajada keng tarqalsa, boshqa hududlardagi mahalliy tillar nufuzini pasaytirishi, san’at, ilmiy, rasmiy til miqyosiga chiqib, ijtimoiy ongda aks etadi. Temuriylar davri tarixida mahalliy aholi foydalanadigan turkiy va adabiy til bo’lib qolgan forsiy an’ana kuchli saqlangan edi. Xalqaro integratsiyalashgan bugungi jahon siyosiy-ijtimoiy manzarasida jahon tillari madaniy ong shakllanishida muhim rol o’ynamoqda. Sabab esa, tilda uning mansubligidagi millatga xos an’analar, belgilar ham mujassam bo’lib boradi va yani xalqning tarixi, dini, axloqiy belgilarining keng tarqalishiga yordam beradi. Muayyan millatga nisbatan hurmat va hayrixoxlikni shakllantirib boradi.

Axloqiy munosabatlarda ham tilning ma’rifiy ta’siri kabi xususiyatida takrorlanadigan ommaviylashtirish omili muhim rol o’ynaydi. Butun insoniyatni birlashtiradigan yagona til g’oyasi hali ham bir qarash va katta umiddir. [3] Til o’rganishda xalqlar uning oson o’rganilishi, jozibadorligidan ko’ra, uning ayni davrdagi mavqeyi va foydalilik xususiyatidan kelib chiqadilar. Axloqiy qadriyatlarda ham ayni shu kabi yondashuvga o’xshash xolat yuzaga keladi. Qay bir jamiyat o’z ta’sirini faol ravishda qolgan jamiyatlarga dominantlik bilan ko’rsatishi undagi axloqiy madaniyatning yuksakligining amaliy ifodasi sifatida ko’riladi. Til vositasida kuchli mavqega ega bo’lgan ingliz, fransuz, nemis, rus jamiyatlari axloqiy aksiologik belgilarini ham singdirib borganlari misolida buni sezish mumkin.

Biroq barcha sabablarni ham gegemonlikka intiluvchi jamiyatlar bilan bog’lash to’g’ri bo’lavermaydi. N.Valiyeva ta’kidlaganidek, “G’arb madaniyati tarixini o’rganish jarayonida Yevropasentrizm nazariyasiga og’ib ketish g’ayriilmiy bo’lgani kabi, masalaning Sharq bilan bog’liq jihatini tahlil etganda ham Osiyosentrizm g’oyalari ta’siriga tushmaslik lozim.” [4] Antik yunon madaniyatining nufuzi o’sha davrdagi Rim yoki Makedoniya madaniyatidan ancha yuksak

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qadrlanganini e’tiborga olish lozim. Ayni paytda Makedoniya yunon falsafasi, axloshunosligidan va san’atidan faol foydalangan. Jamiyatda madaniy ong yuksalishi barcha sohalaridagi yuksalish uchun poydevor bo’lib xizmat qiladi. Gegemonlikka da’vogarlik qiluvchi, ammo yetralicha kuchli nazariyalarga asoslanmagan mafkuralar tarixiy o’zgarishlar kontekstida insonlar tomonidan munosib baholanib boraveradi.

Jamiyatda til, axloqiy aksiologik qarashlar va madaniy belgilar alohida shakllanmasdan bir-birini taqozo qilgan holda shakllanib boradi. Qadimgi yunon falsafasi va madaniyati erishgan ma’naviy me’rosdan keyingi darda musulmon Sharqida foydalanib, yanada kuchli ma’rifiy yangilanishlarga erishilgan bo’lsa, yunon va IX-XII asrlar islom ma’rifiy yuksalishiga oid ilmiy va ma’naviy me’rosdan G’arb renessansi uchun nazariy asos sifatida foydalanilgan. Ayni shu tarzda jamiyat isloh bo’lishda davom etib boradi.

Islom olamidagi o’rta asrlardagi yuksalish jarayonlariga baho berilsa, bunda birlamchi omillardan biri sifatida diniy omilning ta’siri seziladi. Qur’oni Karim ulkan hududda boy madaniy ongni tarbiyalovchi muhim manbaga aylandi. Mazkur kitob arab tili tilshunosligining imkoniyatlari cho’qqisi, islomdagi axloqiy qarashlarning ifodasi va madaniy rivojlanishga asos bo’lgan muhim yo’nalishlarni ko’rsatib berdi va insoniyatning umuminsoniy qadriyatlari, axloqiy ideallarini aks ettirdi. U 114 bobdan iborat bo’lib, alohida oyatlardan iborat, u arab adabiyotidagi eng yaxshi asar sifatida keng tarqalgan va arab tiliga sezilarli ta’sir ko’rsatgan. [5] Bu din omili har uch rivojlanish xususiyatlariga faol ta’sir qiladigan me’zon bo’lishini ko’rsatadi.

G’arbdagi din ta’siri ham ayni belgilarni namoyon etsada, ayrim o’zgacha bo’lgan belgilarga ega. Nasroniylik garchi butun G’arbnı yagona diniy mafkuraasosida birlashtirsa ham yagona til mavqeyini kuchli saqlab qola olmadi. Dastlabki davrda G’arbnı diniy dogmalar bilan ma’rifiy rivojlanishiga to’sqinlik qildi. Aynan nasroniylik e’tiqodidan chekinish va gumanizmga urg’u berilga sekulyarizm an’analaridan so’ng G’arbda rivojlanish jadallashib ketdi. Islomda esa, diniy ilmlar dunyoviy ilmlarnı rivojlantirishni taqozo qilgan edi.

Jamiyatdagi yuksalish jarayonlari mintaqaviy jihatdan almashinib, davriy kontekst bilan ham ko’riladi. Dastlab yunonlardan boshlangan madaniy sivilizatsiya keyingi davrda Sharqda, G’arbda va asta-sekinlik bilan qayta Sharqqa yo’nalmogda. Bugungi davr Sharqida Xitoy tili, madaniyati, san’ati bilan G’arpga raqobat qila oladigan darajaga yetmogda. Ayni holat Hindiston, Koreya, Yaponiya va uchinchi dunyo davlatlari hisoblangan bir qator davlatlar uchun ham xos hisoblanadi. Sharq ustunlikni qayta qo’lga kiritish uchun odimlab bormogda.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Axloq masalalari milliylik jihatidan ham munosib qadrlanadi va mentalitet xususiyatlari kuchli saqlangan xalqalarga bu xos hisoblanadi. Yaponiya kabi o‘z milliy axloqiy, til, madaniy o‘zligini yuqori darajada saqlagan xalqlar mavjudligi bunga sababdir.

Xulosa

Til, axloq va madaniy tafakkur muhim zanjir sifatida jamiyatlar, hatto hozirgi global muhitda insoniyat hayotida tub burilishlar yasay oladigan, ma’rifiy rivojlanish bosqichlarini belgilaydigan muhim omillar sifatida xizmat qiladi. Jamiyatlar bugungi davrda mafkuraviy jihatdan ushbu omillarning ahamiyatini va ularning rivojlantirilish xususiyatlarini o‘rganmasdan tanazzulga yuz tutishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. M. Hamdamova. Ma’naviyat asoslari (Barkamol avlodni tarbiyalashda uzluksiz ta’limni insonparvarlashtirish texnologiyasi). T., «Fan va texnologiya», 2008. B.58
2. <https://www.bbc.com/news/magazine-12017753> [Murojaat qilingan sana: 24.03.2026.]
3. B.E. Xusanov, N.A. Valiyeva. FALSAFA. Pedagogik ta’lim yo‘nalishlari uchun. [Darslik]. – Namangan: “MASHRAB” nashriyoti, 2025. B.23
4. Hans Joachim Meyer. A Global Language or a World of Languages. The Open-Access Journal for the Basic Principles of Diffusion Theory, Experiment and Application 2016. p.1
5. Guillaume, Alfred (1954). Islam. Edinburgh: Penguin books. p. 74.
6. Dehqanova, G. A., & Polvanova, M. F. (2022). National-cultural specificity of phraseological units in english and uzbek languages. research and education, 1(4).

**QADRIYAT TUSHUNCHASINING IJTIMOY-FALSAFIY, NAZARIY
ASOSLARI**

Abduvohidov Qobiljon Komiljon o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası tayanch
doktoranti

Tel: +998 91 053 88 01

E-mail: Abduvohidovqobiljon2001@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2605-1756>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431808>

Annotatsiya: Qadriyat tushunchasining mohiyati, mazmuni, namoyon bo‘lish shakllari juda ham uzoq tarixga ega. Shuning uchun ham qadriyatlarni o‘rganish uchun avvalo tarixga murojaat qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi, chunki u orqali qadriyatlarni shakllanish jarayoni va xususiyatlarini bilib olishimiz mumkin. Ushbu maqolada qadriyat va qadriyatalar tushunchasining ijtimoiy-falsafiy va nazariy asoslari ko‘rsatilgan. Shuningdek qadriyatlar tizimini o‘rganish uchun bir qancha olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar va ular tomonidan yozilgan asarlarni tahlil qilingan. Ularning qoldirgan fikrlari, qarashlari, xulosalari haqida fikr va mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Aksiologiya, qadriyatlar, Avesto, Zardushtiylik, Moniy, halollik, poklik, adolat, qadriyatshunoslik, jamiyat, inson, axloq, vatanparvarlik.

Аннотация: Понятие ценностей, их сущность, содержание и формы проявления имеют весьма длительную историю. Поэтому для изучения ценностей целесообразно прежде всего обратиться к истории, так как это позволяет понять процесс их формирования и выявить их основные особенности. В данной статье рассматриваются социально-философские и теоретические основы понятий «ценность» и «ценности». Кроме того, проанализированы исследования, проведённые рядом учёных по изучению системы ценностей, а также их научные труды. Также изложены и проанализированы идеи, взгляды и выводы, оставленные этими учёными.

Ключевые слова: Aksiologiya,Ценности, Авеста, Зороастризм, Мани, Честность, Чистота, Справедливость, Aksiologicheskie issledovaniya, Obshchestvo, Chelovek, Morаль, Patriotizm.

Abstract: The concept of values, including their essence, content, and forms of manifestation, has a very long history. Therefore, in order to study values, it is appropriate to first

turn to history, as this allows us to understand the process of their formation and their specific characteristics. This article presents the socio-philosophical and theoretical foundations of the concepts of value and values. In addition, studies conducted by various scholars on the system of values, as well as their written works, have been examined. The article also provides reflections and analyses of their ideas, perspectives, and conclusions.

Keywords: *Axiology, Values, Avesta, Zoroastrianism, Mani, Honesty, Purity, Justice, Axiological Studies, Society, Human, Morality, Patriotism*

Bugungi rivojlanib borayotgan jamiyatda inson va jamiyat uchun muhim, ahamiyatli va qadrlanadigan barcha narsalarga qadriyatlar deyiladi. Qadriyatlar - narsa va voqealar, jamiyat, moddiy va ma’naviy boyliklarning ahamiyatini ifodalash uchun qo’llanadigan tushuncha. Qadriyatlarni o’rganuvchi fan “Aksiologiya” deb ataladi. Bu atama ilmiy bilimlar sohasiga XX asrning ikkinchi yarmida nemis aksiologi Y. Gartman va frantsuz olimi P.Lapi tomonidan kiritilgan. Aksiologiyani qadriyatlar to’g’risidagi fan yoki to’g’ridan- to’g’ri “qadriyatshunoslik” deb atash ham mumkin. Bu atama yunoncha “axio” (qadriyat) va “logos” (fan, ta’limot) tushunchalaridan tashkil topgan. Milliy g’oyaning muhim kategoriyalaridan biri qadriyalar hisoblanadi hamda ularda axloqiy qoida, me’yorlar, ideallar, maqsadlardagi baholash mezonlari va usullar o’z aksini topadi. Qadriyalar insonni dunyoga bo’lgan munosabatlarini alohida jihatdan namoyon etadi. Qadriyalar mohiyati, mazmuni, namoyon bo’lish shakllari juda ham uzoq tarixga ega. Insonlar eng qadimgi davrlardan boshlab o’zlarini o’rab turgan olam, undagi narsalar, hodisalar va odamlar orasidagi munosabatlarga alohida e’tibor berishgan hamda ular haqida fikr mulohaza yuritib uni qadrlashni tushunishga urinishgan. Vaqtlar o’tishi va jamiyat rivojlangani sari qadriyat haqidagi turli tuman muammolar ko’paygan va ularni hal qilish ahamiyati ham oshib boravergan. Shuning uchun ham bu davrda yashagan mutafakkir va olimlar qadriyatlar mavzusini chetlab o’tmagan, hamda bu mavzuga doir fikrlari va qarashlarini qoldirganlar.

Qadriyat falsafiy jihatdan esa “...inson uchun biror ahamiyatga ega bo’lgan shakllar, holatlar, narsalar, voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab, tartiblarning qadrlashni ijtimoiy ahamiyatini ifodalash uchun ishlatiladigan falsafiy kategoriya” hisoblanadi [1]. Qadriyatlar ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lib inson amaliy faoliyati davomida shakllanib boradi va rivojlanadi. Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umumbashariy, umuminsoniy, ijtimoiy –axloqiy, madaniy – ma’naviy ahamiyatini ko’rsatish uchun qo’llanadigan falsafiy – sotsiologik va aksiologik tushuncha [2]. “Qadriyat” deganda xalq qadrlaydigan, hurmat qiladigan va ezoqlaydigan, yuksalishga, taraqqiyotga hamda farovonlikka yo’naltirilgan ma’naviy boyliklarni tushunishimiz lozim [3]. “Qadriyatlar”, – deydi N.Nenovski, – “insonlar ehtiyojlarini

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qondiruvchi predmetlar, hodisalar va ularning xususiyatlaridir. Insoniyatga nisbatan baholanmagan buyum va hodisalar hech qanday qadr – qimmatga ega bo’lmaydi. Qadriyatlar insonga xizmat qiluvchi ne’matlardir” [4].

Yuqoridagi fikrlardan bilishimiz mumkinki qadriyatlar ijtimoiy falsafiy kategoriya hisoblanadi, ijtimoiy ahamiyatga egaligi bilan boshqa tushunchalardan yaqqol farqlanadi. Chunki qadriyatlarda dunyodagi barcha insonlar uchun yagona bo’lgan umuminsoniylik xususiyati bor, bu tushuncha barcha dunyodagi insonlar uchun mos keladigan qadriyatlarni jamlaydi. Misol uchun tinchlik, halollik, adolat, inson hayotining muqaddasligi va boshlqalar umuminsoniy qadriyatlardan hisoblanadi. Bu tushunchalar qaysi bir hududda va makonda bo’lishidan qat’iy nazar ahamiyati va ularning, ijtimoiy-axloqiy xarakteri, insonlarni birlashtira olish xususiyatlari o’zgarmaydi.

Qadriyatlar nazariy asoslariga e’tibor qaratganimizda ajdodlarimizning eng qadimiy kitobi bo’lgan Avestoga to’xtalmasdan ilojimiz yo’q. Chunki bu kitob diniy-falsafiy me’rosimizning eng eng yorqin namunasi hisoblanib, unda qadimgi xalqlarning o’sha davrga mos umuminsoniy qadriyatlari yoritib berilgan. Kitobda Ahuramazda qiyofasi orqali yaxshilik, barkamollik, hurfikirlik, insonparvarlik kabi yaxshi xilsalatlar ko’rsatilgan va bular o’sha davrda qadriyatlar rivojlanishiga o’z ta’sirini o’tkazgan. Zardushtiylik diniga amal qilgan insonlar bu qadriyatlarni asrashga, rivojlantirishga va himoya qilishga harakat qilishgan. Zardushtiylik dinining payg’ambari Zaratushtra (Zardusht) fikricha odamlar yaxshilik va yorug’lik kuchlariga ergashishlari, yaxshilikni yomonlikdan ajrata olishlari, adolatni adolatsizlikdan ajrata olishlari va doimo Ahuramazda tarafida bo’lishlari insonlarni hayotlarida juda ham muhimligi ta’kidlanadi. Bu jarayonlarda insonning qadri, yaxshilik g’alabasi uchun doimo kurashish kerakligi, yashash tarzida, ma’naviy hayotida, va bajarayotgan faoliyatida o’z aksini topadi. Avestoda yurtimizda yashagan xalqlarning islom dinigacha bo’lgan muddatdagi axloqiy qadriyatlari o’z aksini topadi.

Qadriyatlar mavzusi “Moniy davri” asoschisi Moniy falsafiy-ilohiy ta’limotida ham o’z aksini topadi. Moniyning fikricha ikki “dunyo zulmat va ziyo” dunyosi mavjud bularning birinchisida adolatsizlik, zulm, zo’ravolik hukm suradi. Ikkinchisida esa abadiy yemirilmaydigan doimiy qadriyatlar o’z aksini topgan.

Markaziy Osiyo hududida VIII-VII asrlarda qadriyatlar to’g’risidagi bilimlar yangi bosqichga kirdi. Bu bevosida bu hududlarga islom dini kirib kelishi bilan bog’liq hisoblanadi. Bu davrda islom dinidagi ilohiy qadriyatlar xalqimiz tarixi, dunyoqarashi, yashash tarzi va madaniyatiga benihoya kata ta’sir ko’rsatdi. Bu davrda yashab ijod qilgan olilmar ijodida islom dini ilohiy qadriyatlarining o’rni yaqqol o’z aksini topdi. Shu bilan bir qatorda islom dinining

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yurtimiz hududiga tarqalishi islomgacha bo’lgan bir qancha qadriyatlarimizni yuqolishiga olib keldi. Bu haqida Abu Rayhon Beruniy o’zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar asarida” aytib o’tadi.

Islom dini kirib kelgandan keyin vatanimizdagi qadriyatlarni yuksalish jarayonlari arablar dunyosi madaniyati rivojiga ham o’zining kata ta’sirini o’tkazdi. Xususan bu davrlarda yashab ijod qilgan Forobiy, Muso al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn-Sino, Imom Buxoriy, at- Termiziy, Najmiddin Kubro, Aymad Yassaviy, Naqshband, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab kabi mutafakkirlarimiz nafaqat yurtimiz sivilizatsiyasi balki islom madaniyatiga o’zlarining yuksak hissalarini qo’shishgan. O’sha davrning buyuk mutafakkirlaridan biri Muhammad Muso al-Xorazmiy xalifa Ma’mun tomidan tashkil qilingan “Baytul hikmada” katta mavqega ega bo’lgan. U ilgari surgan g’oyalarda qadriyatlarning umuminsoniy jihatlari izohlangan”[5]. Xorazmiy olimning qadri bu o’tmishdagi fikrlarni kelajakka yetkazib berishda deb hisoblar edi. Chunki insonlarning umuminsoniy qadriyatalar tog’risidagi qarashlar va ularga erishish haqidagi xulosalarida. O’tmishdagi ajdodlari tomonidan qoldirilgan tasavvurlar, orzu-umidlar, fikr-mulohazalar kata ahamiyatga ega hisoblanadi. Chunki har bir avlod umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish uchun o’tmish avlodlarining tasavvurlari va xulosalarini meros qilib oladi. Va zamonasining o’zgarishi va rivojlanish jarayonlariga ham shu xulosa va tasavvurlari orqali yondoshadi. Qadriyatlar borasida Abu Ali Ibn Sino ham izlanishlar olib borgan. Olim asarlarining ko’pchiligini falsafiy muammolarga bag’ishlab yozgan lekin uning asarlarining aksariyat qismi bizgacha yetib kelmagan. Uning bizgacha yetib kelgan “Donishmandnoma”, “Solomon va Ibsol” kabi asarlarida qadriyatlar muammosi yaqqol keltirib o’tiladi. Ibn Sino inson, uni o’z-o’zini idora qilish haqidagi fanlarning ahamiyatini to’g’ri ta’kidlaydi [6]. Xususan “Solomon va Ibsol” asarida asosiy e’tibor insoniy va axloqiy qadriyatlarga qaratilgan. Asar ramziy-majoziy ruhda yozilgan bo’lib, unda jamiyat va inson ruhiyati haqida mulohazalar yuritilgan. Bu asarda ulug’lanadigan qadriyatlar halollik, poklik, adolat, sabr bo’lsa bunga qarshi ravishda nafsga berilish axloqsizlik va buzqlik, adolatsizlik, nodonlik kabi illatlar bilan qadriyatlarni yemirilishini ko’rsatib o’tgan. Asar yakunida axloqiy qadriyatlarga putur yetsa bu barcha insonlarga birdek zararli bo’lishi mumkinligi Ibsol obrazi orqali gavdalanitirilgan. Bu asarda insoniy axloqiy qadriyatlarni ezozlashga etibor berilishi kerakligi haqida fikrlar o’z aksini topadi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati juda ham katta hisoblanadi. Buning asosiy sababi jamiyat o’zining barcha taraqqiyot bosqichlari davomida qadriyatlar bilan bevosita birga rivojlanib borganligi hisoblanadi. Faqatgina ma’lum bir vaqtlarda qaysidir qadriyatlarga etibor pasayishi mumkin xolos lekin bu ularni to’la

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

to’kis yuqolib ketishini anglatmaydi. Zamon rivojlangani ham qadriyatlar zamonga mos tarzda harakat qiladi va rivojlanish jarayonini davom etadi. Misol uchun yurtida notichlik bo’lgan paytlarda o’sha yurtida yashaydigan insonlar uchun vatan mustaqilligi va yurt ozodligi uchun kurash, vatanparvarlik, tinchlikga bo’lgan qarashlarida o’zgarishlar bo’ladi. Ayni o’sha paytlarda bu qadriyatlar shu yurt aholisi orasida juda ham keng yoyiladi va qadrlanadi. Nihoyada bu qadriyatlarni asrab qolish uchun hamma insonlar harakatlarni boshlashadi. Bugungi kunda qadriyatlarni rivojlantirish uchun biz eng avvalo bu qadriyatlarni tarixiy ildizi, kelib chiqish sababli va ahamiyatini chuqur anglashimiz kerak. Va natijada bu qadriyatlarni rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratishimiz hamda kelajak avlodga qadriyatlarni sof hosda yetkazishimiz mumkin bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Назаров Қ. Фалсафа асослари.-Т.: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” нашриёти, 2012-755 бет.
2. Назаров Қ. Қадриятлар тизимининг барқарорлиги ва ўзгаришлари.-Т.: Шарқ, 1992. –105 бет.
3. Юсупов Э. Маънавий қадриятлар ва уларнинг тарбиявий аҳамити. Т.: 2003. – 29 бет.
4. Қаранг: Нено Невоски. Право и ценности/Под ред. В.Д.Зоркина. 1987. – 210 с.
5. Файзуллаев А.Ф. Научное творчество Мухамеда ал-Хоразми. – Т.: Фан, 1983 (китобда ал-Хоразмий ижодига бағишланган манбалар берилган)
6. Абу Али Ибн Сино. Тиб қонунлари. 1 китоб. – Т.: Мерос, 1993. 5-бет
7. Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар. 1-том. –Т.: Фан.- 1968
8. А.Авлоний “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”. –Т.: “Ўқитувчи”.- 1993

MILLIY AN’ANALARNI ASRASH VA YOSH AVLOD

Rustamova Shahlo Shuhratjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti pedagogika yo‘nalishi PED-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: rustamova.shaxlo0120@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-0018-3481>

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19431815>

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy urf-odatlar va an'analar orqali yoshlarni tarbiyalash usullari tahlil qilinadi. Milliy urf-odatlar va an'analar, xalqimizning madaniy merosi sifatida, yosh avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Maqola, urfodatlarining tarbiyadagi ahamiyatini, ularning yoshlar psixologiyasiga ta'sirini va zamonaviy hayotda ushbu an'analarni qanday qilib saqlab qolish mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada milliy an'analar asosida tarbiya berishning samarali usullari ham keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Milliy urf-odatlar, ananalar, tarbiya, yoshlar, madaniyat, psixologiya, tarbiyaviy usullar.

Аннотация: В данной статье анализируются методы воспитания молодежи посредством национальных обычаев и традиций. Национальные обычаи и традиции, как культурное наследие нашего народа, играют важную роль в воспитании молодого поколения. В статье показана значимость обычаев в образовании, их влияние на психологию молодежи и способы сохранения этих традиций в современной жизни. В статье также представлены эффективные методы воспитания, основанные на национальных традициях.

Ключевые слова: Национальные обычаи, традиции, образование, молодежь, культура, психология, методы обучения.

Abstract: This article analyzes the methods of educating young people through national customs and traditions. National customs and traditions, as the cultural heritage of our people, play an important role in educating the younger generation. The article shows the importance of customs in education, their impact on the psychology of youth, and how these traditions can be preserved in modern life. The article also presents effective methods of educating based on national traditions.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: *National customs, traditions, education, youth, culture, psychology, educational methods.*

Ma’lumki, an’analar xalqning tarixiy shakllanishi va rivojlanishi jarayonida yaratilgan va ajdodlardan avlodlarga muqaddas meros sifatida o’tib kelayotgan bebaho ma’naviy boylik hisoblanadi. Millatning asosiy belgilaridan biriga aylangan odatlarni asrash va kamol toptirish har bir avlodning muqaddas burchi bo’lib qolyapti. Milliy urf-odatlar va an’analar xalqimizning tarixiy tajribasini, qadriyatlarini va madaniyatini o’z ichiga oladi. Ular yoshlarning shaxsiyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Masalan, oilaviy an’analar, bayramlar va marosimlar orqali yoshlar o’z ildizlarini his qilishadi. An’analar barhayot bo’lishi uchun, eng avvalo, uni kelajagimiz bunyodkorlari yoshlar egallashi lozim. Barkamol shaxsni tarbiyalashda milliy qadriyatlar va urf-odatlardan foydalanish bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayoni oldida turgan eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Urf-odatlar orqali yosh avlodga axloqiy me’yorlar, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyat tushuntiriladi. An’anaviy bayramlarda ishtirok etish, oilaviy marosimlarda qatnashish orqali yoshlar o’z xalqining tarixini va madaniyatini o’rganadilar. Zamonaviy texnologiyalar va globalizatsiya sharoitida milliy urf-odatlarni saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni ushbu an’analarni qadrlashga undash uchun ta’lim muassasalarida maxsus dasturlar ishlab chiqilishi zarur. Shu bilan birga, ota-onalarning ham ta’lim jarayonida faol ishtirok etishi kerak. Mamlakatimizda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish hamda ular tarbiyasida ma’naviy barkamollik tuyg’usini yanada rivojlantirish borasidagi ishlar yanada samarali tarzda tashkil etilmoqda. Ya’ni bugungi kunda matbuotimizda, ommaviy axborot vositalari, adabiyot, kino va teatr, umuman san’at sohasida umumbashariy taraqqiyotga ulkan hissa qo’shgan ajdodlarimizning o’chmas tarixi keng yoritilayotgani, shu asosda ularning bizga qoldirgan ma’naviy merosidan hozirgi avlod qalbida iftixor tuyg’usini yanada oshirishga qaratilgan muhim ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Ma’naviy tarbiyaning muhim bo’g’ini hisoblangan ta’lim maskanlarida ham bu boradagi ishlar salmoqli bo’lmoqda. Ta’lim tarbiya o’chog’i hisoblangan maktab va professional ta’lim hamda oliy ta’lim dargohlarida yoshlarimizning milliy umuminsoniy qadriyatlarimizdan baxramand qilish borasida “Tarbiya” fani, “Tarbiya fanini o’qitish metodikasi” darslarining o’tilishi ularning ma’naviy dunyoqarashining yanada boyitilishida, milliy qadriyatlarimizga xos fazilatlarini shakllantirishda muhim omil bo’lib xizmat qilmoqda.[1] Ma’lumki, mamlakatimiz aholisining 64% dan ortig’ini 30 yoshdan oshmaganlar tashkil etadi. [2] Bu boshqa mamlakatlarning ko’rsatkichidan ikki yarim barobar ko’pdir. Ko’rinib turibdiki, yoshlar mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo’nalishi va istiqbolini belgilaydi. Tarixiy manbalar insoniyat paydo bo’lgandan buyon uning tarixi doimiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ravishda tarbiya muammosini hal qilish bilan bo’liq ekaniga guvohlik beradi. Chunki, inson hayoti va turmush tarzi, xalq farovonligi, Vatan ravnaqi, jamiyat taraqqiyoti asosida tarbiya turadi. Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlar katta o’rin egallaydi. Bunga misol sifatida turli shakllarda namoyon bo’ladigan madaniyat durdonalari, tarix, xalq og’zaki ijodi namunalari, xalq hunarmandchiligi tarixiy va madaniy yodgorliklar, arxitektura va hokazolarni kiritishimiz mumkin. Milliy urf-odatlar asosida tarbiya berishda bir qator samarali usullar mavjud. Masalan, hikoyalar, xalq og’zaki ijodi, qo’shiqlar va raqslar orqali yoshlarning qiziqishini oshirish mumkin. Shuningdek, amaliy mashg’ulotlar va ustoz-shogird munosabatlari orqali ham tarbiya jarayoni yanada samarali bo’ladi. Yoshlarning to’y-ma’rakalarda, ommaviy sayillar, bayramlarda ishtiroki asosida mahallada o’zini tutishni, kattaga hurmat, kichikka izzatni, yaxshi-yomon kunlarda yelkadoshlikni his qilishni o’rgatish orqali milliy istiqlol g’oyasining asosiy tamoyillaridan bo’lgan milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabatni shakllantirishga e’tibor qaratish lozim. Xalqimiz urf-odatlari, an’analari va marosimlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Odamlarning bir-biriga mehr oqibati, oqilona munosabati, to’g’ri muloqoti, iltifoti, extiromi xalqimizning ichki go’zalligini, boy ma’naviy va ruhiy qiyofasini ifodalaydi. Eng muhimi, xalqimizdagi mehr-muruvatlilik, saxiylik, mehmondo’sstlik, xush muomalalik, mehr-oqibatlilik, andishalilik, samimiylilik, to’g’rilik, intizomlilik, mehnatsevarlik, o’zini tuta bilishlik, tejamkorlik, sabr qanoatlilik kabi histuyg’ular va hislatlar bugungi kunda barkamol avlod tarbiyasida ibrat-namuna vazifasini bajaradi. Xulosa Milliy urf-odatlar va an’analar yoshlarni tarbiyalashda muhim vositalardan biridir. Ular nafaqat tarixni saqlab qolishga yordam beradi, balki yosh avlodning shaxsiyatini shakllantirishda ham ahamiyatlidir. Zamonaviy hayot sharoitida ushbu an’analarni saqlab qolish va ularni yoshlar orasida keng targ’ib qilish zarur. Ota-onalar, ta’lim muassasalari va jamiyat birgalikda milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazishda faol ishtirok etishlari lozim. Qadriyatlar jamiyatimizning boyligi, bizning milliy iftixorimiz sanalib, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o’ziga hurmat bilan qarashning asosiy bo’g’inidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma’naviy boyliklar bilan qo’shib taraqqiyotimizni tezlatadi, g’oyaviy va ma’naviy poklanishni ta’minlashga ko’maklashadi. Shuning uchun ham qadriyatlarni avaylab asrash, ularni qo’riqlash, yuksaltirish alohida inson hayotida ham, jamiyat taraqqiyotida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev, Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Mazkur kitobdan O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2016-yil 1 noyabrdan 24 noyabrga qadar Qoraqalpog’iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

saylovchilari vakillari bilan o‘tkazilgan saylovoldi uchrashuvlarida so‘zlagan nutqlari o‘rin olgan. Toshkent: "O‘zbekiston", 2017. – 488 b.

2. Sh.M.Mirziyoyev, Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 488 b.

3. Rustamov A. Adiblar odobidan adablar. - T.: "Ma'naviyat", 2003. 4. Aliqulov X. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar mutafakkirl-ar talqinida. - Andijon. 2003. 260 b.

5. Umurzoqov O.P. Umumi-nsoniy qadriyatlar: milliy an'ana va urf-odatlar takomillashmoqda. G‘G‘ O‘zbekiston-da ijtimoiy fanlar, 1992 №2.

6. A.Allayarov, G‘.Amanov. Yoshlar tarbiyasida innovatsion yondashuv (ilmiy ommabop nashr). Guliston 2020. - 114 bet.

7. Orzumurod Odilovich Yusufaliyev Yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash mezonlari //Academic research in educational sciences. 2021.

**EKOLOGIK MUAMMOLARGA YOSHLARNING MUNOSABATI: IJTIMOIIY-
PSIXOLOGIK TAHLIL VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR**

Anvarova Mahnuna Akmaljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi

E-mail: shoismatovafarogat@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-1591-4016>

Ilmiy rahbar: Namagan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida
katta o‘qituvchisi B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453503>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda global darajaga ko‘tarilgan ekologik muammolar va ularga nisbatan zamonaviy yoshlarning munosabati keng ko‘lamda tahlil qilinadi. Tadqiqotda yoshlarning ekologik ongi, madaniyati va kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari o‘rganilgan. Shuningdek, maqolada "ekologik xavotir" (eco-anxiety) tushunchasi, uning yoshlar psixologiyasiga ta'siri va xalqaro miqyosdagi tendentsiyalar ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston misolida “Yashil makon” umummilliy loyihasining yoshlar dunyoqarashini o‘zgartirishdagi roli va barqaror kelajakni qurishdagi ahamiyati yoritilgan. Xulosa qismida yoshlarning ekologik faolligini oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируются экологические проблемы, ставшие сегодня глобальными, и отношение к ним современной молодежи. В исследовании изучены теоретические и практические аспекты формирования экологического сознания, культуры и компетентности молодежи. Также в статье рассматривается понятие «экологической тревожности» (eco-anxiety), её влияние на психологию молодежи и международные тенденции. На примере Узбекистана освещается роль общенационального проекта «Яшил макон» в изменении мировоззрения молодежи и его значение в строительстве устойчивого будущего. В заключительной части даны научно обоснованные рекомендации по повышению экологической активности молодежи.

Abstract: This article comprehensively analyzes the environmental problems that have become global today and the attitude of modern youth towards them. The study examines the theoretical and practical aspects of the formation of environmental consciousness, culture, and competence of young people. The article also discusses the concept of "eco-anxiety," its impact on youth psychology, and international trends. Using the example of Uzbekistan, the role of the national project “Yashil makon” in changing the worldview of youth and its importance in

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

building a sustainable future is highlighted. In the concluding part, science-based recommendations are given to increase the environmental activity of young people.

Kalit soʻzlar: *Ekologik ong, ekologik madaniyat, yoshlar, eco-anxiety, Yashil makon, iqlim oʻzgarishi, barqaror rivojlanish, ekologik kompetensiya, global ekologiya, ekologik tarbiya, ekologik xavotir, ijtimoiy faollik.*

Ключевые слова: *Экологическая осведомленность, экологическая культура, молодежь, эко-тревога, зеленые зоны, изменение климата, устойчивое развитие, экологическая компетентность, глобальная экология, экологическое образование, экологическая тревога, социальный активизм.*

Keywords: *Ecological awareness, ecological culture, youth, eco-anxiety, Green space, climate change, sustainable development, ecological competence, global ecology, ecological education, ecological anxiety, social activism.*

Ekologik muammolarning dolzarbligi va yoshlarning oʻrni.

XXI asr insoniyat tarixida texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda global ekologik inqirozlar davri sifatida ham muhrlanmoqda. Sayyoramizdagi tabiiy muvozanatning buzilishi, iqlim oʻzgarishi, suv resurslarining kamayishi va bioxilma-xillikning yoʻqolishi nafaqat bugungi avlod, balki kelajak avlodlarning yashash sharoitlariga jiddiy xavf solmoqda. Bunday sharoitda jamiyatning eng dinamik va oʻzgarishlarga moyil qatlami boʻlgan yoshlarning ekologik masalalarga munosabati markaziy masalaga aylanadi.

Yoshlar – bu nafaqat kelajakning merosxoʻrlari, balki bugungi kunning faol ishtirokchilaridir. Ularning ekologik ongi qanchalik yuqori boʻlsa, ertangi kungi ekologik xavfsizlik shunchalik mustahkam boʻladi. Hozirgi kunda ekologiya va inson oʻrtasidagi uygʻunlikni saqlash muammosi eng dolzarb masalalardan biri boʻlib qolmoqda [1, 7]. Dunyo miqyosida yoshlarning ekologik masalalarda yanada faol va tashabbuskor boʻlishlari uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda, chunki ular ekologik muammolarga kreativ yechimlar taklif qila oladigan asosiy kuch hisoblanadi [1, 4].

Ushbu maqolaning maqsadi yoshlarning ekologik muammolarga boʻlgan munosabatini turli aspektlarda – psixologik, ijtimoiy va amaliy jihatdan oʻrganish hamda Oʻzbekistonda ushbu yoʻnalishda olib borilayotgan islohotlarning samarasini tahlil qilishdan iborat.

Global ekologik tendentsiyalar va yoshlarning bilim darajasi

Xalqaro tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, yoshlar oʻrtasida ekologik savodxonlik darajasi ortib borayotgan boʻlsa-da, hali ham jiddiy "boʻshliqlar" mavjud. Masalan, 2025-yilgi "Youth Climate Literacy Snapshot" hisobotiga koʻra, oʻsmirlarning atigi 54 foizi inson faoliyati natijasida

hosil bo’lgan issiqxona gazlari chiqindilarini iqlim o’zgarishining asosiy omili sifatida aniqlay olgan [3, 1]. Bu esa yoshlar o’rtasida fundamental ekologik bilimlarni yanada chuqurlashtirish zarurligini ko’rsatadi.

Global miqyosda yoshlar iqlim harakatlarining harakatlantiruvchi kuchi bo’lib maydonga chiqmoqda. UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar o’tkazgan so’rovnomalarga ko’ra, Gen Z (Z-avlodi) vakillari o’zlarini sayyora taqdiri uchun eng ko’p qayg’uradigan avlod deb hisoblaydilar. Biroq, qiziqarli bir tendentsiya kuzatilmoqda: yoshlar iqlim o’zgarishidan eng ko’p xavotirda bo’lsalar-da, ularning barqaror turmush tarziga (sustainable living) amaliy jalb etilishi ba’zan pasayish ko’rsatkichlarini namoyish etmoqda [3, 2]. Bu "bilim bor, lekin harakat yetarli emas" degan paradoks holatni keltirib chiqaradi.

2.1. Axborot oqimi va yoshlar dunyoqarashi

Raqamli texnologiyalar davrida yoshlar ekologik ma’lumotlarni asosan ijtimoiy tarmoqlar orqali olmoqdalar. Bu ularda ekologik muammolarga nisbatan tezkor munosabat bildirish ko’nikmasini shakllantirdi. Shunga qaramay, ma’lumotlarning tarqoqligi va ba’zan ilmiy asoslanmaganligi yoshlarda ekologik muammolarning tub mohiyatini anglashda qiyinchilik tug’dirmoqda. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, yoshlarning ekologik kompetensiyasi nafaqat tabiatni asrash, balki zamonaviy ekologik muammolarga tayyorlikning asosiy jihati hisoblanadi [1, 2].

Yoshlar psixologiyasi: "ekologik xavotir" (eco-anxiety) fenomeni

Ekologik muammolar yoshlarning nafaqat jismoniy dunyosiga, balki ularning ruhiy holatiga ham ta’sir ko’rsatmoqda. "Eco-anxiety" yoki ekologik xavotir – bu iqlim inqirozi va atrof-muhitning yomonlashishi natijasida kelib chiqadigan surunkali qo’rquv va tashvish hissidir. Oxirgi yillarda o’tkazilgan so’rovnomalarda shuni ko’rsatadiki, yoshlarning 85 foizi iqlim o’zgarishi va uning odamlarga ta’siridan kamida o’rtacha darajada xavotirda, 57.9 foizi esa juda qattiq tashvishlanmoqda [3, 4].

Ushbu psixologik holat yoshlarning kelajakni rejalashtirishiga, oila qurish yoki kasb tanlash borasidagi qarorlariga ham ta’sir qilmoqda. AQShda o’tkazilgan tadqiqotlarga ko’ra, har uch yoshdan ikkitasi (63%) “ekologik xavotir”ni boshidan kechirmoqda, bu esa ularning kundalik hayotiga psixologik bosim o’tkazmoqda [3, 9].

3.1. Umid va tushkunlik o’rtasidagi muvozanat

Ekologik xavotir faqat salbiy oqibatlariga ega emas. Ba’zi psixologlarning fikricha, bu hissiyot "konstruktiv tashvish"ga aylanishi va yoshlarni faolroq harakat qilishga undashi mumkin. Biroq, agar yoshlar o’zlarini ekologik muammolar oldida ojiz his qilsalar, bu ularda tushkunlikka

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

va loqaydlikka olib keladi. Shu sababli, ekologik tarbiya jarayonida faqat muammolarni ko’rsatish emas, balki ularning yechimlarini ham o’rgatish muhim ahamiyat kasb etadi [2, 10]. Yoshlarda iqlim o’zgarishiga nisbatan o’rtacha darajadagi xabardorlik, umid va xavotir uyg’unligi kuzatilmoqda [3, 10].

O‘zbekiston yoshlarining o‘rni va “Yashil makon” loyihasi

O‘zbekistonda yoshlar aholining katta qismini tashkil etadi, shu sababli ularning ekologik madaniyatini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Mamlakatimizda yoshlarning ekologik huquqiy ongi va madaniyatini oshirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda [4, 5]. Xususan, “Yashil makon” umummilliy loyihasi bu borada eng yirik va samarali tashabbus bo‘ldi.

“Yashil makon” loyihasi doirasida har yili millionlab ko‘chatlar ekilmoqda. Bu jarayonda yoshlarning ishtiroki shunchaki daraxt ekish emas, balki tabiatga bo‘lgan munosabatni tubdan o‘zgartirish, vatanparvarlik va mas’uliyat hissini shakllantirishdir [4, 1]. Maqsad – jamiyatda yoshlarning ekologiyaga oid huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, qonun ustuvorligini ta’minlashdir [4, 5].

4.1. Ekologik madaniyatni shakllantirish omillari

Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishda pedagogik omillar alohida o‘rin tutadi. O‘quv dasturlariga ekologik yo‘nalishdagi fanlarni kiritish, talabalar o‘rtasida ekologik tanlovlar o‘tkazish muhim ahamiyatga ega [2, 5]. Shuningdek, O‘zbekiston Ekologik partiyasi faoliyatida ham yoshlarning o‘rni ortib bormoqda. Ma'lumotlarga ko‘ra, partiya a'zolarining salmoqli qismini xotin-qizlar va yoshlar tashkil etadi [4, 6].

O‘zbekistonda 2030-yilgacha bo‘lgan ekologik madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi qabul qilingan bo‘lib, unda yosh avlodga ekologik ta’lim-tarbiya berishning aniq mexanizmlari belgilangan [4, 10]. Bu jarayon maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlanishi lozim, chunki aynan shu yoshda bolalarda tabiatga nisbatan ilk mehr va ongli munosabat shakllanadi [2, 10].

Xalqaro tajriba: yoshlarning iqlim harakatidagi ishtiroki

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yoshlar xalqaro miqyosdagi iqlim jarayonlarining muhim ishtirokchisiga aylangan. Masalan, "YouthCan" – iqlim harakati bo‘yicha yoshlar hamjamiyati milliy, mintaqaviy va global darajadagi iqlim siyosatida yoshlarning ishtirokini ta’minlab kelmoqda [2, 8]. Bunday platformalar yoshlarga o‘z ovozlari qaror qabul qiluvchi organlarga yetkazish imkonini beradi.

Rivojlangan mamlakatlarda yoshlar nafaqat norozilik namoyishlari (masalan, "Fridays for Future"), balki "yashil startaplar" va innovatsion texnologiyalar orqali ham ekologik

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

muammolarga yechim taklif qilmoqdalar. UNICEF va Capgemini tadqiqotiga ko’ra, 16-24 yoshdagi yoshlar "yashil ko‘nikmalar"ni (green skills) egallashga katta qiziqish bildirmoqdalar [3, 8]. Bu ko‘nikmalar kelajakdagi "yashil iqtisodiyot"da muvaffaqiyatli ishlash uchun zarurdir.

5.1. Mintaqaviy hamkorlik va yoshlar

Markaziy Osiyo mintaqasida ekologik muammolar (masalan, Orol dengizi fojiasi) barcha davlatlar uchun umumiy hisoblanadi. Shu sababli, mintqa yoshlarining hamkorligi iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda samarali vosita bo‘lishi mumkin. Samarali mintaqaviy hamkorlik yoshlarning iqlim jarayonlarida ishtiroki orqali yanada kuchayadi [4, 3].

Ekologik muammolarga yoshlarning munosabatini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, bugungi avlod tabiatga nisbatan ancha sezgir, bilimli va tashvishli. Biroq, bu xavotir va bilimlarni real amaliy harakatlarga aylantirish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Yoshlar – jamiyatning transformatsion kuchi bo‘lib, ularning ekologik ongi barqaror kelajak poydevorini tashkil etadi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan “Yashil makon” kabi loyihalar nafaqat ekologik holatni yaxshilashga, balki yoshlar o‘rtasida yangi ekologik qadriyatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar natijasida shuni aytish mumkinki, yoshlarning ekologik muammolarga munosabati uchta asosiy bosqichda shakllanadi: xabardorlik (bilim), hissiy munosabat (xavotir yoki umid) va amaliy faollik (ishtirok). Hozirgi kunda biz "xabardorlik" bosqichidan "amaliy faollik" bosqichiga o‘tish davrini boshdan kechirmoqdamiz. Bu jarayonda davlat, ta’lim muassasalari va fuqarolik jamiyati institutlari yoshlarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishi va ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi shart.

Ilmiy-amaliy Tavsiyalar:

Ekologik ta’limni raqamlashtirish: Yoshlar uchun qiziqarli bo‘lgan mobil ilovalar, VR-texnologiyalar va gamifikatsiya usullari orqali ekologik bilimlarni yetkazish tizimini yo‘lga qo‘yish.

"Eco-Anxiety"ni boshqarish: Maktab va universitetlarda yoshlarga ekologik xavotirni yengish va uni ijobiy harakatga aylantirish bo‘yicha psixologik treninglar tashkil etish.

Yashil ko‘nikmalarni rivojlantirish: O‘quv dasturlariga barqaror qishloq xo‘jaligi, qayta tiklanadigan energiya va chiqindilarni qayta ishlash kabi "yashil" yo‘nalishlarni kiritish orqali yoshlarni kelajak mehnat bozoriga tayyorlash.

Yoshlar ekologik parlamentini tashkil etish: Qonun ijodkorligi jarayonida yoshlarning ekologik takliflarini inobatga oladigan rasmiy maslahat kengashlarini tuzish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Mahallabay ekologik loyihalar: “Yashil makon” loyihasini har bir mahalla kesimida "Yoshlar ekologik bog'lari" shaklida davom ettirish va ularni parvarish qilishni yoshlar yetakchilariga biriktirish.

Ekologik volontyorlikni rag'batlantirish: Atrof-muhitni muhofaza qilishda faol bo'lgan yoshlar uchun maxsus grantlar, stipendiyalar va xalqaro almashinuv dasturlarini joriy etish.

Ommaviy axborot vositalari bilan ishlash: Ijtimoiy tarmoqlarda ekologik "influencer"larni tayyorlash va ular orqali ekologik madaniyatni targ'ib qilish.

Ilmiy tadqiqotlarni qo'llash: Yosh olimlarning ekologik innovatsiyalarini moliyalashtirish uchun maxsus "Green Innovation Fund" tashkil qilish.

Oila institutini mustahkamlash: Ekologik tarbiya oiladan boshlanishini hisobga olib, otalar uchun ekologik savodxonlik kurslarini tashkil etish [1, 6].

Xalqaro tajriba almashinuvi: O'zbekiston yoshlarining "YouthCan" va boshqa xalqaro iqlim tarmoqlarida ishtirokini kengaytirish.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning ekologik muammolarga bo'lgan munosabati shunchaki qiziqish emas, balki hayot-mamot masalasidir. Ularning bilimini oshirish, ruhiy holatini qo'llab-quvvatlash va amaliy harakatlariga maydon yaratish orqali biz nafaqat yashil tabiatni, balki sog'lom va mas'uliyatli avlodni tarbiyalaymiz. Bu esa O'zbekistonning 2030-yilga qadar belgilangan ekologik strategik maqsadlariga erishishining kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva M. Yoshlar ta'limi, ijtimoiy faollik va ekologik madaniyat: zamonaviy yondashuvlar va O'zbekistonda amaliy islohotlar // Cyberleninka. 2025.
2. Yoshlarning ekologik ong va ekologik madaniyatini oshirish masalalari // JIEE Journal. 2024.
3. 2025 Youth Climate Literacy Snapshot. PlanetED Report. April 10, 2025.
4. Yashil makon: umummilliy loyiha doirasidagi amaliy ishlar // O'zbekiston Respublikasi Ekologiya vazirligi ma'lumotlari. 2024.
5. Gen Z Climate Attitudes and Sustainable Living. GlobeScan Insight. May 2025.
6. Youth and the Environment: Achieving a more sustainable planet. Geneva Environment Network. October 2023.
7. Ekologik madaniyatni yuksaltirish: 2030-yilgacha bo'lgan konsepsiya. O'zbekiston Respublikasi Hukumat qarori.
8. Iqlim harakati bo'yicha yoshlar hamjamiyati (YouthCan.uz) portali ma'lumotlari.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

9. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirish usullari // ResearchGate. 2024.

10. O‘zbekiston Ekologik partiyasi hisoboti va yoshlar ishtiroki tahlili. 2024.

11. Walton Family Foundation and Gallup: Youth Environment Research Report. 2024.

12. UNICEF: Youth Perspectives on Climate and Green Skills. May 2025.

13. Sobirova, M. (2020). The role of the family in the development of the integration process in science and education. JournalNX, 1137-1142.

14. Sobirova, M., Muradova, S., Khojanazarova, M., & Kiryigitov, K. (2023). Extraction of “Elicitor” and determination of volatile organic substances contained in the elicitor. In E3S Web of Conferences (Vol. 389, p. 01044). EDP Sciences.

**DAVLAT FUQOROLIK XIZMATI TIZIMINI ZAMONAVIY STANDARTLAR
ASOSIDA TASHKIL ETISH**

Nosiraliyeva Madina Muxiddin qizi

Namangan davlat pedagogika insituti

Pedagogika fakulteti pedagogika yo‘nalishi Ped-AU-25 talabasi

E-mail: nosiraliyevamadina707@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-5577-2793>

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453667>

Annotatsiya: Maqolada mamlakatimizda davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish va davlat fuqarolik xizmatini yangi yondashuvlar asosida tashkil etish jarayoni tahlil qilinadi. Fuqarolik xizmatida malakali va professional kadrlar korpusini shakllantirish, rahbar kadrlar zaxirasini yaratish, xodimlarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini uzluksiz rivojlantirish, shuningdek, davlat xizmatiga aholining ishonchini oshirishga qaratilgan strategik yo‘nalishlar yoritilgan. Farmon doirasidagi institutsional va huquqiy mexanizmlar davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish va xizmat sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: davlat boshqaruvi, fuqarolik xizmati, islohotlar, kadrlar tayyorlash, samaradorlik, shaffoflik, inklyuzivlik, professional kadrlar, rahbarlik salohiyati, malaka oshirish.

Аннотация: В статье анализируется процесс модернизации системы государственного управления и организации государственной гражданской службы в нашей стране на основе новых подходов. Выделены стратегические направления, направленные на формирование квалифицированного и профессионального кадрового корпуса в гражданской службе, создание резерва управленческого персонала, непрерывное развитие профессиональных знаний и навыков сотрудников, а также повышение доверия населения к гражданской службе. Институционально-правовые механизмы в рамках указа служат повышению эффективности государственного управления и улучшению качества услуг.

Ключевые слова: государственное управление, государственная служба, реформы, подготовка кадров, эффективность, прозрачность, инклюзивность, профессиональный персонал, лидерские качества, профессиональное развитие.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Abstract: *The article analyzes the process of modernization of the public administration system and organization of the state civil service in our country based on new approaches. Strategic directions are highlighted, aimed at forming a qualified and professional personnel corps in the civil service, creating a reserve of managerial personnel, continuously developing professional knowledge and skills of employees, as well as increasing public confidence in the civil service. Institutional and legal mechanisms within the framework of the decree serve to increase the efficiency of public administration and improve the quality of service.*

Keywords: *Public administration, civil service, reforms, training, efficiency, transparency, inclusiveness, professional staff, leadership capacity, professional development.*

Mamlakatimizda davlat boshqaruvi tizimi izchil va bosqichma-bosqich transformatsiya qilinmoqda. Siyosiy institutlarni rivojlantirish hamda ma’muriy islohotlarni amalga oshirish orqali boshqaruv tizimi inklyuzivlik, shaffoflik va samaradorlik kabi demokratik tamoyillar asosida yangidan shakllantirilmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor maqsadi davlat boshqaruvidagi byurokratik to’siqlarni qisqartirish, fuqarolar manfaatlarini birinchi o’ringa qo’yish hamda markaziy va mahalliy boshqaruv organlari faoliyatini yanada moslashuvchan, tezkor va zamonaviy darajaga olib chiqishdan iborat. Biroq, har qanday tuzilmaviy o’zgarishlarning samaradorligi, avvalo, uni amalga oshiruvchi inson omiliga bog’liq. Shu bois malakali, mas’uliyatli va professional kadrlar korpusini shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri sifatida namoyon bo’lmoqda. Aynan shu maqsadda 2025 yil 19 iyunda Prezidentimiz tomonidan davlat fuqarolik xizmatini yangi yondashuvlar asosida tashkil etish hamda professional va natijadorlikka yo’naltirilgan davlat xizmatchilari korpusini shakllantirishga qaratilgan farmon qabul qilindi. Mazkur hujjat davlat boshqaruvi tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiluvchi muhim strategik qadam bo’ldi. [1]

Ushbu Farmon davlat fuqarolik xizmatini zamonaviy standartlar asosida tashkil etish, xizmatchilar faoliyatini natijadorlikka yo’naltirish, aholining davlat xizmatiga bo’lgan ishonchini mustahkamlash, sohaga iqtidorli va istiqbolli kadrlarni jalb etish hamda ularni professional mutaxassis sifatida tayyorlashning samarali tizimini joriy etishga qaratilgan. Farmon loyihasini ishlab chiqishda mahalliy va xorijiy ekspertlar hamkorligi ta’minlanib, qator rivojlangan davlatlar tajribasi chuqur o’rganildi. Bu esa hujjatning puxta ishlab chiqilishi va zamonaviy talablarga mosligini ta’minladi.

Farmon doirasida davlat fuqarolik xizmatini yangi yondashuvlar asosida tashkil etishning ustuvor yo’nalishlari belgilab berildi. Xususan, davlat organlarida kadrlar bilan ishlashning

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, salohiyatli rahbar kadrlar zaxirasini shakllantirish, yangi avlod boshqaruv kadrlarini tayyorlash tizimini takomillashtirish nazarda tutilgan. Shu bilan birga, xodimlarning butun mehnat faoliyati davomida kasbiy bilim va ko‘nikmalarini uzluksiz rivojlantirish tizimini yo‘lga qo‘yish, davlat xizmatiga xotin-qizlarni keng jalb etish orqali ularning sohaga bo‘lgan qiziqishi va ishonchini oshirish kabi vazifalar ham ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan.

Mazkur islohotlar doirasida davlat xizmatiga birinchi marta qabul qilinayotgan xizmatchilar bilan mehnat shartnomalarini dastlab bir yil muddatga tuzish va keyinchalik faoliyat natijalariga ko‘ra uzaytirish amaliyoti joriy etilmoqda. Shuningdek, ular uchun maxsus o‘quv kurslari va muntazam malaka oshirish tizimi yo‘lga qo‘yilib, nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarini baholash mexanizmlari takomillashtirilmoqda. Baholash jarayonida xodimlarning kasbiy bilimlari, tahliliy va kommunikativ qobiliyatlari, rahbarlik salohiyati, kompyuter savodxonligi hamda umumiy intellektual darajasi kompleks tarzda o‘rganiladi.

Bundan tashqari, xodimlarning faoliyat samaradorligi va kasbiy rivojlanishi doimiy monitoring qilinib, ular uchun individual rivojlanish xaritalari shakllantiriladi. Ushbu tizim xodimlarning “yumshoq” va “qattiq” ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, davlat organlari tomonidan xodimlarni xorijda o‘qitish, malakasini oshirish va stajirovkadan o‘tkazish tizimi kengaytirilmoqda.

Mazkur jarayonlarda tegishli davlat tashkilotlari hamkorligida kadrlar tayyorlashning yaxlit tizimi joriy etilib, iqtidorli boshqaruvchilarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan yangi dasturlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, istiqbolli rahbar kadrlarni saralash va rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar orqali davlat xizmatida professional kadrlar zaxirasini shakllantirish ko‘zda tutilgan.

Davlat fuqarolik xizmati tizimini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Birinchidan, davlat xizmatiga qabul qilish jarayonlarini to‘liq raqamlashtirish va ochiq platformalar orqali amalga oshirish lozim. Bu shaffoflikni ta’minlab, inson omiliga bog‘liq subyektiv qarorlar ehtimolini kamaytiradi.
- Ikkinchidan, davlat xizmatchilari faoliyatini baholashda aniq va o‘lchanadigan ko‘rsatkichlar (KPI) tizimini takomillashtirish zarur. Baholash natijalari asosida rag‘batlantirish va javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- Uchinchidan, davlat xizmatchilarining kasbiy rivojlanishini ta’minlash uchun uzluksiz ta’lim tizimini kengaytirish, zamonaviy o‘quv dasturlari va xalqaro tajribalarni joriy etish lozim.
- To‘rtinchidan, yosh va istiqbolli kadrlarni aniqlash hamda ularni davlat xizmatiga jalb qilish uchun maxsus dasturlarni rivojlantirish zarur. Bu orqali kelajak rahbarlari zaxirasini shakllantirish mumkin.
- Beshinchidan, davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanishni kengaytirish orqali boshqaruv jarayonlarini soddalashtirish va tezkorligini oshirish muhimdir.
- Oltinchidan, davlat xizmatida gender tengligini ta’minlash, xotin-qizlarning ulushini oshirish va ular uchun qulay mehnat sharoitlarini yaratish zarur.
- Yettinchidan, fuqarolar bilan samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish, ularning fikr va takliflarini inobatga olish orqali davlat xizmatiga bo‘lgan ishonchni yanada mustahkamlash lozim.

Umuman olganda, mazkur Farmon doirasida davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan isloh qilishga qaratilgan institutsional va huquqiy mexanizmlar mustahkamlanib, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi yangi tizim shakllantirilmoqda. Bu esa o‘z navbatida, aholiga ko‘rsatilayotgan davlat xizmatlari sifatini yaxshilash va fuqarolarning davlat boshqaruviga bo‘lgan ishonchini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.06.2025 yildagi “Davlat fuqarolik xizmatini yangi yondashuvlar asosida tashkil etish hamda professional va natijadorlikka yo‘naltirilgan davlat xizmatchilari korpusini shakllantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-95-sonli Farmoni // <https://lex.uz/uz/docs/-7587464> [Murojaat qilingan sana: 28.03.2026]
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. // <https://lex.uz/docs/-6445145> [Murojaat qilingan sana: 28.03.2026]
3. Denhardt, J.V. and Denhardt, R.B. – The New Public Service. – New York, 2015.
4. Ahmadjonovna, D. G. (2024). The importance and role of lexical competence in teaching foreign languages to students. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(5), 16-23.
5. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8, 2 SJIF= 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

6. Sobirova, D. A., Jasmin, M., Philomina, S., & Angelo, V. G. (2020). Studying the social intelligence of health personals as a socio-psychological problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(2), 375-379.

**MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM SIFATINI YANGI BOSQICHGA
OLIB CHIQISH**

Umarjonova Dilshoda Doniyor qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası kata o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453747>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimini hozirgi kun talablariga javob beradigan darajada yangi bosqichga olib chiqishning muhim yo‘nalishlari keltirilgan. Bunda ta’lim sifatini oshirish, tarbiyachi pedagoglarni malakasini kuchaytirish, tur xil raqamli texnologiyalardan foydalanish va tatbiq etish shu kabi yondashuvlar nazarda tutib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim tizimi, raqamli texnologiya, ta’lim sifati.*

Аннотация. *В данной статье представлены важные направления развития системы дошкольного образования и выведения её на новый уровень, соответствующий современным требованиям. В частности, рассматриваются такие подходы, как повышение качества образования, усиление квалификации воспитателей-педагогов, а также использование и внедрение различных цифровых технологий.*

Ключевые слова: *качество образования, система образования, цифровая технология.*

Abstract. *This article presents important directions for developing the preschool education system and bringing it to a new level that meets modern requirements. In particular, it considers such approaches as improving the quality of education, strengthening the qualifications of educators, and using and implementing various digital technologies.*

Keywords: *quality of education, digital technology, education system.*

Bugungi kunda yurtimizda ta’lim sifatini oshirish asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylandi. Barkamol avlodni tarbiyalashda yoshlardagi intellektual salohiyatni oshirish, har tomonlama taniqli shaxs etib tarbiyalash asosiy maqsaddir. Maktabgacha ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo‘lib, u kelajak avlodni barkamol etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

So‘nggi yillarda mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, uning sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda bolalar uchun qulay ta’lim muhitini yaratish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy metod va texnologiyalarni qo‘llash hamda bolalarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. So‘nggi yillarda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish maqsadida ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, bolalar uchun qulay va rivojlantiruvchi muhit yaratish hamda pedagog kadrlarning malakasini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zamonaviy ta’lim metodlari bolalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish, muloqot qilish va ijodiy yondashuv kabi ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifati ko‘p jihatdan tarbiyachilarning kasbiy mahorati va pedagogik tajribasiga bog‘liq. Tarbiyachi bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishi, ularning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashi hamda rivojlantiruvchi muhit yaratishi zarur. Shuningdek, bolalarning faol ishtirokini ta’minlaydigan o‘yin texnologiyalari, interaktiv metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, texnika bazalarini mustahkamlash, raqamli texnologiyalardan foydalanish, maktabgacha ta’lim tashkilotlar sonini ko‘paytirish, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash, ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy dasturlar qo‘shish va tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, estetik, jismoniy va axloqiy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish to‘g‘risida bir qator qonunlar va hujjatlar qabul qilingan.

Shulardan biri O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida” gi qonunning 5-moddasida ta’kidlab o‘tilganidek, har bir bola maktabgacha ta’lim va tarbiya olish huquqini amalga oshirish, bolaning rivojlanishida oilaga har tomonlama yordam ko‘rsatish, bolalarning maktabgacha ta’lim va tarbiyaga to‘liq qamrab olish uchun shart-sharoitlar yaratish keltirilgan.¹ Shuningdek, mazkur qonunning 2-bobida bola tomonidan o‘zlashtirilishi kerak bo‘lgan asosiy bilimlarning mahorat va ko‘nikmalarning hajmini va mazmunini belgilovchi va tavsiflovchi hujjatlar keltirilgan.²

“Maktabgacha pedagogika” darsligida maktabgacha ta’lim ishlari mazmuni va metodlari ularni qo‘llay olish chora tadbirlari ko‘rsatib o‘tilgan.³ Bolalarni sog‘lom tarbiyalash, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi MTT ning yuksak vazifalaridan biridir. Birinchi navbatda alohida sog‘ligiga e’tibor qaratish zarur. Chunki sog‘lom avloddan albatta yetuk shaxslar barpo bo‘ladi va buyuk kelajagini qura oladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Insonda ta’lim tarbiya qancha erta boshlansa uning natijasi shuncha erta namoyon bo’ladi va kamol topishiga imkon yaratadi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya ta’lim tizimini boshlang’ich bosqichi hisoblanadi. "Maktabgacha ta’lim" tushunchasi YUNESKO qarori bilan kiritilgan bo’lib, aytib o’tganimizdek uzluksiz ta’limni birinchi bosqichi hisoblanadi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham maktabgacha ta’limning ahamiyatini tasdiqlaydi. Jumladan, YUNESKO ma’lumotlariga ko’ra, inson hayotidagi eng muhim rivojlanish davri aynan 3–6 yosh oralig’iga to’g’ri keladi. Bu davrda bolaning miya faoliyati juda tez rivojlanadi va uning kelajakdagi bilim olish qobiliyati, ijtimoiy ko’nikmalari hamda shaxs sifatida shakllanishi uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Shuning uchun ham maktabgacha ta’lim sifatini ta’minlash har bir davlat ta’lim siyosatining muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari hozirgi texnologiyalar asrida zamonaviy dasturlar, tizimlardan foydalanish dolzarb vazifalardan biriga aylanib ulgurdi. Texnologiyalar asri bo’lganligi uchun har bir pedagog zamonaviy tizimlardan foydalanishni bilishi lozim. Qolaversa, UNICEF tashkiloti Microsoft bilan hamkorlikda maktabgacha ta’lim pedagoglari uchun o’quv materiallaridan uzluksiz foydalanish imoniyatini beruvchi Learning Passport/Bolalik Akademiyasi onlayn platformasini taqdim etdi. UNICEF tomonidan olib borilgan ilmiy kuzatuvlar shuni ko’rsatadiki, erta yoshdagi ta’limga jalb etilgan bolalarda nutq rivoji, tafakkur faoliyati va ijtimoiy moslashuv ko’nikmalari ancha tez shakllanadi. Bunday bolalar maktab ta’limiga o’tish jarayonida kamroq qiyinchiliklarga duch keladi hamda o’qish jarayoniga tezroq moslashadi. Shuningdek, ular o’z fikrini erkin ifoda etish, jamoada ishlash va mustaqil qaror qabul qilish kabi muhim ko’nikmalarni ham osonroq egallaydi. Tashkilot mutaxassislari maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligini alohida ta’kidlaydi. Har bir bolaning qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish sur’ati turlicha bo’lganligi sababli ta’lim jarayonida individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish biroz murakkabroq bo’lishi mumkin ammo bu dastur ta’lim tizimida muhim ahamiyatga ega. Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev, “Keyingi yillarda maktabgacha ta’lim muassasalari soni kamayib ketdi, bolalarning juda kam qismi bog’chalarga qamrab olingan. Bu tizimni tubdan isloh qilish zarur” deb ta’kidlab o’tganlar.⁴ Prezidentimiz 2018-yil 16-fevralda Buxoro shahridagi 54 maktabgacha ta’lim muassasasiga tashrif buyurganida ham shu sohada islohotlar haqida gapirgan. U yerda bog’chalarda sharoitlarni yaxshilash, tarbiyachilar malakasini oshirish bo’yicha topshiriqlar bergan. Yuqorida keltirilgan fikrlar shuni ko’rsatadiki, maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim o’rin tutadi. Ayniqsa, bolaning erta

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yoshdagi rivojlanish davri uning intellektual, ijtimoiy va ma’naviy shakllanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish hamda bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadigan muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonunning 5-moddasi. O‘RQ-595-son. 2019-yil 22-oktyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonunning 2-bobi. O‘RQ-595-son. 2019-yil 22-oktyabr.
3. F.R.Qodirova, M.N.A’zamova, Maktabgacha Tafakkur nashriyoti. 2019-yil 688 b. pedagogika. Toshkent.
4. Mirziyoyev. Sh.M 2017-yil 20- dekabr Toshkentdagi videoselekt yig‘ilishidagi nutqi
5. Sobirova, D. A., Jasmin, M., Philomina, S., & Angelo, V. G. (2020). Studying the social intelligence of health personals as a socio-psychological problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(2), 375-379.
6. Murodova, S., Sobirova, M., Kiriigitov, X., Halkuzieva, M., & Kuvondikova, D. (2023). The influence of plant growth-promoting rhizobacteria (PGPR) on the cultivation of Cynara Scolymus L. under salinity stress. In E3S Web of Conferences (Vol. 434, p. 03006). EDP Sciences.

BOBORAHIM MASHRAB IJODINI O’RGATISHDAGI MUAMMOLAR

Abdug’offorova Gulxayo Abdurashid qizi

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: gulxayoabdugofforova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453774>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Mashrab hayoti va ijodini o’rganishda yuzaga keladigan asosiy pedagogik muammolar tahlil qilinadi. Xususan, shoir hayoti haqidagi manbaviy noaniqliklar, afsonaviy talqinlarning ustunligi hamda ta’lim jarayonida metodik bir xillik masalalari yoritiladi. Tadqiqotda Mashrab merosini o’qitishda manba tanqidiga asoslangan yondashuv, tarixiy va afsonaviy qatlamlarni farqlash, ijodiy merosni didaktik jihatdan saralash hamda axloqiy-tarbiyaviy g’oyalarni markazga chiqarishning pedagogik ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish orqali Mashrab ijodini o’rganish samaradorligini oshirish yo’llari ko’rsatib o’tiladi.

Kalit so’zlar: Mashrab, pedagogik muammolar, manba muammosi, manba tanqidi, adabiy ta’lim, axloqiy tarbiya, so’fiylik, tasavvuf, didaktik yondashuv, metodik xilma-xillik, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье анализируются основные педагогические проблемы, возникающие при изучении жизни и творчества Машраба. В частности, освещаются вопросы источниковой неопределенности биографии поэта, преобладание легендарных интерпретаций, а также проблема методического однообразия в образовательном процессе. В исследовании обосновывается педагогическая значимость подхода, основанного на источниковедческой критике при преподавании наследия Машраба, разграничения исторических и легендарных слоев, дидактического отбора творческого наследия и выдвижения на первый план нравственно-воспитательных идей. Также показаны пути повышения эффективности изучения творчества Машраба с использованием современных педагогических технологий.

Ключевые слова: Машраб, педагогические проблемы, проблема источников, источниковедческая критика, литературное образование, нравственное воспитание, суфизм, тасаввуф, дидактический подход, методическое разнообразие, современные педагогические технологии.

Abstract: This article analyzes the main pedagogical problems arising in the study of the life and works of Mashrab. In particular, it highlights the issues of source uncertainty regarding

the poet’s biography, the predominance of legendary interpretations, and the problem of methodological uniformity in the educational process. The study substantiates the pedagogical significance of an approach based on source criticism in teaching Mashrab’s heritage, distinguishing between historical and legendary layers, selecting literary works from a didactic perspective, and emphasizing moral and educational ideas. It also outlines ways to improve the effectiveness of studying Mashrab’s works through the use of modern pedagogical technologies.

Keywords: *Mashrab, pedagogical problems, source issues, source criticism, literary education, moral education, Sufism, tasawwuf, didactic approach, methodological diversity, modern pedagogical technologies.*

Boborahim Mashrab-o‘zbek adabiyoti va xalq o‘g‘zaki ijodining yirik namoyandalaridan biridir. Bu zot-shoir, mohir g‘azalnavis, xalq donishmandi va mutafakkir bo‘lgan. XVII asrning oxiri va XVIII asrning boshlarida Boborahim Mashrab yashab ijod qilgan. Uning hayoti va ijodi ko‘plab afsona va rivoyatlar bilan o‘ralgan yani Boborahim Mashrabning hayoti va faoliyati haqida aniq tarixiy ma’lumotlar oz, ammo u haqida xalq o‘rasida ko‘plab o‘g‘zaki hikoyalar, afsonaviy voqealar tarqalgan. Ularning hammasi ham tarixiy haqiqat bo‘lmasligi mumkin, lekin ular xalqning unga bo‘lgan muhabbatini, e’tiqodini ko‘rsatadi. Boborahim Mashrab din asoslari va falsafadan yaxshi xabardor bo‘lgan so‘fi Eshon Mulla Bozor Oxund (xo‘ja Ubaydullo) qo‘lida diniy ta’lim olgan, so‘fiy tariqatlar bo‘yicha bilimni oshirgan, forsiy tilni o‘rgangan. Boborahim Mashrab fors tilida ham bir necha she’riy turlarda yetuk namunalarni yozgan. Boborahim Mashrab o‘zbek adabiyoti tarixida eng ko‘p mustazod yozgan ijodkorlardan biri. Shoir mustazodlari ham, xuddi g‘azallari kabi sho‘x va jarangdor, nafis va zavqbxashdir. Mumtoz she’riyatda murabba’ turining uzil-kesil mustahkamlanishi va takomilida Boborahim Mashrab ijodining o‘rni katta. Shoir she’rlarida Allohning mavjudligi, bor-u birligi, barcha jonli va jonsiz mavjudotni yaratganligi uzil-kesil va qat’iy tan olinadi, Xudoning kuch-qudrati, taqdirning o‘zgarmasligi va Mahshar kuni haqidagi ta’limot to‘la-to‘kis qabul qilinadi. Shoir Boborahim Mashrab merosi, asosan „Qissai Mashrab“ asari orqali yetib kelgan. Asarda Rindiy, Umar, Mahvash, Zinda va Mansur taxalluslari ham uchraydi.

Boborahim Mashrab taxminan 1641-yilda (yoki 1640, 1653, 1657) Namanganda tug‘ilgan. Boborahim Mashrab qachon tug‘ilgani to‘g‘rasida olimlar orasida har-xil fikrlar mavjud. Boborahim Mashrab otadan yosh yetim qoladi, oilaning moddiy qiyinchiliklari yanada ortadi. Onasi ip yigirib tirikchilik o‘tkazadi. Boborahim Mashrab yoshlik davrida bilim olishga intilgan. U ko‘plab diniy va dunyoviy bilimlarni egallagan. Boborahim Mashrab dastlab eshon Mullo Bozor Oxund qo‘lida tahsil oladi. Xorazm, Buxoro, Balx kabi o‘sha davrning yirik ilm-ma’rifat

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

markazlarida bo’lgan. U Naqshbandiya tariqatining taniqli shayxi Hofiz Muhammad Sodiqdan ta’lim olgan. Taxminan, 1665-yilda Mulla Bozor Oxund tavsiyasiga ko’ra, o’sha zamonda katta obro’ga ega bo’lgan yirik din arbobi qashqarlik Hidoyatullo Ofoq Xo’ja eshon huzuriga boradi. Qashqarda Ofoq Xo’ja huzurida o’z bilimini yanada chuqurlashtiradi. Lekin u yerdagi pir-u murshidlik uzoqqa cho’zilmaydi. Boborahim Mashrab Samarqand, Xo’jand, Buxoro kabi shaharlarda kezib yuradi va Qubodiyonda (hozirgi Afg’onistondagi tarixiy shahar nomi) So’fi Olloyor bilan uchrashib qoladi. Shoir adabiy merosidagi diniy mazmun va tasavvufiy yo’nalish ruhida she’rlarning ko’pchilik qismi Ofoq Xo’ja dargohida va uning targ’ibot saboqlari ta’sirida yozilgan. Ofoq Xo’ja shaxsiy xislat-fazilatlarini madh etuvchi, uni “pir-u rahbar” deb tan oluvchi bayt-misralar mujassam bo’lgan g’azal va muxammaslar ham (“Koshki”, “O’zum” radifli g’azallar, “Qolmadi” radifli muxammas) shu muridlik yillari mahsulidir. Boborahim Mashrab taxminan 1672–1673-yillarda Ofoq Xo’ja dargohini tark etadi. Boborahim Mashrab piri dargohidan ketgach, deyarli 40 yillik umrini doimiy safarda, turli o’lkalarda darbadarlikda o’tkazadi. 1673-yildan boshlab Boborahim Mashrab umrining oxirigacha qalandarlarcha hayot kechiradi. 1711-yilda shoir Boborahim Mashrab Balxga keladi. Balx viloyat hokimi Mahmud Qatag’onning hukmi bilan dorga osib o’ldiriladi. Boborahim Mashrab nomi XVIII-XIX asrlarda tuzilgan tazkira va tasavvufiy yo’nalishdagi asarlarda zikr etiladi (masalan, Bade Samarqandiyning “Muzokir ul-as’hab”ida). Ammo ularda shoir hayoti va ijodiy faoliyati haqida keltirilgan ma’lumotlar nihoyatda kam.

Shoir Boborahim Mashrab ijodi haqida rus sharqshunoslari N.I. Veselovskiy, N.S. Likoshin, V.L. Vyatkin; o’zbek adabiyotshunoslari Izzat Sulton, V. Zohidov, I. Mo’minov, G’afur G’ulom, A. Hayitmetov, V. Abdullaev, A. Abdug’afurov, E. Shodiev, I. Abdullaev, J. Yusupovning tadqiqot va maqolalari bor. Boborahim Mashrab hayoti va ijodi haqida bir necha badiiy asarlar (roman, qissa, dostonlar va sahna asarlari) yozilgan, shoirning asarlaridan namunalar qator xorijiy tillarga tarjima qilingan. Shoir Boborahim Mashrab asarlari bir necha marta chop etilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda Mashrab hayoti va ijodini o’qitishda bir qator pedagogik muammolar yuzaga kelmoqda. Quyida shularni batafsil ko’rib chiqamiz.

1. Tasavvufiy tushunchalarni anglash muammosi

Mashrab ijodi tasavvuf bilan chambarchas bog’liq:

Masalan, “Na qilay” radifli g’azalini olaylik.

Bu tani xokiyni-yu ruhi ravonni na qilay?!

Bo’lmasa qoshimda jonon bu jahonni na qilay?!

Yorsiz ham bodasiz Makkaga bormoq ne kerak?!

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ibrohimdin qolgʻon ul eski doʻkonni na qilay?!

Urayinmu boshima sakkiz behisht-u doʻzaxin,

Boʻlmasa vasli menga ikki jahonni na qilay?!

Zarraye nuri quyoshdek bu jahon ichra tamom,

Oshkora boʻlmasa sirri nihonni na qilay?!

Arshning kungurasin ustigʻa qoʻydum oyogʻim,

Lomakondin xabar oldim, bu makonni na qilay?!

Bir xudodin oʻzgasi barcha gʻalatdur, Mashrabo,

Gul agar boʻlsa qoʻlumda, ul tikanni na qilay?!

Ushbu gʻazalni oʻquvchilarga yodlatishdan avval ,oʻqituvchi tasavvufiy maʼno anglatgan soʻzlarni tushuntirib berishi kerak. Agar oʻqituvchi ularni izohlab bermasa, asarning falsafiy mohiyati ochilmaydi. Buning natijasida oʻquvchida notoʻgʻri talqin paydo boʻladi.

1. Tani xokiy

Maʼnosi: Insonning jismoniy tanasi, tuproqdan yaratilgan moddiy vujud.

Tasavvufda: Tana – foniy (oʻtkinchi), asl qadri yoʻq, ruhga nisbatan ikkinchi darajali.

2. Ruhi ravon

Maʼnosi: Harakatdagi, tirik, ilohiy ruh.

Tasavvufda: Insondagi ilohiy unsur; Allohdan kelgan va Unga qaytuvchi narsa.

3. Jonon

Maʼnosi: Sevikli, yor.

Tasavvufda: Koʻpincha Alloh maʼnosida qoʻllanadi (haqiqiy Maʼshuq).

4. Yor

Maʼnosi: Doʻst, sevikli.

Tasavvufda: Allohning oʻzi, Haq.

5. Boda (bodasiz)

Maʼnosi: Sharob.

Tasavvufda: Ilohiy ishq, maʼrifat, ruhiy mastlik ramzi. Bu haqiqiy ichimlik emas.

6. Makka

Maʼnosi: Muqaddas shahar.

Tasavvufda: Zohiriy ibodat ramzi. Mashrab bu yerda ishqsiz ibodatni tanqid qilmoqda.

7. Sakkiz behisht

Maʼnosi: Jannatning sakkiz darajasi.

Tasavvufda: Mukofot ramzi, lekin oshiq uchun ikkinchi darajali.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

8. Do‘zax

Ma’nosi: Jahannam.

Tasavvufda: Qo‘rquv orqali ibodat qilish ramzi. Mashrab ishq yo‘lida jannat–do‘zaxni inkor etmoqda.

9. Vasl

Ma’nosi: Yetishish, birlashish.

Tasavvufda: Banda bilan Allohning ruhiy birlashuvi (eng oliy maqom).

10. Ikki jahon

Ma’nosi: Bu dunyo va oxirat.

Tasavvufda: Foni va boqiy olam. Oshiqqa ikkalasi ham maqsad emas.

11. Zarra

Ma’nosi: Juda kichik zarracha.

Tasavvufda: Banda; kichik bo‘lsa ham ilohiy nurni aks ettiradi.

12. Nur

Ma’nosi: Yorug‘lik.

Tasavvufda: Allohning tajallisi, ilohiy haqiqat.

13. Sirri nihon

Ma’nosi: Yashirin sir.

Tasavvufda: Haqiqat ilmi, hamma anglay olmaydigan ilohiy sir.

14. Arsh

Ma’nosi: Allohning Arshi.

Tasavvufda: Eng oliy martaba, ilohiy qudrat ramzi.

15. Lomakon

Ma’nosi: Makonsizlik.

Tasavvufda: Alloh makondan xoli; ruhiy yuksalish holati.

16. Bir xudo

Ma’nosi: Yagona Alloh.

Tasavvufda: Tavhid – Allohning yagonaligini mutlaq tan olish.

17. Gul

Ma’nosi: Gul.

Tasavvufda: Haqiqat, ilohiy go‘zallik.

18. Tikan

Ma’nosi: Tikan.

Tasavvufda: Nafsoniylik, dunyoviy bog‘lanishlar, yolg‘on maqsadlar.

Demak, yuqoridagi so‘zlarning ma’nosidan ushbu mazmun anglashinadi. Oddiy kishining Allohga muhabbati, undan qo‘rquvi tagida jannatga yetishish maqsadi turadi. Mutasavvuf uchun bunday maqsad ta’magirlik hisoblanadi. So‘fiy Yaratganning jamoliga yetishishnigina o‘ylaydi. Unga Yaratganga muhabbat sababli jannatga erishish va do‘zaxdan qutulib qolishni niyat qilish - uyat. Chunki go‘yo muhabbati uchun haq talab qilganga o‘xshab qoladi. Chin ishq beg‘araz bo‘lmog‘i kerak. So‘fiyona uslubda bitilgan mazkur g‘azalda shoir ishqining butun mazmun-mohiyati oynadagidek namoyon bo‘lgan. Bu g‘azal tasavvufiy isyon ruhida yozilgan. Mashrab zohiriy ibodatdan ko‘ra ishq, ma’rifat va Haq bilan vaslni ustun qo‘yadi. Shunday uslubda tushuntirilsa, bizningcha, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

2. Mashrab shaxsini biryozlama talqin qilish

Ba’zan Mashrab:faqat “darvesh” yoki “isyonkor shoir” sifatida tushuntiriladi. Bu esa uning ijtimoiy qarashlari, axloqiy pozitsiyasi, insonparvarlik g‘oyalarini to‘liq anglashga to‘sqinlik qiladi. Bunga misol qilib, XX asrda, ayniqsa sovet mafkurasi davrida Mashrab “dinga qarshi shoir” sifatida talqin qilingan. Mashrabni nafaqat boshqa yurt vakillari, balki o‘z davridagi ayrim ulamolar tomonidan ham dinsizlikda ayblangan. Mashrab o‘z davridagi ayrim ulamolar tomonidan dinsizlikda ayblangan. Buning sabablari quyidagilardir:

Shariat qoidalarini ochiq tanqid qilgani;

Zohiriy ibodatdan ko‘ra ishq va botiniy ma’rifatni ustun qo‘ygani;

“Jannat–do‘zaxni istamaslik” kabi fikrlari.

Bu ayblovlar ko‘proq tasavvufni chuqur tushunmagan yoki qabul qilmagan doiralar tomonidan bildirilgan. Bu holat ko‘plab so‘fiylarda (Masalan: Mansur Halloj, Nasimiy) ham bo‘lgan. Mashrab dinga emas, balki riyokorlik va soxta dindorlikka qarshi chiqqanligini o‘quvchilarga aytib o‘tish lozim. Ana shundagina o‘quvchilarda to‘g‘ri talqin paydo bo‘ladi.

3. Hayotiy kontekstning yetarli berilmasligi

Mashrab yashagan davrda siyosiy bosim, diniy rasmiyatchilik, adolatsizlik hukmron bo‘lgan. Bobo Rahim Mashrab XVII asr oxiri – XVIII asr boshlarida yashagan. Bu davrda Movarounnahr va unga tutash hududlarda Ashtarxoniylar (Joniiylar) sulolasi hukmron edi. Markaziy hokimiyat zaiflashgan, mahalliy hokimlar (beklar, amaldorlar) kuchayib ketgan. Natijada mamlakatda siyosiy beqarorlik kuchli bo‘lgan. Tarixiy manbalarda bu davr uchun quyidagi holatlar qayd etiladi:

Og‘ir soliq va majburiyatlar;

Oddiy xalqning huquqlari himoyasiz qolgan;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Amaldorlar va boylar tomonidan zo’ravonlik va poraxo’rlik.

Mashrab she’rlarida aynan, zolim hokimlar, riyokor amaldorlar, xalqni ezgan tuzum keskin tanqid qilinadi. Davrning yana bir muhim muammosi:

Rasmiy ulamolarning mutaassibli;

Shariatni faqat tashqi qoidalar darajasida tushunish.

Mashrab botiniy ma’rifatni, ishq va tavhidni ustun qo’ygani sabab rasmiy diniy doiralar bilan keskin ziddiyatga kirishgan. Bu holat siyosiy hokimiyat bilan diniy tuzum ittifoqini yuzaga keltirgan. So’z erkinligining yo’qligi. Mashrab yashagan davrda ochiq tanqid xavfli hisoblangan. Hukmdor yoki ulamolarni tanqid qilish jazoga olib kelishi mumkin edi. Mashrab esa xalq orasida yurib, she’rlarini ochiq aytib, zulmni fosh qilgan. Bu esa uni siyosiy va diniy jihatdan xavfli shaxs sifatida ko’rsatgan. Mashrab taqdiriga ta’siri. Tarixiy manbalarga ko’ra, Mashrab aynan shu erkin fikrlari sabab ta’qib qilingan. Uning faoliyati mavjud tartibga mos kelmagan. Natijada u jazoga uchragan. Mashrab jazolanishining sababi faqat diniy emas, ijtimoiy-siyosiy tanqid bilan ham bog’liq bo’lgan. Agar bu tarixiy muhit tushuntirilmasa, o’quvchi Mashrabning nega isyonkor bo’lganini anglamaydi.

4. Tarbiyaviy imkoniyatlardan kam foydalanish

Ko’pincha Mashrab “adabiy shoir” sifatida o’tiladi, lekin uning axloq, iymon, vijdon, adolat haqidagi qarashlari tarbiyaviy jihatdan ochilmaydi.

Bu pedagogik imkoniyatning boy berilishidir. Uning g’azallaridagi badiiy san’atlar, ramziy obrazlar tahlil qilinadi, biroq ijodidagi axloqiy, vijdoniy va adolatparvar g’oyalar yetarli darajada ochib berilmaydi. Natijada Mashrab merosining kuchli tarbiyaviy imkoniyatlari to’liq ishga solinmay qolmoqda. Holbuki, Mashrab ijodida axloq va vijdon masalasi markaziy o’rinni egallaydi. Shoir insonni tashqi ko’rinish yoki zohiriy amal bilan emas, ichki poklik va vijdon bilan baholaydi. Bu fikr quyidagi mashhur baytda yaqqol ifodalanadi:

Bir xudodin o’zgasi barcha g’alatdur, Mashrabo,

Gul agar bo’lsa qo’lumda, ul tikanni na qilay?!

Bu yerda shoir Allohdan o’zga barcha manfaatlar, mansab va dunyoviy bog’lanishlarni “tikan”ga qiyoslab, vijdoniy tanlovni ulug’laydi. Ushbu bayt o’quvchilarda halollik va prinsipiiallik tushunchalarini shakllantirishda muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Mashrab adolat va ishqni rasmiy ibodatdan ustun qo’yadi. U riyokorlik va shaklbozlikni keskin tanqid qilib, mazmunsiz amalni inkor etadi:

Yorsiz ham bodasiz Makkaga bormoq ne kerak?!

Ibrohimdin qolg’on ul eski do’konni na qilay?!

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bu baytda Mashrab ishqsiz ibodatni tanqid qilmoqda. Shoir uchun haqiqiy e’tiqod — bu insonning ichki pokligi va adolatga sodiqligidir. Ushbu fikr bugungi ta’lim jarayonida o’quvchilarga vijdon bilan yashash g’oyasini singdirishda muhim manba bo’la oladi.

Mashrab uchun adolat nafaqat ijtimoiy tushuncha, balki ma’naviy mezondir. U hatto jannat va do‘zax kabi tushunchalarni ham ishqsiz holda rad etadi:

Bo’lmasa vasli menga ikki jahonni na qilay?!

Bu baytda shoir manfaat uchun emas, haqiqat va adolat uchun yashash g’oyasini ilgari suradi. Bu esa Mashrabni nafaqat shoir, balki axloqiy jasorat timsoli sifatida talqin qilish imkonini beradi. Shu bois Mashrab ijodini o’rganishda uni faqat adabiy obrazlar yaratuvchisi emas, balki vijdon, axloq va adolat targ’ibotchisi sifatida yoritish muhimdir. Bunday yondashuv o’quvchilarda ma’naviy mustahkamlik, haqiqatparvarlik va adolatsizlikka murosasiz munosabatni shakllantiradi. Yuqoridagi jihatlarini ham aytib o’tish, albatta, maqsadga muvofiq bo’ladi.

5. Metodik bir xillik

Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o’rgatish jarayonida ko’zga tashlanadigan muhim muammolardan biri — metodik bir xillikdir. Aksariyat hollarda Mashrab mavzusi darslarda an’anaviy usulda, ya’ni biografik ma’lumot berish va ayrim g’azallarni tahlil qilish bilan cheklanadi. Bu yondashuv darsni tizimli ko’rsatishga xizmat qilsa-da, ijodkor shaxsining ko’p qirrali jihatlarini to’liq ochib bera olmaydi. Metodik bir xillik natijasida o’quvchilar Mashrabni faqat tasavvufiy shoir, murakkab ramzlar muallifi, tarixiy shaxs sifatida qabul qiladi. Holbuki, uning hayoti va ijodi axloqiy jasorat, vijdon erkinligi va adolatparvarlik bilan chambarchas bog’liqdir. Bir xil metod asosida olib borilgan darslar bu jihatlarni yetarli darajada yoritmaydi va o’quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqishning susayishiga olib keladi. Yana bir muammo shundaki, Mashrab hayoti ko’pincha xronologik faktlar ketma-ketligi tarzida beriladi. Uning sayohatlari, ta’qibga uchrashi, qarashlari o’rtasidagi ichki sabab–natija bog’liqligi ochilmaydi. Natijada o’quvchi Mashrabning nega mavjud tartibga zid fikr bildirganini yoki nega rasmiy doiralar bilan ziddiyatga kirishganini chuqur anglab yetmaydi.

6. Manba muammosi

Mashrab asarlari turli nusxalarda, turlicha variantlarda saqlangan. Darslikda esa:

qisqartirilgan, ba’zan o’zgartirilgan matn beriladi. Bu ilmiy ishonchlilikni pasaytiradi. Mashrab hayoti va ijodini o’rganishda eng katta qiyinchilik — ishonchli, tarixiy aniq manbalarning kamligidir. Shoir haqida yetib kelgan ma’lumotlarning aksariyati rivoyatlar, xalq og’zaki ijodi, tazkiralari va keyingi davr mualliflarining yozuvlariga tayanadi. Bu esa Mashrab shaxsini aniq tarixiy obraz sifatida emas, balki ko’proq afsonaviy timsol sifatida talqin qilinishiga

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

sabab bo’ladi. Pedagogik jarayonda yuzaga keladigan muammolardan yana biri biografik noaniqlikdir. Mashrabning tug’ilgan yili, yashagan joylari, safarlari, hatto vafoti haqidagi ma’lumotlar turli manbalarda bir-biriga zid. Natijada o’quvchida: tarixiy tafakkur emas, chalkash va parcha-parcha tasavvur shakllanadi. Ijodiy merosni ajratish qiyinligi. Mashrab nomiga nisbat berilgan barcha she’rlar ham unga tegishli emas. Manba tanqidining yetarli qo’llanmasligi: soxta yoki shubhali matnlarning darslikka kirib qolishiga, haqiqiy Mashrab poetik qarashlarining xiralashishiga olib keladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, Mashrabni o’qitishda manba tanqidiga asoslangan yondashuvni qo’llash, tarixiy haqiqat va rivoyatlarni farqlash, shuningdek, ijodiy merosni didaktik jihatdan saralab taqdim etish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shoir ijodidagi axloqiy, ma’rifiy va ijtimoiy g’oyalarni markazga chiqarish esa uning pedagogik ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish Mashrab merosini o’quvchi ongida tizimli, chuqur va qiziqarli tarzda o’zlashtirishga imkon yaratadi. Natijada Mashrab shaxsi faqat afsonaviy obraz sifatida emas, balki o’z davrining ijtimoiy-ma’naviy muammolariga munosabat bildirgan, yuksak axloqiy qarashlar sohibi bo’lgan tarixiy shaxs sifatida anglanadi. Umuman olganda, Mashrab hayoti va ijodini o’rganishda pedagogik muammolarni ilmiy asosda hal etish uning merosidan ta’lim-tarbiyada samarali foydalanish, yosh avlodda tanqidiy fikrlash, ma’naviy barkamollik va adolat tuyg’ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Boborahim Mashrab - Agar oshiqligim aytsam. Toshkent-2004
2. O.U.Avlayev, C.N.Jo’rayeva, C.R.Mirzayeva. Ta’lim metodlari. Toshkent-2017
3. Адабиёт [Матн]: дарслик-мажмуа (11-синф) / Б.Тўхлиев [ва бошқ.], - Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2018.
4. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasi.10-soni.
5. Бобораҳим Машраб. Кимё. / Нашрга тайёрловчи Ҳожи Исматуллоҳ
6. Ҳошимхонов Мўмин. Бобораҳим Машраб ижодий меросининг илмий-бадиий адабиётдаги талқини (XVII-XVIII асрлар) филология фанлари доктори (Dsc) диссертацияси автореферати
7. <https://bilimlar.uz/boborahim-mashrab-shearlari-va-gazallari/>

INTELLEKTUAL YOSHLAR-MAMLAKAT RAVNAQI GAROVI

Solijonova Gulyora Sardor qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti maxsus pedagogika Logopediya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: gulyorasolijanova@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453796>

Annotatsiya: *Yosh avlodning bilim darajasi, tafakkuri, innovatsion yondashuvi hamda zamonaviy texnologiyalarni egallashi mamlakatning kelajakdagi rivojlanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shuningdek, ta’lim tizimini takomillashtirish, yoshlarning ilmiy salohiyatini oshirish, ularni qo’llab-quvvatlash va rag’batlantirish orqali yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalalari ko’rib chiqiladi. intellektual yoshlarning ijtimoiy faolligi, liderlik qobiliyati va kreativ fikrlashi jamiyatda ijobiy o’zgarishlarni yuzaga keltiruvchi muhim omil hisoblanadi. Yoshlarning bilim olishga bo’lgan intilishi, ularning global miqyosdagi raqobatga tayyorligi hamda milliy qadriyatlar bilan uyg’unlashgan holda rivojlanishi mamlakat ravnaqining asosiy garovi ekanligi asoslab beriladi. Davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar, yaratilayotgan imkoniyatlar va ularning samaradorligi haqida ham umumiy tahliliy fikrlar bildiriladi.*

Kalit so‘zlar: *Ta’lim sifati, Yangi O‘zbekiston zamonaviy ta’lim, Milliy o‘quv dasturi, pedagog kadrlar, raqamlashtirish, yoshlar salohiyati, kompetensiyaga asoslangan ta’lim, intellectual yoshlar.*

Аннотация: *Уровень знаний, мышления, новаторский подход и владение современными технологиями молодого поколения напрямую влияют на будущее развитие страны. Также рассматриваются вопросы совершенствования системы образования, повышения научного потенциала молодежи, подготовки высококвалифицированных кадров посредством их поддержки и поощрения. Социальная активность, лидерские качества и творческое мышление интеллектуальной молодежи являются важными факторами, создающими позитивные изменения в обществе. Обосновывается, что стремление молодежи к приобретению знаний, их готовность к глобальной конкуренции и развитию в гармонии с национальными ценностями являются главной гарантией процветания страны. Высказываются также общие аналитические мнения о проводимых государством реформах, созданных возможностях и их эффективности.*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ключевые слова: *Качество образования, Новый Узбекистан, современное образование, Национальная учебная программа, педагогический персонал, цифровизация, молодежный потенциал, компетентностно-ориентированное образование, интеллектуальная молодежь.*

Abstract: *The level of knowledge, thinking, innovative approach and mastery of modern technologies of the younger generation directly affect the future development of the country. Also, the issues of improving the education system, increasing the scientific potential of young people, training highly qualified personnel through their support and encouragement are considered. The social activity, leadership skills and creative thinking of intellectual youth are important factors that create positive changes in society. It is substantiated that the desire of young people to acquire knowledge, their readiness for global competition and development in harmony with national values are the main guarantee of the country’s prosperity. General analytical opinions are also expressed about the reforms carried out by the state, the opportunities created and their effectiveness*

Keywords: *Quality of education, New Uzbekistan, modern education, National curriculum, pedagogical personnel, digitalization, youth potential, competency-based education, intellectual youth.*

Bugungi kunda dunyo miqyosida keskin raqobat kuchayib borayotgan bir davrda har bir davlatning taraqqiyoti, avvalo, uning inson kapitaliga, ayniqsa, yosh avlodning salohiyatiga bog‘liqdir. Intellektual yoshlar — bu keng dunyoqarashga ega, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni egallagan, mustaqil va tanqidiy fikrlay oladigan, yangilik yaratishga intiluvchi avloddir. Aynan shunday yoshlar jamiyatning harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, mamlakat ravnaqi va kelajagini belgilab beradi.

Hozirgi davrda ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi yoshlarning bilim darajasiga nisbatan yuqori talablarni qo‘ymoqda. Endilikda faqatgina oddiy bilimga ega bo‘lish yetarli emas, balki uni amaliyotda qo‘llay olish, innovatsion g‘oyalarni ilgari surish va global muammolarga yechim topa bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, salohiyatga ega yoshlarni tarbiyalash va qo‘llab-quvvatlash har bir jamiyat oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Mamlakatimizda ham yoshlarning har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish, yoshlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, ularni xalqaro maydonga olib chiqish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa yoshlarning nafaqat bilim olishiga, balki o‘z

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

iqtidorini ro’yobga chiqarishiga ham xizmat qilmoqda. Intellektual yoshlar jamiyatda ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o’zgarishlarning asosiy tashabbuskori sifatida namoyon bo’ladi. Ularning faolligi, tashabbuskorligi va kreativ yondashuvi yangi g’oyalar va innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishda muhim o’rin tutadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va axborot tizimlari rivojlanayotgan hozirgi davrda bilimli yoshlarning roli yanada ortib bormoqda.

Yoshlarga ta’lim-tarbiya berish bilan birga ularni kelgusida o’zini o’zi band qilish va tadbirkorlik ko’nikmalariga o’qitish bo’yicha amaliy chora-tadbirlar ko’rilmoqda. Xususan, biznes asoslariga o’qitishning dasturi va metodikasi germaniyalik mutaxassislar ishtirokida to’liq yangilanib, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida amaliyotga joriy etilmoqda.

Istiqboldagi ezgu maqsadlar “O’zbekiston – 2030” strategiyasida professional ta’lim tizimini rivojlantirish orqali o’quvchilarni zamonaviy bilim va ko’nikmalarga o’rgatish bo’yicha muhim vazifalar belgilangan. 2030-yilgacha 700 ta professional ta’lim muassasasida ta’lim sifatini oshirish va moddiy-texnika bazasini takomillashtirish, 14 ta hududiy professional tayyorgarlik markazi tashkil etish ko’zda tutilgan. Malaka toifasiga ega bo’lgan pedagog kadrlar ulushi 50%, masofaviy yoki aralash shakllarda tashkil etiladigan malaka oshirish kurslari ulushi 30% ga yetkaziladi. O’rta bo’g’in mutaxassislarini tayyorlashda davlat granti axborot texnologiyalari, qurilish, transport va logistika yo’nalishlarida 100 foizga yetkaziladi [1].

Bu markazlar aholining turli qatlamlari uchun kasbiy ko’nikmalarni rivojlantirish va qayta tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, malaka oshirish kurslarini masofaviy yoki aralash shakllarda tashkil etish ulushini 30 foizga yetkazish orqali o’qituvchilarga yanada qulay va zamonaviy ta’lim olish imkoniyati yaratiladi. Bu esa iqtisodiyot uchun zarur bo’lgan sohalarda malakali kadrlar tayyorlashni kuchaytiradi.

Umuman olganda, ushbu vazifalar professional ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, uni zamonaviy talablar asosida rivojlantirish va mehnat bozoriga mos, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Bu sa’y-harakatlardan ko’zlangan maqsad aniq: jahon va mahalliy mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlash orqali yoshlarning ish bilan bandligini ta’minlash, jamiyatda o’z o’rnini topishiga ko’maklashishdir.

“Azm-u shijoatli, navqiron yigit-qizlarimizning o’z sohasida, jamoat ishlarida erishayotgan yutuqlarini munosib rag’batlantirishga davlatimiz tomonidan katta ahamiyat berilmoqda... Yana 28 nafar yigitlarimiz yangi ta’sis etilgan “Mard o’g’lon” davlat mukofotiga sazovor bo’ldi” [2].

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

O‘zbekistonda yoshlarning mehnati, iqtidori va faolligi davlat tomonidan yuqori darajada e’tirof etilmoqda. Turli mukofot va unvonlar orqali ularning nafaqat shaxsiy yutuqlari, balki jamiyat rivojiga qo‘shgan hissasi ham qadrlanadi.

“Bilim, ta’lim va tarbiya — Yangi O‘zbekistonning tayanch ustunlariga aylanishi shart...” [3].

Prezident yoshlarga murojaat qilib, har bir daqiqani qadrlash, bilimli va ijodkor bo‘lish zarurligini ta’kidlagan [4].

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda yoshlarga zamonaviy bilim va kasb-hunar berish, ularni tadbirkorlikka o‘rgatish hamda bandligini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inoyatov. U. “Yangi O‘zbekistonda uzluksiz ta’lim”, “Yangi asr avlodi”, 2024-yil. 132-bet.
2. Mirziyoyev Sh.M “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi”. Toshkent, “O‘zbekiston” nashriyoti, 2019-yil, 385-bet
3. Mirziyoyev Sh.M, “Vatan va xalq haqida o‘ylar “, “O‘zbekiston” nashriyoti, 2025-yil.
4. “Mening Prezidentim”, Toshkent “Akademik nashr”, 2021-yil, 337-bet.
5. Ahmadjonovna, D. G. (2024). The importance and role of lexical competence in teaching foreign languages to students. Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 11(5), 16-23.
6. Sobirova, M. (2021). Matn tahlili asosida o‘quvchilarning insonparvarlik ruhida tarbiyalash. Pedagogik mahorat.—Buxoro, (4), 147-149.
7. Sobirova, M. Y. (2020). ASSIMILATION OF HUMAN QUALITIES DURING THE PROCESS OF WORKING WITH TEXT. Theoretical & Applied Science, (12), 227-230.

**MAKTABLARDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH, PEDAGOG-KADRLARNING
BILIMI VA MALAKASINI XALQARO DARAJAGA OLIB CHIQISH**

Mannobova Zilola Imoliddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

TEL: +998951571907

E-mail: zilolamannobova838@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

B.A. Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453800>

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktablarda ta’lim sifatini oshirish hamda pedagog-kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini xalqaro talablarga mos ravishda rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy yondashuvlar, o‘qituvchilarning malaka oshirish tizimi va xalqaro baholash dasturlari bilan integratsiya jarayonlari o‘rganilgan. Shuningdek, ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi omillar tizimli ravishda tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Natijada pedagoglarning bilim va ko‘nikmalarini xalqaro darajaga olib chiqishda innovatsion metodlar va uzluksiz kasbiy rivojlanish muhim omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, pedagog-kadrlar, kasbiy kompetensiya, malaka oshirish, xalqaro standartlar, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiyalar, uzluksiz ta’lim, baholash tizimi, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы повышения качества образования в школах и развития профессиональных компетенций педагогических кадров в соответствии с международными требованиями. В исследовании изучены процессы интеграции с современными педагогическими подходами, системой повышения квалификации учителей и международными программами оценки. Также систематически проанализированы факторы, влияющие на качество образования, и разработаны практические предложения по их совершенствованию. В результате обосновано, что инновационные методы и непрерывное профессиональное развитие являются важным фактором в выводе знаний и навыков педагогов на международный уровень.

Ключевые слова: качество образования, педагогические кадры, профессиональная компетенция, повышение квалификации, международные стандарты, инновационное

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

образование, педагогические технологии, непрерывное образование, система оценки, эффективность образования.

Abstract: This article analyzes issues related to improving the quality of education in schools and developing the professional competencies of pedagogical staff in accordance with international requirements. The study examines the integration processes with modern pedagogical approaches, the teacher training system, and international assessment programs. The factors influencing the quality of education were systematically analyzed, and practical proposals for their improvement were developed. As a result, innovative methods and continuous professional development are an important factor in bringing teachers’ knowledge and skills to the international level.

Keywords: education quality, pedagogical personnel, professional competence, professional development, international standards, innovative education, pedagogical technologies, continuous education, assessment system, educational effectiveness.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida ta’lim tizimining raqobatbardoshligi bevosita uning sifati va pedagog-kadrlar salohiyati bilan belgilanadi. Shu jihatdan, maktablarda ta’lim sifatini oshirish hamda o’qituvchilarning bilim va ko’nikmalarini xalqaro darajaga olib chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunida ta’limning asosiy maqsadi sifatida har tomonlama rivojlangan, zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega shaxsni shakllantirish belgilangan bo’lib, bu jarayonda pedagogning roli hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [1].

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, ta’lim sifatini boshqarish samaradorligi tashkiliy va boshqaruv omillarining uzviy uyg’unligiga bog’liqdir. Xususan, Habibullayev Qahramon Shukrullayevichning “Ta’lim sifatini boshqarishning tashkiliy asoslari” mavzusidagi ilmiy ishlari ta’lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish, liderlik, sifat menejmenti va kadrlar malakasini oshirish tamoyillarini o’z ichiga oladi [2].

Asosiy qism

Maktablarda ta’lim sifatini oshirish masalasi ko’p omilli va tizimli yondashuvni talab qiluvchi jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda asosiy e’tibor pedagog-kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta’lim jarayonini samarali boshqarish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishga qaratiladi.

Ta’lim sifati, avvalo, uning boshqaruv tizimining qay darajada mukammal tashkil etilganiga bog’liq bo’lib, bu borada tashkiliy mexanizmlarning uyg’unligi muhim ahamiyat kasb

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

etadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, ta’lim sifatini boshqarish jarayoni rejalashtirish, monitoring va natijalarni tahlil qilish bosqichlarining izchil amalga oshirilishini talab etadi.

Pedagog-kadrlarning malakasini oshirish ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Zamonaviy sharoitda o’qituvchidan nafaqat fan bo’yicha chuqur bilim, balki innovatsion yondashuvlarni qo’llash, o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va individual yondashuvni ta’minlash kabi ko’nikmalar talab etiladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o’quv jarayonini individuallashtirish, interaktiv metodlarni keng joriy etish va o’quvchilarni faol subyektga aylantirish imkonini beradi.

Xulosa

Maktablarda ta’lim sifatini oshirish tizimli yondashuv orqali amalga oshirilishi zarur. Pedagog-kadrlarning kasbiy salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu bois, ularning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini muntazam rivojlantirishga qaratilgan mexanizmlarni kuchaytirish zarur.

Malaka oshirish tizimini formallikdan chiqarib, uni real natijaga yo’naltirilgan, amaliy ko’nikmalarni rivojlantiruvchi shaklga o’tkazish talab etiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, interaktiv metodlardan foydalanish va baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Natijada ta’lim tizimi xalqaro mezonlarga moslashib, raqobatbardoshligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni (yangi tahrir, 2020yil 23-sentabr) <http://https://lex.uz/docs/-5013007>
2. Habibullayev Qahramon Shukrullayevich. (2025). TA’LIM SIFATINI BOSHQARISHNING PEDAGOGIK-TASHKILIY ASOSLARI . *Ta’lim Innovatsiyasi Va Integratsiyasi*, 59(3), 57-66. <https://journalss.org/index.php/tal/article/view/11411>
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari // <http://https://www.scribd.com/document/904332137/Arm-tolipov-O-Pedagogik-Texnologiyalar-Va-Pedagogik-Mahorat-2019>
4. Oliy ta’limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi // <http://https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
5. Dehqanova, G. A., & Polvanova, M. F. (2022). National-cultural specificity of phraseological units in and uzbek languages. *Research and education*, 1(4).

MANAVIY BARKAMOL YOSH – BARQAROR JAMIYAT POYDEVORI

Abdumalikova Sarvinoz Umidjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti maxsus pedagogika logopediya MPL-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: abdumal1kovasarvinoz1300@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453811>

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar ma’naviyatining bugungi jamiyatdagi o’rni, uning kelajak taraqqiyoti uchun tutgan ahamiyati, yosh avlodni barkamol va ongli shaxs sifatida voyaga yetkazishdagi muhim omillar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishda ta’lim muassasalari, oilaning roli va davlat siyosatining ta’siri yoritiladi.

Kalit so’zlar: Ma’naviyat, yoshlar, tarbiya, qadriyatlar, ong, ijtimoiy muhit, ta’lim, milliy g’oya, ma’rifat.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль молодежной духовности в современном обществе, ее значение для дальнейшего развития, важные факторы воспитания подрастающего поколения как гармоничной и сознательной личности. Также будет освещена роль образовательных учреждений, семьи и влияние государственной политики на формирование духовных ценностей.

Ключевые слова: духовность, молодежь, воспитание, ценности, сознание, социальная среда, образование, национальная идея, просвещение.

Annotation. This article reflects on the role of youth spirituality in today's society, its importance for future development, important factors in bringing the younger generation to adulthood as a harmonious and conscious person. Also, the influence of educational institutions, the role of the family and public policy in the formation of spiritual values is highlighted.

Keywords: spirituality, youth, upbringing, values, consciousness, social environment, education, national idea, enlightenment.

Har qanday jamiyatning taraqqiyoti, barqarorligi va istiqboli avvalo uning yosh avlodiga bog’liq. Aynan yoshlar – jamiyatning kuch-g’ayrati, harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Shu bois bugungi globallashuv jarayonida yoshlar ma’naviyatini mustahkamlash, ularning ongini yot g’oyalardan himoya qilish dolzarb vazifalardan biridir. Zamon talablariga mos, o’zligini anglagan, o’z fikriga ega, vatanparvar yoshlarni voyaga yetkazish har qanday jamiyatning ustuvor

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

maqsadidir. Shu sababli bugun yoshlar ma’naviyatini shakllantirish masalasi nafaqat tarbiya jarayonining, balki jamiyatning barqarorligiga xizmat qiluvchi poydevor sifatida qaralmoqda. Ma’naviy yetuk yosh – bu mustaqil fikrlaydigan, vatani, millati, xalqini sevuvchi, zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega bo’lgan shaxsdir. O’zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati doirasida ma’naviy-ma’rifiy ishlar keng miqyosda yo’lga qo’yilgan. “Yoshlar – kelajagimiz” dasturi, “Ma’naviyat oyligi”, “Kitobxonlik haftaligi” kabi loyihalar orqali ularning intellektual va ma’naviy salohiyatini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O’zbekiston – ma’rifatli jamiyat” tamoyili ana shu yo’nalishdagi strategik yondashuvning asosiy tayanchi bo’lib xizmat qilmoqda. Ushbu tamoyil asosida ta’lim tizimini chuqur isloh qilish, uzluksiz va sifatli bilim berishga qaratilgan huquqiy asoslarni yaratish bo’yicha qator muhim hujjatlar, xususan, PQ-4310 va PQ-3775-sonli Prezident qarorlari qabul qilindi[1]. Shuningdek, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yangi O’zbekiston – ma’rifatli jamiyat” konsepsiyasi doirasida yoshlar tarbiyasi asosiy ustuvor yo’nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Yoshlarda ma’naviyat shakllanishi ko’p qirrali jarayon bo’lib, unda ijtimoiy institutlar – oila, maktab, jamiyat va davlat muhim rol o’ynaydi. O’zbekiston Respublikasining “Yoshlar siyosati to’g’risida”gi qonuni va qator hukumat qarorlarida yosh avlodni ma’naviy, axloqiy va estetik tarbiyalash muhim vazifa sifatida belgilangan[2]. Shu bilan birga, yoshlarning ma’naviy tarbiyasi nafaqat rasmiy ta’lim orqali, balki norasmiy muhit, ya’ni ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, do’stlar, madaniy muhit orqali ham shakllanadi. Afsuski, bugungi global axborot maydonida ma’naviyatga zid g’oyalar, virtual dunyodagi beqarorliklar, zo’ravonlik targ’iboti yoshlarning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda. Shuning uchun ham ijtimoiy ongni to’g’ri shakllantirish va ma’naviy immunitetni oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Oila – yosh insonda dastlabki axloqiy qarashlar va qadriyatlar shakllanadigan muhitdir. Ota-onaning har bir so’zi, harakati, dunyoqarashi bolada hayotga bo’lgan munosabatni belgilaydi. Farzandlar orasida eng oddiy tushunchalar – rostgo’ylik, halollik, mehnatsevarlik, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi fazilatlar aynan oilada shakllanadi. Biroq zamonaviy oilalarda vaqt yetishmasligi, ota-onalarning bandligi sababli bu tarbiya yo’nalishida bo’shliqlar yuzaga kelmoqda. Bugungi ta’lim tizimi yoshlarni nafaqat bilimli, balki yuksak axloqiy mezonlarga ega shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan. “Ma’naviyat asoslari”, “Milliy g’oya” kabi fanlar, darsdan tashqari mashg’ulotlar, teatr, muzey va kutubxonalarga tashriflar yoshlarda estetik didni shakllantiradi. Shu o’rinda pedagoglarning rolini ham alohida ta’kidlash lozim. Ustoz faqat bilim beruvchi emas, balki hayotiy yo’l ko’rsatuvchi yetakchi bo’lishi kerak.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

So‘nggi yillarda yoshlarga oid davlat siyosati misli ko‘rilmagan darajada faollashdi. “Yoshlar ishlari agentligi”, “Yoshlar daftari”, “Yoshlar parlamenti” kabi tashabbuslar yoshlarni siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotga jalb qilmoqda. Ayniqsa, har bir hududda tashkil etilgan “Yoshlar markazlari”da tashkil etilayotgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar yoshlarning salohiyatini yuzaga chiqarish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Bugungi zamon yoshlarini faqat milliy qadriyatlar bilan tarbiyalab bo‘lmaydi. Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o‘lmas meros hamisha yonimizda bo‘lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag‘ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta’lim tizimini ana shunday ruh bilan sug‘orishimiz kerak. Buning uchun olim va mutaxassislarimiz, hurmatli ulamolarimiz bu ma’naviy xazinani bugungi avlodlarga sodda va tushunarli, jozibali shakllarda yetkazib berishlari zarur[3]. Ular global jarayonlarni tushunadigan, tanqidiy fikrlay oladigan, ijtimoiy tarmoqlarda faol, ammo ongli bo‘lishlari zarur. Ma’naviy immunitet bu – yoshlarning har qanday yot g‘oyaga qarshi fikr bilan javob bera olishi, manipulyatsiyalarga berilmasligi, o‘z iymoni va e’tiqodiga sodiq bo‘lishidir. Bunday yoshni yetishtirish uchun esa ustozlar, ota-onalar va jamiyat bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilishi kerak. Har qanday bino poydevor ustiga quriladi. Agar poydevor mustahkam bo‘lsa, bino yillar davomida bardavom turadi. Xuddi shuningdek, jamiyat ham o‘z taraqqiyotini, barqarorligini va kelajagini ishonchli poydevor – yuksak qadriyatlar, bilimli va ma’naviyatli yoshlar, adolatli boshqaruv, qonun ustuvorligi asosida quradi. Yoshlar har qanday jamiyatning ertangi kuni, harakatlantiruvchi kuchi va davomchisidir. Ularda bilim, energiya, innovatsion fikr bor.

Ammo bu kuchni to‘g‘ri yo‘naltirish, ularni tarbiyalash, ma’naviyat bilan qurollantirish – kelajak poydevorini to‘g‘ri qo‘yish demakdir. Insoniyatning madaniy, axloqiy va ruhiy qiyofasi jamiyatga qanday shakl berishini belgilaydi. Texnologiya taraqqiyoti muhim, biroq u ma’naviyat bilan uyg‘unlashmaguncha haqiqiy yutuq bo‘la olmaydi. Shu bois kelajak jamiyati faqat texnik qudrat emas, balki yuksak ma’naviyat bilan barpo etilishi mumkin. Sifatli ta’limsiz kuchli jamiyat bo‘lishi mumkin emas. Har bir rivojlangan davlatning ortida kuchli ta’lim tizimi turadi. O‘z navbatida, ta’lim faqat bilim emas – ong, tafakkur, qarash, muomala, fuqarolik mas’uliyati shakllanadigan muhitdir. Jamiyat qanday bo‘lishi kerak degan savolga javob oilada shakllanadi. Har bir insonning asosiy qadriyatlari, axloqi va ijtimoiy mas’uliyati oila muhiti orqali beriladi. Har bir sog‘lom oila – sog‘lom jamiyatning kichik modeli hisoblanadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish – bu faqat tarbiya yoki ta’lim sohasi emas, balki butun jamiyatning umumiy vazifasidir. Ma’naviy yetuk avlod – bu mustaqil O‘zbekistonning porloq kelajagi, barqaror taraqqiyotining kafolatidir. Har bir ota-ona,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ustoz, jamiyat a’zosi bu yo’nalishda mas’uliyatni chuqur his etib, o’z hissasini qo’shmog’i zarur. Yoshlar ma’naviyati bu – kelajak jamiyatining poydevori, ijtimoiy barqarorlikning kafolati va milliy taraqqiyotning asosiy omilidir. Har bir jamiyat o’z kelajagini ta’minlamoqchi bo’lsa, yoshlar bilan ishlashni faqat targ’ibot-tashviqot emas, balki chuqur strategik jarayon sifatida ko’rishi lozim. Ma’naviyatli yosh – bu mustaqil fikrlovchi, ezgulikka intiluvchi, o’zligiga sodiq, vatani uchun xizmat qilishga tayyor shaxsdir. Bunday avlodni yetishtirish esa bizning burchimiz, mas’uliyatimiz va sharafigimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh. “Yangi O‘zbekiston – ma’naviyatli jamiyat sari.” – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4310-sonli qarori – “Kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”. – Toshkent, 2019.
4. Dehkhonova, G. A. (2024). THE CLASSIFICATION OF LEXICAL UNITS WITH FINANCIAL POSITION ACCORDING TO SCIENTISTS VIEW. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 542-549.
5. Sobirova, D. A., Jasmin, M., Philomina, S., & Angelo, V. G. (2020). Studying the social intelligence of health personals as a socio-psychological problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(2), 375-379.
6. Botirova, S. (2023). FEATURES OF DEVELOPING COMMUNICATIVE SKILLS OF TEENAGERS. In АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 244-246).

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI.

Tursunova Iroda Ilhomjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Logopediya ta’lim yo‘nalishi, 1-bosqich talabasi

Email: tursunovairoda15@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tillayev B.A.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453818>

Annotatsiya. Yangi O‘zbekistonda yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va takomillashtirishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilinadi. Xususan, ta’lim tizimidagi islohotlar, innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda yoshlarni ilm-fan va tadqiqot faoliyatiga jalb qilish masalalari yoritilgan. Shuningdek, iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ijodiy va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati va dasturlarining ahamiyati ochib beriladi. Maqolada yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish orqali jamiyat taraqqiyoti va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning muhim jihatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, yoshlar siyosati, intellektual salohiyat, ta’lim tizimi, innovatsiya, raqamli texnologiyalar, iqtidorli yoshlar, ilm-fan, kadrlar tayyorlash, rivojlanish strategiyasi.

Аннотация. Анализируются современные механизмы развития и совершенствования интеллектуального потенциала молодежи в Новом Узбекистане. В частности, освещаются вопросы реформирования системы образования, внедрения инновационных подходов, использования цифровых технологий, а также привлечения молодежи к научной и исследовательской деятельности. Также раскрывается значение государственной политики и программ, направленных на поддержку талантливой молодежи и развитие их творческих и аналитических способностей. В статье обосновываются важные аспекты развития общества и подготовки конкурентоспособных кадров посредством повышения интеллектуального потенциала молодежи.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, молодежная политика, интеллектуальный потенциал, система образования, инновации, цифровые технологии, талантливая молодежь, наука, подготовка кадров, стратегия развития.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Abstract. *The article analyzes modern mechanisms for developing and improving the intellectual potential of youth in New Uzbekistan. In particular, it highlights issues related to reforms in the education system, the introduction of innovative approaches, the implementation of digital technologies, and the involvement of young people in scientific and research activities. The significance of state policies and programs aimed at supporting talented youth and developing their creative and analytical thinking abilities is also revealed. The article substantiates important aspects of social development and the training of competitive personnel through enhancing the intellectual potential of young people.*

Keywords: *New Uzbekistan, youth policy, intellectual potential, education system, innovation, digital technologies, talented youth, science, personnel training, development strategy.*

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida har qanday davlatning barqaror rivojlanishi, avvalo, uning inson kapitali, ayniqsa yoshlarning intellektual salohiyati bilan bevosita bog‘liqdir. Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar markazida aynan yosh avlodni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim va ko‘nikmalarini zamon talablari darajasida rivojlantirish masalasi ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Shu bois, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish, ularni innovatsion fikrlaydigan, raqobatbardosh mutaxassislar etib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “O‘sib kelayotgan yosh avlodni ilm-fan va innovatsiyalarga keng jalb etish, ularni Yangi O‘zbekiston - Uchinchi Renessans sari shiori atrofida birlashtirish” [1] bugungi kun islohotlarining falsafiy asosini tashkil etadi.

Zamonaviy jamiyatda bilim iqtisodiyoti shakllanib borayotgan bir paytda, ta’lim tizimini takomillashtirish, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yoshlarni ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) yo‘nalishlariga keng jalb qilish, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish orqali mamlakatning innovatsion salohiyatini mustahkamlash mumkin. Davlat tomonidan yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlar, grantlar, stipendiyalar va startap loyihalarni rag‘batlantirish tizimi yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon etishi uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu esa o‘z navbatida, iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularni tizimli ravishda rivojlantirish va xalqaro maydonda raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Har qanday jamiyatning kelajakdagi taraqqiyoti, avvalo, undagi ilm-fan, ta’lim tizimi hamda intellektual boylikning rivojlanganlik darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois fan va ta’lim nafaqat davlatning iqtisodiy o‘rishini ta’minlaydi, balki uning

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

xalqaro maydondagi nufuzini oshiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati sharoitida esa yosh avlodni barkamol, yuksak ma’rifatli va intellektual salohiyatga ega shaxs sifatida shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi [2].

Mamlakatimizda yoshlarni sifatli oliy ta’lim bilan qamrab olish, zamon talablari darajasida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, oliy ta’lim tizimini rivojlantirishda qamrov darajasini oshirish, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, professor-o’qituvchilarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish kabi yo’nalishlarga alohida e’tibor qaratildi. So’nggi yillarda ushbu sohani takomillashtirishga qaratilgan ko’plab normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi ham bu boradagi islohotlarning izchilligini ko’rsatadi. Xususan, oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi bu borada muhim dasturiy asos bo’lib xizmat qilmoqda. Ushbu konsepsiya ta’lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlashni nazarda tutadi. Hozirgi kunda jamiyatning oliy ta’limga bo’lgan ehtiyoji tobora o’zgarib, yangilanib bormoqda. Endilikda asosiy e’tibor faqat bilim va ko’nikmalarni shakllantirishga emas, balki yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilmoqda. Kreativ fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan, tizimli yondashuvga ega bo’lgan mutaxassislarni tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ta’lim tizimini yanada takomillashtirish jarayonida o’quv reja va dasturlarni tubdan qayta ko’rib chiqish, ilg’or pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati ham dolzarb masala sifatida namoyon bo’lmoqda. Pedagog va professor-o’qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, ularning zamonaviy bilim va ko’nikmalarini rivojlantirish, ta’lim jarayonida ma’naviy-ma’rifiy muhitni mustahkamlash muhim vazifalardan biri bo’lib qolmoqda. Intellektual salohiyat tushunchasi ko’pincha ta’lim darajasi bilan bog’liq holda talqin qilinadi, biroq uni kengroq yondashuv asosida ko’rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Chunki intellektual salohiyat nafaqat bilimlar majmuasi, balki ilmiy, innovatsion va madaniy imkoniyatlarning uyg’unligini ham o’z ichiga oladi. Ayniqsa, innovatsion salohiyat ilmiy bilimlarni amaliy natijalarga aylantirish, yangi texnologiyalar va mahsulotlar yaratish bilan bog’liq bo’lib, iqtisodiy rivojlanishda muhim o’rin tutadi [3]. Ta’lim salohiyati esa bilimlarni yaratish va ulardan samarali foydalanish jarayonini ifodalaydi. U talabalarning intellektual imkoniyatlari, fikrlash darajasi va bilimlarni o’zlashtirish tezligi bilan belgilanadi. Yoshlarning intellektual rivoji ularning madaniy salohiyati bilan ham uzviy bog’liq bo’lib, bu jamiyatning tarixiy va ijtimoiy xususiyatlarini o’zida aks ettiradi. Tadqiqotlarga ko’ra, insonning intellektual salohiyati nazariy bilimlar, amaliy tajriba va individual qobiliyatlarning uyg’unligidan iborat bo’lib, u innovatsion faoliyatni amalga oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, talabalar jamiyatning eng faol, ijodiy va

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

intellektual jihatdan rivojlangan qatlami sifatida ajralib turadi. Talabalik davrida shaxsning aqliy va ijodiy qobiliyatlari faol shakllanadi, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim tizimida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ba’zi hollarda yoshlar uchun oliy ta’lim olish bilimlarni chuqurlashtirish vositasidan ko‘ra, ijtimoiy maqomga erishish omili sifatida qaralmoqda. Bu esa ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, ayrim talabalarda mantiqiy va konseptual fikrlash ko‘nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi ham muammoli holat sifatida namoyon bo‘lmoqda. Yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda ta’lim muhitining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Ta’lim muhiti shaxsning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar majmuasi bo‘lib, u o‘z ichiga axborot maydoni, faoliyat jarayoni va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini qamrab oladi. Universitet muhiti esa talabalar uchun nafaqat bilim olish, balki o‘z intellektual va ijodiy salohiyatini namoyon etish maydoni hisoblanadi. “Intellektual salohiyat” tushunchasi inson tafakkurining imkoniyatlari, uning egallagan bilim va ko‘nikmalari orqali jamiyat rivojiga qo‘shadigan hissasini ifodalaydi. Qadimgi faylasuf Aristotel “salohiyat”ni inson ichki imkoniyati, ya’ni harakatga aylanishi mumkin bo‘lgan qudrat sifatida talqin etgan. Shu nuqtai nazardan, yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish — bu ularning tafakkur salohiyatini real hayot va ijtimoiy faoliyatda to‘liq namoyon etishiga erishish demakdir[4]. Abduraxmonovning qarashlariga ko‘ra, intellektual salohiyatni faqat nazariy bilimlar yig‘indisi sifatida baholash yetarli emas. U bu tushunchani kengroq talqin qilib, uni ijtimoiy va ma’naviy faoliyat bilan uzviy bog‘laydi. Olimning fikricha, yoshlarning bilim darajasi, ma’naviy ongining yuksalishi hamda ijodiy fikrlash qobiliyati jamiyatning intellektual kapitalini shakllantiradi. Shuningdek, intellektual salohiyat “intellektual mulk”, “ijodkorlik” va “innovatsiya” kabi kategoriyalar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular davlat taraqqiyotining falsafiy asosini tashkil etadi [5].

Yoshlarning intellektual rivojida ta’lim tizimi va ilmiy-texnologik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Ta’lim intellektual salohiyatni shakllantiruvchi asosiy manba hisoblanadi. Shu bois ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish hamda innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etish zarur hisoblanadi. Stsiyentizm konsepsiyasi ilm-fanni eng oliy qadriyat sifatida e’tirof etib, yoshlarni uni hayotiy mezoniga aylantirishga undaydi. Abduraxmonov tomonidan taklif etilgan intellektual salohiyatni baholash modeli ($IS = (KT + NM + MI + AI) \times MS \times RF$) o‘zining yangiligi bilan ajralib turadi. Ushbu modelda kognitiv texnologiyalar, sun’iy intellekt, motivatsiya va refleksiya kabi omillar yoshlarning intellektual rivojini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlar sifatida talqin etiladi [6]. Bundan

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tashqari, zamonaviy raqamli ta’lim vositalari ham yoshlarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Quizizz, Wordwall, Kahoot, LearningApps kabi platformalar orqali talabalar tanqidiy fikrlash, tezkor qaror qabul qilish va ijodiy yondashuv ko’nikmalarini rivojlantirish imkoniga ega bo’ladilar. Yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda kreativlik muhim omillardan biri hisoblanadi. Kreativ fikrlash insonning yangicha yondashuv topishi, muammolarni noodatiy hal etishi va o’z imkoniyatlarini to’liq namoyon etishiga xizmat qiladi. Shu bois ta’lim jarayonida erkin fikrlash muhitini shakllantirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish hamda “Zakovat” kabi intellektual o’yinlarni keng joriy etish muhimdir. Yoshlar orasida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish ham ularning intellektual salohiyatini oshirishda muhim o’rin tutadi. Innovatsion fikrlash, mas’uliyat, riskni baholash va jamoaviy ishlash ko’nikmalari yoshlarni iqtisodiy jihatdan mustaqil bo’lishiga xizmat qiladi. O’zbekistonda yoshlar intellektual salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. So’nggi yillarda bu borada qator normativ-huquqiy hujjatlar va dasturlar qabul qilinib, yoshlarni qo’llab-quvvatlashning mustahkam huquqiy bazasi yaratildi.

Shuningdek, Prezident maktablari, ijod maktablari va Temurbeklar maktablari kabi yangi turdagi ta’lim muassasalari yoshlarning intellektual rivojini ta’minlashda alohida o’rin tutmoqda. Ushbu muassasalarda zamonaviy bilim berish tizimi yo’lga qo’yilgan bo’lib, ular iqtidorli yoshlarni aniqlash va qo’llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, mamlakatimizda intellektual salohiyatni rivojlantirish mexanizmlari ta’lim, ma’naviyat, texnologiya va ijtimoiy muhit o’rtasidagi o’zaro bog’liqlik asosida shakllanmoqda.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, yoshlar intellektual salohiyatini rivojlantirishda ta’lim tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish, ilmiy izlanishlarni qo’llab-quvvatlash va pedagoglarning malakasini oshirish bu boradagi muhim vazifalardandir. Stsiyentistik yondashuv yoshlarni ilmiy tafakkurga yo’naltirish va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kreativlik va tadbirkorlik yoshlarning o’z imkoniyatlarini ro’yobga chiqarishida asosiy vosita sifatida namoyon bo’ladi. Davlat siyosati va sog’lom ijtimoiy muhitning uyg’unligi esa yoshlarning intellektual o’sishini ta’minlovchi muhim omildir. Intellektual salohiyatni oshirish faqat ta’lim tizimi bilan cheklanib qolmay, balki jamiyatning barcha sohalarida innovatsion fikrlashni qo’llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi. Xulosa qilib aytganda, yoshlarning intellektual salohiyati mamlakat kelajagini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu sababli, har bir ta’lim muassasasi, oila va jamiyat institutlari yosh avlod tafakkurini rivojlantirishni o’z faoliyatining ustuvor yo’nalishiga aylantirishi zarur.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
2. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: O‘zbekiston, 2022. - 416 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. - Toshkent: Adolat, 2023. - 72 b.
4. Aristotel. Metafizika / Tarjima: A. Xoliqov. - Toshkent: Falsafa instituti, 2010. - 320 b.
5. Abduraxmonov U. U. Yoshlar intellektual salohiyatining ijtimoiy-falsafiy talqini // O‘zbekiston falsafasi: nazariya va amaliyot. - 2024. -№ 2. - B. 45-53.
6. Abduraxmonov U.U. O‘zbekistonda yoshlar intellektual salohiyatini rivojlantirish mexanizmlari (ijtimoiy-falsafiy tahlil): PhD dissertatsiyasi avtoreferati. -Toshkent: Toshkent amaliy fanlar universiteti, 2025. - 54 b.
7. Dehqanova, G. A. (2024). SAMARALI MULOQOT VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARGA TAYYORLASHNING ILMIY-METODIK JIHATLARINI TAKOMILLASHTIRISH. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1), 550-555.
8. Botirova, S. (2023). FORMS OF SPEECH COMMUNICATION. In GLOBAL SCIENCE (pp. 114-116).

MAMLAKAT TARAQQIYOTINING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Abdulboqiyeva Ziyoda Botirjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo‘nalishi MPL-BU-25 guruh talabasi

E-mail: ziyoda.edu@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘ituvchisi

B.ATillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453825>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo‘ljallangan ustuvor yo‘nalishlari doirasida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyati, ularni izchil davom ettirish hamda yangi bosqichga olib chiqishning muhim jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sohalarida olib borilayotgan modernizatsiya jarayonlari, davlat boshqaruvini takomillashtirish, innovatsion rivojlanishni jadallashtirish hamda jamiyat farovonligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot jarayonida mamlakat taraqqiyot strategiyasining asosiy yo‘nalishlari, ularning samaradorligi hamda istiqboldagi rivojlanish omillari ilmiy tahlil qilinadi. Natijada islohotlarning uzviyligi, institutsional rivojlanish, iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashga xizmat qiluvchi taklif va xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar. Islohotlar izchilligi, strategik reja, monitoring tizimi, global iqtisodiy integratsiya, investitsiyalar oqimi, inson kapitali, resurslardan samarali foydalanish, hududlar o‘rtasidagi tafovut, raqamli boshqaruv, innovatsion jarayonlar, iqtisodiy o‘rishi.

Annotation. This scientific article analyzes the essence of the reforms being implemented within the framework of the country's priority development directions planned until 2030, as well as the important aspects of consistently continuing these reforms and elevating them to a new stage. It also highlights the significance of modernization processes carried out in the economic, social, and political spheres, the improvement of public administration, the acceleration of innovative development, and measures aimed at enhancing societal well-being.

of the research, the main directions of the country's development strategy, their effectiveness, and future development factors are scientifically analyzed. As a result, proposals and conclusions are developed to ensure the continuity of reforms, institutional development, economic s

tability, and social welf in the course are.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: Consistency of reforms, strategic plan, monitoring system, global economic integration, investment flow, human capital, efficient use of resources, regional disparities, digital governance, innovation processes, economic growth.

Аннотация. В данной научной статье анализируются сущность реформ, осуществляемых в рамках приоритетных направлений развития страны до 2030 года, а также важные аспекты их последовательного продолжения и вывода на новый этап. Также освещается значение процессов модернизации в экономической, социальной и политической сферах, совершенствования государственного управления, ускорения инновационного развития и мер, направленных на повышение благосостояния общества. В ходе исследования проводится научный анализ основных направлений стратегии развития страны, их эффективности и факторов будущего развития. В результате разрабатываются предложения и выводы, направленные на обеспечение непрерывности реформ, институционального развития, экономической стабильности и социального благополучия.

Ключевые слова: Последовательность реформ, стратегический план, система мониторинга, глобальная экономическая интеграций, поток инвестиций, человеческий капитал, эффективное использование ресурсов, региональные различия, цифровое управление, инновационные процессы, экономический рост.

2030-yilgacha mo’ljallangan taraqqiyot strategiyasi uzoq muddatli rejalashtirish modeli sifatida belgilangan maqsadlar va yo’nalishlarni o’z ichiga oladi. Ushbu strategiya davlatning iqtisodiy o’sish modeli, ijtimoiy siyosati va siyosiy boshqaruv tizimi bilan uzviy bog’liq ravishda ishlab chiqiladi. Bunda iqtisodiy o’sish faqatgina yalpi ichki mahsulot o’sishini emas, balki ijtimoiy farovonlikni oshirishni ham nazarda tutadi. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz".[1]

Strategiyaning muhim jihatlaridan biri ijtimoiy siyosatdir, u aholi farovonligini ta'minlashga, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoyaga qaratilgan kompleks tadbirlarni o'z ichiga oladi. Tizimli yondashuvni ta'minlash maqsadida iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik sohalar o'rtasida integratsiya amalga oshiriladi. Bu barqaror taraqqiyotning kafolati bo'lib, rivojlantirishning har bir sohasining bir-biri bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Strategik rejalashtirish jarayonida izchillik tamoyili katta ahamiyatga ega, chunki islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarur. Har bir qadam aniq rejalashtirilishi va o'z vaqtida bajarilishi shart. Shu bilan birga, globallashtirish sharoitida adaptivlik tamoyili ham muhimdir: davlatlar global o'zgarishlarga tez va samarali moslashishga tayyor bo'lishi kerak. Ushbu jarayonda barqaror rivojlanish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

konsepsiyasi ham markaziy o‘rin tutadi. Barqaror rivojlanish iqtisodiy o‘shish, ekologiya va ijtimoiy farovonlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga qaratilgan va zamonaviy taraqqiyotning asosiy tamoyillaridan biridir. U resurslardan oqilona foydalanish, tabiiy muhitni saqlab qolish va ijtimoiy-iqtisodiy tizimdagi tenglikni ta’minlashga e’tibor qaratadi. Shunday qilib, 2030-yilgacha mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi barcha sohalarda barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan kompleks yondoshuvni talab qiladi, bu esa mamlakatning kelajagini belgilaydi va aholi farovonligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

"Innovatsiya - bu iqtisodiy o‘shishning asosiy drayveridir" [2]

Iqtisodiy modernizatsiya — bu ishlab chiqarishni yangilash va samaradorlikni oshirish jarayoni bo‘lib, zamonaviy usullar va texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishni maqsad qiladi. Ushbu jarayon iqtisodiyotni yangi bosqichga olib chiqish, aktivlarni yanada unumli utilizatsiya qilish va iqtisodiy o‘shishni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy modernizatsiyaning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat: birinchidan, sanoatni diversifikatsiya qilish, ya’ni iqtisodiy o‘shish va barqarorlikka olib kelish maqsadida ishlab chiqarish tarmoqlarini kengaytirish, yangi mahsulot va xizmatlarni taqdim etish orqali risklarni kamaytirish. Masalan, agrar soha rivojlanishi bilan birga qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va texnologik jarayonlarni modernizatsiya qilish orqali yangi sanoat tarmoqlarini yaratish mumkin.

Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish muhimdir. Raqamli iqtisodiyot iqtisodiy jarayonlar va biznes faoliyatining raqamli texnologiyalar orqali amalga oshirilishini anglatadi. Raqamli transformatsiya kompaniyalarning ish samaradorligini oshirish, bozorlarni kengaytirish va yangi xizmatlar taqdim etish imkonini beradi. Misol uchun, elektron tijorat va mobil ilovalar orqali xizmat ko‘rsatish sohasini kengaytirish raqobatni kuchaytiradi.

Uchinchidan, xususiy sektor ulushini oshirish ham o‘z o‘rniga ega. Xususiy sektor iqtisodiy o‘shishda muhim rol o‘ynab, davlat iqtisodiyotida tadbirkorlikni rivojlantirish orqali moliyaviy resurslar, innovatsiyalar va yangi texnologiyalarning kirib kelishini ta’minlaydi. Kichik va o‘rta bizneslarni qo‘llab-quvvatlash va ularning faoliyatini rag‘batlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish va iqtisodiy muhitni mustahkamlash mumkin.

To‘rtinchidan, investitsiya muhitini yaxshilash ham iqtisodiy islohotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Investitsiyalar iqtisodiy islohotlarning asosiy tsentri bo‘lib, ularning yaxshilanishi investorlar uchun qulay sharoitlar yaratadi, riski kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi. Davlat tomonidan investitsiya qoidalari va tartiblarini soddalashtirish, soliq imtiyozlari berish va iqtisodiy erkin zonaslarni yaratish orqali maqsadli investitsiyalarni jalb etish mumkin.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Davlatning iqtisodiyotdagi roli ham o‘zgarib bormoqda. " Raqamli iqtisodiyot mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir".[3].

U tartibga soluvchi va qo‘llab-quvvatlovchi mexanizm sifatida o‘zgarishi lozim. Bunda davlat, bir tomondan, tartibga soluvchi sifatida xususiy sektorni boshqarishi kerak, boshqa tomondan, raqobatchilikni rag‘batlantirish va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiyotni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Kichik biznes va tadbirkorlik ham yangi ish o‘rinlari yaratadi va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Kichik va o‘rta bizneslar innovatsiyalarni amalga oshirish, mahalliy bozorlarni kengaytirish va iqtisodiy tizimning barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ular iqtisodiy qiyinchiliklarga nisbatan chidamliroq bo‘lishi mumkin, chunki ular tezkor o‘zgartirishlarga moslashish qobiliyatiga ega.

Zamonaviy davlat boshqaruvi ochiqlik, shaffoflik va samaradorlik prinsiplariga asoslanadi. Bu prinsiplar davlat organlarining faoliyatini jamoatchilik oldida ochiq qilish, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, shuningdek, davlat xizmatlarining sifatini oshirishni maqsad qilib qo‘yadi. Effektiv davlat boshqaruvi institutsional islohotlar orqali amalga oshirilishi zarur bo‘lib, bu islohotlar davlat organlari faoliyatini optimallashtirish, byurokrtiyani kamaytirish va davlat xizmatlari sifatini oshirish kabi muhim yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. " Islohotlar - bu faqat bugun uchun emas, balki kelajak avlod uchun yaratilayotgan mustahkam poydrvordir"[4]. Institutsional islohotlar davlat organlarining faoliyatini yanada samaraliroq qilishga yordam beradi. Bu jarayonlar davomida tashkilotlarning ichki tuzilmalari, jarayonlari va muvofiqliklari qayta ko‘rib chiqiladi, shuningdek, samaradorlikni oshirish maqsadida yangi metodologiyalar va strategiyalar joriy etiladi. Byurokrtiyani kamaytirish esa davlat xizmatlarining tezligi va sifatini oshiradi, bu esa fuqarolar uchun qulayliklar yaratadi. Elektron hukumat tizimi davlat xizmatlarini soddalashtirishga, jarayonlarni avtomatlashtirishga va fuqarolar uchun qulay sharoitlar yaratishga imkon beradi. Ushbu tizim elektron xizmatlar taklif etish orqali davlat va fuqarolar o‘rtasidagi munosabatlarni yangilaydi, shuningdek, korrupsiyani kamaytirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Elektron hukumat tizimi orqali fuqarolar davlat xizmatlariga oson kirish, shaffoflikni oshirish va jarayonlarni tezlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Qonunchilikni takomillashtirish islohotlarning huquqiy asosini mustahkamlashda alohida ahamiyatga ega. Huquqiy me’yorlarni yanada takomillashtirish orqali davlat organlarining faoliyatini tartibga soluvchi qora qonunlarga aniqlik kiritish, ularning funksiyalarini belgilash va ish jarayonlarini shaffof qilish maqsadida zarur bo‘ladi. Bu jarayonlar davlat boshqaruviga ishonchni oshirishga va fuqarolar bilan davlat o‘rtasidagi munosabatlarni yanada kuchaytirishga qaratilgan. Fuqarolik jamiyati roliga jamoatchilik nazorati va ochiq muloqot mexanizmlari muhim

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ahamiyatga ega. Fuqarolik jamiyati davlat organlarining faoliyatini nazorat qilishda, shuningdek, sohalar bo’yicha jamoatchilik fikrini shakllantirishda qatnashadi. Ochiq muloqot mexanizmlari orqali fuqarolar o’z fikrlarini bildirishlari, davlat organlariga takliflar yo’llashlari va ijtimoiy muammolarni muhokama qilishlari mumkin. Bunga misol sifatida, jamoatchilik tomonidan tashkil etiladigan forumlar, uchrashuvlar va boshqa tadbirlar kiritiladi. Shunday qilib, davlat boshqaruvini takomillashtirish va institutsional islohotlar zamonaviy davlat yuzasidan ko’rsatilgan prinsiplar asosida jarayonlarni hyaqlash, fuqarolar va davlat o’rtasida shaffof, ochiq va samarali muloqot o’rnatish, shuningdek, maqsadli va samarali davlat xizmatlarini taqdim etish orqali iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy siyosatning asosiy maqsadi inson kapitalini rivojlantirishdir. Inson kapitali jamiyatning asosiy boyligi hisoblanadi va uning rivojlanishi ijtimoiy sohada islohotlarning samaradorligi bilan bevosita bog’liqdir. Aholining farovonligini ta’minlash uchun ijtimoiy sohada amalga oshiriladigan islohotlar ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, sog’liqni saqlash tizimini yaxshilash va kambag’allikni qisqartirishni o’z ichiga oladi. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish orqali innovatsion bilimlar va raqamli ko’nikmalar taqdim etish aholi farovonligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiyotning raqamli va global xarakterini inobatga olgan holda ta’lim tizimining raqobatbardosh bo’lishi zarur. O’quv dasturlarini yangilash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va o’qituvchilarning professional malakasini oshirish orqali ta’lim sifatini yaxshilash ta’lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biridir. Bu esa yosh avlodning zamonaviy iqtisodiyotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga yordam beradi.

Sog’liqni saqlash tizimining yaxshilanishi aholi farovonligining yana bir muhim jihatini tashkil etadi. Xizmatlar sifatini oshirish va profilaktika tizimini mustahkamlash orqali sog’liqni saqlash sohasida islohotlar olib borilmoqda. Odamlar o’z salomatligini saqlashda va kasalliklarning oldini olishda yaxshilangan sharoitlar bilan ta’minlanishi lozim. Sog’liqni saqlash tizimida zamonaviy texnologiyalar va usullarni joriy etish aholi salomatligini yanada yaxshilashga xizmat qiladi, bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Mehnat bozorini rivojlantirish va yangi ish o’rinlarini yaratish aholi bandligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Aholining to’liq bandligi jamiyatda iqtisodiy barqarorlik va farovonlikni mustahkamlashga yordam beradi. Davlatning iqtisodiy va ijtimoiy islohotlari, yangi ish o’rinlari yaratilishi, tadbirkorlikni rag’batlantirish va ta’limning amaliyot bilan bog’lanishi orqali mehnat bozorini rivojlantirishga qaratilgan choralar amalga oshirilishi zarur. Shunday qilib, ijtimoiy sohada islohotlar inson omiliga bog’liq bo’lib, aholi farovonligini ta’minlash orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi. Har bir insonning rivojlanishi va farovonligi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

dastlabki maqsad sifatida belgilangan bo’lsa, ta’lim va sog’liqni saqlash sohalaridagi islohotlar, shuningdek, aholi bandligi imkoniyatlarini kengaytirish aholi farovonligini erishishdagi muhim omillar hisoblanadi.

Innovatsion rivojlanish — bu iqtisodiy o’sishning asosiy drayveri sifatida zamonaviy iqtisodiyotda to’g’ridan-to’g’ri ta’sir ko’rsatadi. Ushbu rivojlanish jarayoni yangi g’oyalarning paydo bo’lishi va innovatsion yechimlarni yaratish orqali amalga oshiriladi, bu esa iqtisodiy resurslarni samarali boshqarish va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni ta’minlaydi. Raqamli texnologiyalar innovatsion rivojlanishni sezilarli darajada rag’batlantiradi. Sun’iy intellekt (AI) — bu yuqori darajadagi avtomatlashtirish va ma’lum bir masalalarni hal etishda inson tomonidan aniqlangan tajribalarni takrorlash imkonini beruvchi mantiqiy tizimdir. Bu texnologiyalar yordamida ma’lumotlarni tez va samarali tahlil qilish, qarorlar qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish va ishlab chiqarishni optimallashtirish uchun yangi imkoniyatlar ochiladi. Big Data — katta hajmdagi ma’lumotlar to’plami bo’lib, ular analitik tadqiqotlar uchun manba sifatida xizmat qiladi va marketing, ishlab chiqarish va mijozlar bilan munosabatlar tahlilida foydalaniladi. Avtomatlashtirish esa ishlab chiqarish jarayonlarini osonlashtiradi va inson ishtirokini minimal darajaga olib keladi, bu orqali xarajatlar kamayadi va ish jarayonlari samaradorligi oshadi. Ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi innovatsion jarayonlarni rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi. Ilmiy ishlanmalarni amaliyotga muvaffaqiyatli joriy etish va yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq qilish, bu sohaning innovatsion rivojlanishini ta’minlaydi. Bu jarayon ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarish jarayonlariga olib keladi, natijada yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratiladi, bu esa iqtisodiy o’sish va ijtimoiy farovonlikka xizmat qiladi. Yana bir muhim jihat — startap ekotizimi. U yangi g’oyalarni qo’llab-quvvatlash, innovatsion loyiha va tashabbuslarni amalga oshirish jarayonida faol ishtirok etadi. Bunday ekotizim tashabbuskorlar, investorlar va ilmiy muassasalar o’rtasida o’zaro aloqa va hamkorlikni rag’batlantirishga yordam beradi, bu esa innovatsion jarayonlarning tezlashishiga olib keladi. “Bilimga asoslangan iqtisodiyot” tushunchasi esa zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim qismidir. U malakali kadrlarni tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni rag’batlantirishga asoslanadi. Bu turdagi iqtisodiyotda bilim va ma’lumotlar resurs sifatida e’tiborga olinadi va ishlab chiqarish jarayonlarida raqobatbardoshligini ta’minlab berishga xizmat qiladi. Xususan, bu iqtisodiyot turli sohalarda bilim va texnologiyalarning integratsiyasini ta’minlab, ijtimoiy va iqtisodiy o’sishning yangi yo’nalishlarini ochadi. Shunday qilib, innovatsion rivojlanish va raqamli transformatsiya nafaqat iqtisodiy o’sishni, balki ijtimoiy va texnologik taraqqiyotni ham ta’minlaydi. Zamonaviy texnologiyalar, ilm - fan va innovatsiyalar integratsiyasi, shuningdek,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

startap ekotizimining faol yorqinligi bu jarayonlarning muvaffaqiyatli o’tishida muhim omillar hisoblanadi.

Islohotlarning izchilligi va muvaffaqiyatli amalga oshirilishi zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning ta’sirli omillaridan biridir. Ushbu jarayonda xalqaro tajribalar va zamonaviy yondashuvlarni qo’llash muhimdir. Islohotlarning izchilligi uchun zaruriy shartlar orasida aniq strategik reja, monitoring tizimi va natijadorlik baholash mexanizmlari muhim o’rin egallaydi.

Aniq strategik reja islohotlar muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur, chunki u maqsadga yo’naltirilgan yo’l xaritasini taqdim etadi. Bunday reja bozor talablarini, iqtisodiy o’zgarishlarni va ijtimoiy ehtiyojlarni inobatga olgan holda ishlab chiqilishi lozim. Monitoring tizimi islohotlarni amalga oshirish jarayonida shaffoflikni ta’minlaydi va jarayonlarning samaradorligini baholash imkonini beradi. Bu tizim yordamida qaysi bosqichda muammolar yuzaga kelayotganini aniqlash va ularni hal etish yo’llarini izlash mumkin. Natijadorlik baholash mexanizmlari esa islohotlarning o’z maqsadlariga qanchalik erishganini o’lchashga yordam beradi. Yangi bosqichga olib chiqish omillari, jumladan, global iqtisodiy integratsiya, investitsiyalar oqimini oshirish va inson kapitalini rivojlantirish, islohotlar muvaffaqiyatiga katta ta’sir ko’rsatadi. Global iqtisodiy integratsiya jarayonlari innovatsiyalarni va yangi texnologiyalarni tezda tatbiq qilishda muhim imkoniyatlar ochadi, mamlakatlar o’rtasida aloqalarni kuchaytiradi. Investitsiyalar oqimini oshirish, o’z navbatida, iqtisodiy o’sishni rag’batlantiradi va yangi ish o’rinlari yaratishda muhim rol o’ynaydi. Shuningdek, inson kapitalini rivojlantirish, ya’ni ta’lim va malakani oshirish orqali mehnat resurslarini sifat va raqobatbardoshlik jihatidan yaxshilash zarur. Biroq, islohotlarning samaradorligini ta’minlovchi muammolar ham mavjud. Resurslardan samarali foydalanmaslik iqtisodiy o’sishni cheklovchi omil hisoblanadi, shuning uchun resurslarni boshqarish tizimini takomillashtirish va ularning sifatini oshirish zarur. Hududlar o’rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy tafovutlar jamiyatni rivojlantirishda to’sqinlik qiladi. Bu tafovutlarni bartaraf etish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilishi va hududlar o’rtasidagi iqtisodiy imkoniyatlarni tenglashtirishga qaratilgan choralar ko’rilishi muhimdir. Shuningdek, takliflar sifatida boshqaruv jarayonlarini yanada raqamlashtirish, davlat xizmatlarini soddalashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xizmat ko’rsatish sifatini oshirish mumkin. Hududiy rivojlanishni kuchaytirish va innovatsiyalarni rag’batlantirish, iqtisodiyotni yangi bosqichga olib chiqishga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar, nihoyat, mamlakatning barqaror rivojlanishi va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Xulosa qilib aytganda, islohotlarning izchilligi va samaradorligi zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda muhim o‘rin egallaydi, chunki bu jarayonlar iqtisodiy o‘rinish va jamiyat farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi. Aniq strategik reja, monitoring tizimi va natijadorlik baholash mexanizmlari islohotlarni amalga oshirishda zaruriy shartlardir. Shu o‘rinda, global iqtisodiy integratsiya va investitsiyalarning oshishi, inson kapitalining rivojlanishi islohotlarni yangi bosqichga olib chiqishga yordam beradi. Biroq, resurslardan samarali foydalanmaslik va hududlar o‘rtasidagi tafovut kabi muammolar yoshiq deb tavsiflanadi. Ularni bartaraf etish uchun raqamli boshqaruv, innovatsion jarayonlar va hududiy rivojlanishni kuchaytirishga qaratilgan yondashuvlar amalga oshirilishi shart. Bularning barchasi iqtisodiy o‘rinishni ta'minlab, jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadi."Yoshlar-jamiyatning eng muhim va istiqbolli qatlamidir".[5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). "Yangi O‘zbekiston strategiyasi ." 10-20.b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-iyundagi "Innovatsion rivojlanish sohasida qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-dekabrdagi “Raqamli iqtisodiyotning rivojlantirish to‘g‘risida”gi Farmoni.
4. Mirziyayev.SH.M (2020) - "Yurtimiz kelajagi uchun yangi bosqichdagi islohotlar".
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-maydagi "Yoshlarga oid davlat-siyosat to‘g‘risida"gi Farmon.
6. Botirova, S. (2023). TRAINING TECHNOLOGY AS AN ACTIVE METHOD OF DEVELOPING COMMUNICATIVE AND SPEECH SKILLS OF SCHOOLCHILDREN. In ПЕДАГОГИКА В ТЕОРИИ И НА ПРАКТИКЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ (pp. 118-120).

**JAMIYATDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINLARARO
BAG‘RIKENGLIK MUHITINI MUSTAHKAMLASH**

Usmonjonova Aziza Erkinjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: usmonjonovaaziza005@gmail.com

[Tel: +998 94 907 23 07](tel:+998949072307)

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453833>

Annontatsiya: Mazkur maqolada jamiyatda millatlararo totuvlik va dinlararo bag‘rikenglik muhitini mustahkamlashning nazariy hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Millatlararo totuvlik – turli millat va elat vakillarining o‘zaro hurmat, tenglik va hamkorlik asosida yashashini ta’minlovchi muhim ijtimoiy omil hisoblanadi. Dinlararo bag‘rikenglik esa turli diniy e’tiqod vakillari o‘rtasida o‘zaro hurmat, tushunish va tinchlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Maqolada mazkur jarayonlarning jamiyat barqarorligi, ijtimoiy hamjihatlik va ma’naviy taraqqiyotdagi o‘rni ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, millatlararo totuvlik va dinlararo bag‘rikenglikni rivojlantirishda ta’lim tizimi, madaniyat, ijtimoiy institutlar va davlat siyosatining ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: millatlararo totuvlik, dinlararo bag‘rikenglik, ijtimoiy barqarorlik, bag‘rikenglik tamoyili, madaniyatlararo muloqot, tolerantlik, ijtimoiy hamjihatlik, ma’naviy qadriyatlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты укрепления межнационального согласия и межрелигиозной толерантности в обществе. Межнациональное согласие является важным социальным фактором, обеспечивающим мирное сосуществование представителей различных наций и народностей на основе взаимного уважения, равенства и сотрудничества. Межрелигиозная толерантность способствует формированию атмосферы взаимопонимания и уважения между представителями различных религиозных конфессий. В статье на основе научных источников раскрывается значение данных процессов для социальной стабильности, общественной гармонии и духовного развития общества.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Также подчеркивается роль системы образования, культуры, социальных институтов и государственной политики в укреплении межнационального и межрелигиозного согласия.

***Ключевые слова:** межнациональное согласие, межрелигиозная толерантность, социальная стабильность, принцип толерантности, межкультурный диалог, общественная гармония, духовные ценности.*

Kirish

Mamlakatimizda millatlararo va konfessiyalararo hamjihatlikni, fuqarolar totuvligini ta'minlash, xorijiy mamlakatlar bilan do'stona, teng huquqli va o'zaro manfaatli munosabatlarni mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Bu barcha sohada olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar, xalqimiz turmush darajasini yanada yuksaltirish yo'lidagi ezgu maqsaddan dalolatdir. Zotan, fuqarolar manfaatlarini faqatgina tinchlik va osoyishtalik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik muhitini yaratish orqali ta'minlash mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoniga muvofiq tasdiqlangan “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”da ham aynan jamiyatda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilgan[1]. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi O'zbekistonni keyingi 5 yilda rivojlantirishning 7 ta ustuvor yo'nalishi doirasida 100 ta maqsadga erishishni ko'zlagan. Ushbu maqsadlarga erishish yo'lida amalga oshiriladigan sa'y-harakatlar ham aniq. Ular, o'z navbatida, samaradorlik va natijadorlikni nazorat qilishni anchayin osonlashtiradi. Boshqacha qilib aytganda, rejalashtirilgan islohotlar natijadorligini taraqqiyotning maqsadlariga erishganlik darajasiga muvofiq ravishda baholash tizimi joriy etildi. O'zbekistonda aholining ko'p millatli bo'lishiga ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning qulay omili sifatida qaralmoqda. Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni saqlash, dinlararo va millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirish hisobiga xalqaro maydonda O'zbekistonning obro'si oshib bormoqda. Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasining asosiy vazifalari qatoriga davlat organlarining respublika hududida joylashgan milliy madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlari bilan o'zaro aloqasi va hamkorligini ta'minlash va yanada rivojlantirish kiritildi. Qo'mita qoshida fuqarolarning etnomadaniy talablarini o'rganish, aniqlash va qanoatlantirishga, millatlararo munosabatlarni mustahkamlashga, milliy sabablarga ko'ra, ehtimoliy mojarolarning oldini olishga ko'maklashuvchi Jamoatchilik kengashi tuzildi. Bundan kutilayotgan asosiy natija – mazkur sohada davlat siyosatini amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishdir.

Asosiy qism

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Hozirgi axborot makonida dinlar, ayniqsa, jahon dinlaridagi bag’rikenglik tamoyillarini yoritish va yoshlar ongiga singdirish muhim vazifa hisoblanadi. Binobarin, turli din vakillari o’rtasidagi o’zaro murosai madorani ta’minlashda diniy bag’rikenglik eng samarali omildir. Keling, shu o’rinda biz yuqorida fikr yuritayotgan mazkur tushunchaning mazmun-mohiyatiga to’xtalsak. Bag’rikenglik (tolerantlik - lot. chidam, sabr-toqat) - o’zgalarga nisbatan mehr-muruvvatli, g’amxo’r, saxiy, kengfe’lli bo’lgan, ana shunday ma’naviy fazilatlariga ega kishilarni ifodalovchi tushuncha. Bag’rikenglik o’zgalarning dunyoqarashi, diniy e’tiqodi, milliy va etnik xususiyatlari, an’ana-marosimlariga hurmat-ehtiromda bo’lish, muomala-munosabatda kamsitish va tahqirlashlarga yo’l qo’ymaslik, insoniylikni hamma narsadan ustun hisoblab, jamoada, shaxslararo munosabatlarda, jamoat joylarida bunga rioya etishni anglatadi. Mazkur tushuncha turli dindagi, turli millat va elatlarga mansub kishilarning bir mamlakat doirasida, yagona davlat tarkibida bahamjihat, tinch-osoyishta yashashini ifoda etadi. Shu bilan birga, tolerantlik dunyoqarash sifatida zo’ravonlik o’rinishi bo’lgan ekstremizmga qarama-qarshidir. Jamiyatda turli xil xalqlar, millatlar va dinlarning o’ziga xos xususiyatlariga nisbatan tolerantlik munosabatini O’zbekiston misolida ham ko’rish mumkin Bag’rikenglik ayrim shaxslarga yoki butun bir xalqqa xos xususiyat. Bag’rikenglik milliy va diniy tusda ham namoyon bo’ladi. Milliy bag’rikenglik millatlararo totuvlikni anglatga, diniy bag’rikenglik turli diniy konfessiyalarga mansub kishilarning hamjihatlikda yashashini bildiradi. Bag’rikenglik dunyodagi turfa madaniyatlar, turli xalqlar milliy qadriyatlar, an’ana va urf-odatlarini hurmat qilishni anglatadi. Bunday bag’rikenglik keng dunyoqarash, samimiy munosabat, hur fikr, vijdon va e’tiqod negizida vujudga keladi. Bag’rikenglik faqat ma’naviy burchgina emas, siyosiy va huquqiy ehtiyoj hamdir. Bag’rikenglik, eng avvalo, insonning huquq va erkinliklarini tan olish asosida shakllangan faol munosabatdir. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qoidalari turmushga faol tatbiq etilmoqda, bu qoidalar O’zbekiston Respublikasining fuqarolari millatidan qat’iy nazar O’zbekiston xalqini tashkil etishini, shuningdek, O’zbekiston Respublikasi o’zining hududida yashovchi millat va elatlarning tili, urf-odati va an’analarga hurmat bilan munosabatda bo’lishini, ularni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini e’lon qiladi va kafolatlaydi”.[2] Chindan ham, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Muqaddimasida O’zbekiston xalqi ushbu Konstitutsiyani, jumladan, “fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta’minlash maqsadida” qabul qilgani alohida ta’kidlangan. Shu ma’noda, Asosiy Qonunimiz biz uchun nafaqat muhim hayotiy qo’llanma, balki g’urur-iftixor, kerak bo’lsa, ushbu zaminda istiqomat qilayotgan, jinsi, irqi, millati, tili, dinidan qat’i nazar, barcha insonlar uchun mustahkam bir huquqiy himoya hisoblanadi. Konstitutsiyamizning 4-

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

moddasida O‘zbekiston Respublikasining davlat tili o‘zbek tili ekani mustahkamlangani barobarida, O‘zbekiston Respublikasi o‘z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an‘analari hurmat qilinishini ta’minlashi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratishi qayd etilgan.[3] Shu asosda hozirgi vaqtda mamlakatimiz ta’lim muassasalarida o‘qish 7 tilda olib borilayotgani, gazeta va jurnallar 10 dan ortiq tilda chop etilayotgani, teleradio ko‘rsatuvlari va eshittirishlari esa 12 tilda efirga uzatilayotgani juda muhimdir.

Xulosa

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, mamlakatimizda millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik sohasida ijobiy va o‘zaro hurmatga asoslangan muhitni mustahkamlash borasida olib borilayotgan islohotlar natijasida millatlararo va dinlararo munosabatlarning yangi modeli yaratildi. Yangi modelni o‘ziga xosligi millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikka tahdid soluvchi turli xavflarga, jumladan axborot ko‘rinishdagi kiberxavflarga qarshi kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga qamrab olgani bilan ahamiyatlidir. Ushbu model turli millat va din vakillari o‘rtasidagi millatlararo va dinlararo muloqot, konstruktiv yondashuv va barcha fuqarolarning qonun oldida tengligiga asoslanadi. Shu ma’noda, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda millatlararo munosabatlar va diniy bag‘rikenglik sohasida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar mamlakatda ushbu sohalarida yangicha yondashuv va strategik maqsadni birlashtirgan tizim shakllanishiga xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shavkat Mirziyoyev. 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. PF–60-son Farmon, 28-yanvar 2022-yil.
2. Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi. Millatlararo totuvlik va bag‘rikenglik siyosati bo‘yicha rasmiy materiallar. – Toshkent, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashri, 2023.
4. Dehqanova, G. A. (2020). ROLE OF VIDEO MATERIALS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. Мировая наука, (4 (37)), 23-25.
5. Botirova, S. (2023). FEATURES OF DEVELOPING COMMUNICATIVE SKILLS OF TEENAGERS. In АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 244-246).

**IQTISODIYOT MODELLARNI QURISHDA DIFFIRENSIAL
TENGLAMALARDAN FOYDALANISH**

Maqsudova Shoxsanam

Namangan davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Intelektual fanlar kafedrasi o‘qituvchisi;

Jo‘raboyeva Ruxshona

NamDPI Aniq va tabiiy fanlar fakulteti 2-kurs Matematika yo‘nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453861>

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy jarayonlarni matematik modellashtirishda differensial tenglamalarning tutgan o‘rni va nazariy-amaliy ahamiyati keng tahlil qilinadi. Iqtisodiyot murakkab, ko‘p omilli va vaqt davomida o‘zgarib boruvchi dinamik tizim sifatida qaralib, uning asosiy ko‘rsatkichlari — kapital, investitsiya, milliy daromad, talab va taklif, narxlar darajasi hamda iqtisodiy o‘sinh sur‘atlarining vaqtga bog‘liq o‘zgarishi differensial tenglamalar yordamida ifodalanishi asoslab beriladi. Maqolada birinchi tartibli oddiy differensial tenglamalar asosida iqtisodiy o‘sinh modellari, xususan, Solou modeli misolida kapitalning dinamik harakati va muvozanat holati matematik jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, talab va taklifning dinamik muvozanati, investitsiya jarayonlari hamda makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning barqarorlik shartlari differensial tenglamalar orqali izohlanadi. Tadqiqot davomida iqtisodiy tizimlarning barqarorlik nuqtalari, o‘sinh trayektoriyalari va uzoq muddatli muvozanat holatini aniqlashda differensial tenglamalarning samaradorligi ko‘rsatib beriladi. Nazariy tahlil bilan bir qatorda, differensial tenglamalarning prognozlash, iqtisodiy siyosat samaradorligini baholash va iqtisodiy jarayonlarni optimallashtirishdagi ahamiyati ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy model, matematik modellashtirish, differensial tenglama, dinamik tizim, iqtisodiy o‘sinh, kapital dinamikasi, Solou modeli, talab va taklif muvozanati, barqarorlik tahlili, prognozlash, investitsiya jarayoni, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar.

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается роль и теоретико-практическое значение дифференциальных уравнений в математическом моделировании экономических процессов. Экономика исследуется как сложная, многофакторная и динамическая система, изменяющаяся во времени, а основные экономические показатели — капитал, инвестиции, национальный доход, спрос и предложение, уровень цен и темпы экономического роста — описываются с использованием дифференциальных уравнений как

функций времени. В статье на основе обыкновенных дифференциальных уравнений первого порядка анализируются модели экономического роста, в частности, динамика накопления капитала и состояние равновесия в модели Солоу. Также рассматриваются динамическое равновесие спроса и предложения, инвестиционные процессы и условия устойчивости макроэкономических показателей, выраженные через дифференциальные уравнения. В ходе исследования показана эффективность применения дифференциальных уравнений для определения точек устойчивости экономических систем, траекторий роста и долгосрочного равновесного состояния. Наряду с теоретическим анализом освещается значение дифференциальных уравнений в прогнозировании, оценке эффективности экономической политики и оптимизации экономических процессов.

Ключевые слова: экономическая модель, математическое моделирование, дифференциальное уравнение, динамическая система, экономический рост, динамика капитала, модель Солоу, равновесие спроса и предложения, анализ устойчивости, прогнозирование, инвестиционный процесс, макроэкономические показатели.

Abstract. This article examines the role and theoretical–practical significance of differential equations in the mathematical modeling of economic processes. The economy is considered as a complex, multi-factor, and dynamically evolving system over time, and its main indicators — capital, investment, national income, supply and demand, price levels, and economic growth rates — are expressed as time-dependent variables described by differential equations. The paper analyzes economic growth models based on first-order ordinary differential equations, particularly focusing on capital accumulation dynamics and equilibrium conditions within the Solow growth model. It also explores the dynamic equilibrium of supply and demand, investment processes, and the stability conditions of macroeconomic indicators through the application of differential equations. The study demonstrates the effectiveness of differential equations in determining stability points of economic systems, growth trajectories, and long-term equilibrium states. Alongside theoretical analysis, the importance of differential equations in forecasting, evaluating the effectiveness of economic policy, and optimizing economic processes is highlighted.

Keywords: economic model, mathematical modeling, differential equation, dynamic system, economic growth, capital dynamics, Solow model, supply and demand equilibrium, stability analysis, forecasting, investment process, macroeconomic indicators.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyot murakkab, ko‘p omilli va o‘zaro bog‘liq jarayonlardan iborat bo‘lgan dinamik tizimdir. Bozor munosabatlarning rivojlanishi, globallashuv jarayonlari,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

moliyaviy oqimlarning tezlashuvi va texnologik taraqqiyot iqtisodiy jarayonlarni chuqur tahlil qilishni talab etadi. Bunday sharoitda iqtisodiy hodisalarni faqat nazariy tavsiflash yetarli bo’lmay, ularni aniq matematik modellar yordamida ifodalash zarurati tug’iladi. Shu sababli matematik modellashtirish iqtisodiyot fanining ajralmas qismiga aylangan.

Iqtisodiy modellashtirish real iqtisodiy jarayonlarning soddalashtirilgan, ammo mazmunan to’liq matematik ifodasini yaratishga qaratilgan bo’lib, u iqtisodiy ko’rsatkichlarning o’zaro bog’liqligini aniqlash, ularning vaqt bo’yicha o’zgarishini tahlil qilish hamda kelajakdagi holatini prognozlash imkonini beradi. Ayniqsa, vaqt omili muhim ahamiyat kasb etadigan jarayonlarni o’rganishda differensial tenglamalar asosiy matematik apparat sifatida qo’llaniladi. Differensial tenglamalar iqtisodiy ko’rsatkichlarning o’zgarish tezligini ifodalaydi va tizimning dinamik rivojlanishini tavsiflaydi. Masalan, kapital jamg’arilishi, investitsiya hajmi, milliy daromadning o’sishi, inflyatsiya sur’ati yoki narxlarning o’zgarishi kabi ko’rsatkichlar vaqtga bog’liq miqdorlar bo’lib, ularning dinamikasi hosila tushunchasi orqali aniqlanadi. Shunday qilib, differensial tenglamalar iqtisodiy tizimning harakat qonuniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda iqtisodiy o’sish nazariyasi, makroiqtisodiy muvozanat modellari, bozor mexanizmlarining dinamik tahlili hamda investitsiya jarayonlarini o’rganishda differensial tenglamalardan keng foydalanilmoqda. Xususan, Solou iqtisodiy o’sish modeli, talab va taklifning dinamik modeli, Keynes tipidagi investitsiya modellarida vaqt bo’yicha o’zgarish jarayoni aynan differensial tenglamalar orqali ifodalanadi. Bu esa iqtisodiy jarayonlarning barqarorlik shartlarini aniqlash, muvozanat nuqtalarini topish va iqtisodiy siyosat samaradorligini baholash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — iqtisodiy modellarni qurishda differensial tenglamalarning nazariy asoslarini ochib berish, ularning amaliy qo’llanilishini tahlil qilish hamda iqtisodiy jarayonlarni prognozlashdagi ahamiyatini ko’rsatishdan iborat. Tadqiqot davomida iqtisodiy tizimlarning dinamik xususiyatlari, barqarorlik shartlari va uzoq muddatli muvozanat holatlari matematik nuqtai nazardan yoritiladi.

Asosiy qism. Differensial tenglama — noma’lum funksiya va uning hosilalari orasidagi funksional bog’lanishni ifodalovchi matematik tenglamadir. Bunday tenglamalarda noma’lum miqdor funksiya ko’rinishida qatnashadi va u argument bo’yicha olingan hosilalari bilan birgalikda tenglama tarkibiga kiradi. Umumiy holda differensial tenglama $F(x, y, y', y'', \dots, y^{(n)}) = 0$ ko’rinishda yoziladi. Bu yerda $y = y(x)$ noma’lum funksiya, $y', y'', \dots, y^{(n)}$ esa uning mos ravishda birinchi, ikkinchi va n -tartibli hosilalaridir. Tenglamada qatnashgan eng yuqori tartibli hosila tartib sonini belgilaydi va u differensial tenglamaning tartibi deb ataladi. Agar tenglamada faqat bitta mustaqil o’zgaruvchi ishtirok etsa, u oddiy differensial tenglama deyiladi. Agar noma’lum

funksiya bir nechta mustaqil o‘zgaruvchiga bog‘liq bo‘lib, tenglamada xususiy hosilalar qatnashsa, bunday tenglama xususiy hosilali differensial tenglama deb yuritiladi. Differensial tenglamaning yechimi yoki integrali deb differensial tenglamaga qo‘yganda uni ayniyatga aylantiradigan har qanday $y=f(x)$ funksiyaga aytiladi. Birinchi tartibli differensial tenglama quyidagi umumiy ko‘rinishda bo‘ladi. $F(x, y, y')=0$ Agar bu tenglama birinchi tartibli hosilaga nisbatan yechish mumkin bo‘lsa, u holda $y'=f(x,y)$ tenglamaga ega bo‘lamiz. Odatda bu tenglama hosilaga nisbatan yechiladigan differensial tenglama deyiladi. $y'=f(x,y)$ tenglama uchun yechimning mavjudligi va yagonaligi haqidagi teorema:

Teorema. Agar $y'=f(x,y)$ tenglamada $f(x,y)$ va undan y bo‘yicha olingan dy/dx xususiy hosila XOY tekisligidagi (x_0, y_0) nuqtani o‘z ichiga oluvchi biror sohada uzluksiz funksiya bo‘lsa, u holda berilgan tenglamaning $y(x_0)=y_0$ shartni qanoatlantiruvchi birgina $y=\phi(x)$ yechim mavjud. $x=x_0$ shart $y(x)$ funksiya y_0 songa teng bo‘lishi kerak degan shart boshlang‘ich shart deyiladi.

$y'=f(x)$ funksiyada boshlang‘ich shartlarni qanoatlantiruvchi masalaga Koshi masalasi deyiladi. Birinchi tartibli differensial tenglamaning umumiy yechim deb bitta C ixtiyoriy o‘zgarmas miqdorga bog‘liq quyidagi shartni qanoatlantiruvchi $y=\phi(x,c)$ funksiyasiga aytiladi: a) bu funksiya differensial tenglamani ixtiyoriy c da qanoatlantiradi. b) $x=x_0$ da $y=y_0$ boshlang‘ich shart har qanday bo‘lganda ham shunday $c=c_0$ qiymat topiladiki, $y=\phi(x, c_0)$ funksiya berilgan boshlang‘ich shartni qanoatlantiradi. Umumiy yechimni oshkormas holda ifodalovchi $F(x,y,c)=0$ tenglik differensial tenglamaning umumiy integrali deyiladi. Ixtiyoriy c o‘zgarmas c miqdorda $c=c_0$ ma’lum qiymat berish natijasida $y=\phi(x,c)$ umumiy yechimdan hosil bo‘ladigan har qanday $y=\phi(x, c_0)$ funksiya xususiy yechimi deyiladi. $F(x, y, c_0)=0$. Differensial tenglama uchun $dy/dx=c=const$ munosabat bajariladigan nuqtalarning geometrik o‘rni berilgan differensial tenglamaning izoklinasi deyiladi. Differensial tenglamaga doir quyidagi misolni yechaylik. $y'=3x$ $y'=dx/dy$ tenglikdan $dy=3xdx$ tenglik kelib chiqadi, tenglikni ikki tomonidan integral olamiz $\int dy=\int 3xdx$ dan $y=(3/2)x^2$ natija kelib chiqadi. Quyidagi Koshi masalasini ko‘radigan bo‘lsak: $y'=x/(1+y^2)$ $y(0)=1$ boshlang‘ich shart berilgan bo‘lsin. $y'=dy/dx$ almashtirish bajaramiz $dy/dx=x/(1+y^2)$ dan $(1+y^2)dy=xdx$ shu tenglik kelib chiqadi. Tenglikning har ikkala tomonidan integral olganimizda $\int (1+y^2)dy=\int xdx$. $y+1/3(y^3)=1/2(x^2)+c$ $6y+2y^3=3x^2+6c$ $6+2=6c$. $c=4/3$ kelib chiqadi. Natijada $y+y^3/3=x^2/2+4/3$ tenglama hosil bo‘ladi. Quyidagi misol misol $dy/dx = 1 / (3x y)$ y ni chapga, x ni o‘ngga o‘tkazamiz: $y dy = (1 / 3x) dx$ tenglikni ikki tomonini integrallaymiz $\int y dy = \int (1 / 3x) dx$ chap tomoni $\int y dy = y^2 / 2$ o‘ng tomon: $\int (1 / 3x) dx = (1/3) \ln|x| + C$ umumiy yechim $y^2 / 2 = (1/3) \ln|x| + C$ 2 ga ko‘paytiramiz: $y^2 = (2/3) \ln|x| + C$. Differensial tenglamalarning iqtisodiy modellashga bo‘g‘laymiz.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Iqtisodiy modellarni qurishda differensial tenglamalar iqtisodiy jarayonlarning vaqt bo'yicha o'zgarishini matematik ifodalash imkonini beradi. Iqtisodiyotdagi ko'plab ko'rsatkichlar — ishlab chiqarish hajmi, kapital miqdori, aholi soni, narx darajasi, investitsiya va iste'mol — vaqtga bog'liq ravishda o'zgaradi. Shu sababli ularni oddiy algebraik tenglamalar emas, balki hosilalar orqali ifodalash maqsadga muvofiqdir. Differensial tenglama iqtisodiy ko'rsatkichning o'zgarish tezligini uning o'ziga yoki boshqa omillarga bog'laydi. Masalan, iqtisodiy o'sish modellarida kapitalning o'zgarishi investitsiya va amortizatsiyaga bog'liq bo'ladi. Agar $K(t)$ kapital miqdori bo'lsa, uning o'zgarish tezligi dK/dt investitsiya minus eskirishga teng deb olinadi. Bu esa iqtisodiy tizimning dinamik xatti-harakatini tavsiflaydi. Aholi o'sishi va mehnat resurslarini modellash tirishda ham differensial tenglamalar qo'llaniladi. Masalan, aholi sonining o'sish tezligi uning mavjud soniga proporsional deb qaraladi. Bunday model eksponensial o'sish modelini beradi. Agar o'sish chegaralangan bo'lsa, logistik model qo'llaniladi.

Bozor muvozanatini o'rganishda ham differensial tenglamalar muhim ahamiyatga ega. Narxning vaqt bo'yicha o'zgarishi talab va taklif o'rtasidagi farqqa bog'liq deb olinadi. Agar talab taklifdan yuqori bo'lsa, narx oshadi; aks holda, kamayadi. Bu jarayonni matematik ko'rinishda yozish orqali muvozanat nuqtasining barqarorligi tekshiriladi. Makroiqtisodiy modellar, jumladan iqtisodiy o'sish, inflyatsiya va investitsiya jarayonlarini tahlil qilishda differensial tenglamalar asosiy vosita hisoblanadi. Ular yordamida iqtisodiy tizimning barqarorligi, muvozanat holati va uzoq muddatli rivojlanish tendensiyalari aniqlanadi. Unga doir namuna ko'ramiz: Iqtisodiy jarayonlar vaqtga bog'liq o'zgaradi. Masalan, aholi soni $N(t)$ vaqt bo'yicha o'sadi va o'sish tezligi mavjud aholi soniga proporsional bo'lsa: $dN/dt = rN$. Bu yerda r — o'sish darajasi. Tenglama o'zgaruvchilari ajraladigan turga kiradi: $dN/N = r dt$. Integrallab yechamiz:

$\int (1/N) dN = \int r dt$. $\ln|N| = r t + C$ Exponentga ko'tarib: $N(t) = N_0 e^{rt}$. Kapital va investitsiya iqtisodiy rivojlanishda asosiy omillardir. Kapitalning vaqt bo'yicha o'sishi investitsiya hajmi va eskirish bilan belgilanadi. Differensial tenglamalar kapitalning o'zgarish tezligini aniqlashda ishlatiladi. Bu tenglamalar yordamida iqtisodiy tizimning barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Iqtisodiy qarorlar qabul qilishda investitsiya strategiyasi va kapital resurslarini samarali boshqarish imkonini beradi. Aholi soni iqtisodiy jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki mehnat resurslari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni belgilaydi. Aholi o'sishi tabiiy o'sish (tug'ilish minus o'lim) va migratsiya bilan belgilanadi. Aholi o'sishi tezligi iqtisodiy resurslarni rejalashtirish va ish o'rinlarini taqsimlashda muhim omildir. Mehnat resurslari modeli ishlab chiqarish jarayonlari, ish haqi darajasi va ishga layoqatli aholi sonini tahlil qilish imkonini beradi. Differensial tenglamalar yordamida aholi o'sishi va mehnat

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

resurslarining vaqt bo'yicha o'zgarishi prognoz qilinadi. Faraz qilaylik: bir shaharda hozirgi aholi soni $N_0 = 1,000,000$ va yillik o'sish darajasi $r = 0.02$. Aholi o'sishi tenglamasi: $dN/dt = 0.02N$ O'zgaruvchilarni ajratamiz: $dN / N = 0.02dt$ Integrallaymiz: $\int (1/N) dN = \int 0.02 dt$. Shunday qilib: $\ln|N| = 0.02t + C$. $N = e^{0.02t+C} = e^C * e^{0.02t}$. $N = N_0 * e^{0.02t}$ $N_0=1\ 000\ 000$ N_0 qiymatini qo'ysak $N=1\ 000\ 000e^{0.02t}$ hosil bo'ladi. Bozor narxlari talab va taklif o'zgarishiga bog'liq bo'lib, narxning vaqt bo'yicha o'zgarishi differensial tenglama orqali ifodalanadi.

Agar $P(t)$ — narx va $T(P)$, $S(P)$ — talab va taklif bo'lsa, bozorning dinamikasi quyidagi tenglama bilan tavsiflanadi: $dP/dt = k * (T(P) - S(P))$ Bu yerda k — moslashuv tezligi, ya'ni narx talab va taklif farqiga qanchalik tez javob berishini belgilaydi. Tenglama yordamida narxning vaqt bo'yicha o'zgarishi, bozor muvozanati va barqarorlik tahlil qilinadi. Shu usul orqali iqtisodiy tizimdagi narx dinamikasini va talab-taklif o'zgarishining ta'sirini prognoz qilish mumkin. Inflyatsiya va iqtisodiy o'sish makroiqtisodiy jarayonlarning asosiy ko'rsatkichlari bo'lib, ular davlat iqtisodiy siyosati va resurslarni boshqarish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonlar vaqt bo'yicha o'zgaradi va ularning harakati o'zaro bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy modellarni matematik tarzda ifodalashda differensial tenglamalardan foydalanish muhim hisoblanadi. Differensial tenglamalar yordamida inflyatsiya darajasi va iqtisodiy o'sish tezligi vaqt bo'yicha aniq tavsiflanadi. Masalan, iqtisodiy o'sish modeli orqali mamlakatda ishlab chiqarish hajmi, investitsiya, iste'mol va kapital yig'imi o'zgarishi kuzatiladi. Tenglamalar kapital va mehnat resurslarining vaqt bo'yicha o'zgarishini aniqlashga, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarining barqarorligini baholashga yordam beradi. Inflyatsiya modellarida esa narxlar darajasi va pul massasi o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilinadi. Narxlar indeksining vaqt bo'yicha o'zgarishi, talab va taklif farqi bilan bog'liq bo'lib, bu o'zgarishlar differensial tenglama orqali ifodalanadi. Shu tarzda iqtisodiy tizimdagi narxlar darajasi va pul muomalasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi, barqarorlik va o'sish tendensiyalari aniqlanadi. Differensial tenglamalar makroiqtisodiy jarayonlarni prognozlashda va iqtisodiy siyosatni rejalashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular yordamida mamlakat iqtisodiyoti barqarorligini saqlash, inflyatsiya darajasini nazorat qilish va uzoq muddatli iqtisodiy o'sish strategiyasini ishlab chiqish mumkin. Shu bilan birga, tenglamalar iqtisodiy jarayonlarning dinamik xatti-harakatini aniqlashga va resurslarni samarali taqsimlashga imkon beradi.

Shu tariqa, inflyatsiya va iqtisodiy o'sish modellarida differensial tenglamalarning qo'llanilishi nafaqat nazariy asos, balki iqtisodiy prognozlash va strategik qarorlar qabul qilishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- Iqtisodiy tizimlarda barqarorlik — tizimning kichik o’zgarishlarga javobi va vaqt o’tishi bilan muvozanat holatiga qaytish qobiliyatidir.
- Muvozanat nuqtasi — iqtisodiy ko’rsatkichlar o’zgarishi natijasida tizim uzoq muddat davomida barqaror holatda qoladigan qiymatdir.
- Differensial tenglamalar yordamida tizimning barqarorlik xossasi va muvozanat nuqtalari aniqlanadi. Masalan, kapital o’sishi, aholi soni, narxlar va inflyatsiya dinamikasi differensial tenglamalar orqali tahlil qilinadi.
- Agar tizim muvozanat nuqtasiga yaqinlashsa, u barqaror hisoblanadi; agar kichik o’zgarishlar tizimni muvozanat nuqtasidan uzoqlashtirsa, tizim beqaror deb baholanadi.
- Bozor narxlari, kapital investitsiyalari va iqtisodiy o’sish kabi jarayonlarda muvozanat nuqtalari tizim barqarorligini ta’minlash va prognoz qilish uchun asosiy indikator hisoblanadi.

Shu tarzda, differensial tenglamalar yordamida iqtisodiy tizimlar vaqt bo’yicha qanday harakatlanishini, barqarorlik sharoitlarini va muvozanat nuqtalarini aniqlash mumkin.

Xulosa. Iqtisodiyot murakkab tizim bo’lib, unda ko’plab jarayonlar vaqt bo’yicha o’zgaradi. Ushbu jarayonlarni aniq tushunish va prognoz qilish uchun matematik modellar ishlatiladi. Differensial tenglamalar iqtisodiy jarayonlarning vaqt bo’yicha o’zgarishini tavsiflashda asosiy vosita hisoblanadi. Kapital o’sishi va investitsiya modellarida differensial tenglamalar yordamida ishlab chiqarish hajmi va investitsiya oqimlari vaqt bo’yicha tahlil qilinadi. Aholi o’sishi va mehnat resurslari modellari esa ishchi kuchi va demografik jarayonlarning iqtisodiyotga ta’sirini aniqlash imkonini beradi. Bozor narxlari va inflyatsiya modellarida differensial tenglamalar narxlarning talab va taklif farqiga moslashishini, inflyatsiya darajasini va iqtisodiy o’sish tezligini tahlil qiladi. Shu bilan birga, tizimning barqarorlik xossasi va muvozanat nuqtalari aniqlanadi. Masalan, bozor narxlari muvozanat nuqtasiga yaqinlashsa, tizim barqaror bo’ladi; aks holda tizim beqaror holatga tushishi mumkin. Differensial tenglamalar yordamida iqtisodiy tizimlarning barqarorligi, uzoq muddatli o’sish strategiyalari va resurslarni samarali taqsimlash imkoniyatlari aniqlanadi. Shu tariqa, ular nafaqat nazariy tahlil, balki iqtisodiy qarorlar qabul qilish va siyosatni rejalashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyotni modellashtirishda differensial tenglamalardan foydalanish jarayonlarni matematik tarzda tushunish, prognoz qilish va strategik reja ishlab chiqish imkonini beradi. Bu usul iqtisodiy tizimlarni aniq, ilmiy va barqaror tarzda tahlil qilish uchun asosiy vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1. Samuelson, P. – Economics: An Introductory Analysis of Modern Economic Theories, Principles, and Applications for Understanding National and Global Markets, McGraw-Hill, New York, 2010.
2. Blanchard, O. – Macroeconomics: A Detailed Study of National Income, Inflation, Unemployment, Growth, and Policy Implications in Contemporary Economies, Pearson, Boston, 2017.
3. Mankiw, N.G. – Principles of Economics: Comprehensive Examination of Microeconomic and Macroeconomic Behaviors in Market Systems, Cengage, Stamford, 2020.
4. Varian, H.R. – Intermediate Microeconomics: Advanced Concepts in Consumer Behavior, Production, and Market Equilibrium Analysis, W.W. Norton, New York, 2014.
5. Baumol, W.J. & Blinder, A.S. – Economics: Principles and Policy, Covering Capital Accumulation, Labor Markets, Growth, Inflation, and Policy Strategies, Cengage, Boston, 2019.
6. Krugman, P. & Wells, R. – Microeconomics and Macroeconomics: Insights into International Trade, Market Dynamics, and Policy Decision-Making Processes, Worth Publishers, New York, 2018.
7. Dornbusch, R., Fischer, S., & Startz, R. – Macroeconomics: Advanced Perspectives on Economic Stability, Growth Patterns, and Policy Instruments in a Global Context, McGraw-Hill, New York, 2015.
8. Blinder, A.S. – Economic Policy and Theory: Examining Market Failures, Monetary Tools, and Labor Market Adjustments for Modern Economies, Cengage, Boston, 2016.
9. Samuelson, P. – Economics: An Introductory Analysis of Modern Economic Theories and Market Applications, McGraw-Hill, New York, 2010.
10. Blanchard, O. – Macroeconomics: A Comprehensive Study of National Income, Inflation and Growth Models, Pearson, Boston, 2017.
11. Mankiw, N.G. – Principles of Economics: Microeconomic and Macroeconomic Perspectives, Cengage Learning, Boston, 2020.
12. Varian, H.R. – Intermediate Microeconomics: A Modern Approach to Market Equilibrium and Optimization, W.W. Norton & Company, New York, 2014.
13. Chiang, A.C. & Wainwright, K. – Fundamental Methods of Mathematical Economics, McGraw-Hill Education, New York, 2005.
14. Barro, R.J. & Sala-i-Martin, X. – Economic Growth and Dynamic Macroeconomic Modeling, MIT Press, Cambridge, 2004.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

15. “Dynamic Economic Modeling and Differential Equations in Macroeconomic Analysis”, ScienceDirect Electronic Library, 2021,
16. www.sciencedirect.com
17. “Applications of Differential Equations in Economic Growth Theory”, ResearchGate Scientific Platform, 2022,
18. www.researchgate.net
19. “Mathematical Methods in Economic Dynamics and Stability Analysis”, SpringerLink Online Resources, 2020,
20. www.springer.com
21. “Economic Modeling Using Differential Equations and Stability Theory”, JSTOR Digital Library, 2019, www.jstor.org

**MAKTABLARDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH, PEDAGOG-KADRLARNING
BILIMI VA MALAKASINI XALQARO DARAJAGA OLIB CHIQISH**

G‘ulomjonov Muhammadsodiq Murodjon o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

E-email: murodjonovich348@email.com

Tel: +998946521605

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453926>

Anotatsiya: Maqola maktablarda ta’lim sifatini oshirish va pedagog-kadrlarning bilim hamda malakasini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishning amaliy va nazariy jihatlarini o‘rganadi. Ta’lim sifati bugungi kunda nafaqat ichki ta’lim tizimi rivoji, balki mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada pedagoglarning kasbiy rivojlanishi, metodik tayyorgarligi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish yo‘llari va xalqaro tajribani o‘zlashtirishning samarali strategiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, maktablarda sifatli ta’limni ta’minlash uchun zarur bo‘lgan institutsional va tashkiliy shart-sharoitlar ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim sifati, pedagog-kadrlar malakasi, xalqaro standartlar, innovatsion ta’lim texnologiyalari, kasbiy rivojlanish, maktab ta’limi, pedagogik strategiya.

Annotation: The article studies the practical and theoretical aspects of improving the quality of education in schools and bringing the knowledge and qualifications of pedagogical staff to the level of international standards. Today, the quality of education not only influences the development of the internal education system but also has a direct impact on the economic and social stability of a country. The article analyzes the professional development of teachers, their methodological preparation, ways of implementing innovative technologies, and effective strategies for adopting international experience. It also examines the institutional and organizational conditions necessary to ensure high-quality education in schools.

Keywords: Quality of education, teacher qualification, international standards, innovative educational technologies, professional development, school education, pedagogical strategy.

Аннотация: В статье исследуются практические и теоретические аспекты повышения качества школьного образования и доведения знаний и квалификации

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

педагогических кадров до уровня международных стандартов. Качество образования сегодня напрямую влияет не только на развитие внутренней системы обучения, но и на экономическую и социальную стабильность страны. В работе анализируются пути профессионального развития педагогов, их методическая подготовка, способы внедрения инновационных технологий и эффективные стратегии освоения международного опыта. Также рассматриваются институциональные и организационные условия, необходимые для обеспечения качественного образования в школах.

***Ключевые слова:** Качество образования, квалификация учителя, международные стандарты, инновационные образовательные технологии, профессиональное развитие, школьное образование, педагогическая стратегия.*

Kirish

Ta’lim sifati bugungi kunda nafaqat maktab tizimining samaradorligini, balki jamiyatning global raqobatbardoshligini belgilovchi **asosiy ko’rsatkichga** aylandi. O’zbekiston sharoitida ta’lim sifatini oshirish hamda pedagog-kadrlarning bilim va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish milliy ta’lim siyosatining strategik vazifalaridan biridir. Bu jarayonda pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi, zamonaviy pedagogik metodlar hamda innovatsion yondashuvlar **to’g’ridan-to’g’ri ta’lim sifati bilan bog’liq** bo’lib, ularni mustahkamlash orqali ta’lim samaradorligini oshirish mumkin. Qahramon Shukrullayev ta’lim sifatini boshqarishning asosiy omillari sifatida mazmun, metod, baholash tizimi hamda kompetensiyalarni belgilaydi, bu esa pedagoglarning professional faoliyatini zamonaviy talablarga moslashtirish zaruratini ko’rsatadi[1]. Shuningdek, malaka oshirishning samarali usullari ustida olib borilgan tadqiqotlar pedagoglarning o’z metodik yondashuvlarini doimiy tahlil qilish va takomillashtirish orqali ta’lim jarayonini sifatli boshqarish imkonini beradi. Bu esa natijada o’quvchilarning chuqur bilimga ega bo’lishiga xizmat qiladi. Xalqaro va milliy tajribalar pedagogik kompetensiyani doimiy yangilab borishni taqozo etadi. O’zbekiston sharoitida reflektiv o’qitish amaliyoti o’qituvchilarga o’z faoliyatini baholash va rivojlantirishga yo’l ochadi, bu esa samarali ta’lim jarayonini yaratishda muhim rol o’ynaydi. Shu sababli ta’lim sifati va pedagog malakasini oshirish masalalari tadqiqotning markaziy mavzusiga aylanib, ularni tizimli yondashuv orqali xalqaro standartlarga moslashtirish zarurligi qat’iy ko’rsatib qo’yildi.

Asosiy qism

Maktablarda ta’lim sifati va pedagog-kadrlarning kasbiy malakasini oshirish masalalari bugungi ta’lim siyosatining eng muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ta’lim sifati faqat o’quv dasturlarining mazmuni yoki infratuzilma bilan chegaralanmaydi – samarali

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o’qituvchining kompetensiyalari, ularning pedagogik metodik yondashuvi va innovatsiyalarni qo’llash qobiliyati ham asosiy omil sifatida qaralmoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, pedagoglarning professional salohiyati va kompetensiyasi ta’lim sifatini barqaror oshirishda hal qiluvchi rol o’ynaydi. Pedagogik kompetensiya tushunchasi zamonaviy ta’limda juda keng tushuniladi. Bu faqat nazariy bilimlar emas, balki amaliy ko’nikmalar, didaktik yondashuvlar, kommunikatsion madaniyat va innovatsion texnologiyalarni o’zlashtirishni o’z ichiga oladi. Zoitova Sh.Aning ta’kidlashicha, pedagogik kompetensiya – bu o’qituvchining kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirish uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va malakalar majmuasidir, bu esa ta’lim sifatini oshirishning asosiy sharti hisoblanadi[2]. Uning izohicha, pedagogik kompetensiyaning tarkibiy qismlari muayyan mantiqiy tizimda integratsiyalashgan bo’lib, ularni shakllantirish o’quvchilarning natijaviy o’sishiga bevosita ta’sir qiladi. Ta’lim sifati va pedagog malakasini oshirish o’rtasidagi bog’liqlikni ilmiy asoslashda Yuldashevning tadqiqoti katta ahamiyatga ega. U pedagoglar malakasini ta’lim sifatini oshirishning muhim elementi deb ataydi va ularning yaratuvchanlik qobiliyati, shaxsiy pedagogik strategiyalari hamda metodik tayyorgarligini uzluksiz rivojlantirish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkinligini ta’kidlaydi. Bu yondashuv maktab ta’limi sifatini nafaqat ichki indikatorlar orqali baholashga, balki xalqaro standartlar bilan solishtirishga ham imkon beradi. Bugungi dunyo maktab ta’limi tendensiyalarida innovatsion metodlar va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar ta’lim sifatini zamonaviy darajaga olib chiqishda hal qiluvchi rol o’ynaydi. Masalan, an’anaviy dars jarayonidan tashqari, interfaol o’quv texnologiyalari, loyihaviy o’qitish tajribalari va ijodiy faoliyatni rag’batlantirish pedagoglarning o’z malakalarini kengaytiradi va shu bilan ta’lim sifati o’sishiga xizmat qiladi. Bu jarayon pedagoglar orasida ilmiy izlanishlar olib borish, yangicha yondashuvlarni o’rganish va o’z amaliyotiga joriy etish orqali qo’llaniladi. Yana bir muhim jihat shundaki, pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish faqatgina kurslar yoki seminarlar orqali amalga oshirilmaydi. Bu jarayon reflektiv yondashuv, ya’ni o’z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirishni talab qiladi. Ilmiy tahlillar shuni ko’rsatadiki, pedagoglar o’z darslarini strategik tarzda rejalashtirishi, o’quvchi natijalarini muntazam baholab borishi va malaka oshirish dasturlarida qatnashib borishi kerak. Reflektiv pedagogik praktikalar zamonaviy ta’lim jarayonida o’zgaruvchan ehtiyojlarga moslashishga yordam beradi va pedagogning mustaqil fikrlash qobiliyatini yanada mustahkamlaydi. Ta’lim sifatini oshirishda yana bir muhim omil – talabalar bilan samarali muloqot va kommunikatsiya jarayonidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, talabalar bilan samarali pedagogik muloqot o’quv jarayonini chuqur anglashni ta’minlaydi va o’quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Bu esa, o’z navbatida, ta’lim jarayonining

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

natijaviyligini oshirishga xizmat qiladi. Ta’lim sifatiga erishish faqat pedagogik bilim bilan cheklanmaydi; talabalar bilan ijtimoiy-psixologik munosabatlarni to’g’ri tashkil etish ham katta ahamiyat kasb etadi. Amaliy tajriba shuni ko’rsatadiki, maktablarda sifatli ta’limni tashkil etishda nazariy bilim va amaliy ko’nikmalarni integratsiyalashgan holda joriy etish zarur. Buning uchun maktablar malaka oshirish kurslarini tizimli tarzda rejalashtirishi, o’qituvchilarni metodik seminarlar, ilmiy anjumanlar va xalqaro tajriba almashinuv dasturlariga jalb etishi lozim. Shuningdek, pedagogik kompetensiyani baholashning samarali mexanizmlarini joriy etish – ta’lim sifatini monitoring qilish va uni doimiy oshirib borish imkonini beradi. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risidagi farmoni 2026/2027 o’quv yilidan boshlab: Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan davlat va nodavlat oliy ta’lim tashkilotlarida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini tahlil qilish maqsadida talabalarning bilimlarini tashqi diagnostika qilish tizimi joriy etiladi. Bunda diagnostika natijalariga ko’ra pedagog kadrlar tayyorlash sifati belgilangan talablarga javob bermaydigan ta’lim yo’nalishlarida kadrlar tayyorlashni cheklash tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi pedagog kadrlar tayyorlashga davlat buyurtmalarini prognoz qilish va shakllantirishda Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining ma’lumotlar almashinuvini avtomatlashtirish va boshqarish bo’yicha yagona dasturiy kompleksi (ERP) ma’lumotlari tahlil qilinadi va tegishli takliflar ishlab chiqiladi[3].

Xulosa

Ta’lim sifatini oshirish va pedagog-kadrlarning malakasini xalqaro standartlarga moslashtirish bugungi maktab tizimi uchun strategik vazifa hisoblanadi. Maktablarda samarali ta’lim jarayoni faqat dars mazmuni yoki infratuzilmaga bog’liq emas, balki o’qituvchining kompetensiyasi, metodik yondashuvlari va innovatsion texnologiyalarni qo’llash qobiliyatiga ham tayanadi. Shu bois, pedagoglarning kasbiy malakasini doimiy rivojlantirish va zamonaviy yondashuvlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliyot shuni ko’rsatadiki, malaka oshirish kurslari, seminarlar va ilmiy anjumanlarda qatnashish pedagoglarning kompetensiyasini kengaytiradi, ularni o’z darslarini yangicha strategiyalar bilan tashkil etishga rag’batlantiradi. Reflektiv faoliyat, ya’ni pedagoglarning o’z darslarini tahlil qilib, takomillashtirishi ta’lim jarayonining sifatini oshirishda asosiy mexanizm sifatida ishlaydi. Shu bilan birga, o’quvchilar bilan samarali pedagogik muloqot va individual yondashuv o’quvchilarning bilim va qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta’lim sifatini oshirish amaliyoti innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarni uzluksiz tatbiq etishni, loyihaviy ishlash yondashuvlarini keng qo’llashni va pedagoglar faoliyatini tizimli tarzda rivojlantirishni talab qiladi. Shu yo’l bilan

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

maktablar pedagoglarning bilim va malakasini oshirish, ta’lim jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish va o‘quvchilarning bilimini yuqori natijalar bilan ta’minlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Natijada, ta’lim tizimi uzluksiz takomillashib, milliy ta’lim siyosatining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q. Shukrullayev, *Ta’lim sifatini boshqarishning pedagogik-tashkiliy asoslari*, Ta’lim innovatsiyasi va integratsiyasi jurnali, 2025 yil.
2. Zoitova Sh.A., *Pedagogik kompetensiya va lingvistika: integratsiyalashgan yondashuv*, konferensiya maqolasi, 2024.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. MIRZIYOYEV Toshkent sh., 2025-yil 28-aprel, PF-73-son
4. Botirova, S. (2023). FORMS OF SPEECH COMMUNICATION. In GLOBAL SCIENCE (pp. 114-116).

**FUQAROLARNING AXBOROT OLISH VA TARQATISH ERKINLIGI
BORASIDAGI HUQUQLARINI YANADA MUSTAHKAMLASH**

Nosirova Dilbar Adhamjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika yo‘nalishi, 1-kurs Ped-Au-25-guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453934>

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqarolarning axborot olish va uni erkin tarqatish huquqlarini ta’minlashning huquqiy asoslari hamda amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Axborot erkinligi demokratik jamiyatning ajralmas elementi sifatida ko‘rib chiqilib, uning shaffoflik, ochiqlik va hisobdorlikni ta’minlashdagi o‘rni yoritiladi. Shu bilan birga, mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida axborotga bo‘lgan ochiqlik darajasini oshirish, davlat organlari faoliyatining ochiqqligini ta’minlash hamda fuqarolarning axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirish masalalari muhokama qilinadi. Maqolada mavjud muammolar, jumladan, axborotga kirishdagi byurokratik to‘siqlar, axborot sifati va ishonchliligi bilan bog‘liq masalalar tanqidiy tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu yo‘nalishda xalqaro tajriba asosida samarali taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari fuqarolarning axborot olish va tarqatish huquqlarini yanada mustahkamlash orqali fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: axborot erkinligi, fuqarolik jamiyati, ochiqlik, shaffoflik, axborotga kirish huquqi, davlat organlari ochiqqligi, axborot siyosati, demokratik institutlar, huquqiy mexanizmlar, raqamli axborot tizimlari

Annotation: This article analyzes the legal foundations and practical mechanisms for ensuring citizens' rights to access and freely disseminate information. Freedom of information is considered an integral element of a democratic society, and its role in ensuring transparency, openness, and accountability is highlighted. At the same time, within the framework of ongoing reforms in the country, issues such as increasing the level of openness to information, ensuring the transparency of public authorities, and meeting citizens' information needs are discussed. The article also critically examines existing problems, including bureaucratic barriers to accessing information, as well as issues related to the quality and reliability of information. Furthermore, effective proposals and recommendations are developed based on international experience in this field. The results of the research contribute to strengthening citizens' rights to access and disseminate information, thereby supporting the development of civil society.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: Freedom of information, civil society, openness, transparency, right of access to information, openness of state bodies, information policy, democratic institutions, legal mechanisms, digital information systems.

Аннотация: В данной статье анализируются правовые основы и практические механизмы обеспечения прав граждан на получение и свободное распространение информации. Свобода информации рассматривается как неотъемлемый элемент демократического общества, освещается её роль в обеспечении прозрачности, открытости и подотчётности. Вместе с тем обсуждаются вопросы повышения уровня открытости информации в стране в рамках проводимых реформ, обеспечения прозрачности деятельности государственных органов, а также удовлетворения потребностей граждан в информации. В статье проводится критический анализ существующих проблем, в частности бюрократических препятствий при доступе к информации, а также вопросов, связанных с качеством и достоверностью информации. Кроме того, на основе международного опыта разрабатываются эффективные предложения и рекомендации в данном направлении. Результаты исследования направлены на дальнейшее укрепление прав граждан на получение и распространение информации и способствуют развитию гражданского общества.

Ключевые слова: свобода информации, гражданское общество, открытость, прозрачность, право на доступ к информации, открытость государственных органов, информационная политика, демократические институты, правовые механизмы, цифровые информационные системы.

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida fuqarolarning axborot olish va uni erkin tarqatish huquqi demokratik institutlarning barqaror faoliyat yuritishini ta’minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Axborotga erkin kirish imkoniyati fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshiradi, davlat boshqaruvida ochiqlik va hisobdorlikni kuchaytiradi hamda jamiyatda ishonch muhitini shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, axborot erkinligi nafaqat individual huquq, balki jamiyat rivojlanishining muhim sharti sifatida qaraladi. A.X. Saidov ta’kidlaganidek, inson huquqlarining samarali ta’minlanishi ko’p jihatdan fuqarolarning axborotga bo’lgan erkin kirish imkoniyatlari bilan belgilanadi [1].

Mamlakatimizda so’nggi yillarda axborot ochiqligini ta’minlash, davlat organlari faoliyatining shaffofligini oshirish hamda fuqarolarning axborotga bo’lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, raqamli infratuzilmaning

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

rivojlanishi axborot almashinuvi tezligini oshirib, fuqarolarning turli manbalardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. S.S. G‘ulomovning fikricha, axborotlashgan jamiyat sharoitida raqamli texnologiyalar axborotdan foydalanish samaradorligini oshirish orqali fuqarolarning huquqiy imkoniyatlarini kengaytiradi [2].

Biroq, ushbu yo‘nalishda erishilgan natijalarga qaramasdan, axborot olish va uni tarqatish erkinligini to‘liq ta‘minlashda ayrim tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, ayrim hollarda axborotga kirishdagi ma‘muriy cheklovlar, axborotning to‘liqligi va ishonchliligi bilan bog‘liq kamchiliklar ushbu huquqning amaliy ro‘yobga chiqishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. B.B. Yo‘ldoshevning qayd etishicha, davlat boshqaruvida ochiqlik darajasi bevosita axborot siyosatining samaradorligi va institutlarning hisobdorlik mexanizmlariga bog‘liqdir [3].

Shu bois, mazkur maqolada fuqarolarning axborot olish va uni erkin tarqatish huquqlarini yanada mustahkamlash masalalari tizimli tahlil qilinib, mavjud muammolarni bartaraf etish hamda ushbu sohada samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuvlar ishlab chiqish maqsad etib belgilangan.

Asosiy qism. Fuqarolarning axborot olish va uni erkin tarqatish huquqi zamonaviy huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu huquqning amalda ta‘minlanishi davlat organlari faoliyatining ochiqligi, axborot siyosatining samaradorligi hamda fuqarolarning huquqiy ong va madaniyati darajasiga bevosita bog‘liqdir. Shu jihatdan, axborot erkinligi masalasi faqat normativ-huquqiy bazani shakllantirish bilan cheklanib qolmay, balki uni real hayotda samarali qo‘llash mexanizmlarini yaratishni ham talab etadi.

Avvalo, axborotga kirish huquqining huquqiy asoslarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida ushbu yo‘nalishda qator qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo‘lib, ular fuqarolarning axborot olish erkinligini kafolatlashga xizmat qilmoqda. A.X. Saidovning ta‘kidlashicha, inson huquqlarini ta‘minlashda huquqiy kafolatlarning mavjudligi yetarli emas, balki ularning samarali ishlashi muhim hisoblanadi [1]. Demak, qonunchilik bazasini takomillashtirish bilan bir qatorda, uning ijrosini ta‘minlash mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Shu bilan birga, axborot erkinligini ta‘minlashda davlat organlari faoliyatining ochiqligi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Davlat organlari tomonidan axborotning o‘z vaqtida va to‘liq taqdim etilishi fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. B.B. Yo‘ldoshevning fikricha, davlat boshqaruvida ochiqlik darajasi oshgan sari jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va fuqarolarning faolligi ham ortadi [3]. Shu sababli, davlat organlari faoliyatida

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ochiqlik tamoyillarini keng joriy etish, axborot berish jarayonlarini soddalashtirish va raqamlashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ushbu huquqni ta’minlashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli platformalar, elektron hukumat tizimlari va onlayn axborot resurslari fuqarolarga tezkor va qulay axborot olish imkonini bermoqda. S.S. G‘ulomov ta’kidlaganidek, raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot resurslaridan samarali foydalanish fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish bilan birga, davlat boshqaruvida samaradorlikni ham ta’minlaydi [2]. Shu nuqtai nazardan, elektron hukumat tizimlarini yanada rivojlantirish va ularning funksional imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Biroq, axborot erkinligini ta’minlash jarayonida qator muammolar ham mavjud. Xususan, ayrim hollarda davlat organlari tomonidan axborotning to’liq yoki o’z vaqtida taqdim etilmasligi, byurokratik to’siqlarning mavjudligi fuqarolarning axborotga bo’lgan huquqlarini cheklab qo’yimoqda. Shuningdek, axborot sifati va ishonchliligi masalasi ham dolzarb bo’lib qolmoqda. N. Jo’rayevning fikricha, axborot makonida sifat va ishonchlilikni ta’minlash fuqarolarning to’g’ri qaror qabul qilishida muhim ahamiyatga ega [4]. Shu bois, axborot resurslarini nazorat qilish, ularning sifatini oshirish va yolg‘on axborotlarning oldini olish bo’yicha samarali mexanizmlarni ishlab chiqish talab etiladi.

Bundan tashqari, fuqarolarning axborotdan foydalanish madaniyatini oshirish ham muhim masalalardan biridir. Axborot erkinligi mavjud bo’lgan sharoitda fuqarolarning ushbu huquqdan oqilona foydalanishi, axborotni tahlil qilish va undan to’g’ri xulosa chiqarish ko’nikmalariga ega bo’lishi zarur. E. Xolbekovning ta’kidlashicha, zamonaviy jamiyatda axborot madaniyati darajasi fuqarolarning huquqiy faolligini belgilovchi asosiy omillardan biridir [5]. Shu sababli, aholining axborot savodxonligini oshirish, ayniqsa yoshlar o’rtasida media savodxonlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, fuqarolarning axborot olish va uni erkin tarqatish huquqlarini yanada mustahkamlash uchun kompleks yondashuv zarur. Bu borada huquqiy bazani takomillashtirish, davlat organlari faoliyatining ochiqligini oshirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda fuqarolarning axborot madaniyatini rivojlantirish o’zaro uyg’un holda amalga oshirilishi lozim. Faqat shundagina axborot erkinligi jamiyat taraqqiyotining real omiliga aylanishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, fuqarolarning axborot olish va uni erkin tarqatish huquqlarini mustahkamlash zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas sharti hisoblanadi va bu jarayon faqat normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish bilan cheklanib qolmasdan, ularning amaliy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ijrosini ta’minlash orqali real natija beradi. Amalga oshirilgan tahlillar shuni ko’rsatadiki, axborot erkinligi darajasi davlat boshqaruvidagi ochiqlik, raqamli infratuzilma rivoji va fuqarolarning axborot madaniyati bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ushbu omillarning birortasi yetarli darajada shakllanmagan taqdirda tizimda uzilishlar yuzaga keladi. Shu bois, birinchi navbatda davlat organlari faoliyatida ochiqlikni ta’minlash mexanizmlarini kuchaytirish, ya’ni axborot taqdim etish jarayonlarini aniq muddatlar va javobgarlik asosida tartibga solish zarur. Ikkinchidan, elektron hukumat tizimlarini yanada rivojlantirish, barcha davlat xizmatlarini maksimal darajada raqamlashtirish va yagona integratsiyalashgan platformalar orqali fuqarolarga qulay va tezkor axborot olish imkonini yaratish lozim. Uchinchidan, axborot sifati va ishonchliligini ta’minlash maqsadida rasmiy manbalarning ustuvorligini oshirish, noto’g’ri axborotlarga qarshi tezkor javob mexanizmlarini joriy etish va axborot monitoring tizimini kuchaytirish talab etiladi. To’rtinchidan, fuqarolarning media va axborot savodxonligini oshirishga qaratilgan tizimli ta’lim dasturlarini joriy etish, ayniqsa yoshlar o’rtasida tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirish orqali axborotdan ongli foydalanish madaniyatini shakllantirish muhim hisoblanadi. Beshinchidan, davlat va jamiyat o’rtasida ochiq muloqot muhitini yaratish, jamoatchilik nazoratini kengaytirish va fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonlaridagi ishtirokini rag’batlantirish orqali axborot erkinligini amaliy darajada mustahkamlash mumkin. Umuman olganda, axborot olish va uni erkin tarqatish huquqlarini ta’minlashga kompleks yondashuv joriy etilmasa, mavjud islohotlar kutilgan natijani bermaydi, aksincha, tizimda formallik ustunlik qiladi, shu sababli ushbu sohada izchil, o’zaro bog‘liq va amaliy yo’naltirilgan choralarni amalga oshirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidov, A. X. (2019). Inson huquqlari nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Adolat nashriyoti.
2. G‘ulomov, S. S. (2020). Axborotlashgan jamiyat va raqamli iqtisodiyot. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
3. Yo‘ldoshev, B. B. (2018). Davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflik masalalari. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Jo‘rayev, N. (2021). Axborot xavfsizligi va axborot siyosati asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Xolbekov, E. (2019). Axborot madaniyati va media savodxonlik. Toshkent: Fan va texnologiya.

**JAHON HAMJAMIYATIDA MAMLAKATIMIZ IMIDJINI OSHIRISHGA
QARATILGAN AXBOROTLAR YETKAZISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH.**

Dusanboyeva Mohira Iminjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası kata o‘qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453944>

Annotatsiya: Mazkur maqolada jahon hamjamiyatida mamlakat imidjini shakllantirish va mustahkamlashda axborot siyosatining o‘rni hamda axborot yetkazish samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Global axborot makonida davlatning ijobiy qiyofasini yaratish nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikka ham bevosita ta’sir ko‘rsatishi asoslab beriladi. Maqolada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli platformalar va ommaviy kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish orqali milliy manfaatlarni ilgari surish mexanizmlari yoritiladi. Shu bilan birga, xalqaro auditoriyaga mo‘ljallangan axborotlarning mazmuni, ishonchliligi va tezkorligi masalalari tanqidiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mavjud muammolar, xususan, axborot strategiyasining yetarlicha tizimlashtirilmaganligi, kontent sifati va maqsadli auditoriyaga moslashuv darajasining pastligi kabi omillar ko‘rsatib o‘tiladi. Natijada, mamlakat imidjini oshirishga xizmat qiluvchi axborot siyosatini takomillashtirish yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: amamlakat imidji, axborot siyosati, xalqaro kommunikatsiya, global axborot makoni, raqamli diplomatiya, ommaviy axborot vositalari, milliy brending, strategik kommunikatsiya, axborot

Аннотация: В данной статье анализируется роль информационной политики в формировании и укреплении имиджа страны в мировом сообществе, а также рассматриваются вопросы повышения эффективности распространения информации. Обосновывается, что создание положительного образа государства в глобальном информационном пространстве оказывает непосредственное влияние не только на политическую, но и на экономическую и социальную стабильность. В статье раскрываются механизмы продвижения национальных интересов посредством эффективного использования современных информационно-коммуникационных технологий, цифровых платформ и средств массовой коммуникации. Вместе с тем проводится критический анализ содержания, достоверности и оперативности

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

информации, ориентированной на международную аудиторию. В ходе исследования выявляются существующие проблемы, в частности недостаточная систематизация информационной стратегии, низкое качество контента и слабая адаптация к целевой аудитории. В результате разработаны практические рекомендации по совершенствованию информационной политики, направленной на повышение имиджа страны.

Ключевые слова: имидж страны, информационная политика, международная коммуникация, глобальное информационное пространство, цифровая дипломатия, средства массовой информации, национальный брендинг, стратегическая коммуникация, информация.

Abstract: This article analyzes the role of information policy in shaping and strengthening a country's image in the global community, as well as issues related to improving the effectiveness of information dissemination. It substantiates that creating a positive image of the state in the global information space directly influences not only political, but also economic and social stability. The article highlights mechanisms for promoting national interests through the effective use of modern information and communication technologies, digital platforms, and mass communication tools. At the same time, it critically examines issues related to the content, reliability, and timeliness of information intended for international audiences. The study identifies existing problems, including the insufficient systematization of information strategies, low content quality, and inadequate adaptation to target audiences. As a result, practical recommendations are developed to improve information policy aimed at enhancing the country's image.

Keywords: country image, information policy, international communication, global information space, digital diplomacy, mass media, national branding, strategic communication, information.

Kirish. Globallashuv jarayonlari jadallashib borayotgan hozirgi davrda davlatlarning xalqaro maydondagi o’rni nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy salohiyat bilan, balki ularning axborot makonidagi faolligi va ijobiy imiji bilan ham belgilanmoqda. Jahon hamjamiyatida mamlakat imidjini shakllantirish va uni mustahkamlash ko’p jihatdan to’g’ri yo’lga qo’yilgan axborot siyosati hamda samarali kommunikatsiya strategiyalariga bog’liqdir. Shu nuqtai nazardan, xalqaro auditoriyaga yo’naltirilgan axborotlarni tizimli, tezkor va ishonchli tarzda yetkazish zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida namoyon bo’lmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, mamlakat imiji – bu tashqi dunyo ongida shakllanadigan murakkab tasavvur bo’lib, u davlatning siyosiy barqarorligi, iqtisodiy rivoji va madaniy salohiyati

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

haqidagi axborotlar asosida vujudga keladi [1]. Shu bois, axborot yetkazish jarayonida mazmun, shakl va auditoriyaga moslik muhim ahamiyat kasb etadi. A.X. Saidov ta’kidlaganidek, xalqaro maydonda davlat nufuzini oshirishda ochiqlik va ishonchlilik tamoyillariga asoslangan axborot siyosati hal qiluvchi rol o’ynaydi [1].

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi mamlakat imijini shakllantirishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va global media resurslari orqali qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga chiqish imkoni mavjud. S.S. G’ulomovning fikricha, raqamli texnologiyalar axborot oqimining tezligini oshirib, davlatlar o’rtasidagi raqobatda muhim ustunlik yaratadi [2]. Bu esa axborot yetkazish samaradorligini oshirishni strategik darajaga olib chiqadi.

Shu bilan birga, xalqaro axborot maydonida raqobat kuchayib borayotgan sharoitda noto’g’ri yoki yetarlicha asoslanmagan axborotlar mamlakat imijiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. B.B. Yo’ldoshevning ta’kidlashicha, axborot siyosatining izchil va tizimli olib borilmasligi davlatning tashqi qiyofasiga salbiy ta’sir ko’rsatadi [3]. Shu sababli, mamlakat imidjini oshirishga qaratilgan axborotlarni yetkazish samaradorligini oshirish masalasi ilmiy va amaliy jihatdan chuqur tahlil etishni talab etadi.

Asosiy qism. Jahon hamjamiyatida mamlakat imidjini shakllantirish va uni mustahkamlashda axborot siyosati va kommunikatsiya strategiyalari markaziy ahamiyat kasb etadi. Davlat imiji nafaqat tashqi siyosiy aloqalar, balki investitsiya jalb qilish, turizm rivoji va xalqaro nufuzni oshirish bilan ham bevosita bog’liqdir. Shu nuqtai nazardan, mamlakat imijini samarali yaratish va yetkazish uchun axborot oqimlarini tizimli ravishda boshqarish zarur. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, xalqaro auditoriyaga yo’naltirilgan axborotlar sifat, tezlik va ishonchlilik mezonlariga mos kelganda, mamlakat nufuzini sezilarli darajada oshiradi [1].

Davlat imijini shakllantirishning muhim komponenti – bu strategik kommunikatsiya. A.X. Saidovning fikricha, strategik kommunikatsiya jarayonida axborotlarni to’g’ri tanlash, ularni mos kanallar orqali yetkazish va auditoriyaning ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir [1]. Shu bilan birga, kommunikatsiya strategiyasining samaradorligi ko’plab omillarga bog’liq bo’lib, jumladan, axborot texnologiyalari, media vositalari va mamlakatning global maydondagi mavqei hisobga olinadi. G’ulomov S.S. ta’kidlaganidek, raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlar axborotning tez va keng auditoriyaga yetkazilishida hal qiluvchi rol o’ynaydi [2]. Bu esa mamlakat imijini shakllantirishda samaradorlikni oshirishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Axborot samaradorligini oshirishda mazmuniy jihat ham muhim ahamiyatga ega. Jahon auditoriyasiga yo’naltirilgan axborotlar aniq, tushunarli va ishonchli bo’lishi lozim. B.B.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yo’ldoshevning fikricha, axborot siyosati tizimli va izchil bo’lmasa, davlatning xalqaro maydondagi qiyofasi sustlashadi va uning nufuziga zarar yetadi [3]. Shu sababli axborot kontenti tayyorlanayotganda uning auditoriya ehtiyojlariga mosligi, milliy qadriyatlarni aks ettirishi va madaniy kontekstni hisobga olishi shart. Axborotni noto’g’ri yoki yetarlicha asoslanmagan tarzda tarqatish salbiy effekt keltirib chiqaradi va mamlakat imijini pasayishiga olib keladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez rivojlanishi jahon hamjamiyatida mamlakat imidjini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Jo’rayev (2021) ta’kidlaganidek, zamonaviy texnologiyalar, jumladan raqamli platformalar va elektron media resurslari orqali axborot tezkor yetkaziladi va auditoriya bilan interaktiv aloqani o’rnatish imkonini beradi [4]. Shu bilan birga, davlat organlari va diplomatik vakolatxonalar axborot samaradorligini oshirishda yagona platformalardan foydalanish va kontentni integratsiyalashgan tizimda taqdim etish orqali jahon auditoriyasida ijobiy imij yaratishi mumkin.

Axborot samaradorligini oshirishning yana bir jihati – bu media savodxonlik va axborot madaniyati. Xolbekov (2019) fikricha, fuqarolar va davlat xodimlarining axborot madaniyati yuqori bo’lsa, mamlakatning ijobiy imijini yaratish va targ’ib qilish jarayoni samarali kechadi [5]. Shu nuqtai nazardan, axborot siyosatini shakllantirishda nafaqat rasmiy davlat kanallarini, balki ommaviy axborot vositalari va raqamli resurslarni ham birlashtirish, shuningdek, targ’ibot kontentini tayyorlayotganda auditoriyaning qiziqishi va madaniy xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Shuningdek, axborot siyosatini amalga oshirish jarayonida monitoring va tahlil mexanizmlarini joriy etish dolzarbdir. Axborot oqimining samaradorligini baholash, noto’g’ri axborotlarning oldini olish va jahon auditoriyasidagi reaksiyalarni o’rganish orqali kommunikatsiya strategiyasi doimiy ravishda takomillashtiriladi. Saidov (2020) bu jarayonda analitik vositalar va statistika asosida qarorlar qabul qilishni muhim deb hisoblaydi [1]. Shu bilan birga, mamlakatning jahon maydonidagi ijobiy imijini mustahkamlash uchun axborot siyosati va kommunikatsiya strategiyasi hamkorlik va integratsiya tamoyillari asosida olib borilishi lozim.

Yuqoridagilarni umumlashtirganda, mamlakat imidjini oshirishga qaratilgan axborot yetkazish samaradorligini oshirish nafaqat rasmiy axborot kanallari orqali, balki zamonaviy texnologiyalar, media resurslar, interaktiv platformalar va fuqarolarning axborot madaniyati uyg’unligida amalga oshirilganda o’z samarasini beradi. Axborot siyosatini tizimli, izchil va samarali olib borish jahon auditoriyasida davlatning ijobiy qiyofasini shakllantirish, xalqaro nufuzini oshirish hamda milliy manfaatlarni ilgari surishning eng muhim vositasidir. Kompleks yondashuv orqali nafaqat mamlakatning tashqi maydondagi imiji mustahkamlanadi, balki ichki

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

siyosiy barqarorlik va ijtimoiy ishonch ham ortadi, bu esa uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining asosiy elementi hisoblanadi [3].

Xulosa. Jahon hamjamiyatida mamlakat imidjini oshirish va uni mustahkamlash borasida olib borilgan tahlillar shuni ko’rsatadiki, samarali axborot siyosati va strategik kommunikatsiya nafaqat tashqi siyosiy maydonda, balki ichki barqarorlik, investitsiya jalb qilish va turizm sohalarida ham muhim rol o’ynaydi. Shu nuqtai nazardan, axborot yetkazish jarayonida mazmuniy jihat, tezkorlik va ishonchlilik ustuvor ahamiyat kasb etadi. Davlat organlari tomonidan axborotlarni tizimli va izchil yetkazish, ularni yagona platformalar orqali integratsiyalashgan holda taqdim etish jahon auditoriyasida ijobiy qiyofani shakllantirishga yordam beradi. Raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish orqali axborot oqimlarini keng auditoriyaga yetkazish, interaktiv aloqalarni yo’lga qo’yish va auditoriyaning ehtiyojlarini hisobga olish axborot samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, axborot kontentini tayyorlashda milliy qadriyatlarni aks ettirish, auditoriyaning madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Axborot siyosati doimiy monitoring va tahlil mexanizmlari orqali yangilanib, noto’g’ri yoki yetarlicha asoslanmagan axborotlarning oldi olinishi lozim. Shu tarzda davlat va jamiyat o’rtasida ochiq muloqot muhitini yaratish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va fuqarolarni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etish orqali mamlakatning jahon maydonidagi nufuzini mustahkamlash mumkin. Amaliy jihatdan, ushbu jarayonda axborot resurslarini tizimli boshqarish, rasmiy va raqamli platformalarni uyg’unlashtirish, media savodxonlikni oshirish va interaktiv kommunikatsiya mexanizmlarini rivojlantirish asosiy yo’nalish sifatida belgilanishi lozim. Shu bilan birga, mamlakatning xalqaro imijini oshirishga qaratilgan axborot siyosati izchil va kompleks yondashuv orqali amalga oshirilsa, nafaqat tashqi maydonda, balki ichki siyosiy barqarorlik va ijtimoiy ishonchni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Natijada, mamlakatning global maydondagi ijobiy qiyofasi kuchayadi, milliy manfaatlar samarali ilgari suriladi va uzoq muddatli rivojlanish strategiyasi uchun mustahkam asos yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidov, A.X. (2020). Davlat imiji va xalqaro kommunikatsiya strategiyalari. Toshkent: Fan.
2. G’ulomov, S.S. (2019). Raqamli texnologiyalar va davlat kommunikatsiyasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Yo’ldoshev, B.B. (2021). Axborot siyosati va davlat nufuzi. Toshkent: O’zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

4. Jo‘rayev, D.M. (2021). Raqamli platformalar va xalqaro kommunikatsiya. Toshkent: Axborot va kommunikatsiya nashriyoti.
5. Xolbekov, A.Q. (2019). Axborot madaniyati va davlat imiji. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

**MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMINI YANGI BOSQICHGA OLIB CHIQISHGA
DOIR CHORA- TADBIRLAR**

Umaraliyeva Oyimxon Otajon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti maxsus pedagogika logopediya MPL-AU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: oyimxonumaraliyeva@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi

B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453959>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimining hozirgi holati va uni sifat jihatidan yangi bosqichga ko’tarishning ustuvor yo’nalishlari tadqiq etiladi. Maqolaning asosiy maqsadi - ta’lim mazmunini xalqaro tajribalar asosida takomillashtirish va tarbiyalanuvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning samaradorligi, maktabgacha ta’limga bo’lgan qamrovni oshirish, maktabgacha ta’lim muassalarini bolalar uchun qiziqarli va o’yin tarzida o’qitish haqida bayon qiladi.

Kalit so’zlar: modernizatsiya, maktabgacha ta’lim, kompetensiya, STEAM, metodologiya, sifat monitoringi, intellektual rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается текущее состояние системы дошкольного образования и приоритетные направления ее качественного совершенствования до нового уровня. Главная цель статьи – улучшение содержания образования на основе международного опыта и повышение эффективности развития компетенций учащихся, расширение охвата дошкольного образования и создание в дошкольных учреждениях интересной и игровой атмосферы для детей.

Ключевые слова: модернизация, дошкольное образование, компетенции, STEAM, методология, контроль качества, интеллектуальное развитие.

Abstract: This article examines the current state of the preschool education system and the priority areas for its qualitative improvement to a new level. The main goal of the article is to improve the content of education based on international experience and the effectiveness of developing the competencies of students, increase the coverage of preschool education, and make preschool educational institutions interesting and playful for children.

Keywords: modernization, preschool education, competence, STEAM, methodology, quality monitoring, intellectual development.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Inson kapitalini rivojlantirish va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirish bevosita maktabgacha ta’lim tizimidagi islohotlar bilan bog‘liq. Bugungi kunda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim nafaqat bolalarni bog‘chalarga qamrab olish, balki ularga berilayotgan ta’lim mazmunini xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarish bosqichiga qadam qo‘ydi. Sifatni yangi bosqichga olib chiqish - bu shunchaki moddiy bazani yangilash emas, balki ta’lim paradigmasini o‘zgartirishdir. Ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish bir nechta ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

1. Ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish

Eski, faqat yodlashga asoslangan metodikalardan voz kechib, bolada tanqidiy fikrlash, kreativlik va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish lozim. Buning uchun “Ilk qadam” davlat dasturini xalqaro STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi bilan boyitish zarur. Bu bolalarning tabiat hodisalarini kuzatishi, tajribalar o‘tkazishi va mantiqiy xulosalar chiqarishiga xizmat qiladi.[1]

2. Pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish

Yangi bosqichdagi ta’limning markazida zamonaviy pedagog turadi. Bugungi tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning qiziqishlarini uyg‘otuvchi fasilitator bo‘lishi kerak. Bu esa tarbiyachilardan psixologiya, defektologiya va zamonaviy AKT vositalari bilan ishlash mahoratini talab etadi. Raqamli ta’lim muhitini yaratish.

3. Zamonaviy bolalar “raqamli avlod” vakillaridir. Ularga ta’lim berishda multimedia resurslari, interaktiv o‘yinlar va virtual laboratoriyalardan foydalanish dars samaradorligini 2-3 barobarga oshiradi. Raqamlashtirish, shuningdek, bolaning rivojlanish dinamikasini onlayn monitoring qilish imkonini ham beradi.

4. Oila va MTT hamkorligining yangi modeli

Ta’lim sifati faqat bog‘cha ichida emas, balki oila bilan uzviy bog‘liqlikda ta’minlanadi. Ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb qilish, ularning pedagogik madaniyatini oshirish orqali bolaning individual rivojlanish traektoriyasini chizish mumkin. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sifatini baholashda faqat statistik ko‘rsatkichlarga (bolalar soni, binolar soni) emas, balki sifat ko‘rsatkichlariga (bolaning nutqiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi, mantiqiy fikrlashi) e’tibor qaratish lozim. Yangi bosqichda ta’lim sifatini nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimi joriy etilishi sub’ektivlikni kamaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o‘zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog‘lom genofondini tayyorlash, avvalo,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

maktabgacha ta’lim tizimidan boshlanadi”.[2] Ushbu ishlardan ko‘zda tutilgan asosiy maqsadga erishishning eng zarur shartlaridan biri esa pedagog kadrlarning yuqori kasbiy tayyorgarlikka ega bo‘lishlarini ta’minlash va maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini modernizatsiya qilish bilan bog‘liqdir. Shu o‘rinda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, sohani tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish, umumbashariy muammolarga milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda yechim topish, maktabgacha ta’lim sohasidagi istiqbolli maqsadlarga intellektual salohiyatni safarbar qilish orqali erishish imkonini berdi. Respublikamizda bugungi kunda maktabgacha ta’lim sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish, bu sohaning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, malakali pedagog va tarbiyachilar bilan ta’minlash, ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari, metod hamda texnologiyalarni tatbiq etish, bu sohada o‘quv va o‘quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini yaratish orqali bolalarni har tomonlama intellektual rivojlantirish muhim kasb etadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonining 1-ilovasida “bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash” kabi muhim vazifalar belgilangan.[3] Ushbu vazifani takomillashtirish ijrosi bo‘yicha maktabgacha ta’limda bolalarni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash, uning ilmiy-metodik ta’minotini yaratish masalalari maqsad qilib olindi. Maktabgacha ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish kompleks yondashuvni talab etadi. Sifatli ta’lim - bu har bir bolaning o‘z iqtidorini namoyon qila olishi uchun yaratilgan sharoitdir. Kadrlar tayyorlashni tubdan isloh qilish, innovatsion dasturlarni tatbiq etish va xalqaro tajribalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish orqali biz kelajak uchun mustahkam poydevor yarata olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat dastur (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – Toshkent: Grosheva.I.V, Mirziyoyeva.Sh.Sh, Yevstafyeva.L.G, Mahmudova.D.T
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – B. 412.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni. – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.

MARKAZIY OSIYODA AXBOROT MADANIYATINING O'RNI.

Qavunbayeva Zilola Farhodjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Logopediya ta'lim yo'nalishi, 1-bosqich talabasi

Email: qavunbayevazilola@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod Abduvohobovich

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453973>

Annotatsiya: Markaziy Osiyo mamlakatlarida axborot madaniyatining rivojlanish tendensiyalari, muammolari va istiqbollari tahsil qilinadi. Tadqiqotda axborot madaniyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri, raqamli texnologiyalarning jamiyatga integratsiyasi, axborot xavfsizligi masalalari va madaniy o'ziga xoslikni saqlab qolish muammolari yoritilgan. Metodologik jihatdan tizimli tahlil, qiyosiy tahlil va sotsiologik so'rov natijalaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyoda axborot madaniyatining shakllanishi mintaqaviy xususiyatlar, an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tayanch so'zlar: axborot madaniyati, Markaziy Osiyo, raqamli transformatsiya, axborot xavfsizligi, madaniyati.

Аннотация: В данной статье исследуются тенденции развития, проблемы и перспективы информационной культуры в странах Центральной Азии. В исследовании рассматривается влияние информационной культуры на социально-экономическое развитие, интеграция цифровых технологий в общество, вопросы информационной безопасности и проблемы сохранения культурной идентичности. Методологически использованы системный анализ, сравнительный анализ и результаты социологических опросов. Результаты показывают, что формирование информационной культуры в Центральной Азии проявляется как процесс взаимодействия региональных особенностей, традиционных ценностей и современных технологий.

Ключевые слова: информационная культура, Центральная Азия, цифровая трансформация, информационная безопасность, культурная идентичность.

Annotation: This article examines the development trends, problems and prospects of information culture in Central Asian countries. The study highlights the impact of information culture on socio-economic development, the integration of digital technologies into society,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

information security issues and problems of preserving cultural identity. Methodologically, systematic analysis, comparative analysis and results of sociological surveys were used. The results show that the formation of information culture in Central Asia is manifested as a process of interaction between regional characteristics, traditional values and modern technologies.

Key words: *information culture, Central Asia, digital transformation, information security, cultural identity.*

KIRISH. Zamonaviy jamiyatda axborot madaniyati inson faoliyatining barcha sohalariga kirib borayotgan fundamental tushunchaga aylanmoqda. Markaziy Osiyo mintaqasi o'zining boy tarixiy me'rosi, an'anaviy qadriyatlar tizimi va zamonaviy global tendensiyalar bilan uyg'unlashuv jarayonida bo'lganligi sababli, axborot madaniyatining shakllanishi bu mintaqada o'ziga xos xususiyatlarga ega. Axborot madaniyati nafaqat texnologik jihatdan, balki ijtimoiy, madaniy, psixologik va ma'naviy omillarning majmuasi sifatida qaralishi lozim. Markaziy Osiyo mamlakatlari mustaqillikka erishgach, ular axborot jamiyatiga o'tish jarayonida bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda: texnologik infratuzilmaning yetishmasligi, axborot savodxonligining past darajasi, an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyatlar, shuningdek axborot xavfsizligi muammolari. Shu sababli, ushbu tadqiqotning dolzarbligi mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida axborot madaniyatining o'rne va ahamiyatini aniqlash zaruratidan kelib chiqadi.

Bugungi kunda media savodxonlik Buyuk Britaniya va Avstraliyada gumanitar fanlar majmuasida alohida fan sifatida o'tilsa, Finlandiyada 1970-yildan o'rta maktablarning, 1977-yildan esa oliy o'quv yurtlarining o'quv dasturlariga kiritilgan edi. 1990-yilda esa mamlakatda media savodxonlik, media ta'lim tushunchasi bilan almashtirildi. Shvetsiyada u 1980-yildan boshlab ta'lim muassasalarida alohida fan sifatida o'qitila boshlangan [1].

Tadqiqotda kompleks metodologik yondashuv qo'llaniladi. Birinchidan, tizimli tahlil usuli yordamida axborot madaniyatining tarkibiy qismlari, ularning o'zaro bog'liqligi va mintaqaviy kontekstdagi namoyon bo'lish shakllari o'rganildi. Ikkinchidan, qiyosiy tahlil usuli Markaziy Osiyo mamlakatlari (O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston) o'rtasidagi axborot madaniyatining rivojlanish darajasi va xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi. Uchinchidan, 2022-2023 yillarda amalga oshirilgan sotsiologik so'rov natijalaridan foydalanildi, bunda mintaqaning turli hududlaridan 1500 respondent ishtirok etdi. So'rov anketasi axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi, raqamli savodxonlik ko'nikmalari, axborot manbalariga ishonch, madaniy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar o'rtasidagi munosabatlar kabi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ko'rsatkichlarni o'lchashga qaratilgan edi. Kvantitativ va kvalitatif tahlil usullari kombinatsiyasi ma'lumotlarning ishonchliligi va haqqoniyligini ta'minladi.

Yangi asrda raqamli texnologiyaga asoslangan, elektron biznes va elektron tijoratni nazarda tutuvchi raqamli iqtisodiyotning shakllanishi tendensiyaviy tus oldi. Jahonning yetakchi mamlakatlarida raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 4-5 foizini ta'minlamoqda, jahondagi savdo aloqalarining 15 foizdan ko'prog'i uning hissasiga to'g'ri kelmoqda [2].

Tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo mamlakatlarida axborot madaniyatining rivojlanishida sezilarli farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Qozog'iston va O'zbekiston mintaqada raqamlashtirish va axborot madaniyatini rivojlantirish bo'yicha yetakchilik qilmoqda. Qozog'iston aholisining 78% internetdan muntazam foydalanadi, bu ko'rsatkich O'zbekistonda 71%, Qirg'izistonda 65%, Tojikistonda 52%, Turkmanistonda esa 38% ni tashkil etadi. Axborot savodxonligi darajasi mintaq bo'yicha o'rtacha 43% ni tashkil etib, bu ko'rsatkich rivojlangan mamlakatlardagidan (70-85%) ancha past. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yosh avlod (18-35 yosh) axborot texnologiyalaridan faolroq foydalanadi va raqamli ko'nikmalarga ega, ammo axborotni tanlash va baholashda tanqidiy fikrlash darajasi past. Katta yoshdagi aholi (55 yosh va undan katta) an'anaviy axborot manbalariga (matbuot, televideniye) ko'proq ishonch bildiradi. Muhim natijalardan biri shundaki, mintaq aholisining 62% mahalliy madaniy kontentning yetarli emasligidan norozilik bildirdi, ular chet tillaridagi kontentga bog'liq bo'lib qolish muammosini ta'kidladilar. Axborot xavfsizligi sohasida faqat 34% respondentlar shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning asosiy usullarini bilishini bildirdi.

Axborot ustida kerakli amallarni bajarish borasida tashkil qilingan jarayon axborot texnologiyasi deb ataladi. Axborot texnologiyasi asosiy texnik vositalari sifatida hisoblash tashkiliy texnikadan tashqari aloqa vositalari- telefon , teletayp, telefaks va boshqalar qo'llaniladi. Axborot texnologiyasi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo'lgan bo'lsada, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatning o'ziga xos xususiyati shundaki sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, hom ashyo materiallar va moddiy iste'mol buyimlariga sarflanadigan xarajatlardan ustunlik klimokda, ya'ni axborot texnologiyalar orasida yetakchi o'rinni egallamoqda [3].

Olingan natijalar asosida Markaziy Osiyoda axborot madaniyatining rivojlanishi bir qator omillar ta'sirida shakllanayotganini aytish mumkin. Birinchidan, tarixiy me'ros va an'anaviy qadriyatlar mintaqada axborot madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Jamiyatning kollektiv ruhi, katta yoshli kishilarga hurmat, an'anaviy oilaviy qadriyatlar raqamli muhitda o'z ifodasini topmoqda. Ikkinchidan, iqtisodiy omillar - infratuzilmaning rivojlanish darajasi,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

aholining daromad darajasi, davlatning raqamlashtirish dasturlari axborot madaniyatining tarqalish tezligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Uchinchidan, ta'lim tizimining holati axborot savodxonligi darajasini belgilaydigan asosiy omillardan biridir. Mintaqa mamlakatlarida raqamli ta'limga o'tish jarayoni hali bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. To'rtinchidan, qonunchilik bazasining rivojlanishi axborot huquqlari, ma'lumotlarni himoya qilish, intellektual mulk huquqlari kabi masalalarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega. Muhokama qilinadigan muhim jihat - bu global axborot oqimlari va mahalliy madaniy identifikatsiya o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurati. Markaziy Osiyo mamlakatlari g'arb va sharq madaniyatlari chorrahasida joylashganligi sababli, ular o'z madaniy o'ziga xosligini saqlab, bir vaqtning o'zida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish yo'llarini topishlari lozim. mamlakatlarida siyosiy va iqtisodiy erkinliklar bilan birga , axborot tarqatish usullarida ham o'zgarishlar yuz berdi. Ammo , bu jarayon hamda axborot erkinligi faqat ideal shaklda bo'lganini aytish mumkin, chunki bu hududdagi ko'plab mamlakatlarda, ayniqsa, siyosiy va ijtimoiy nazorat saqlanib qoldi.

XULOSA. Markaziy Osiyoda axborot madaniyatining rivojlanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u mintaqaning tarixiy, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlarini aks ettiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, axborot madaniyatining shakllanishida ijobiy tendensiyalar mavjud: raqamli texnologiyalarning jadal tarqalishi, yosh avlodning axborot resurslariga qizikishining oshishi, davlatlar darajasida raqamlashtirish dasturlarining amalga oshirilishi. Shu bilan birga, bir qator muammolar hal etilishini kutmoqda: axborot savodxonligining past darajasi, mahalliy kontentning yetishmasligi, an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar o'rtasidagi uzviylikning yo'qligi, axborot xavfsizligi sohasidagi kamchiliklar. Mintaqa mamlakatlari uchun samarali strategiya an'anaviy madaniy qadriyatlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini uyg'unlashtirishga asoslangan bo'lishi kerak. Ta'lim tizimini isloh qilish, mahalliy raqamli kontent yaratishni rag'batlantirish, axborot xavfsizligi sohasida qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish - bularning barchasi Markaziy Osiyoda axborot madaniyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi. Kelajakdagi tadqiqotlar mintaqada sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili va blokcheyn texnologiyalarining axborot madaniyatiga ta'sirini o'rganishga qaratilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Media va axborot savodxonlik shakllanishining pedagogik jihatlari. O'quv amaliy qo'llanma. 2017.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

2. Mirziyoyev SH.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent:"O'zbekiston" nashriyoti, 2021.
3. Texnologik ta'lim kafedrası media savodxonlik va axborot madaniyati. O'quv uslubiy majmua. Termiz 2023.
4. Ya. Mamatova, S. Sulaymanova O'zbekiston mediata'lim taraqqiyot yo'lida. O'quv qo'llanma. 2015.
5. O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim , fan va innovatsiyalar vazirligi. Media savodxonlik va axborot madaniyati. Toshkent 2024.

РОЛЬ КОЛЛЕКТИВНОГО СОГЛАШЕНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ РАБОТНИКОВ

Олимов Хасанбой Иброхим угли

Факультет между отраслевой изучения право направления государственного и
общественного управления 1 курса

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19453986>

Аннотация: В статье рассматривается коллективное соглашение как ключевой правовой акт в системе трудового права, регулирующий индивидуальные трудовые отношения и непосредственно связанные с ними общественные отношения. Анализируются правовая природа, содержание и функции коллективного соглашения, а также его место в механизме социального партнерства. Особое внимание уделяется вопросам установления условий труда, гарантий и компенсаций работникам, обеспечению баланса интересов сторон и предупреждению трудовых споров. Раскрывается роль коллективного соглашения в повышении эффективности регулирования трудовых отношений и укреплении социальной стабильности. В работе также затрагиваются современные тенденции развития коллективно-договорного регулирования и его значение в условиях изменяющейся социально-экономической среды.

Ключевые слова: Коллективное соглашение, социальные гарантии, трудовые отношения, регулирование труда, защита прав работников, социальное партнерство, работодатель и работник, условия труда, занятость населения, трудовое право, коллективные переговоры.

Abstract: The article examines the collective agreement as a key legal act in the labor law system that regulates individual labor relations and directly related social relations. The legal nature, content, and functions of the collective agreement, as well as its place in the mechanism of social partnership, are analyzed. Special attention is paid to establishing working conditions, guarantees, and compensations for employees, ensuring a balance of interests between the parties, and preventing labor disputes. The role of the collective agreement in increasing the effectiveness of labor relations regulation and strengthening social stability is revealed. The work also addresses the current trends in the development of collective-contractual regulation and its significance in the changing socio-economic environment.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: *Collective agreement, social guarantees, labor relations, labor regulation, protection of employees' rights, social partnership, employer and employee, working conditions, employment, labor law, collective bargaining.*

Annotatsiya: *Maqolada jamoa kelishuvi mehnat huquqi tizimida yakka tartibdagi mehnatga oid munosabatlarni va ular bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat sifatida ko‘rib chiqiladi. Jamoa kelishuvining huquqiy tabiati, mazmuni va vazifalari, ijtimoiy sheriklik mexanizmida tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Xodimlarga mehnat sharoitlari, kafolatlar va kompensatsiyalar belgilash, tomonlar manfaatlarini muvozanatini ta’minlash va mehnat nizolarining oldini olish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jamoa kelishuvining mehnat munosabatlarini tartibga solish samaradorligini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashdagi roli ochib berilgan. Shuningdek, ishda jamoaviy-shartnomaviy tartibga solishning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari va uning o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy muhit sharoitidagi ahamiyatiga to‘xtalib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Jamoa kelishuvi, ijtimoiy kafolatlar, mehnat munosabatlari, mehnatni tartibga solish, xodimlar huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy sheriklik, ish beruvchi va xodim, mehnat shartlari, aholi bandligi, mehnat huquqi, jamoaviy muzokaralar.*

Коллективное соглашение является одним из важнейших инструментов регулирования трудовых отношений и обеспечения социальных гарантий работников. В современных социально-экономических условиях его значение постоянно возрастает, поскольку именно через данный правовой механизм достигается баланс интересов работников и работодателей, обеспечивается защита трудовых прав и создаются условия для стабильного развития общества.

Прежде всего, коллективное соглашение представляет собой правовой акт, который регулирует не только индивидуальные трудовые отношения, но и широкий круг социально-экономических вопросов. Оно заключается между представителями работников (профсоюзами или иными уполномоченными органами) и работодателями либо их объединениями на различных уровнях — отраслевом, территориальном и республиканском. Благодаря этому коллективное соглашение охватывает значительное число работников и способствует формированию единых стандартов труда и социальных гарантий.

Одной из ключевых функций коллективного соглашения является установление дополнительных социальных гарантий, которые выходят за рамки законодательства. Хотя

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

государство закрепляет минимальные стандарты в сфере труда (например, минимальный размер оплаты труда, продолжительность рабочего времени, гарантии отпуска), коллективное соглашение позволяет расширить эти нормы. Это может выражаться в предоставлении дополнительных оплачиваемых отпусков, повышенных компенсаций, различных социальных выплат, улучшенных условий труда и других льгот. Таким образом, работники получают более высокий уровень социальной защищенности.

Важную роль коллективное соглашение играет в обеспечении справедливой оплаты труда. В нем могут закрепляться тарифные ставки, системы премирования, надбавки и другие элементы заработной платы. Это способствует прозрачности и предсказуемости в оплате труда, снижает вероятность конфликтов и повышает мотивацию работников. Кроме того, наличие четко прописанных условий оплаты труда защищает работников от произвольных решений со стороны работодателя.

Еще одним значимым аспектом является защита прав работников. Коллективное соглашение закрепляет механизмы предотвращения трудовых споров и разрешения конфликтных ситуаций. В нем могут предусматриваться процедуры консультаций, переговоров, а также порядок рассмотрения жалоб работников. Это позволяет оперативно реагировать на возникающие проблемы и предотвращать их перерастание в более серьезные трудовые конфликты.

Коллективное соглашение также способствует развитию социального партнерства. Социальное партнерство представляет собой систему взаимодействия между работниками, работодателями и государством, направленную на согласование их интересов. В процессе заключения коллективного соглашения стороны ведут переговоры, обсуждают условия труда, уровень заработной платы, социальные гарантии. Это формирует культуру диалога, взаимного уважения и сотрудничества. В результате снижается уровень социальной напряженности и укрепляется доверие между участниками трудовых отношений.

Нельзя не отметить роль коллективного соглашения в обеспечении стабильности трудовых отношений. Когда основные условия труда заранее согласованы и закреплены в документе, это снижает неопределенность как для работников, так и для работодателей. Работники уверены в наличии определенных гарантий, а работодатели получают стабильную и предсказуемую рабочую среду. Это особенно важно в условиях экономической нестабильности, когда возрастает риск сокращений, изменения условий труда и других негативных факторов.

Кроме того, коллективное соглашение выполняет важную социальную функцию, способствуя улучшению качества жизни работников. В нем могут предусматриваться меры социальной поддержки, такие как медицинское страхование, организация отдыха и оздоровления, помощь в обучении и повышении квалификации, поддержка молодых специалистов и семей с детьми. Все это положительно влияет на уровень благосостояния работников и их социальную защищенность.

Следует подчеркнуть, что эффективность коллективного соглашения во многом зависит от активности сторон. Если работники и их представители проявляют инициативу, участвуют в переговорах и отстаивают свои интересы, а работодатели готовы к конструктивному диалогу, то соглашение становится действительно действенным инструментом регулирования. В противном случае оно может носить формальный характер и не выполнять в полной мере свои функции.

В современных условиях глобализации и цифровизации экономики значение коллективных соглашений не уменьшается, а, напротив, возрастает. Появляются новые формы занятости, меняются условия труда, возникают новые риски для работников. В этой ситуации коллективные соглашения позволяют адаптировать трудовые отношения к новым реалиям, обеспечивая при этом необходимый уровень социальной защиты.

Таким образом, коллективное соглашение играет ключевую роль в обеспечении социальных гарантий работников. Оно регулирует трудовые отношения, устанавливает дополнительные льготы и компенсации, защищает права работников, способствует развитию социального партнерства и обеспечивает стабильность в сфере труда. Его значение трудно переоценить, поскольку именно через этот механизм достигается баланс интересов всех участников трудовых отношений и формируется справедливая и эффективная система труда.

Список литературы:

1. Конституция Республики Узбекистан. — Ташкент, 2023.
2. Трудовой кодекс Республики Узбекистан. — Ташкент, 2023.
3. Закон Республики Узбекистан «О социальном партнерстве». — Ташкент, 2014.
4. Абдурахманов К.Х. Трудовое право Республики Узбекистан. — Ташкент: Издательство, 2021

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В РЕЧИ ИНОЯЗЫЧНЫХ СТУДЕНТОВ: ОШИБКИ, ТРАНСФОРМАЦИИ И КРЕАТИВНОЕ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ

Ахмадалиева Дилафруз

преподаватель Наманганского государственного педагогического института

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454002>

***Аннотация:** В статье рассматриваются особенности функционирования фразеологических единиц в речи иноязычных студентов, изучающих русский язык. Анализируются типичные ошибки в употреблении фразеологизмов, их семантические и структурные трансформации, а также случаи креативного переосмысления устойчивых выражений. Материалом исследования послужили примеры устной и письменной речи студентов. Установлено, что отклонения от нормы не всегда свидетельствуют о недостаточной языковой компетенции, но могут отражать процессы интерференции, когнитивной адаптации и творческого освоения языка. Результаты исследования имеют значение для методики преподавания русского языка как иностранного.*

***Ключевые слова:** фразеология, русский язык как иностранный, интерференция, языковые ошибки, семантические трансформации, студенческая речь, креативность.*

IDIOMS IN THE SPEECH OF FOREIGN STUDENTS: ERRORS, TRANSFORMATIONS, AND CREATIVE REINTERPRETATION

Ahmadaliyeva Dilafruz

Teacher of Namangan State Pedagogical Institute

***Abstract:** The article examines the features of the functioning of phraseological units in the speech of foreign language students studying Russian. Typical errors in the use of phraseological units, their semantic and structural transformations, as well as cases of creative reinterpretation of stable expressions, are analyzed. Examples of students' oral and written speech served as research material. It has been established that deviations from the norm do not always indicate insufficient language competence, but can reflect the processes of interference, cognitive adaptation, and creative language acquisition. The research results are of great importance for the methodology of teaching Russian as a foreign language.*

***Key words:** phraseology, Russian as a foreign language, interference, language errors, semantic transformations, student speech, creativity.*

Введение

Фразеология представляет собой одну из наиболее сложных областей в процессе освоения русского языка как иностранного. Устойчивые выражения, обладая семантической цельностью, образностью и культурной обусловленностью, требуют от обучающихся не только знания лексического состава, но и понимания скрытых смыслов, ассоциативных связей и прагматических условий употребления.

В речи иноязычных студентов фразеологизмы нередко становятся источником ошибок, однако одновременно они выступают пространством активной языковой деятельности, в которой проявляются процессы интерференции, аналогии и творческого переосмысления. Современный подход к изучению языковых ошибок предполагает их рассмотрение не только как отклонений от нормы, но и как индикаторов формирования языковой системы обучающегося.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью анализа реального употребления фразеологизмов в речи студентов, что позволяет выявить особенности их языкового мышления и адаптации к русскоязычной среде.

Цель статьи — выявить основные типы ошибок и трансформаций фразеологических единиц в речи иноязычных студентов, а также проанализировать случаи их креативного использования.

Типология ошибок в употреблении фразеологизмов

Ниже представлено развёрнутое научное описание типологии ошибок в употреблении фразеологизмов с подробными пояснениями и иллюстративным материалом. Формулировки соответствуют уровню ****академической статьи**** и могут быть непосредственно включены в текст исследования.

Типология ошибок в употреблении фразеологизмов (развернутый научный анализ)

Фразеологические ошибки в речи иноязычных студентов представляют собой системное явление, обусловленное как межъязыковой интерференцией, так и особенностями когнитивной переработки языкового материала. Их анализ позволяет выявить механизмы усвоения устойчивых выражений и степень сформированности фразеологической компетенции. В рамках настоящего исследования выделяются три основных типа ошибок: семантические, лексико-структурные и контекстуальные.

1. Семантические ошибки

Семантические ошибки возникают в результате неполного или искажённого понимания значения фразеологической единицы. Они свидетельствуют о том, что студент

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

усваивает формальную оболочку выражения, но не овладевает его целостной семантикой, включая коннотативные и прагматические компоненты.

Подобные ошибки часто обусловлены буквальной интерпретацией компонентов фразеологизма, а также переносом значений аналогичных выражений из родного языка.

«Он всегда держит язык за зубами и много рассказывает о себе.»

Фразеологизм «держат язык за зубами» имеет значение «молчать, не разглашать информацию». В приведённом контексте наблюдается семантическое противоречие: вторая часть высказывания («много рассказывает») вступает в конфликт с первой. Это свидетельствует о формальном усвоении выражения без понимания его семантической целостности.

«Я был на седьмом небе, когда сдал экзамен нормально.»

Фразеологизм «быть на седьмом небе» обозначает состояние сильной радости, восторга. Употребление его в сочетании с нейтральной ситуацией («сдал экзамен нормально») приводит к несоответствию между степенью выраженной эмоции и описываемым событием. Ошибка носит характер семантической гиперболизации.

Семантические ошибки указывают на недостаточную сформированность концептуальной базы фразеологизма и требуют работы с контекстом и прагматикой употребления.

Лексико-структурные ошибки

Лексико-структурные ошибки связаны с нарушением устойчивой формы фразеологической единицы, что проявляется в замене, добавлении или опущении компонентов. Данный тип ошибок отражает стремление обучающегося к логической или структурной адаптации выражения.

«Он сделал из мухи верблюда.»

Нормативная форма — «делать из мухи слона». Замена компонента («слона» → «верблюда») свидетельствует о межъязыковой интерференции (в узбекском языке аналогичный образ связан с верблюдом). Несмотря на сохранение общей идеи преувеличения, происходит нарушение фразеологической нормы.

«Она всегда играет большое значение в нашей группе.»

Здесь наблюдается контаминация двух фразеологизмов: «играть роль» и «иметь значение». В результате возникает гибридная форма, не соответствующая норме. Подобные случаи демонстрируют попытку студента комбинировать известные языковые модели.

«Надо поставить все точки на «и».»

Пропуск предлога («над») и изменение структуры приводит к частичному нарушению нормы («над «и»»). Несмотря на это, выражение остаётся узнаваемым, что свидетельствует о частичной сформированности фразеологической компетенции.

Лексико-структурные ошибки отражают процесс активного конструирования языковых единиц и указывают на промежуточный этап усвоения фразеологизмов.

Контекстуальные ошибки

Контекстуальные ошибки связаны с неуместным употреблением фразеологизма в конкретной коммуникативной ситуации. В данном случае значение выражения может быть усвоено правильно, однако нарушается его стилистическая или прагматическая сочетаемость.

«Студент держал удар на экзамене по грамматике.»

Фразеологизм «держать удар» характерен для публицистического и разговорного дискурса и обозначает «стойко переносить трудности, критику». В учебной ситуации его использование выглядит стилистически сниженным и не вполне уместным. Предпочтительным было бы нейтральное выражение («справился с экзаменом»).

«Преподаватель поставил точку в объяснении правила.»

Фразеологизм «ставить точку» чаще используется в значении «завершить обсуждение или конфликт». В данном контексте его употребление не является ошибочным с точки зрения значения, однако стилистически не соответствует нейтральному учебному дискурсу.

«Он на экзамене был на коне.»

Фразеологизм «быть на коне» означает «находиться в выгодном положении, быть успешным». В учебном контексте его использование допустимо, однако имеет разговорно-экспрессивную окраску, что может восприниматься как стилистически неуместное.

Контекстуальные ошибки свидетельствуют о недостаточном владении стилистическими и прагматическими нормами употребления фразеологизмов.

Фразеологические трансформации в речи иноязычных студентов

Фразеологические трансформации в речи иноязычных студентов представляют собой закономерный результат взаимодействия усваиваемой языковой системы с уже сформированными когнитивными и языковыми структурами родного языка. В отличие от ошибок, трансформации не всегда свидетельствуют о нарушении нормы: во многих случаях они отражают процессы адаптации, аналогического моделирования и креативного освоения фразеологического фонда языка.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

С точки зрения современной лингвистики, трансформации могут рассматриваться как промежуточный этап формирования фразеологической компетенции, при котором устойчивое выражение подвергается изменению, но при этом сохраняет свою семантическую направленность или коммуникативную функцию.

В речи студентов можно выделить несколько основных типов фразеологических трансформаций.

1. Аналогическое моделирование

Аналогическое моделирование представляет собой процесс создания новых языковых единиц по образцу уже известных фразеологических моделей. Данный механизм основан на стремлении обучающегося систематизировать языковой материал и воспроизвести его по аналогии.

«Он всегда держит контроль над ситуацией.»

Фразеологизм «держать слово», «держать себя в руках» служит моделью для создания выражения «держать контроль». В русском языке нормативной является конструкция «держать под контролем». Студент переносит структурную схему глагола «держать + объект» на новое сочетание, что свидетельствует о формировании языкового шаблона.

«Она не может держать эмоции.»

Здесь наблюдается редукция и трансформация выражения «держать эмоции под контролем» или «держать себя в руках». Упрощённая модель сохраняет общий смысл, но нарушает нормативную структуру.

Подобные случаи демонстрируют, что студент не просто воспроизводит готовые единицы, а активно конструирует речь на основе усвоенных моделей. Это указывает на продуктивный характер усвоения языка.

2. Контаминация фразеологизмов

Контаминация представляет собой смешение двух или более фразеологических единиц, в результате чего возникает новая гибридная форма. Данный процесс обусловлен одновременной активацией нескольких близких по значению выражений.

«Это играет большое значение в нашей работе.»

Происходит смешение выражений «играть роль» и «иметь значение». В результате создаётся гибрид, сохраняющий общий смысл, но нарушающий норму.

«Он сделал из мухи проблему.»

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Контаминация выражений «делать из мухи слона» и «создавать проблему». Образная основа частично сохраняется, но структура искажена.

«Нужно выйти из этой ситуации сухим.»

Здесь смешиваются выражения «выйти сухим из воды» и «выйти из ситуации». Результат — частично редуцированная форма, сохраняющая общее значение «избежать последствий».

Контаминация свидетельствует о высокой активности языкового сознания: студент оперирует несколькими фразеологическими моделями одновременно, однако ещё не разграничивает их чётко.

3. Редукция (упрощение) фразеологической структуры

Редукция проявляется в сокращении компонентного состава фразеологизма при сохранении его основного значения. Это связано с тенденцией к экономии речевых усилий.

«Он всё перевернул.»

Редуцированная форма фразеологизма «перевернуть всё с ног на голову». Образная основа частично утрачивается, но общий смысл сохраняется.

«Давай поставим точки.»

Сокращение выражения «расставить все точки над «и»». В результате снижается образность и точность выражения.

«Мы на одной волне.»

Фразеологизм сохраняется, но в современном употреблении часто функционирует как клише, утратившее яркую метафоричность.

Редукция свидетельствует о переходе фразеологизма из разряда образных единиц в разряд речевых формул, что характерно для разговорной и молодежной речи.

4. Семантическая трансформация (переосмысление)

Семантическая трансформация предполагает изменение или расширение значения фразеологизма при сохранении его формы.

«Этот фильм перевернул моё мышление.»

Фразеологизм «перевернуть с ног на голову» переносится на сферу внутреннего опыта, что расширяет его значение.

«Он вышел на новый уровень в жизни.»

Выражение, пришедшее из медиадискурса, используется в обобщённом значении «добился прогресса», утрачивая конкретную сферу употребления.

«Я поставил на паузу свои планы.»

Метафора из технической сферы (воспроизведение медиа) переносится на абстрактную деятельность.

Семантические трансформации демонстрируют способность студентов адаптировать фразеологизмы к новым коммуникативным задачам.

5. Ироническое и игровое использование

Данный тип трансформаций связан с сознательным нарушением нормы с целью создания экспрессивного или комического эффекта.

«Мы готовились к экзамену не покладая рук — целых полтора часа.»

Фразеологизм используется иронически, поскольку реальная ситуация не соответствует высокой степени интенсивности, заложенной в выражении.

«Он, конечно, герой нашего времени — всегда опаздывает.»

Происходит ироническое переосмысление выражения с противоположной оценкой.

«Я держал себя в руках... почти.»

Частичное разрушение фразеологической конструкции создаёт эффект разговорной экспрессии.

Игровое использование свидетельствует о более высоком уровне владения языком, так как требует осознания нормы и способности её намеренно нарушать.

Таким образом, фразеологические трансформации в речи иноязычных студентов представляют собой сложный и многоуровневый процесс, включающий аналогическое моделирование, контаминацию, редукцию, семантическое переосмысление и игровое использование. Эти явления не следует рассматривать исключительно как отклонения от нормы: они отражают активное формирование языковой компетенции, развитие когнитивных механизмов и адаптацию к новой языковой среде.

Заключение

Таким образом, фразеологизмы в речи иноязычных студентов функционируют как динамичный элемент языковой системы, в котором сочетаются ошибки, трансформации и творческое переосмысление. Анализ данных процессов позволяет глубже понять механизмы усвоения языка и особенности формирования межкультурной коммуникативной компетенции.

Ошибки в употреблении фразеологизмов не следует рассматривать исключительно как негативное явление, поскольку они отражают активную работу языкового сознания. Креативное использование устойчивых выражений, в свою очередь, свидетельствует о формировании гибкой и продуктивной языковой компетенции.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Список использованной литературы:

1. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. — М.: ЛКИ, 2009.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. — М.: URSS, 2010.
3. Земская Е. А. Русская разговорная речь. — М.: Наука, 2006.
4. Педагогическое взаимодействие и методические подходы в обучении РКИ: от традиции к современности. Д Ахмадалиева - science and education, 2025
(<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=5550751614287791649&btni=1&hl=ru>)
5. Роль фразеологии в историческом и современном состоянии русского языка.
Д.А. Ахмадалиева 81 с 47, 2024.
(<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=5875812239433564477&btni=1&hl=ru>)
6. Stages of development of phraseology as a branch of linguistics Akhmadaliyeva
Dilafruz Akhmadali qizi Eurasian journal of social sciences, philosophy and culture 5 (6), 69-71, 2025
7. Bilingualism in contemporary society. Akhmadaliyeva Dilafruz Akhmadali kizi 2024
Ethiopian international journal of multidisciplinary research. 11, 12 (dec. 2024), 544–548.

BOLALARDA EKOLOGIK QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA BADIY ADABIYOT VA ERTAKLARNING AHAMIYATI

Inamova Nodiraxon Karimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) yo’nalishi

1-bosqich magistranti

E-mail: nodirainamova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454021>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklarning pedagogik ahamiyati o’rganilgan. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlar qo’llanilib, bolalarning tabiatga bo’lgan munosabati, ekologik tasavvurlari va xulq-atvoridagi ijobiy o’zgarishlar tahlil qilingan. Natijalar shuni ko’rsatdiki, badiiy matnlar va ertaklar bolalarda ekologik bilimlarni chuqurlashtirish, hissiy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuvlarni tizimli qo’llash orqali maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik madaniyatni barqaror shakllantirish mumkinligi aniqlangan.

Kalit so’zlar: Ekologik qadriyatlar, badiiy adabiyot, ertak, maktabgacha ta’lim, ekologik tarbiya, bolalar psixologiyasi.

Аннотация: В данной статье исследуется педагогическая роль художественной литературы и сказок в формировании экологических ценностей у детей. В процессе исследования применялись теоретические и практические методы, анализировалось отношение детей к природе, их экологические представления и изменения в поведении. Результаты показали, что художественные тексты и сказки являются эффективным средством углубления экологических знаний, формирования эмоциональных и нравственных ценностей у детей. Кроме того, системное применение педагогических подходов позволяет устойчиво формировать экологическую культуру в дошкольном образовании.

Ключевые слова: Экологические ценности, художественная литература, сказка, дошкольное образование, экологическое воспитание, психология детей.

Abstract: This article explores the pedagogical significance of literary works and fairy tales in shaping ecological values in children. Both theoretical and practical methods were applied during the research, analyzing children’s attitudes toward nature, their ecological perceptions,

and behavioral changes. The findings indicate that literary texts and fairy tales serve as an effective tool for deepening ecological knowledge and fostering emotional and moral values in children. Furthermore, the systematic application of pedagogical approaches enables the sustainable development of ecological culture in early childhood education.

Keywords: *Ecological values, literary works, fairy tales, early childhood education, ecological education, child psychology.*

Kirish (Introduction)

Zamonaviy ta’lim tizimida ekologik tarbiya masalasi global miqyosda dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida e’tirof etilmoqda, chunki atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslardan noo‘rin foydalanish va ekologik muvozanatning izdan chiqishi insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solmoqda. Shu bois ekologik ong va madaniyatni shakllantirishni erta yoshdan boshlab yo‘lga qo‘yish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha va kichik yoshdagi bolalar ongida tabiatga ongli, mas’uliyatli hamda ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi, chunki aynan shu davrda shaxsning asosiy qadriyat yo‘nalishlari, axloqiy mezonlari va atrof-muhitga bo‘lgan munosabati tarkib topadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalik davrida berilgan ekologik tarbiya keyingi bosqichlarda mustahkamlanib, insonning tabiatga nisbatan barqaror munosabatini belgilab beradi, shu sababli ta’lim jarayonida ekologik qadriyatlarni shakllantirishning samarali vositalarini aniqlash va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur jarayonda badiiy adabiyot va xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan ertaklar o‘zining yuksak tarbiyaviy, estetik va emotsional ta’sir imkoniyatlari bilan alohida o‘rin egallaydi, chunki ular orqali bolalarga murakkab ekologik tushunchalarni sodda, obrazli va tushunarli shaklda yetkazish mumkin. Badiiy matnlarda aks etgan tabiat manzaralari, o‘simlik va hayvonot dunyosi obrazlari bolalarda nafaqat bilim hosil qiladi, balki ularda tabiatga mehr, g‘amxo‘rlik va mas’uliyat hissini shakllantiradi, shu bilan birga, ertaklarda ifodalangan ijobiy va salbiy qahramonlar faoliyati orqali ekologik xulq-atvor me’yorlari ong ostida mustahkamlanadi. Ayniqsa, obrazli fikrlashning ustuvorligi bilan ajralib turadigan bolalik davrida badiiy adabiyot vositasida berilgan ta’sir kuchliroq va barqarorroq bo‘lib, bu esa ekologik qadriyatlarning samarali shakllanishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklarning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asosda o‘rganish va ularni ta’lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Metodologiya (Methods)

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Mazkur tadqiqotda bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirish jarayonida badiiy adabiyot va ertaklarning pedagogik imkoniyatlarini chuqur o’rganish maqsadida kompleks va tizimli yondashuv asosida ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Avvalo, tadqiqotning nazariy asoslarini mustahkamlash uchun pedagogika, bolalar psixologiyasi hamda ekologik tarbiya sohasiga oid ilmiy manbalar, o’quv-metodik adabiyotlar va ilg’or tajribalar keng qamrovda tahlil qilindi, shu orqali muammoning ilmiy mohiyati, uning dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati aniqlashtirildi. Shuningdek, nazariy tahlil bilan bir qatorda, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari qo’llanilib, mavjud yondashuvlar o’zaro taqqoslandi hamda ularning samarali jihatlari ajratib olindi, bu esa tadqiqotning metodologik poydevorini yanada mustahkamlashga xizmat qildi.

Shu bilan birga, tadqiqotning amaliy bosqichida kuzatuv va pedagogik tajriba-sinov metodlariga alohida e’tibor qaratildi, chunki aynan ushbu metodlar orqali bolalarning badiiy adabiyot va ertaklar asosida ekologik tasavvurlarni qanday o’zlashtirayotgani bevosita o’rganildi. Xususan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning mashg’ulotlar jarayonidagi ishtiroki, ularning tabiatga bo’lgan munosabati, ekologik mazmundagi hikoya va ertaklarga bildirgan hissiy reaksiyalari muntazam kuzatib borildi. Bundan tashqari, maxsus ishlab chiqilgan pedagogik dastur asosida ekologik mazmundagi ertaklar va badiiy matnlar bilan boyitilgan mashg’ulotlar tashkil etildi hamda ularning bolalar ongiga ta’siri tajriba va nazorat guruhlarida kesimida qiyosiy tahlil qilindi, bu esa qo’llanilgan usullarning samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, tadqiqotning ishonchliligini ta’minlash maqsadida so’rovnoma va suhbat metodlaridan ham samarali foydalanildi, zero ushbu metodlar orqali tarbiyachilar hamda otalarning ekologik tarbiya jarayoniga bo’lgan munosabati, badiiy adabiyotdan foydalanish darajasi va mavjud muammolar aniqlashtirildi. Olingan natijalar tahlil va sintez metodlari asosida chuqur qayta ishlanib, ularning o’zaro bog’liqligi hamda ta’sir mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shu o’rinda, tadqiqot davomida izchillik, tizimlilik va integrativlik tamoyillariga qat’iy amal qilinib, ekologik tarbiya masalasi bolalarning aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishi bilan uzviy bog’liq holda o’rganildi, natijada tanlangan metodologik yondashuv tadqiqot maqsadiga to’la mos kelishi va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berishi bilan ahamiyat kasb etdi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot jarayonida olib borilgan tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko’rsatdiki, badiiy adabiyot va ertaklar asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar bolalarda ekologik tasavvurlarni shakllantirishda sezilarli ijobiy o’zgarishlarni yuzaga keltirdi, xususan, ular tabiat hodisalari,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o’simlik va hayvonot olami haqida yanada aniqroq va ongliroq bilimlarga ega bo’la boshladilar. Jarayon davomida bolalarning ertak qahramonlariga nisbatan bildirgan munosabati orqali ekologik xulq-atvor elementlari asta-sekin shakllanib borayotgani kuzatildi, ya’ni ular tabiatga zarar yetkazuvchi holatlarga nisbatan salbiy munosabat bildirib, aksincha, uni asrashga qaratilgan harakatlarni ijobiy baholay boshladilar. Tajriba guruhida qatnashgan bolalar o’z fikrlarini erkin ifodalash, tabiatga oid voqea-hodisalarni izohlash va ularga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishda nazorat guruhiga nisbatan ancha faol va ongli yondashuvni namoyon etdilar.

Natijalar tahlili shuni ham ko’rsatdiki, badiiy matnlar orqali berilgan ekologik mazmundagi ma’lumotlar bolalar ongida uzoqroq saqlanib qolishi bilan ajralib turadi, chunki obrazli ifoda va hissiy ta’sir ularning idrok etish jarayonini kuchaytiradi. Ayniqsa, ertaklar vositasida yetkazilgan mazmun bolalarda tabiatga nisbatan mehr, g’amxo’rlik va mas’uliyat hissining shakllanishiga sezilarli ta’sir ko’rsatdi, bu esa ularning kundalik xulq-atvorida ham o’z aksini topa boshladi. Mashg’ulotlar davomida bolalarning ekologik mazmundagi savollarga javob berish darajasi oshgani, ular tabiatni asrashga oid oddiy qoidalarni ongli ravishda tushuntira olgani ham kuzatildi, bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini yaqqol tasdiqlaydi.

Olingan natijalarni qiyosiy tahlil qilish asosida tajriba va nazorat guruhlari o’rtasida sezilarli farqlar aniqlanib, badiiy adabiyot va ertaklardan tizimli foydalanilgan guruhda ekologik qadriyatlarning shakllanish darajasi ancha yuqori ekanini isbotlandi. Ayniqsa, bolalarning tabiatga nisbatan emotsional munosabati, ekologik tushunchalarni idrok etish darajasi hamda ularni amaliy faoliyatda qo’llash ko’nikmalari ijobiy tomonga o’zgargani kuzatildi. Shu asosda aytish mumkinki, badiiy adabiyot va ertaklar bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda nafaqat samarali pedagogik vosita, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta’sir ko’rsatuvchi muhim omil sifatida namoyon bo’ladi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot davomida qo’lga kiritilgan natijalar bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirish jarayonida badiiy adabiyot va ertaklarning beqiyos pedagogik ahamiyatga ega ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Bolalik davriga xos obrazli tafakkur, hissiy ta’sirchanlik va qiziqishning yuqoriligi aynan badiiy vositalar orqali berilgan ma’lumotlarning chuqurroq va barqarorroq o’zlashtirilishiga zamin yaratadi. Ekologik mazmundagi ertaklar orqali bola tabiatni jonli tizim sifatida idrok eta boshlaydi, undagi har bir unsur o’zaro bog’liq ekanini anglaydi va shu asosda tabiatga nisbatan ongli munosabat shakllanadi. Mazkur holat shuni ko’rsatadiki, ekologik tarbiya faqatgina bilim berish bilan chegaralanmasdan, balki bolaning ichki dunyosiga, hissiyotlariga va qadriyatlar tizimiga ta’sir etish orqali samarali natijaga erishadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Badiiy adabiyotning tarbiyaviy imkoniyatlari uning nafaqat axborot berish, balki shaxsiy munosabatni shakllantirish xususiyatida ham namoyon bo’ladi, chunki ertak qahramonlari faoliyati orqali bola yaxshilik va yomonlikni ajrata boshlaydi, bu esa ekologik xulq-atvorning shakllanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Tabiatni asrash, unga zarar yetkazmaslik, jonivorlarga mehr bilan munosabatda bo’lish kabi g’oyalar badiiy obrazlar orqali ong ostiga singib boradi va asta-sekin bolaning kundalik xatti-harakatlarida namoyon bo’la boshlaydi. Shu jihatdan qaraganda, badiiy adabiyot ekologik tarbiyaning samarali vositasi sifatida nafaqat bilim manbai, balki axloqiy-me’yoriy yo’naltiruvchi omil vazifasini ham bajaradi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni anglatadiki, ekologik qadriyatlarni shakllantirishda izchil, tizimli va maqsadga yo’naltirilgan pedagogik faoliyat alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda tarbiyachi shaxsining roli, uning metodik yondashuvi va badiiy materiallarni to’g’ri tanlay olishi muhim omillardan biri hisoblanadi. Mazmunan boy, estetik jihatdan jozibador hamda yosh xususiyatlariga mos keladigan badiiy asarlar tanlanganda ta’lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Shu asosda aytish mumkinki, ekologik tarbiya jarayonida badiiy adabiyot va ertaklardan oqilona foydalanish bolalarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning ma’naviy-axloqiy kamolotini ham yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xulosa (Conclusion)

Yuqorida olib borilgan tahlillar va tajriba natijalariga tayangan holda shuni aytish mumkinki, bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirish jarayonida badiiy adabiyot va ertaklardan foydalanish nafaqat maqsadga muvofiq, balki yuqori samaradorlikka ega pedagogik yondashuv hisoblanadi. Chunki aynan shu vositalar orqali bolalarga murakkab ekologik tushunchalarni sodda, tushunarli va ta’sirchan shaklda yetkazish imkoniyati yaratiladi, natijada ular tabiatga nisbatan ongli, mehrli va mas’uliyatli munosabatni asta-sekin o’zlashtira boshlaydilar. Tajriba jarayonida kuzatilganidek, badiiy obrazlar, ertak qahramonlari va voqealar bolalarning nafaqat bilim doirasini kengaytiradi, balki ularning ichki kechinmalari, hissiy olami va axloqiy qarashlariga ham bevosita ta’sir ko’rsatadi, bu esa ekologik tarbiyaning yanada chuqurroq singishini ta’minlaydi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun badiiy adabiyot va ertaklardan tizimli hamda maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi, deb hisoblayman. Bunda tarbiyachilarning ushbu vositalardan oqilona foydalanishi, ularni bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos holda tanlashi hamda mashg’ulot jarayoniga ijodiy yondashuvi hal qiluvchi omil bo’lib xizmat qiladi. Natijada bolalarda tabiatga nisbatan befarqlik emas, balki mehr, e’tibor va asrash hissi shakllanadi, bu esa kelajakda

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ekologik madaniyatli va mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi. Shunday qilib, ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklar nafaqat yordamchi vosita, balki tarbiyaviy jarayonning muhim va ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. “Bola psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi”. – Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Elkonin D.B. “Bolalar psixologiyasi”. – Moskva: Prosveshcheniye, 1978.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari”. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
5. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
6. To‘xtayeva Sh., Xasanova M. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. UNESCO. “Early Childhood Care and Education for Sustainability”. – Paris, 2017.
8. World Health Organization (WHO). “Guidelines on Early Childhood Development and Environmental Health”. – Geneva, 2018.

**SOVET DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA OLIY TA’LIM TIZIMIDA ILMIY TADQIQOT
FAOLIYATINING INSTITUTIONAL EVOLUTSIYASI**

Isoqjonov Mirzoxid Sodiqjon o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti O‘zbekiston tarixi ixtisosligi 1-bosqich tayanch doktoranti

E-mail: mirzoxidisokjonov1997@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454028>

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Sovet davrida O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimida ilmiy tadqiqot faoliyatining institutsional shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda doktorlik darajasining tarixiy evolyutsiyasi, Germaniya modeli asosida shakllangan PhD tizimi, Rossiya imperiyasi hamda Sovet davridagi ilmiy kadrlar tayyorlash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston SSRda ilmiy salohiyatning shakllanishi va milliy kadrlar ulushining ortib borishi statistik ma’lumotlar asosida tahlil etilgan.*

Kalit so‘zlar: *oliy ta’lim, aspirantura, doktorantura, PhD, ilmiy tadqiqot, Sovet ta’lim tizimi, ilmiy daraja, O‘zbekiston SSR, institutsional rivojlanish.*

**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ЭВОЛЮЦИЯ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД**

Исақжонов Мирзохид Содикжон угли

Аннотация: *В статье рассматривается институциональная эволюция научно-исследовательской деятельности в системе высшего образования Узбекистана в советский период. Анализируются исторические этапы формирования докторской степени, развитие модели PhD в Германии, а также система подготовки научных кадров в Российской империи и СССР. Особое внимание уделено росту научного потенциала и увеличению доли национальных кадров в Узбекской ССР.*

Ключевые слова: *высшее образование, аспирантура, докторантура, PhD, научные исследования, советская система образования, ученая степень, Узбекская ССР, институциональное развитие.*

**INSTITUTIONAL EVOLUTION OF RESEARCH ACTIVITY IN THE HIGHER
EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN DURING THE SOVIET PERIOD**

Isoqjonov Mirzoxid Sodiqjon ugli

Abstract: *This article examines the institutional evolution of research activity within the higher education system of Uzbekistan during the Soviet period. It explores the historical development of doctoral education, the emergence of the German PhD model, and the formation of scientific training systems in the Russian Empire and the USSR. The study also analyzes the growth of scientific capacity and the increasing share of local academic personnel in the Uzbek SSR based on statistical data.*

Keywords: *higher education, postgraduate education, PhD, research activity, Soviet education system, academic degree, Uzbek SSR, institutional development.*

KIRISH

Oliy ta’limdan keyingi ta’lim ko’pgina mamlakatlarda bugungi kunda ikki bosqichga: tayanch doktrantura (PhD) va doktorantura (DSc) ga bo’linadi. Ayrim mamlakatlarda esa, bu bosqichlar aspirantura (fan nomzodi) va doktorantura (fan doktori) deb nomlanadi. O’zbekiston ta’lim tizimida 2013-yilga qadar aspirantura va doktorantura bosqichlari mavjud edi.

Aspirantura – ilmiy faoliyat bilan professional shug’ullanuvchi mutaxassislarni tayyorlashning eng muhim bosqichidir. Mazkur bosqichda faoliyat yurituvchi shaxs aspirant deb ataladi. “Aspirant” so’zi fransuzchadan olingan bo’lib, istilohda “intiluvchi”, “yuqoriga ko’tarilishga harakat qiluvchi shaxs” degan ma’nolarni anglatadi. Mazkur atama bugungi ma’nosida 1738-yildan ishlatila boshlangan. [1]

Aspiranturaning muqobili sifatidagi tayanch doktorantura va unda taqdim qilinadigan PhD ya’ni falsafa doktori darajasi – muayyan ilmiy sohada muhim va original hissa qo’shishga qaratilgan tadqiqot darajasidir. Bunday mazmundagi doktorlik tizimi XIX asrda Germaniyada shakllangan. Biroq doktorlik unvoni bundan ancha oldin, O’rta asrlar Yevropasida paydo bo’lgan. Tarixiy manbalarga ko’ra, dastlabki doktorlik darajasi taxminan 1150-yilda Parij universitetida berilgan.

Ilk doktorlik darajalari talaba erishishi mumkin bo’lgan eng yuqori akademik malaka hisoblangan bo’lsa-da, ular zamonaviy PhD darajasidan mazmun jihatidan sezilarli darajada farq qilgan. Xususan, o’sha davrdagi doktorlik darajalari ilmiy soha rivojiga yangi, original hissa qo’shishni talab qilmagan. Aksincha, ular mavjud bilimlar majmuasini chuqur o’zlashtirish va anglash darajasini tasdiqlovchi malaka sifatida xizmat qilgan hamda mazmunan hozirgi magistr darajasiga yaqin bo’lgan.[2]

1810-yilda Berlin universiteti (Humboldt universiteti) tashkil etilishi bu tizimning burilish nuqtasi hisoblanadi. Bu model hozirgi PhD tizimining bevosita ajdodidir. [3]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Germaniyada vujudga kelgan bu model tezda Yevropaning boshqa mamlakatlarida ham keng tarqala boshladi. Jumladan, Fransiyada 1811-yilda, Niderlandiyada 1815-yilda, Shveytsariyada 1833-yilda doktorlik tizimi shakllandi. Buyuk Britaniya esa bu jarayonga nisbatan kechroq qo’shildi. Xususan, Oksford universiteti 1917-yilda tadqiqotga asoslangan ilk doktorlik dasturini joriy etdi va u DPhil (Doctor of Philosophy) nomi bilan tanildi. Germaniya universitetlaridagi doktorlik tizimi shu qadar mashhur bo’ldiki Amerika Qo’shma Shtatlari talabalari ham Germaniyaga doktorlik darajasini olish uchun kela boshladi. Bu jarayon AQSHda ham doktorlik tizimining shakllanishiga turtki berdi. Natijada, AQSHdagi Yel universiteti 1861-yilda doktorlik darajasini bera boshladi.

Tez orada AQSHda ilmiy kadrlar tayyorlash va yetishtirishning jahondagi ilk uyushgan tizimi paydo bo’la boshladi. Xususan, Jon Hopkins universitetida 1876-yilda akademik tayyorgarlikni intensiv mustaqil tadqiqotlar bilan uyg’unlashtirgan modelini yaratildi va ushbu model oliy ta’lim standartiga aylandi.

Yevropa mamlakatlarida boshlangan mazkur jarayonlar Rossiya imperiyasiga ham ta’sir qilmay qolmadi. Rossiyada oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimining kirib kelishi va joriy etilishi 1804-yilgi Universitet Qonuni bilan bog’liq.

Rossiya imperiyasi universitetlarida ilmiy darajalar tizimi XIX asrda shakllangan bo’lib, unda magistr va doktor ilmiy darajalari muhim o’rin egallagan. Bu tizim universitetlarda ilmiy kadrlarni tayyorlash va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga xizmat qilgan. Magistr ilmiy darajasini olish uchun nomzod avvalo universitetni muvaffaqiyatli tamomlagan bo’lishi kerak edi. Shundan so’ng u o’z mutaxassisligi bo’yicha chuqurlashtirilgan imtihonlardan o’tgan va mustaqil ilmiy tadqiqot asosida dissertatsiya tayyorlagan. Tayyorlangan ilmiy ish universitet professorlari ishtirokida o’tkaziladigan ochiq ilmiy majlisda ko’rib chiqilgan. Himoya jarayonida tadqiqotchi o’z ishining maqsadi, mazmuni va ilmiy natijalarini bayon qilgan, professorlar esa dissertatsiya yuzasidan savollar berib, uning ilmiy ahamiyatini baholagan. Agar himoya muvaffaqiyatli o’tsa, universitet kengashi qarori bilan nomzodga Magistr darajasi berilgan.[4]

Magistr darajasidan keyingi bosqich esa Fan doktori darajasi bo’lib, u Rossiya imperiyasi universitetlarida eng yuqori ilmiy daraja hisoblangan. Doktor darajasini olish uchun ko’pincha avvalo magistr darajasiga ega bo’lish talab qilingan. Nomzod bir necha yil davomida o’z ilmiy yo’nalishi bo’yicha mustaqil tadqiqot olib borgan va katta hajmli doktorlik dissertatsiyasini tayyorlagan. Ushbu ilmiy ishda yangi ilmiy natijalar yoki nazariy xulosalar ilgari surilishi talab etilgan. Tayyorlangan dissertatsiya universitet ilmiy kengashi oldida ochiq majlisda himoya qilingan. Himoya jarayonida professorlar va mutaxassislar nomzodga savollar berib, tadqiqotning

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ilmiy yangiligi va ahamiyatini baholaganlar. Agar himoya muvaffaqiyatli yakunlangan bo’lsa, nomzodga doktor ilmiy darajasi berilgan. Shu tariqa magistr va doktor darajalari Rossiya imperiyasi universitetlarida ilmiy kadrlar tayyorlashning asosiy bosqichlari sifatida faoliyat ko’rsatgan.[5]

Tarixdan ma’lumki 1917-yil oktabr to’ntarishi va uning natijasida bolsheviklarning hokimiyat tepasiga kelishi Rossiya jamiyatida beqarorliklarni keltirib chiqargan. Bu holat ilmiy kadrlar tayyorlash tizimiga ham o’z ta’sirini o’tkazmay qolmagan. Jumladan, 1918-yilda Rossiyada ilmiy darajalar va unvonlar bekor qilindi. 1920-yillarning o’rtalariga qadar yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash jarayoni Sovet hukumati tomonidan qonunchilik bilan tartibga solinmadi. O’nlab yillar davomida faoliyat yuritgan "professorlikka tayyorgarlik ko’rish uchun talabalarni saqlab qolish" instituti inersiya bo’yicha ishlashda davom etdi. Ya’ni, agar bitiruvchi universitetda o’qish paytida tadqiqotga moyilligi bilan ajralib tursa, professor yosh shaxsni universitetda magistrlik imtihonlarini topshirish va dissertatsiya yozish uchun saqlab qolish uchun asosli iltimosnoma berishi mumkin edi. Kadrlar tayyorlash tizimini Sovet hukumati tomonidan tartibga solishning birinchi harakati 1925-yilda, aspirantura tashkil etilganida sodir bo’ldi. O’rnatilgan tartibga ko’ra fan sohasidagi kadrlar ixtisoslashtirilgan ilmiy-tadqiqot muassasalarida to’liq a’zolar nazorati ostida o’qitilishi kerak edi. Zarur testlardan o’tgandan so’ng, izlanuvchan tadqiqotchi birinchi toifali ilmiy xodimga aylandi. 1920 va 1930-yillar boshlarida aspirantlar sonining ko’payishi kuzatildi, ammo ularning maqomi (o’qish davomida ham, undan keyin ham) va ularga qo’yiladigan talablar aniq belgilanmagan edi. Ishga joylashish istiqbollari ham noaniq edi.

Ma’lumki, yurtimiz Chor mustamlakachiligi davrida Turkiston general gubernatorligi, oktabr to’ntarishidan keyin Turkiston ASSR tarkibida bo’ldi. 1924-yilda o’tkazilgan milliy hududiy chegaralanish natijasida O’zbekiston SSR tuzilib, Sovet ittifoqi tarkibiga kiritildi. Shuning uchun SSSRda mavjud ta’lim tizimi xususan, oliy ta’limdan keyingi barcha islohot va o’zgarishlar bevosita O’zbekistonga ham tegishli bo’ldi.

Sovet Ittifoqida 1932-yildan boshlab universitetlardagi fakultet tuzilmasiga, ma’ruza-seminar o’quv tizimiga va oliy tarixiy ta’limga bosqichma-bosqich qaytish boshlandi. 1934-yil 13-yanvarda Ittifoq XKSning 79-sonli “Ilmiy darajalar va unvonlar to’g’risida”gi Qarori bilan ilmiy darajalar va unvonlarning tiklanishi ushbu islohotlar seriyasiga juda mos keldi. [6]

Oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimidagi o’zgarishlar O’zbekiston SSR ta’lim tizimida ham namoyon bo’lib, oliy ta’lim muassasalarida ilmiy tadqiqot bilan shug’ullanuvchi kadrlar salmog’i ham oshib bordi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Sohaga oid amalga oshirilgan tadqiqotlarga qaraganda O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning ko‘pchiligi O‘zbekistonda yashovchi ruslar, tatarlar va boshqa mahalliy bo‘lmagan millat vakillaridan iborat bo‘lgan. Masalan, 1927 – 28-yillarda Toshkent universitetidagi jami 5 000 talabaning atigi 350 nafari mahalliy (o‘zbek) talabalar edi. Yil sayin oliy ta’lim tizimi kengayib, O‘zbekiston SSRda talabalar va ular tarkibidagi o‘zbeklar salmog‘i ham oshib borgan. Agar respublikada bakalavr talabalar soni 1930-yilda 2900 nafarni tashkil etgan bo‘lsa, 1934-yilga kelib 8700 nafarga yetdi. 1934-yilda o‘zbek talabalar tibbiyot va ta’lim yo‘nalishlari bitiruvchilarining 42 foizini tashkil etgan. 1934-yilda universitetga yangi qabul qilinganlar orasida (bakalavr, magistr va aspirantlar) o‘zbek talabalar deyarli 47 foizni tashkil etgan. 1940-yilda Toshkentdagi O‘rta Osiyo universitetida o‘zbek talabalar jami talabalar sonining qariyb 32,5 foizini tashkil etgan. 1936 – 1951-yillar oralig‘ida berilgan 567 ta ilmiy darajaning 35 foizi mahalliy olimlarga tegishli bo‘lgan. Bu ko‘rsatkichni sohalar kesimida ko‘radigan bo‘lsak gumanitar va ijtimoiy fanlarda 85 nafar, texnika fanlarida esa 114 nafar olim ilmiy daraja olgan. [7]

Keyingi yillarda aspirantura tizimi takomillashib bordi. Jumladan, SSSR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi 1962-yil 31-iyulda “Aspirantura to‘g‘risida”gi Nizomni tasdiqladi. Nizomga muvofiq aspirantura – oliy o‘quv yurtlari va ilmiy tadqiqot muassasalari qoshida ilmiy-pedagogik hamda ilmiy kadrlar tayyorlash shakli ekanligi ta’kidlandi. Oliy o‘quv yurtlari ilmiy muassasalar va fanlar akademiyasi tizimida tashkil etiladigan bo‘ldi. Aspirantura ikki shaklda: kunduzgi (ishlab chiqarishdan ajralgan holda) va sirtqi (ishlab chiqarishdan ajralmagan holda) shakllarda tashkil etiladigan bo‘ldi. Kunduzgi shakli uchun – 3 yilgacha, sirtqi shakli uchun 4 yilgacha muddat belgilandi. Nizomga muvofiq nomzodlarning yosh chegarasi ham belgilanib, unga ko‘ra kunduzgi aspiranturaga 35 yoshgacha, sirtqi aspiranturaga 45 yoshgacha bo‘lgan oliy ma’lumotli va kamida 2 yil mutaxassislik bo‘yicha ish tajribasiga ega bo‘lganlar hujjat topshira olardi. O‘qishga qabul qilingan aspirant uchun maksimal 100 rubl miqdorida stipendiya belgilanib, har yili 2 oy ta’til beriladigan bo‘ldi. Bundan tashqari, maqsadli aspirantura ham joriy etilib nomzodlar tanlovsiz qabul qilingan, o‘qish harajatlarini qabul qiluvchi tashkilot tomonidan qoplangan. Ilmiy daraja olgach aspirant o‘z ish joyiga qaytgan. Dissertatsiya himoya qilishni qulaylashtirish va bu orqali ilmiy darajalilar sonini oshirish maqsadida 1 yillik aspirantura ham tashkil etilib unda tadqiqotchiga stipendiya berilmagan, ammo ish joyi va maoshi saqlangan. [8]

Yuqoridagi ma’lumotlarga qaramay sovet ta’lim tizimida ilmiy kadrlar tayyorlash tizimi institutsional tizimga aylana olmaganligini aytishimiz mumkin. Misol o‘laroq, 1985-yil 27-noyabrda qabul qilingan “SSSR va Ittifoqdosh respublikalarda xalq ta’limi to‘g‘risidagi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qonunchilik asoslari”ga ko’ra Ittifoq va respublikalardagi ta’lim tizimi quyidagilardan iborat bo’lgan:

- Maktabgacha ta’lim;
- Umumiy o’rta ta’lim;
- Kasb-hunar ta’limi;
- O’rta maxsus ta’lim;
- Oliy ta’lim;
- Maktabdan tashqari tarbiya.

Yuqorida amalga oshirilgan tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi xulosalarni qilish mumkin:

– Doktorlik darajasi dastlab O’rta asrlarda shakllangan bo’lsa-da, uning mazmun-mohiyati tarixiy taraqqiyot jarayonida tubdan transformatsiyaga uchradi. Xususan, XIX asrda Germaniyada ushbu daraja ilmiy tadqiqotga asoslangan yangi akademik model sifatida rivojlandi. Hozirgi kunda PhD darajasi faqat mavjud bilimlarni o’zlashtirish bilan cheklanmay, balki fan rivojiga yangi va original ilmiy natijalar orqali hissa qo’shishni talab etuvchi oliy akademik bosqich sifatida e’tirof etiladi. Shu nuqtai nazardan, aspirantura tizimi ilmiy salohiyatni yuksaltirish, innovatsion tafakkurni rivojlantirish hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim institutsional ahamiyat kasb etadi.

– IX asrda Rossiya imperiyasi universitetlarida shakllangan ilmiy darajalar tizimi magistr va doktor bosqichlari asosida izchil hamda tizimli ilmiy kadrlar tayyorlash modelini vujudga keltirdi. Mazkur tizimda magistr darajasi ilmiy faoliyatga kirishning muhim bosqichi sifatida namoyon bo’lib, u nazariy bilimlarni chuqurlashtirish hamda dastlabki mustaqil ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishni nazarda tutgan. Doktor darajasi esa oliy ilmiy malaka bosqichi sifatida yangi ilmiy natijalarni yaratish va fan taraqqiyotiga salmoqli hissa qo’shishni talab etgan.

– Ushbu ikki pog’onal tizim universitetlarda ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirish, ilmiy maktablarning shakllanishi va akademik an’analarning mustahkamlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Shu jihatdan, Rossiya imperiyasi davridagi ilmiy darajalar tizimi nafaqat o’z davri doirasida, balki keyingi bosqichlarda shakllangan ilmiy-ta’limiy modellar taraqqiyoti uchun ham muhim tarixiy asos vazifasini bajargan.

– Oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimidagi o’zgarishlar O’zbekiston SSRda ham yaqqol namoyon bo’lib, oliy ta’lim muassasalarida ilmiy tadqiqot bilan shug’ullanuvchi kadrlar soni ortib bordi. Dastlab talabalar tarkibida mahalliy millat vakillari kam bo’lgan: masalan, 1927–1928 yillarda Toshkent universitetidagi 5000 talabadan atigi 350 nafari o’zbeklar edi. Biroq keyingi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yillarda oliy ta’lim tizimi kengayib, mahalliy talabalar ulushi sezilarli darajada oshdi. 1930-yilda 2900 nafar bo’lgan talabalar soni 1934-yilga kelib 8700 nafarga yetdi, yangi qabul qilinganlar orasida o’zbeklar ulushi esa qariyb 47 foizni tashkil etdi. 1940-yilga kelib O’rta Osiyo universitetida o’zbek talabalar 32,5 foizga yetdi. 1936 – 1951-yillarda berilgan ilmiy darajalarning 35 foizi mahalliy olimlarga tegishli bo’ldi.

Yakuniy xulosa qilib aytganda, O’zbekiston SSR da ilmiy kadrlarni tayyorlashning bosqichlari tizimli ravishda o’zgartirib borilgan. Ushbu o’zgarishlar yurtimizda ilmiy salohiyatli xodimlarning o’ziga xos tarzda ko’payishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. aspirant(n.) // <https://www.etymonline.com/word/aspirant> [murojaat qilingan sana: 23.02.2026]
2. Sarah Hastings-Woodhouse. How Germany Invented the PhD – A Quick History. // <https://www.findaphd.com/blog/8976/how-germany-invented-the-phd-a-quick-history#:~:text=Germany%20has%20a%20well%20Destablished,German%20philosopher%20Wilhelm%20von%20Humboldt>. [murojaat qilingan sana: 23.02.2026]
3. The Humboldtian Tradition of Higher Education. – Oxford: Oxford University Press, 2004.
4. University Statute of 1804 // Полное собрание законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1830.
5. A History of Russian Education. – London: Routledge & Kegan Paul, 1963.
6. Скворцов А. М. Становление советской аспирантуры по истории в СССР в 1930-е годы : законодательное регулирование и практика. (Научный диалог). 2021. – № 12. – С. 444 – 460. <https://www.nauka-dialog.ru/jour/article/view/3484> [Murojaat qilingan sana: 25.02.2026]
7. Sevket Akyildiz. An introductory history of Soviet Uzbek academics 1924-1960 // https://sevket-akyildiz.com/about/?utm_source=chatgpt.com
8. Положение об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях // Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 31 июля 1962 г. № 284. // https://meganorm.ru/mega_doc/dop_norm/55/1_78_093_obshchesoyuznyy_klassifikator_informatsiya_po/0/prikaz_minvuza_ssr_ot_31_07_1962_N_284_ob_utverzhdenii.html [murojaat qilingan sana: 27.03.2026]

**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA “EKO MUHIT” ORQALI
BOLALAR EKOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH**

Abduxomidova Zeboxon Ikromjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) yo’nalishi

1-bosqich magistranti

E-mail: zeboxonabduxomidova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454035>

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” asosida bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik bilim, ko’nikma va munosabatlarini shakllantirishda maxsus tashkil etilgan muhitning ahamiyati o’rganildi. Aralash metodologik yondashuv asosida olib borilgan tajriba-sinov ishlari natijasida eko muhitning bolalar ekologik madaniyatiga ijobiy ta’siri aniqlandi. Olingan natijalar maktabgacha ta’lim tizimida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish bo’yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo’lib xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, ekologik madaniyat, eko muhit, ekologik tarbiya, bolalar rivoji, pedagogik tajriba, ta’lim muhiti.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема развития экологической культуры детей дошкольного возраста на основе создания «эко среды» в дошкольных образовательных организациях. В ходе исследования изучено влияние специально организованной образовательной среды на формирование экологических знаний, умений и отношения детей к природе. На основе экспериментальной работы, проведённой с использованием смешанных методов, выявлено положительное влияние эко среды на экологическое воспитание детей. Полученные результаты могут служить научно-практической основой для совершенствования экологического образования в системе дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, экологическая культура, эко среда, экологическое воспитание, развитие детей, педагогический эксперимент, образовательная среда.

Abstract: This article examines the development of environmental culture in preschool children through the creation of an “eco-environment” in preschool educational institutions. The study explores the impact of a specially organized educational environment on the formation of

children’s environmental knowledge, skills, and attitudes toward nature. Based on an experimental study using a mixed-methods approach, the positive influence of the eco-environment on children’s environmental education was identified. The findings provide a scientific and practical basis for improving environmental education in preschool systems.

Keywords: *preschool education, environmental culture, eco-environment, environmental education, child development, pedagogical experiment, educational environment.*

Kirish (Introduction)

Bugungi kunda insoniyat taraqqiyoti bilan bir qatorda ekologik muammolarning keskinlashuvi jamiyat oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o‘zgarishlari, suv va havo resurslarining tanqisligi kabi jarayonlar inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanatning buzilayotganini yaqqol namoyon etmoqda. Shu sababli ekologik ong va madaniyatni shakllantirish masalasi nafaqat ekologiya yoki tabiiy fanlar doirasida, balki pedagogikaning ham muhim yo‘nalishiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat, ehtiyotkorlik va mas’uliyat hissini uyg‘otish kelajak avlodning ekologik savodxonligini ta’minlashda asosiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Chunki aynan shu yosh davrida bolaning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvori shakllanib boradi, u atrof-muhitni anglashni boshlaydi hamda o‘zining tabiat bilan bog‘liqligini his eta boshlaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani samarali yo‘lga qo‘yishda “eko muhit”ni yaratish alohida ahamiyat kasb etadi. Eko muhit deganda faqatgina yashil hududlar yoki tabiat burchaklari emas, balki bolani o‘rab turgan barcha tarbiyaviy, didaktik va psixologik omillar majmui tushuniladi. Bunday muhitda bola tabiatni faqat kuzatmaydi, balki u bilan bevosita muloqotga kirishadi, o‘simlik va hayvonlarga g‘amxo‘rlik qiladi, oddiy ekologik tajribalar orqali bilim oladi va o‘z xulq-atvorini ongli ravishda shakllantira boshlaydi. Shu bilan birga, eko muhit pedagog tomonidan to‘g‘ri tashkil etilganda, u bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularda ekologik muammolarga befarq bo‘lmaslik, ularni anglash va oddiy darajada hal etishga intilish kabi sifatlarni tarkib toptiradi. Demak, ekologik madaniyatni rivojlantirish faqat nazariy tushunchalarni berish bilan emas, balki bolani tabiat bilan uyg‘un holda yashashga o‘rgatadigan muhitni yaratish orqali amalga oshiriladi.

Shunga qaramay, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiya ishlari yetarli darajada tizimli yo‘lga qo‘yilmagan, ko‘pincha ular alohida mashg‘ulotlar yoki epizodik tadbirlar ko‘rinishida olib boriladi. Natijada bolalarda ekologik bilimlar parcha-parcha holda shakllanadi, ular o‘zaro bog‘lanmaydi va kundalik hayotda mustahkam ko‘nikmaga aylanmaydi. Shu bois, “eko muhit”ni kompleks va maqsadli tashkil etish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

orqali bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur tadqiqot aynan shu muammoni hal etishga qaratilgan bo’lib, uning asosiy maqsadi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida eko muhitni samarali tashkil etish orqali bolalarda ekologik bilim, ko’nikma va qadriyatlarni izchil shakllantirishning pedagogik asoslarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari esa ushbu yo’nalishda ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Metodologiya (Methods)

Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” orqali bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirish jarayonini chuqur o’rganish maqsadida aralash metodologik yondashuv tanlandi. Ushbu yondashuv o’z ichiga kuzatuv, diagnostika va pedagogik tajriba elementlarini birlashtirib, tadqiqot natijalarining yanada ishonchli va asosli bo’lishini ta’minlashga xizmat qildi. Tadqiqot dastlab uch bosqichda tashkil etildi: birinchi bosqichda bolalarning ekologik bilimlari, tabiatga munosabati va kundalik xulq-atvoridagi ekologik elementlar o’rganilib, mavjud holat aniqlab olindi; ikkinchi bosqichda maxsus tashkil etilgan eko muhit asosida ta’lim-tarbiya jarayoni yo’lga qo’yildi; uchinchi bosqichda esa olingan natijalar qayta o’lchanib, dastlabki ko’rsatkichlar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bunday tizimli yondashuv orqali nafaqat yakuniy natijani, balki rivojlanish jarayonining bosqichma-bosqich o’zgarishini ham kuzatish imkoniyati yaratildi.

Tadqiqotda jami 60 nafar maktabgacha yoshdagi bolalar ishtirok etdi bo’lib, ularning barchasi 5–6 yosh oralig’idagi tarbiyalanuvchilardan iborat edi. Ishtirokchilar tasodifiy tanlash asosida ikki guruhga — tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi, har bir guruhda 30 nafardan bola qatnashdi. Tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkilotining katta guruhlarida olib borildi va har ikki guruh uchun shart-sharoitlar imkon qadar tenglashtirildi. Tajriba guruhida “eko muhit”ni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilib, guruh xonasida tabiat burchagi boyitildi, turli o’simliklar parvarish qilindi, bolalarning bevosita ishtirokida kichik ekologik tajribalar tashkil etildi. Bundan tashqari, sayr vaqtlarida atrof-muhitni kuzatish, tabiat hodisalarini tahlil qilish va muhokama qilish kabi faoliyatlar tizimli ravishda yo’lga qo’yildi. Nazorat guruhida esa odatdagi ta’lim dasturi asosida ish olib borildi, ya’ni ekologik tarbiya elementlari maxsus tizimlashtirilmagan holda amalga oshirildi. Bu esa tajriba natijalarini aniq solishtirish va eko muhitning samaradorligini baholash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida bir nechta ilmiy-pedagogik metodlar kompleks tarzda qo’llanildi. Kuzatish metodi yordamida bolalarning kundalik faoliyatida tabiatga bo’lgan munosabati, masalan, o’simliklarga g’amxo’rlik qilishi, atrof-muhitni ifloslantirmaslikka harakat qilishi kabi jihatlar muntazam ravishda qayd etib borildi. Suhbat metodi orqali bolalarning ekologik

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tushunchalari, ularning tabiat haqidagi fikrlari va oddiy sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunish darajasi aniqlashtirildi. Shuningdek, maxsus ishlab chiqilgan diagnostik topshiriqlar va test savollari yordamida ularning bilim darajasi baholandi, bunda rasmlar asosida javob berish, vaziyatli savollarga munosabat bildirish kabi usullardan foydalanildi. Pedagogik tajriba esa asosiy metod sifatida xizmat qilib, eko muhitning bolalar rivojiga ta’siri amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazildi. Olingan ma’lumotlar miqdoriy (foizlar, taqqoslashlar) va sifat (tavsifiy tahlil) usullari orqali qayta ishlanib, dastlabki va yakuniy natijalar o‘rtasidagi farqlar aniqlab chiqildi. Shu asosda tadqiqotning umumiy xulosalari shakllantirildi va uning amaliy ahamiyati belgilandi.

Natijalar (Results)

Tadqiqotning dastlabki bosqichida tajriba va nazorat guruhlaridagi bolalarning ekologik bilim, ko‘nikma hamda munosabat darajalari diagnostika asosida baholandi. Olingan natijalarga ko‘ra, har ikkala guruhda ham ko‘rsatkichlar deyarli bir xil darajada ekanligi aniqlandi. Xususan, tajriba guruhida bolalarning 23 foizida ekologik madaniyat yuqori darajada, 37 foizida o‘rta darajada, 40 foizida esa past darajada ekanligi qayd etildi. Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkichlar mos ravishda 20 foiz, 40 foiz va 40 foizni tashkil etdi. Ushbu natijalar tadqiqot boshlanishida guruhlar o‘rtasida sezilarli farq yo‘qligini ko‘rsatdi va keyingi bosqichda olib boriladigan tajriba ishlarini qiyosiy baholash uchun asos bo‘lib xizmat qildi.

Tajriba bosqichi yakunlangach, qayta diagnostika ishlari amalga oshirildi va olingan natijalar dastlabki ko‘rsatkichlar bilan solishtirildi. Tajriba guruhida ekologik madaniyat darajasi sezilarli darajada oshgani kuzatildi: yuqori darajadagi bolalar ulushi 23 foizdan 57 foizga oshdi, o‘rta daraja 37 foizdan 33 foizga qisqardi, past daraja esa 40 foizdan 10 foizgacha kamaydi. Nazorat guruhida esa o‘zgarishlar kamroq darajada qayd etildi: yuqori daraja 20 foizdan 27 foizga, o‘rta daraja 40 foizdan 43 foizga o‘sdi, past daraja esa 40 foizdan 30 foizgacha kamaydi. Ushbu natijalar tajriba guruhida olib borilgan maxsus tashkil etilgan eko muhitning samarali ta’sir ko‘rsatganini son jihatdan ifodalaydi.

Kuzatuv natijalari ham miqdoriy ko‘rsatkichlarni tasdiqlovchi dalillarni ko‘rsatdi. Tajriba guruhidagi bolalarning aksariyati o‘simliklarga muntazam g‘amxo‘rlik qilish, chiqindilarni to‘g‘ri tashlash, suv va boshqa tabiiy resurslarga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish kabi xatti-harakatlarni namoyon eta boshladi. Diagnostik topshiriqlarni bajarish jarayonida esa bolalarning ekologik tushunchalarni to‘g‘ri anglash darajasi oshgani, savollarga aniq va mantiqiy javob berish ko‘rsatkichlari yaxshilangani qayd etildi. Olingan barcha natijalar jadval va foiz ko‘rinishida umumlashtirilib, tajriba oldi va keyingi holat o‘rtasidagi farqlar aniq raqamlar asosida qayd etildi.

Muhokama (Discussion)

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit”ni maqsadli va tizimli tashkil etish bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirishda sezilarli ijobiy ta’sir ko’rsatishini aniq dalillar asosida namoyon etdi. Xususan, tajriba guruhida ekologik bilim, ko’nikma va xulq-atvor ko’rsatkichlarining keskin yaxshilangani shuni anglatadiki, bolalar faqat nazariy ma’lumotlarni o’zlashtiribgina qolmay, balki ularni amaliy faoliyatda qo’llay boshlagan. Bu esa ekologik tarbiyaning samaradorligi bevosita yaratilgan muhit va undagi faoliyat mazmuniga bog’liqligini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko’rsatadiki, bola uchun tabiiy muhit bilan doimiy aloqa, kuzatish, parvarish va oddiy ekologik faoliyatlarni bajarish jarayoni uning ekologik ongini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Mazkur natijalar pedagogika sohasidagi mavjud ilmiy qarashlar bilan hamohang ekanligini ko’rish mumkin. Ilgari olib borilgan tadqiqotlarda ham maktabgacha yosh davrida ekologik tarbiyaning samaradorligi ko’proq amaliy faoliyat va muhitga bog’liq ekani ta’kidlangan. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot natijalari mavjud nazariy qarashlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi va ularni boyitadi. Tadqiqot boshida ilgari surilgan gipoteza, ya’ni agar maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” tizimli tashkil etilsa, bolalarda ekologik madaniyat darajasi oshadi, degan faraz to’liq o’z tasdig’ini topdi. Tajriba guruhida kuzatilgan sezilarli o’sish aynan shu yondashuvning samaradorligini ko’rsatadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, uning natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiya jarayonini yanada takomillashtirish uchun aniq metodik asos bo’lib xizmat qilishi mumkin. Xususan, eko muhitni yaratish, uni didaktik va tarbiyaviy jarayon bilan uyg’unlashtirish, bolalarni faol ishtirok etishga jalb etish kabi yondashuvlar pedagoglar uchun samarali vosita sifatida tavsiya etiladi. Shu bilan birga, tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud bo’lib, ular asosan ishtirokchilar sonining nisbatan kamligi va tadqiqotning ma’lum bir tashkilot doirasida olib borilgani bilan bog’liq. Kelgusida ushbu yo’nalishda kengroq miqyosdagi, turli hududlarni qamrab olgan tadqiqotlar olib borish, shuningdek, turli yosh guruhlarida kesimida ekologik madaniyatni shakllantirish mexanizmlarini yanada chuqur o’rganish maqsadga muvofiq bo’ladi.

Xulosa (Conclusion)

Mazkur tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit”ni tashkil etish orqali bolalarning ekologik madaniyatini rivojlantirish masalasini o’rganishga bag’ishlandi. Olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida shuni aytish mumkinki, maktabgacha yosh davri ekologik ong va madaniyatni shakllantirish uchun eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda tabiatga nisbatan munosabat, qadriyatlar va xulq-atvor asoslari shakllanadi. Shu bois,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ekologik tarbiya jarayonini to’g’ri tashkil etish, uni tizimli va uzluksiz olib borish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi bo’lishi lozim.

Tadqiqot natijalari “eko muhit” asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning ekologik bilimlarini boyitish, ularning tabiatga nisbatan ongli va mas’uliyatli munosabatini shakllantirishda samarali vosita ekanligini ko’rsatdi. Tajriba guruhida kuzatilgan ijobiy o’zgarishlar — ekologik tushunchalarning chuqurlashuvi, amaliy ko’nikmalarning shakllanishi hamda kundalik xulq-atvorda ekologik elementlarning namoyon bo’lishi — ushbu yondashuvning amaliy jihatdan ahamiyatli ekanini tasdiqlaydi. Demak, ekologik madaniyatni rivojlantirish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, balki bolani tabiat bilan bevosita o’zaro aloqaga kirishishga undaydigan muhitni yaratish orqali amalga oshirilishi zarur.

Shu bilan birga, tadqiqot asosida quyidagi umumiy xulosaga kelish mumkin: maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani samarali yo’lga qo’yish uchun eko muhitni kompleks yondashuv asosida tashkil etish, pedagogik faoliyatni amaliy mashg’ulotlar bilan boyitish va bolalarning faol ishtirokini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur natijalar kelgusida maktabgacha ta’lim tizimida ekologik ta’lim-tarbiyani yanada rivojlantirish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim ilmiy-amaliy asos bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Piaget, J. *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books, 2000.
2. Vygotsky, L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
3. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
4. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing, 2017.
5. Tilavova, M. *Maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya metodikasi*. Toshkent: Fan, 2020.
6. Xolmatova, D. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish*. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
7. O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. *Ilk qadam: davlat o’quv dasturi*. Toshkent, 2018.
8. Miller, R. & Goodchild, S. *Environmental Education in Early Childhood: Theory and Practice*. London: Routledge, 2019.

**RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA OLIY TA’LIM
MUASSASALARIDA STRATEGIK BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISHNING
IQTISODIY ASOSLARI**

O’ktamova Durdona Baxtiyor qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, TDIU–Krems AFU xalqaro qo’shma ta’lim
dasturi fakulteti dekani v.v.b., TDIU mustaqil izlanuvchisi

E-mail: uktamovadurdona98@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8140-6349>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454047>

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni takomillashtirishning iqtisodiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli iqtisodiyot sharoitida universitetlar faoliyatiga ta’sir etayotgan yangi omillar, boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish zarurati hamda strategik qarorlar qabul qilishda ma’lumotlarga asoslangan yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, raqamli boshqaruv tizimlari yordamida boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, monitoring va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirish, xalqaro reyting ko’rsatkichlarini tizimli boshqarish, ilmiy va ta’lim jarayonlari natijadorligini baholashda raqamli vositalarning o’rni asoslab beriladi. Shu bilan birga, strategik rejalashtirish, prognozlash va institutsional rivojlanishni boshqarishda katta hajmdagi ma’lumotlar, analitik platformalar va sun’iy intellekt yechimlaridan foydalanishning afzalliklari ko’rsatib o’tiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, strategik boshqaruvni raqamlashtirish oliy ta’lim muassasalarining barqaror rivojlanishi, moliyaviy barqarorligi va innovatsion salohiyatini kuchaytirishda muhim iqtisodiy omil hisoblanadi. Shu bois, ushbu yondashuvni amaliyotga joriy etish ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida baholanadi. Mazkur xulosalar oliy ta’lim boshqaruvida iqtisodiy samaradorlik va institutsional moslashuvchanlikni oshirish uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: raqamli transformatsiya, strategik boshqaruv, oliy ta’lim muassasalari, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik, boshqaruv xarajatlari, resurslardan foydalanish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Аннотация: В данной статье анализируются экономические основы совершенствования стратегического управления в высших образовательных учреждениях в условиях цифровой трансформации. В исследовании рассматриваются новые факторы, влияющие на деятельность университетов в цифровой экономике, необходимость цифровизации управленческих процессов, а также возрастающее значение подходов, основанных на данных, при принятии стратегических решений. Кроме того, раскрываются возможности цифровых систем управления по оптимизации административных расходов, повышению эффективности использования ресурсов, усилению механизмов мониторинга и контроля. В статье обоснована роль цифровых инструментов в повышении конкурентоспособности высших образовательных учреждений, системном управлении показателями международных рейтингов, а также в оценке результативности образовательной и научной деятельности. Отдельное внимание уделено преимуществам использования больших данных, аналитических платформ и решений на основе искусственного интеллекта в стратегическом планировании, прогнозировании и управлении институциональным развитием. Результаты исследования показывают, что цифровизация стратегического управления выступает важным экономическим фактором обеспечения устойчивого развития, финансовой устойчивости и инновационного потенциала высших образовательных учреждений. В связи с этим практическое внедрение данного подхода следует рассматривать как одно из приоритетных направлений модернизации системы высшего образования.

Ключевые слова: цифровая трансформация, стратегическое управление, высшие образовательные учреждения, цифровая экономика, экономическая эффективность, конкурентоспособность, управленческие издержки, использование ресурсов

Abstract: This article analyzes the economic foundations for improving strategic management in higher education institutions in the context of digital transformation. The study examines new factors affecting university performance in the digital economy, the need to digitalize management processes, and the growing importance of data-driven approaches in strategic decision-making. It also reveals the opportunities provided by digital management systems for optimizing administrative costs, increasing the efficiency of resource use, and strengthening monitoring and control mechanisms. The paper substantiates the role of digital tools in enhancing the competitiveness of higher education institutions, systematically managing international ranking indicators, and evaluating the outcomes of academic and research activities. In addition, the advantages of using big data, analytical platforms, and artificial intelligence

solutions in strategic planning, forecasting, and institutional development management are highlighted. The findings show that the digitalization of strategic management is an important economic factor for strengthening the sustainability, financial stability, and innovation potential of higher education institutions. Therefore, the practical implementation of this approach should be regarded as a priority direction in the modernization of the education system.

Keywords: digital transformation, strategic management, higher education institutions, digital economy, economic efficiency, competitiveness, management costs, resource utilization.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida milliy iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishini ta’minlashda boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, oliy ta’lim muassasalari nafaqat kadrlar tayyorlash markazi, balki bilimlar iqtisodiyotini shakllantiruvchi muhim institutsional subyekt sifatida milliy iqtisodiy rivojlanish jarayonida faol ishtirok etmoqda [1; 2].

Raqamli iqtisodiyot sharoitida oliy ta’lim muassasalari faoliyati murakkablashib, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlash, resurslardan oqilona foydalanish hamda tezkor va asosli strategik qarorlar ishlab chiqish zarurati kuchaymoqda. An’anaviy boshqaruv yondashuvlari ushbu talablarni to’liq qondira olmasligi sababli strategik boshqaruvni raqamlashtirish oliy ta’lim muassasalarining institutsional rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda [3; 4].

Strategik boshqaruvni raqamli transformatsiya qilish orqali boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish, boshqaruv jarayonlarining shaffofligini oshirish hamda ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirish, ularning xalqaro ta’lim bozoridagi mavqeini mustahkamlash va global reytinglardagi o’rnini yaxshilashga xizmat qiladi [5; 6].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni takomillashtirishning iqtisodiy asoslarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun raqamli transformatsiya tushunchasining iqtisodiy mazmuni, strategik boshqaruvni raqamlashtirishning iqtisodiy zarurati hamda boshqaruv samaradorligi va raqobatbardoshlikni oshirish yo’nalishlari tahlil qilindi.

ASOSIY QISM

Raqamli transformatsiya zamonaviy iqtisodiy tizimlarning rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo’lib, u nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish sohalarini, balki

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

boshqaruv jarayonlarining mazmuni va shakllarini ham tubdan o’zgartirmoqda. Iqtisodiy adabiyotlarda bu tushuncha axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali tashkilotlar faoliyatining samaradorligini oshirish va yangi boshqaruv modellarini shakllantirish jarayoni sifatida talqin etiladi [1; 4].

Raqamli iqtisodiyot sharoitida strategik boshqaruv tashkilotlarning uzoq muddatli rivojlanish maqsadlarini belgilash, tashqi muhitdagi o’zgarishlarga moslashish va raqobat ustunliklarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. An’anaviy strategik boshqaruv yondashuvlaridan farqli o’laroq, raqamli strategik boshqaruv real vaqt rejimida ma’lumotlar bilan ishlash, prognozlash va modellashtirish imkoniyatlariga tayanadi [7; 8].

Strategik boshqaruvning raqamli iqtisodiyotdagi ahamiyati, avvalo, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bilan belgilanadi. Raqamli platformalar va axborot tizimlari orqali boshqaruv jarayonlarining integratsiyalashuvi, takrorlanuvchi operatsiyalarni avtomatlashtirish hamda boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish imkoniyatlari kengayadi. Natijada tashkilotlarning institutsional rivojlanishi jadallashib, ularning iqtisodiy barqarorligi mustahkamlanadi [3; 2].

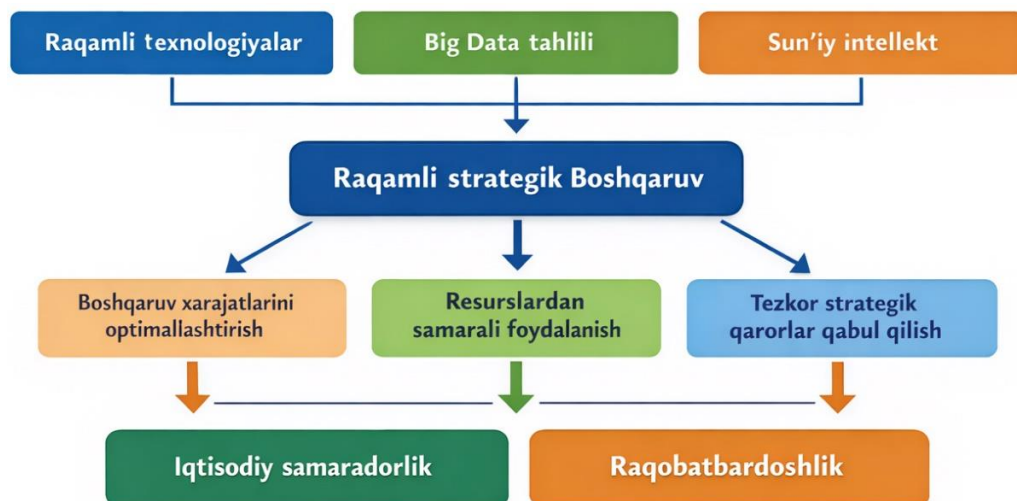
Oliy ta’lim muassasalari faoliyatida strategik boshqaruv o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularning asosiy vazifasi ta’lim, ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni uyg’un rivojlantirishdan iborat. Raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruv axborot tizimlari, raqamli ta’lim platformalari va boshqaruvning analitik vositalari orqali amalga oshiriladi. Bu esa ta’lim xizmatlari sifatini oshirish, boshqaruv jarayonlarining shaffofligini ta’minlash va strategik maqsadlarga erishish mexanizmlarini takomillashtirish imkonini beradi [6; 9].

Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvning raqamlashtirilishi ularning milliy va global ta’lim bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli boshqaruv yondashuvlari orqali institutsional reytinglar bilan bog’liq ko’rsatkichlarni tizimli boshqarish, ta’lim va ilmiy faoliyat natijadorligini monitoring qilish hamda uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini samarali amalga oshirish imkoniyati vujudga keladi [5; 4; 9].

Raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni raqamlashtirish iqtisodiy jihatdan zarur bo’lgan jarayon sifatida namoyon bo’ladi. Ushbu zarurat boshqaruv jarayonlarining murakkablashuvi, resurslar cheklanganligi hamda ta’lim xizmatlariga bo’lgan talabning sifat jihatidan o’zgarishi bilan izohlanadi. Raqamli texnologiyalarni strategik boshqaruvga joriy etish orqali oliy ta’lim muassasalari faoliyatini tizimli ravishda rejalashtirish, nazorat qilish va baholash imkoniyatlari kengayadi [3; 10].

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Strategik boshqaruvni raqamlashtirishning iqtisodiy asoslaridan biri boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish bilan bog‘liq. Raqamli boshqaruv platformalari ma’lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish jarayonlarini avtomatlashtiradi, takrorlanuvchi operatsiyalarni qisqartiradi hamda ma’muriy xarajatlarni kamaytiradi. Shu tariqa boshqaruv resurslaridan foydalanish samaradorligi oshadi va moliyaviy barqarorlik mustahkamlanadi [1; 2; 4].

1-rasm. Raqamli strategik boshqaruvning oliy ta’lim muassasalari iqtisodiy samaradorligiga ta’sir mexanizmi

1-rasmda ko‘rsatilganidek, raqamli texnologiyalar, katta hajmdagi ma’lumotlar tahlili va sun’iy intellekt vositalari strategik boshqaruv tizimining raqamlashtirilishini ta’minlaydi. Ushbu jarayonlar boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va strategik qarorlar qabul qilish tezligini oshirish orqali oliy ta’lim muassasalarining iqtisodiy samaradorligi hamda raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi [2; 4; 9].

1-jadval.

Strategik boshqaruvni raqamlashtirishning iqtisodiy afzalliklari

Yo‘nalish	An’anaviy boshqaruv	Raqamli strategik boshqaruv
Qaror qabul qilish tezligi	Past	Yuqori
Boshqaruv xarajatlari	Yuqori	Optimallashtirilgan
Ma’lumotlar tahlili	Cheklangan	Keng qamrovli
Resurslardan foydalanish	Samarasiz holatlar mavjud	Samarali
Raqobatbardoshlik	Nisbatan past	Yuqori

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, strategik boshqaruvni raqamlashtirish oliy ta’lim muassasalarida qaror qabul qilish tezligini oshirish, boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish va resurslardan samarali foydalanishni ta’minlash imkonini beradi. Mazkur jarayonlar oliy ta’lim muassasalarining umumiy iqtisodiy samaradorligi va raqobatbardoshligini kuchaytiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi [3; 4].

Raqamli strategik boshqaruvning yana bir muhim iqtisodiy asosi resurslardan samarali foydalanishni ta’minlashdir. Oliy ta’lim muassasalarida moddiy-texnik baza, inson kapitali va moliyaviy resurslar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni muvofiqlashtirilgan holda boshqarish yuqori natijadorlikni ta’minlaydi. Raqamli axborot tizimlari orqali resurslar harakati va ulardan foydalanish darajasi real vaqt rejimida monitoring qilinadi [3; 6].

Shuningdek, strategik boshqaruvni raqamlashtirish oliy ta’lim muassasalarida qaror qabul qilish jarayonining sifatini oshiradi. Keng ko‘lamli ma’lumotlar bazasi va analitik vositalardan foydalanish strategik rejalashtirish jarayonida muqobil variantlarni baholash, xavf-xatarlarni oldindan aniqlash hamda uzoq muddatli rivojlanish ssenariylarini ishlab chiqish imkonini beradi [7; 8; 4].

Raqamli strategik boshqaruvning iqtisodiy asoslari oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirish bilan ham bevosita bog‘liq. Raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish ta’lim jarayonlari va ilmiy faoliyat natijadorligini oshirish, institutsional reytinglarda e’tiborga olinadigan ko‘rsatkichlarni tizimli boshqarish hamda xalqaro hamkorlikni kengaytirish imkonini beradi [5; 6; 9].

Raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirish masalasi strategik boshqaruv tizimining samaradorligi bilan bevosita bog‘liqdir. Bugungi kunda ta’lim xizmatlari bozorida raqobat nafaqat ta’lim sifati, balki boshqaruvning moslashuvchanligi, innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi va raqamli infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi orqali ham namoyon bo‘lmoqda [5; 9].

Raqamli strategik boshqaruvni joriy etish orqali oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, ilmiy tadqiqot va boshqaruv jarayonlarining o‘zaro integratsiyasi ta’minlanadi. Axborot tizimlari va raqamli platformalar yordamida strategik maqsadlar, bajarilish ko‘rsatkichlari va natijadorlik indikatorlarini monitoring qilish imkoniyati kengayadi. Bu holat strategik rejalarni amalga oshirish jarayonida aniqlik va shaffoflikni oshirib, boshqaruv subyektlarining javobgarligini kuchaytiradi [3; 4].

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli strategik boshqaruvni samarali joriy etgan oliy ta’lim muassasalari boshqaruv moslashuvchanligi, moliyaviy barqarorlik va ta’lim xizmatlari

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

sifati bo’yicha yuqori natijalarga erishmoqda. Ushbu tajribalar raqamli transformatsiya jarayonlarini strategik rejalashtirish bilan uyg’unlashtirish zarurligini ko’rsatadi [3; 6; 4].

XULOSA

Raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni takomillashtirish masalalari milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, oliy ta’lim muassasalari faoliyatining murakkablashuvi strategik boshqaruvni zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishni talab etadi.

Maqola doirasida olib borilgan tahlillar strategik boshqaruvni raqamlashtirishning iqtisodiy asoslari boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv jarayonlarining shaffofligini oshirish bilan chambarchas bog’liq ekanini ko’rsatdi. Raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlab, ularning uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini samarali amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Shuningdek, raqamli strategik boshqaruv oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo’ladi. Global reyting ko’rsatkichlarini tizimli boshqarish, ta’lim va ilmiy faoliyat natijadorligini monitoring qilish hamda xalqaro hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari raqamli boshqaruv yondashuvlari orqali kengayadi.

Amaliy tavsiya sifatida oliy ta’lim muassasalarida yagona raqamli strategik boshqaruv platformalarini joriy etish, indikatorlar monitoringini avtomatlashtirish, boshqaruv qarorlarini ma’lumotlar tahliliga asoslash hamda rahbar xodimlarning raqamli kompetensiyalarini oshirish maqsadga muvofiqdir. Ushbu yondashuv ta’lim tizimining barqaror rivojlanishi va xalqaro raqobatbardoshligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tapscott D. Raqamli iqtisodiyot: imkoniyatlar va muammolar. – “Olymp-Business”, 2019. – 368 b.
2. World Bank. Higher Education and Digital Transformation. – World Bank Publications, 2020. – 132 p.
3. OECD. Oliy ta’limda raqamli transformatsiya masalalari. – OECD Publishing, 2021. – 145 b.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

4. OECD. Digital Transformation of Higher Education. – OECD Publishing, 2023. – 158 p.
5. Porter M. Raqobat strategiyasi. – “Alpina Publisher”, 2020. – 412 b.
6. UNESCO. Raqamli texnologiyalar va ta’lim tizimini rivojlantirish. – UNESCO Publishing, 2022. – 118 b.
7. Ansoff I. Strategik boshqaruv. – “Ekonomika” nashriyoti, 2018. – 356 b.
8. Mintzberg H. Strategik rejalashtirishning zamonaviy yondashuvlari. – “Piter” nashriyoti, 2019. – 304 b.
9. UNESCO. Transforming Higher Education for the Digital Era. – UNESCO Publishing, 2023. – 134 p.
10. Xolmatov A. Oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni takomillashtirish masalalari. – “Fan va texnologiya”, 2021. – 196 b.

**TALABALARDA TARIXIY ONG VA AKSIOLOGIK DUNYOQARASHNI
SHAKLLANTIRISHNING INTEGRATIV MEXANIZMLARI**

Javohir Yuldashev Abduraxim o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti
dotsenti, Pedagogika fanlari doktori (DSc)

E-mail: komrontoy2020@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454065>

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda tarixiy ong va tarixiy xotirani rivojlantirish orqali aksiologik dunyoqarashni shakllantirishning integrativ mexanizmlari yoritilgan. Ta’lim jarayonida milliy qadriyatlar, ajdodlar merosi, vatanparvarlik va ma’naviy tarbiyaning o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, tarixiy ongni rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar, innovatsion ta’lim usullari hamda yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi omillar asoslab beriladi. Tarixiy xotira va milliy ma’naviyatning talabalarda mustaqil fikrlash, fuqarolik mas’uliyati va aksiologik qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: tarixiy ong, tarixiy xotira, aksiologik yondashuv, integrativ mexanizm, talaba shaxsi, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, ma’naviy tarbiya, innovatsion ta’lim, intellektual salohiyat, yoshlar tarbiyasi.

Аннотация: В статье рассматриваются интегративные механизмы формирования аксиологического мировоззрения студентов посредством развития исторического сознания и исторической памяти. Анализируется роль национальных ценностей, наследия предков, патриотизма и духовного воспитания в образовательном процессе. Также обосновываются педагогические подходы, инновационные методы обучения и факторы, способствующие повышению интеллектуального потенциала молодежи. Раскрывается значение исторической памяти и национальной духовности в формировании самостоятельного мышления, гражданской ответственности и ценностных ориентиров студентов.

Ключевые слова: историческое сознание, историческая память, аксиологический подход, интегративный механизм, личность студента, национальные ценности, патриотизм, духовное воспитание, инновационное обучение, интеллектуальный потенциал, воспитание молодежи.

Annotation: This article examines the integrative mechanisms for forming students’ axiological worldview through the development of historical consciousness and historical

memory. The role of national values, ancestral heritage, patriotism, and spiritual education in the educational process is analyzed. The study also substantiates pedagogical approaches, innovative teaching methods, and factors that contribute to enhancing students’ intellectual potential. The importance of historical memory and national spirituality in shaping independent thinking, civic responsibility, and value-based orientations among students is revealed.

Key words: *historical consciousness, historical memory, axiological approach, integrative mechanism, student personality, national values, patriotism, spiritual education, innovative education, intellectual potential, youth education.*

Bugungi kunda tobora rivojlanib, insoniyat ongi va qalbiga kirib borayotgan ommaviy madaniyat o‘zining ijobiy ta’siri bilan bir qatorda salbiy ta’sirini ham namoyon etmoqda. Binobarin, global ahamiyat kasb etayotgan ushbu jarayon mamlakatlarning milliy chegaralarini yuvilib ketishiga, ularning tarixi, milliy madaniyati va qadriyatlarining yo‘q bo‘lib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Zero, “ommaviylashish” yoshlarga xos odatlardan bo‘lib, bu jarayon ularning ruhiyati va dunyoqarashiga tez singadi, chunki yomon odatlar hamma vaqt yuqumli bo‘lgan. Ularni yuqtirmaslik uchun esa kuchli mafkuraviy immunitet darkor bo‘ladi. Bunday immunitetni hosil qilishda eng avvallo tarixiy ong va tarixiy xotirani shakllantirish dolzarb masala bo‘lib, bu borada Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimovning ushbu ta’rifini ta’kidlash maqsadga muvofiq: “Tarixiy xotirasiz – kelajak yo‘q. O‘tganlarni xotirlamaydigan xalqning ertasi yorug‘ bo‘lmaydi. Agar millat o‘zining kelajagini porloq ko‘rmoqchi bo‘lsa, uning xotirasi uyg‘oq bo‘lmog‘i shart. Boisi har qanday xalq va millat kechagi hayotidan o‘zining, o‘zi bosib o‘tgan og‘ir va mashaqqatli kunlaridan, tarix sinovlaridan zarur xulosa va saboqlar chiqarmog‘i lozim”¹⁶.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda tarixiy haqiqat va tarixiy xotirani tiklashga imkon berilishi hamda bunga yetarlicha shart-sharoitlarning yaratilishi tufayli xalqning kelajakka bo‘lgan ishonchi anchagina oshdi. Bu esa, o‘z navbatida, jamiyat taqdiri va taraqqiyotiga daxldorlik hissini kuchaytirdi, ijtimoiy faollikni oshirdi, inson ma’naviy dunyosini boyitdi hamda demokratik-huquqiy jamiyatning muhim elementi bo‘lgan erkin fikrlash jarayonini rivojlanishiga xizmat qildi.

Ma’lumki, tarixiy ong va tarixiy xotira inson hamda jamiyat ma’naviyatining ajralmas qismi bo‘lib, u qanchalik boy mazmunli bo‘lsa, insonda o‘tmishdan faxrlanish tuyg‘usini uyg‘otadi, xalqni uyushtiradi, uni tarixdan saboq chiqarib, ulug‘vor, bunyodkor ishlarni bajarishga chorlaydi. Shuning uchun ham tarixiy ong va tarixiy xotira, milliy g‘oyaninig ham tarixiy, ham zamonaviy asoslaridan biri hisoblanadi.

¹⁶ Каримов И. А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ / Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан кураимиз.. – Тошкент: Ўзбекистон, 1998. – Б. 154.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shuni ta’kidlash zarurki, tarixiy ong va tarixiy xotiraning ilmiy tahlil qilishga Respublikamizda katta e’tibor berilmoqda. Tarixiy ong va tarixiy xotiraning pedagogik mazmun-mohiyatini, uni shaxs faoliyati va jamiyat hayoti, milliy ong tizimi hamda dunyoqarashni shakllantirishdagi o’rni haqida ko’plab fikrlar bildirilgan.

Ijtimoiy ong shakllaridan bo’lgan tarixiy ong va tarixiy xotira murakkab hamda serqirra hodisadir. Tarixiy ongga, shuningdek uning tarkibiy qismi bo’lgan tarixiy xotiraga, ularning o’zaro hamda ijtimoiy ongning boshqa shakllari bilan aloqasiga ko’plab ta’riflar berilgan. Tarixiy ong, bu – har qanday bilimda bo’ladigan, hamma narsa, hatto ma’naviy borliq ham bo’lib o’tganligini anglashdir¹⁷.

Tarixiy ong ijtimoiy ong shakli bo’lib, jamiyat tomonidan o’zining kelib chiqishi va zamondagi o’rni, o’tmishi, bugungi kuni va kelajagi o’rtasidagi aloqadorlikning anglanishi, ijtimoiy voqelikning ob’yektiv idrok etilishidir. Tarixiy ong «ilgari sodir bo’lgan tarixiy voqealarni o’zida aks ettirgan turli-tuman manbalar, ashyolar avloddan-avlodga meros sifatida o’tib, tariximiz, madaniyatimizning uzluksizligini ta’minlaydi.

Ilm-fanda tarixiy ong deganda, odatda, ijtimoiy guruhlar, sinflar, xalqlar, millatlarda o’zining kelib chiqishi, o’z tarixidagi muhim voqealar va o’tmishdagi buyuk arboblarning haqida, o’z tarixining boshqa kishilik jamoalari va umuman bashariyat hamjamiyati tarixi bilan nisbati haqidagi qarashlar, an’analar, udumlar, odatlar, konsepsiyalar mujassami tushuniladi¹⁸.

Tarixiy xotira selektiv xususiyatga egaligi tufayli ularni (tarixiy ong elementlarini) saralay oladi, bir tizimga solishga xizmat qiladi» yoki «tarixiy xotirada san’at, urf-odat, marosimlar bilan bog’liq axborotlar saralangan tarzda jamlanadi va saqlanadi. Shuningdek, tarixiy xotira – ajdodlar tomonidan yaratilgan moddiy va ma’naviy boyliklarning kishilar ongi va kundalik amaliy faoliyatida qayta namoyon bo’lishi, eslanishi, qadrlanishi ham o’zida aks ettiradi.

Yuqorida bayon etilganlardan tashqari, tarixiy ong tizimida xotira «nafaqat tarixiy xotirani saklaydi, balki inson ongida shakllangan bilim asosida o’tmishda ro’y bergan voqealarni tahlil etadi, xulosa chiqaradi, xarakterli tomonlarini qabul qiladi, turmushga joriy etadi va jamiyatning hozirgi sharoiti bilan solishtirib, qadrini belgilaydi.

Demak, tarixiy ong bilimlar, tasavvurlar, qarashlar, an’analar, marosimlar, urf-odatlar, g’oyalar, konsepsiyalar, fikrlarning shunday yig’indisini, majmuini tashkil etadiki, ular vositasida individlarda, ijtimoiy guruxdarda, xalqlarda, millatlarda o’zining kelib chiqishi, o’z tarixidagi eng

¹⁷ Абдуллаев Р. Тарихий онг ва Ўзбекистоннинг замонавий тарих фани / Тарих ва ўзликни англаш. Ўзбекистон ва Германия XX асрда. – Тошкент, 2007. – Б. 6–12.

¹⁸ Абдуллажонов Д. Тарихий онг ва тарихий хотира // Фалсафа ва ҳуқуқ. – 2004. – №2. – Б. 82.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

muhim voqealar va o’tmishdagi buyuk arboblarning to’g’risida, o’z tarixi bilan kishilarning boshqa mushtarakligi, shuningdek inson sosiumi va o’zining undagi o’rnining nisbati to’g’risida muayyan tasavvur paydo bo’ladi.

O’z navbatida tarixiy ongning shakllanishida aksiologik yondashuvlar ham muhim rol o’ynaydi. Shuni hisobga olgan holda, har qanday ijtimoiy mushtaraklik o’zining kelib chiqishi, o’z tarixidagi eng muhim voqealar, o’tmishdagi buyuk (ba’zan unchalik buyuk bo’lmagan) arboblarning to’g’risida, o’z tarixining insoniyat tarixidagi o’rni haqida, o’z tarixining boshqa xalqlar tarixi bilan nisbati to’g’risida muayyan tasavvurlar tizimiga ega.

Ta’lim jarayonida tarixiy xotira va ongning rivojlantirishdan boshlab, har bir o’quvchining qobiliyatini aniqlab, uni o’stirishga o’rgatilsa, sifat keskin oshadi va talabalarning salomatligi ham yaxshilanadi. Demak, o’quvchilarni o’qitishdan oldin sog’liqni saqlash, ta’lim tizimi va oila deyarli har kuni ularning xotirasi, o’ylash tezligi hamda mantiqiy fikrlash usullarini har bir talabaga individual organizmiga mos ilmiy asosda ishlab chiqishi hamda qo’llashi zarur. Shunda ta’lim, tadbirkorlik va jamiyatning barcha sohalarida samaradorlik oshadi hamda yuksak natijalarga erishiladi.

Ma’lumki, intellektual mehnatning jismoniy mehnatdan farqi bor, albatta. Jismoniy mehnatkash kishi 20–30 yoshida ko’targan yukni 60–70 yoshida ko’tarolmaydi. Intellektual salohiyatli odamda esa tajriba va bilimlar yig’ilib, ko’payib boraveradi hamda yangi bilimlar yaratish qobiliyati ham o’sadi. Demak, ular bilimlarini yoshlarning o’zlashtirishlari nihoyatda zarur! Biroq, innovator bilimlarini targ’ib qilish va tarqatish uchun to’squinlik qilish salbiy holat hisoblanadi. Chunonchi, ayrim rivojlanmagan mamlakatlarda eksport qilinishi mumkin bo’lgan innovatsiya va yangi texnologiyalar deyarli yaratilmaydi (masalan, Afrika mamlakatlarida).

Olimlarning tahliliga ko’ra, odamzot hayoti davrida intellektual potensialining o’rtacha 10%ini ishlatar ekan. Afrikaning ayrim mamlakatlarida ushbu ko’rsatkich 0,1%ni, Yevropa mamlakatlarida esa 10–20% ni tashkil etadi¹⁹. O’z o’rnida shuni ta’kidlash joizki, XX asrning ikkinchi yarmida Xitoyda bittadan ortiq farzandi bor oilalar uchun iqtisodiy va yuridik jazo qo’llash qonuni ishlab chiqilgan edi. Ammo, ushbu usul jamiyatning tez qarishi va nafaqaxo’rlarning ko’payishiga olib kelmoqda. Yaqinda esa XXRsida bitta bolani tadbirkor qilib tarbiyalashga erishgan intellektual oilalarga ikkinchi farzand ko’rishlari uchun ruxsat berildi. O’zbekistonda bunday holat o’zgacha ko’rinishga ega. Bizda 2–3 ta farzandi bor ota-onalarni ishsiz deb bo’lmaydi. Ota-onalar, buvi va buvalar o’z farzandlarining sog’lig’i, ma’naviyati hamda

¹⁹ Бу ҳақда қаранг: Аргументы и факты. – 2012. – №24. – С. 32.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish bilan mashg’ul bo’lishlari orqali jamiyat oldida javob berishlari uchun mas’uldir.

Oliy salohiyatli Xorazmiylar, Tyermiziylar, Farg’oniylar, Shoshiylar, shuningdek, Franko Delano Ruzvelt, Den Syaopin, Sharl de Goll, Maxatma Gandi va shu kabi boshqa buyuk shaxslar yuksak namunaviy oilalarda kamol topib, o’z yurtlarini ravnaq toptirish uchun katta ishlarni amalga oshirgan. Bunday buyuk insonlar millionlab odamlar, hatto boshqa sayyoralar resurslari hisobiga ham boqishi va kiyintirishi mumkinligini bashorat qilishgan. Masalan, Franko Delano Ruzvelt to’rt marta AQSH prezidenti lavozimiga saylanib, mamlakatini qudratli davlatlar safidan munosib o’rin olishiga katta hissa qo’shgan edi.

Agar o’qituvchilar haqiqiy ustoz bo’lishni xohlasalar, ular tez eskirayotgan darsliklarni yodlatish o’rniga o’zlari ma’ruza matnlarini yozib, har darsdan oldin ularga yangi (internet) bilimlarni qo’shib, o’quvchilarga elektron shaklda tarqatishi kerak. So’ngra qaysi o’quvchi ma’ruza matnidani ko’proq va sifatliroq kamchiliklarni topib, darsda raqobatbardoshlikda isbotlab bersa, ana shu talaba eng yuqori baho oladi desa, o’quvchilar qobiliyati har yil o’sib, bilimlarni o’zlashtirish 80–90%ga ko’tariladi hamda innovator, tadbirkor va modernizator kadrlarning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Darhaqiqat, mustaqilligimizning ilk kunlaridan boshlab o’zligimizni anglash, milliy qadriyatlarimizni tiklashga alohida e’tibor qaratildi. Bundan ko’zlangan yagona maqsad esa ertangi kunimizning egalari bo’lmish yoshlarni yuksak intellektual salohiyatli, barkamol shaxs qilib tarbiyalashdir. O’z navbatida yoshlarda vatanparvarlik ruxini uyg’otish, eng avvalo, ularning ma’naviy dunyosini shakllantirish masalalarining qanchalik samarali hal etilishiga bog’liq. Shuning uchun ham hozirda yoshlarda tarixiy ong va tarixiy xotirani shakllantirish muammosini o’rganish dolzarb bo’lib qolmoqda.

Ana shu yo’lda ajdodlarimizning boy ilmiy merosi va tarixiy xotirasi muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og’zaki ijodi namunalariidan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanib kelinayotgan ming-minglab qo’lyozmalar, ularda mujasamlashgan tarix, adabiyot, san’at, siyosat, axloq, falsafa, tibbiyot, matematika, mineralogiya, kimyo, astronomiya, me’morchilik, dehqonchilik va boshqa ilm sohalariga oid bebaho asarlar bizning buyuk ma’naviy boyligimizdir. Ana shunday katta ko’lamdagi boy ilmiy merosga ega xalq dunyoda kamdan kam topiladi.

Chunonchi, yoshlarimizni ana shunday boy tarixiy tajriba va ajododlar o’gitlari asosida tarbiyalab, xalqimiz mentalitetiga yot, buzg’unchilik va axloqsizlikni targ’ib qiluvchi “ommaviy madaniyat” ta’siridan himoya qilmog’imiz va mustaqil fikrli, yuksak ma’naviyatli barkamol shaxs

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qilib tarbiyalamog‘imiz darkor. Jumladan, barkamol shaxsning yana bir belgisi vatanparvarlik, xalqparvarlik bo‘lib, shaxsda ushbu xususiyatni shakllantirishda va tarixiy xotiraning o‘rni beqiyosdir.

Hozirgi zamonda yashayotgan yoshlarning ongiga Vatanni sevish, umuminsoniy axloqiy-ma’naviy qadriyatlarni singdirish, milliy o‘zligini anglatish; mehr-shafqatli, vijdonli, andishali qilib tarbiyalash”da milliy ong va uning asosiy tarkibiy elementlari bo‘lgan tarixiy ong hamda tarixiy xotiraning roli ulkan bo‘lib, ular katta ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy hodisalar ro‘y bergan joylar, yodgorliklar muhitida talaba, o‘quvchi tomonidan nazariy bilimlarni qabul qilinishi unda komillikning yana bir jihati – vatanparvarlik, millatparvarlik, o‘z xalqi, Vataniga sadoqat, ajdodlar yaratgan boyliklarni asrab-avaylash, milliy iftixor tuyg‘usi – o‘z xalqining boy tarixi, madaniyati, ma’naviyatidan, uning jahon sivilizatsiyasiga qo‘shgan hissasidan g‘ururlanish hissini shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, bugun yoshlarni yuksak intellektual salohiyatga ega ma’naviy barkamol shaxs bo‘lib yetishishida milliy ma’naviy tarbiya muhim ekanligini vaqtning o‘zi isbotlamoqda. Binobarin, qaysiki jamiyatning, xalqning milliy ma’naviyati, dinu diyonati kuchli va mukammal bo‘lsa, unday jamiyatga har qanday buzg‘unchi yot g‘oyalar, ekstremistik oqimlar o‘zlarining yovuz qarashlari bilan rahna sololmaydi. Chunki, o‘z tarixi va o‘zligini anglagan, o‘zining milliy ma’naviyati bilan qurollangan jamiyatni yengib bo‘lmaydi.

Yoshlarda milliy ma’naviyatni shakllantirishning o‘ziga xos omillari mavjud bo‘lib, birinchidan, yosh avloddda vatanparvarlik xissini shakllantirishda, avvalo, qariyb uch ming yillik ko‘hna va boy tarixga ega bo‘lgan ushbu zamindan ne-ne davlat arboblariyu mutafakkir olimlar yetishib chiqqanligini, ular mana shu zamin uchun, farovon hayot uchun bor bilim va tajribalarini, hatto o‘z jonlarini fido qilganliklarini, ular qoldirgan moddiy va ma’naviy merosning ahamiyati qanchalik yuksak ekanligini anglatmoqlik kerak.

Ikkinchidan, yoshlarni dunyoqarashi va ma’naviyati shakllantirishda ajdodlar ilmiy merosi, ayniqsa, IX–XII hamda XIV–XVI asrlarda yashab ijod qilgan mutafakkirlar va shoiru olimlarning jahon ilm-fan taraqqiyayoti milliy ma’naviyatimiz rivojiga qo‘shgan bebaho hissasini anglatmoqlik lozim.

Uchinchidan, yoshlarning ta’limi va tarbiyasi sohasida o‘tkazilgan hamda amalga oshirilayotgan islohotlar muvafaqqiyatli bajarilib, tarixiy ong va tarixiy xotirani har tomonlama uyg‘un rivojlangan, ilmiy dunyoqarashga ega, mustaqil fikrlovchi, xalqimizga yot ta’sirlarga berilmaydigan shaxsni, vataniga muhabbat ruhida tarbiyalanayotgan, O‘zbekistonning buyuk kelajagini uning bugungi kuniga aylantirishga qodir yoshlarni shakllantirish va rivojlantirish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

borasida olib borilayotgan ishlar o‘z samarasini bera boshladi.

Foydalanilayotgan adabiyotlar

1. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q / Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz.. – Toshkent: O‘zbekiston, 1998. – B. 154.
2. Abdullayev R. Tarixiy ong va O‘zbekistonning zamonaviy tarix fani / Tarix va o‘zlikni anglash. O‘zbekiston va Germaniya XX asrda. – Toshkent, 2007. – B. 6–12.
3. Abdullajonova D. Tarixiy ong va tarixiy xotira // Falsafa va xuquq. – 2004. – №2. – B. 82.
4. Yuldashev, J. (2021). DEVELOPING AXIOLOGICAL WORLD VIEW IN STUDENTS IN TEACHING HISTORY. *Theoretical & Applied Science*, (4), 281-283.
5. Ogli, Y. J. A. (2024). The Content of the Introduction of the Development of the Axiological Approach in Future History Teachers. *JournalNX*, 10(10), 34-38.
6. Yuldashev, J. BO ‘LAJAK TARIX O ‘QITUVCHILARINING AKSIOLOGIK POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *DENE TÁRBIYASÍ HÁM SPORT*, 251.
7. Abdurakhimovich, Y. J. (2024, December). THE MAIN CRITERIA FOR DEVELOPING A SYSTEM OF VALUES IN THE TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS. In International Conference on Economics, Finance, Banking and Management (pp. 201-205).
8. Yuldashev, J. (2024). BO‘LAJAK TARIX O‘QITUVCHILARIDA AKSIOLOGIK POZITSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 1(9).

TEMURIYLAR DAVRI MANBALARIDA PIRMUHAMMAD MIRZO SIYMOSI

Abdug‘ofurova Robiya Xusanboy qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: 1abdugofurovarobiya@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454073>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Temuriylar davri yozma manbalari asosida Pirmuhammad Mirzo siymosi, uning siyosiy va harbiy faoliyati hamda temuriylar ichidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, uning faoliyati Sharafiddin Ali Yazdiy va Abdurazzoq Samarqandiy kabi mualliflar asarlari asosida yoritilib, tarixiy voqealar bilan bog‘liq holda baholanadi.

Kalit so‘zlar: Pirmuhammad Mirzo, Temuriylar davri, Sharafiddin Ali Yazdiy, Abdurazzoq Samarqandiy, taxt uchun kurash, tarixiy manbalar, temuriy shahzodalar.

Аннотация: В данной статье на основе письменных источников эпохи Тимуридов анализируются личность Пирмухаммада Мирзо, его политическая и военная деятельность, а также его место среди тимуридских князей. Кроме того, деятельность шахзода освещается на основе трудов Sharafiddin Ali Yazdiy и Abdurazzoq Samarqandiy и оценивается в контексте исторических событий. В статье раскрываются военные походы Пирмухаммада Мирзо, его участие в борьбе за престол и роль в политической жизни государства Тимуридов на основе исторических источников.

Ключевые слова: Пирмухаммад Мирзо, эпоха Тимуридов, Шарафиддин Али Язди, Абдураззак Самарканди, борьба за престол, исторические источники, тимуридские князья, политическая деятельность, военные походы.

Annotation: This article analyzes the figure of Pirmuhammad Mirza, his political and military activities, and his position among the Timurid princes based on written sources of the Timurid period. In addition, his activities are examined on the basis of the works of Sharafiddin Ali Yazdiy and Abdurazzoq Samarqandiy, and evaluated in connection with historical events. The paper reveals Pirmuhammad Mirza’s military campaigns, his participation in struggles for the throne, and his role in the political life of the Timurid state using primary historical sources.

Key words: Pirmuhammad Mirza, Timurid period, Sharafiddin Ali Yazdiy, Abdurazzoq Samarqandiy, struggle for the throne, historical sources, Timurid princes, political activity, military campaigns.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kirish. Temuriylar davri Markaziy Osiyo va unga tutash hududlar tarixida siyosiy, harbiy hamda madaniy taraqqiyot bilan ajralib turadi. Bu davrni o’rganishda temuriy shahzodalar faoliyati, ularning davlat boshqaruvidagi o’rni hamda o’zaro siyosiy munosabatlari alohida ahamiyatga ega. Amir Temur vafotidan so’ng temuriylar o’rtasida yuzaga kelgan taxt uchun kurashlar davlat siyosiy hayotiga sezilarli ta’sir ko’rsatgan. Ana shunday murakkab jarayonlarda faol ishtirok etgan shahzodalardan biri Pir Muhammad Mirzo hisoblanadi.

Pir Muhammad Mirzo Umarshayx Mirzoning o’g’li bo’lib, 1379-yilda tug’ilgan. Otasi vafotidan so’ng Fors viloyati unga topshiriladi va u Sheroz markaz qilib hokimlikni boshlaydi. Shu sababli manbalarda u Pir Muhammad Mirzo Sheroziy nomi bilan ham tilga olinadi. Yosh bo’lishiga qaramay, u aql-zakovati, siyosiy masalalarga ehtiyotkor yondashuvi va tadbirkorligi bilan ajralib turgan.

Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarida Pir Muhammad Mirzo Amir Temur yurishlarida faol qatnashgan shahzodalardan biri sifatida tilga olinadi. Jumladan, Safid qal’asining zabt etilishida u Shohrux Mirzo bilan birga hujumni boshqarib, qal’ani egallashda muhim rol o’ynagan. Bu voqea uning harbiy tajribasi va qo’shin boshqarish qobiliyatini ko’rsatadi.

Shoh Mansurga qarshi jangda ham Amir Temur qo’shinining o’ng qanoti Pir Muhammad Mirzo ixtiyoriga topshiriladi. U jang davomida dushman qo’shinining chap qanotiga kuchli zarba berib, ularning safini buzadi. Bu esa umumiy g’alabani ta’minlashda muhim omil bo’ladi.

Manbalarda Pir Muhammad Mirzo Fors hududida siyosiy barqarorlikni ta’minlashda ham faol ishtirok etgani qayd etiladi. Yazd viloyatida yuzaga kelgan tartibsizliklarni bostirish uchun u Sherozda qo’shin to’plab, harbiy yurish uyushtiradi va viloyatda tartibni tiklaydi. Bu uning nafaqat harbiy, balki ma’muriy boshqaruvdagi salohiyatini ham ko’rsatadi.

Amir Temur vafot etgan paytda Pir Muhammad Mirzo Qandahorda edi. Sohibqiron uni valiahd sifatida belgilagan bo’lsa-da, bu xabar yetib kelguncha Samarqand taxtini Xalil Sulton egallaydi. Natijada temuriy shahzodalar o’rtasida taxt uchun kurash boshlanadi.

Pir Muhammad Mirzo Samarqand taxtini egallash maqsadida Movarounnahr tomon yo’lga chiqadi. U Shohrux Mirzo bilan ittifoq tuzib, Xalil Sultonga qarshi kurashadi. Qarshi yaqinida bo’lib o’tgan jangda dastlab ustunlik Pir Muhammad tomonida bo’lsa-da, ayrim amirlarning xiyonati sababli u mag’lubiyatga uchraydi. Shundan so’ng Balx tomon chekinadi.

Pir Muhammad Mirzo Fors hududida hokimlikni mustahkamlashga harakat qiladi. U ukalari bilan murakkab siyosiy munosabatlar olib boradi, ayrim hollarda ular bilan ittifoq tuzadi, ayrim paytlarda esa qarama-qarshilik yuzaga keladi. Rustam Mirzo va Iskandar Mirzo bilan bo’lgan harbiy to’qnashuvlar ham shu davrga to’g’ri keladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Pir Muhammad Mirzo Isfahonni egallaganidan so‘ng shahar aholisiga zarar yetkazmaydi, faqat o‘ziga qarshi chiqqan amirlarni jazolaydi. Bu esa uning siyosiy ehtiyotkorligi va boshqaruvdagi muvozanatni saqlashga intilganini ko‘rsatadi.

1410-yilda Pir Muhammad Mirzo Kirmon viloyatini egallash maqsadida yurish boshlaydi. Duchoha mavzeida qo‘shin to‘xtagan paytda uning yaqin amirlaridan biri — Xoja Husayn Sharbatdor fitna uyushtirib, shahzodani chodirida o‘ldiradi. Shu tariqa Pir Muhammad Mirzo 31 yoshida vafot etadi.

Tarixiy manbalarda Pir Muhammad Mirzoning yetti o‘g‘li qayd etiladi: Qaydu Mirzo, Holid Mirzo, Sa’d Vaqqos Mirzo, Qaysar Mirzo, Buzanjir Mirzo, Jahongir Mirzo, Sanjar Mirzo, Shuningdek, ayrim manbalarda undan ikki o‘g‘il — Umar Shayx Mirzo va Solih Mirzo ham qolganligi qayd etiladi.

Xulosa. Pir Muhammad Mirzo Temuriylar davrida muhim harbiy-siyosiy arbob sifatida maydonga chiqqan shahzodalardan biri hisoblanadi. U Amir Temur yurishlarida faol qatnashib, mustaqil harbiy qo‘mondon sifatida shakllangan. Amir Temur vafotidan keyingi taxt uchun kurashlarda ham u asosiy da’vogarlardan biri bo‘lgan. Fors hududidagi faoliyati, siyosiy muvozanatni saqlashga intilishi hamda harbiy yurishlari uning temuriy shahzodalar orasida muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – T.: Sharq, 1997.
2. Abdurazzoq Samarqandiy. Matla us-sa’dayn va majma’ ul-bahrayn.

YANGI O‘ZBEKISTONNING TARAQQIYOT STRATEGIYASIDA INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI RIVOJLANTIRISH

Nabiyeva Umidaxon Baxramjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi 1-kurs

PED-AU-25 guruh talabasi

Email pochta: nabiyevau96@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454081>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi globallashuv va integratsiyalashuv davrida mamlakatimiz taraqqiyotida o‘z oldiga qo‘ygan strategik maqsadlar, ularning ahamiyati va amalga oshirish mexanizmlari borasida taklif, fikr va xulosalar bayon etilgan. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasining dolzarbligi va mohiyati to‘g‘risida ilmiy qarashlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: globallashuv, strategiya, integratsiya, fuqarolik jamiyati, taraqqiyot, mexanizm, eksport, milliy manfaatlar, umumbashariy muammolar, ma‘naviy taraqqiyot.

Аннотация: В данной статье представлены стратегические вопросы, выводы и механизмы реализации, идеи и разработки процесса оказания помощи современному глобальному и интеграционному процессу. Описаны работа над стратегией развития на 2022-2026 годы и правильные научные взгляды.

Ключевые слова: глобализация, стратегия, интеграция, гражданское общество, развитие, механизм, экспорт, национальные интересы, общечеловеческие проблемы, духовное развитие.

Abstract: This article presents proposals, opinions and conclusions regarding the strategic goals set for the development of our country in today’s globalization and integration period, their importance and implementation mechanisms. Scientific views on the relevance and essence of the Development Strategy for 2022-2026 are presented.

Key words: globalization, strategy, integration, civil society, development, mechanism, export, national interests, universal problems, spiritual development.

KIRISH

“Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”da inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu yo‘nalishning asosiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

mazmuni har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini ta’minlash, ularning munosib hayot kechirishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat.[1]

Inson qadrini yuksaltirish doirasida davlat aholini ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirish, kambag‘allikni qisqartirish, sifatli ta’lim va tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga e’tibor qaratadi. Shuningdek, bandlikni ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish ham muhim vazifalardan hisoblanadi. Sud-huquq tizimini isloh qilish orqali adolat va qonun ustuvorligini ta’minlash ham inson qadrini yuksaltirishning muhim shartidir.

Erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish esa fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirishni nazarda tutadi. Bu borada nodavlat notijorat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. So‘z va fikr erkinligini ta’minlash, ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirish, davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish ham ushbu yo‘nalishning asosiy vazifalaridan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bu borada shunday ta’kidlagandek:

“Inson qadri biz uchun eng oliy qadriyatdir. Har bir islohot, har bir qaror, avvalo, inson manfaatlariga xizmat qilishi kerak”.[2]

“Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak”. Ushbu fikrlar strategiyaning mohiyatini yaqqol ifodalaydi. Ya’ni, davlat siyosatining markazida inson turadi va barcha islohotlar fuqarolarning erkin, farovon va munosib hayot kechirishini ta’minlashga qaratilgan. Shuningdek, ta’lim tizimini rivojlantirish ham inson qadrini yuksaltirishning muhim sharti hisoblanadi. Zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalash orqali mamlakatning kelajagi ta’minlanadi. Maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan tizimni isloh qilish, sifatni oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bu boradagi asosiy vazifalardandir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Taraqqiyot – rivojlanishning oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yo‘nalgan shakli, uning yuksalishi. Ayrim adabiyotlarda taraqqiyotni ko‘pincha rivojlanish bilan umumlashtirib ko‘rsatishadi, aslida u rivojlanish falsafasining bir yo‘nalishidir. Taraqqiyot tufayli olamda mukammallashish, yuksalish ro‘yberadi, u vujudga kelish, murakkablashish, ulg‘ayish, yangilanish, tiklanish, Sistema yasaliş jarayonlari tarzida amalga oshadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Taraqqiyot – yaxlit jarayondir. Zotan, mamlakatimizning hozirgi tinchligi, farovonligi, taraqqiyoti va rivojlanishi zahirida yillar davomida amalga oshirilgan samarali islohotlar yotadi. Mustaqillik yillaridan to bugungi kungacha quyidagi harakatlar dasturlari taraqqiyotga erishish yo’lida yo’l xaritasi bo’lib xizmat qildi:

– 2022-2026-yillarga mo’ljallangan “Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”. Yurtimizda yalpi ichki mahsulot hajmi ilk bor 80 milliard dollardan oshdi, 8 milliard dollar xorijiy investitsiyalar kirib keldi, eksportimiz esa 19 milliard dollarga yetdi. Albatta hozirgi kundagi erishilayotgan mazkur yutuqlar 2022-2026-yillarga mo’ljallangan Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni izchil amalga oshirilayotganligining samarasidir. [3]

Yangi O’zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi O’zbekistonning keyingi 5 yilda rivojlantirishning 7 ta ustuvor yo’nalishi doirasida 100 ta maqsadga erishishga qaratilgan. Ushbu maqsadlarga erishish yo’lida amalga oshiriladigan sa’y-harakatlar ham aniq. Ular o’z navbatida samaradorlik va natijadorlikni nazorat qilishni ancha osonlashtiradi.

Unda quyidagi ustuvor yo’nalishlar belgilangan :

- Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish ;
- Mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish;
- Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o’sish sur’atlarini ta’minlash;
- Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish ;
- Ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish ;
- Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish;
- Mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatic va faol tashqi siyosa tolib borish.

Rivojlanish yo’lida amalga oshirilayotgan islohotlarning barchasi inson uchun, uning Qadri va farovonligi uchun. “Avval –inson, keyin jamiyat va davlat” – deydilar yurt boshimiz.[4]

Umuman olganda, mazkur strategiya Markazida inson manfaatlarini turadi va u erkin, faol hamda mas’uliyatli fuqarolik jamiyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish esa fuqarolarning davlat boshqaruvida faol ishtirok etishini ta’minlashni anglatadi. Bu borada nodavlat notijorat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari faoliyatini qo’llab-quvvatlash, so’z va fikr erkinligini ta’minlash, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoatchilik nazoratini rivojlantirish orqali davlat va jamiyat o’rtasida mustahkam aloqa o’rnatiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Sogʻliqni saqlash tizimini rivojlantirish ham alohida e’tiborga loyiq. Aholiga sifatli tibbiy xizmat ko’rsatish, zamonaviy shifoxonalar qurish, malakali mutaxassislarni tayyorlash orqali inson salomatligini himoya qilish ta’minlanadi. Zero, sogʻlom jamiyat–taraqqiyotning asosidir [5].

Bandlikni ta’minlash va aholi daromadlarini oshirish ham inson qadrini yuksaltirishda muhim rol o’ynaydi. Yangi ish o’rinlarini yaratish, tadbirkorlikni qo’llab-quvvatlash, kichik biznes va xususiy sektorni rivojlantirish orqali fuqarolarning iqtisodiy mustaqilligi mustahkamlanadi. Bu esa ularning jamiyatdagi o’rnini yanada kuchaytiradi.

Sud-huquq tizimini isloh qilish orqali adolatni ta’minlash ham ushbu yo’nalishning ajralmas qismi hisoblanadi. Qonun ustuvorligini ta’minlash, sudlarning mustaqilligini kuchaytirish, fuqarolarning huquqiy himoyasini mustahkamlash orqali jamiyatda adolat tamoyillari qaror topadi.

Erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish esa demokratik davlat qurishning asosiy shartlaridan biridir. Fuqarolik jamiyati–bu fuqarolarning o’z manfaatlarini erkin ifoda etadigan, davlat boshqaruvida faol ishtirok etadigan tizimdir. Bunday jamiyatda davlat va fuqaro o’rtasida ochiq va shaffof munosabatlar mavjud bo’ladi.

Bu borada nodavlat notijorat tashkilotlar muhim o’rin tutadi. Ular fuqarolarning manfaatlarini ifoda etadi, ijtimoiy muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadi va davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. Shu sababli ularning faoliyatini qo’llab-quvvatlash strategiyaning muhim yo’nalishlaridan biridir.

Ommaviy axborot vositalari ham fuqarolik jamiyatining ajralmas qismi hisoblanadi. So’z va fikr erkinligini ta’minlash, jurnalistlarning erkin faoliyat yuritishi uchun sharoit yaratish orqali jamiyatda ochiqlik va shaffoflik ta’minlanadi. Bu esa davlat boshqaruvida oshkoralikni kuchaytiradi [6].

Davlat organlari faoliyatining ochiqligi ham fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda muhim omildir. Fuqarolar davlat qarorlaridan xabardor bo’lishi, ularni muhokama qilishda ishtirok etishi jamiyatda ishonch muhitini yaratadi. Shu orqali davlat va jamiyat o’rtasida mustahkam aloqa o’rnatiladi.

Jamoatchilik nazoratini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Fuqarolar davlat organlari faoliyatini kuzatish, baholash va takliflar berish imkoniyatiga ega bo’lishi kerak. Bu esa boshqaruv tizimining samaradorligini oshiradi.

Bu fikrlar Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasining asosiy mohiyatini ifodalaydi. Ya’ni, davlat faoliyatining markazida inson turadi va barcha islohotlar uning manfaatlarini yo’lida amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES):

1. 2022-2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. – T.: “Taraqqiyot strategiyasi” markazi, 2022-yil. 17-bet.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O’zbekiston xalqiga murojaatnomasi. – T.: “O’zbekiston”, 2022-yil. 9-bet.
3. Pardaev O., Xolmo‘minov B. Taraqqiyot strategiyasi – Yangi O’zbekiston barqaror taraqqiyotining garovi // "Science and Education" Scientific Journal. – 2022. – Elektron resurs. Kirish rejimi: cyberleninka.ru.
4. O’zbekiston Milliy ensiklopediyasi, birinchi jild. – T.: Toshkent, 2000-yil. 187- bet.
5. Mirziyoyev Sh.M. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga va O’zbekiston xalqiga Murojaatnomasi // O’ZA (O’zbekiston Milliy axborot agentligi), 29.12.2020. – Elektron resurs. Kirish rejimi: www.uza.uz
6. Ismoilov, N. B. (2022). O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DINIY BAG ‘RIKENGLIK VA KONFESSIYALARARO HAMKORLIKNI TA’MINLASH. Orientalrenaissance: Innovative, educational, naturalandsocialsciences, 2(12), 1116-1121.
7. Tillayev Bobomurod Abduvaxobovich, & G’oporova Shohzoda To’lqin qizi. (2025). ZAMONAVIY DUNYODA O’ZBEKISTON VA XALQARO TASHKIOTLAR O’RTASIDAGI HAMKORLIK JIHATLARI. USA- SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION, 1(2), 20-24. <http://e-conferences.org/index.php/usa/article/view/41>
8. Тиллаев, Б. А. (2016). Быт и культура народов Узбекистана (XVI–первая половина XIX в.). Молодой ученый, (8), 828-831.
9. Tillayev, B. A. (2025). SIFATLI TA’LIM–YOSHLARNING KELAJAGI, MILLATNING TARAQQIYOTI. TADQIQOTLAR, 75(4), 281-286.

**KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH VA QO‘LLAB QUVVATLASH
BORASIDAGI ISLOHOTLAR**

Avazaliyeva Fotima

Namangan davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti XTA-AU-25 guruh talabasi

Email: fotimaavazaliyeva795@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454094>

Annotasiya: *Ushbu maqolada yoshlar orasida tadbirkorlikka bo‘lgan qiziqishning ortib borayotgani, tadbirkorlik faoliyatining jamiyat va iqtisodiyotdagi o‘rni hamda ahamiyati atroflicha yoritilgan. Maqolada tadbirkorlik faoliyatini boshlashda muhim bo‘lgan asosiy bosqichlarga alohida e’tibor qaratilgan bo‘lib, jumladan, biznes g‘oyani tanlash va asoslash, bozorni tahlil qilish, puxta biznes-reja tuzish, moliyaviy manbalarni aniqlash hamda faoliyatni kichik ko‘lamdan boshlashning afzalliklari tahlil etilgan.*

Shuningdek, yosh tadbirkorlar uchun davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar, imtiyozlar va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari ham keng yoritilgan. Xulosa qismida esa tadbirkorlik yoshlar uchun nafaqat moddiy daromad manbai, balki o‘z salohiyatini namoyon etish, jamiyat rivojiga hissa qo‘shish va innovatsion g‘oyalarni amalga oshirish vositasi ekani alohida ta’kidlangan

Kalit so‘zlar: *Tadbirkorlik, biznes, islohotlar, tashabbuslar, moliyalashtirish, startap loyihasi, korxona.*

Аннотация: *В данной статье подробно рассматривается растущий интерес молодежи к предпринимательству, а также роль и значение предпринимательской деятельности в обществе и экономике. В статье особое внимание уделяется основным этапам начала предпринимательской деятельности, таким как выбор и обоснование бизнес-идеи, анализ рынка, разработка грамотного бизнес-плана, определение финансовых ресурсов, а также анализ преимуществ начала деятельности с малого масштаба.*

Кроме того, в статье освещаются возможности, льготы и механизмы поддержки, предоставляемые государством молодым предпринимателям. В заключительной части подчеркивается, что предпринимательство для молодежи является не только источником дохода, но и способом самореализации, внесения вклада в развитие общества и реализации инновационных идей.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ключевые слова: *Предпринимательство, бизнес, реформы, инициативы, финансирование, стартап-проект, предприятие .*

Abstract: *This article comprehensively discusses the growing interest in entrepreneurship among young people, as well as the role and significance of entrepreneurial activity in society and the economy. The article places special emphasis on the key stages of starting a business, including selecting and justifying a business idea, analyzing the market, developing a well-structured business plan, identifying financial resources, and examining the advantages of starting on a small scale.*

In addition, the article highlights the opportunities, benefits, and support mechanisms created by the government for young entrepreneurs. In the conclusion, it is emphasized that entrepreneurship is not only a source of financial income for young people, but also a way to express their potential, contribute to society, and implement innovative ideas.

Keywords: *Entrepreneurship, business, reforms, initiatives, financing, startup project, enterprise.*

Xalqimiz hayotida tadbirkorlik azaldan muhim o‘rin tutgan bo‘lib asrlar davomida uning o‘ziga xos an‘analari asrab-avaylangan, bunday fazilatga ega insonlar hamisha qadrlangan .Buni birgina sohibqiron Amir Temur bobomizning “Azmi qat’iy, tadbirkor, hushyor, mard va shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz va loqayd kishidan afzaldir” degan fikri ham yaqqol tasdiqlaydi. Ta’kidlash joizki, bu borada ota-bobolardan meros an‘analar keyingi besh yil ichida zamonaviy mezonlar asosida asosida jadal rivojlantirilmoqda. Ayni jarayonda yurtimizda tadbirkorlikka keng yo‘l ochilib, bugun o‘z biznesini yo‘lga qo‘ygan, oilasi, el-yurt farovonligi, iqtisodiyotimiz rivoji yo‘lida xizmat qilayotgan hamyurtlarimiz safi tobora ortmoqda [1]. Albatta ushbu yutuqlar ortida Prezidentimiz tomonidan chiqarilgan farmonlar, tashabbuslarni qo‘llab quvvatlashga qaratilgan loyiha imtiyozlarning o‘rni katta.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 20-avgustdagi Farmoniga muvofiq, Tadbirkorlik kuni munosabati bilan mamlakatimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shib kelayotgan soha vakillarining bir guruhi mukofotlangan edi. Tadbirda davlatimiz rahbari 29 nafar fidoyi va ilg‘or tadbirkorlarga orden va medallarni tantanali topshirdi. Shuningdek, 19-avgustdagi Prezident farmoyishi bilan “Faol tadbirkor” ko‘krak nishoni ta’sis etilgan edi. Tarixiy ahamiyatga ega uchrashuvda davlatimiz rahbari soha vakillarini qo‘llab quvvatlash yuzasidan muhim qaror va strategik yo‘nalishlarni ilgari surdi. Unga ko‘ra, korxonalar toifalarga ajratib, ularni qo‘llab quvvatlash bo‘yicha alohida yondashuvni belgilashni nazarda tutadi. Bu borada korxonalar 3 turga ajratiladi: 1 milliard so‘mgacha bo‘lgani-mikro biznes; 10 milliard so‘mgacha bo‘lgani - kichik

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

biznes; 100 milliard so‘mgacha bo‘lgani o‘rta biznes toifasiga kiradi. Shuningdek, yillik aylanma mablag‘i 1 milliard so‘mdan oshib, umumiy soliq to‘lash tartibiga o‘tgan korxonalar bir yil davomida foyda solig‘ini ikki barobar kam to‘laydi. Ushbu imtiyoz orqali respublikamizda 370 mingdan ortiq tadbirkorga yengillik yaratishi alohida e’tirof etildi.

Respublikamizda kichik biznesni rivojlantirish va qo‘llab quvvatlash sohasidagi islohotlar 2025 yilga kelib tanda jadallashdi. Xususan, shu yilda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishdagi ustuvor vazifalar e’lon qilindi. Kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini 55% ga yetkazish rejalashtirilgan. Bu uchun \$10 milliard ajratiladi, kichik korxonalar uchun imtiyozli kredit olish imkoniyati yaratiladi, tadbirkor ayollar uchun stavkalar pasayadi. 2025-yil 19-mart kuni kichik va o‘rta biznes vakillari bilan bo‘lib o‘tgan uchrashuvida “Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash - bizning strategik yo‘limiz,” - deya ta’kidladi Shavkat Mirziyoyev. Uchrashuv davomida:

xususiy sektorning iqtisodiyotdagi ulushini 55 foizga yetkazish, 70 milliard dollarlik qo‘shimcha qiymat yaratish. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda kichik biznesning YAIMdagi ulushi 54,3 foizni tashkil etadi (2020-yilda 57,5 foiz edi);

mahsulotlarni tashish, sertifikatlashtirish va standartlashtirishni qo‘llab-quvvatlash orqali kichik biznes eksportini 9 dan 12 milliard dollargacha kengaytirish;

suv ta’minoti, kanalizatsiya, yo‘l qurilishi, kommunal xizmat ko‘rsatish, moddiy-texnik ta’minot, migratsiya, madaniyat va ijtimoiy xizmat ko‘rsatish sohalarida kichik biznes ulushini 2 – 3 barobar oshirish;

1,5 million doimiy ish o‘rni yaratish va ushbu sohada band aholi ulushini 75 foizga yetkazish;

ishchilar soni 100 dan ortiq bo‘lgan korxonalar hajmini 4000 taga yetkazish;

kichik biznes sohasida 100 ta yangi brend ishlab chiqish;

kichik biznesni jalb etgan holda 200 ta startup loyihasini moliyalashtirish kabi bir qator maqsadlar qo‘yildi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun xalqaro ekspertlar bilan hamkorlikda kompleks dastur ishlab chiqildi. 2025-yilda uni amalga oshirish uchun turli manbalardan 10 milliard dollar ajratish rejalashtirilgan.[2]

Xulosa qilib aytganda , so‘nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar tufayli kichik va o‘rta biznes subyektlari soni sezilarli darajada oshdi, ularning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi sezilarli darajada oshdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning: “ikkita ish o‘rnini yaratgan tadbirkorni boshimga ko‘tarishga tayyorman” degan so‘zlarini nechog‘liq amalda bajarilganini so‘nggi islohotlar orqali ko‘rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1. Sharipov Q. Yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim kecha, bugun va ertaga. – Toshkent, 2024. – B.92-93.
2. Prezident: Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash – strategik yo‘limiz // <https://president.uz/oz/lists/view/7955> [Murojaat qilingan sana: 25.03.2026]
3. Tillayev Bobomurod Abduvaxobovich, & G‘oporova Shohzoda To‘lqin qizi. (2025). ZAMONAVIY DUNYODA O‘ZBEKISTON VA XALQARO TASHKIOTLAR O‘RTASIDAGI HAMKORLIK JIHATLARI. USA- SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION, 1(2), 20-24. <http://e-conferences.org/index.php/usa/article/view/41>
4. Тиллаев, Б. А. (2016). Быт и культура народов Узбекистана (XVI–первая половина XIX в.). Молодой ученый, (8), 828-831.
5. Yuldashev, J. (2024). DEVELOPING THE AXIOLOGICAL POSITION OF FUTURE HISTORY TEACHERS–AS AN IMPORTANT DIRECTION OF HISTORY EDUCATION. Академические исследования в современной науке, 3(50), 33-36.

YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI :MUVAFFAQIYATLI ISLOHOTLAR

Abdug‘afforova Ruxshona Azizbek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti XTA-AU-25 guruh talabasi

Email: lillyruxshona@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454102>

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatining so‘nggi yillardagi islohotlari, yoshlarning bandligini ta‘minlash, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, ta‘lim va innovatsion loyihalarda ishtirokini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilingan. Shuningdek, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, davlat dasturlari, yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar hamda ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishga qaratilgan tashabbuslarning ahamiyati yoritilgan. Mazkur islohotlarning natijalari sifatida yoshlarning xalqaro yutuqlari, tadbirkorlik faoliyatidagi o‘rni va bandlik darajasining ortishi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar siyosati, davlat dasturlari, yoshlar bandligi, yosh tadbirkorlar, “O‘zbekiston – 2030”, yoshlar tashabbusi, innovatsiya, startup loyihalar.

Аннотация: В статье анализируются реформы государственной молодежной политики в Узбекистане за последние годы, меры по обеспечению занятости молодежи, поддержке предпринимательской деятельности, расширению участия молодых людей в образовании и инновационных проектах. Освещается значение стратегии «Узбекистан – 2030», государственных программ и инициатив, направленных на повышение социально-экономической активности молодежи. Также показаны результаты проводимых реформ, включая рост предпринимательства среди молодежи, международные достижения и расширение возможностей для самореализации.

Ключевые слова: молодежная политика, государственные программы, занятость молодежи, молодежное предпринимательство, стратегия Узбекистан-2030, инициативы молодежи, инновации, стартапы.

Annotation: The article analyzes recent reforms of the state youth policy in Uzbekistan, focusing on measures aimed at ensuring youth employment, supporting entrepreneurship, and expanding participation in education and innovation. The importance of the “Uzbekistan–2030” strategy, government programs, and initiatives designed to increase the socio-economic activity of young people is highlighted. The study also presents the outcomes of these reforms, including

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

international achievements of youth, growth in youth entrepreneurship, and improved opportunities for self-realization.

Keywords: *youth policy, government programs, youth employment, youth entrepreneurship, Uzbekistan-2030 strategy, youth initiatives, innovation, startup projects.*

So‘nggi yillarda yurtimizda yoshlarning qobiliyat va iste’dodlarini ro‘yobga chiqarish, tashabbuslarini qo‘llab quvvatlash, huquq va erkinliklarini himoya qilish, bilim olishi va mehnat qilishi uchun barcha zarur sharoitlar yaratish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. O‘tgan davr mobaynida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qonun va farmonlar yoshlarning bugungi va kelajagi uchun bevosita taalluqli bo‘lib ularni mustaqil fikrlay oladigan, zamonaviy bilim va kasbga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalashga zamin yaratadi. Davlatimiz rahbari yoshlar davlatning “oltin fondi” deb ta’kidlab, yoshlar masalasini davlat siyosati ustuvor yo‘nalishi sifatida belgiladi. Bu yondashuv “O‘zbekiston -2030” strategiyasida yaqqol aks etib, unda belgilangan vazifalar yoshlar manfaatlariga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son Farmoni “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida qabul qilingan bo‘lib, mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amaliyotga tatbiq etishda yoshlarni markaziy o‘ringa qo‘yadigan muhim hujjat hisoblanadi. Farmonda iste’dodli yoshlarni vazirlik va idoralar rahbarlariga biriktirish, “Besh tashabbus olimpiadasi” doirasida xorijiy tillar, kibersport va intellektual o‘yinlar bo‘yicha tanlovlarni kuchaytirish, “Yosh tadbirkor” tanlovlari orqali imtiyozli kreditlar ajratish, “Har bir mahalladan ikki nafar dasturchi” dasturi, “Ustoz” maxsus platformasi hamda “Qizlar akademiyasi”ni ishga tushirish kabi aniq maqsadlar qo‘yilgan. Ushbu choralar yoshlarning kasbiy ko‘nikmalarini oshirish, tadbirkorlik faolligini rag‘batlantirish va raqamli iqtisodiyotga jalb qilish orqali ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishga qaratilgan.

Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-yanvar holatiga respublika bo‘yicha yoshlar (14-30 yosh) soni 9 630 556 kishini yoki jami aholining 25,7 foizini tashkil etgan. [1] Ularni bandligini ta’minlash, kasb-hunarga yo‘naltirish orqali nafaqat davlat, balki yoshlar manfaatdor bo‘ladi. Shu maqsadda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qarori asosida 2024-yil holatiga ko‘ra Yoshlar daftariga kiritilgan 180 ming nafar yoshga ta’lim, tibbiyot, uy-joy bandlik yo‘nalishlarda 345 milliard so‘mlik yordam ko‘rsatilgan.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yoshlar ishlari agentligi ma’lumotlariga ko’ra, 2025-yilda 414 mingdan ortiq yosh bandlik va tadbirkorlik dasturlari orqali qo’llab-quvvatlangan.

2026-yil 24-fevral kuni Prezident Shavkat Mirziyoyevning yoshlar bilan ochiq muloqotida yosh tadbirkorlarni qo’llab quvvatlashga doir qaror va farmonlar belgilandi. Unga ko’ra tizimli va amaliy qo’llab quvvatlashlar orqali millionlab yoshlarning iqtidor va salohiyatlarini namoyon qilish ko’zda tutilgan. Jahon fan olimpiadalarida 66 ta oltin, 147 ta kumush, 221 ta bronza qo’lga kiritdilar TOP universitetlar (Harvard, Yale, Princeton, Columbia, Cornell va boshqalar) da tahsil olayotgan yigit-qizlar soni 3,5 mingtaga yetdi, xalqaro bozorga chiqqan 63 ta startap loyihalar Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya, Birlashgan Arab Amirliklari kabi davlatlar bozoriga kirib bordi. Yosh sportchilarimiz Jahon arenalarida 720 ta oltin, 671 ta kumush 854 ta bronza medalini sohibi bo’ldilar. Bularning barchasi yurtimizda yaratilgan imkoniyatlarning samarasi desak mubolag’a bo’lmaydi.[2]

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Kelajak tadbirkori” dasturi, “Yangi avlod tadbirkorlari” tashabbusi, “Yoshlar biznes inkubatori” markazlari, “O’sish va rivojlanish” (Upshift) loyihalari orqali startap loyihalarni rivojlantirish hamda qo’llab quvvatlash maqsad qilib belgilangan. O’zini o’zi band qilgan yoshlarga 7 yil muddatga 100 milliondan 300 milliongacha kredit berilishi Umumiy hisobda yoshlar tadbirkorligi uchun 200mln dollar ajratilishi e’lon qilindi. Yakka tartibdagi tadbirkor bo’lib, kamida 20 nafar yoshni ishga olgan, o’quv markazi tashkil qilgan yosh tadbirkorlarga 7 yil muddatga 5 milliard so’mgacha imtiyozli kredit beriladi. Servis sohasida yosh xodimlarni ishga olgan tadbirkorlar uchun ijtimoiy soliq 1 foiz qilib belgilandi.

Xulosa qilib aytganda, O’zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati so’nggi yillarda tubdan yangilandi va davlat siyosatining ustuvor yo’nalishiga aylandi. Prezident farmonlari, qonunlar va amaliy dasturlar orqali yoshlarning bandligini ta’minlash yoshlar tadbirkorligini qo’llab quvvatlash, iqtidorini ro’yobga chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Natijada xalqaro yutuqlar, sport sohasidagi medallar, TOP universitetda ta’lim olayotgan yigit-qizlar soni ortdi. Bu islohotlar O’zbekistonning barqaror rivojlanishiga mustahkam zamin yaratmoqda va bilimli, mustaqil, tashabbuskor yoshlarni tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekistonda yoshlar soni qancha? // <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/63005-o-zbekistonda-yoshlar-soni-qancha> [Murojaat qilingan sana: 23.03.2026]
2. Yoshlarning tashabbuslarini qo’llab-quvvatlashga doir qo’shimcha imkoniyatlar belgilandi // <https://president.uz/oz/lists/view/8967> [Murojaat qilingan sana: 22.03.2026]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

3. Tillayev, B. A. (2025, December). YOSHLAR O‘RTASIDA SPORT VA MADANIY TADBIRLARNING JAMIYATGA TA’SIRI. In Partner conferences of the International Scientific Journal Research Focus (Vol. 1, No. 1, pp. 563-565).

**QO‘QON XONLIGI AHOLISINING MILLIY TARKIBI VA IJTIMOIIY-MADANIY
XUSUSIYATLARI**

Ibraximov Barotjon Botirovich

Namangan davlat pedagogika instituti
Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19468603>

Annotatsiya: *Qo‘qon xonligi aholisi ko‘p millatli tarkibga ega bo‘lgan. Aholining asosiy qismini o‘zbeklar tashkil etib, ular xonlikning turli shahar va qishloqlarida yashagan. Tojiklar ham muhim etnik guruh sifatida Farg‘ona vodiysi va uning atrofidagi hududlarda istiqomat qilgan. O‘zbeklar va tojiklar asosan o‘troq hayot tarzini olib borgan. Xonlikda siyosiy hokimiyat o‘zbeklarning ming urug‘iga mansub sulola qo‘lida bo‘lgan. Davlat boshqaruvida asosan o‘zbek amaldorlari faoliyat yuritgan. Shunga qaramay, rasmiy ish yuritishda fors tili keng qo‘llanilgan. Shu bilan birga, o‘zbek tilida ham hujjatlar yozilganligi til siyosatining o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. Tadqiqotchi N. Petrovskiy Qo‘qon xonligi aholisining ijtimoiy va ma’naviy fazilatlarini alohida ta’kidlagan. Uning fikricha, xonlik aholisi ochiqko‘ngillik, bag‘rikenglik va samimiylk kabi ijobiy xususiyatlari bilan ajralib turgan.*

Kalit so‘zlar: *Qo‘qon xonligi, aholi tarkibi, o‘zbeklar, tojiklar, etnik guruhlar, o‘troq hayot, davlat boshqaruvi, til siyosati, diniy bag‘rikenglik, ijtimoiy fazilatlar.*

Xonlik aholisining ko‘pchiligi o‘zbeklar bo‘lib, mamlakat shahar va qishloqlarida tojiklar ham yashagan. O‘zbeklar va tojiklar asosan o‘troq tarzda kun kechirib, ulardan o‘zbeklar Andijon, Asaka, Oltiariq, Oqmasjid, Abdusamad, Avliyoota, Botirqo‘rg‘on, Baytak, Beshariq, Buvay, Bukan, Joykasht, Do‘rmancha, YOrmozor, Iqon, Qaroqchiquq, Qorayantoq, Kushkon, Qo‘qon va uning atrofida, Qarnaq, G‘urumsaroy, Katta Qaynar, Quva, Kumish, Mankent, Mahram, Merkeda, Mingtut, Namangan, Nov, Naymancha, O‘sh, Parkent, Pong‘az, Polvontosh, Pishpek, So‘zak, So‘lak, Sayram, Sultonrabot, To‘da, Toshkent, To‘qmoq, Turkiston, To‘ngiz lav, Urganj, O‘zgan, Uchqo‘rg‘on, Ultarma, Xamir qo‘rg‘on, CHimkent, CHil mahram, CHortoq, SHo‘r qo‘rg‘on, SHahbekbiy, YAypan, YAngiqo‘g‘on, YOrmozorda yashaganlar. Tojiklar esa Farg‘ona vodiysining shaharlari va tog‘li tumanlaridan tashqari yana Iqonda, Toshkent va uning atrofida, Parkent, Pskent, hamda Chinozda yashaganlar [1, 214-215]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Qo‘qon xonligida xon sulolasi o‘zbeklarning ming [2, 331-336] urug‘idan bo‘lib, saroy ayonlari va amaldorlar o‘zbeklardan iborat bo‘lgan bo‘lsa – da, davlatda ish yuritish asosan fors tilida olib borilgan, lekin o‘zbek tilida ham yorliq va inoyatnomalar yozilgan.

Rus tadqiqotchisi N. Petrovskiy o‘zining «Ocherki Kokandskogo xanstva» («Qo‘qon xonligi ocherklarida») asarida xonlik aholisi haqida quyidagilarni yozadi: «... O‘rta Osiyoda ikkita asosiy xalq – o‘zbeklar va tojiklarning umumiy tabiati har xil manbalarda ta’kidlanib, xususan, Grebinkinning maqolasidan bizga juda yaxshi ma’lum. Qo‘qon xonligida yashovchi bu xalqlarning shaxsiy xususiyatlari hozircha umuman noma’lum. O‘zimdan qo‘shib qo‘yishim mumkinki, geografik joylashuvi jihatidan uzoq musulmon sharqida hozirgi Qoshg‘arni egallab turgan otashparast xitoyliklar, tog‘lik qabilalar, yomon musulmonlar va deyarli musulmon hisoblanmagan qirg‘izlar orasida Qo‘qon xonligi imkoniyatga ega bo‘lmagan yoki Buxoro misolidagi musulmon jamiyati va davlati kabi shakllanishga ulgurmagan edi. SHuning uchun ta’kidlaganimdek, Qo‘qon xalqida ...yolg‘on, yashirinchilik, ikkiyuzlamachilik, xushomad, riyokorlik – xo‘jako‘rsin dindorlik va shu kabi qusurlar juda ham kam...

Din masalasida qo‘qonliklar buxoroliklar kabi xudoga berilib ketmagan bo‘lsa-da, ularda ochiq ko‘ngillilik, diniy bag‘rikenglik bor. Ijtimoiy munosabatlarda esa ular buxoroliklarga nisbatan haqgo‘y, ochiq, shaxsiy hayotda ancha yumshoq, oilam va uyim-joyim deydigan va umuman aytganda ochiq ko‘ngil va samimiy odamlar...

Qo‘qon xonligi aholisining shu kabi xususiyatlar bilan bir qatorda bu xonlikda qullar bo‘lmaganligi yoki Buxoro bozorlaridek uyalmasdan odam sotish kabi holatlar bo‘lmaganligini ko‘rsatadi. Odam sotish holatlari yaqingacha Buxoroda mavjud edi, balki hozir ham bordir. Buni o‘z ko‘zim bilan ko‘rganman. Qo‘qonliklar haqida aytilgan barcha so‘zlarni boshqa o‘rta osiyoliklarga nisbatan tushinib, ularga Evropacha emas, balki musulmoncha baho berish kerak» [3, 729-730]. N.Petrovskiyning fikrlariga asoslanib aytish mumkinki, ochiq ko‘ngillilik, diniy bag‘rikenglik, haqgo‘ylik, yumshoq tabiatlilik, samimiylik xonlik aholisiga xos bo‘lgan fazilatlar bo‘lib, yolg‘on, yashirinchilik, ikkiyuzlamachilik, xushomadgo‘ylik, riyokorlik, mutaasib dindorlik ular orasida kam uchraydi [4, 54].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. История Узбекистана. Т III. ... – С. 214-215
2. Гребенкинъ А. Мингъ // ТС. Т. 95. – С. 331-336.
3. Петровский Н. Очерки Коканского ханства... – С. 729-730.
4. Xudoyqulov T.D. XIX asrda Qo‘qon xonligining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti: Tarix fan. nomz...diss. – Toshkent: O‘zMU, 2009. – B. 54

“KOMMUNIKATSIYA” TUSHUNCHASINING GENEZISI VA MOHIYATI

Xolmatova Dilafruz Narzullayevna

Namangan davlat pedagogika instituti

70220303 – Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o’qitish metodikasi (tarix) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

E-mail: dilafruzholmatova175@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19469810>

Annotatsiya: Mazkur maqolada “kommunikatsiya” tushunchasining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari hamda ilmiy mohiyati tahlil qilinadi. Kommunikatsiyaning ijtimoiy, pedagogik va psixologik jihatlari yoritilib, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, kommunikatsiyaning tarkibiy qismlari, shakllari va turlari, kommunikativ kompetentlik tushunchasi hamda shaxs rivojlanishidagi o’rni ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan. Maqolada samarali kommunikatsiya ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o’quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashda muhim omil ekani ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: kommunikatsiya, kommunikativ kompetentlik, muloqot, ta’lim jarayoni, verbal va noverbal kommunikatsiya, interaktivlik, ijtimoiy munosabatlar, pedagogik kommunikatsiya.

Annotation: This article analyzes the genesis and essence of the concept of communication. The social, pedagogical, and psychological aspects of communication are examined, and its importance in the educational process is highlighted. The structural components, forms, and types of communication, as well as communicative competence and its role in personal development, are discussed based on scientific sources. The article emphasizes that effective communication is an important factor in improving the quality of education, developing independent thinking, and forming socially active individuals.

Keywords: communication, communicative competence, interaction, educational process, verbal and nonverbal communication, interactivity, social relations, pedagogical communication.

KIRISH. Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida jamiyat taraqqiyoti bevosita insonlar o’rtasidagi samarali aloqa va muloqot jarayonlariga bog’liq holda rivojlanmoqda. Ayniqsa, ta’lim tizimida kommunikatsiyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Chunki

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

zamonaviy ta’lim faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki shaxsni ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi, muloqotga kirisha oladigan qilib tarbiyalashni ham o’z ichiga oladi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmonida ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash hamda ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish vazifalari belgilab berilgan [1]. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda kommunikativ yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida shaxsning muloqotmandligi, tashabbuskorligi, mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyati kabi fazilatlarini rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. Bu esa o’z navbatida kommunikatsiya tushunchasini chuqur ilmiy o’rganishni taqozo etadi [2].

“Kommunikatsiya” tushunchasi lotincha communicatio so’zidan kelib chiqqan bo’lib, “bog’lash”, “umumlashtirish”, “muloqot qilish” kabi ma’nolarni anglatadi [3]. Dastlab bu atama oddiy aloqa vositalari yoki axborot uzatish jarayonini ifodalash uchun qo’llanilgan.

Vaqt o’tishi bilan kommunikatsiya tushunchasi kengayib, insonlar o’rtasidagi murakkab ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi ilmiy kategoriya sifatida shakllandi. Ilmiy adabiyotlarda kommunikatsiya biror mazmunning til vositalari orqali yetkazilishi, ya’ni axborot berish jarayoni sifatida talqin qilinadi [4].

Biroq, kommunikatsiyaning mohiyati faqat axborot uzatish bilan cheklanmaydi. U insonlar o’rtasidagi o’zaro ta’sir, hamkorlik, tushunish va ijtimoiy munosabatlar tizimini ham o’z ichiga oladi. Shu sababli kommunikatsiya murakkab, ko’p qirrali jarayon sifatida qaraladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, kommunikatsiya – bu ta’lim jarayoni ishtirokchilari o’rtasidagi axborot almashinuvi bo’lib, u ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omildir [5].

Kommunikatsiya tushunchasi bilan chambarchas bog’liq bo’lgan muhim kategoriya – kommunikativ kompetentlikdir. Bu tushuncha shaxsning boshqa insonlar bilan samarali muloqot o’rnatish, uni rivojlantirish va qo’llab-quvvatlash qobiliyatini anglatadi [6].

Zamonaviy ta’lim tizimida kommunikativ kompetentlik asosiy kompetensiyalardan biri sifatida qaraladi. N.A. Muslimovning ta’kidlashicha, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo’llash uchun talabalar yetarli darajada kommunikativ kompetentlikka ega bo’lishi zarur [7].

Bu kompetensiya quyidagi jihatlarni o’z ichiga oladi:

fikrni aniq va ravon ifodalash;

boshqalarni tinglash va tushunish;

muloqot madaniyatiga rioya qilish;

turli ijtimoiy vaziyatlarda to’g’ri munosabat bildirish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shu jihatdan qaraganda, kommunikativ kompetentlik nafaqat ta’lim jarayonida, balki shaxsning kundalik hayoti va kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kommunikatsiyaning ilmiy mohiyati va talqinlari

Kommunikatsiya tushunchasi turli fanlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Bu esa uning murakkab va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatadi.

Amerikalik sotsiolog Charlz Kuli kommunikatsiyani insoniy munosabatlarning mavjudligi va rivojlanishini ta’minlovchi mexanizm sifatida izohlaydi. Uning fikricha, kommunikatsiya faqat nutq orqali emas, balki imo-ishora, yozuv, texnik vositalar orqali ham amalga oshiriladi [8].

M.N. Grachev esa kommunikatsiyani ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy kontekst bilan bog‘liq holda tahlil qiladi. Unga ko‘ra, kommunikatsiya bu – ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini ifodalovchi axborotlarni yaratish, uzatish va ulardan foydalanish jarayonidir [9].

Bu qarashlar kommunikatsiyaning nafaqat axborot almashinuvi, balki ijtimoiy jarayonlarni boshqarish vositasi ekanligini ham ko‘rsatadi.

Kommunikatsiyaning tarkibiy jihatlari

Kommunikatsiya murakkab tizim bo‘lib, u bir nechta tarkibiy qismlardan iborat. Ilmiy adabiyotlarda kommunikatsiyaning uch asosiy jihati ajratib ko‘rsatiladi:

Kommunikativ jihat – axborot almashinuvi

Interaktiv jihat – o‘zaro ta’sir

Perseptiv jihat – bir-birini idrok etish va tushunish

Bu jihatlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, kommunikatsiyaning to‘liq amalga oshirishini ta’minlaydi [5].

Kommunikatsiyaning shakllari va turlari

Kommunikatsiya turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Eng avvalo, u bevosita va bilvosita shakllarga bo‘linadi.

Bevosita kommunikatsiya yuzma-yuz muloqot jarayonida amalga oshiriladi. Bilvosita kommunikatsiya esa texnik vositalar orqali amalga oshiriladi [8].

Shuningdek, kommunikatsiya verbal va noverbal shakllarga ham bo‘linadi.

Verbal kommunikatsiya nutq orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda so‘z, gapirish, yozish asosiy vosita hisoblanadi.

Noverbal kommunikatsiya esa imo-ishora, mimika, intonatsiya, pauza kabi vositalar orqali ifodalanadi. Noverbal vositalar muloqotning ta’sirchanligini oshiradi va nutqni boyitadi [14].

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ta’lim jarayonida kommunikatsiya o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi asosiy bog‘lovchi vosita hisoblanadi. Samarali kommunikatsiya bilimlarni chuqur o’zlashtirishga yordam beradi, o’quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Ta’lim jarayonida kommunikatsiya demokratik, avtoritar, liberal kabi turli usullar orqali amalga oshiriladi. Amaliyot shuni ko’rsatadiki, demokratik va avtoritar usullarning uyg’unligi eng samarali natija beradi [5].

Sharq mutafakkirlari ham kommunikatsiya va muloqot masalasiga katta e’tibor qaratganlar.

Xususan, Abu Nasr Forobiy inson kamoloti jamiyat bilan aloqada shakllanishini ta’kidlaydi [11]. Ibn Sino esa tarbiyada individual muloqotning muhimligini qayd etadi. Alisher Navoiy shaxs rivojida muloqot va ijtimoiy muhitning o’rnini alohida ko’rsatadi. Bu qarashlar kommunikatsiyaning inson hayotidagi ahamiyati qadimdan muhim bo’lganligini ko’rsatadi.

XULOSA. Kommunikatsiya murakkab, ko’p qirrali va ijtimoiy ahamiyatga ega jarayon hisoblanadi. U insonlar o’rtasidagi axborot almashinuvi, o’zaro ta’sir va ijtimoiy munosabatlarning asosini tashkil etadi.

Ta’lim jarayonida kommunikatsiyaning to’g’ri tashkil etilishi o’quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi, ularning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони. // <https://lex.uz/docs/3107036> [Murojaat qilingan sana: 28.03.2026]
2. Сайдалиев С., Габдулхаков Ф. Таълимда коммуникатив таълимни амалга ошириш масалалари.
3. Григорьев С.Г. Методико-технологические основы создания электронных средств обучения. – Самара, 2002.
4. Расулов Р., Мўйдинов Қ. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. – Т., 2010.
5. Турғунов С.Т., Мақсудова Л.А. Педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш. – Т., 2009.
6. Амиров Нурбек Исламович. Таълим жараёнида талабалар коммуникатив компетентлигини шакллантириш. – Б. 26-31.
7. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. – Т., 2004.
8. Кули Ч.Х. Общественная организация. – М., 1994.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

9. Грачев М.Н. Политическая коммуникация. – М., 2004.
10. Хошимов К., Нишонова С. Педагогика тарихи. – Т., 2005.
11. Зунунов А. ва бошқалар. Педагогика тарихи. – Т., 2002.

**MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM SIFATINI YANGI BOSQICHGA
OLIB CHIQISH**

Karimjonova Shahzoda Erkinjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25 yo 'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o'qituvchisi Tillayev Bobomurod

E-mail: karimjonovashahzoda42@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19492499>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish masalalari yoritiladi. Unda maktabgacha ta'limning bola rivojlanishidagi o'rni, ta'lim sifatini oshirish omillari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, ta'lim sifati, pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuv, bola rivojlanishi, ta'lim jarayoni, pedagog kadrlar, zamonaviy metodlar.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы вывода качества дошкольного образования на новый уровень. В ней анализируется роль системы дошкольного образования в развитии ребёнка, основные факторы повышения качества образования, а также значение внедрения современных педагогических подходов и инновационных технологий.*

Ключевые слова: *дошкольное образование, качество образования, педагогические технологии, инновационный подход, развитие ребёнка, образовательный процесс, педагогические кадры, современные методы.*

Abstract: *This article examines the issues of enhancing the quality of the preschool education system to a new level. It analyzes the role of preschool education in child development, the main factors contributing to the improvement of the quality of the educational process, as well as the importance of implementing modern pedagogical approaches and innovative technologies. Particular attention is given to the effective organization of the educational process and the creation of favorable conditions for the comprehensive development of children.*

Keywords: *preschool education, quality of education, pedagogical approach, child development, innovative technologies, educational process.*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kirish. Barchamizga ma’lumki bola shaxsinining shakllanishida maktabgacha ta’lim muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotida puxta tayyorlanib maktabga chiqishsa ularning yutuqqa erishish imkoniyati kengayadi. Maktabgacha ta’lim tizimi bolalarni ma’nan mukammal va intellektual salohiyatli bolalarni tarbiyalashni o’zlariga maqsad qilib olganlar. Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylangan. Yangi O’zbekiston Taraqqiyot strategiyasining 100 maqsadida maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish masalalari ustuvor vazifalaridan biri etib tayinlangan. **O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Maktabgacha ta’lim sohasidagi islohotlar – bu kelajak uchun qo’yilgan eng mustahkam poydevordir” [1].** Ma’lumki maktabgacha ta’lim vazirligi tashkil etilishidan avval zamonaviy dasturlar joriy etilmagan edi. Bolalarni maktabgacha ta’lim tayyorlash bo’yicha modellar yetarli darajada rivojlanmagan edi. Davlat maktabgacha ta’lim tashkilotida oldin pedagoglarning ko’pi o’rta maxsus ma’lumotga ega bo’lgan edi, shu sababli bolalarni maktab ta’limiga talab darajasida tayyorlash imkonini bermas edi. Konsepsiya tasdiqlanganda keyin bir yil mobaynida maktabgacha ta’lim tashkilotida yangi qonun qoidalar o’rnatilgan. **Maktabgacha talim tizimni yangi bosqichga olib chiqishning asosiy indikatori sifatida 6 yoshli bolalarni maktabga tayyorlov tizimi bilan 100 foiz qamrab olish belgilangan [2].** Davlatimiz rahbari O’zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag’ishlangan marosimda Yurtboshimiz bunga albatta erishamiz deb aniq ishonch bilan gapirganlar. **I.V. Grosheva tomonidan ishlab chiqilgan metodik tavsiyalarga ko’ra, bolalarni rivojlantirishda endilikda “yodlatish” emas, balki kompetensiyaviy yondashuv (muloqot, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik) birinchi o’ringa chiqdi [3].** Bundan shuni anglash mumkinki, bolaga shunchaki yodlatibgina qolmasdan, uni har jihatdan yuksaltirish ham lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti bola rivojlanishida tutgan o’rni beqiyos. Maktabgacha ta’lim bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda bolalarning aqliy, jismoniy, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishiga asos yaratiladi. Aynan maktabgacha yosh davrida bola atrof - muhitni faol o’rganadi, yangi bilim va ko’nikmalarni egallaydi hamda jamiyatga moslashishni boshlaydi. Bundan tashqari, maktabgacha ta’lim bolalarda intizom, mas’uliyat, hurmat, mehr - oqibat kabi ijobiy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Bu jarayon bolaning keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorlanishida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish deganda nafaqat miqdoriy ko’rsatkichlar qamrovi balki “sifat menejmenti” tushunchasi e’tirof etiladi. **O’zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha mo’ljallangan rivojlanish**

konsepsiyasida ta’lim jarayonlarini raqamlashtirish va har bir bolaning individual rivojlanish trayektoriyasini yaratish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [4]. Davlatimizning 2030-yilgacha bo’lgan rejasida bog’chalarni raqamlashtirish bejiz ko’zda tutilmagan. Bu tizim har bir bolaning o’z qobiliyatini kashf qilishiga yordam beradi. Bog’cha bolalarni shunchaki maktabga tayyorlamaydi, balki uning ichidagi “yashirin iqtidor”ni uyg’otadi.

Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish omillari quyidagilar:

Pedagoglarning malakasi - Tarbiyachilarning kasbiy bilim va pedagogik mahorati yuqori bo’lsa, ular bolalarga sifatli ta’lim va tarbiya bera oladilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar - Interfaol o’qitish metodlari, o’yinlar, ijodiy mashg’ulotlar va innovatsion yondashuvlar bolaning bilim olish qiziqishini oshiradi.

Moddiy - texnik baza - Maktabgacha ta’lim muassasalarining qulay xonalari, o’yinchoqlar, didaktik materiallar va zamonaviy jihozlar ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Ota - ona va jamiyat bilan hamkorlik - Ota - onalar bilan faol aloqada bo’lish, bolalarning uy asharoitidagi tarbiyasi va qiziqishlarini inobatga olish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Individual yondashuv - Har bir bolaning qobiliyati, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta’lim berish, ularning rivojlanishiga ijobiy ta’sir qiladi.

Motivatsiya va rag’batlantirish - Bolalarni muvaffaqiyatlariga qarab rag’batlantirish, ularni faol bilim olishga undash maktabgacha ta’lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik yozlashuvlar (yoki yondashuvlar) bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash va ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar bolalarning bilim olish jarayonini interfaol, qiziqarli va samarali qilishga xizmat qiladi. **“Ilk qadam”** davlat o’quv dasturida ta’kidlanganidek, **“Bolaning rivojlanishi uning qiziqishlari va ehtiyojlaridan kelib chiqishi lozim”**. Bu yondashuv bolani ta’lim jarayonining markaziga qo’yadi [1]. **O’yin orqali o’qitish** - Bolalar o’yin jarayonida turli ko’nikmalarni egallaydi, fikrlash va ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi. O’yin pedagogik metod sifatida maktabgacha yosh bolalar uchun eng samarali usul hisoblanadi.

Faol va interfaol metodlar - Guruh mashg’ulotlari, rolli o’yinlar, loyihaviy ishlash va muammoli vaziyatlar bolalarning ijtimoiy ko’nikmalarini va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Individual yondashuv - Har bir bolaning qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish sur’ati inobatga olinadi. Bu metod bolaning o’z imkoniyatlarini maksimal darajada namoyon etishiga yordam beradi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish - Rassomchilik, musiqa, hikoya yaratish, matematik va mantiqiy o’yinlar orqali bolalar ijodiy va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradilar.

Axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish - Kompyuter dasturlari, interaktiv taxtalar va multimediya materiallari bolalarning bilim olish qiziqishini oshiradi va zamonaviy ta’lim jarayonini boyitadi.

Loyiha va tadqiqot usullari - Bolalarni kichik loyihalarda qatnashishga undash, o’z atrof - muhitini o’rganish va natijalarni tahlil qilishga o’rgatadi.

Muxtasar qilib aytganda, maktabgacha ta’lim sifatini oshirish orqali bolalarni kelajakdagi ta’lim bosqichlariga tayyorlash, ularning intellektual va ijtimoiy ko’nikmalarini rivojlantirish, shuningdek jamiyatga moslashuvchan va barkamol shaxs sifatida voyaga yetishini ta’minlash mumkin. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o’yin orqali o’qitish, interfaol metodlar, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bolalarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Shu bilan birga, individual yondashuv va rag’batlantirish bolalarning o’z qobiliyatlarini namoyon etishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021. – 464 b. (Prezidentning ta’lim islohotlariga doir konseptual qarashlari asosida).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, 08.05.2019 yildagi PQ - 4312 - son. (Qamrov va strategik maqsadlar qismi).
3. Grosheva I.V., Mirziyoyeva S.Sh., Mikailova L.U. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – Toshkent, 2022. (Ta'lim metodikasi va kompetensiyalar qismi).
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ - 4312 - sonli Qarori. “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Prezident Qarori. – Toshkent, 2019.
5. Qizi, T. O. A. (2024). NUTQI TO’LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNING DIQQATINI TEKSHIRISH METODIKASI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy - uslubiy jurnali, 2(59), 347 - 350.
6. Qizi, T. O. A. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQAT XUSUSIYATLARI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy - uslubiy jurnali, 2(59), 180 - 182.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

7. Tojibaeva, A. A. K., & Kholmamatova, Z. K. K. (2026). AUTISM SPECTRUM DISORDER - MODERN CONCEPTS AND APPROACHES. European Review of Contemporary Arts and Humanities, 2(2), 25 - 27.

8. Tojibaeva, A. A. K., & Abdumamatova, Z. A. Q. (2026, February). ATTENTION DEFICIT IN CHILDREN AND TECHNOLOGIES FOR ELIMINATING ADDICTION AND HYPERACTIVITY SYNDROME. In Claritas Conference Platform (No. 2, pp. 34 - 36).

**“O‘ZBEKISTON TARIXI” FANINI O‘QITISHDA INNOVATSIYALAR VA
ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH**

Xaydarov Zaxriddinbobir Umarovich

Namangan davlat pedagogika instituti

“Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrası dotsenti, tarix fanlari nomzodi

zahriddinbobirhajdarov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19492739>

Annotatsiya: Mazkur maqolada “O‘zbekiston tarixi” fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar hamda o‘quvchi markazli yondashuvning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, “Blits o‘yin”, “Bumerang”, “Sinkveyn”, “Qora quti”, “Loyiha” va “Rezyume” kabi metodlarning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni ko‘rsatib berilgan. Maqolada innovatsion yondashuvlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston tarixi, innovatsion ta’lim, interaktiv metodlar, pedagogik texnologiyalar, o‘quvchi markazli ta’lim, xorijiy tajriba, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы использования инновационных педагогических технологий и передового зарубежного опыта в преподавании дисциплины «История Узбекистана». Освещается значение интерактивных методов, информационно-коммуникационных технологий и студентоцентрированного подхода в образовательном процессе. Также показана роль методов «Блиц-игра», «Бумеранг», «Синквейн», «Черный ящик», «Проект» и «Резюме» в повышении эффективности обучения. Обосновывается, что инновационные подходы способствуют развитию самостоятельного мышления студентов, углубленному усвоению знаний и повышению качества образования.

Ключевые слова: история Узбекистана, инновационное обучение, интерактивные методы, педагогические технологии, студентоцентрированное обучение, зарубежный опыт, ИКТ, эффективность образования.

Annotation: This article examines the use of innovative pedagogical technologies and advanced foreign experience in teaching the subject “History of Uzbekistan.” The importance of

interactive methods, information and communication technologies, and student-centered approaches in the educational process is highlighted. The role of methods such as “Blitz game,” “Boomerang,” “Cinquain,” “Black box,” “Project,” and “Resume” in improving learning effectiveness is discussed. The article substantiates that innovative approaches contribute to the development of independent thinking, deeper knowledge acquisition, and improvement of education quality.

Keywords: *History of Uzbekistan, innovative education, interactive methods, pedagogical technologies, student-centered learning, foreign experience, ICT, education effectiveness.*

Mustaqillik sharoitida jamiyatdagi yangi islohotlarni amalga oshirish jarayonida, jamiyat a’zolarini erkin, demokratik tafakkur va milliy g’oya ruhida tarbiyalash vazifalarini bajarishda tarix fanining ahamiyati ortib bormoqda. Istiqlol yillarida O’zbekiston tarixining ko’pgina masalalari o’zining yangi, ilmiy jihatdan xolis va haqqoniy yechimini topa boshladi. O’zbekiston mustaqillikka erishgach, o’zbek xalqi o’zining boy va qadimiy tarixini qaytadan kashf etish imkoniga ega bo’ldi. “O’zbek xalqining necha ming yillik tarixida qanday murakkab davrlar, og’ir sinovlar bo’lganini barchamiz yaxshi bilamiz”[1]. Mana shu sinovlarga boy o’tmish, mana shu so’nmas madaniyat o’zbek xalqini buyuk va yorqin kelajak sari odim qadam tashlashga, qiyinchilik va sinovlarni yengib o’tishga undaydi, mushtarak maqsadlar yo’lida birlashtiradi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, mustaqillik xalqimizga o’zligini qaytarib berdi. Buning natijasi o’laroq, hukumatimiz tomonidan iqtisodiy, siyosiy, madaniy hamda ijtimoiy, xususan, ilm-fan sohalarini rivojlantirishga katta e’tibor berildi. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan “2017 – 2021-yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha harakatlar strategiyasi” [2] ning to’rtinchi yo’nalishida ta’lim va fan sohasini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish vazifalarining belgilanishi fikrimizning yaqqol misolidir.

Ijtimoiy hayot jabhalariga innovatsion jarayonlarning jadallik bilan kirib kelishi oliy ta’lim tizimida o’qitishning yangi texnologiyalariga o’tish orqali ta’lim-tarbiya samaradorligini sifat jihatidan yuqori pog’onaga ko’tarish uchun qulay shart-sharoitlarni vujudga keltirmoqda. Ayni vaqtda mamlakatimizda axborotlashtirish sohasida sodir bo’layotgan innovatsion jarayonlar (kom’pyuterlashtirish, lokal va internet tarmoqlari orqali axborot almashinuvining kengayishi va rivojlanishi) ta’lim tizimining eng muhim bo’g’ini bo’lgan ta’lim jarayoni oldiga yangi muammolarni qo’ymoqda. Chunki shu vaqtgacha an’anaviy ta’lim berish jarayonida o’quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarni o’zlashtirishga o’rgatilgan bo’lsa, innovatsion jarayonlar va

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

zamonaviy axborot texnologiyalari o’quvchi-talabalarni egallayotgan bilimlarni o’zlari qidirib topishlariga, mustaqil o’rganib tahlil qilishlariga, xulosalarni ham o’zlari chiqarishlariga o’rgatadi. Bu esa o’quvchi-talabalarni ta’lim jarayonining doimiy diqqat markazida turishini taqozo etadi. O’z-o’zidan ravshanki, jarayon asta-sekinlik bilan o’quvchi-talabani o’z ustida ishlashga, ma’lumotlarni izlab topishga, tahlil qilish va lozim bo’lganda o’z xulosalarini chiqarishiga rag’batlantiradi. Milliy ta’lim tizimining asosiy maqsadi ham o’quvchilarda bilim olishga bo’lgan intiluvchanlikni, tashabbuskorlikni rivojlantirishdan iboratdir. Bir so’z bilan aytganda, ta’lim o’quvchilarning ichki ehtiyojiga aylanmasa, ular bu jarayonda faol ishtirok etmasalar, hech qanday ijobiy samaraga erishib bo’lmaydi. Shu nuqtai nazardan milliy ta’lim tizimi o’quvchi-talabalarni ta’lim jarayonining ishtirokchilarigina emas, balki ijrochilari deb qarashni ham ko’zda tutadi.

Bu yangilanishlar ta’lim jarayonida an’anaviy yondashuvlar bilan bir vaqtda o’quvchi markazda bo’lgan (faol, interfaol yoki interaktiv) metodning keng miqyosda, samarali tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratadi. Dars jarayonini tashkil qilishda bu kabi metodlardan foydalanilganda o’qituvchi o’quvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Bu orqali o’quvchi-talaba butun jarayon davomida faol ishtirok etadi. Shu sababdan, o’quvchining bilim va ko’nikmalarini rivojlantirish uchun yetarli darajada o’quvchilar ishtiroki va amaliyoti mavjud bo’ladi. Bu jarayonda ta’lim beruvchi shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun sharoit yaratish bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo’naltiruvchilik vazifasini ham amalga oshiradi. O’qituvchi biror predmet bo’yicha o’quvchilarning tizimli bilim olishini ta’minlash maqsadi sari intilar ekan, ma’lum ishlarining bajarilish namunasini ko’rsatadi. Ayni vaqtda, u ta’limning barcha bosqichlarida o’quvchining faolligi va mustaqilligini ta’minlaydi.

So’nggi vaqtlarda ta’lim tizimida “noan’anaviy dars”, “interaktiv metod”, “yangi pedagogik texnologiyalar”, “ilg’or pedagogik texnologiyalar”, kabi tushunchalar tez-tez qo’llanilishi odatiy holga aylandi. Turli darajadagi anjumanlar, seminarlar va ilmiy-amaliy konferensiyalarda ma’lum bir pedagog-o’qituvchilarning ushbu usul (metod)lar orqali mashg’ulotlarni tashkil etayotganligi, samarali natijalarni qayd etayotganligi, tajriba oshirish kurslari tashkil etilayotganligi to’g’risidagi xabarlariga duch kelmoqdamiz. Biroq shuni ta’kidlash kerakki, bu tushunchalar ta’lim tizimi, ayniqsa, oliy ta’lim tizimi pedagog-o’qituvchilari tasavvurida turli darajada talqin etilmoqda. Buning asosiy sababi esa lo’nda qilib aytganda, mashg’ulotni yangicha asoslarda va tartibda, zamon talablari darajasida tashkil etish sharti qo’yilmoqda, afsuski, uning kontseptual-nazariy, uslubiy va pedagogik sharoitlari, ilmiy-metodik yo’nalishlarini aniq bir tizimga solish, tarkiblashtirish borasida yetarlicha ishlar amalga oshirilgani yo’q. Bu boradagi eng muhim yo’nalishlardan biri fikrimizcha, interaktiv metod va ilg’or

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

pedagogik texnologiyaning afzalliklari hamda asosiy jihatlarini pedagog-o’qituvchilar tomonidan anglanishi hisoblanadi.

Yuqorida ta’kidlab o’tganimizdek, bugungi kunda mamlakatimiz oliy o’quv yurtlarining aksariyat qismida O’zbekiston tarixini o’qitish jarayonida ta’limning o’qituvchi markazda bo’lgan metodlari qo’llanib kelinmoqda. Ushbu usullar orqali ta’lim berish jarayonida takidlab o’tilganidek, o’quvchilarning ishtiroki faol bo’lmay, ayrim ta’lim usullaridagina ularning ishtiroki qisman ta’minlanadi. Shunda ham o’quvchilar sezgi xususiyatlarining ma’lum bir, cheklangan qismi jarayonga jalb etiladi, xolos. Bu esa o’quvchilarning yangi yoki ma’lum bo’lmagan bilimlarni, ma’lumotlarni o’zlashtirishlarida o’z imkoniyatlaridan to’laqonli foydalanishlari uchun imkoniyat yarata olmaydi.

O’zbekiston tarixini o’qitish jarayonida o’quvchi markazda bo’lgan (faol, interfaol yoki interaktiv) metodlarning hamda ilg’or pedagogik texnologiyaning keng miqyosda qo’llanilishining afzalliklari quyidagilarda namoyon bo’ladi:

- ta’lim samarasi yuqoriroq bo’lgan o’qish-o’rganish;
- o’quvchini yuqori darajada rag’batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimni ham e’tiborga olinishi;
- o’qish shiddatini o’quvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- o’quvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo’llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o’rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi;
- ta’lim jarayonining sog’lom muhitda saqlab qolinishi;
- o’qituvchining yengillik yaratib beruvchi shaxsga aylanishi.

Interaktiv metodlar qo’llanganda o’quvchi-talaba butun jarayon davomida faol ishtirok etadi. Shu sababdan, o’quvchining bilim va ko’nikmalarini rivojlantirish uchun yetarli darajada o’quvchilar ishtiroki va amaliyoti mavjud bo’ladi.

Mutaxassislarining fikricha, bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta’lim tizimida 600 dan ortiq nomlanishga ega bo’lgan faol va interfaol metodlar ta’lim jarayonida turli darajada qo’llanilmoqda. Ushbu metodlar orasida xorijiy mamlakatlarning ishlab chiqarish va ta’lim sohasida amalda qo’llanilayotgan metodlar ham sezilarli o’rin egallaydi.

Ushbu metodlarni ta’lim jarayonida qo’llashning yana bir afzalligi, o’qituvchining kreativ (ijodkor)ligiga ko’ra bu metodlarni talabalarning vazifani o’zlashtirish darajasi yoki talabalar o’zlashtirishini nazorat qilish va baholash yuzasidan talabalar bilan yakka tartibda(individual), guruhlarda yoki jamoaviy tartibda ishlashni amalga oshirish imkoniyati mavjud. Shuningdek,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ushbu metod qo’llanilganda o’qituvchi tayyor bilimlarni talabalarga etkazib berish emas, balki, talabalarni o’zlariga kerakli bo’lgan bilim va yangi ma’lumotlarni izlab topishlari uchun imkoniyat yaratadi, ularni maqsad sari to’g’ri yo’naltirish vazifasini amalga oshiradi. Shu nuqtai nazardan dars mashg’ulotini samarali tashkil etish, ta’lim sifatining yuqori ko’rsatkichlariga erishishda pedagog-o’qituvchilardan ta’lim jarayoniga ijodiy yondashuv hamda o’z ustida ishlash ko’nikmalarini yuksaltirish talab etiladi.

Biz quyidagi o’qitish jarayonida qo’llash mumkin bo’lgan ba’zi bir treninglar (texnologiyalar)ga tavsifnoma berib, ba’zilarni belgilangan mavzu yuzasidan o’tkazish tartibi to’g’risida metodik tavsiyanoma berib o’tamiz.

“BLITS O’YIN” metodi – harakatlar ketma-ketligini to’g’ri tashkil etishga mantiqiy fikrlashga, o’rganayotgan predmeti asosida ko’p, xilma xil fikrlardan, ma’lumotlardan kerakligini tanlab olishni o’rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog’ozlarda ko’rsatilgan harakatlar ketma ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so’ngra o’z fikrini boshqalarga o’tkaza olish yoki o’z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo’la olishga yordam beradi[3].

“BUMERANG” texnikasi – o’quvchi-talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o’rganilgan materiallarni yoddan saqlab qolish, so’zlab bera olish, fikrni erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o’quvchi talabalarni baholay olishga qaratilgan. “Bumerang” texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqli shakllantirishga, imkoniyat yaratadi; xotirani, g’oyalarni, fikrlarni, dallillarni yozma va og’zaki shakllarda bayon qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi[4].

“SINKVEYN” metodi – ta’lim oluvchilarni axborotlarni qisqa bayon etishga o’rgatadi, hamda olingan ma’lumotlar ustida chuqur ilanishga chorlaydi [5].

“QORA QUTI” metodi – o’quvchi-talabalar bu metod asosida echiladigan muammolar aniq vaziyatni tahlil qilish orqali amalga oshiriladi, muammolar sababi yo’l-yo’lakay aniqlanadi[6].

“LOYIHA” metodi – ta’lim oluvchilarning inividual yoki guruhlarda belgilangan vaqt davomida, belgilangan mavzu bo’yicha axborot yig’ish, tadqiqot o’tkazish va amalga oshirish ishlarini olib borishidir. Bu metodda ta’lim oluvchilar rejalashtirish, qaror qabul qilish, amalga oshirish, tekshirish va xulosa chiqarish va natijalarni baholash jarayonlarida ishtirok etadilar[7].

“REZYUME” metodi – o’quvchi-talabalarni biror mavzuning ijobiy va salbiy tomonilari, afzallik va kamchiliklari, foyda va zararlarini belgilashni o’rganadi. Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo’yicha bir yo’la axborot beriladi.

Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi[8].

O‘zbekiston tarixini o‘qitish jarayoni markazida o‘quvchi shaxsining birlamchiligini taminlashda bugungi kundagi eng muhim vazifa – hamkorlik pedagogikasini rivojlantirish orqali yangi axborotlarni o‘zlashtirish va baholashga qodir, kerakli qarorlar qabul qiluvchi, erkin fikrlaydigan barkamol shaxslarni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda ta’lim beruvchi shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun sharoit yaratish bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik vazifasini ham amalga oshiradi. O‘qituvchi biror predmet bo‘yicha o‘quvchilarning tizimli bilim olishini ta’minlash maqsadi sari intilar ekan, ma’lum ishlarning bajarilish namunasini ko‘rsatadi. Ayni vaqtda, u o‘qitishning barcha bosqichlarida o‘quvchining faolligi va mustaqilligini ta’minlaydi. O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida tajriba va kuzatuvlari asosida yangi bilimlarni o‘zlashtiradi. Ularga chuqur va mustaqil o‘zlashtirishlari, o‘rgangan bilimlarini amaliyotda ijodiy qo‘llashlari uchun maxsus topshiriqlar beriladi. Bu esa oliy o‘quv yurtlarida O‘zbekiston tarixidan mashg‘ulotlar olib boruvchi o‘qituvchilardan ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalarga tayangan holda innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish mahoratiga ega bo‘lishni talab qiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda oliy o‘quv yurtlarida O‘zbekiston tarixidan mashg‘ulotlar olib boruvchi o‘qituvchilardan ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalarga tayangan holda innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish mahoratiga ega bo‘lishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш. М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини бирга курамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – Б. 5.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси” ПФ-4947-сонли фармони // Халқ сўзи. – 2017. – № 28. – Б. 1-2.
3. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. – М.: Народное образование, 1996.
4. Толипов Ў. Талабаларда умуммехнат ва касбий малакаларни шакллантиришнинг психофизиологик асослари. // Халқ таълими. – № 6. – 1998 . – Б. 44-48.
5. Олимов Қ. Т. ва бошқалар. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. – Т.: Фан, 2004.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

6. Толипов Ў. Қ., Баракаев М., Шарипов Ш. “Касбий педагогика” (маърузалар матни). – Т.: ТДИУ, 2001.
7. Тожибоева Д. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. – Т.: Фан ва технология, 2007.
8. Ғаффоров Я. Х. Махсус фанларни ўқитишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш усуллари. – Т.: Университет, 2008.

YOSHLARNI KAMOLOTGA ERISHUVIDA BILIMNING TUTGAN O’RNI

Umarov Humoyunmirzo Zahriddinbobur o’g’li

Namangan davlat universiteti An’anaviy xonandalik va cholg’u ijrochiligi

kafedrası stajyor-o’qıtuvchisi

E-mail: humoyunmirzoumarov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19493046>

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarning kamolotga erishishida bilimning tutgan o’rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Unda ilm-ma’rifatning shaxs kamoloti, ma’naviy yetuklik va jamiyat taraqqiyotidagi roli yoritilgan. Shuningdek, yoshlarning bilim olishiga ta’sir etuvchi omillar, kitob mutolaasining ahamiyati, buyuk allomalar hayoti va ilmiy merosining tarbiyaviy jihatlari misollar orqali ochib berilgan. Maqolada yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar hamda ilmga intilish orqali barkamol avlodni tarbiyalash masalalari asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: yoshlar, bilim, ma’rifat, ilm-fan, yoshlar kamoloti, barkamol avlod, kitob mutolaasi, ma’naviy tarbiya, ilmga intilish.

Аннотация: В статье анализируется роль знаний в достижении духовного и интеллектуального совершенства молодежи. Освещается значение науки и просвещения в формировании личности и развитии общества. Рассматриваются факторы, влияющие на стремление молодежи к знаниям, значение чтения книг, а также воспитательная роль научного наследия великих мыслителей. В работе также подчеркиваются создаваемые возможности для молодежи и значение образования в воспитании гармонично развитого поколения.

Ключевые слова: молодежь, знания, просвещение, наука, развитие личности, гармонично развитое поколение, чтение, духовное воспитание, стремление к знаниям.

Annotation: This article analyzes the role of knowledge in the intellectual and moral development of youth. The importance of education and enlightenment in personal formation and societal progress is highlighted. The factors influencing young people’s motivation for learning, the significance of reading, and the educational value of the scientific heritage of great scholars are discussed. The article also emphasizes opportunities created for youth and the role of education in fostering a well-rounded and intellectually mature generation.

Keywords: youth, knowledge, enlightenment, education, personal development, well-rounded generation, reading, moral education, pursuit of knowledge.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ma’rifatga intilish barcha davrlarda insonlarga xos xususiyat sifatida uning dunyoni bilishidagi vosita bo’lgan. Darhaqiqat, bugun yurtimizda hayotning barcha jabhalarida keng qamrovli islohotlar amalga oshirilayotgan, O’zbekistonning jahon hamjamiyatida nufuzi tobora ortib borayotgan bir davrda aholining bilimdonligi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev e’tirof etganidek: - “Xalqimiz azaldan ilmi, ma’rifatli kishilarni qadrlagan, ilm ahlini har tomonlama qo’llab-quvvatlagan. Shundan bo’lsa kerak, xalq orasida “Bilagi zo’r birni yiqar, bilimi zo’r mingni” degan naql keng tarqalgan. Shuning uchun ham muqaddas dinimizda ilm-ma’rifat doimo ulug’lanib kelgan. Imom Buxoriyning “Al-jome’ as-Sahih” kitobida “Dunyoda ilmdan boshqa najot yo’q va bo’lmagay” deb ilmga urg’u berib o’tganligi bejiz emas [1]”.

Ilmga intilish garchand yoshidan qat’i nazar barcha insonlarga xos bo’lsada, lekin yoshlik davrida bilim olmoqlikning ijtimoiy xususiyati ko’proqdir. Avvalo, yoshlarda xali hayotiy tajriba bo’lmaganligi uchun tabiiy ravishda bilishga intilish bo’ladi. Ikkinchidan, yoshlarning ongi toza bo’lganligi, xali yaxshilik yomonlik haqida tushunchalari kam bo’lganligi uchun bilimlarni qabul qilish darajasi yuqori bo’ladi. Shu o’rinda xaqimizning “yoshlikda olgan bilim, toshga o’yilgan naqsh kabidir” iborasini, shuningdek, Navoiyning “Yigitlikda yig’ ilmning maxzani, Qarilik chog’i xarj qilgil oni” iborasini ishlatish o’rinlidir. Uchinchidan, xali yoshlarda turmush tashvishlari bo’lmaganligi uchun, ilm olishga shart-sharoit bo’ladi.

Yoshlarni ilmga intilishida quyidagi omillar katta o’rin tutadi. Birinchidan, insonning naslida ilmga intiluvchilar ko’pligi, genetik tarzda unda qobiliyat borligi tufayli bilimli bo’lishi. Ikkinchidan, ota-onasining ziyoli toifasida bo’lishi va, albatta, farzandini ham bilimli bo’lishi uchun ota-ona ta’siri. Uchinchidan, bolaning tarbiya topayotgan muhit, ya’ni, o’qiyotgan maktab va mahallasidagilar bilimga intiluvchi va ma’rifatli kishilar bo’lishi ta’sir etadi. To’rtinchidan, ma’rifat maskanlari yaqinida joylashganligi va yoshlarning bunday maskanlardan bahramand bo’lish darajasi ham yoshlarning ilm olishiga ta’sir etadi.

Shu o’rinda kichikkina tanqidiy mulohaza, agar yoshlar atrof muhitida internet kafelarda, faqat mazmunsiz jangovor va tuturiqsiz maskanlar, tungi bazmgohlar joylashuvi ularni yengil-yelpi hayot sari yetaklaydi, ilmdan uzoqlashtiradi.

Garchand ilm olish vositalari, ya’ni kitoblar, tele-radio, internet ma’lumotlari, audio-video ma’lumotlari, ta’lim yo’nalishlari, repititordan tahsil olish va shu kabi bilim olish yo’nalishlari ko’p hisoblansada, lekin kitobning, ayniqsa, badiiy adabiyotlarning bilim olish inson tarbiyasi, ilm olishida o’zgacha ahamiyatga ega. Bu haqda keyingi davrda juda ko’p gapirilmoqda. Lekin ko’pchilik ma’lumotni, ya’ni bilim axborotini internetdan olish bilan chegaralanmoqda, albatta,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

shahar joylarida yoki sharoiti bor joylarda internet yoki boshqa vositalar orqali olingan bilim bilan kitobdan olingan bilimni farqi bor.

Aziz Qayumovning “Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino” deb nomlangan ajoyib kishilar hayotidan mavzusidagi kitobini o’qir ekanmiz, o’tmishdagi qiyinchiliklar jarayonida izlanib, o’qib, tahlil va tasniflar asosida yoshlarning bilim olishi, dunyoning qomusiy olimlarga aylanganligi va Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sinolarni bizni faxrimiz sifatida dunyo tan olganligini yana bir bor teranroq xis etasan. Shunday insonlarni hayot yo’llari bilan tanishar ekansan, har bir insonda yangi orzular, ruhiy va ma’naviy kuch-qudrat paydo bo’lishi tabiiydir. O’z davrida yoshlikni ilm izlash bilan o’tkazgan yurtdoshlarimiz hayoti va ijodi kishiga ilhom baxsh etadi.

Mamlakatimiz tarixida uyg’onish davri deb nom olgan va ilm gulshanlarini charog’on etgan yurtdoshlarimizning yoshlik davridagi ilmga bo’lgan intilishlari, kechasi-yu kunduzi xalq manfaatlari yo’lida zahmat chekishlari ularni dunyoga tanitdi. Ularni hayot va ijodlari haqida o’qir ekanmiz, bilim olish va bilimning qadri haqidagi ularning ayrim qarashlariga to’xtalib o’tdik.

Abu Rayhon Beruniyning yoshligi garchand ko’p qiyinchiliklar bilan o’tgan bo’lsada, o’zining tafakkuri o’tkirligi bilan ziyoli insonlar e’tiboriga tushdi. O’sha davrdagi davlat hukmdori uni o’z homiyligiga oladi. Uning bilim tafakkuri va mushohada qobiliyati kuchliligi o’zga mamlakat shohlarining ham e’tiborini tortgan. Ustoz Beruniy bir qancha asarlar yaratgan. Barcha asarlarida ilm to’g’risida alohida to’xtalgan.

Beruniy shunday yozadi, “Zamondoshlarimga nazar solganimda shuni ko’rdimki, ular hamma joylarda jaholat libosini yopinganlar va shu bilan bir-birlari qarshisida faxr qiladilar. Ular fazilat egalariga qarshi dushmanlik olovi bilan lovullab yonadilar va (peshonasiga) ilm muhri bosilgan har bir kishini ta’qib qilib, ungan turli-tuman ozor va yomonlik yetkazadilar [2]”.

Ushbu kitobda keltirilishicha, Beruniy yashagan sharoit, uni o’ragan muhitda ana shu toifadagi shaxslar ko’pchilikni tashkil etar edi. Shunday murakkab davrda yashagan olim tinmay ijod qiladi, ilm-fan rivojiga katta hissa qo’shadi. Beruniy uchun ilm hayotiy zaruriyat edi. Ammo Beruniy atrofidagi bir guruh johillar ilmni tan olmas, ilm ahliga haqoratomuz muomalada bo’lar edi. Shunday kimsalarga javoban Beruniy ilmning qadr- qimmatini baland qo’yish kerakligini insonning chin fazilati ilmda ekanligini ishonch bilan uqtirar edi.

Beruniy ilm haqida shunday degan, “Ilmdan nima foyda bor deguchi qo’pol va badmuomala johillar insonning boshqa xayvonotdan ustunligi ilm tufayli ekanligini bilmaydigan va ilmsiz inson o’z mazmunidan maxrum bo’lajagini ular faxmlamaydilar. Ilmni uning mohiyati uchun o’rganadilar. Ilm insonga lazzat bag’ishlaydi. Odamlar ilm tufayli ezgulikka erishadilar.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ular ilm tufayli yovuzlikdan xalos topadilar. Shuning o’zi eng aniq foyda, eng katta davlat emasmi, axir!”.

Buyuk olim Beruniyning ilmga bergan ta’rifidagi bu so’zlari har bir insonga ilm-fan qimmatini teranroq anglash, u orqaligina mukammallikka erishish mumkinligini ko’rsatib beradi.

Bugungi mamlakatimizdagi yoshlarga yaratilayotgan imkoniyatlar, ayniqsa, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlarni ilm olishlariga bo’lgan e’tibori cheksiz, tahsinlarga loyiq. Prezidentimiz tashabbusi bilan ta’lim tizimi tadrijiy isloh qilinmoqda. Yoshlarni salohiyatlarini takomillashtirish uchun turli tanlovlar, ko’riklar o’tkazilmoqda. Grant-loyihalar e’lon qilinib, yoshlar ishtiroki rag’batlantirilmoqda.

Bu o’tkazilayotgan tadbirlardan asosiy maqsad yoshlarning ilm olishga bo’lgan intilishlarini kuchaytirish, mukammal bilimga ega bo’lgan kuchli salohiyatli yoshlarni muqaddas vatanimizga fidoiy qilib tarbiyalashdir.

Shu o’rinda Ozbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining bundan bir necha yil avval ta’kidlagan bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etib turgan quyidagi so’zlarini qayd etmoq maqsadlidir: -“Kelajakda O’zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas, balki, bilimdon ma’naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qilishi lozim”[3].

Bundan shunday saboq chiqarish kerakki, mamlakatimiz xududidan yetishib chiqqan tarixiy, qomusiy olimlarimiz bilan faxrlanibgina qolmasdan, yoshlarimiz ilmi bilan dunyoda nom olmoq va kelajak avlodlar faxriga ham loyiq bo’lmoqlikdir. Zero, xassos adabiyotshunos olim Ozod Sharofiddinov ta’kidlab o’tganidek, “O’tmishdan shon-shuhrat, muvaffaqiyat va parvozlar yaxshi narsa, albatta! Ammo ular shunaqa narsaki, har bir yangi avlod bu shuhratga shuhrat qo’shib turmasa millatning qanoti qayrilib, parvozi susayib qoladi” [4].

Xulosa o’rnida shuni alohida aytish mumkinki, bugungi kunda mamlakatimiz ilm-fanni qo’llab-quvvatlash bo’yicha dunyo reytingida munosib o’rin egallashni tobora qat’iy ta’minlab bormoqda. Zero, ilmga, fan rivojiga yaratilayotgan imkoniyatlar hech shubhasiz, ma’rifatga keng yo’l ochadi. Jamiyatning ilmi, ma’rifatli jamiyat bo’lishi yo’lidagi islohotlar esa o’z o’rnida mamlakat yuksak taraqqiyotga erishishida asosiy omil bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ta’lim-tarbiya – barcha islohotlar zanjirining eng muhim halqasi // <https://kun.uz/news/2021/09/09/talim-tarbiya-barcha-islohotlar-zanjirining-eng-muhim-halqasi> [Murojaat qilingan sana: 25.03.2026]

2. Қаяумов А. Абу Райхон Бериуний, Абу Али Ибн Сино. -Т.: Ёш гвардия, 1987. -Б. 28.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

3. Каримов И. А. Баркамол авлод орзуси. – Т.: Шарқ, 1999. – Б. 92.
5. Жабборов Н. Маърифат надир. – Т.: Маънавият, 2010. – Б. 20.

**O‘ZBEKISTONNING XALQARO TASHKILOTLAR BILAN HAMKORLIK
ALOQALARI**

Yangiboyeva Zarnigor Avazbek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

Email: yangiboyevazarnigor76@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi Bobomurod Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19494368>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekistonning mustaqillik yillarida xalqaro maydondagi faoliyati va nufuzli xalqaro tashkilotlar bilan o‘rnatgan hamkorlik aloqalari tahlil qilinadi. Mamlakatimizning BMT, YXHT va boshqa tuzilmalar doirasidagi tashabbuslari, iqtisodiy-siyosiy hamkorlikning barqaror taraqqiyotdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Mazkur aloqalar Yangi O‘zbekistonning tashqi siyosiy strategiyasida muhim o‘rin tutishi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *xalqaro tashkilotlar, hamkorlik aloqalari, tashqi siyosat, BMT, YXHT, iqtisodiy rivojlanish, xalqaro munosabatlar, investitsiyalar.*

Аннотация: *В данной статье анализируется деятельность Узбекистана на международной арене за годы независимости и его сотрудничество с авторитетными международными организациями. Рассматриваются инициативы нашей страны в рамках ООН, ОБСЕ и других структур, а также роль экономико-политического сотрудничества в устойчивом развитии. Обосновано, что данные связи занимают важное место во внешнеполитической стратегии Нового Узбекистана.*

Ключевые слова: *международные организации, сотрудничество, внешняя политика, ООН, ОБСЕ, экономическое развитие, международные отношения, инвестиции.*

Abstract: *This article analyzes Uzbekistan’s activities in the international arena during the years of independence and its cooperative relations established with influential international organizations. The initiatives of our country within the framework of the UN, OSCE, and other structures, as well as the role of economic-political cooperation in sustainable development, are examined. It is substantiated that these relations hold an important place in the foreign policy strategy of New Uzbekistan.*

Key words: *international organizations, cooperation, foreign policy, UN, OSCE, economic development, international relations, investments.*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligini e’lon qilgan ilk kunlaridanoq xalqaro hamjamiyatning teng huquqli va suveren a’zosi bo‘lish yo‘lini tanladi. Bugungi kunga kelib, O‘zbekiston jahon miqyosida o‘zining mustahkam o‘rni va ovozigaga ega bo‘lgan, mintaqaviy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy davlatlardan biriga aylandi. Mamlakatimiz jahonning ko‘plab davlatlari va nufuzli xalqaro tashkilotlari bilan keng ko‘lamli hamkorlikni yo‘lga qo‘ygan.

Xalqaro maydonda O‘zbekiston nufuzining ortib borayotganligi, shubhasiz, mamlakatimizda olib borilayotgan demokratik islohotlar, inson huquqlarini himoya qilish borasidagi qat’iy qadamlar va bozor iqtisodiyoti sharoitida erishilayotgan natijalar bilan bog‘liqdir [3]. Ayniqsa, millatlararo totuvlik va mintaqaviy xavfsizlik masalalaridagi faolligimiz xalqaro tashkilotlar tomonidan yuqori baholanmoqda. O‘zbekiston 1992-yil 2-mart kuni Birlashgan Millatlar Tashkilotiga (BMT) to‘la huquqli a’zo sifatida qabul qilindi. Shundan buyon tashkilotning Nyu-Yorkdagi bosh qarorgohida vatanimiz bayrog‘i mag‘rur hilpirab kelmoqda. Hamkorligimizning ustuvor yo‘nalishlari sifatida Afg‘onistonda tinchlik o‘rnatish, Orol dengizi fojiasi oqibatlarini yumshatish va ekologik barqarorlikni ta’minlash kabi global masalalar belgilangan.

BMT Bosh kotibi o‘rinbosari Rozmari Di Karlo O‘zbekistonning so‘nggi yillardagi faolligini e’tirof etib, shunday deydi: *“O‘zbekistonning BMT tuzilmalaridagi ishtiroki faollashganini mamnuniyat bilan qayd etish lozim. Davlat rahbari tashabbusi bilan mintaqaviy hamkorlik va o‘zaro bog‘liqlikni ilgari surishga qaratilgan rezolyutsiyalarning qabul qilinishi mintaqani har tomonlama taraqqiy ettirish uchun juda muhim sanaladi”* [1].

Darhaqiqat, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham qo‘llab-quvvatlanmoqda.

O‘zbekiston 1992-yilda Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotiga (YXHT) a’zo bo‘lish orqali G‘arb davlatlari bilan aloqalarni yangi bosqichga olib chiqdi. YXHT doirasida terrorizmga qarshi kurash, inson huquqlari va so‘z erkinligini ta’minlash bo‘yicha samarali muloqotlar o‘rnatilgan.

Prezidentimizning BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasidagi ishtiroki ham tarixiy ahamiyatga ega bo‘ldi. Unda ilgari surilgan “Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro konvensiya”ni qabul qilish va barqaror taraqqiyot maqsadlariga erishishda parlamentlar rolini oshirish haqidagi takliflar jahon hamjamiyatining diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Ma’ruzada ta’kidlanganidek: *“Barqaror taraqqiyot maqsadlariga erishish va inson huquqlarini ta’minlashda parlamentlar rolini oshirish to‘g‘risidagi maxsus rezolyutsiyani qabul qilishni taklif etamiz”* [2].

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Xalqaro tashkilotlar bilan bir qatorda, O‘zbekiston Rossiya, Xitoy, AQSh, Janubiy Koreya va Yevropa Ittifoqi kabi yetakchi kuchlar bilan strategik sheriklikni rivojlantirmoqda. O‘zbekistonning jahon hamjamiyatidagi integratsiyasi tashqi siyosiy faoliyatning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi [4].

Rossiya bilan diplomatik aloqalarning 25 yilligi doirasida imzolangan ittifoqchilik munosabatlari, Xitoy bilan "Bir makon, bir yo‘l" loyihasi doirasidagi iqtisodiy bitimlar mamlakatimiz investitsiyaviy jozibadorligini oshirmoqda. Shuningdek, xalqaro huquq normalari asosida olib borilayotgan tashqi iqtisodiy aloqalar davlatimiz mustaqilligini mustahkamlashga xizmat qiladi [5]. NATO bilan "Tinchlik yo‘lida hamkorlik" dasturi orqali harbiy salohiyatimizni mustahkamlashga e’tibor qaratilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi mamlakatning barqaror taraqqiyoti va global integratsiyalashuvida poydevor vazifasini o‘taydi. Ushbu aloqalar nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yaxshilashga, balki mintaqaviy xavfsizlik va milliy manfaatlarimizni xalqaro darajada himoya qilishga xizmat qiladi. Kelajakda Yangi O‘zbekiston xalqaro maydondagi faol tashabbuslari mamlakat nufuzini yanada yuksak cho‘qqilarga olib chiqishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Shavkat Mirziyoyev jahon miqyosidagi davlat va siyosat arbobi” (Rozmari Di Karlo iqtiboslari asosida). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2024. – B. 153.
2. Mirziyoyev Sh.M. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 75-sessiyasidagi nutqi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2020.
3. Rahimov M., Rahmatullayev Sh. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. – Toshkent: “Adabiyot uchqunlari”, 2016.
4. Qirg‘izboyev A. O‘zbekistonning xalqaro hamkorligi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “Fan”, 2004.
5. Saidov A. Xalqaro huquq (darslik). – Toshkent: “Adolat”, 2021.

**“YANGI O‘ZBEKISTON” ISLOHOTLARINING O‘N YILLIGI:
MUVAFFAQIYATLAR, QIYINCHILIKLAR VA BARQARORLIK SINOVI (2016 –
2026)**

Muhammadjonova Sevinchxon Elyorjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti talabasi

E-mail: sevinchmuxamadjonova@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fankar kafedrası katta o‘qituvchisi

Bobomurod Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19494364>

Annotatsiya: *Ushbu maqola Shavkat Mirziyoyev rahbarligidagi “Yangi O‘zbekiston” islohotlarining 2016–2026 yillardagi o‘n yillik yo‘lini tahlil qiladi. islohotlarning iqtisodiy o‘rish, ijtimoiy farovonlik va institutsional o‘zgarishlardagi yutuqlarni ko‘rib chiqadi. Shu bilan birga siyosiy liberallashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashdagi qiyinchiliklar ham ochiq baholanadi. Rasmiy hujjatlar, xalqaro hisobotlar va media tahlillariga asoslanib, markazlashgan islohotlarning barqarorligi post-avtoritar sharoitda baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *iqtisodiy liberallashtirish, institutsional islohotlar, ijtimoiy siyosat, mahalla tizimi, mahalla yettiligi, Taraqqiyot strategiyasi, korrupsiyaga qarshi kurash, barqaror rivojlanish.*

Аннотация: *В данной статье анализируется десятилетний путь реформ «Новый Узбекистан» под руководством Шавката Мирзиёева в 2016–2026 годах. Рассматриваются достижения реформ в области экономического роста, социального обеспечения и институциональных изменений. Одновременно открыто оцениваются вызовы политической либерализации и борьбы с коррупцией. На основе официальных документов, международных отчетов и анализа СМИ оценивается устойчивость централизованных реформ в пост-авторитарных условиях.*

Ключевые слова: *экономическая либерализация, институциональные реформы, социальная политика, система махалли, «махаллинская семёрка», Стратегия развития, борьба с коррупцией, устойчивое развитие.*

Abstract: *This article analyzes the ten-year path of the “New Uzbekistan” reforms under the leadership of Shavkat Mirziyoyev in 2016–2026. It examines the achievements of the reforms in economic growth, social welfare, and institutional changes. At the same time, the challenges of political liberalization and the fight against corruption are openly assessed. Based on official*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

documents, international reports, and media analysis, the sustainability of centralized reforms in post-authoritarian conditions is assessed.

Keywords: *Institutional reforms, social policy, mahalla system, “mahalla seven”, Development Strategy, anti-corruption efforts, sustainable development.*

2016-yilda Shavkat Mirziyoyev prezidentlik lavozimini egallagan davrgacha O‘zbekiston xalqaro maydonda, asosan, yopiq iqtisodiyot, paxta maydonlaridagi majburiy mehnat va avtoritar boshqaruv bilan tanilgan edi. O‘sha paytda iqtisodiyotda davlat nazorati kuchli edi hamda milliy valyutani erkin ayirboshlash amalda cheklangan bo‘lib, bu tadbirkorlar uchun jiddiy to‘siq bo‘lgan. Xorijiy investitsiyalar ham juda kam, chegara masalalari esa qo‘shni davlatlar bilan munosabatlarni og‘irlashtirib turgan edi. Fuqarolarning ijtimoiy hayotida mahalla tizimi mavjud bo‘lsa-da, ularning roli asosan rasmiy topshiriqlarni bajarish bilan cheklangan edi.²⁰

Shavkat Mirziyoyev rahbarligida e‘lon qilingan “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi esa bu holatdan keskin uzilishni maqsad qildi. Ushbu g‘oya iqtisodiy ochiqlikni kengaytirish, bozor munosabatlarini rivojlantirish, ijtimoiy sohada fuqarolarning farovonligini oshirish, institutlarni yangilash va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishni va’da qilgan edi. 2017-yildan boshlab amalga oshirilgan valyutani liberallashtirish, majburiy mehnatni bartaraf etish, chegara masalalarini hal qilish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish kabi qadamlar mamlakatdagi vaziyatni o‘zgartira boshladi.

O‘tgan o‘n yil ichida “Yangi O‘zbekiston” islohotlari iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy himoya va infratuzilma yangilanishi yo‘nalishida sezilarli natijalar berdi. Mamlakat iqtisodiyoti ochiqlikka qadam qo‘yib, xorijiy bozorlar bilan aloqalari kengaydi. 2025-yilda yalpi ichki mahsulot birinchi marta 145 milliard dollardan oshgan bo‘lsa, eksport hajmi ham ancha o‘sib, xorijiy investitsiyalar jalb qilishda yangi imkoniyatlar paydo bo‘ldi. Oltin-valyuta zaxiralari mustahkamlandi va xalqaro moliyaviy reytinglar yaxshilandi. Bu o‘zgarishlar O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanish yo‘liga chiqqanidan dalolat beradi.

Ijtimoiy hayotda ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Aholining kambag‘allik darajasi pasayib, ko‘plab fuqarolar ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash yordamlaridan o‘zlarining kichik bizneslarini yo‘lga qo‘ydilar. 2003-yil "Obod mahalla yili" deb e‘lon qilinishi bilan joriy etilgan "Obod mahalla" dasturi keyingi yillarda, xususan, 2018-yildan boshlab faol amalga oshirilib, aholi

²⁰ Mirziyoyev Sh. M Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘tarilamiz. Toshkent. “O‘zbekiston” 1-jild 415-bet

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yashash joylarida keng ko’lamli qurilish va obodonlashtirish ishlarini yo’lga qo’yib keldi²¹. Mahalla tizimi faol modernizatsiya qilinib, oddiy odamlarning kundalik hayotini yengillashtirishga qaratilgan subsidiyalar va loyihalar amalga oshirildi. Mahallalarning boshqaruv xodimlari soni soliqchi va ijtimoiy xodim qo’shilishi hisobiga 5 tadan 7 taga ko’paytirilib “Mahalla yettiligi” tashkil etildi. 2023-yilgi konstitutsiyaviy referendum ijtimoiy huquqlarni kengaytirgan bo’lsa, 2026-yil “Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yili” deb e’lon qilinishi mahallaning ijtimoiy hayotdagi o’rnini yanada mustahkamladi.

Institutsional sohada ham muhim qadamlar tashlandi. 2025-yil oxirida korrupsiyaga qarshi “favqulodda holat” e’lon qilinishi va har bir davlat idorasida ichki nazorat tizimlarining joriy etilishi boshqaruv sifatini oshirishga qaratilgan yangi bosqich bo’ldi. Bu borada davlatimiz rahbari barcha idoralarda komplayens va korrupsiyaga qarshi ichki nazoratga mas’ul o’rinbosar lavozimi joriy etilishini ta’kidladi. Bu choralar 2026-yilgi islohot dasturida ham davom ettirildi va bir qator mas’ul rahbarlar javobgarlikka tortildi.

Shuningdek, Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan Taraqqiyot strategiyasi mamlakatni uzoq muddatli barqaror rivojlantirishning muhim yo’nalishlarini belgilab berdi. Ushbu strategiya doirasida inson qadrini ulug’lash, adolatli jamiyat barpo etish va samarali davlat boshqaruvini shakllantirish asosiy maqsad sifatida ilgari surildi. Iqtisodiy sohada xususiy sektorni qo’llab-quvvatlash, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va hududlar o’rtasidagi tafovutlarni kamaytirish ustuvor vazifa etib belgilandi. Shu bilan birga, ta’lim va sog’liqni saqlash tizimlarini modernizatsiya qilish orqali inson kapitalini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratildi. Natijada, Taraqqiyot strategiyasi “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasini amaliy jihatdan mustahkamlovchi muhim dastur sifatida xizmat qilmoqda. Umuman olganda, Shavkat Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilgan islohotlar O‘zbekistonning yopiq va markazlashgan tizimdan ochiq, bozor tamoyillariga asoslangan va xalqaro hamkorlikka intiluvchi davlatga aylanish jarayonini boshlab berdi. “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi hamda Taraqqiyot strategiyasi mamlakatni har tomonlama modernizatsiya qilish, iqtisodiy o’sishni ta’minlash va aholi farovonligini oshirishga xizmat qildi. So’nggi yillarda erishilgan natijalar – iqtisodiy ko’rsatkichlarning yaxshilanishi, ijtimoiy himoya tizimining kengayishi va davlat boshqaruvida shaffoflikning ortishi – olib borilayotgan siyosatning samaradorligini ko’rsatadi. Shu bilan birga, bu islohotlar hali davom etayotgan jarayon bo’lib, ularning izchil amalga oshirilishi mamlakatning kelajakdagi barqaror taraqqiyotini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

²¹ Milliy istiqlol g‘oyasi asosiy tushuncha va tamoyillari. T, "O‘zbekiston", 2000-yil

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1. Mirziyoyev Sh. M Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘tarilamiz. 1-jild. – Toshkent: “O‘zbekiston”. 415-bet
2. Milliy istiqlol g‘oyasi aso7-betsiy tushuncha va tamoyillari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2000.

BAHOLASH TIZIMIDA YANGILIKLAR

Qobilova Yorqinoy Hosilovna

Namangan davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi 1-kurs magistranti

E-mail: qobilovayorqinoy6@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497250>

Annotatsiya: Maqolada umumiy o‘rta ta’lim tizimida baholash jarayonini takomillashtirish, o‘quvchilarning bilimini rag‘batlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Xususan, “Hook” texnikasi va induktiv yondashuv asosida darsni tashkil etish, o‘quvchilar faolligini oshirish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish hamda baholashning motivatsion ahamiyati tahlil qilinadi. Amaliy misollar orqali zamonaviy baholash usullarining dars samaradorligiga ta’siri ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: baholash tizimi, Hook texnikasi, induktiv yondashuv, motivatsiya, zamonaviy pedagogika, rag‘batlantirish, dars samaradorligi, interfaol metodlar.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы совершенствования системы оценивания в общем среднем образовании и использования современных педагогических подходов для стимулирования учебной деятельности учащихся. Анализируется применение техники «Hook» и индуктивного подхода при организации урока, их влияние на активность учащихся, развитие самостоятельного мышления и повышение эффективности обучения. На основе практических примеров раскрывается мотивационная роль обновлённой системы оценивания.

Ключевые слова: система оценивания, техника Hook, индуктивный подход, мотивация, современная педагогика, стимулирование, эффективность урока, интерактивные методы.

Abstract: The article discusses improving the assessment system in general secondary education and the use of modern pedagogical approaches to enhance students' learning motivation. The application of the “Hook” technique and the inductive approach in lesson organization is analyzed, emphasizing their role in increasing student engagement, developing independent thinking, and improving learning effectiveness. Practical examples demonstrate the motivational significance of innovative assessment methods.

Keywords: assessment system, Hook technique, inductive approach, motivation, modern pedagogy, encouragement, lesson effectiveness, interactive methods.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Har bir davlatda bo’lgani kabi, bugungi kunda yurtimizda ta’limga qaratilayotgan e’tibor yuksak. Buni yoshlarimiz erishayotgan yutuqlar, jumladan, xalqaro olimpiadalar, muddatidan oldin talaba bo’layotgan o’quvchilar misolida keltirishimiz mumkin.

Ta’lim sifatini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan tashqari o’qituvchi mahorati ham juda muhim omillardan biri. Hozirgi zamon o’qituvchisi bilimli bo’lishi bilan birga zamon bilan hamnafas bo’lishi ham zarur. O’quvchilarga bilim berishda, ularni olgan bilimni o’z vaqtida rag’batlantirib borilsa, yanada yuqori natijaga intiladi.

Baholash jarayoni nafaqat ta’lim oluvchilar bilimi, balki o’zaro ishonch, kamchilik va yetarlilik jihatlarini ham yaxshi bilib olishiga zamin yaratadi. Masalan, 10-sinf adabiyot darsligida berilgan “Qadimgi dunyo adabiyoti (Eng qadimgi davrlardan milodning V asrigacha)” mavzusini yangi metodda o’rganib, quyidagicha baholash mumkin. Qadimgi Sharq dunyosining eng yirik adabiy yodgorliklaridan biri Gilgamesh haqidagi dostonidir. Akkad tilidagi bu asar miloddan avvalgi XVIII-XVII asrlarda yaratilgan. Dasning shu joyida o’quvchilarga savol beramiz. Bizning yurtimizda shu davrlarda qaysi asarlar yozilgan? To’g’ri va aniq javob bergan o’quvchi, shoshgan o’quvchi va javob berishga harakat qilgan uchta o’quvchi rag’batlantiriladi.

Qadimgi dunyoning muhim adabiy yodgorliklari – “Mahabharata” va “Ramayana” dostonlari ham Hindistonda yaratilgan. “Mahabharata”da afsonaviy hukmdor Bharataning avlodlari bo’lgan ikki qondosh sulolaning toj-taxt uchun kurashi tasvirlansa, “Ramayana”da Ayodha shahzodasi Ramaning o’z rafiqasi Sitani asirlikdan qutqarish yo’lidagi qahramonliklari tasvirlanadi. Shuningdek, bu asarlarda ham qadimgi hindlarning e’tiqodi, falsafasi, yaxshilik va yomonlik haqidagi qarashlari aks etgan. Yana o’quvchilarga murojaat etamiz. Yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik, jaholat va ma’rifat g’oyalari sizga tanishmi? Badiiy adabiyotda bu mavzular yoritilgan hikoya, qissa va romanlardan misol keltiring? Javob berayotgan o’quvchilar fikrini to’liq eshitamiz hamda mukofotlaymiz. Bu qanday bo’ladi. Hozirgi zamon o’quvchilarini quruqqina baho bilan rag’batlantirib bo’lmaydi. Baholashga ham ma’lum ma’noda o’zgartirish kiritish zamonaviy pedagogdan e’tibor talab qiladi. A’lo baho olgan o’quvchiga kitob, daftar yoki ruchka berish, boshqa o’quvchilarning ham javob berishiga qarab kichik mukofotlar berish, ularda keying darslarda yanada faollikni oshirishiga zamin bo’ladi. Ayniqsa, bu usul 5-6 sinflarda juda samarali natija beradi. Tajribalar shuni ko’rsatadiki, hatto oddiy stiker berish ham bolada tabassum uyg’otadi.

Tanlamoqchi bo’lsang agarda

Yovuz kishi yoki ilonni,

Ilonni ol ikkilanmay hech,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yaqin tutma yovuz insonni.

Ilon chaqar faqat bir marta,

Bir chekkaga so‘ng ketar holsiz.

Ko‘ngli qora yovuz odam-chi,

Chaqib turar dam o‘tmay, esiz.

“Mahabharata” dan (Sotiboldi Yo‘ldoshev tarjimasi)

Yuqoridagi she’rni o‘qib eshittirgach o‘quvchilarni 6 ta mayda guruhlariga bo‘lamiz. Guruhlar qancha ko‘p bo‘lsa, o‘quvchilar darsga be’etibor bo‘lamaydi. Dangasa o‘quvchi ham sheriklari bilan ishlashga majbur bo‘ladi. Hook metodi orqali darsni mustahkamlab olamiz.

“HOOK” texnikasi

Ta’rif: “Hook” — dars boshida o‘quvchilarni qiziqtirish va mavzuga jalb qilish uchun qo‘llanadigan qisqa, ta’sirchan vosita.

Ahamiyati:

Qiziqishni uyg‘otadi.

O‘quvchilarning diqqatini jamlaydi.

Yangi mavzu uchun tayyorgarlik yaratadi.

Misollar:

1. Vizual material asosidagi Hook

Misol:

Ekraniga eski o‘zbek yozuvidagi gazeta sahifasini chiqarish va savol berish:

“Sizningcha, bu maqola qachon yozilgan va unda nima haqida gapirilgan bo‘lishi mumkin?”

Topshiriq:

O‘quvchilar 1 daqiqa ichida taxminlarini yozadi va keyin sinf bilan baham ko‘radi.

2. Audio Hook

Misol:

Mashhur shoirning o‘z ovozida she’r o‘qigan audiosini eshittirish (masalan, Abdulla Oripovning she’ri).

Topshiriq:

O‘quvchilar eshitgan she’r mavzusini aniqlaydi va asosiy hissiyotni tavsiflaydi.

3. Qiziqarli fakt

Misol:

“Bilarmidingiz? Cho‘lpon yoshligida teatr sahnasida ham chiqish qilgan.”

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Topshiriq:

Shu fakt asosida, “Agar Cho’lpon faqat aktyor bo’lganida, adabiyotimizda nimalar o’zgarar edi?” mavzusida 3 jumladan iborat fantaziya yozish.

4. Sitata asosidagi Hook

Misol:

Ekranda Alisher Navoiy bayti:

“Ko’ngil ravshan bo’lsa, so’z ham nur sochar”

Topshiriq:

O’quvchilar juftliklarda bu baytning zamonaviy hayotga qanday mos kelishini muhokama qiladi.

5. Jumboq yoki topishmoq

Misol:

“Men so’zman. Mening har birim insonni o’ylashga, his qilishga undaydi. Men kimman?”

(Javob: She’r)

Topshiriq:

O’quvchilar o’zlari adabiyot yoki tilga oid yangi jumboq tuzadi.

6. Mini-sahna ko’rinishi

Misol:

2 o’quvchi Oybekning “Navoiy” romanidan 1–2 daqiqalik qisqa dialogni ijro qiladi.

Topshiriq:

Tomoshadan keyin o’quvchilar voqeaning davomini o’zlari aytib beradi.

7. Interfaol savol-javob

Misol:

“Sizningcha, she’r va qo’shiq matni o’rtasida qanday farq bor?” savoli bilan boshlash.

Topshiriq:

O’quvchilar 2 ta farq va 1 ta o’xshashlik yozadi.

8. Obyekt asosidagi Hook

Misol:

Darsga eski yozuvli kitob, yozuv mashinkasi yoki qalam olib kelib, sinfda aylantirish.

Induktiv yondashuv

Ta’rifi

Induktiv yondashuv — bu o’qitish jarayonida **avval amaliy misol yoki holatlarni ko’rib chiqish**, keyin esa shu misollardan umumiy **qoida yoki nazariyani chiqarish** metodidir.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ya’ni, o’quvchi birinchi navbatda tajriba, kuzatuv, matn tahlili kabi **real amaliyot** bilan shug’ullanadi, so’ng o’qituvchi yordamida umumlashtiradi.

Mohiyati

Pastdan yuqoriga qarab o’qitish (amaliyot → nazariya).

O’quvchini faol ishtirokchi sifatida jarayonga jalb etadi.

Mantiqiy fikrlash, kuzatuvchanlik va mustaqil xulosa chiqarish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Afzalliklari

1. **Faollikni oshiradi** — o’quvchi darsda “tayyor bilim” olmaydi, uni o’zi kashf etadi.
2. **Esda saqlash oson** — misol orqali olingan bilim ko’proq yodda qoladi.
3. **Ijodiy fikrlashni rivojlantiradi** — o’quvchi bir nechta yechim variantlarini ko’radi.
4. **Motivatsiya yuqori** — o’z mehnati bilan topilgan qoida qiziqarli bo’ladi.

Induktiv yondashuv bosqichlari

Amaliyot: O’quvchi misol, matn yoki vaziyat bilan tanishadi.

Kuzatish: O’quvchi o’xshashlik va farqlarni aniqlaydi.

Tahlil: Aniqlangan belgilar guruhlanadi.

Umumlashtirish: Qoida yoki nazariya chiqariladi.

Mustahkamlash: Qoida yangi misollarda qo’llanadi.

Filologiyada induktiv yondashuv misollari

Misol 1 — Tilshunoslik

Amaliyot: O’qituvchi o’quvchilarga “Men kitob o’qidim”, “Sen uyga qaytding”, “U ishga bordi” kabi 10 ta gap beradi.

Kuzatish: O’quvchilar fe’llardagi -dim, -ding, -di qo’shimchalarini sezadi.

Xulosa: O’quvchilar bu qo’shimchalar o’tgan zamon fe’l shakllari ekanini o’zlari aniqlaydi.

Misol 2 — Adabiyot

Amaliyot: O’qituvchi uchta she’rdan parchalarni beradi.

Kuzatish: O’quvchilar barcha misralarda “osmon” so’zi metafora sifatida ishlatilganini topadi.

Xulosa: “Osmon” mumtoz adabiyotda ko’pincha erkinlik, orzu va umid ramzi ekanligi aniqlanadi.

Induktiv va deduktiv yondashuv taqqoslanishi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yondashuv	Boshlanish nuqtasi	O‘quvchi roli	Afzalligi
Induktiv	Misol → Nazariya	Faol kashf etuvchi	Fikr yuritish, qiziqish yuqori
Deduktiv	Nazariya → Misol	Qabul qiluvchi	Tizimli tushuntirish oson

Dars dizaynida integratsiya

1. Umumiy tushuncha

Bu yondashuvda dars **kirish qismida** “Hook” orqali o‘quvchilarni qiziqitirish, keyin esa asosiy qismda **induktiv metod** yordamida amaliyotdan nazariyaga olib borish ishlatiladi.

Maqsad — o‘quvchi darsga faol kirishsin, mustaqil fikrlasin va qoida yoki xulosani o‘zi kashf etsin.

2. Dars bosqichlari va misollar

1-bosqich. “Hook” — Kirish qismi

Vazifa: Qiziqish uyg‘otish, mavzuga jalb qilish.

Misollar:

Video Hook: Adabiyot darsida “Layli va Majnun”ning qisqa sahnasini videodan ko‘rsatish.

Vizual Hook: Navoiy portreti yonida uning yozma qo‘lyozmasi rasmi.

Jumboq: “Men so‘zman. Men yurakdan chiqaman, lekin qog‘ozga tushaman. Men kimman?” (She’r).

Topshiriq:

O‘quvchilar 1 daqiqada javob topadi va mavzu bilan bog‘laydi.

2-bosqich. Amaliyotdan boshlash (Induktiv kirish)

Vazifa: Misollarni berib, o‘quvchilarni o‘zlari tahlil qilishga undash.

Misol:

O‘quvchilarga uchta she’r parchasini berish, undagi obrazlar va badiiy vositalarni belgilashni so‘rash.

Topshiriq:

Har bir guruh topgan obrazlarni doskaga yozadi, o‘xshashlik va farqlarni izohlaydi.

3-bosqich. Kuzatish va tahlil

Vazifa: O‘quvchilar umumiy belgilarni topadi.

Misol:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

“Osmondagi yulduz” hamma misollarda orzu va umid ramzi ekanligini sezish.

Topshiriq:

Guruhlar belgilangan belgilar asosida umumlashtiruvchi jadval tuzadi.

4-bosqich. Xulosa chiqarish (Nazariya)

Vazifa: O‘quvchilar topgan belgilar asosida qoida yoki tushunchani shakllantiradi.

Misol:

“Majaz – so‘zning ko‘chma ma’noda ishlatilishi” degan nazariyani o‘quvchilar o‘zlari aytadi.

Topshiriq:

Qoida asosida yangi misol topish.

5-bosqich. Mustahkamlash

Vazifa: Yangi bilimni boshqa kontekstdagi misolda qo‘llash.

Misol:

O‘quvchilarga boshqa asardan 3–4 misra beriladi, ular undagi badiiy vositani aniqlaydi.

Topshiriq:

Topilgan badiiy vositani tasviriy usulda taqdim etish (rasm, kollaj, so‘z buluti).

6-bosqich. Baholash va refleksiya

Vazifa: O‘quvchilar o‘z faoliyatini baholaydi.

Misol:

Bu metodni qo‘llashdan maqsad o‘quvchilarni darsga qiziqtirish, yangilik ulashish va badiiy adabiyotga qiziqishini orttirishdir. Ushbu usullarni biz ona tilichi ustozlar KRS darslarida o‘rganib, o‘z fanimizda qo‘llab kelmoqdamiz. Har bir yosh avlod ertamiz kelajagi uchun munosib bo‘lishi lozim. Biz ustozlar esa, ularga to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish uchun bor tajribamizni ishga solishimiz va sharaflı kasbimizga munosib bo‘lishimiz maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, yangiliklar bilan hamnafas bo‘lib, o‘z ustimizda tinimsiz ishlashimiz talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 7-sinf adabiyot darsligi (1-qism) Z. I. Mirzayeva, K. Q. Djalilov.- Toshkent: Respublika ta’lim Markazi, 2024. – 144 b.

2. Pardayeva M.D. Umumiy o‘rta ta’limning milliy o‘quv dasturini yaratish: tanqiddan–tahlil, tajribadan–natija, sifatdan–taraqqiyot sari // “Umumiy o‘rta ta’lim sifatini oshirish: mazmun, metodologiya, baholash va ta’lim muhiti” xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – B. 3–7.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

3. Yangi baholash tizimiga doir 3 savolga 3 javob // <https://gov.uz/oz/uzedu/news/view/28687> [Murojaat qilingan sana: 30.03.2026]

4. Abdumamatova, Z. A. Q., & Tillayev, B. (2026). Further strengthening guarantees for the exercise of citizens' rights to freely seek, receive and distribute information. Academic Journal of Science, Technology and Education, 2(3), 8-10.]

**TA’LIM SIFATINI OSHIRISH – YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOT YO‘LINING
KAFOLATIDIR**

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich

Namangan davlat pedagogika instituti

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497301>

Annotatsiya: Jamiyatning taraqqiyoti, raqobatbardoshligi va barqarorligi, avvalo, uning ta’lim tizimiga bog‘liq. Zamonaviy dunyoda ta’lim faqatgina bilim berish vositasi emas, balki milliy taraqqiyotni ta’minlovchi strategik omil.

Kalit so‘zlar: Milliy taraqqiyot, strategiya, intellektual resurs, ma’naviy barkamollik, ilmiy salohiyat, global raqobat.

Аннотация: Прогресс, конкурентоспособность и устойчивость общества зависят прежде всего от его системы образования. В современном мире образование является не только средством передачи знаний, но и стратегическим фактором, обеспечивающим национальное развитие.

Ключевые слова: Национальное развитие, стратегия, интеллектуальный ресурс, духовная зрелость, научный потенциал, глобальная конкуренция.

Abstract: The progress, competitiveness, and stability of a society depend primarily on its education system. In the modern world, education is not only a means of transmitting knowledge but also a strategic factor that ensures national development.

Keywords: National development, strategy, intellectual resource, spiritual maturity, scientific potential, global competition.

Har qaysi yurtning ravnaqi, avvalo, u yerdagi ta’lim tizimining qanday yo‘l tutayotganiga bog‘liq. Yangi O‘zbekistonning yangilangan taraqqiyot strategiyasida ta’lim sohasiga alohida ustuvorlik berilmoqda. Zero, jamiyatda ilmiy salohiyat, intellektual resurslar va ma’naviy barkamollikni ta’minlashda ta’lim tizimi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining markazida inson kapitali turadi. Inson kapitali esa, avvalo, sifatli ta’lim orqali shakllanadi. Bugungi kunda ta’lim sifatini oshirish nafaqat milliy taraqqiyot, balki mamlakatning global raqobatdagi o‘rnini belgilab beradigan asosiy mezonlardan biriga aylandi. Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim sohasiga qaratilayotgan e’tibor ta’limning milliy taraqqiyotdagi o‘rnini yanada kuchaytirdi. Har qanday jamiyatning taraqqiyoti, raqobatbardoshligi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

va barqarorligi, avvalo, uning ta’lim tizimiga bog‘liq. Zamonaviy dunyoda ta’lim faqatgina bilim berish vositasi emas, balki milliy taraqqiyotni ta’minlovchi strategik omilga aylandi. Ta’lim – inson ongini shakllantiradi, dunyoqarashni kengaytiradi, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Milliy taraqqiyotning barcha jabhalarida – iqtisod, fan, madaniyat, siyosat – yuqori malakali, bilimli kadrlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Bu ehtiyojni qondirish faqatgina samarali ta’lim tizimi orqali amalga oshiriladi. Shu sababli, Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim sohasi eng ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab olindi. **Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “Eng katta sarmoya – bu ilmga qilingan sarmoyadir”.**

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rahbarligida ta’lim sohasiga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. Bunda quyidagi yo‘nalishlar asosiy o‘rin tutadi:

- Maktabgacha ta’limdan tortib oliy ta’limgacha bo‘lgan tizimda islohotlar;
- Pedagog kadrlar tayyorlash va rag‘batlantirish mexanizmlari;
- Ilmiy salohiyatni qo‘llab-quvvatlash va tadqiqotlarga keng yo‘l ochish;
- Xalqaro hamkorlik va innovatsion metodlarni joriy etish.

Mazkur yondashuvlar ta’limni strategik resurs sifatida namoyon etmoqda. Shu bois ta’lim tizimiga strategik yondashuv qo‘llanilmoqda, **jumladan: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 28 apreldagi PF–73-sonli Farmoni** – “Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi bo‘lib, Yangi O‘zbekistonda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va uni xalqaro andozalar darajasiga olib chiqishga, ta’lim tizimini strategik isloh qilish, uni xalq manfaati va mehnat bozori ehtiyojlari bilan uzviy bog‘lash, hamda zamonaviy, raqobatbardosh bilimli avlodni shakllantirishga qaratilgan keng qamrovli hujjat hisoblanadi[1]. Ushbu farmon ta’lim sifatini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki u pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishni yangi bosqichga olib chiqishni maqsad qiladi. Farmonda pedagogik ta’lim muassasalarida ilmiy tadqiqotlar va innovatsion yondashuvlarni joriy etishga alohida urg‘u berilgan. Bu, o‘z navbatida, pedagoglarning ilmiy salohiyatini oshirishga va ta’lim sohasida yangiliklar joriy qilishga turtki beradi. Xorijiy ta’lim muassasalari va mutaxassislar bilan hamkorlikni kuchaytirish, tajriba almashish mexanizmlarini joriy etish belgilangani – global standartlar bilan uyg‘unlashish yo‘lidagi muhim qadamdir. Pedagog kadrlarning nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishi ta’lim jarayoni samaradorligini oshiradi. Farmonda ta’limning amaliyotga yaqinlashtirilishi yuqori samara berishi mumkin. Pedagoglarga rag‘bat berish, moddiy-maishiy sharoitlarini yaxshilash haqidagi qoidalar bu kasbning nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Qishloq va olis hududlardagi pedagoglarni qo’llab-quvvatlash ham nazarda tutilib, barqaror kadrlar zaxirasini shakllantirishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan yana bir muhim huquqiy hujjat 2025 yil 5 may kuni imzolangan PF–76-sonli Prezident farmonidir.[2] Ta’lim sifatini kafolatlash, ta’lim xizmatlarini shaffof va samarali tashkil etish, shuningdek, ta’lim muassasalari faoliyatini samaradorlik asosida baholashni belgilash orqali mamlakatning intellektual salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Uning to’liq va samarali ijrosi esa davlat idoralari, ta’lim muassasalari, jamoatchilik va fuqarolarning hamkorligidagina ro’yobga chiqishi mumkin.

Ta’lim sifatini oshirish – davlat siyosatida ustuvor yo’nalish asosida

2022–2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ta’lim sifatini oshirishga katta e’tibor qaratilgan. Quyidagi yo’nalishlar strategiyada markaziy o’rinni egallaydi:

- Ta’limning barcha bosqichlarida sifat ko’rsatkichlarini oshirish;
- Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish;
- O’qituvchilar malakasini oshirish va ularning moddiy rag’batlantirilishini ta’minlash;
- Milliy va xalqaro akkreditatsiya tizimini rivojlantirish.[3]

Bu islohotlar natijasida ta’lim muassasalari nafaqat bilim berish maskani, balki ilmiy tadqiqot, innovatsiya va ijtimoiy taraqqiyot markaziga aylanmoqda. Ta’lim tizimi orqali ilmiy izlanishlarga keng yo’l ochilmoqda.

Ilm-fanga e’tibor berilmas ekan, yuqori texnologik sanoat, raqobatbardosh iqtisodiyot va barqaror ijtimoiy taraqqiyot haqida gap bo’lishi qiyin. Sifatli ta’lim inson salohiyatini to’liq ro’yobga chiqarishga xizmat qiladi. Hozirgi kunda O‘zbekistonda ta’limning inklyuzivligi, ya’ni har bir fuqaroning ta’lim olish huquqini ta’minlash, muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inson kapitali – bu faqat bilim emas, balki malakali, kreativ, mustaqil fikrlay oladigan shaxslardir. Shu jihatdan ta’lim nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida ham ko’rilayotir.

Prezident Shavkat Mirziyoyev boshchiligida 2025 yilning 15 may kuni maktab ta’limi tizimidagi islohotlar samaradorligini yanada oshirish bo’yicha ustuvor vazifalar belgilanib, bunda: – *Dunyoda isbot talab qilmaydigan bir haqiqat bor: har qanday mamlakat taraqqiyoti sog’lom va bilimli avlodga bog’liq, –* deydi Prezident.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Sohadagi har bir yo‘nalish atroflicha tahlil qilinib, ustuvor vazifalar belgilandi. Maktab ta’limini yangi bosqichga ko‘taradigan tashabbuslar ilgari surildi. Jumladan:

- Fanlar soni maqbullashtirilib, 20 tadan 15 taga, ta’lim yo‘nalishlari 31 tadan 17 taga tushiriladi, o‘quv yuklamasi 20 foizga qisqaradi. Yaqin hududdagi maktablar uning amaliyot bazasiga aylantiriladi;

- Institutning xorijiy til sertifikati bor 20 nafar o‘qituvchisi shu yil Buyuk Britaniya, Germaniya va Singapur kabi davlatlarga malaka oshirishga yuboriladi. Kelgusi uch yilda barcha professor-o‘qituvchilar chet elda o‘qitiladi. “Top-100” talik universitetlarda malaka oshirish va ta’lim xizmatlarini olish to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnoma asosida bo‘ladi;

- Hududlardagi malaka oshirish markazlari faoliyati ham kengaytiriladi. Ulardagi professor-o‘qituvchilar AQSh, Buyuk Britaniya, Singapur, Germaniyaning ilg‘or dasturlari asosida qayta tayyorlanadi;

- O‘rta ta’limdagi 17 ta fanning har biri bo‘yicha alohida tayanch maktablari bo‘ladi. Tayanch maktab o‘qituvchisi Malaka oshirish markaziga kelib, o‘z yo‘nalishida xalqaro dasturlar asosida chuqur tayyorlanadi, ularga trener maqomi beriladi. Keyin bu trenerlar o‘ziga birlashtirilgan hududda 25 nafar yetakchi o‘qituvchini o‘qitadi. Yetakchi o‘qituvchilar esa o‘z maktabidagi boshqa muallimlarning malakasini oshirib boradi;

- Ilg‘or xorijiy tajriba asosida maktabga tayyorlov guruhleri va boshlang‘ich ta’lim o‘quv dasturlari o‘zaro uyg‘unlashadi. Buning uchun bog‘cha bolalarini matematika, tabiiy fanlar va texnologiya yo‘nalishlarida tanqidiy va kreativ fikrlashga o‘rgatadigan dasturlar ishlab chiqiladi;

- Bog‘cha tarbiyachilarining malakasi, mahorati va psixologik tayyorgarligini oshirish uchun kasbiy sertifikatlash tizimi joriy etiladi.

- Davlatimiz rahbari yoshlarni nufuzli xorijiy universitetlarda o‘qitish masalasiga alohida to‘xtaladi. Farzandlarimiz juda iqtidorli ekani, faqat ularni to‘g‘ri yo‘naltirib, maqsadli tayyorlash zarurligi ta’kidlandi. *Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida sog‘lom, bilimli, teran fikrli, vatanparvar yoshlarni tarbiyalash uchun barcha sharoitlarni yaratishimiz shart va zarur.*

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkin-ki, O‘zbekistonning taraqqiyot yo‘li faqat va faqat ta’lim sifatini oshirish orqali amalga oshadi. Ilm, ma’rifat va innovatsiyalarga asoslangan jamiyatgina global raqobatga tayyor bo‘ladi. Ta’limga sarflangan har bir sa’y-harakat kelajak poydevorini mustahkamlashdir. Shu sababli, Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim sohasi eng ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab olindi. Ushbu jarayonda davlat, jamiyat, oila va har bir fuqaro faol ishtirokchiga aylanmog‘i lozim.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ta’lim sifati – fuqarolarning madaniyati, ma’naviyati, kasbiy salohiyati va jamiyatdagi ijtimoiy faolligini belgilaydi. Bugungi global muammolarni anglaydigan, mustaqil fikrlaydigan va jamiyat rivojiga hissa qo’sha oladigan yoshlar –Yangi O‘zbekistonning eng katta yutug‘i bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 28 apreldagi PF–73-sonli Farmoni. “Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. Toshkent sh., 2025 yil 28 aprel.
2. O‘zbekiston respublikasi prezidentining 2025 yil 05 maydagi PF-76- sonli Farmoni. “Ta’lim sifatini ta’minlash va ta’lim xizmatlari ko‘rsatish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. Toshkent sh., 2025-yil 5-may.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-sonli Farmoni. “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. Toshkent sh., 2022 yil 28 yanvar.

TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT: MUAMMO VA ISTIQBOLLAR

G’ulomova Mubinaxon Axrorjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika: logopediya yo’nalishi MPL-CU-25 guruh talabasi

E-mail: gulomovamubinaxon379@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497388>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim sohasida sun’iy intellekt (SI)ning joriy holati, muammolari va kelajakdagi istiqbollari tahlil qilinadi. SI texnologiyalari o’quv jarayonini individuallashtirish, avtomatlashtirilgan baholash, resurslarga keng kirish va interaktiv o’qitish imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, axborot xavfsizligi, o’qituvchi rolining o’zgarishi, texnik cheklovlar va etik masalalar kabi muammolar ham mavjudligi ko’rsatib o’tiladi. Maqola SI asosida ta’limning samaradorligini oshirish va kelajak strategiyalarini ishlab chiqish bo’yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari, avtomatlashtirilgan baholash, individual ta’lim, axborot xavfsizligi, etik masalalar, innovatsion ta’lim platformalari.

Аннотация: В данной статье анализируется текущее состояние, проблемы и перспективы применения искусственного интеллекта (ИИ) в образовании. Технологии ИИ создают возможности для индивидуализации учебного процесса, автоматизированной оценки, широкого доступа к ресурсам и интерактивного обучения. Одновременно показано, что существуют и проблемы, такие как информационная безопасность, изменение роли учителя, технические ограничения и этические вопросы. В статье представлены рекомендации по повышению эффективности образования на основе ИИ и разработке будущих стратегий.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательные технологии, автоматизированная оценка, индивидуальное обучение, информационная безопасность, этические вопросы, инновационные образовательные платформы.

Abstract: This article analyzes the current state, problems and future prospects of artificial intelligence (AI) in education. AI technologies create opportunities for individualization of the learning process, automated assessment, wide access to resources and interactive learning. At the same time, it is shown that there are also problems such as information security, changing the role

of the teacher, technical limitations and ethical issues. The article provides recommendations for improving the effectiveness of education based on AI and developing future strategies.

Keywords: *artificial intelligence, educational technologies, automated assessment, individual education, information security, ethical issues, innovative educational platforms.*

KIRISH

Ta’lim sohasida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining joriy etilishi global ta’lim tizimida inqilobiy o’zgarishlarga sabab bo’lmoqda. So’nggi yillarda SI asosidagi tizimlar o’quv jarayonini individuallashtirish, interaktiv metodlarni rivojlantirish va baholashni avtomatlashtirish imkonini bermoqda. “Sun’iy intellekt — bu mashinalarning inson intellektiga xos vazifalarni bajarish qobiliyatidir” degan fikr SI mohiyatini aniq ifodalaydi.[1] SI platformalari har bir o’quvchining qobiliyati, o’quv tezligi va qiziqishlarini hisobga olib, dars materiallarini moslashtirish imkonini beradi. Natijada o’quvchilar o’z bilimini samaraliroq rivojlantiradi. Shu bilan birga, bu texnologiyalar ta’lim tizimida yangi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

AXBOROT XAVFSIZLIGI VA MAXFIYLIK

SI tizimlari katta hajmdagi ma’lumotlarni yig’adi va tahlil qiladi. Shu sababli ma’lumotlar xavfsizligi dolzarb muammo hisoblanadi. Agar bu ma’lumotlar yetarli darajada himoyalansa, shaxsiy axborotlarning oshkor bo’lishi xavfi mavjud. Mutaxassislar ta’kidlashicha, “AI tizimlarining rivoji bilan birga etik va xavfsizlik masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi”. [2] Shu sababli ma’lumotlarni shifrlash, autentifikatsiya va anonimlashtirish kabi usullarni qo’llash zarur. O’quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari bilan ishlashda o’qituvchilar, ma’muriyat va texnologiya ishlab chiqaruvchilari o’rtasida aniq me’yor va qoidalar mavjud bo’lishi kerak. Shu bilan birga, ta’lim tashkilotlari foydalanuvchilarga ma’lumotlar qanday saqlanayotgani, qaysi maqsadlarda ishlatilayotgani va ularni himoya qilish choralari haqida tushuntirish berishi zarur.

O’QITUVCHI ROLINING O’ZGARISHI

SI ta’lim tizimiga kirib kelishi o’qituvchilarning rolini o’zgartirmoqda. Endilikda o’qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo’naltiruvchi va maslahatchi rolini bajaradi. Tadqiqotchilar fikriga ko’ra, “kelajakda o’qituvchi fasilitatorga aylanadi va o’quv jarayonini boshqaradi”. [3] Bu esa o’qituvchilardan yangi ko’nikmalar va texnologiyalarni o’zlashtirishni talab qiladi. Bu esa ularni doimiy professional rivojlanishga undaydi va zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, o’qituvchi va SI tizimi o’rtasida hamkorlikni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki algoritmlar o’quvchilarning individual ehtiyojlarini tahlil qilsa, o’qituvchi bu natijalarni ijodiy va kontekstual yondashuvlar bilan qo’llashi lozim.

TEXNIK CHEKLOVLAR

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

SI texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun zamonaviy texnik infratuzilma zarur. Barcha ta’lim muassasalarida yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy qurilmalar mavjud emasligi muammo tug’diradi. Texnik cheklovlar ta’lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi va barcha o’quvchilarga teng imkoniyat yaratishga to’sqinlik qiladi. Shu bilan birga, texnik nosozliklar, dasturiy xatoliklar yoki internetning uzilishi o’quv jarayonini sekinlashtiradi va hatto noto’g’ri natijalarga olib kelishi mumkin. Texnik cheklovlar o’qituvchilarni va o’quvchilarni qo’shimcha texnologik malaka egallashga majbur qiladi. Ular zamonaviy qurilmalar, platformalar va dasturiy ta’minotdan samarali foydalanishni o’rganishi zarur. Bu esa, o’z navbatida, qo’shimcha vaqt va resurs talab qiladi.

ETIK VA IJTIMOIIY MASALALAR

SI tizimlari ba’zida noto’g’ri yoki tarfkash algoritmlar asosida ishlashi mumkin. Bu esa o’quvchilarning bilimini adolatsiz baholashga olib keladi. Shuningdek, ijtimoiy tengsizlik muammosi ham mavjud. Barcha o’quvchilar SI texnologiyalaridan teng foydalanish imkoniga ega emas. Shu bois, SI joriy etishda barcha o’quvchilarga teng imkoniyat yaratish muhimdir. Etik masalalar o’qituvchilar va texnologiya ishlab chiqaruvchilar uchun ham dolzarbdir. Ular o’quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, baholash jarayonida adolatni ta’minlash va algoritmlarning shaffof ishlashini nazorat qilishga mas’uldir. SI ta’lim tizimida katta istiqbollarga ega. “Sun’iy intellekt ta’limni individuallashtirish imkonini beradi”.[4] SI yordamida: individual o’qitish rivojlanadi, avtomatlashtirilgan baholash joriy etiladi, global ta’lim resurslariga kirish kengayadi, Bu esa ta’lim sifatini oshiradi va o’quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

XULOSA

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, axborot xavfsizligi, etik masalalar va texnik cheklovlar kabi muammolarni hal etish zarur. Kelajakda SI ta’lim tizimini yanada rivojlantirib, samarali va innovatsion muhit yaratadi. “Texnologiya ta’limni o’zgartirmaydi, balki uni takomillashtiradi”.[5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. McCarthy J. Artificial Intelligence: Foundations of AI. – 2007.
2. European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. – 2019.
3. Holmes W. Artificial Intelligence in Education. – 2019.
4. UNESCO. Artificial Intelligence in Education Report. – 2021.
5. OECD. Digital Education Outlook. – 2021.

INSON QADRI – QONUN USTUVORLIGINING ASOSIY MEZONI

Yoqubjanov Shuhratjon Shukurjon o’g’li

Namangan davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo’nalishi, 1-kurs

PED-AU-25 guruh talabasi

shuhratyolibjonov454@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tillayev Bobomurod Abduvohobovich

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o’qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19567598>

“Barcha odamlar ozod, qadr-qimmatida va huquqlarida teng bo’lib tug’iladilar” [1]

Annotatsiya: Maqolada 2022-2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida belgilangan 14-maqсадning mazmun-mohiyati tahlil qilinadi. Unda inson qadrini ta’minlashning huquqiy mexanizmlari, konstitutsiyaviy qonuniylilikni mustahkamlash ustuvorliklari va ushbu jarayonlarning jamiyat hayotidagi amaliy ifodasi yoritilgan. Maqolada qonun ustuvorligini ta’minlash orqali shaxs huquq va erkinliklarini himoya qilishning yangi bosqichi haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: sudlov, mulk huquqi, mulkning ko’rinishlari, yerga egalik, nikoh, oila, meros, Xammurapi, Bobil, inson qadri, Konstitutsiya ustuvorligi, inson qadri, soliq, shaxs, huquq, erkinlik, “Taraqqiyot strategiyasi”, qonun chiqarish, sud qilish, ijro etish

Аннотация: В статье анализируется сущность и содержание 14-й цели Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы. Рассматриваются правовые механизмы обеспечения достоинства человека, приоритеты укрепления конституционной законности и их практическое воплощение в общественной жизни. В рамках исследования освещается новый этап защиты прав и свобод личности через призму обеспечения верховенства закона.

Ключевые слова: судопроизводство, право собственности, виды собственности, землевладение, брак, семья, наследство, Хаммурапи, Вавилон, достоинство человека, верховенство Конституции, достоинство человека, налог, личность, право, свобода, «Стратегия развития», законодательство, осуществление правосудия, исполнение.

Abstract: The article analyzes the essence and significance of the 14th goal outlined in the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026. It examines the legal mechanisms for ensuring human dignity, the priorities for strengthening constitutional legitimacy, and their

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

practical implementation in social life. The research highlights a new stage in the protection of individual rights and freedoms through the prism of ensuring the rule of law.

Keywords: *legal proceedings, right to property, forms of property, land ownership, marriage, family, inheritance, Hammurabi, Babylon, human dignity, supremacy of the Constitution, human dignity, tax, individual, right, freedom, “Development Strategy”, lawmaking, adjudication, execution.*

KIRISH

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixi shuni ko’rsatadiki, har qanday davlatning barqaror rivojlanishi va jamiyatda adolat qaror topishi bevosita qonun ustuvorligi darajasiga bog’liqdir. Qonun ustuvor bo’lmagan joyda na iqtisodiy o’sish, na ijtimoiy farovonlik va na shaxsiy xavfsizlik haqida gap bo’lishi mumkin emas. Odamlar davlat tuzib yashay boshlagan davrlardayoq qonunlar tuzishgan va uni amaliyotga tatbiq etish orqali insonlar orasidagi turli xil huquqbuzarliklarning oldi olib kelingan. Moziyga nazar tashlaydigan bo’lsak, insoniyat tarixida ilk bor qonun tuzgan podshohlardan biri bu Bobil davlatining mashhur hukmdori Xammurapi hisoblanadi. Uning qonunlarida sudlov, mulk huquqi, mulkning ko’rinishlari, yerga egalik, nikoh, oila, meros kabi masalalar asosiy rol o’ynagan.^[1]

Yer yuzida davlatlar paydo bo’libdiki, uning asosini, albatta, qonunlar ushlab turadi. Inson qadri – bu shunchaki oddiy bir ibora emas, balki har qanday demokratik-huquqiy davlatning poydevori hisoblanadi. Bu masala qonunchilikda nafaqat aks etishi, balki barcha qonunlarning mazmun-mohiyatini belgilab berishi lozim.

2023-yil 30-aprel kuni umumxalq referendumini orqali qabul qilingan O’zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi mamlakat hayotida tub burilish yasadi. Yangi tahrir – bu faqat so’z yoki bandlar almashuvi emas, balki ijtimoiy shartnoma, yangi davlat siyosati modeli va inson qadri ustuvor bo’lgan falsafiy yondashuv ifodasidir.

Agar 1992 yilgi Konstitutsiya mamlakat mustaqilligining huquqiy asosini belgilagan bo’lsa, yangi tahrirdagi asosiy Qonun – bu demokratik, kuchli fuqarolik jamiyati va adolatli, ijtimoiy davlat sari yo’lni belgilaydigan qonunlar yuksakligi poydevoridir. Xususan, inson qadri tushunchasi Konstitutsiyada markaziy o’ringa ko’tarildi. Chunki, oldinlari Konstitutsiyada inson huquqlari umumiy ravishda kafolatlangan, lekin “inson qadri” tushunchasi ochiq ifodalanmagan edi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, yangi tahrirdagi Konstitutsiya bilan O’zbekistonda yangi ijtimoiy-siyosiy muhit shakllandi, davlat o’ziga ulkan ijtimoiy-iqtisodiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

majburiyatlarni oldi. Inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlari tatbiq etildi. Davlat hokimiyatini tashkil etishning samarali yangi modeli joriy qilindi.

Birgina misol, Konstitutsiyamizda muayyan me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligi yoki qilinmaganligidan qat’i nazar, Bosh qomusimiz qoidalarining to’g’ridan-to’g’ri amal qilishini ta’minlash orqali demokratiya, inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlash mexanizmlari mustahkamlandi. Qolaversa, Inson huquqlari va erkinliklariga oid aniq normalar soni uch barobardan ziyodga ko’paydi. Fuqarolarning shaxsiy huquqlari keng ko’lamli masalalarni qamrab olgan normalar bilan yanada mustahkamlandi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, yangi tahrirdagi Konstitutsiya bilan O’zbekistonda yangi ijtimoiy-siyosiy muhit shakllandi, davlat o’ziga ulkan ijtimoiy-iqtisodiy majburiyatlarni oldi. Inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning mutlaqo yangi mexanizmlari tatbiq etildi. Davlat hokimiyatini tashkil etishning samarali yangi modeli joriy qilindi.

Birgina misol, Konstitutsiyamizda muayyan me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligi yoki qilinmaganligidan qat’i nazar, Bosh qomusimiz qoidalarining to’g’ridan-to’g’ri amal qilishini ta’minlash orqali demokratiya, inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlash mexanizmlari mustahkamlandi. Qolaversa, Inson huquqlari va erkinliklariga oid aniq normalar soni uch barobardan ziyodga ko’paydi. Fuqarolarning shaxsiy huquqlari keng ko’lamli masalalarni qamrab olgan normalar bilan yanada mustahkamlandi.

Xususan, Qonunchilik palatasining mutlaq vakolatlari amaldagi 5 tadan 12 taga, Senatda esa 14 tadan 18 taga ko’paydi. Hukumatni shakllantirish va uning faoliyatini nazorat qilish, davlat byudjeti ijrosiga oid masalalar Qonunchilik palatasining vakolatiga, hududlar manfaati va ularni rivojlantirish, yangi vazirliklar tashkil qilish to’g’risidagi farmonlarni tasdiqlash masalalari esa Senat vakolatlari doirasiga taalluqli ekanligi mustahkamlanganligi shular jumlasidandir.

Ijtimoiy davlat yo’nalishidagi yana bir eng muhim tashabbus bu – ta’lim va fanga ustuvor munosabatning shakllanganligidir. Buni maktabgacha ta’lim majburiy va bepul ekani konstitutsiyaviy normaga aylanganligida ham ko’rish mumkin. Qolaversa, ilmiy taraqqiyot, akademik erkinlik va pedagogning huquqlari alohida moddalarda aks etdi. Bu ta’lim sohasidagi islohotlarni mustahkam qonuniy asosga ko’tardi.

Shu bilan birga, ilk bor kelajak avlodlar manfaati, ekologik xavfsizlik, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish konstitutsiyaviy kafolatga ega bo’ldi. Endilikda, davlat har bir fuqaroning sog’lom muhitda yashash huquqini tan oladi va himoya qiladi. Umuman olganda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda fuqarolarning hayot sifati, huquqlari va kelajakdagi imkoniyatlarini aniq kafolatlaydigan bu kabi ijobiy o’zgarishlarga yuzlab misollar keltirish mumkin.^[2]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Qisqa qilib aytganda, yangi tahrirdagi Konstitutsiya bu – xalq irodasini, ijtimoiy talablarni va inson qadrini o‘z ichiga olgan mukammal hujjat deb aytish mumkin. U davlatni fuqarolarga yaqinlashtirib, jamiyat faollashuvi va adolatli boshqaruvga yo‘l ochadi. Chunki, uning asosida faqat qonun emas, balki inson hayoti, qadri va farovonligi turibdi.

Inson qadri qonunda qanchalik aks etishi kerakligi borasida quyidagi fundamental jihatlarni keltirishimiz mumkin:

1. “Inson – Jamiyat – Davlat” tamoyili:

Qonunlarda davlat manfaati inson manfaatidan ustun turmasligi kerak. Aksincha, davlat organlarining faoliyati inson huquqlarini ta’minlashga xizmat qilishi lozim. Agar qonun insonning sha’ni va erkinligini cheklasa, u o‘zining huquqiy tabiatini yo‘qotadi.

2. Shaxs daxlsizligi va huquqiy himoya:

Inson qadri qonunlarda quyidagicha ko‘rinishlarda muhrlanishi shart:

- **Sud-huquq tizimida:** Aybsizlik prezumpsiyasi va qiynoqlarga mutlaq yo‘l qo‘yilmasligi;
- **Ijtimoiy himoyada:** Har bir shaxsning munosib yashash sharoitiga, sifatli ta’lim va tibbiy xizmatga bo‘lgan huquqi kafolatlanishi.

Qonun barcha uchun teng bo‘lishi – inson qadrini e’tirof etishning eng oliy ko‘rinishidir. Shaxsning ijtimoiy kelib chiqishi, dini yoki qarashlaridan qat’i nazar qonun oldida tengligi uning inson sifatidagi hurmatini himoya qiladi.

Qonun shunday tirik mexanizm bo‘lishi kerakki, unda inson o‘zini “obyekt” emas, balki “subyekt” – ya’ni barcha jarayonlarning markaziy ishtirokchisi deb his qilishi kerak. Qonun insonni qo‘rqitish uchun emas, balki uning salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun xavfsiz muhit yaratib berishi lozim.

Bugungi zamonaviy davlatlarda ham qonun boshqaruvning eng asosiy tayanchi hisoblanadi. Yangi O‘zbekiston poydevorini qurishda ham aynan shunday ustuvor yo‘nalishlar asosiy rol o‘ynaydi. Xususan, 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi mamlakatimizni huquqiy jihatdan yangi bosqichga olib chiqishda asosiy yo‘l xaritasi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mazkur strategiyaning 14-maqsadi o‘zining ko‘lami va falsafiy mazmuni bilan alohida ajralib turadi. Unda qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta’minlash shunchaki rasmiy vazifa emas, balki “Inson qadri uchun” g‘oyasini hayotga tatbiq etishning bosh mexanizmi sifatida belgilangan. Bu shuni anglatadiki, har bir qonun moddasi, har bir sud qarori va har bir

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

davlat idorasining xatti-harakati pirovardida insonning huquq va erkinliklarini himoya qilishga, uning or-nomusi va qadr qimmatini e’zozlashga xizmat qilishi shart.

Inson qadri — bu shaxsning sha’ni, o’zini-o’zi hurmat qilishi, jamiyatdagi o’rni va qonuniy manfaatlarining daxlsizligini anglatuvchi oliy qadriyatdir. U insonning munosib turmush sharoiti, huquq va erkinliklari to’liq ta’minlanishini, davlat tomonidan e’zozlanishini nazarda tutadi. Bu tushuncha insonparvarlik, hurmat va ijtimoiy adolatni ifodalaydi.^[3]

Inson qadrining asosiy jihatlarini va tushunchalari:

1. **Daxlsizlik:** Insonning sha’ni va qadr-qimmatini hech qanday asos bilan kamsitilishi mumkin emas.
2. **Oliy qadriyat:** Konstitutsiyaviy normalarga ko’ra, inson, uning hayoti, huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat hisoblanadi.
3. **Munosib turmush:** Har bir fuqaroga munosib hayot, sifatli tibbiy xizmat, ta’lim va ijtimoiy infratuzilma yaratish.
4. **Ijtimoiy-huquqiy mazmun:** insonni jamiyat a’zosi sifatida qadrlash, uning manfaatlarini ta’minlash, yangi tahrirdagi konstitutsiya bo’yicha davlatning bosh maqsadi hisoblanadi.

Bugun “inson qadri” tushunchasi huquqiy tizimning shunchaki bezagi emas, balki qonun ustuvorligi va huquqni qo’llash amaliyotining asosiy o’lchov birligiga aylandi. Strategiyada belgilangan ushbu maqsad doirasida sud-huquq tizimini liberallashtirish, shaxsning huquqiy himoyasini kuchaytirish hamda davlat organlarining xalq oldidagi mas’uliyatini oshirish bo’yicha tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Zero, qonun hamma uchun barobar bo’lgan, adolat har bir xonadonga kirib borgan jamiyatdagina inson o’zini chinakam baxtli va davlat himoyasida his eta oladi.

2022-2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekiston Taraqqiyot strategiyasi yettita yo’nalishning ichida yuzta asosiy maqsaddan tashkil topgan bo’lib, 2022-yilda strategiyadagi maqsadlarni amalga oshirish doirasidagi tadbirlar uchun 55 trillion so’m va 11,7 milliard dollar ajratildi.^[4]

Shu yuzta maqsadning o’n to’rtinchisi sifatida quyidagicha keltirilgan:

“Qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta’minlash hamda inson qadrini ushbu jarayonning bosh mezoni sifatida belgilash”

Ushbu maqsadning bir nechta mohiyati mavjud:

- **Konstitutsiya ustuvorligi:** Barcha qonun hujjatlari Konstitutsiyaga mos bo’lishini ta’minlash.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Konstitutsiya ustuvorligi atamasi faqat huquqiy atama emas, balki davlat boshqaruvi va ijtimoiy adolatining oliy kafolatidir. Davlatda qabul qilingan har qanday hujjat (qonun, farmon, qaror yoki buyruq) Konstitutsiyaga zid bo’lishi mumkin emas. Agar qarama-qarshilik yuzaga kelsa, to’g’ridan-to’g’ri Konstitutsiya normalari qo’llaniladi. Yangilangan Konstitutsiyamizda “inson – jamiyat – davlat” tamoyili belgilangan. Bu shuni anglatadiki, har qanday yangi qonun inson davrini pasaytirishga emas, balki uni himoya qilishga xizmat qilishi shart. Konstitutsiya normalari hech qanday qo’shimcha qonunlarsiz ham sudlarda va davlat idoralarida asos sifatida qo’llanilishi shart. Bu fuqarolarga o’z huquqlarini himoya qilishda eng qisqa va ishonchli yo’lni beradi.

Har qanday davlat organi (sud, IIV, soliq va boshqalar) qaror qabul qilishda, avvalo, insonning huquqlari buzilmasligini o’ylashi shart. Qonundagi har qanday noaniqliklar inson foydasiga talqin qilinishi – inson qadrining amaliy ifodasidir. Qonunlarni ijro etishda (masalan, tergov yoki ma’muriy jarayonlarda) shaxsning qadr-qimmatini kamsituvchi harakatlarga yo’l qo’yilmasligi, insonlarning daxlsizligi va sha’nini himoya qilish muhimdir. Insonning huquqlari qonun bilan qanchalik qat’iy himoya qilinsa, davlatga bo’lgan ishonch shunchalik yuqori bo’ladi. Qonunlar faqat jazolash uchun emas, balki shaxsning o’z salohiyatini ro’yobga chiqarishi uchun sharoit yaratishi kerak. Inson qadri – uning huquqlari, munosib turmushi va qonun oldida barchaning tengligini kafolatlash demakdir.

Adolat – bu shunchaki huquqiy tushuncha emas, balki xalqning davlatga bo’lgan ishonchini belgilovchi ma’naviy o’lchovdir. Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida adolatning ta’minlanishi qonun ustuvorligining amaliy isbotidir.

Adolat faqat mustaqil sud tomonidan qaror qabul qilinganda qaror topadi. Sudyalarning faqat qonunga bo’ysunishi va har qanday tashqi ta’sirdan xoli bo’lishi – inson huquqlari himoyasining bosh kafolatidir. Sud jaraonida ayblovdchi (prokuror) va himoyachi (advokat) teng huquqlarga ega bo’ladi.

2022-2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasida inson huquqlarini ta’minlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining roli haqida alohida to’xtalib o’tilgan.

Taraqqiyot strategiyasida inson qadrini ulug’lashga qaratilgan ijtimoiy himoyaga qaratilgan bir qancha vazifalar belgilab berilgan. Xususan:

- 2026-yilgacha ehtiyojmand aholini ijtimoiy nafaqa va moddiy yordam bilan to’liq qamrab olish;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Xorazm viloyatidagi 1-4 sinf o‘quvchilarini davlat budjeti mablag‘lari hisobidan bepul ovqat (nonushta va tushlik) bilan ta’minlash;
- Pensiyaning hisob-kitob qilish uchun idh haqining maksimal miqdori pensiyani hisoblash bazaviy miqdorining o‘n barobaridan o‘n ikki barobariga oshirish.^[6]

Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi loyihasida inson qadri borasidagi xayrli ishlarni izchil davom ettirish va yuqori bosqichga ko‘tarish bilan bog‘liq muhim taklif va tashabbuslar ilgari surilgan. Jumladan, inson qadri ushbu jarayonning bosh mezon sifatida belgilash maqsadida mahkumlar va jazoni o‘tab bo‘lgan shaxslarning mehnat, ijtimoiy ta’minot va xalqaro e’tirof etilgan boshqa huquqlarini ta’minlash, ularning ijtimoiy moslashuvi va jamiyatga reintegratsiyasiga ko‘maklashishning samarali mexanizmlarini joriy etish, bu yo‘nalishda davlat va jamiyat institutlarining birgalikdagi faoliyatini yo‘lga qo‘yish masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, fuqarolarga huquqiy ta’sir ko‘rsatish, shu jumladan, harakatlanish erkinligini cheklash bilan bog‘liq choralarni qo‘llashda qonuniylilikni so‘zsiz ta’minlash hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga ham ustuvorlik berilgan.

Jinoiy qonunchilikni liberallashtirish siyosatini izchil davom ettirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tizimiga insonparvarlik tamoyilini keng joriy etish bilan birga qiynoqlarning oldini olish bo‘yicha milliy preventiv mexanizmlarni takomillashtirish va ushbu yo‘nalishda maxsus qonun qabul qilish, jazoni og‘irlashtirish yoki yengillashtirishga oid normalarni qo‘llash jarayonidagi inson omilini bartaraf etish masalalari ham Taraqqiyot strategiyasining muhim maqsadlaridan sanaladi.

Kelgusida qiynoqlarning oldini olish bo‘yicha milliy preventiv mexanizm doirasida harakatlanish erkinligi cheklangan yopiq muassasalarga tashkil etilayotgan monitoring tashriflari orqali u yerdagi sharoitlarni xalqaro standartlarga moslashtirishga e’tibor yana-da kuchaytiriladi. Qolaversa, qiynoqqa uchragan shaxslarga amaliy ko‘mak ko‘rsatish, qiynoqqa solishdan jabrlanganlarga yetkazilgan zararining kompensatsiya qilinishini ta’minlash hamda uning tartibini ishlab chiqish borasida qator vazifalar belgilangan. Bu juda muhim. Zero, har qanday jabrlanuvchi qiynoq yoki shafqatsiz muomala uchun tezkor, adolatli va teng kompensatsiya olish huquqiga ega.

Taraqqiyot strategiyasi loyihasida yana bir muhim maqsadlardan biri sifatida davlat boshqaruvi organlari faoliyatini “fuqaroga xizmat qilishga yo‘naltirish” tamoyili asosida transformatsiya qilish vazifasi belgilangan. Bunda asosiy e’tibor vazirlik va idoralar faoliyatining barcha yo‘nalishlarini “Davlat – xalq xizmatchisi” tamoyili asosida fuqaroga xizmat qilishga yo‘naltirishga qaratiladi. Ushbu masala nihoyatda katta ahamiyatga ega ekanini hayotning o‘zi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yaqqol ifodalab turibdi. Buni Ombudsmanga kelib tushayotgan murojaatlar tahlilidan ham ko‘rish mumkin. Murojaatlarda aholi tomonidan ko‘tarilgan masalalarning ko‘pchiligi aynan quyi ijro organlarining mas’uliyatsizligi va e’tiborsizligi oqibatida kelib chiqayotganiga guvoh bo‘lmoqdamiz.^[7]

XULOSA

Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasining 14-maqsadi shunchaki huquqiy islohotlar rejasi emas, balki mamlakatimizning yangi qiyofasini belgilovchi ma’naviy-huquqiy deklaratsiyadir. Ushbu maqsad doirasida amalga oshirilayotgan ishlar jamiyatimizda qadimdan shakllangan adolat tushunchasini zamonaviy huquqiy normalar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qilmoqda.

Birinchidan, qonun ustuvorligi tamoyili endi faqat jazolash emas, balki himoya qilish quroliga aylandi. Davlat idoralari faoliyatida inson qadrlining bosh mezon qilib olinishi — bu mansabdor shaxslarning xalq oldidagi mas’uliyatini tubdan o‘zgartirdi. Zero, inson qadri e’zozlangan joyda korrupsiya chekinadi, davlat boshqaruviga bo‘lgan ishonch esa ortadi. Bu, o‘z navbatida, ijtimoiy barqarorlikning eng mustahkam kafolatidir.

Ikkinchidan, konstitutsiyaviy qonuniylikni ta’minlash — bu qog‘ozdagi normalarning hayotga ko‘chishidir. Strategiyada belgilangan vazifalarning ijrosi natijasida har bir fuqaro o‘z huquqlari buzilgan taqdirda sud orqali adolat topishiga to‘la ishonch hosil qilmoqda. Sud-huquq tizimining liberallashtirishi va mustaqilligining kuchayishi shaxsning davlat qarshisidagi huquqiy daxlsizligini yangi bosqichga ko‘tardi. Bu esa xalqaro hamjamiyat oldida Yangi O‘zbekistonning huquqiy imidjini yanada mustahkamlamoqda.

Uchinchidan, ushbu islohotlarning muvaffaqiyati nafaqat davlat organlariga, balki har birimizning huquqiy madaniyatimizga ham bog‘liqdir. Qonun ustuvorligini ta’minlash — bu faqat prokuror yoki sudyaning vazifasi emas, balki jamiyatning har bir a’zosi tomonidan anglab yetilgan zaruriyat bo‘lishi shart. Inson qadri qachonki jamiyatda qonunlarga hurmat va huquqbuzarlikka nisbatan murosasizlik muhiti shakllangandagina o‘zining haqiqiy qiymatiga ega bo‘ladi.

Pirovardida, Taraqqiyot strategiyasining 14-maqsadi doirasidagi islohotlar uzoqni ko‘zlagan strategik qadam bo‘lib, u bizni erkin, adolatli va inson huquqlari oliy qadriyat hisoblangan jamiyat barpo etish sari yetaklamoqda. Ushbu yo‘lda erishilgan har bir yutuq, har bir adolatli sud qarori va har bir himoya qilingan inson huquqi — mamlakatimizning ertangi taraqqiyoti uchun qo‘yilgan mustahkam g‘ishtdir. Inson qadri markazda turgan huquqiy tizim esa Yangi O‘zbekiston poydevorining eng mustahkam ustuni bo‘lib qoladi. Zero, qonun hamma uchun barobar va adolatli bo‘lgan jamiyatda hech kim o‘zini yolg‘iz yoki himoyasiz his qilmaydi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, 1-modda. 1948-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Yangi tahrir, 2023-yil
3. [https://xs/uz](https://xs.uz)
4. <https://yuz.uz>
5. <https://www.gazeta.uz>
6. “2022-2026 yillarga mo‘lgallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni, 2022-yil 28-yanvar
7. “Inson qadri – Taraqqiyot strategiyasining asosi”, maqola, 2022-yil

**EKOLOGIYA VA ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISH, EKOLOGIK AHVOLNI
YAXSHILASH, “YASHIL MAKON”**

To‘ychiyeva Ruxshona Abdulboqi qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti MPL-AU-25 yo‘nalish talabasi

E-mail: ruxshonatoychiyeva76@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi B.A. Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497532>

Annotatsiya: Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, shahar va tumanlardagi ekologik holatlarni yaxshilash hamda O‘zbekistonda olib borilayotgan “Yashil makon” umummilliy loyihasining ahamiyati quyidagi maqolada yoritib beriladi. Maqolada ekologik muammolarning kelib chiqish sabablari, ularning jamiyat va inson salomatligiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, yashil hududlarni kengaytirish, atrof-muhitni asrash, ekologik madaniyatni rivojlantirish va tabiiy resurslaridan oqilona foydalanish masalalari va O‘zbekiston Respublikasining ekologiyaga oid qonunlari asosida tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Ekologiya, atrof-muhit, ekologik muhofaza, ekologik barqarorlik, ekologik madaniyat, tabiatni asrash, ekologik siyosat, Yashil makon.

Abstract: The following article discusses the importance of protecting ecology and the environment, improving the ecological situation in cities and districts, and the nationwide "Green Space" project being implemented in Uzbekistan. The article analyzes the causes of environmental problems, their impact on society and human health. It also examines the issues of expanding green areas, environmental protection, developing ecological culture and rational use of natural resources, and the legal framework for nature protection based on the laws of the Republic of Uzbekistan on ecology.

Keywords: Ecology, environment, environmental protection, ecological sustainability, ecological culture, nature conservation, ecological policy, Green space.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность защиты экологии и окружающей среды, улучшения экологической ситуации в городах и районах, а также реализуемый в Узбекистане общенациональный проект “Зеленые зоны”. Анализируются причины экологических проблем, их влияние на общество и здоровье человека. Рассматриваются вопросы расширения зеленых зон, охраны окружающей среды, развития

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

экологической культуры и рационального использования природных ресурсов, а также правовая база охраны природы на основе законодательства Республики Узбекистан в области экологии.

***Ключевые слова:** Экология, окружающая среда, охрана окружающей среды, экологическая устойчивость, экологическая культура, охрана природы, экологическая политика, зеленые пространства.*

KIRISH

Ayni vaqtda butun dunyoda ekologik muammolar tobora keskinlashib borayotgan hozirgi kunda bu sohadagi ishlarni, afsuski, yetarli va qoniqarli, deb ayto olmaymiz. Bu borada O‘zbekiston “Ekologik harakati” masalalari ham alohida ko‘zga tashlanadi. Ma’lumki, aholini, ayniqsa, qishloq joylarda toza ichimlik suvi bilan ta’minlash masalasi hamon dolzarb bo‘lib qolmoqda. Yurtimizda atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha qonunchilik bazasini mustahkamlash, shu sohada qabul qilinayotgan qonun va qarorlar ijrosi yuzasidan parlament nazoratini joriy etish borasida muayyan ishlar amalga oshirilganini qayd etish joiz.

Ekologiya – bu tirik organizmlar va ularni o‘rab turgan muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarini o‘rganuvchi fan hisoblangani bois tabiat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni saqlash hamda atrof-muhitni asrash yo‘llarini o‘rganishdan iboratdir.

Konstitutsiyamizning XI bobi Fuqarolarning burchlari deb nomlangan. 62-moddasida: **“Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga majburdirlar”** deb belgilangan.[1] Bu degani O‘zbekistonda yashovchi har bir shaxs, xoh u fuqaro bo‘ladimi yoki fuqaroligi bo‘lmaydimi, yoxud chet el fuqarosi bo‘ladimi, o‘z huquqlari va erkinliklaridan foydalanar ekan, jamoat va davlatning ekologik xavfsiz tabiiy muhitga bo‘lgan huquqini poymol qilmasligi kerak. Ayniqsa, tabiat boyliklaridan foydalanishda mas’uliyatli bo‘lishi zarur.

Chunki tabiatni asrash orqali kelajak avlod uchun sog‘lom va toza muhitni saqlab qolish muhim. Shuning uchun har bir inson atrof-muhitni asrashga ongli ravishda yondashishi, tabiatni muhofaza qilish qoidalariga amal qilishi lozim.

Konstitutsiyamizning 68-moddasida **“Yer, yer osti boyliklari, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir”**[2] deyilgan. Keltirilgan ushbu moddaning ekologik jihatdan afzal tomoni mahalliy hokimiyat organlari (viloyat, tuman va shahar hokimliklari) va Qoraqalpog‘iston Respublikasiga o‘z vakolat doirasida va hududida ekologik munosabatlarni tartibga solish imkoniyatini berishidadir.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Muhtaram Prezidentimining **“Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to’g’risida”**gi [3] Farmoni qabul qilindi. Mazkur Farmonga asosan, Respublikamizda ekologik xavfsizlikni ta’minlash va atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvini tubdan takomillashtirish, ekologik holatni yaxshilash, chiqindilarning fuqarolar sog’ligiga xavf tug’diruvchi zararli ta’sirlarini oldini olish, aholi turmush darajasi va sifatini oshirish uchun qulay sharoitlar yaratish, maishiy chiqindilarni yig’ish, saqlash, tashish hamda ularni qayta ishlash va ko’mish borasidagi mavjud tizim yanada takomillashtiriladi. Ushbu farmon ekologik xavfsizlikni ta’minlash, tabiiy boyliklarni saqlab qolish va kelajak avlod uchun sog’lom muhit yaratish yo’lida muhim qadamdir. Uni samarali amalga oshirish esa davlat organlari bilan bir qatorda har bir insonning faolligiga bog’liq hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish qo‘mitasi qayta tashkil etilishi natijasida uning zimmasiga ekologik holatni yaxshilash, maishiy chiqindilarni yig’ish, saqlash, tashish, utilizatsiya qilish kabi vazifalar yuklatildi.

Maishiy chiqindilar bilan bog’liq masalalarni nazorat qilish inspeksiyasi tashkil etildi. Biroq, bu sohada hali o‘z yechimini kutayotgan masalalar va bajarilishi kerak bo‘lgan ishlar juda ham ko‘p. Masalan, 2017-2018-yillarda yurtimizda 53 foiz aholiga sanitar-tozalash xizmati ko‘rsatilgan bo‘lsa, hozir bu ko‘rsatkich 70-75 foizga sezilarli darajada ortgan. Lekin barcha qishloqlarda maishiy chiqindilarni yig’ish, saqlash va tashish yo‘lga qo‘yilmagan. Shu sababli ham aholi orasida ekologik madaniyat to‘laqonli shakllanib ulgurmagan.

Ammo ayrim davlatlar maishiy chiqindilardan unumli foydalanadi. Germaniya, Belgiya, Yaponiya, Shvetsiya va shu kabi mamlakatlarda 60-65 foiz chiqindi qayta ishlanadi, 20-25 foizidan energiya olinadi, qolgan qismi yoqiladi. Bu qayta ishlash jarayoni bizga ham kirib kelsa, atrof muhit ifloslanishining oldini olishimiz mumkin. Chunki ko‘plab viloyat va shaharlarda sanoatlashgan korxona, zavod va tadbirkorlik sub’ektlarining faoliyati natijasida havoning chang bilan ifloslanish darajasi sanitar me’yordan o‘rta hisobda 2,7 barobarga ortgani kuzatilgan.[4]

O‘zbekiston Respublikasining –“Siyosiy partiyalar to’g’risida”gi Qonuniga asosan **“Ekologik partiya”** tashkil etish bo’yicha vazirlik va idoralar vakillari ishtirokida tadbir o‘tkazildi.

Xorijiy davlatlar amaliyotida ekologiya sohasidagi siyosiy partiyalar jamiyat hayotida muhim o‘ringa ega. Dunyoning 100 ga yaqin mamlakatida ekologik partiyalar faoliyat olib boradi, Ularning aksariyati mamlakat siyosiy maydonining teng huquqli a’zosi sifatida vakillik organlariga o‘rinlar egallash vazifalarini qo‘yib, parlamentda o‘z oldidagi mushtarak maqsadlarni davlat siyosati darajasida ilgari suradilar.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Mamlakatda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish, aholi uchun qulay ekologik sharoit yaratish va noyob tabiatni saqlashga jamiyatning barcha kuchlarini safarbar qilish, hududiy va mahalliy ekologik va fuqarolar sog‘ligini muhofaza qilish dasturlarini ishlab chiqish hamda amalga oshirish, jamiyatda ekologik madaniyat darajasini ko‘tarish singari dolzarb vazifalar shular jumlasidandir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev raisligida 21-oktabr kuni “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish, uning natijadorligi va kelgusidagi ustuvor vazifalari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig‘ilishi bo‘lib o‘tdi. Yig‘ilishda har yili 200 million tup daraxt va buta ekish, 2030-yilgacha yashil hududlarni 30 foizga oshirish kabi vazifalar yuklatildi. 2023-yilda bu ko‘rsatkich 12 foizgacha oshdi.

2024-yil bahorda 138 million dona ko‘chat ekildi. Biz yurtimizning iqlimiga mos ko‘chatlarni ko‘paytirishimiz kerak. Fanlar akademiyasi, ekologiya, suv, qishloq xo‘jaligi va in-vinto laboratoriyalari bilan samarali ishlansa, urug‘ va ko‘chat yetishtirish orqali 2-3 barobargacha daromad olish mumkin. Bu bilan birga ilm ham rivojlanadi.

2025-yilda **“Yashil makon”** umummilliy loyihasini amalga oshirish uchun 100 milliard so‘m mablag‘ ajratildi.[5]

“Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasidagi ekologik tadbirlar samaradorligini oshirish, o‘rmonlar va yashil hududlar maydonini kengaytirish, ulardan samarali foydalanish va cho‘llanishga qarshi kurashish ishlarini tizimli amalga oshirish, shuningdek, mazkur yo‘nalishlarda yagona davlat siyosatini yuritish va muvofiqlashtirish maqsadlari ko‘zda tutilgan.

Ekologiya vazirligi huzuridagi O‘rmon xo‘jaligi agentligi negizida O‘rmon va yashil hududlarni ko‘paytirish, cho‘llanishga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi. Natijada esa o‘rmon fondi yerlaridan samarali foydalanish, shu jumladan, tog‘, cho‘l va yaylovlarda ozuqabop o‘simlik turlarini ko‘paytirish va ozuqa miqdorini boyitish, ularni muhofaza qilish hamda yerlar degradatsiyasi jarayonlarining oldini olish, shuningdek, tog‘, cho‘l va yaylovlarni muhofaza qilish bo‘yicha kompleks choralari amalga oshirildi. Sohada zamonaviy axborot texnologiyalarini qo‘llash orqali **“Aqlli”** o‘rmon xo‘jaligi (Smart forestry) va raqamli texnologiyalarni joriy qilindi va ko‘plab yutuqlarga erishildi.

XULOSA

Bugungi kunda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, shahar va tumanlarda ekologik holatni yaxshilash, havoning ifloslanishini kamaytirish va yashil hududlarni kengaytirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan, **“Yashil makon”** umummilliy loyihasi nafaqat ekologik

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

muvozanatni tiklash, balki aholining salomatligini mustahkamlash, turmush sifatini oshirish hamda kelajak avlod uchun sog‘lom muhit yaratishga xizmat qiluvchi muhim tashabbusdir. Shu o‘rinda Prezidentimiz ham ekologik masalalarning dolzarbligi haqida ta’kidlab shunday degan: **“Har bir xonadon, har bir korxona tabiatni asrashga hissa qo‘shishi kerak.”** Ekologik muammolarni hal etish faqat qisqa muddatli tadbirlar bilan emas, balki uzoq muddatli strategiya, innovatsiya va jamoatchilik ishtiroki orqali amalga oshiriladi. Natijada, inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanat tiklanib, barqaror rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Biz **“Yashil makon”** umummilliy loyihasi uchun o‘z hissamizni qo‘shishimiz mumkin. Masalan, mahallamizda obodlashtirish ishlarini olib borishimiz, turli xil navdagi ko‘chatlarni ekishimiz va boshqa turli yo‘llar bilan yordam berishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi XI bob “Fuqorolar burchlari” 62-modda
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida. 21.04.2017 y., PF-5024-son. – URL: <https://lex.uz/docs/-3174498>
3. Prezidentimizning ekologik holatni yaxshilash va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga bag‘ishlangan nutqidan // [Prezident ekologik holatni yaxshilash va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga bag‘ishlangan yig‘ilish o‘tkazdi](#) [02.02.2018 yil]
4. “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasidagi videoselektor yig‘ilishidan // [“Yashil makon” loyihasi doirasida galdagi vazifalar belgilab olindi](#) [21.10.2024]
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-maydagi PF-90-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/-7552003> [Murojaat qilingan sana: 16.03.2026]

GLOBALLASHUV DAVRIDA TA’LIM VA TARBIYANING O’RNI

Ismoiljanova Rayhona Tursunpo’lat qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, pedagogika yo’nalishi 1-kurs talabasi

Tel: +998502221504

E-mail: rayhonaismoiljanova@gmail.com

Tillayev Bobomurod

Namangan davlat pedagogika instituti, Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta

o’qituvchisi, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497596>

Annotatsiya: Ushbu maqolada “globallashuv” va “globallashuv davrida ta’lim va tarbiya” ning muhim ahamiyatlari, ijobiy va salbiy tomonlari, globallashuv jarayoning ta’lim tizimlariga ta’siri keltirildi. Maqola, shuningdek, ta’limning ahamiyati va globallashuv jarayonida millatimizga xos bo’lgan tarbiyani saqlash omillarini o’z ichiga oladi.

Kalit so’zlar: Yosh avlod, ta’lim tizimi, jamiyat, ijtimoiy qadriyatlar, o’quv dasturlar, insoniylik, tarbiya.

Annotation: This article discusses the importance of “globalization” and “Education and upbringing in the era of globalization, highlighting its positive and negative aspects as well as the impact of the globalization process on education system. The article also addresses the significance education and the factors necessary for preserving our national values in the context of globalization.

Keywords: Youth, education system, society, values, educational programs, humanity, upbringing.

Аннотация: В данной статье рассматриваются важности “Глобализации” и “Образования и воспитания в эпоху глобализации”, а также их положительные и отрицательные стороны, влияние процесса глобализации на образовательные системы. Статья также включает в себя значимость образования и аспекты сохранения воспитания, характерного для нашей нации, в условиях глобализации.

Ключевые слова: молодежь, образовательная система, общество, социальные ценности, учебные программы, человечность, воспитание.

KIRISH

Globallashuv davri – asosan XX asrning so’ngidan boshlab jadallashgan va bugungi kunga kelib hayotimizning har jabhasida muhim ro’l o’ynayotgan jarayon. Globallashuv mamlakatlar,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

madaniyatlar va iqtisodiyotlar o’rtasidagi o’zaro bog’lanishning kuchayishi bo’lib bu davr mobaynida ta’lim va tarbiyaning o’rni sezilarli darajada muhim.

Globallashuv (lotincha globus – shar, Yer sayyorasi) – XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshida jahon taraqqiyotida shakllangan yangi umumsayyoraviy tartibotlar, davlatlar va kishilar o’rtasida o’zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishi jarayoni. “Globallashuv” atamasini dastlab, amerikalik olim T. Levitt “Globallashuv yirik transmilliy korporatsiyalar ishlab chiqaradigan turli-tuman mahsulot bozorlarining birlashuv jarayoni” degan fikrlari bilan ochiqlab bergan. 1985- yilga kelib esa taniqli amerikalik olim R.Robertson “Globalization” iborasini ilmiy muomalaga kiritib, bu tushunchani “dunyoning birlashuvi va kishilar o’rtasidagi o’zaro a’loqalarning kuchayishi”ni ifoda etadigan jarayon deya talqin qilgan.

Globallashuv – bu xalqaro mehnat taqsimoti, iqtisodiy va siyosiy munosabatlar tizimi orqali bir-biri bilan bog’langan milliy iqtisodiyotlar majmuyi sifatida tushuniladigan, jahon iqtisodiyoti tarkibini o’zgartirish jarayonlarining o’ziga xos xususiyatlaridan biridir. Bu davr mobaynida globallashuv jarayonlarida millat va milliy o’zlikni anglash masalalari kun tartibining asosiy masalalari qatoriga ko’tarildi. Agar globallashuv transmilliy voqelik ifodasi bo’lsa, milliy va milliy o’zlikni anglash ushbu voqelikning boshlang’ich pog’onasi hisoblanadi.[1]

Globallashuv davri ta’lim va tarbiyaning ahamiyatini yanada oshirib, yangi talablar va imkoniyatlarni keltirib chiqarmoqda. Hozirgi kunda globalizatsiya jarayoni dunyo bo’ylab o’zaro aloqalarni kuchaytirmoqda, bu esa ta’lim tizimlarini yangi sharoitlarga moslashtirishni taqozo etadi. Ta’lim va tarbiyaning zamonaviy talablari, jamiyatning rivojlanishi va global muammolarni hal etish uchun muhim rol o’ynaydi. Globallashuv ta’limni yangi kontekstga olib chiqdi. Ta’lim tizimlari endi faqat milliy kontekstdan chetga chiqib, global miqyosda raqobatdosh mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan. Hozirgi kunda talabalar turli madaniyatlar va global muammolarni tushunishga qodir bo’lishlari kerak. Buning uchun ta’lim dasturlarida metodlar, xalqaro tajribalar va ko’p madaniyatli muhitlar yaratilishi zarur. Internet va raqamli texnologiyalar ta’limda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Global tarmoq imkoniyatlari keng ekanini uning bugungi yoshlar orasida juda tez ommalashganidan bilish mumkin. Ma’lumki, o’tgan asrning ikkinchi yarmida vujudga kelgan internet tarmog’i axborot sohasida tub burilish yasadi. Endilikda an’anaviy ommaviy axborot vositalarining informatsion texnologiyalar asrida o’z mavqeini saqlab qolishi ko’p jihatdan global tarmoq imkoniyatlari bilan chambarchas bog’liq bo’lib qoldi. Bu borada Yurtboshimiz alohida ta’kidlab o’tganlaridek: «...bugungi kunda milliy axborot tizimini shakllantirish jarayonida

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

internet va boshqa global axborot tizimlaridan keng foydalanish, ayniqsa, muhim ahamiyatga ega. Bunga erishish XXI asrda mamlakat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.»[2, 127].

Empatiya va tushunish: Turli madaniyatlar bilan aloqalar o’rnatish, boshqalarni tushunish va ularni qabul qilish tarbiyaning asosidir. Masofaviy ta’lim, onlayn kurslar va raqamli resurslar yordamida talabalarga bilim olish jarayonini yanada qulaylashtirish imkonini beradi. Globallashuv jarayonida yosh avlodga ijtimoiy mas’uliyat hissini singdirish muhimdir. Ta’lim va tarbiya, insoniyatning umumiy muammolariga, masalan, iqlim o’zgarishi, qashshoqlik va tengsizlik kabi masalalarga yechim topishda yo’naltirishi kerak.

Tarbiyaning globallashuv davridagi roli shunchaki bilim berish bilan cheklanmaydi. U insonning axloqiy, madaniy va ruhiy taraqqiyotini ham o’z ichiga oladi. Tarbiyada quyidagi jihatlariga e’tibor qaratishi lozim. Milliy qadriyatlar: Globallashuv jarayonida milliy madaniyatlarni saqlash va rivojlantirish zarur. Tarbiya, o’z millatimizning tarixi, urf-odatlar va qadriyatlarini yosh avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. Insoniylik va hamdardlik: Ta’lim va tarbiyada insoniylik, hamdardlik va adolat kabi axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish muhimdir. Bu, yoshlarni global muammolarni hal qilishda asosiy jihatlaridan biridir. Bu, yoshlarni global muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Hozirgi vaqtda ko’z o’ngimizda dunyoning geopolitik, iqtisodiy va ijtimoiy, axborot-kommunikatsiya manzarasida chuqur o’zgarishlar ro’y berayotgan, turli mafkuralar tortishuvi keskin tus olayotgan bir vaziyatda, barchamizga ayonki, fikrga qarshi fikr, g’oyaga qarshi g’oya, jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurashish har qachongidan ko’ra muhim ahamiyat kasb etmoqda.[3, 119]

Globallashuv davrida ta’lim sohasida bir qancha muhim jihatlariga chuqurroq e’tibor berish kerak. Ta’lim tizimini global mehnat bozorining talablariga mos ravishda vositalardan samarali takomillashtirish, o’quvchilarning kasbiy ko’nikmalarini rivojlantirish, innovatsion texnologiyalar: Onlayn ta’lim platformalari va raqamli foydalanish, o’qituvchilar va o’quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o’rgatish.

XULOSA

Yuqorida ko’rib chiqqanimizdek, Globallashuv jarajonida ta’lim hamda tarbiyaning o’rni birdek, juda muhimdir. Bu jarayonlar, nafaqat bilim berish, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishni ta’minlash, madaniyatlararo aloqalarni kuchaytirish va global muammolarni hal etishda muhim rol o’ynaydi. Ta’lim va tarbiya orqali avlodlar yangi ko’nikmalarga ega bo’lib, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, jamiyatda barqarorlik, adolat va bir-birini hurmat qilish kabi qadriyatlarni shakllantirishda ham ta’limning ahamiyati katta. Shu bois, ta’lim

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

va tarbiyani takomillashtirish va global talablarga moslashtirish zarur. Barcha sohalar shunday jadallik bilan rivojlanib borayotgan bir paytda, o’ziligimizga, O’zbekligizmga xos bo’lgan tarbiyani unutmasligimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Globallashuv asoslari. O’quv qo’llanma. Samarqand: “SamDCHTI” nashriyoti, 2023. – 160 bet.
2. Karimov I.A. Yuksak manaviyat- yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2010. – 176 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni buyuk va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent : O’zbekiston, 2017. – 488 b.
4. Tillayev, B. A. (2025, December). YOSHLARNING IJTIMOIIY IQTISODIIY RIVOJLANISHDAGI ROLI. In Partner conferences of the International Scientific Journal Research Focus (Vol. 1, No. 1, pp. 1015-1016).

YANGI O‘ZBEKISTONNI BARPO ETISHDA YOSH AVLODNING O‘RNI

Rasulova Ruxsora Xalimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi talabasi.

Email: rasulovaruxsora953@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi Bobomurod Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497685>

Annotatsiya: Ushbu maqola “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi doirasida yosh avlodning mamlakatni rivojlantirishdagi hal qiluvchi o‘rni va ahamiyatini ko‘rib chiqadi. Maqolada yoshlarning ta’lim, iqtisodiyot, ilm-fan, madaniyat va fuqarolik faoliyati sohalaridagi ishtiroki tahlil qilinadi. Zamonaviy O‘zbekiston uchun yosh avlod nafaqat kelajakning tayanchisi, balki bugungi o‘zgarishlarning faol harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, yosh avlod, yoshlar siyosati, ta’lim islohotlari, iqtisodiy rivojlanish, innovatsiya, fuqarolik jamiyati.

Аннотация: В данной статье рассматривается решающая роль и значение молодого поколения в развитии страны в рамках концепции «Нового Узбекистана». Анализируется участие молодежи в сферах образования, экономики, науки, культуры и гражданской активности. Для современного Узбекистана молодое поколение выступает не только опорой будущего, но и активной движущей силой сегодняшних перемен.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, молодое поколение, молодежная политика, реформы образования, экономическое развитие, инновации, гражданское общество.

Abstract: This article examines the pivotal role and significance of the younger generation in the country’s development within the framework of the “New Uzbekistan” concept. The participation of youth in education, economy, science, culture, and civic activities is analyzed. For modern Uzbekistan, the young generation represents not only the foundation of the future but also the active driving force behind current transformations.

Key words: New Uzbekistan, young generation, youth policy, education reforms, economic development, innovation, civil society.

KIRISH

Barchamizga ma’lumki, bugun jonajon O‘zbekistonimiz kundan-kunga yangilanib, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy hamda ma’naviy-ma’rifiy jihatdan dunyo hamjamiyatida munosib o‘rin egallab bormoqda. Chuqur ildizga ega madaniyatimiz va boy tariximiz tufayli Yangi O‘zbekiston jahon maydonida ulkan salohiyatga ega, har tomonlama obod va farovon mamlakatga

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

aylanmoqda. Mana shunday keng ko’lamli o’zgarishlarning poydevorida, shubhasiz, yosh va g’ayratli kadrlar turibdi.

O’zbekiston Respublikasi 2017-yildan boshlab "Yangi O’zbekiston" konsepsiyasi asosida tub islohotlar yo’lini tanladi. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan ushbu strategik kurs mamlakatni zamonaviy, raqobatbardosh va inson qadri ulug’lanadigan davlatga aylantirishni maqsad qilgan. Jamiyatshunos olim B.Omonov ta’kidlaganidek: “Yangilanayotgan jamiyat talablari bo’lakcha. U fuqarolarni yurt, millat ravnaqi uchun qayg’urishga undaydi, hayotga teran va sergak qarashga da’vat qiladi” [1].

Mazkur islohotlar yo’li ijtimoiy adolat tamoyillariga tayanib, fuqarolar farovonligini oshirish va davlat boshqaruvida shaffoflikni kuchaytirishni nazarda tutadi. Bunda yoshlarning roli beqiyosdir, chunki ular o’zgarishlarning ham ishtirokchisi, ham asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. O’zbekiston aholisining 60 foizdan ortig’ini 30 yoshgacha bo’lgan yoshlar tashkil etishi mamlakat uchun ulkan demografik dividenddir.

2024-yilgi ma’lumotlarga ko’ra, O’zbekiston aholisi 37 million nafardan oshdi. Aholining tarkibi yoshlardan iborat ekanligi davlatdan ularga yo’naltirilgan investitsiyalarni strategik ustuvorlik sifatida belgilashni talab etadi. Zero, bugungi yosh avlodning bilimi va fuqarolik pozitsiyasi ertangi kunimizning kafolatidir [2].

Yangi O’zbekistonni rivojlantirishda, eng avvalo, maktab va oliy ta’lim tizimi poydevor vazifasini o’taydi. Maktablarda zamonaviy STEM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, Matematika) yo’nalishlariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Prezident maktablari va ixtisoslashtirilgan o’quv maskanlari tarmog’i kengayishi o’quvchilarning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda. 2023-2024 o’quv yili holatiga ko’ra, mamlakatimizdagi 10 mingdan ortiq maktablarda 6 milliondan ziyod o’quvchi zamonaviy texnologiyalar asosida saboq olmoqda [3].

Oliy ta’lim sohasida ham misli ko’rilmagan o’zgarishlar yuz berdi. 2017-yilda oliy o’quv yurtlari soni 77 ta bo’lgan bo’lsa, 2024-yilga kelib ular 200 tadan oshdi. Vestminster, Turin politexnika va boshqa nufuzli xalqaro universitetlar filiallarining ochilishi yoshlarga jahon andozalari darajasida bilim olish imkonini berdi. "El-yurt umidi" kabi jamg’armalar orqali yuzlab iste’dodli yoshlarimiz xorijda ta’lim olib qaytmoqda [4].

Yangi O’zbekistonda yoshlar nafaqat mehnat bozorining ishtirokchisi, balki tadbirkorlik va innovatsiyalarning generatori sifatida namoyon bo’lmoqda. "Yoshlar — kelajagimiz" dasturi va turli imtiyozli kreditlar yoshlarning o’z biznesini yo’lga qo’yishiga ko’maklashmoqda. Ayniqsa, IT sohasi va raqamlashtirish jarayonlarida yosh mutaxassislarning hissasi juda katta.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shu bilan birga, yoshlarning siyosiy va ijtimoiy faolligi ham oshib bormoqda. Mahalliy kengashlarda va parlamentda yosh deputatlarning ko‘payishi, mahalla tizimida yoshlar yetakchilari lavozimining joriy etilishi qarorlar qabul qilish jarayonida yoshlarning ovozi inobatga olinishini ta’minlamoqda. Sport va madaniyat sohasidagi, xususan, Parij-2024 Olimpiadasidagi zafarlar o‘zbek yoshlarining g‘alaba ruhini butun dunyoga namoyon etdi. Bugungi yosh avlod nafaqat kelajak umidi, balki bugunning real kuchidir [5].

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Yangi O‘zbekistonni barpo etishda yosh avlodning o‘rni strategik ahamiyatga ega. Davlatimiz yaratib berayotgan keng imkoniyatlar va yoshlarning o‘zlaridagi kuchli intilish birlashib, mamlakatimizning yorqin kelajagiga zamin hozirlaydi. Yosh avlod uchun yaratilgan bu sharoitlar ularning shunchaki iste’molchi emas, balki ijodkor va mas’uliyatli fuqaro bo‘lib voyaga yetishlariga xizmat qiladi. Yangi O‘zbekiston — bu yosh avlodning o‘zi qurishi, rivojlantirishi va asrab-avaylashi lozim bo‘lgan muqaddas omonatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Omonov B. Yangilanayotgan jamiyat va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotnomasi, 2023-2024.
4. Davlatov S. Ta’lim tizimidagi islohotlar: Kecha va bugun. – Toshkent: "Akademnashr", 2023.
5. Qurbonov A. Yangi O‘zbekiston yoshlari: Ijtimoiy-siyosiy faollik va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.

**O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA TARBIYA
KLASTERLARINI YARATISH ISTIQBOLLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR**

Yallayeva Mahfuza Telmon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti, pedagogika yo‘nalishi 1-kurs talabasi.

Tel: +998508857611

E-mail: mahfuzayallayeva3@gmail.com

Tillayev Bobomurod

Namangan davlat pedagogika instituti,

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida katta o‘qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19497727>

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 apreldagi PF-5987-son farmonida ta’lim klasterlarini yaratish sohada samaradorlikni ta’minlovchi omil sifatida belgilab berilgan. So‘nggi yillarda mamlakatda o‘quv-pedagogik jarayonga innovatsion ilg‘or va xalqaro ta’lim standartlarini joriy etish, kadrlar salohiyatini oshirish va professor-o‘qituvchilar mehnatini rag‘batlantirish, shuningdek ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashni nazarda tutadigan yuridik ta’lim tizimini takomillashtirish bo‘yicha bir qator aniq chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, ta’lim, tarbiya, klaster, boshqaruv, muammo, yechim, amaliyot, pedagog.

Абстрактный: Постановлением Президента Республики Узбекистан от 29 апреля 2020 года № ПФ-5987 определено создание образовательных кластеров как фактор, обеспечивающий эффективность деятельности в сфере. По совершенствованию системы юридического образования реализован ряд конкретных мер., который включает в себя внедрение стандартов, повышение потенциала кадров и стимулирование труда профессорско-преподавательского состава, а также укрепление материально-технической базы образовательных учреждений.

Ключевые слова: Узбекистан, образование, обучение, кластер, управление, проблема, решение, практика, педагог.

Abstract: The decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5987 dated April 29, 2020 defines the creation of educational clusters as a factor that ensures efficiency in the field. A number of specific measures have been implemented to improve the legal education system, which includes the introduction of standards, increasing the capacity of personnel and

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

stimulating the work of professors and teachers, as well as strengthening the material and technical base of educational institutions.

Key words: *Uzbekistan, education, training, cluster, management, problem, solution, practice, pedagogue.*

Mamlakatimizda «Uchinchi Renessans» poydevori qurilayotgan, ta’lim sohasida islohotlar amalga oshirilib, ta’lim tizimi tubdan modernizatsiya qilinayotgan bir davrda har bir soha mutaxassislarini tayyorlash, ta’lim-tarbiya jarayonini klasterli yondoshuv asosida boshqarish sifatini oshirish muammosi dolzarblashmoqda.

So‘nggi yillarda ta’lim sohasida innovatsion yondashuvlar, ilg‘or pedagogik texnologiyalar hamda xalqaro tajribalarni joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu jarayonda ta’lim klasterlarini yaratish g‘oyasi muhim ahamiyat kasb etib, u ta’lim muassasalari, ilmiy tashkilotlar va ushlab chiqarish korxonalari o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga xizmat qiladi.

Pedagogik ta’limning ushbu muhim ijtimoiy ahamiyati o‘z-o‘zidan uzluksiz ta’lim tizimini klaster rivojlanish modeliga o‘tkazish zaruratini belgilaydi.

“Klaster” atamasining turli formulalarini tahlil qilish asosida "Ta’lim klasteri" tushunchasining quyidagi talqinini taklif qilish mumkin:

Ta’lim klasteri bu bir xil hududda joylashgan, gorizontal va vertikal aloqalar bilan bog‘langan, tegishli huquqiy shaklga yega bo‘lgan va kasb-hunar ta’limi sohasida faoliyat yuritadigan ta’lim muassasalari, ilmiy tashkilotlar, xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar, hokimiyat organlari majmui. individual ishtirokchilarning maqsadlari asosida yagona maqsadlarga yerishish uchun, ya’ni sinergetik ta’sir. Mamlakatimizda pedagogik ta’lim klasteri va uni amaliyotga tatbiq etish muammosi alohida tadqiqot ob’ekti sifatida keyingi yillarda keng o‘rganilmoqda.

Pedagogik ta’lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari, ta’limda yangi innovatsion yo‘nalish sifatidagi tavsifi va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari G‘.I. Muxamedov, U.N. Xodjamqulov, Sh.I. Botirova, Sh.Q. Mardonov, R. Eshchanov, D. Bekchanovlarning; klaster yondashuvi asosida umumiy o‘rta ta’lim muassasalari ta’lim samaradorligini oshirish texnologiyasi S.A. Toshtemirova, Sh. Botirova, N.Koshanovalarning tadqiqotlarida yoritilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) mamlakatlarida ta’lim klasterlarini tashkil etish va amaliyotga tatbiq etish muammolari A. Yasheva, B. Pugacheva, A.G. Granberg, M. Galushkina, A.V. Leont’ev, N.V. Gorodnova, P.F. Anisimov, G.I. Ibragimov, D.L. Skipin, V.P. Panasyuk, N.Ye. Yegorov, T.I. Shamova, N.YE. Stenyakova, O.G. Gruzdova, S.A. Ivanova, A.V.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Lagutkin, L.Yu. Grudsina, N.A. Mishura, L.L. Naumova; A.S. Subetto, Ye.A. Korchagin, N.A. Sharay, L.N. Nikolaeva, T.V. Vdovinalar tomonidan chuqur o’rganilgan.

Xorijlik olimlardan A. Marshall, M. Porter, O. Solvel, G. Lindgvist, S. Ketelslarning ilmiy izlanishlarida klaster modelining muayyan sub’ektlar raqobatbardoshligini oshirishdagi roli, ta’lim klasterlari modelining yagona tipologik xususiyatlari AQSH va Yevropa mamlakatlari misolida ochib berilgan.

Pedagogik ta’lim tizimining raqobatbardoshligi darajasini oshirish va jahon standartlari darajasiga ko’tarish, ta’lim tizimida faoliyat ko’rsatayotgan muassasalarni umumiy maqsad yo’lida birlashtirish zaruriyati ta’kidlanadi. Klasterdagi ta’lim muassasalarining xususiy vazifalari orasida quyidagilarni ajratib ko’rsatish mumkin:

- o’quv jarayonini qo’shimcha moliyalashtirishni jalb qilish;
- sinf xonalarining zamonaviy jihozlarini va laboratoriyalar va ustaxonalarning jihozlarini o’rnatish;
- sinf fondini kengaytirish;
- zamonaviy texnologiyalarga yega bo’lgan mavjud korxonalarda talabalar tomonidan amaliy mashg’ulotlar o’tkazish imkoniyati va uskunalari;
- bitiruvchilarni ish bilan ta’minlash imkoniyati.

Ta’lim klasteri va ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishga oid bajarilgan ilmiy-tadqiqot tayyorlash asosiy maqsad ekanligi ta’kidlanadi. ishlari tahlili barcha sohalar zamonaviy mehnat bozoriga mos, raqobatga chidamli kadrlar Respublikamiz uzluksiz ta’lim tizimining hozirgi holatidan kelib chiqib:

- O’quv-uslubiy ishlar,
- Ma’naviy-ma’rifiy ishlar;
- Ilmiy-tadqiqot ishlari;
- Qo’shimcha kasb-hunar o’rgatish;

Bitiruvchilar bilan ishlash kabi klaster hamkorlik faoliyati yo’nalishlari tashkil qilish va ta’lim-tarbiya jarayonini klasterli yondoshuv asosida boshqarish lozim. O’quv jarayoni va amaliyot o’rtasidagi bog’liqlikni ta’minlash bo’yicha taklif qilinayotgan ta’lim-tarbiya jarayonini klasterli yondoshuv asosida boshqarishda amalga oshiriladigan rejaviy vazifalarning amalga oshirish mexanizmining afzalliklari asoslanadi.

Klaster yondashuvi asosida ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishda mavjud muammolarning ilmiy yechimini topish, ularning yechimini o’zaro hamkorlikda hal etish imkonini yaratadi. Uzluksiz ta’lim tizimining hozirgi holatidan kelib chiqib, ilg’or xorijiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tajribalarga asoslangan klaster yondashuvini ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishga tatbiq etishning asosiy yo’nalishlari, klaster yondashuviga asoslangan o’qitish texnologiyalarini amaliyotga joriy etishning zaruriyatidan kelib chiqqan holda aniqlashtirish lozim.

Klaster yondashuvi vositasida oliy va o’rta ta’lim hamkorligini integratsiyalash integratsiyalashdagi nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlashning asosiy shartlari, talabalarning o’z-o’zini boshqarish, tashkilotchilik ko’nikmalarini rivojlantirish, ularni erkin ijodkor jamoa sifatida birlashtirish uchun zarur bo’lgan mustaqillik va erkinlik asosiga quriladigan mexanizm haqida gap boradi.

O’z manfaatlaridan kelib chiqib, hamkorlikda umumiy maqsad yo’lida bir-birini to’ldiradigan uyg’unlikdagi harakat, o’zaro ishonch va samimiy munosabat, ta’limda nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlash sharti sifatida ko’rsatiladi. Uzluksiz ta’limda yoshlarning ijodkorlik ko’nikmalarini tarbiyalash, ijodiy tasavvuri va tafakkurini rivojlantirishda qo’llaniladigan yo’nalishlar ko’rsatib o’tilgan. Nazariyani amaliyot bilan uyg’unlashtirish, mustaqil faoliyatga rag’batlantirish o’qituvchi-pedagoglar tayyorlashdagi eng muhim vosita bo’lib, pedagogik ijodkorligini faollashtirish va ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish shartlarini yanada aniqlashtirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda o’z manfaatlaridan kelib chiqib, umumiy maqsad yo’lida bir-birini to’ldiradigan uyg’unlikdagi harakat, o’zaro ishonch va samimiy munosabat, ta’limda nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlashning asosiy sharti hisoblanadi.

Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimidagi mavjud muammolar hal etishda klaster yondashuviga asoslangan hamkorlik, innovatsiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun klaster yondashuvi fan va ta’limni, pirovardida, amaliyotda jamiyatni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni izlash va amalga oshirishga xizmat qiladi.

Uzluksiz ta’lim tizimida mavjud muammolar tahlil qilinib, pedagogik ta’lim klasterining sub’ektlari, yo’nalishlari va tamoyillari tasniflash, pedagogik ta’lim klasteri sub’ektlarining aniqlashtirilishi, yo’nalishlarining belgilanishi va tamoyillarining tayin qilinishi tasviriyl san’at ta’limida klaster modelining to’g’ri yo’lga qo’yilishining sharti hisoblanadi.

Klaster yondashuvi asosida «Ustoz-shogird» an’analarga tayanib o’qitishning ilg’or usullarini ishlab chiqish va o’quv jarayoniga tatbiq etish uzluksiz ta’lim ta’lim sifat ko’rsatikichlari darajasiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun klaster yondashuvi fan va ta’limni, pirovardida, amaliyotda jamiyatni rivojlantirish uchun yangi usullarni izlash va amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Bu jarayon ta’lim tizimida samaradorlikni oshirish, umumta’lim maktablari,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

maktabgacha ta’lim muassasalari va professional ta’lim muassasalarida mavjud muammolarni bartaraf etishda oliy ta’limning ilmiy salohiyatidan keng foydalanish imkonini beradi.

Tadqiqotning ilmiy xulosalariga asoslanib e’tirof etish mumkinki, ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishda klaster yondashuvini qaror toptirish va o’qitish texnologiyalarini joriy etish o’qituvchining pedagogik ijodkorligini faollashtirish va ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish shartlarini yanada aniqlashtirish, oliy ta’limda yagona ijodkorlik muhitini yaratish, talabalardagi o’ziga nisbatan ishonch, ma’suliyatni his qilgan holda mustaqil harakat qilish ko’nikmalarini tarbiyalash, fanlararo integratsiyani amalga oshirish, o’qituvchining kasbiy mahoratini oshirish mexanizmlari, usullari, texnologiyalarini amaliyotga tatbiq etish uchun qulay ta’limiy muhitni yuzaga keltiradi.

Ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishda ta’lim klasterining subyektlari, yo’nalishlari va tamoyillari, yangi pedagogik innovatsion texnologiyalar vositasida talabalarda ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi, aqliy va amaliy malakalarini faollashtirishni ta’minlaydigan ta’lim usullari hamda metodlarini qo’llash taklif etiladi.

Klaster yondashuvi asosida OTM va umumta’lim maktablari o’rtasidagi hamkorlik modellari va o’zaro hamkorlikni tashkil etish metodlari mazkur innovatsion yondashuvni to’g’ri tarkib toptirish imkonini beradi. O’quv mashg’ulotlari hamda qo’shimcha ta’lim-tarbiya jarayonida nazariya va amaliyot uyg’unligidan to’g’ri foydalanishning ta’lim-tarbiya jarayonini boshqarishda sifat va samaradorlikka erishishdagi ahamiyati katta. O’quv jarayonida klaster yondashuvi asosida talabalarga chuqur nazariy bilim, amaliy ko’nikmalar berish, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini tezlashtirishi ma’lum bo’ldi.

Klaster yondashuviga asoslangan ilmiy va ijodiy to’garaklar faoliyati ta’lim-tarbiya sohasidagi integratsiyani amalga oshirish, talabalardagi kasbiy malakalarini shakllantirishda ahamiyati katta.

Tashkillashtirilgan ilmiy va ijodiy to’garaklar faoliyati orqali talabalarni ijodkorlikka yo’naltirishning samarali mexanizmi yuzaga keladi hamda klaster vositasida yoshlarning iste’dodini namoyon etishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish imkoniyatlari takomillashtiriladi.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, mamlakatimizda ta’lim klasterlari soni ortib borgani jamiyatimizga o’sib rivojlanayotgan yosh avlodga, kelajagimizning kelgusidagi samarali ishlariga poydevor bo’laoladi. “Ustoz shogirt” ananalari yanada rivojlanadi, jamiyatimizda ishsizlik soni kamayadi, oily ma’lumotli kadrlar kopayadi, ilg’or texnologiyalar soni ortadi va jamiyatdagi turli xil muammolarga yechim topish va ularni bartaraf etish osonlashadi va kamayadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ларионова Н.А. Кластерный подход в управлении конкурентоспособностью региона // Экономический вестник Ростовского гос. ун-та. 2007. № 1.
2. Портер М.Э. Конкуренция: учебное пособие: перевод с английского. М., 2005.
3. Терешин Е.М., Володин В.М. Современная дефиниция понятия «Кластер» и подходы к формализации этого явления // Экономические науки. 2010. № 2 (63).
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасида юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5987-сон Фармони: Тошкент, 2020 йил 29 апрель.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI
RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI**

Yo‘ldoshova Sarvinoz Rustam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 25-2 guruh talabasi

E-mail: sarvinoz1824@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-2544-0499>

Ilmiy rahbar: Saliyeva M.M

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19568369>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga o‘qish savodxonligini to‘g‘ri o‘qitishning mazmun, mohiyati, usullari tahlil qilinadi. O‘qish darsining asosiy tarkibiy qismining yetakchi turi ongli o‘qishning o‘quvchilar bilan ishlashdagi mohiyati yoritilgan.

Аннотация: В данной статье анализируются содержание, сущность и методы правильного обучения читательской грамотности учащихся начальных классов. Освещается значение осознанного чтения как ведущего компонента урока чтения и его роль в работе с учащимися.

Abstract: This article analyzes the content, essence, and methods of effectively teaching reading literacy to primary school students. It highlights the importance of conscious reading as a leading component of reading lessons and its role in working with students.

Kalit so‘zlar: O‘qish savodxonligi, ongli o‘qish, ifodali o‘qish, to‘g‘ri o‘qish, tez o‘qish.

Ключевые слова: читательская грамотность, осознанное чтение, выразительное чтение, правильное чтение, беглое чтение.

Keywords: reading literacy, conscious reading, expressive reading, accurate reading, fluent reading.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini shakllantirish va rivojlantirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O‘qish savodxonligi nafaqat matnni o‘qiy olish, balki uni tushunish, tahlil qilish va undan amaliy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda mustahkam o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish kelgusidagi ta’lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. Bugungi kunda global ta’lim tizimida o‘qish savodxonligi darajasi o‘quvchilarning umumiy bilim olish salohiyatini baholovchi muhim mezonlardan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, xalqaro baholash dasturlarida o‘quvchilarning matnni tushunish, uni tahlil qilish va fikr

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

bildirish qobiliyatlariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa o’qish darslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etishni talab etadi.

Boshlang’ich sinfda o’qish jarayoni o’quvchilarning nutqini rivojlantirish, tafakkurini kengaytirish va dunyoqarashini boyitishda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Ayniqsa, ongli, ifodali va tez o’qish ko’nikmalarini shakllantirish o’quvchilarning mustaqil fikrlashiga zamin yaratadi[1.56].

Mazkur maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilarida o’qish savodxonligini rivojlantirishning samarali usullari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda amaliy metodlar tahlil qilinadi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarida o’qish savodxonligini rivojlantirish eng kerakli va katta ahamiyatga ega bo’lgan muhim masaladir. Chunki insonning hayotida boshlang’ich ta’lim bilim, ko’nikma va malakalarni egallashda, ijtimoiy hayotga bevosita bog’liqligini anglashda katta rol o’ynaydi.

O’qish savodxonligi — bu nafaqat matnni to’g’ri va tez o’qish, balki o’qilgan axborotni tushunish, tahlil qilish va undan foydalanish qobiliyatini anglatadi[2.45]. Shu sababli boshlang’ich sinf o’qituvchisi o’qish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llashi zarur. O’qish darsining o’zaro mahkam bog’langan to’rt asosiy tarkibiy qismi bor. Ular quyidagilarda iborat: ongli o’qish, ifodali o’qish, tog’ri o’qish va tez o’qish. Bu qismlar orasida ongli o’qish yetakchi hisoblanadi. Ongli o’qish jarayonida o’quvchilar quyidagi natijalarga erisha olishlari kerak: o’qigan so’zlarining asl va ko’chma manolarini, har bir gapning ma’nosini aytib bera olishlari, bo’limning mazmunini qisqacha bayon qilib bera olishlari, matnning to’liq mazmunini bayon qilib bera olishlari, o’qiganlariga nisbatan o’z munosabatlarini bildirishlari lozim. O’quvchida ifodali o’qish malakasini tarbiyalash uchun esa uni o’qiganlarining ma’nosini to’xtamlarga rioya etgan holda so’z urg’ulariga ahamiyat berib, o’rtacha ovozda ta’sirli o’qishga o’rgatish talab qilinadi.

To’g’ri o’qish malakasini oshirish uchun shoshmasdan, harflarning o’rnini almashtirmasdan, so’z qo’shimchalarini to’liq holda orfoepiya qoidalariga rioya qilib o’qilishi lozim. O’qish tezligini oshirish uchun o’quvchilarning ongli o’qishi katta ahamiyat kasb etadi. Ongli o’qish – matnni to’la va aniq tushunib o’qishdir. Ongli o’qish yuzasidan qilinadigan ishlar o’quvchilarning o’qilayotgan matn mazmunini chuqur anglab olishga, mantiqiy fikrlashga o’rgatadi, ularning fikr va malakalarini kengaytiradi[3.92]. Ongli o’qish malakasini oshirish, darslik matnlari yuzasidan savol va topshiriqlar beriladi. Bu savol va topshiriqlar o’quvchilarni matn mazmunini qayta-qayta hikoya qilishga hamda o’qituvchining savollariga mustaqil ravishda javob qaytarishga va o’z hayotiy tajribalarini ijodiy sozlab berishga o’rgatadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Xulosa. Har boshlang‘ich sinf o‘quvchisi boshlanag‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual shaxs ekanligini, har bir bolaning o‘z intilishlari, qiziqishlari va inkoniyatlarini hisobga olgan holda yangi yondashuvlardan, har xil o‘yinlardan, kommunikatsiya texnologiyalardan, ijodiy loyihalar, guruh ishlaridan samarali foydalanib, samarali, qiziqarli tarzda darsni tashkil qilishni bilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. X. G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva, G. Mamatova, H. Boqiyeva. Husnixat va uni o‘qitish metodikasi. – T.: TDPU, 2009.
2. O. Jabborova, Z. Umarova, I. Babaxodjayeva. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi – T.: ChDPU, 2021.
3. G‘ulomov, A., Yo‘ldosheva, F. Savod o‘rgatish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

**MULKIY HUQUQLARNING DAXLSIZLIGINI ISHONCHLI HIMOYA QILISH
HAMDA DAVLAT ORGANLARINING MULKIY MUNOSABATLARGA NOQONUNIY
ARALASHUVINI CHEKLASH**

Saydaxmatova Marjona To’lqinjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: marjonasaydaxmatova42@gmail.com

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası kata

o’qituvchisi, PhD.

E-mail: bobomurodtillayev@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-7847-3787>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19568452>

Anotatsiya: *Mazkur maqolada mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlash, ularni huquqiy jihatdan kafolatlash hamda davlat organlarining mulkiy munosabatlarga asossiz aralashuvini cheklash masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mulk huquqining iqtisodiy va huquqiy barqarorlikni ta’minlashdagi o’rni, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati hamda investitsiya muhitini shakllantirishdagi ta’siri yoritiladi. Shuningdek, amaldagi qonunchilik normalari asosida mulkiy huquqlarni himoya qilish mexanizmlarining samaradorligi baholanadi va ularni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy mulohazalar ilgari suriladi. Maqolada davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvining oldini olish, sud-huquq mexanizmlarini kuchaytirish hamda mulkdorlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishning institutsional asoslarini rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari mulk huquqini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish, huquqiy kafolatlarni mustahkamlash hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qilishi mumkin.*

Kalit so’zlar: *mulk huquqi, mulkiy huquqlarning daxlsizligi, huquqiy himoya, davlat organlari aralashuvi, mulkiy munosabatlar, huquqiy kafolatlar, sud-huquq himoyasi, investitsiya muhiti, iqtisodiy barqarorlik.*

Kirish. Zamonaviy huquqiy davlatni barpo etish jarayonida mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlash muhim institutsional omillardan biri hisoblanadi. Mulk huquqi shaxsning iqtisodiy mustaqilligini kafolatlovchi, bozor munosabatlarining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi hamda tadbirkorlik faoliyatining huquqiy asosini shakllantiruvchi fundamental huquqiy institut sifatida namoyon bo’ladi. Shu sababli davlat tomonidan mulk huquqining

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ishonchli himoya qilinishi jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, investitsiya muhitini yaxshilash va mulkdorlarning qonuniy manfaatlarini kafolatlashning muhim sharti hisoblanadi. O‘zbek huquqshunos olimlari ta’kidlaganidek, mulk huquqining daxlsizligi bozor iqtisodiyoti sharoitida shaxs erkinligi va iqtisodiy faoliyatning barqarorligini ta’minlovchi asosiy huquqiy kafolatlardan biridir [1].

Mulk huquqining samarali himoyasi nafaqat uning qonunchilik darajasida mustahkamlanishi, balki amaliyotda to’liq ta’minlanishi bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvini cheklash dolzarb vazifalardan biri sifatida namoyon bo’ladi. Chunki mulk huquqiga asossiz aralashuv iqtisodiy faoliyatning erkinligini cheklaydi, tadbirkorlik tashabbusini susaytiradi hamda iqtisodiy muhitning barqarorligiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Professor M.X. Rustambayevning fikricha, huquqiy davlat sharoitida mulk huquqining kafolatli himoyasi davlat hokimiyati organlarining faoliyati ustidan samarali huquqiy nazorat mexanizmlarini talab qiladi [2].

Shu bilan birga, mulk huquqini himoya qilish tizimining samaradorligi sud-huquq institutlari faoliyati bilan ham chambarchas bog’liqdir. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, sud hokimiyatining mustaqilligi hamda qonun ustuvorligining ta’minlanishi mulkdorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishning eng muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi [3]. Mazkur jihatlar mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlash, davlat organlarining noqonuniy aralashuvini cheklash hamda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish masalasining ilmiy jihatdan chuqur o’rganilishini taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada mulkiy huquqlarning ishonchli himoyasini ta’minlash hamda davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvini cheklashning nazariy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulk huquqining daxlsizligini ta’minlash davlatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mulk huquqi shaxsning iqtisodiy mustaqilligini belgilovchi asosiy huquqiy institutlardan biri bo’lib, u jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish hamda investitsion muhitni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Huquqshunos olimlarning ta’kidlashicha, mulk huquqi shaxsning mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish vakolatlarini o’z ichiga oluvchi kompleks huquqiy munosabatlar tizimini ifodalaydi [3]. Shu sababli mazkur huquqning daxlsizligi va uning samarali himoyasi davlat tomonidan kafolatlanishi zarur.

Mulk huquqining ishonchli himoyasi, avvalo, uning mustahkam huquqiy asosga ega bo’lishini talab etadi. O‘zbekiston Respublikasida mulk huquqi Konstitutsiya va fuqarolik qonunchiligi bilan himoya qilinadi. Bu esa mulkdorlarning qonuniy manfaatlarini ta’minlashda

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

muhim huquqiy mexanizm vazifasini bajaradi. Professor M.X. Rustambayevning fikriga ko‘ra, mulk huquqining huquqiy jihatdan kafolatlanishi fuqarolarning iqtisodiy erkinligini ta’minlash bilan birga, davlat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga xizmat qiladi [1]. Shuningdek, mulk huquqi himoyasining samaradorligi nafaqat qonunlarda belgilangan normalar bilan, balki ularning amaliyotda to‘g‘ri qo‘llanishi bilan ham belgilanadi.

Shu bilan birga, mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlashda davlat organlarining faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat boshqaruvi tizimi doirasida qabul qilinadigan qarorlar va normativ-huquqiy hujjatlar mulkiy munosabatlarga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli davlat organlarining mazkur sohadagi vakolatlari aniq huquqiy mezonlar bilan chegaralangan bo‘lishi zarur. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, davlat organlarining mulkiy munosabatlarga asossiz aralashuvi iqtisodiy erkinlikning cheklanishiga olib keladi hamda tadbirkorlik muhitining barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [2]. Bunday holatlar esa o‘z navbatida investorlarning ishonchini pasaytirishi hamda iqtisodiy rivojlanish sur‘atlarini sekinlashtirishi mumkin.

Mulk huquqining samarali himoyasini ta’minlashda sud-huquq tizimining o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. Sud hokimiyatining mustaqilligi hamda qonun ustuvorligi tamoyilining ta’minlanishi mulkdorlarning huquqlarini himoya qilishning eng muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi. Huquqshunos olimlarning ta’kidlashicha, mulkiy nizolarni adolatli va xolis ko‘rib chiqish sud tizimining institutsional mustahkamligiga hamda sudyalarning mustaqilligiga bevosita bog‘liqdir [4]. Shu sababli sud-huquq mexanizmlarini takomillashtirish, mulkiy nizolarni ko‘rib chiqishda shaffoflik va qonuniylikni ta’minlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, mulkiy huquqlarni himoya qilishning samaradorligi davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik va huquqiy nazorat mexanizmlarining mavjudligi bilan ham bog‘liqdir. Mazkur mexanizmlar davlat organlarining o‘z vakolatlarini suiiste’mol qilishining oldini olishga hamda mulkdorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Professor X.R. Raxmonqulovning ta’kidlashicha, fuqarolik-huquqiy munosabatlarda mulk huquqining ishonchli himoyasi bozor iqtisodiyoti institutlarining barqaror faoliyat yuritishining asosiy shartlaridan biridir [3]. Shu bois mulkiy munosabatlarni tartibga solishda qonun ustuvorligi tamoyiliga qat’iy rioya etilishi zarur.

Bundan tashqari, zamonaviy iqtisodiy jarayonlar sharoitida mulk huquqining daxlsizligini ta’minlash investitsion muhitni yaxshilash bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Xorijiy va mahalliy investorlar uchun barqaror huquqiy muhit yaratish, ularning mulkiy huquqlarini ishonchli himoya qilish orqali iqtisodiy rivojlanish uchun qulay sharoitlar shakllantiriladi. Tadqiqotchilar

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ta’kidlaganidek, mulk huquqi kafolatlari mustahkam bo’lgan davlatlarda iqtisodiy o’sish sur’atlari yuqori bo’ladi va tadbirkorlik faolligi ortadi [5].

Yuqoridagi jihatlar shuni ko’rsatadiki, mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlash kompleks huquqiy, institutsional va tashkiliy choralarni talab etadi. Mulk huquqini himoya qilishning samarali tizimini shakllantirish uchun qonunchilikni takomillashtirish, sud-huquq tizimining mustaqilligini mustahkamlash hamda davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvini cheklash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, mulkdorlarning huquqiy madaniyatini oshirish va huquqiy savodxonligini kuchaytirish ham mazkur sohada muhim omil hisoblanadi. Natijada mulk huquqi daxlsizligining ta’minlanishi jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga hamda bozor iqtisodiyoti institutlarining samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlash huquqiy davlat va barqaror iqtisodiy tizimni shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Mulk huquqi shaxsning iqtisodiy erkinligi, tadbirkorlik tashabbusi va investitsion faollikning asosiy kafolatlaridan biri bo’lib, uning ishonchli himoyasi jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvini cheklash, mulkdorlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda huquqiy kafolatlarni kuchaytirish zamonaviy huquqiy siyosatning ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lishi zarur. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, mulkiy huquqlarni himoya qilishning samaradorligi nafaqat qonunchilik bazasining mavjudligi, balki ushbu normalarning amaliyotda to’liq va izchil qo’llanishi bilan ham bevosita bog’liqdir. Shu nuqtai nazardan, birinchi navbatda mulk huquqini himoya qilishga oid qonunchilikni yanada takomillashtirish hamda davlat organlari faoliyatida qonun ustuvorligi tamoyilining qat’iy ta’minlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, mulkiy nizolarni ko’rib chiqishda sud-huquq tizimining mustaqilligi va xolisligini kuchaytirish, sud amaliyotida shaffoflik va adolat tamoyillariga qat’iy rioya etish zarur. Uchinchidan, davlat organlarining mulkiy munosabatlarga aralashuvi faqat qonunda belgilangan asoslar va aniq tartiblar doirasida amalga oshirilishi, ularning vakolatlarini suiiste’mol qilish holatlariga nisbatan samarali huquqiy javobgarlik choralarni qo’llash mexanizmlarini takomillashtirish lozim. To’rtinchidan, mulkdorlarning huquqiy savodxonligini oshirish, tadbirkorlar va fuqarolar o’rtasida mulk huquqining mazmuni va uni himoya qilish mexanizmlari haqida tizimli tushuntirish ishlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Beshinchidan, investitsiya muhitini yanada yaxshilash maqsadida mahalliy va xorijiy investorlarning mulkiy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan institutsional mexanizmlarni rivojlantirish zarur. Umuman

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

olganda, mulkiy huquqlarning daxlsizligini ta’minlash davlat boshqaruvi, sud-huquq tizimi va fuqarolik jamiyati institutlari o’rtasidagi samarali hamkorlikni talab etadi. Mazkur yo’nalishda izchil amalga oshiriladigan huquqiy va institutsional islohotlar mulkdorlarning qonuniy manfaatlarini kafolatlashga, iqtisodiy faoliyat erkinligini kengaytirishga hamda mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rustambayev, M. X., Usmonov, M. B., Turg’unov, O. K., Yuldashov, S. O., & boshq. (2022). *Inson huquqi*. Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish. // https://kitobxon.com/oz/kitob/inson-huquqi?utm_source
2. Rustambayev, M. X. (2018). *O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. IV tom: Maxsus qism*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti. // <https://unilibrary.uz/literature/35873>
3. Raxmonqulov, X. R., & Oqyulov, O. O. (2010). *O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh* (1-jild). Toshkent: Vektor-Press. // <https://drive.google.com/file/d/11nfIAHzA7kdG5waAJkDPXg-rB01jIAe0/view>
4. Odilqoriyev, X. T. (2017). *Davlat va huquq nazariyasi*. Toshkent: Adolat nashriyoti. // https://namdu.uz/pdf-viewer/media/Books/pdf/2024/10/19/NamDU-ARM-13555-Davlat_va_huquq_nazariyasi.pdf/
5. Abduraxmonov, A. (2024). Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy mohiyati va uning iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 2(11), 36–43. // https://sci-p.uz/index.php/eitt/article/view/1822?utm_source

**DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMINI IXCHAM, PROFESSIONAL VA
ADOLATLI TAMOYILLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH**

Abduvaliyeva Marjona Kamoldin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: Marjonaabduvaliyeva006@gmail.com

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich

Namangan davlat pedagogika instituti Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida
o’qituvchisi, PhD.

E-mail: bobomurodtillayev@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-7847-3787>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19568886>

Anotatsiya: Mazkur maqolada davlat boshqaruvi tizimini ixcham, professional va adolatli tamoyillar asosida takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari sharoitida davlat apparatini ortiqcha byurokratik to’siqlardan xoli holda tashkil etish, boshqaruv jarayonlarida samaradorlikni oshirish hamda fuqarolarga xizmat ko’rsatish sifatini yaxshilash dolzarb vazifa sifatida ko’rib chiqiladi. Tadqiqotda davlat boshqaruvining institutsional tuzilmasini optimallashtirish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida ochiqlik va hisobdorlikni ta’minlash, kadrlar siyosatini professional kompetensiyalar asosida shakllantirish kabi omillar muhim yo’nalish sifatida yoritiladi.

Kalit so’zlar: davlat boshqaruvi, boshqaruv samaradorligi, ixcham boshqaruv modeli, professional kadrlar siyosati, ochiqlik va hisobdorlik, institutsional islohotlar, raqamli boshqaruv, byurokrtiyani qisqartirish, strategik boshqaruv, natijadorlikka yo’naltirilgan boshqaruv.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы совершенствования системы государственного управления на основе компактных, профессиональных и справедливых принципов. В условиях современных подходов к управлению организация государственного аппарата без излишних бюрократических барьеров, повышение эффективности управленческих процессов и улучшение качества обслуживания граждан рассматриваются как актуальные задачи. В исследовании в качестве важного направления освещаются такие факторы, как оптимизация институциональной структуры государственного управления, обеспечение открытости и подотчетности в процессе принятия управленческих решений, формирование кадровой политики на основе профессиональных компетенций.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ключевые слова: государственное управление, эффективность управления, компактная модель управления, профессиональная кадровая политика, открытость и подотчетность, институциональные реформы, цифровое управление, сокращение бюрократии, стратегическое управление, управление, ориентированное на результат.

Abstract: This article analyzes the issues of improving the public administration system based on concise, professional, and fair principles. In the context of modern management approaches, the organization of the state apparatus without excessive bureaucratic barriers, increasing the efficiency of management processes, and improving the quality of public services are considered urgent tasks. In the study, such factors as optimizing the institutional structure of public administration, ensuring openness and accountability in the process of making management decisions, and forming personnel policy based on professional competencies are highlighted as important areas.

Keywords: public administration, management efficiency, compact management model, professional personnel policy, openness and accountability, institutional reforms, digital management, reduction of bureaucracy, strategic management, performance-oriented management.

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida davlat boshqaruvi tizimining samaradorligi mamlakatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash hamda iqtisodiy jarayonlarni muvofiqlashtirishda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi sharoitda davlat boshqaruvi tizimini ixcham, professional va adolatli tamoyillar asosida tashkil etish zarurati tobora ortib bormoqda. Chunki boshqaruv tizimining ortiqcha byurokratik tuzilmalarga ega bo’lishi, qaror qabul qilish jarayonining murakkablashuvi va resurslardan samarasiz foydalanish davlat organlari faoliyatining natijadorligiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shu bois zamonaviy davlat boshqaruvi konsepsiyasida samaradorlik, ochiqlik va fuqarolarga xizmat ko’rsatish sifati ustuvor mezon sifatida qaralmoqda.

Davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish masalalari o’zbek olimlari tomonidan ham keng tadqiq etilgan. Jumladan, iqtisodchi olim A. Vahobov davlat boshqaruvi tizimining samaradorligi, avvalo, boshqaruv institutlarining optimal tuzilishi va ularning o’zaro muvofiqlashtirilgan faoliyatiga bog’liqligini ta’kidlaydi.[1]. Shuningdek, Sh. Shodmonov fikriga ko’ra, zamonaviy boshqaruv tizimi professional kadrlar salohiyati, aniq strategik rejalashtirish hamda boshqaruv jarayonlarining institutsional mustahkamligi orqali barqaror natijalarga erishadi [2]. Bu yondashuv davlat boshqaruvi tizimida kompetensiyaga asoslangan kadrlar siyosatini shakllantirish muhimligini ko’rsatadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda boshqaruv mexanizmlarini optimallashtirish, ortiqcha ma’muriy bo’g’inlarni qisqartirish hamda boshqaruv jarayonlarida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. N. Jo’rayevning ta’kidlashicha, davlat boshqaruvining zamonaviy modeli fuqarolar manfaatlariga xizmat qiladigan, ochiq va hisobdor tizim sifatida shakllanishi zarur [3]. Bu esa boshqaruv tizimini yangicha yondashuvlar asosida modernizatsiya qilishni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, davlat boshqaruvi tizimini ixcham, professional va adolatli tamoyillar asosida takomillashtirish masalalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda samarali boshqaruv mexanizmlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar tizimli ravishda ko’rib chiqiladi.

Asosiy qism. Zamonaviy davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish masalasi bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Davlat boshqaruvi samaradorligi, avvalo, boshqaruv tizimining qanchalik ixcham tashkil etilgani, boshqaruv jarayonlarida professional yondashuvning mavjudligi hamda qaror qabul qilish mexanizmlarining adolatli va shaffof ekanligiga bog’liqdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish jarayonida institutsional tuzilmani optimallashtirish, boshqaruv bo’g’inlari o’rtasidagi vakolatlarni aniq belgilash hamda ortiqcha byurokratik jarayonlarni qisqartirish muhim vazifa hisoblanadi.

Davlat boshqaruvi samaradorligini ta’minlashda boshqaruv tizimining ixchamligi alohida ahamiyat kasb etadi. Boshqaruv tizimi haddan tashqari murakkab bo’lsa, qaror qabul qilish jarayonlari sekinlashadi, bu esa iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarga tezkor ta’sir ko’rsatish imkoniyatini cheklaydi. Shu sababli boshqaruv tizimini optimallashtirish orqali davlat organlari faoliyatini muvofiqlashtirish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyati kengayadi. Iqtisodchi olim A. Vahobov ta’kidlaganidek, davlat boshqaruvi tizimining samaradorligi boshqaruv institutlarining o’zaro uyg’unligi va ularning faoliyatini muvofiqlashtirish darajasiga bevosita bog’liqdir [1]. Bu esa davlat apparati tuzilmasini zamonaviy boshqaruv tamoyillari asosida qayta ko’rib chiqish zarurligini ko’rsatadi.

Boshqaruv tizimining professional asosda shakllanishi ham samaradorlikni ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy davlat boshqaruvi tizimida inson kapitalining roli ortib borayotganligi sababli boshqaruv jarayonlarida malakali va kompetensiyaga ega kadrlar faoliyat yuritishi zarur. Boshqaruv organlarida faoliyat yurituvchi mutaxassislarning bilim va ko’nikmalari qanchalik yuqori bo’lsa, qabul qilinayotgan qarorlarning sifat darajasi ham shunchalik yuqori bo’ladi. Sh. Shodmonovning fikricha, samarali boshqaruv tizimi professional

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

kadrlar salohiyatiga tayangan holda shakllanadi hamda strategik rejalashtirish orqali uzoq muddatli rivojlanish maqsadlariga erishishga xizmat qiladi [2]. Bu yondashuv davlat boshqaruvi tizimida kadrlar siyosatini takomillashtirish zarurligini ko’rsatadi.

Davlat boshqaruvi tizimida adolat va shaffoflik tamoyillarini ta’minlash ham samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Fuqarolar davlat organlari faoliyatiga nisbatan ishonch bildirishi uchun boshqaruv jarayonlari ochiq va hisobdor bo’lishi zarur. Bunda davlat organlari faoliyatida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, axborotlarning ochiqligini ta’minlash hamda fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirokini kengaytirish muhim rol o’ynaydi. N. Jo’rayevning ta’kidlashicha, zamonaviy davlat boshqaruvi modeli fuqarolar manfaatlariga xizmat qiladigan ochiq va hisobdor tizim sifatida shakllanishi lozim [3]. Bu esa boshqaruv tizimining adolatli va samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham muhim omil hisoblanadi. Raqamli boshqaruv tizimlari davlat xizmatlarini ko’rsatish jarayonini soddalashtiradi, ma’muriy jarayonlarning tezkorligini oshiradi hamda korrupsiya omillarini kamaytirishga yordam beradi. Shu sababli zamonaviy boshqaruv tizimida elektron hukumat mexanizmlarini joriy etish davlat boshqaruvini modernizatsiya qilishning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. B. Xodiyevning fikriga ko’ra, davlat boshqaruvi tizimida innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish boshqaruv jarayonlarining samaradorligini oshiradi hamda davlat xizmatlari sifatini yaxshilashga xizmat qiladi[4]. Shuningdek, davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishda strategik boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Strategik boshqaruv davlat organlari faoliyatini uzoq muddatli maqsadlar asosida tashkil etishga imkon beradi hamda resurslardan samarali foydalanishni ta’minlaydi. Bu jarayonda davlat organlari faoliyatini natijadorlik ko’rsatkichlari asosida baholash ham muhim ahamiyatga ega. M. Sharifxo’jayevning ta’kidlashicha, davlat boshqaruvi tizimida strategik rejalashtirish va natijadorlikka yo’naltirilgan boshqaruv mexanizmlarini joriy etish boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi [5].

Shu tariqa, davlat boshqaruvi tizimini ixcham, professional va adolatli tamoyillar asosida tashkil etish davlat organlari faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunda boshqaruv tizimini optimallashtirish, professional kadrlar salohiyatini rivojlantirish, boshqaruv jarayonlarining ochiqligi va hisobdorligini ta’minlash hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim yo’nalishlar sifatida namoyon bo’ladi. Ushbu omillar uyg’unligi zamonaviy va samarali davlat boshqaruvi tizimini shakllantirishga xizmat qiladi hamda mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Xulosa. Davlat boshqaruvi tizimini ixcham, professional va adolatli tamoyillar asosida tashkil etish zamonaviy rivojlanish jarayonida davlat institutlari samaradorligini ta’minlaydigan muhim omillardan biri hisoblanadi. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, boshqaruv tizimining ortiqcha byurokratik tuzilmalarga ega bo’lishi, vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligi hamda boshqaruv jarayonlarida ochiqlik va hisobdorlik darajasining yetarli emasligi davlat organlari faoliyatining natijadorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu sababli davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish jarayonida boshqaruv apparatini optimallashtirish, qaror qabul qilish mexanizmlarini soddalashtirish va boshqaruv jarayonlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish muhim vazifa sifatida namoyon bo’ladi. Bunda boshqaruv tizimining ixchamligi davlat organlari faoliyatining tezkorligini oshirishga, resurslardan samarali foydalanishga hamda boshqaruv qarorlarini o’z vaqtida qabul qilishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda professional kadrlar salohiyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat boshqaruvi organlarida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning bilim va malakasi yuqori bo’lishi boshqaruv qarorlarining sifat darajasini oshiradi hamda boshqaruv tizimining barqaror faoliyat yuritishini ta’minlaydi. Boshqaruv tizimida adolat tamoyilini mustahkamlash, ochiqlik va hisobdorlikni ta’minlash ham fuqarolarning davlat organlariga bo’lgan ishonchini oshiradi. Shu nuqtai nazardan davlat boshqaruvi tizimida jamoatchilik nazorati mexanizmlarini kengaytirish, fuqarolarning davlat boshqaruvi jarayonlarida ishtirokini rag’batlantirish hamda axborotlarning ochiqligini ta’minlash muhim amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Elektron boshqaruv tizimlari davlat xizmatlarini ko’rsatish jarayonini soddalashtirish, boshqaruv jarayonlarining tezkorligini oshirish hamda ma’muriy to’siqlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Amaliy jihatdan davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish uchun bir qator muhim yo’nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Xususan, davlat boshqaruvi tizimini optimallashtirish orqali ortiqcha boshqaruv bo’g’inlarini qisqartirish, davlat xizmatchilarining kasbiy tayyorgarligini muntazam ravishda oshirish, boshqaruv jarayonlarida raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan keng foydalanish, davlat organlari faoliyatida ochiqlik va hisobdorlik mexanizmlarini mustahkamlash hamda fuqarolarga ko’rsatilayotgan davlat xizmatlari sifatini yaxshilash zarur. Mazkur chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi natijasida zamonaviy, samarali va fuqarolar manfaatlariga xizmat qiladigan davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish mumkin bo’ladi hamda bu jarayon mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga muhim hissa qo’shadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vahobov, A. V. (2019). *Davlat moliyasi va boshqaruvi*. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
2. Shodmonov, Sh. Sh. (2020). *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
3. Jo‘rayev, N. (2018). *Davlat boshqaruvi nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Akademnashr.
4. Xodiyev, B. (2021). *Raqamli texnologiyalar va davlat boshqaruvi samaradorligi*. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
5. Sharifxo‘jayev, M. (2020). *Strategik boshqaruv va natijadorlikka yo‘naltirilgan boshqaruv mexanizmlari*. Toshkent: Akademik nashriyot.

**TARAQQIYOT STRATEGIYASIDA MA’NAVIY TARAQQIYOT VA
MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI**

Mahmudjonova Gulsora Ne’matjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Logopediya yo‘nalishi MPL BU-25 guruh talabasi

E-mail: nematzonoka@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası

katta o‘qituvchisi, PhD. B. A. Tillayev.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19570457>

Annotatsiya: Bugungi globallashuv davrida jamiyat taraqqiyoti nafaqat iqtisodiy o‘rish balki ma’naviy va madaniy rivojlanish bilan ham chambarchas bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida ma’naviy taraqqiyot masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu jihatdan mamlakatda qabul qilingan “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olgan muhim hujjat hisoblanadi. Ushbu strategiyada ma’naviy taraqqiyot va madaniyatni rivojlantirish alohida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, u jamiyatning ma’rifiy salohiyatini oshirish, milliy qadriyatlarni asrash hamda yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: taraqqiyot strategiyasi, mafkura, milliy birlik, modernizatsiya, milliy o‘zlik, intellektual salohiyat, milliy qadriyat, madaniy meros.

Abstract: The development of society in today’s globalization is closely related to not only economic growth, but also spiritual and cultural development. In the process of work being carried out in the Republic of Uzbekistan issues of spiritual development are considered one of the priority areas of state policy. The “New Uzbekistan Development Strategy” adopted in this country is an important document that covers all spheres of social life. As a strict direction aimed at the development of cultural development and culture in the country, it is in the field of education, which serves to provide the educational support of society, to preserve national factors, to educate the younger generation in the spirit of the strategy.

Keywords: development strategy, ideology, national unity, modernization, national consciousness, intellectual potential, national value, cultural heritage.

Аннотация: В эпоху глобализации развитие общества тесно связано не только с экономическим ростом, но и с духовным и культурным прогрессом. В ходе проводимых в Республике Узбекистан реформ вопросы духовного развития рассматриваются как один

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

из приоритетных направлений государственной политики. В этом контексте принятая в стране «Стратегия развития Нового Узбекистана» является важным документом, охватывающим все сферы общественной жизни. В данной стратегии развитие духовности и культуры выделено в качестве отдельного приоритетного направления, направленного на повышение образовательного потенциала общества, сохранение национальных ценностей и воспитание молодого поколения в духе патриотизма.

Ключевые слова: стратегия развития, идеология, национальное единство, модернизация, национальное самосознание, интеллектуальный потенциал, национальная ценность, культурное наследие.

Ma’naviy taraqqiyot tushunchasi va uning jamiyat rivojidadagi o‘rni.

Ma’naviyat – insonning axloqiy, madaniy va ma’rifiy qadriyatlarini ifodalovchi muhim ijtimoiy hodisa bo‘lib, jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, ma’naviy muhitning sog‘lomligi jamiyat barqarorligini ta’minlaydi hamda insonning intellektual va axloqiy kamolotiga xizmat qiladi.

Ma’naviy taraqqiyotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Milliy qadriyatlarni asrab-avaylash.
- Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash.
- Madaniy merosni o‘rganish va rivojlantirish.
- Jamiyatda sog‘lom ijtimoiy-ma’naviy muhitni shakllantirish [1].

Shu nuqtai nazardan, ma’naviy taraqqiyot davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, turli dastur va strategiyalar orqali amalga oshirilmoqda.

Taraqqiyot strategiyasida ma’naviy taraqqiyot yo‘nalishi.

- Taraqqiyot strategiyasida ma’naviy sohani rivojlantirish jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil sifatida e’tirof etilgan.
- Strategiya doirasida quyidagi asosiy vazifalar belgilangan:
- Milliy g‘oya va mafkurani mustahkamlash. Jamiyatda vatanparvarlik, milliy birlik va fuqarolik mas’uliyatini kuchaytirish muhim vazifa sifatida ko‘riladi.
- Madaniy merosni asrash va rivojlantirish. O‘zbekiston hududida joylashgan tarixiy yodgorliklar, madaniy obidalar hamda milliy an’analarni asrab-avaylash va targ‘ib qilishga katta e’tibor qaratilmoqda.
- Yoshlar ma’naviy tarbiyasini kuchaytirish. Yoshlarni ilm-fan, madaniyat va san’atga jalb etish orqali ularning ma’naviy salohiyatini oshirish maqsad qilinmoqda.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

➤ Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish. Ta’lim muassasalari, madaniyat markazlari va ommaviy axborot vositalari orqali jamiyatda ma’naviy muhitni mustahkamlash ko‘zda tutilgan [2].

Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, yangi taraqqiyot bosqichida ma’naviy yangilanish jamiyatni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi va strategiya bu jarayon uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Madaniyatni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari.

Madaniyat – millatning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va ma’naviy boyligini aks ettiruvchi muhim sohadir [3].

Taraqqiyot strategiyasida madaniyatni rivojlantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- Madaniyat va san’at muassasalarini modernizatsiya qilish.
- Milliy madaniyatni xalqaro miqyosda targ‘ib qilish.
- Teatr, kino va adabiyot sohasini qo‘llab-quvvatlash.
- Millatlararo totuvlik va bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash [4].

Bu jarayonlar nafaqat madaniyatni rivojlantirishga, balki jamiyatning ma’naviy yuksalishiga ham xizmat qiladi.

Ma’naviy taraqqiyotning jamiyat hayotidagi ahamiyati: Ma’naviy taraqqiyot jamiyat barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi.

U quyidagi natijalarga olib keladi:

- Fuqarolik jamiyatining shakllanishi.
- Milliy o‘zlikni anglashning kuchayishi.
- Yoshlarning intellektual salohiyatini oshishi.
- Jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishi [5].

Shu sababli ma’naviy taraqqiyot nafaqat madaniy, balki siyosiy va iqtisodiy rivojlanish bilan ham uzviy bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, Taraqqiyot strategiyasida ma’naviy taraqqiyot va madaniyatni rivojlantirish masalasi muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu strategiya jamiyatning ma’naviy salohiyatini oshirish, milliy qadriyatlarni asrash hamda yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Ma’naviy taraqqiyotga qaratilgan islohotlar mamlakatning barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi va kelajakda O‘zbekistonning yanada yuksalishiga zamin yaratadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov M., Erkayev A. Ma’naviyatshunoslik. – Toshkent: “Ma’naviyat” nashriyoti, 2013. – 18–24-betlar.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 240–280-betlar.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 252–265-betlar.
4. To‘xliyev N. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston iqtisodiyoti” nashriyoti, 2022–2024. – 180–210-betlar.
5. Nazarov Q. Ma’naviyatshunoslik. – Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati” nashriyoti, 2015. – 18–26-betlar.

**XOTIN-QIZLARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH, ULARNING JAMIYAT
HAYOTIDAGI FAOL ISHTIROKINI TA’MINLASH**

Ismoilova Zinnura Ismoiljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika Logopediya yo‘nalishi

MPL-AU-25-guruh talabasi

E-mail: zinnura384@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19570570>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda O‘zbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Ayollarning huquqiy himoyasini kuchaytirish, ularning bandligini ta‘minlash va tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ko‘rib chiqilishi natijasida xotin-qizlarning jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish borasidagi islohotlarning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Xotin-qizlar, ijtimoiy faollik, gender tenglik, huquqiy himoya, “Ayollar daftari”, tadbirkorlik, ta’lim, jamiyat taraqqiyoti, davlat siyosati.

Аннотация: В данной статье анализируются приоритетные направления государственной политики, направленной на повышение социально-политической активности женщин в современном Узбекистане. Автор рассматривает механизмы усиления правовой защиты женщин, обеспечения их занятости и поддержки предпринимательских инициатив. Также научно обоснована важность реформ, направленных на расширение участия женщин в государственном управлении.

Ключевые слова: Женщины, социальная активность, гендерное равенство, правовая защита, «Женский дневник», предпринимательство, образование, социальное развитие, государственная политика.

Abstract: This article analyzes the priority areas of state policy aimed at increasing the socio-political activity of women in Uzbekistan today. The author considers mechanisms for strengthening the legal protection of women, ensuring their employment and supporting entrepreneurial initiatives. The importance of reforms to expand the participation of women in public governance is also scientifically substantiated.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Keywords: *Women, social activism, gender equality, legal protection, “Women's Notebook”, entrepreneurship, education, social development, state policy.*

Inson huquq va erkinliklarini ta’minlash, ayniqsa, xotin-qizlarning jamiyatdagi o’rni va mavqeini mustahkamlash har qanday demokratik davlatning barqaror rivojlanish ko’rsatkichi hisoblanadi. Dunyo tajribasi shuni ko’rsatadiki, ayollarning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jarayonlardagi faol ishtirokisiz jamiyatda haqiqiy yuksalishga erishib bo’lmaydi. Zero, ayol - nafaqat oila chirog’i, balki kelajak avlodni tarbiyalovchi ma’naviyat timsoli va ulkan intellektual salohiyat egasidir.

Bugungi kunda O’zbekistonda xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi. **“Inson qadri uchun”** tamoyili asosida olib borilayotgan islohotlar negizida ayollarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning bilim olishi va mehnat qilishi uchun munosib sharoitlar yaratish maqsadi yotadi. So’nggi yillarda qabul qilingan qonun hujjatlari va davlat dasturlari xotin-qizlarning nafaqat oilada, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiyot va ilm-fan sohalarida ham o’z o’rnini topishiga xizmat qilmoqda.

Ayollarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va ularning tadbirkorlik tashabbuslarini qo’llab-quvvatlash nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki jamiyatda sog’lom ijtimoiy muhit qaror topishiga zamin yaratadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish va ularni tazyiq hamda zo’ravonlikdan himoya qilish masalasi davlat ahamiyatiga molik vazifaga aylandi. Xususan, **“Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to’g’risida”**gi[1] hamda **“Xotin-qizlarni tazyiq va zo’ravonlikdan himoya qilish to’g’risida”**gi[2] Qonunlarning qabul qilinishi jamiyatda xotin-qizlarning ijtimoiy xavfsizligini ta’minlashda muhim burilish yasadi. Himoya orderlarining joriy etilishi va oilaviy nizolarni hal etishda xotin-qizlar faollarining ishtiroki ayollarning o’z haq-huquqlarini anglashiga zamin yaratmoqda.

Xotin-qizlarning jamiyatdagi faol ishtiroki ularning ma’lumot darajasi va kasbiy malakasiga bevosita bog’liq. Shu sababli, ta’lim tizimida ayollar uchun misli ko’rilmagan imtiyozlar joriy etildi:

1. Davlat oliy ta’lim muassasalarining magistratura bosqichida o’qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to’lovlarini qaytarish shartisiz qoplash maqsadida, Davlat budjetidan har yili kamida 200 milliard so’m moliyalashtirish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

2. Davlat ilmiy tashkilotlari yoki oliy ta’lim muassasalari doktoranturasiga xotin-qizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratib borilsin.

3. Davlat boshqaruvi akademiyasida rahbar xotin-qizlarni tayyorlash bo’yicha alohida o’quv kurslarini tashkil etish hamda har yili kamida 100 nafar xotin-qizlarni o’qitish [3].

Xotin-qizlarning qarorlar qabul qilish jarayonidagi ishtiroki demokratik jamiyatning muhim belgisidir. Hozirda O’zbekiston parlamentida va mahalliy kengashlarda ayol deputatlar ulushi ortib bormoqda. Shuningdek, mahalla raisi, hokim yordamchisi va boshqa rahbarlik lavozimlarida ayollarning faoliyat yuritishi jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ayollarga xos noziklik va mas’uliyat bilan hal etishga xizmat qilmoqda.

O’zbekistonda xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishi bo’lib, Prezident Qarori bilan bu tizim yangi bosqichga ko’tarildi. Asosiy e’tibor xotin-qizlarning bandligini ta’minlash, tadbirkorligini qo’llab-quvvatlash, ijtimoiy himoya, gender tenglikni ta’minlash va “Ayollar daftari” orqali manzilli yordam ko’rsatishga qaratilgan.

Xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta’minlash nafaqat ijtimoiy tenglik, balki iqtisodiy va madaniy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyo miqyosida xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ularning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlardagi ishtirokini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. O’zbekistonda xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi o’rnini mustahkamlash, huquq va imkoniyatlarini kengaytirish borasida so’nggi yillarda keng ko’lamli islohotlar amalga oshirildi. Quyida ushbu yo’nalishda qabul qilingan asosiy qarorlar va ularning mazmuni haqida ma’lumot beriladi:

“Xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-5325-sonli Prezident Farmoni ishlab chiqildi.[4] Ushbu farmon xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni qo’llab-quvvatlash hamda oila institutini mustahkamlash maqsadida qabul qilingan Farmon natijasida:

- Oila va xotin-qizlar davlat qo’mitasi tashkil etildi.
- Hududiy bo’linmalar va mahallalarda xotin-qizlar faollari lavozimlari joriy etildi.
- Xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish uchun imtiyozli kreditlar ajratish tizimi yo’lga qo’yildi.

Xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash va gender tenglikni ta’minlash bo’yicha davlat dasturi tasdiqlandi. Mazkur dastur xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, gender

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

tenglikni ta’minlash hamda ularning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan. Dastur doirasida xotin-qizlarning mehnat huquqlarini himoya qilish choralari kuchaytirildi, zo’ravonlikdan jabrlangan ayollar uchun reabilitatsiya markazlari tashkil etildi, ayollarni tadbirkorlikka jalb etish uchun maxsus grantlar va imtiyozli kreditlar ajratish tizimi kengaytirildi. Ayollarning jamiyatdagi mavqeini erkaklar bilan tenglashtirish jarayoni “Inson kapitalidan kompleks foydalanish” paradigmasiga asoslanadi. Agarda jamiyat o’z resurslarining yarmini (xotin-qizlarni) qaror qabul qilish, innovatsiyalar va boshqaruv jarayonlaridan chetda qoldirsa, bu intellektual va iqtisodiy turg’unlikka olib kelishi ilmiy jihatdan isbotlangan. Gender tengligi – bu erkak va ayol o’rtasidagi raqobat emas, balki jamiyatning ikki qanoti kabi birgalikda, muvozanatda va hamohanglikda yuksalishi demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining O‘RQ-562-sonli Qonuni 2-sentabr 2019-yil “Xalq so‘zi” gazetasi nashriyoti.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “Xotin-qizlarni tazyiq va zo’ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-561-son, 2019-yil 2-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-87-son Farmoni – 7-mart 2022-yil.
4. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 2-fevraldagi “Xotin- qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5325-son Farmoni.

YOSHLAR VA IJTIMOIIY TARMOQLAR: TAHDIDLAR VA IMKONIYATLAR

Ikromjonova Marjona Akmaljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti maxsus pedagogika logopediya MPL-BU-25-guruh 1-kurs talabasi

E-mail: marjonaikromjonova7@gmail.com

Ilmiy rahbar: Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası katta o‘qituvchisi B.A.Tillayev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19578076>

Annotatsiya: Raqamli texnologiyalar davrida yoshlarning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish xususiyatlari va ularning shaxs kamolotiga ta’siri tadqiq etiladi. Maqolada ijtimoiy tarmoqlar taqdim etayotgan zamonaviy imkoniyatlar-masofaviy ta’lim, axborot almashinuvi va ijodiy o‘zini namoyon qilish masalalari bilan bir qatorda, yoshlar ma’naviyatiga tahdid solayotgan kiberbullying, internetga qaramlik va yot g‘oyalar ta’siri kabi xavf-xatarlar tahlil qilingan. Tadqiqot yakunida yoshlarda “Axborot immuniteti”ni shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoq, yoshlar, axborot xavfsizligi, kiberbullying, imkoniyat, internet qaramligi, axborot immuniteti.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности использования молодыми людьми социальных сетей в эпоху цифровых технологий и их влияние на личностное развитие. Анализируются современные возможности, предоставляемые социальными сетями – дистанционное обучение, обмен информацией и творческое самовыражение, а также опасности, угрожающие духовности молодежи, такие как кибербуллинг, интернет-зависимость и влияние чуждых идей. В заключение исследования предлагаются практические рекомендации по формированию «информационного иммунитета» у молодежи.

Ключевые слова: социальная сеть, молодежь, информационная безопасность, кибербуллинг, возможности, интернет-зависимость, информационный иммунитет.

Abstract: This article examines the characteristics of young people's use of social networks in the era of digital technologies and their impact on personal development. The article analyzes the modern opportunities offered by social networks - distance learning, information exchange and creative self-expression, as well as the dangers that threaten the spirituality of young people, such as cyberbullying, Internet addiction and the influence of foreign ideas. At the end of the study,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

practical recommendations are put forward for the formation of "information immunity" in young people.

Keywords: *social network, youth, information security, cyberbullying, opportunity, Internet addiction, information immunity.*

Bugungi shiddatli globallashuv va raqamli transformatsiya davrida axborot texnologiyalari insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylandi. Ayniqsa, aholining eng dinamik qatlami hisoblangan yoshlar uchun ijtimoiy tarmoqlar shunchaki muloqot vositasi emas, balki bilim olish, o‘zini namoyon qilish va dunyoqarashini shakllantirishning asosiy maydoniga aylangan. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘ylab internet foydalanuvchilarining katta qismini aynan 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil etmoqda. Biroq, ijtimoiy tarmoqlar taqdim etayotgan cheksiz imkoniyatlar bilan bir qatorda, ularning yosh avlod ma’naviyati va psixologiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan jiddiy tahdidlar ham yuzaga kelmoqda. Bir tomondan, virtual olam yoshlarga masofaviy ta’lim olish, xorijiy tillarni o‘rganish va global axborot almashinuvida ishtirok etish kabi mislsiz imkoniyatlarni ochib berayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, “Ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’siri, kiberjinoyatchilik va yot g‘oyalar targ‘iboti kabi tahdidlarni ham keltirib chiqarmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotidagi o‘rnini xolis tahlil qilish, undagi xavf-xatarlarni barvaqt aniqlash va zamonaviy yoshlarda virtual olamdan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish yo‘llarini ko‘rib chiqishdan iborat. Zero, yoshlarni axborot xurujlaridan himoya qilish ularni tarmoqdan butunlay uzib qo‘yishni emas, balki ularda kuchli “Axborot immunitet”ni tarbiyalashni taqozo etadi. Bugungi kunda ijtimoiy yoshlar uchun shunchaki ko‘ngilochar vosita bo‘lmay, ulkan intellektual resurs vazifasini o‘tamoqda. Xususan:

1. “Masofaviy ta’lim va o‘z-o‘zini rivojlantirish: YouTube va maxsus o‘quv kanallari orqali yoshlar jahon standartlariga mos bilimlarni bepul egallashmoqda. Bu, ayniqsa, chekka hududlardagi iqtidorli yoshlar uchun teng imkoniyatlar yaratadi”[1].

2. Ijtimoiy faollik va muloqot: Tarmoqlar yoshlarga o‘z loyihalarini taqdim etish, hamfikrlar topish va global miqyosda tajriba almashish imkonini beradi.

3. Raqamli ko‘nikmalar va bandlik: Ijtimoiy tarmoqlar orqali frilans SMM, grafik dizayn va dasturlash kabi zamonaviy kasblarni o‘rganish va daromad topish yo‘llari kengaydi. Ijtimoiy tarmoqlardagi ma’naviy va psixologik tahdidlar. Imkoniyatlar bilan bir qatorda, nazoratsiz axborot oqimi yoshlar tarbiyasiga jiddiy xavf solmoqda. Asosiy tahdidlar sifatida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin: Vaqtning samarasiz sarflanishi: “Tik-toklashish” yoki cheksiz “reels” ko‘rish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

natijasida yoshlarda diqqatning tarqoqligi va real hayotdan uzilish holatlari kuzatilmoqda. “Kiberbulying va psixologik bosim: Virtual olamdagi haqoratlar, tazyiqlar va taqqoslashlar yoshlarda o’ziga bo’lgan ishonchning pasayishiga va depressiv holatlarga sabab bo’lmoqda”. [2] Yot g’oyalar va axborot xurujlari: Milliy mentalitetimizga zid bo’lgan “Ommaviy madaniyat” unsurlari, radikal g’oyalar va feyk xabarlar yoshlarning hali shakllanmagan dunyoqarashini zaharlashga xizmat qilmoqda. Yoshlar organizmi, xususan, asab tizimi hali to’liq shakllanib ulgurmagan sababli, ijtimoiy tarmoqlar ularga quyidagicha ta’sir ko’rsatadi:

“Dofamin tuzog’i”: Ijtimoiy tarmoqlardagi “layk”lar va ijobiy izohlar miyada dofamin ajralishini ko’paytiradi. [3]. Bu esa yoshlarda virtual e’tirofqa bog’lanib qolish) va real hayotdagi oddiy muloqotdan qoniqmaslik hissini uyg’otadi.

Kognitiv o’zgarishlar: Ma’lumotlarning tez-tez almashishi natijasida yoshlarda uzoq vaqt davomida bir nuqtaga diqqatni jamlash, kitob mutolaa qilish yoki murakkab masalalarni tahlil qilish qobiliyati pasayishi kuzatilmoqda. Hozirda dunyo mamlakatlari qanday chora ko’rayotganini ko’rishimiz mumkin quyidagilarda: Fransiya- Maktablarda smartfonlardan foydalanish qonundan cheklangan. “O’zbekiston-Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risidagi qonun doirasida internetdan xavfsiz foydalanish va IT-parklar orqali yoshlarni foydali mehnatga yo’naltirish tizimi yo’lga qo’yilmoqda”. [4]

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlar-bu ikki tomoni o’tkir tig’li qurol kabidir. Uni taqiqlash emas, balki undan foydalanish madaniyatini yuksaltirish zamon talabidir. Takliflar: Oila va maktab hamkorligi: Ota-onalar farzandlarining virtual dunyoda kimlar bilan muloqot qilayotganidan xabardor bo’lishi, maktablarda esa “Kiberxavfsizlik asoslari” darslarini ko’paytirish lozim. Milliy kontentni boyitish: Ijtimoiy tarmoqlarda o’zbek tilidagi sifatli, ta’limiy va ma’rifiy videokontentlarni ko’paytirish orqali yoshlarning e’tiborini foydali yo’nalishga burish kerak. Vaqt menejmenti: Yoshlarga “Raqamli gigiyena” qoidalarini o’rgatish, ya’ni tarmoqda o’tkaziladigan vaqtni nazorat qilish ko’nikmasini shakllantirish zarur. Imkoniyat va tahdid muvozanati: Ijtimoiy tarmoqlar bilim manbai, muloqot maydoni va zamonaviy kasblar markazi sifatida xizmat qilmoqda. Biroq, undan foydalanishda me’yorning buzilishi yoshlarning nafaqat vaqtini o’g’iraydi, balki ularning ruhiy salomatligi, ijtimoiy ko’nikmalari va ma’naviy dunyoqarashiga jiddiy putur yetkazadi. Taqiq emas, tarbiya ustuvorligi: Yoshlarni internetdan butunlay uzib qo’yish yoki qat’iy taqiqlar o’rnatish bugungi axborotlashgan jamiyatda samara bermaydi. Asosiy yechim-yoshlarda axborotni saralash qobiliyatini, ya’ni “axborot immuniteti”ni shakllantirishdir. Media-savodxonlik-davr talabi: Yoshlarning virtual dunyodagi xavfsizligini ta’minlash uchun ularga kichik yoshdanoq raqamli gigiyena va media-savodxonlik asoslarini

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o’rgatish zarur. Ular qaysi ma’lumot yolgʻon va qaysi biri haqiqat ekanligini, qaysi gʻoya milliy o’zligimizga mos va qaysi biri begonaligini mustaqil tahlil qila olishlari kerak. Ma’naviy bo’shliqni to’ldirish: Ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy oqimlarga qarshi kurashishning eng samarali yo’li - milliy va foydali kontentlarni ko’paytirishdir. Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar qo’lidagi qudratli vositadir. Bu vositadan ularning o’zini vayron qilish uchun emas, balki yurt taraqqiyoti, shaxsiy kamolot va intellektual yuksalish yo’lida foydalanishlarini ta’minlash bugungi kun pedagogikasi, psixologiyasi va davlat siyosatining eng muhim vazifasi bo’lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘RQ-406-son qonuni. Toshkent, 2016-yil 14-sentabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.
3. Mirziyoyev.Sh.M. Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, nashriyoti 2020.
4. Safarova R. va boshqalar. Media-savodxonlik: tushuncha va ko‘nikmalar. Metodik qo‘llanma. – Toshkent: 2019.

YOSHLAR BANDLIGINI TA’MINLASHDAGI MUAMMOLARNING IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI

Toshpo‘latova Ruxsora Alimardon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi
yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: ruxsoratowpolatova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19626081>

Annotatsiya: Ushbu maqolada global muammolardan biriga aylanib ulgurgan yoshlar ishsizligi muammolarining sabablari, yechimlari, murakkab qirralari ijtimoiy-falsafiy jihatlarida tahlil qilingan. Muayyan xuloslar asosida muammolarni bartaraf etish bo‘yicha takliflar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, mehnat bozori, bandlik darajasi, zamonaviy kasblar, frilanserlik faoliyati, ta’lim, ijtimoiy islohotlar, texnokratik jamiyat, modernizatsiyalashuv.

Abstract: This article analyzes the causes, solutions, and complex aspects of youth unemployment, which has become one of the global problems, from a socio-philosophical perspective. Based on certain conclusions, proposals are made to eliminate the problem.

Keywords: youth, labor market, employment rate, modern professions, freelance work, education, social reforms, technocratic society, modernization.

Аннотация: В данной статье с социально-философской точки зрения анализируются причины, решения и комплексные аспекты безработицы среди молодежи, ставшей одной из глобальных проблем. На основе определенных выводов предлагаются меры по устранению этой проблемы.

Ключевые слова: молодежь, рынок труда, уровень занятости, современные профессии, фриланс, образование, социальные реформы, технократическое общество, модернизация.

Tarixiy rivojlanishning har bir davrida ham yoshlar ishsizligi jamiyat hayotidagi muammolardan biri bo‘lib kelgan. Bugungi davrda esa, bu boradagi muammolar tubdan yangi bosqichga chiqib, jamiyatlar oldiga murakkab masalalarni qo‘ymoqda. Prezident Sh.Mirziyoyev ham ayni murakkab vaziyatda yoshlar bandligi masalalarini hal etish zaruratini ta’kidlab, “Ta’lim va tarbiya, ilm-fan, sog‘liqni saqlash, madaniyat va san’at, sportni rivojlantirish masalalari, yoshlarimizning chuqur bilimga ega bo‘lishi, chet tillarini va zamonaviy axborot-kommunikatsiya

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

texnologiyalarini puxta egallashini ta’minlash doimiy ustuvor vazifamiz bo’lib qoladi.” [1] degan edilar.

Jahonda bu boradagi real imkoniyatlar ham ijobiy, ham salbiy tendensiyalarni ko’rsatmoqda. Ular yoshlar uchun imkoniyatlar bilan ishsizlik muammolaridan chiqishga imkon beruvchi yechimlarni ham nazarda tutadi. Yoshlar uchun bugun ta’lim olish uchun eng qulay tarzdagi sharoitlar mavjudligi, frilanser tarzda buyurtmaga asosan ishlash imkoniyatlari paydo bo’lgani, yangi kasblar va mutaxassislar paydo bo’lgani va ular ko’proq yoshlarni jalb qilayotgani, davlat va xalqaro tashkilotlar darajasida bu borada qilinayotgan ko’plab dasturlar ish topish uchun yoshlarga yordam bermoqda. O’zbekistonda bunday masalalar Yoshlar ishlari agentligi, tegishli davlat idoralari doirasida muntazam yo’lga qo’yilmoqda. 2023-yilda “Yoshlarning bandligiga ko’maklashish hamda ularni doimiy ish bilan ta’minlashga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” Prezident farmoni e’lon qilinishi ham ayni intilishlarning amaliy ifodasi bo’ldi. [2]

Biroq, bandlikni ta’minlashda muammolar ham shuning barobarida yuzga chiqmoqdaki, global muammo darajasiga yetmoqda. Global statistikalar ham muammoning tobora salbiy dinamikaga mos holda o’zgarib borayotganligini qayd etmoqda. Yoshlar ishsizligi umumiy ishchi kuchidagi ishsizlikdan farq qiladi, chunki yoshlar ishsizlik darajasi butun dunyo bo’ylab kattalarnikidan doimiy ravishda yuqori bo’lib, Yevropa Komissiyasining xabar berishicha, 2014-2024 yillarda Yevropa Ittifoqi yoshlar ishsizlik darajasi umumiy ishsizlik darajasidan taxminan ikki baravar yuqori bo’lib qolgan. [3] Qolgan mintaqalarda ham vaziyat chigallashib bormoqda.

Bunday yoshlardagi ishsizlik tendensiyasini bir qator motivlar bilan izoxlash mumkin. Avvalambor, texnokratik rivojlanish yo’liga kirgan zamonaviy jamiyatlarda texnologiyalar va ilm-fan olib kelgan afzalliklar inson mehnatini siqib chiqaryotganligi yoshlar imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklab qo’yimoqda. Avvalgi davrda ham bunday modernizatsiyalashuv mavjud bo’lgan bo’lsa-da, u bugungidek yuqori tezlikda barcha sohalarga kirib bormagan edi. Qolaversa, avvallari sanoat va ishlab chiqarishning og’ir mehnat talab qiladigan turlarida foydalanilgan avvalgi shunday ilm-fan yutuqlari hozirda intellektual mehnat uchun ham tadqiq etilib bormoqda.

Ayni paytda, imkoniyatlarning keragidan ortiq mavjudligi yoshlarga salbiy ta’sir ko’rsatib, ularning mavjud imkoniyatlarni suis’mol qilishlari sababli amalda yo’qqa ham chiqmoqda. A.Ibodullayevga ko’ra, “Virtual dunyoga bevosita bog’lanib qolgan o’smir yoshlar internetdan olinayotgan axborotlarga qaram bo’lib qolishlari va mustaqil fikrlash qobiliyati susayishi mumkinligini ham nazarda tutish lozim.” [4] Yoshlar ilm-fan va zamonaviy kasblardan ko’ra, keraksiz axborotlarni o’rganadilar va sun’iy idrok va boshqa fan yutuqlari taqdim etadigan yutuqlarga bog’lanib qolish bilan tobora dangasa bo’lib bormoqdalar. Natijada ular mehnat

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

bozorida malakasiz yoki past malakaga ega holda yuzlashib, ishsizlik muammolariga ko‘proq yuzlashmoqdalar.

Sabablardan yana biri, axoli tarkibidagi demografik qarama-qarshi o‘rish ko‘rsatkichlariga aloqador hisoblanadi. Bir qator davlatlarda katta yoshli aholi qatlami umumiy aholi sonining aksariyatini tashkil etgani holda, tug‘ilish ko‘rsatkichlari pasayib bormoqda. Maslan Rossiya Federatsiyasi misolida “Demografik pasayish, aholining qarishi va mehnat yoshidagi fuqarolar sonining qisqarishi ortidan bu holat tobora chuqurlashmoqda.” [5] Ayrimlarida esa, yosh axoli axoli sonida salmoqli hissaga ega. Bunday holatda ayrim jamiyatlarda yoshlar kuchli raqobat sharoitiga moslashish va yillar davomida tajriba orttirgan malakali mutaxassislarga yetishlariga majbur bo‘lmoqdalar.

Ayrim hollarda davlatlardagi iqtisodiy muammolar, inson resurslarini yo‘naltirishdagi kamchiliklar oqibatida yoshlarning mehnat bozoridagi istiqbollarga zarar yetadi. Bunda ular bilvosita imkoniyatlardan mahrum bo‘lishlari jamiyat umumiy barqarorligiga ham ta’sir qilmay qolmaydi. Global dunyoda ishchi kuchi eksporti faol amalga oshirilib borib, davlatlar o‘rtasida mehnat resurslari almashinuvi ham yo‘lga qo‘yilayotgani bunday vaziyatda vaziyatni yanada og‘irlashtiradi. Bunday hollarda ilg‘or davlatlar sara yosh kadrlarni tegishli mutaxassisliklari bo‘yicha tanlab olishga va ulardan foydalanishga erishib, yanada boy va ilg‘or davlatga aylanmoqdalar. Bunday hollarda ishchi kuchlariga egalik raqobati keskin notenglik asosida o‘tadi.

Shuningdek, global dunyo muhitiga o‘tish bir qator yoshlarga xos murakkab illatlarni ham yuzaga chiqarmoqda. M.Ahmedovaga ko‘ra, “Ayniqsa, yoshlar orasida boyishga o‘ta intilish, egoizm, inividualizm kabi illatlar tarqaldi.” [6] Kasbiy ma’naviyat esa, ish o‘rinlari uchun kurashda yuqori talablardan biriga aylanib ulgurdi. Shu tarzda muammolardan kelib chiqib, quyidagicha tarzda yoshlar bandligi muammolariga yechimlar topish maqsadga muvofiq:

- yoshlarga soxalariga mos ish imkoniyatlarini qidirishlari uchun onlayn mexnat uchun imkon beruvchi kasb mutaxassisliklariga yo‘naltirish;
- ish izlashda demografik muammolarning yuzaga kelmasligi uchun yoshlar qamrovini oshiruvchi tizimli yondashuvlar asosida rejalar amalga oshirish;
- qobiliyatli yosh kadrlarni ilg‘or davlatlardagi mehnat faoliyatlaridagi yutuqlarni o‘rganishlari uchun faol jalb etish;
- yoshlarning ta’lim va tarbiyasida professional etika talablariga mos holda tayyorlovchi ta’lim dasturlarini pedagogik amaliyotga joriy etib borish.

Xulosa

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Yoshlar uchun bugungi davrda o‘z sohalariga oid ish izlash imkoniyatlari ham, xavflar ham mavjudligini inobatga olib, professional tayyorgarlikni oshirishlari va zamonaviy mehnat talablariga muvofiq insoniy resurslarini oshirib borishlari talab etiladi. Zamonaviy mehnat bozori kuchli raqobat sharoitiga asoslangani holda yoshlar uchun murakkab sinovga aylanishi mumkin bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Мирзиёев, Шавкат Миромонович Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. - Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. 6.16
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Yoshlarning bandligiga ko‘maklashish hamda ularni doimiy ish bilan ta’minlashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida 26.04.2023 yildagi PF-61-son Farmoni. // <https://lex.uz/docs/-6442039> [Murojaat qilingan sana: 16.04.2026.]
3. *employment-social-affairs.ec.europa.eu*. // ["Youth employment support - European Commission"](https://ec.europa.eu/youth-employment-support/) [Murojaat qilingan sana: 16.04.2026.]
4. I. Abdullayev. Yoshlar media madaniyati: O‘zbekiston amaliyoti. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(7), July, 2023. 340-bet.
5. <https://zamin.uz/uz/dunyo/163946-demografik-inqiroz-rossiyada-mehnat-resurslari-tobora-kamaymoqda.html> [Murojaat qilingan sana: 16.04.2026.]
6. M.A. Ahmedova, V.S.Xan, D.A. Alimova va boshq. *Falsafa: Darslik*. O‘zR Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. —T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006. 393-bet.

ILMIY BILISHNING EMPIRIK VA NAZARIY DARAJALARI

Inamova Nodiraxon Karimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) yo’nalishi

1-bosqich magistranti

E-mail: nodirainamova@gmail.com

Qambarov Abdujabbor Boxroliyevich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, falsafa fanlari bo’yicha PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19628112>

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi ilmiy bilishning empirik va nazariy darajalari, ularning mohiyati hamda o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Empirik bilimning kuzatish va tajribaga, nazariy bilimning esa umumshtirish va qonuniyatlarni aniqlashga asoslanishi yoritiladi. Shuningdek, ushbu darajalarning maktabgacha ta’lim tizimidagi ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy bilish, empirik bilim, nazariy bilim, bilish darajalari, metodologiya, pedagogika, maktabgacha ta’lim, kuzatish, tajriba, tafakkur.

Аннотация: В работе рассматриваются эмпирический и теоретический уровни научного познания, их сущность и взаимосвязь. Освещается роль наблюдения и эксперимента в эмпирическом познании, а также обобщения и выявления закономерностей в теоретическом познании. Показано значение данных уровней в системе дошкольного образования.

Ключевые слова: научное познание, эмпирическое знание, теоретическое знание, уровни познания, методология, педагогика, дошкольное образование, наблюдение, эксперимент, мышление

Annotatsion: This thesis analyzes empirical and theoretical levels of scientific cognition, their essence and interrelation. It highlights the role of observation and experiment in empirical knowledge, and generalization in theoretical knowledge. The importance of these levels in preschool education is also emphasized.

Keywords: scientific cognition, empirical knowledge, theoretical knowledge, levels of cognition, methodology, pedagogy, preschool education, observation, experiment, thinking.

Ilmiy bilish jarayoni inson tafakkurining eng murakkab va tizimli ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, u borliqni anglash, uni izchil tahlil qilish hamda qonuniyatlarini ochib berishga qaratilgan

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

faoliyat sifatida namoyon bo’ladi. Mazkur jarayon tarixan shakllanib, bosqichma-bosqich rivojlanib kelgan bo’lib, unda bilishning turli darajalari muhim o’rin tutadi. Xususan, empirik va nazariy bilimlar ilmiy bilishning o’zaro uzviy bog’liq bo’lgan ikki asosiy darajasi sifatida qaraladi. Empirik darajada bilish bevosita kuzatish, tajriba va amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi, bunda tadqiqotchi voqelikni tashqi belgilar va konkret holatlar orqali idrok etadi. Shu jihatdan empirik bilimlar faktlarga asoslangan bo’lib, ular ilmiy izlanishlarning boshlang’ich nuqtasini tashkil etadi. Biroq ilmiy bilish faqat faktlarni yig’ish bilangina cheklanib qolmaydi, balki ularni umumlashtirish, tahlil qilish va nazariy jihatdan izohlashni ham talab etadi. Aynan shu ehtiyoj nazariy bilimlarning shakllanishiga olib keladi, bu esa ilmiy bilishning yanada chuqur va tizimli bosqichga ko’tarilishini ta’minlaydi.

Nazariy bilimlar empirik ma’lumotlarni mantiqiy qayta ishlash, ularni umumlashtirish va muayyan qonuniyatlar asosida tizimlashtirish natijasida yuzaga keladi. Bu bosqichda tadqiqotchi voqelikning mohiyatiga kirib borishga, uning ichki bog’lanishlari va rivojlanish qonuniyatlarini ochib berishga intiladi. Shuning uchun ham nazariy bilish abstrakt tafakkur, mantiqiy xulosa chiqarish va ilmiy model yaratish kabi murakkab intellektual jarayonlarni o’z ichiga oladi. Empirik va nazariy bilimlar o’zaro qarama-qarshi emas, aksincha, ular bir-birini to’ldiruvchi va rivojlantiruvchi bosqichlar sifatida namoyon bo’ladi: empirik ma’lumotlar nazariy umumlashtirish uchun asos bo’lsa, nazariy qarashlar esa yangi empirik tadqiqotlar yo’nalishini belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy bilish darajalarini chuqur o’rganish nafaqat falsafiy jihatdan, balki amaliy ilmiy faoliyatni samarali tashkil etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, zamonaviy ta’lim tizimida, jumladan, maktabgacha ta’lim sohasida ilmiy yondashuvni shakllantirishda empirik va nazariy bilimlarning o’zaro uyg’unligini anglash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Ilmiy bilishning empirik darajasi tadqiqot faoliyatining dastlabki va muhim bosqichi sifatida namoyon bo’lib, u real voqelik bilan bevosita aloqadorlikda shakllanadi. Mazkur darajada bilim olish jarayoni asosan kuzatish, tajriba o’tkazish, o’lchash va taqqoslash kabi usullar orqali amalga oshiriladi, bunda tadqiqotchi obyektning tashqi belgilari va xususiyatlarini aniqlashga e’tibor qaratadi. Empirik bilimlar konkret faktlar, hodisalar va ularning o’zaro munosabatlarini qayd etish orqali to’planadi, shu sababli ular ilmiy tadqiqotning ishonchli va tekshiriladigan asosini tashkil etadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasida empirik yondashuv bolalarning rivojlanish jarayonini o’rganishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu bosqichda pedagogik kuzatuvlar, diagnostik metodlar va amaliy tajribalar orqali bola xulqi, tafakkuri va psixologik xususiyatlari haqida dastlabki ma’lumotlar yig’iladi. Biroq empirik darajadagi bilimlar alohida

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

holda to’liq ilmiy xulosalar chiqarish uchun yetarli emas, chunki ular faqat yuzaki tasvir va tavsif bilan cheklanadi. Shu bois empirik ma’lumotlarni tizimlashtirish, ularni chuqur tahlil qilish va umumlashtirish zarurati yuzaga keladi, bu esa ilmiy bilishning keyingi — nazariy bosqichiga o’tishni taqozo etadi.

Nazariy bilish darajasi ilmiy tafakkurning yanada murakkab va yuqori bosqichi bo’lib, unda empirik ma’lumotlar asosida umumlashtirilgan ilmiy tushunchalar, kategoriyalar, gipotezalar va nazariyalar shakllantiriladi. Bu bosqichda tadqiqotchi alohida faktlar bilan cheklanib qolmasdan, ularning ichki mohiyatini ochishga, sabab-oqibat bog’lanishlarini aniqlashga va umumiy qonuniyatlarni ishlab chiqishga intiladi. Nazariy bilimlar abstrakt tafakkur mahsuli sifatida voqelikni chuqurroq anglash imkonini beradi hamda ilmiy tadqiqotning metodologik asosini yaratadi. Maktabgacha ta’lim kontekstida nazariy yondashuv bolalar rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini aniqlash, ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va pedagogik texnologiyalarni takomillashtirishda muhim rol o’ynaydi. Shu bilan birga, nazariy bilimlar empirik tekshiruvlar orqali tasdiqlanishi yoki inkor etilishi zarurligi bilan ham ahamiyatlidir, chunki nazariya amaliyot bilan uyg’unlashgandagina o’zining haqiqiy ilmiy qiymatini namoyon etadi. Demak, nazariy daraja nafaqat mavjud bilimlarni tizimlashtiradi, balki yangi ilmiy g’oyalar va yo’nalishlarning shakllanishiga ham zamin yaratadi.

Empirik va nazariy bilimlarning o’zaro aloqadorligi ilmiy bilish jarayonining uzluksizligi va samaradorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bu ikki daraja bir-biridan ajralgan holda emas, balki o’zaro ta’sir va uyg’unlikda rivojlanadi: empirik kuzatuvlar nazariy xulosalar uchun material bersa, nazariy qarashlar esa yangi empirik tadqiqotlar yo’nalishini belgilab beradi. Ayniqsa, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ushbu integratsiya yanada dolzarb bo’lib, kompleks yondashuvni talab etadi. Maktabgacha ta’lim tizimida ham empirik va nazariy bilimlarning uyg’unligi pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega, chunki amaliy kuzatuvlarga asoslanmagan nazariya samarasiz bo’lishi mumkin, nazariy asosga ega bo’lmagan amaliyot esa tizimsiz va tasodifiy xarakter kasb etadi. Shu sababli ilmiy bilish darajalarini o’zaro bog’liq holda o’rganish va qo’llash nafaqat ilmiy izlanishlar sifatini oshiradi, balki ta’lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etishga xizmat qiladi. Bu esa o’z navbatida, ilm-fan va ta’lim integratsiyasini kuchaytirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish hamda kelajak avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy bilish darajalari sifatida empirik va nazariy bilimlarning o’zaro uyg’unligi har qanday ilmiy tadqiqotning mazmuni va sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi, chunki empirik darajada to’plangan aniq va tekshiriladigan faktlar ilmiy

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

izlanishlarning boshlang‘ich poydevorini yaratib bersa, nazariy daraja ushbu faktlarni chuqur tahlil qilish, umumlashtirish va ularning ichki qonuniyatlarini ochib berish orqali bilimni yuqori, tizimli va izchil bosqichga olib chiqadi. Shu ma’noda, empirik va nazariy bilimlar bir-biriga qarama-qarshi emas, balki o‘zaro bog‘liq va bir-birini boyituvchi jarayonlar sifatida qaralishi lozim, zero nazariyasiz amaliyot tasodifiy va tizimsiz bo‘lib qolishi mumkin, amaliyotsiz nazariya esa hayotdan uzilgan holda o‘z ahamiyatini yo‘qotadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasida ushbu ikki darajaning integratsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bolalar rivojlanishini ilmiy asosda o‘rganish, pedagogik jarayonni samarali tashkil etish hamda zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish aynan empirik kuzatuvlar va nazariy yondashuvlarning uyg‘unligiga tayanadi. Natijada, ilmiy bilish darajalarini chuqur anglash nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki amaliy faoliyatni takomillashtirishga xizmat qilib, ta’lim tizimining rivojlanishi va barkamol avlodni tarbiyalashda mustahkam ilmiy asos vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. — Toshkent, 2022.
2. Sh. A. Abdullayeva. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. R. Mavlonova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. N. X. Jo‘rayev. Falsafa va fan metodologiyasi. — Toshkent: Universitet, 2018.
5. L. S. Vygotsky. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 2019.
6. A. G. Spirkin. Философия. — Москва: Гардарики, 2016.
7. John Dewey. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938.
8. Karl Popper. The Logic of Scientific Discovery. — London: Routledge, 2002.

ILMIY TADQIQOT METODOLOGIYASI FANINING TARIXI

Muminova Maftuna Olimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

E-mail: maftunamuminova39@gmail.com

Ilmiy rahbar: Qambarov Abdujabbor Boxroliyevich

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19648717>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilmiy tadqiqot metodologiyasi fanining shakllanishi, tarixiy rivojlanish bosqichlari va uning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, qadimgi davrlardan boshlab zamonaviy davrgacha metodologiya rivojiga hissa qo‘shgan olimlar qarashlari hamda zamonaviy metodologiyaning asosiy xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: metodologiya, ilmiy tadqiqot, ilmiy bilish, empirizm, ratsionalizm, falsifikatsiya, paradigma, interdisiplinar yondashuv

Аннотация: В статье анализируются этапы формирования и исторического развития методологии научного исследования. Освещаются взгляды ученых, внесших вклад в развитие методологии с древних времен до современности, а также основные характеристики современной методологии.

Ключевые слова: методология, научное исследование, научное познание, эмпиризм, рационализм, фальсификация, парадигма, междисциплинарный подход

Abstract: This article analyzes the formation and historical development of the methodology of scientific research. It highlights the contributions of scholars from ancient times to the present and outlines the main features of modern methodology.

Keywords: methodology, scientific research, scientific knowledge, empiricism, rationalism, falsification, paradigm, interdisciplinary approach

KIRISH

Ilm-fan insoniyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Har qanday ilmiy bilim muayyan metodlar va yondashuvlar asosida shakllanadi. Shu sababli ilmiy tadqiqot metodologiyasi ilmiy bilishning nazariy asoslarini o‘rganadigan muhim fan sifatida rivojlanib kelmoqda.

Metodologiya – bu ilmiy tadqiqotning usullari, prinsiplari va yondashuvlari haqidagi ta’limotdir. U ilmiy izlanishlarni qanday tashkil etish, qanday metodlardan foydalanish va qanday

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

natijalarga erishish mumkinligini belgilaydi. Metodologiya fanining shakllanishi uzoq tarixiy jarayon bo‘lib, qadimgi davrlardan boshlab hozirgi zamongacha bosqichma-bosqich rivojlanib kelgan.

Mazkur maqolada ilmiy tadqiqot metodologiyasi fanining tarixiy rivojlanish bosqichlari, asosiy namoyandalari hamda zamonaviy metodologiyaning shakllanish jarayoni keng yoritiladi.

1. Ilmiy metodologiyaning qadimgi va o‘rta asrlardagi shakllanishi

Ilmiy metodologiyaning ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Insoniyat dastlab tabiatni kuzatish va tajriba orqali o‘rganishga harakat qilgan bo‘lib, bu jarayon ilmiy metodlarning dastlabki shakllanishiga olib kelgan.

Qadimgi Yunonistonda ilmiy tafakkur rivojlanib, metodologiyaning ilk nazariy asoslari shakllandi. Jumladan, Aristotel ilmiy bilishda mantiqiy yondashuvni ishlab chiqib, induksiya va deduksiya metodlarini asoslab berdi hamda ilmiy tafakkurning tizimli shaklini yaratdi. Platon esa bilimni g‘oyalar dunyosi bilan bog‘lab, nazariy tafakkurning ahamiyatini alohida ta’kidladi.

Sharq allomalari ham metodologiya rivojiga katta hissa qo‘shganlar. Xususan, Abu Rayhon Beruniy ilmiy tadqiqotda kuzatish va tajribaning ahamiyatini asoslab berdi va empirik metodlarning rivojiga xizmat qildi. Ibn Sino esa ilmiy bilishda tajriba va mantiqiy tahlilning uyg‘unligini ko‘rsatib berdi.

O‘rta asrlarda metodologiya asosan diniy-falsafiy qarashlar bilan bog‘liq holda rivojlangan bo‘lsa-da, ilmiy tafakkur rivoji davom etib, keyingi davrlar uchun muhim zamin yaratildi.

2. Yangi davr va klassik ilmiy metodologiyaning rivojlanishi

XVII asrga kelib ilm-fan rivojida tub burilish yuz berdi va ilmiy metodologiya mustaqil fan sifatida shakllandi.

Frensis Bekon (Francis Bacon) empirizm asoschisi sifatida tajriba va kuzatishning ustuvorligini asoslab berdi hamda induktiv metodni rivojlantirdi. Rene Dekart (René Descartes) esa ratsionalizm g‘oyasini ilgari surib, deduktiv metodni asoslab berdi va ilmiy bilishda mantiqiy aniqlikni asosiy mezon sifatida ko‘rsatdi.

Isak Nyuton (Isaac Newton) ilmiy metodologiyani amaliyotda qo‘llab, matematik metodlar orqali tabiat qonunlarini aniqladi. Natijada ilmiy tadqiqotlarda aniqlik, obyektivlik va tizimlilik tamoyillari mustahkamlandi.

Bu davrda ilmiy metodologiya tajriba va kuzatishga asoslanishi, mantiqiy tahlil va isbotlash, matematik metodlardan foydalanish, obyektivlik va aniqlik singari xususiyatlar bilan tavsiflandi.

3. Zamonaviy ilmiy metodologiyaning shakllanishi va rivojlanishi

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

XX asrga kelib ilmiy metodologiya yangi bosqichga ko’tarildi. Bu davrda ilmiy bilishga yangicha yondashuvlar paydo bo’ldi.

Karl Popper ilmiy nazariyalarni tekshirishda falsifikatsiya prinsipini ilgari surdi. Thomas Kuhn esa ilm-fan rivojini ilmiy inqiloblar va paradigmalarning almashinuvi orqali izohladi. Imre Lakatos ilmiy tadqiqot dasturlari nazariyasini ishlab chiqdi.

Zamonaviy metodologiya Interdisiplinar yondashuv, Innovatsion metodlardan foydalanish, Tizimli yondashuv, Amaliy yo’naltirilganlik kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Bugungi kunda ilmiy metodologiya ilm-fanning barcha sohalarida muhim o’rin egallaydi.

XULOSA

Ilmiy tadqiqot metodologiyasi fani uzoq tarixiy rivojlanish yo’lini bosib o’tgan. Qadimgi davrlarda shakllangan ilmiy tafakkur keyingi davrlarda rivojlanib, yangi bosqichga ko’tarildi.

Zamonaviy davrga kelib metodologiya yangi yondashuvlar va innovatsion metodlar bilan boyidi. Bugungi kunda u ilmiy izlanishlarning ajralmas qismi bo’lib, tadqiqot samaradorligini oshirishda muhim rol o’ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to’g’risida”gi Qonuni. (O‘RQ-576-son, 29.10.2019). // <https://lex.uz/docs/-4571490> [murojaat qilingan sana: 25.03.2026]
2. History of scientific method (Ilmiy metodlar tarixi) // https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_scientific_method [murojaat qilingan sana: 25.03.2026]
3. Shermuxamedova N. A. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi /darslik/. ikkinchi nashr. Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2020. – 454 b.

ILMIY TADQIQOTNING ZAMONAVIY METODLARI

Boltaboyeva Umida Sobitxonovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

E-mail: umifdasharipova2288@gmail.com

Ilmiy rahbar: Qambarov Abdujabbor Bohroliyeovich

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19648755>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilmiy tadqiqot metodlarining nazariy asoslari, ularning tasnifi va zamonaviy turlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy metodlarning ilmiy izlanish samaradorligini oshirishdagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy tadqiqot, metod, nazariy metodlar, empirik metodlar, statistik tahlil, AKT, modellash, interdisiplinar yondashuv

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы методов научного исследования, их классификация и современные виды. Также анализируется значение современных методов в повышении эффективности научных исследований.

Ключевые слова: научное исследование, методы, теоретические методы, эмпирические методы, статистический анализ, ИКТ, моделирование, междисциплинарный подход

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations of scientific research methods, their classification, and modern types. It also highlights the importance of modern methods in improving the effectiveness of scientific research.

Keywords: scientific research, methods, theoretical methods, empirical methods, statistical analysis, ICT, modeling, interdisciplinary approach

KIRISH

Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyoti ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir. Har qanday sohada muvaffaqiyatga erishish ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Shu bois ilmiy tadqiqot metodlari tizimi doimiy ravishda takomillashib bormoqda.

Ilmiy tadqiqot metodlari yangi bilimlarni hosil qilish, mavjud bilimlarni tekshirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar majmuasi hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda an’anaviy metodlar bilan bir qatorda innovatsion metodlardan foydalanish ilmiy izlanishlarning samaradorligini oshirmoqda.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ilmiy tadqiqot metodlari ilmiy bilish jarayonining asosiy vositasi bo’lib, ular orqali obyektiv haqiqatni anglash va izohlash amalga oshiriladi.

Metodlar quyidagi asosiy guruhlariga ajratiladi:

Nazariy metodlar – ilmiy bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirishga xizmat qiladi. Ularga tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, abstraksiyalash hamda modellash kiradi.

Empirik metodlar – real jarayonlarni bevosita kuzatish va tajriba asosida o’rganishga qaratilgan bo’lib, kuzatish, eksperiment, so’rovnoma va intervyu usullarini o’z ichiga oladi.

Statistik metodlar – to’plangan ma’lumotlarni qayta ishlash, umumlashtirish va tahlil qilish imkonini beradi hamda natijalarning ishonchliligini ta’minlaydi.

Taqqoslash metodlari – obyekt va hodisalar o’rtasidagi o’xshashlik va farqlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy ilm-fan rivoji yangi metodlarning shakllanishiga sabab bo’lmoqda. Ular ilmiy izlanishlarni tezlashtirish va aniqligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan metodlar – elektron bazalar, onlayn so’rovnomalar va statistik dasturlar orqali katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash imkonini beradi.

Modellash metodi – real jarayonlarning soddalashtirilgan modelini yaratish orqali ularni o’rganishga xizmat qiladi.

Eksperimental metodlar – zamonaviy texnik vositalar asosida yuqori aniqlik bilan amalga oshiriladi.

Interdisiplinar metodlar – turli fanlar kesishmasida olib borilib, murakkab muammolarni hal etishda samarali hisoblanadi.

Kontent-tahlil metodi – matn va hujjatlarni tizimli tahlil qilishga qaratilgan.

Case-study metodi – aniq bir holatni chuqur o’rganish asosida xulosa chiqarishga xizmat qiladi.

Monitoring va diagnostika metodlari – jarayonlarni muntazam kuzatish va baholash orqali natijalarni aniqlaydi.

3. Zamonaviy metodlarning ilmiy izlanishdagi ahamiyati

Zamonaviy metodlardan foydalanish ilmiy tadqiqot samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ularning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo’ladi:

ilmiy natijalarning aniqligi va ishonchliligini oshiradi;

vaqt va resurslarni tejaydi;

keng qamrovli va chuqur tahlil imkonini beradi;

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

innovatsion fikrlashni rivojlantiradi;
natijalarning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi.

XULOSA

Ilmiy tadqiqotning zamonaviy metodlari ilm-fan taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi. Nazariy, empirik va statistik metodlarning zamonaviy texnologiyalar bilan uyg’unlashuvi ilmiy izlanishlar sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Kelgusida ushbu metodlarning yanada takomillashuvi ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois tadqiqotchilar zamonaviy metodlarni chuqur o’rganishlari va amaliyotda qo’llashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ulomov S.S. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Bekmurodov A.Sh. Ilmiy izlanish asoslari. Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Creswell J.W. Research Design. SAGE, 2018.
4. Kumar R. Research Methodology. SAGE, 2019.
5. Bryman A. Social Research Methods. Oxford, 2016.
6. Saunders M. va boshqalar. Research Methods for Business Students. Pearson, 2020.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Шобекова Нигора Мамуровна

Самостоятельный соискатель

Андижанского государственного педагогического института

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22172621>

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные основы начального образования, требования к учителям начальных классов, разработка системы воспитания профессиональных и нравственных качеств у учителей начальных классов.

Ключевые слова: начальное образование, профессиональная деятельность, востребованность, образование

Abstract: In this article, the main foundation of primary education, the requirements for primary education teachers, the development of the system of education of professional and moral qualities in primary school teachers are discussed. will go.

Key words: primary education, professional activity, demand, education.

В современную эпоху стремительных изменений в науке, технике и технологиях крайне важно уделять большое внимание реформам в сфере образования. Реформы

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

происходят только тогда, когда образование идет в ногу с инновациями; при этом повышается потенциал учителя, а учащиеся становятся создателями новых идей. Это, в свою очередь, ведет общество к подготовке высококвалифицированных кадров, которые подходят к своей работе с творческой ответственностью и вносят вклад в интенсивное развитие науки, техники, искусства и производства. Исходя из потребностей развития общества, важно и необходимо воспитывать каждого ученика в духе творчества, что возлагает особую ответственность на учителей начальных классов.

Ведь начальное образование — это фундамент всей системы просвещения. Если фундамент не будет прочным, здание неизбежно рухнет. В процессе начального обучения учителя должны добиваться того, чтобы мышление учащихся было самостоятельным, учебный материал усваивался быстро и прочно, развивалась скорость умственной догадки (находчивость) при решении нестандартных задач, а также способность отличать главное от второстепенного путем глубокого проникновения в суть изучаемых явлений. В связи с этим важное значение приобретает развитие системы воспитания профессионально-духовных качеств у учителей начальных классов.

Профессиональная деятельность как социально-культурное явление имеет сложную структуру, включающую цели, задачи, предмет, средства, методы и результаты. Высокая профессиональная культура специалиста характеризуется развитой способностью решать профессиональные задачи. То есть, развитое профессиональное мышление и сознание, освоение дисциплины профессиональной духовности способствуют развитию профессионально-педагогического творчества магистров. Формируются знания, умения, навыки и опыт практической деятельности, такие как репродуктивное, продуктивное, частично-поисковое и креативное мышление, разработка дидактического обеспечения учебных предметов, подготовка разработок в процессе занятий, модернизация профессионально-педагогического творчества, а также разработка дидактической структуры, кластерной модели и алгоритмической карты развития.

Профессионально значимые качества формируются, изменяются, ослабевают или укрепляются в процессе профессиональной социализации личности учителя. В этом процессе педагог одновременно выступает как носитель и проводник профессионально значимых качеств, как объект воздействия социальных условий и как субъект, активно преобразующий педагогическую деятельность и самого себя.

Современный учитель начальных классов является руководителем учебно-познавательного процесса. Поэтому для правильного руководства процессом он должен

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

обладать глубокими знаниями и высоким профессиональным мастерством. Учитель во многом является примером для ученика, поэтому в первую очередь он должен уметь расположить к себе ребенка. Теория обновляемого начального образования должна разработать основы диагностики личных качеств, профессионального мастерства и уровня знаний учителя. Подготовка и переподготовка учителей начальных классов на основе результатов таких проверок и внедрение их в образовательную практику является одной из неотложных задач.

Самая эффективная форма улучшения учебной деятельности учащихся младшего школьного возраста — это образованность и мастерство учителя. Поэтому путь к улучшению качества образования лежит, прежде всего, в подготовке квалифицированного педагога, любящего свою профессию. Если учитель мастер своего дела, то и ученики обязательно будут образованными и всесторонне развитыми. Для этого сам учитель должен быть гармонично развитой личностью. Президент Шавкат Мирзиёев отмечал: *«Вывести нашу родную Родину — Узбекистан — в ряд самых развитых стран — это почетная и в то же время крайне ответственная задача. В этих задачах требования к учителям высоки»*.

В нашей стране достигнут ряд успехов в развитии начального образования. В частности, для начального этапа разработаны и внедрены в практику новые государственные образовательные стандарты, учебные программы, отвечающие современным требованиям, мультимедийные приложения к учебникам, новые учебники и учебные пособия. Широко используются передовые педагогические технологии и интерактивные методы обучения. В «Концепции начального образования», обновленной в соответствии с требованиями модернизации, подчеркивается: *«Начальное образование, основанное на личностно-ориентированном и компетенстном подходах, развивается и совершенствуется параллельно с прогрессом общества, опираясь на теорию образования, и служит возвышению личности на основе требований общества»*. Также в 6-м пункте данной концепции указаны механизмы внедрения инновационных педагогических и информационно-коммуникационных технологий, определена роль медиаобразовательных технологий в совершенствовании начального образования. Соответственно, наша цель — достичь поднятия качества начального образования до уровня мировых требований, выявить и восполнить имеющиеся пробелы.

Использованная литература:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1. Shavkat Mirziyoyev. “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quraylik”. Toshkent. “O‘zbekiston”. 2017.
2. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova. “Boshlang‘ich ta’limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya”. T.: O‘zbekiston, 2017
3. A’zam Xoliqov. “Pedagogik mahorat” - T.: Tafakkur bo‘stoni, 2011.

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING O‘QISH DARSLARI ORQALI
O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI TA’MINLASHDA
INNOVATSION YONDASHUVLARDAN FOYDALANISH**

To‘ychiyeva Zulfiyaxon Abdulxamid qizi

Qo‘qon davlat universiteti tayanch doktoranti (PhD) Qo‘qon, O‘zbekiston.

E-mail: zulfiyatoychiyeva40@gmail.com

ORCID: 0009-0004-7796-2328

tel: 94-552-50-69

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21320097>

Annotatsiya: Boshlang‘ich ta’lim bosqichida “O‘qish” fani o‘quvchilar intellektual rivojida muhim va yetakchi ahamiyat kasb etadi. Uning didaktik salohiyati orqali o‘quvchilarda hayot uchun zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikma, malaka va kompetensiyalar shakllantiriladi. Xususan, o‘qish jarayonida savodxonlik darajasi oshiriladi, nutq boyligi kengaytiradi, fikrlash qobiliyati rivojlantiriladi, dunyoqarash shakllanadi hamda muloqot ko‘nikmalari takomillashtiriladi. Shunga ko‘ra “O‘qish” fanining samaradorligini ta’minlash orqali o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida yondashish talab qilinadi. Maqolada “O‘qish” fanining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini intellektual jihatdan rivojlantirishdagi ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: “O‘qish” fani, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, rivojlanish, intellektual rivojlanish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini intellektual rivojlantirishning muhim yo‘nalishlari

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ УРОКИ ЧТЕНИЯ В
ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

Аннотация: На этапе начального образования предмет “Чтение” играет важную и ведущую роль в интеллектуальном развитии учащихся. Его дидактический потенциал способствует формированию у обучающихся ключевых жизненных умений, навыков и компетенций. В частности, в процессе чтения повышается уровень грамотности, обогащается речь, развивается способность к мышлению, формируется мировоззрение, а также совершенствуются коммуникативные навыки. В этой связи обеспечение

эффективности преподавания предмета «Чтение» следует рассматривать как одну из важнейших педагогических задач, направленных на развитие интеллектуального потенциала учащихся. В статье раскрывается значение предмета «Чтение» в интеллектуальном развитии учащихся начальных классов.

Ключевые слова: предмет “Чтение”, учащиеся начальных классов, развитие, интеллектуальное развитие, основные направления интеллектуального развития учащихся начальных классов

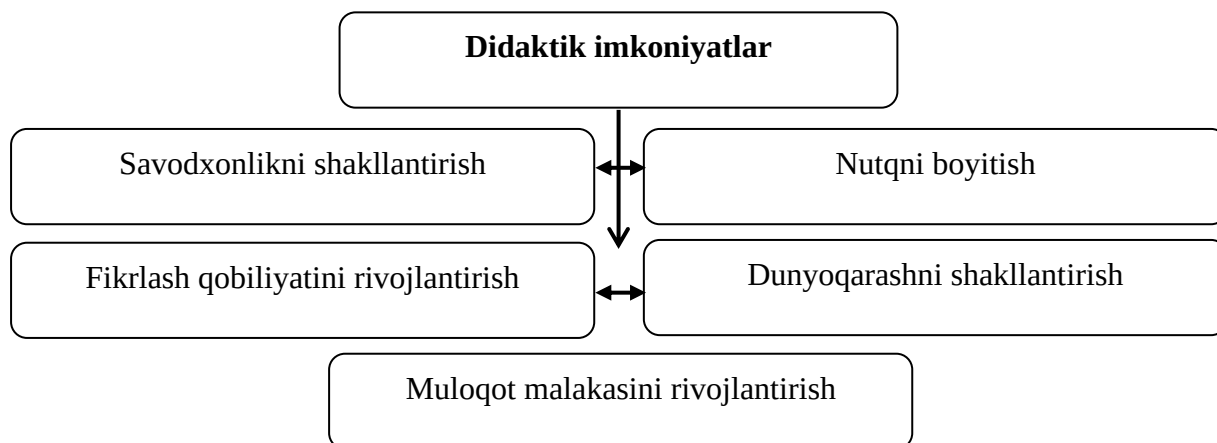
USING INNOVATIVE APPROACHES TO PROMOTE STUDENTS’ INTELLECTUAL DEVELOPMENT THROUGH READING LESSONS IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Abstract: In primary education, the subject “Reading” plays an important and leading role in the intellectual development of students. Its didactic potential contributes to the development of key life skills, abilities, and competencies in students. Specifically, reading improves literacy, enriches speech, develops thinking skills, shapes worldviews, and refines communication skills. Therefore, ensuring the effectiveness of teaching “Reading” should be considered one of the most important pedagogical tasks aimed at developing students' intellectual potential. This article explores the importance of "Reading" in the intellectual development of elementary school students.

Key words: “Reading”, elementary school students, development, intellectual development, key areas of intellectual development in elementary school students

Kirish. Shaxsning shakllanishida boshlang‘ich ta’lim muhim bosqich sanaladi. Aynan mana shu davrda uning savodli, ma’lumotli, bilimli bo‘lishini ta’minlovchi dastlabki poydevor qo‘yiladi. Ma’lumki, poydevor qanchalik mustahkam bo‘lsa, uning negizida barpo qilinadigan asos shunchalik puxta bo‘ladi. Pedagogik nuqtayi nazardan esa amalga oshiriladigan ta’limiy jarayonning izchilligi samarali ta’minlanib, dinamik, evolyutsion, dialektik xarakter kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining savodxon bo‘lishi, nutqining boyitilishi, atrofdagilar bilan samarali muloqot qila olishlari uchun lug‘at “zahirasi”ni yaratishda “O‘qish” darslari muhim o‘rin tutadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini intellektual jihatdan rivojlantirish jarayonida “O‘qish” fanini o‘qitishda quyidagi vazifalar hal qilinadi (1-rasm):

1-rasm. “O‘qish” fanining didaktik imkoniyatlari

Ta’lim jarayonida “O‘qish” fanining vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini intellektual jihatdan rivojlantirish borasidagi vazifalarni hal qilishda quyidagilarga e’tibor qaratiladi:

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). I. Savodxonlikni shakllantirish. Lug‘aviy ma’nosiga ko‘ra arabcha “سواد” so‘zidan olingan “savod” tushunchasi “o‘qish-yozishdan xabardorlik” [12, - 416-b.] deya talqin qilinadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar garchi o‘qish va yozish ko‘nikmalarini “Alifbe” darslari orqali o‘zlashtiradi. “O‘qish” fani esa o‘quvchilar tomonidan “Alifbe” darslari yordamida o‘zlashtirilgan o‘qish va yozish ko‘nikmalarining davomli, izchil ravishda rivojlanib, sekin-asta takomillashib borishga xizmat qiladi. O‘quvchilar kichik matnlarni yaxlit holda ravon, muayyan tezlikda, mazmunini tushungan holda mutolaa qilish bilan birga mazmunini qayta bayon etish, bayon qilingan voqea yoki hodisa yuzasidan o‘z fikrini ifodalash, munosabatini namoyon etish kabi hayotiy muhim, ahamiyatli malakalarga ega bo‘ladi. Bu holat uzluksiz ta’limning keyingi bosqichlari uchun poydevor vazifasini o‘taydi.

II. Nutqni boyitish. Nutq “tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli” [5] sifatida lug‘aviy ma’nosiga ko‘ra “tilning fikr ifodalash va almashish jarayonida amal qilinishi” [12, - 67-b.] (ishtirok etishi) deya talqin qilinadi. Bolalar, shu jumladan, kichik maktab yoshi o‘quvchilarining nutqini boyitishda asosiy e’tibor ularning lug‘at zahirasi ko‘paytirish, ular tomonidan yangi so‘z va iboralarning o‘zlashtirilishini ta’minlashga qaratilgan.

O‘zbek tilida “nutqni o‘stirish” tushunchasi ham qo‘llaniladi. Nazariy

jihatdan ushbu atama “nutqni boyitish” tushunchasiga nisbatan keng ma’noga ega bo‘lib, o‘quvchilarda gapirish, fikrlash, fikrni to‘g‘ri ifoda qilish, bog‘lanishli nutq tuzish qobiliyatlarini

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

rivojlantirishni anglatadi. Ammo nima uchundir maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlar tomonidan har ikki tushunchani qo‘llashda xatoga yo‘l qo‘yiladi. Ya’ni, maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilariga nisbatan “nutqni o‘stirish” iborasi qo‘llaniladi. Hatto boshlang‘ich ta’limning yakuniy bosqichida ham o‘quvchilar gapirish, fikrlash, fikrni to‘g‘ri ifoda qilish, bog‘lanishli nutq tuzishning element (ilk asos)larinigina o‘zlashtiradi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda “nutqni boyitish” tushunchasini qo‘llash metodik jihatdan to‘g‘ri bo‘ladi.

“O‘qish” darsligi orqali taqdim qilinayotgan o‘quv materiallari ularning mavzusidan kelib chiqqan holda o‘quvchilarni ijtimoiy jarayonlar, tabiiy hodisalar, yil fasllari, turli kasbiy faoliyat tavsifi, vatanparvarlik, bilim olishning ahamiyat, milliy tarix, xalq og‘zaki ijodi namunalari bilan tanishtiradi. Bu esa, tabiiyki, o‘quvchilarda rang-barang mavzular bo‘yicha yangi so‘zlarni o‘zlashtirish, mohiyatini anglash uchun keng imkoniyat yaratadi. Muloqot vaqtida ularni qo‘llash esa o‘quvchilar nuqtining boyishiga olib keladi. Lug‘at zahirasiining boy bo‘lishi o‘quvchilar tomonidan fikrni ochiq, ravon, tushunarli ifodalanishiga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf (4 sinf) o‘quvchilarida “O‘qish” fani bo‘yicha miqdoriy ko‘rsatkich sifatida “1 daqiqada talaffuz va boshqa talablarga rioya qilgan holda 80-90 so‘zni o‘qiy olish, 30 daqiqada berilgan mavzu asosida 8-10 gapdan iborat matn yaratib fikr bayon qila olish; fonetika, imlo, talaffuz, tinish belgilar, so‘z va uning ma’nosi, grammatika; so‘z tarkibi, o‘zak, qo‘shimcha, mustaqil va yordamchi so‘z turkumlari, nutq madaniyati; adabiy nutq va so‘zlashuv nutqi” [8, 30-b.]ga ega bo‘lishdan iborat zaruriy va nazariy bilim elementlarni namoyon bo‘lishi talab qilinadi. Manbalardan birida o‘qish texnikasiga qo‘yiladigan talablar boshlang‘ich maktabning barcha sinflari bo‘yicha “bir daqiqada 1-sinfda 25-30 ta, 2-sinfda 40-50 ta, 3-sinfda 60-70 ta, 4-sinfda 80-90 so‘zni tashkil etish” [9, - 44-46-b.] zarur ekanligi ko‘rsatilgan.

“O‘qish” darslarida matnni ovoz chiqarib yoki ichida o‘qish orqali o‘quvchilar yangi so‘z va iboralarni o‘zlashtiradi, bu esa muloqotda erkin ishtirok etish imkonini kengaytiradi. Turli murakkablikdagi so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish natijasida ularning og‘zaki va yozma nutqi boyib, fikrni ravon ifoda etishni o‘rganadi.

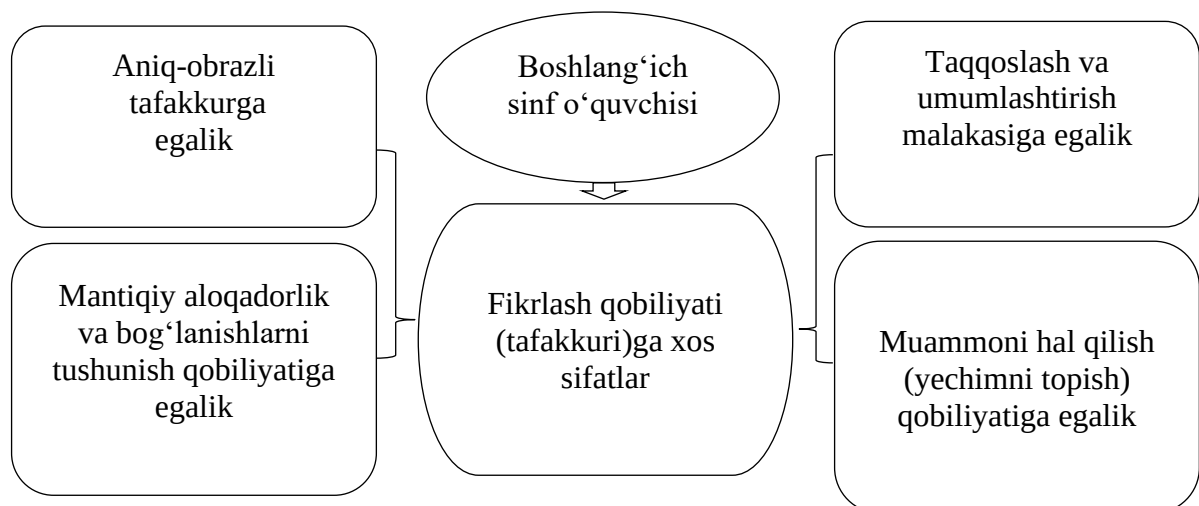
III. Fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. Psixologiyada “fikrlarni tartibga solish, ularni o‘z o‘rnida ishlatish va boshqarib turish” [4, – 6-b.]; “obyektiv voqea, hodisalarini taqqoslash va ular yuzasidan xulosalar chiqarish orqali mulohaza yuritish” [2] jarayoni shaxs ongida fikrlash operatsiyasining amalga oshirishini ta’minlaydi. Har bir shaxs fikrlash malakasiga ega. Biroq, bu jarayon har bir shaxsda turlicha kechadi. Ayrim shaxslar voqea, hodisa va jarayonlarning har tomonlama, chuqur tahlil qilgan hamda baholagan holda muayyan xulosaga keladi, boshqa bir guruh kishilar ularni yuzaki tahlil qilib, baholaydi, ammo ular yuzasidan xulosaga chiqarmaydi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Bu holat ijtimoiy subyektlarning turlicha fikrlash qobiliyatiga egaliklarini anglatadi. Fikrlash jarayoni “tafakkur” ham deb yuritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Zamonaviy sharoitda o’qitish tizimi oldiga o’quvchilarga tayyor bilimlarni berib, ularning o’quvchi tomonidan yodlab olinishiga erishishga bo’lgan yondashuv butunlay inkor qilinmoqda. Axborotlashgan jamiyatda shaxsning tayyor bilimlarni yodlab olishi na uning o’zi uchun, na jamiyat uchun foydali bo’lmaydi. Bu holat axborot oqimining shiddati, media muhitida kontentlarning yashin tezligida yangilanib borishi, qolaversa, shaxsning ulkan ma’lumotlar makonida “yo’qolib qolish” xavfi mavjudligi bilan izohlanadi. Shu sababli bugungi kunda o’quvchilarda tayyor bilimlarni qabul qilish va yodlab olish ko’nikmasini emas, aksincha, o’quv axboroti bilan samarali ishlash, didaktik material mazmunini tahlil qilish, o’zaro solishtirish, unda ilgari surilgan g’oyalarni umumlashtirish, yakuniy xulosaga kelishdan iborat malakani rivojlantirishga erishish tobora dolzarblik kasb etmoqda.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Boshlang’ich sinf o’quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari, uzluksiz ta’lim tizimining tegishli bosqichiga xos xarakterli jihatlariga ko’ra ularning fikrlash qobiliyati (tafakkuri) yegizida quyidagi sifatlar namoyon bo’lishini ko’rsatadi (2-pacm):

2-rasm. Boshlang’ich sinf o’quvchilarining fikrlash qobiliyati (tafakkuri)ga xos sifatlar

1. Aniq-obrazli tafakkurga egalik. Mazkur yosh davridagi bolalar asosan o’zlari ko’rgan, eshitgan va his qilgan hodisalarga, ya’ni, rasmlar, o’yinchoqlar

yoki hayotiy voqealarga tayangan holda fikrlaydi. “O’qish” darslarida o’quvchilarni metafora, tashbeh, epitet kabi badiiy vositalar bilan tanishtirish ularning obrazli fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi.

2. Mantiqiy aloqadorlik va bog‘lanishlarni tushunish qobiliyatiga egalik. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari evolyutsion (bosqichma-bosqich) rivojlanish asosida o‘zlari guvoh bo‘layotgan yoki o‘qilayotgan voqelik, jarayonlar, tanishilayotgan predmetlarning tarkibiy elementlari o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarining mazmunini anglay boshlaydi. Xususan, “Nima uchun qor oppoq?”, “Nima sababli qor uchqunlarining shakli rang-barang?”, “Nima uchun yomg‘ir yog‘adi?”, “O‘simliklar qanday qilib o‘sadi?”, “Chumchuqlar tunda qayerda uxlaydi?”, “Qishda hayvonlar sovuq qotmaydimi?”, “Kattalar nima uchun ishga borishadi?” va hokazo kabi savollarni berish va ularga javoblarni olish orqali tarkibiy elementlari o‘rtasidagi sabab-oqibat birligiga asoslangan bog‘liqlikni tushunad hamda mazmunini anglaydi.

3. Taqqoslash va umumlashtirish malakasiga egalik. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tomonidan o‘zlashtiriladigan bilim (tushuncha)lar turli predmet, voqea, hodisa, jarayon va munosabatlarga xos jihatlarni o‘zaro taqqoslash, o‘zaro o‘xshash xususiyatlarga oid ma’lumotlarni umumlashtirish asosida hosil bo‘ladi. Tegishli yoshdagi bolalar tomonidan amalga oshiriladigan taqqoslash va o‘xshash jihatlarga qarab guruhlash ijtimoiy hamda tabiiy borliqqa xos xususiyatlarni katta-kichik, yaxshi-yomon, tez-sekin, baland-past tarzda baholash shaklida amalga oshiriladi.

4. Muammoni hal qilish (yechimni topish) qobiliyatiga egalik. Tegishli yoshdagi bolalar uchun xarakterli xususiyatlardan biri – ular tomonidan savollarning ko‘p berilishi sanaladi; ularning bunday harakatlarining asosiy sababi ijtimoiy va tabiiy borliqni anglashga bo‘lgan intilishdir. Savollarga olingan javoblar orqali ularning bilishga bo‘lgan ehtiyojlari qondiriladi. Bu yoshdagi bolalar masalalarni yechish, o‘yinlar jarayonida to‘g‘ri qarorga kelish orqali oddiy muammolarni mustaqil hal qilishga harakat qiladi. Ularning bu kabi harakatlarini rag‘batlantirishning samarali yo‘li ularga o‘rganilayotgan mavzular bo‘yicha qisqa, lo‘nda savollar berish orqali javob topishga undash, garchi taqdim etilgan yechim noto‘g‘ri bo‘lsa ham ularning ishtiyoqi, shijoatini so‘ndirmaslik muhim hisoblanadi. Eng muhimi, ular tomonidan masalaning yechimi bo‘yicha imkon qadar ko‘proq takliflarning ilgari surilishiga erishish, o‘qituvchining rahbarligi, ijobiy rag‘batlantirishi asosida to‘g‘ri javobni topishga erishish bo‘lib, bu jarayon ularning o‘rganilayotgan muammoga bo‘lgan qiziqishlarini ham oshiradi.

IV. Dunyoqarashni shakllantirish. “Shaxsning tabiatga, jamiyatga, o‘zining ijtimoiy muhitdagi o‘rniga, o‘z-o‘ziga, turli voqeliklarga munosabatini belgilab beradigan qarashlari, e‘tiqodi, hayotiy tajribasi va faoliyat tamoyillarining tizimi” [7, - 85-b.]; “dunyoga va insonning undagi o‘rniga, kishilarning o‘z atrofidagi voqelikka va o‘z-o‘ziga munosabatiga bo‘lgan umumiy qarashlar tizimi, shuningdek, bu qarashlarga asoslangan odamlarning e‘tiqodlari, ideallari, bilish

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

va faoliyat tamoyillari” [1]; “tajribasining eng xilma-xil qatlamlarini qamrab oluvchi ongning murakkab shakli” [3, – c. 18]; “dunyo va insonning undagi o’rni to’g’risidagi g’oyalari, bilimlari tizimi” [10, – c. 612] kabilarni ifodalovchi dunyoqarash falsafiy kategoriya sanaladi.

Shaxsning dunyoqarashi negizida bilim (ilmiy, diniy, ijtimoiy-siyosiy, psixologik, pedagogik, ma’naviy-axloqiy, ekologik, huquqiy va h.o.); e’tiqod (shaxsning qandaydir g’oyaga ishonchi); ideallar (shaxsning orzu-istaklari, hayotiy maqsadlari, intilishlari); qadriyatlar tizimi (ijtimoiy-axloqiy, estetik, ekologik, huquqiy me’yorlar)dan iborat tarkibiy elementlar aks etadi. Shunga ko’ra o’z dunyoqarashiga tayangan holda har bir shaxs o’quv-bilish, baholash, harakat yoki faoliyat yo’nalishini belgilash, o’z oldiga hayotiy maqsadlarni qo’yish kabi vazifalarni hal qiladi. Demak, dunyoqarashga ega bo’lish shaxsda atrof-muhit, ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va ishlab chiqarish jarayoni, subyektlarga nisbatan ma’lum munosabatning qaror topishi, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchlarini to’laqonli anglash va ularni bajarishga nisbatan masuliyat tuyg’usiga ega bo’lishi uchun zamin yaratadi.

“O’qish” fani bo’yicha yaratilgan darsliklar badiiy va ilmiy mavzulardagi matnlar asosida shakllantirilganligi sababli ular bilan tanishish orqali o’quvchilar tabiat, jamiyat, inson va hayot haqida dastlabki tasavvurlarga ega bo’ladi. Darslikdan o’rin olgan hikoya, ertak va she’rlarda yaxshilik-yomonlik, ezgulik-yovuzlik o’rtasidagi kurash, mehnatsevarlik, halollik, adolatli bo’lish, to’g’riso’zlik, vatanparvarlik g’oyalarini targ’ib qilinishi o’quvchilar tomonidan umuminsoniy va milliy qadriyatlar to’g’risidagi tushunchalarning o’zlashtirilishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga o’quvchilarda milliy hamda umuminsoniy an’ana, urf-odat, qadriyatlarga hurmat hissi uyg’otadi.

Rang-barang, ayniqsa, tabiat, yil fasllari, tabiiy hodisalarga oid mavzulardagi matnlar bolalarning atrof-muhitga bo’lgan qarashlarini kengaytirish bilan birga dunyoqarashlarini samarali shakllantiradi. Bu esa ularda uzluksiz ta’limning keyingi bosqichlarida akademik bilimlarni puxta o’zlashtirish uchun asos bo’lib xizmat qiladi.

“Dunyoqarashni shakllantirishda o’quvchilarni badiiy asarlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ulug’laydigan san’at namunalari – kinofilmlar, teatr tomoshalari, konsert dasturlari bilan yaqindan tanishtirish ularda o’ziga, atrof-muhitga ijobiy munosabatni qaror toptiradi” [6, – 56-141-b.].

V. Muloqot malakasini rivojlantirish. Arabcha (”مُلاَقَاةٌ” – uchrashish, ko’rishish, aloqa qilish, qabul qilish) so’zdan olingan bo’lib, lug’aviy mazmuniga ko’ra “muloqot” atamasi “uchrashuv, musohaba” [11, – 636-b.]; “shaxslararo axborot almashish, o’zaro ta’sirning yagona

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

yo’lini tanlash, o’zgalarni tushunish, idrok etish va baholash xarakteriga ega bo’lgan ikki yoki undan ortiq shaxslarning o’zaro bir-biriga ta’sir etish usuli” [6, -141-b.] ma’nolarini ifodalaydi.

Ijtimoiy ahamiyatiga ko’ra “shaxs kamolotini ta’minlaydigan ijtimoiy omillardan biri” [7, - 56-6.] hisoblanadigan muloqot boshlang’ich sinf o’quvchilarining kundalik, mehnat, o’yin, o’quv-bilish faoliyatlarida ham muhim o’rin tutadi. Binobarin, muloqot qilish orqali o’quvchilar ijtimoiy munosabatlar mazmunini anglaydi, tabiiy borliq qonuniyatlarining mohiyatini tushunadi, o’zining xohish-istaklari, maqsadlari hamda kechinmalarini bayon qiladi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy ijtimoiy ehtiyojlaridan biri, shubhasiz muloqotdir. Shu sababli boshlang’ich ta’limni tashkil qilish chog’ida o’quvchilarni faol muloqotga jalb qilish talab etiladi.

Boshlang’ich sinflarda tashkil qilinadigan “O’qish” darslari o’quvchilarda muloqot (kommunikativ) malakasini shakllantirish va rivojlantirishda juda katta didaktik imkoniyatlarga ega. Bu imkoniyatlar quyidagi jihatlarda namoyon bo’ladi: dars jarayonida o’qituvchi va o’quvchi, shuningdek, o’quvchilar o’rtasida tashkil qilinadigan o’zaro muloqot, davomli dialoglar, savol-javoblar bolalarning muloqot madaniyatini shakllantiradi; o’quvchilar matnni o’qish, uning mazmunini tushunish va qayta hikoya qilish, matnda ifodalangan hodisa, voqelik, munosabatlar to’g’risida o’z fikrini bildirish orqali kommunikativ ko’nikma, malakalarni o’zlashtirib boradi; dars vaqtida rolli o’yinlar, badiiy sahna ko’rinishlaridan foydalanish, matn asosida suhbatlarni uyushtirish esa o’quvchilarning dialogik va monologik nutqini rivojlantirishga yordam beradi; matnlarda tasvirlangan qahramonlarning xatti-harakatlariga baho berish, shaxsiy munosabatni bildirish sababli o’quvchilar mustaqil fikrlash, o’z nuqtayi nazarini himoya qilish malakasini o’zlashtiradi; o’qituvchi yoki tengdoshlarini tinglash o’quvchilarni o’zgalarning fikrini tushunish va javob qaytarishga o’rganadi (bu holat shaxslararo muloqotning muhim qismi hisoblanadi); o’qituvchi tomonidan berilgan aniqlashtiruvchi savollar, yo’naltiruvchi metodik ko’rsatmalarni berish, ijodiy topshiriqlarni bajarish asosida o’quvchilarda hikoya tuzish, matnni davom ettirish, obrazlarga kirish qobiliyati namoyon bo’ladi (bu kabi yondashish o’quvchilarda erkin muloqot malakalarini samarali ravishda rivojlantiradi).

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Shunday qilib, boshlang’ich ta’lim tizimida “O’qish” fani o’quvchilarning

intellektual rivojlanishida yetakchi o’rin egallaydi. Uning didaktik imkoniyatlari o’quvchilarda hayotiy muhim tayanch ko’nikma, malaka, kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Jumladan, o’qish jarayonida savodxonlikni shakllantirish, nutqni boyitish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, dunyoqarashni shakllantirish, shuningdek, muloqot malakasini

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

rivojlantirish kabi vazifalar tizimli ravishda amalga oshiriladi. Shu bois “O‘qish” darslarini tashkil etishda asosiy pedagogik vazifa sifatida o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilash zarur. Bu jarayon ilmiy asoslangan, maqsadga yo‘naltirilgan va tizimli pedagogik yondashuvni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Дунёқараш // <https://qomus.info/encyclopedia/cat-d/dunyoqarash-uz>.
2. Значение слова “мыслить” // <https://kartaslov.ru/значение-слова/мыслить>.
3. Интымакова Л.Г., Чередникова Н.П. Мировоззрение: структура и способы организации // Ж. Вестник Таганрогского института имени А.П.Чехова. – Таганрог: 2008. – № 1. – С. 18.
4. Каримова В.М., Суннатова Р.И., Тожибоева Р.Н. Мустақил фикрлаш / Академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари учун қўлл. – Т.: Шарқ, 2000. – 6-б.
5. Нутқ // <https://qomus.info/encyclopedia/cat-n/nutq-uz>.
6. Pedagogika. Izohli lug‘at / B.Abdullayeva, M.Usmonbayeva va boshq. – Т.: “Innovatsiya ziyo” nashriyoti, 2020. – 56-141-b.
7. Педагогика / Нопедагогик олий таълим муассасалари учун мўлжалланган дарслик. У.И.Иноятлов, Н.А.Муслимов, Д.И.Рўзиева, М.Ҳ.Усмонбоева. – Т.: ТДПУ, 2016. – 56-85-б.
8. Rajapova K.M. Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga tizimli yondashishning ilmiy-metodik asoslari (5-7 sinf ona tili darslari misolida): ped.fanl. bo‘yicha fals.dokt. (PhD) ... diss. – Jizzax: 2022. – 30-b.
9. Uzviylashtirilgan davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. Ona tili. O‘qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiatshunoslik. (1-4-sinflar). – Т.: Yangiyo‘l poligraph service, 2010. – 44-46-б.
10. Челышев П.В. Научное мировоззрение – миф или реальность? // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – М.: 2016. - № 2-4. – С. 612.
11. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Е – М / 5 жилдли. Иккинчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. Таҳрир ҳайъати: Э.Бегматов ва бошқ. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – 636-б.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

12. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Н – Тартибли / 5 жилдли. Учинчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. Таҳрир ҳайъати: Э.Бегматов ва бошқ. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007. – 416-б.

SANOAT KORXONALARIDA LEAN MANUFACTURING TIZIMLARINI JORIY ETISHNING BOSHQARUV SAMARADORLIGIGA TA’SIRI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Mamatqulov Rustam Muhammadkarimovich

Namangan davlat texnika universiteti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22173256>

Annotatsiya: Mazkur maqolada sanoat korxonalarida Lean Manufacturing tizimini joriy etishning boshqaruv samaradorligiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Lean konsepsiyasining shakllanish bosqichlari, uning asosiy tamoyillari hamda zamonaviy korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, boshqaruv samaradorligini oshirishda isrofgarchiliklarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish, qiymat yaratish zanjirini takomillashtirish va uzluksiz takomillashtirish tamoyillarining ahamiyati ochib berilgan. Maqolada Lean Manufacturing falsafasining raqamli transformatsiya jarayonlari, jumladan MES, ERP hamda sun'iy intellekt texnologiyalari bilan uyg'unlashuvi natijasida korxonalarda boshqaruvning yangi sifat bosqichi shakllanayotgani asoslab berilgan. Muallif tomonidan zamonaviy sanoat korxonalarida Lean tizimini samarali joriy etish boshqaruv qarorlarining tezkorligi, ishlab chiqarish unumdorligi va korxonaning raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligi xulosalangan.

Kalit so'zlar: Lean Manufacturing, sanoat korxonasi, boshqaruv samaradorligi, ishlab chiqarish tizimi, isrofgarchilik, uzluksiz takomillashtirish, MES, ERP, sun'iy intellekt, Industry 4.0.

Аннотация: В статье исследовано влияние внедрения системы Lean Manufacturing на эффективность управления промышленными предприятиями. Рассмотрены теоретические основы концепции бережливого производства, этапы ее развития и значение для повышения эффективности производственных процессов. Особое внимание уделено сокращению производственных потерь, рациональному использованию ресурсов, совершенствованию цепочки создания ценности и реализации принципа непрерывного совершенствования. Показано, что интеграция Lean Manufacturing с современными цифровыми технологиями, включая MES, ERP и системы искусственного интеллекта, способствует формированию нового уровня управления промышленными предприятиями. Сделан вывод о том, что применение принципов бережливого производства является важным фактором повышения производительности, оперативности управленческих

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

решений и конкурентоспособности предприятий в условиях цифровой трансформации экономики.

Ключевые слова: *Lean Manufacturing, промышленное предприятие, эффективность управления, бережливое производство, производственная система, цифровая трансформация, MES, ERP, искусственный интеллект, Industry 4.0.*

Abstract: *This article examines the impact of implementing the Lean Manufacturing system on management efficiency in industrial enterprises. The theoretical foundations of Lean Manufacturing, its development stages, and its role in optimizing production processes are analyzed. Particular attention is paid to waste reduction, efficient resource utilization, value stream improvement, and the principle of continuous improvement. The study also highlights the integration of Lean Manufacturing with modern digital technologies such as Manufacturing Execution Systems (MES), Enterprise Resource Planning (ERP), and Artificial Intelligence (AI). It is argued that the combination of Lean principles with digital transformation technologies creates a new level of management capability, improves operational performance, enhances decision-making quality, and strengthens enterprise competitiveness under Industry 4.0 conditions.*

Keywords: *Lean Manufacturing, industrial enterprise, management efficiency, production system, waste reduction, continuous improvement, MES, ERP, artificial intelligence, Industry 4.0.*

Kirish

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan globallashuv jarayonlari, raqamli transformatsiyaning jadallashuvi hamda sanoat ishlab chiqarishida raqobatning keskin kuchayishi korxonalar boshqaruv tizimlarini tubdan takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, cheklangan resurslardan maksimal darajada samarali foydalanish, ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, mahsulot sifatini oshirish va iste'molchilar talabiga moslashuvchan ishlab chiqarishni tashkil etish sanoat korxonalari oldidagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirishda dunyo amaliyotida o'zining yuqori natijadorligini namoyon etgan **Lean Manufacturing** konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Lean Manufacturing (tejamkor ishlab chiqarish) ishlab chiqarish jarayonlarida qiymat yaratmaydigan barcha faoliyatlarni aniqlash va bartaraf etish orqali korxona resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlovchi zamonaviy boshqaruv falsafasi hisoblanadi. Ushbu yondashuv dastlab avtomobil sanoatida shakllangan bo'lsa-da, bugungi kunda mashinasozlik, metallurgiya, kimyo sanoati, oziq-ovqat ishlab chiqarishi, logistika, energetika hamda xizmat ko'rsatish sohalarida keng

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

qo'llanilmoqda. Lean tamoyillarining muvaffaqiyati korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, ishlab chiqarish siklini qisqartirish, mahsulot sifatini oshirish va boshqaruv qarorlarini yanada samarali tashkil etish imkonini bermoqda.

So'nggi yillarda Lean Manufacturing konsepsiyasi an'anaviy ishlab chiqarish tizimidan tashqariga chiqib, **MES (Manufacturing Execution System), ERP (Enterprise Resource Planning)** hamda **sun'iy intellektga asoslangan boshqaruv tizimlari** bilan integratsiyalashgan holda rivojlanmoqda. Ushbu integratsiya real vaqt rejimida ishlab chiqarish jarayonlarini monitoring qilish, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish, ishlab chiqarishdagi nosozliklarni oldindan prognozlash va boshqaruv qarorlarini ilmiy asosda qabul qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Natijada Lean Manufacturing konsepsiyasi oddiy ishlab chiqarishni optimallashtirish vositasidan korxonalarining strategik boshqaruv samaradorligini oshiruvchi kompleks boshqaruv tizimiga aylanmoqda.

Shu nuqtai nazardan, sanoat korxonalarida Lean Manufacturing tizimlarini joriy etishning boshqaruv samaradorligiga ta'sirini nazariy jihatdan o'rganish, uning zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashuv mexanizmlarini tahlil qilish hamda amaliy qo'llash imkoniyatlarini baholash ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Lean Manufacturing konsepsiyasining nazariy asoslari va boshqaruv samaradorligidagi o'rni. Sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish masalasi zamonaviy menejment fanining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ishlab chiqarish xarajatlarining ortishi, resurslardan foydalanish samaradorligining pasayishi, ishlab chiqarish siklining cho'zilishi hamda bozor talablarining tez o'zgarishi korxonalarni ishlab chiqarish va boshqaruv tizimlarini qayta ko'rib chiqishga undamoqda. Shu nuqtai nazardan, **Lean Manufacturing** konsepsiyasi korxona faoliyatini kompleks takomillashtirishga xizmat qiluvchi strategik boshqaruv vositasi sifatida alohida ilmiyamaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Lean Manufacturing tushunchasi ko'pincha "tejamkor ishlab chiqarish" sifatida talqin qilinsada, uning mazmuni bundan ancha kengdir. Mazkur konsepsiya ishlab chiqarish jarayonida iste'molchi uchun qiymat yaratmaydigan barcha faoliyatlarni aniqlash va bartaraf etish orqali korxona resurslaridan maksimal darajada samarali foydalanishga qaratilgan boshqaruv falsafasidir. Lean yondashuvi faqat ishlab chiqarish texnologiyasini emas, balki korxonaning tashkiliy tuzilmasi, boshqaruv qarorlarini qabul qilish mexanizmi, xodimlar ishtiroki, sifat menejmenti va korporativ madaniyatni ham qamrab oladi. Shu jihatdan u zamonaviy menejmentning integrallashgan modeli sifatida e'tirof etiladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Lean Manufacturing konsepsiyasining ilmiy asoslari XX asrning ikkinchi yarmida **Toyota Production System (TPS)** tajribasi asosida shakllangan. Mazkur tizimning asosiy maqsadi ishlab chiqarish jarayonlarida ortiqcha xarajatlarni kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish va iste'molchi ehtiyojlariga moslashuvchan ishlab chiqarishni tashkil etishdan iborat bo'lgan. Keyinchalik **James P. Womack, Daniel T. Jones va Daniel Roos** tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida Lean Manufacturing nazariy jihatdan umumlashtirilib, xalqaro miqyosda zamonaviy ishlab chiqarish menejmentining muhim konsepsiyalaridan biriga aylandi.

Bugungi kunda Lean Manufacturing beshta fundamental tamoyilga asoslanadi. Birinchidan, iste'molchi uchun haqiqiy qiymatni aniqlash; ikkinchidan, qiymat yaratish zanjirini to'liq tahlil qilish; uchinchidan, ishlab chiqarish jarayonining uzluksiz oqimini ta'minlash; to'rtinchidan, mahsulotni real talab asosida ishlab chiqarish (Pull System); beshinchidan esa korxonada uzluksiz takomillashtirish (Kaizen) madaniyatini shakllantirish. Ushbu tamoyillar birgalikda korxona faoliyatining barcha bo'g'inlarini optimallashtirishga xizmat qiladi.

Lean Manufacturing tizimining eng muhim elementlaridan biri ishlab chiqarishdagi **qiymat yaratmaydigan yo'qotishlarni (Waste yoki Muda)** aniqlash va ularni bartaraf etish hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda bunday yo'qotishlarning sakkizta asosiy turi ajratiladi: ortiqcha ishlab chiqarish, kutish jarayonlari, ortiqcha transport harakatlari, keraksiz texnologik operatsiyalar, ortiqcha zaxiralar, ortiqcha harakatlar, nuqsonli mahsulotlar hamda inson salohiyatidan to'liq foydalanmaslik. Mazkur yo'qotishlarning mavjudligi korxona xarajatlarini oshiribgina qolmay, boshqaruv tizimining moslashuvchanligi va samaradorligini ham pasaytiradi.

Boshqaruv nazariyasi nuqtai nazaridan Lean Manufacturing resurslarni tejash vositasigina emas, balki **qaror qabul qilish sifatini oshiruvchi boshqaruv modeli** ham hisoblanadi. Chunki Lean tamoyillari asosida tashkil etilgan korxonalarda boshqaruv qarorlari ishlab chiqarish jarayonlari to'g'risidagi aniq ma'lumotlarga tayanadi, muammolar o'z vaqtida aniqlanadi, funksiyalar o'rtasidagi muvofiqlashtirish kuchayadi hamda rahbarlarning strategik boshqaruvga e'tibor qaratish imkoniyatlari kengayadi. Natijada korxonaning operatsion samaradorligi bilan bir qatorda strategik raqobatbardoshligi ham ortadi.

So'nggi yillarda Lean Manufacturing konsepsiyasi raqamli transformatsiya jarayonlari bilan uyg'unlashib, yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarildi. Xususan, **MES, ERP, Industrial Internet of Things (IIoT), Big Data, Machine Learning va sun'iy intellekt** texnologiyalarining ishlab chiqarishga joriy etilishi Lean tamoyillarini amalda yanada samarali qo'llash imkonini bermogda. Agar an'anaviy Lean tizimida yo'qotishlarni aniqlash ko'proq inson omiliga bog'liq bo'lgan bo'lsa, zamonaviy raqamli korxonalarda bu jarayon real vaqt rejimida avtomatik ravishda

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

amalga oshirilmoqda. Natijada boshqaruv qarorlari tezligi, aniqligi va ishonchliligi sezilarli darajada ortmoqda.

Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi analitik modellar ishlab chiqarish uskunalarning nosozliklarini oldindan prognoz qilish, ishlab chiqarish quvvatlarini optimal taqsimlash, logistika oqimlarini boshqarish va resurslardan foydalanish samaradorligini baholash imkonini yaratmoqda. Bu esa Lean Manufacturing konsepsiyasining zamonaviy boshqaruv tizimlari bilan integratsiyasi korxonalarning iqtisodiy samaradorligini oshirishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirayotganini ko'rsatadi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda ta'kidlash mumkinki, Lean Manufacturing tizimi sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirishning strategik vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Uning zamonaviy raqamli boshqaruv platformalari bilan integratsiyasi ishlab chiqarish jarayonlarini shaffoflashtirish, boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash, resurslardan oqilona foydalanish va korxonalarning uzoq muddatli raqobat ustunligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bugungi kunda Lean Manufacturing konsepsiyasining samaradorligi uni alohida ishlab chiqarish texnologiyasi sifatida emas, balki **MES–ERP–Sun'iy intellekt** asosida ishlovchi yagona raqamli boshqaruv ekotizimining tarkibiy elementi sifatida joriy etish darajasiga bevosita bog'liq. Bunday integratsiyalashgan yondashuv korxonalarda real vaqt rejimida boshqaruvni tashkil etish, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, ishlab chiqarishdagi yo'qotishlarni proaktiv tarzda aniqlash hamda boshqaruv samaradorligini kompleks ravishda oshirish imkonini beradi. Shu sababli kelajakdagi ilmiy tadqiqotlarda Lean Manufacturing samaradorligini baholash mezonlari faqat ishlab chiqarish natijalari bilan emas, balki raqamli boshqaruv tizimlarining integratsiya darajasi va sun'iy intellektdan foydalanish ko'lamiga ham baholanishi maqsadga muvofiqdir.

Lean Manufacturing tizimining boshqaruv samaradorligiga ta'sirini baholashning zamonaviy yondashuvlari. Bozor iqtisodiyotining jadallik bilan rivojlanishi va sanoat korxonalari o'rtasidagi raqobatning kuchayishi boshqaruv samaradorligini baholashning an'anaviy usullarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, Lean Manufacturing tizimini joriy etish natijalarini faqat ishlab chiqarish hajmi yoki xarajatlarning kamayishi orqali baholash uning haqiqiy boshqaruv samaradorligini to'liq aks ettirmaydi. Chunki ushbu konsepsiya korxonaning barcha biznes jarayonlariga, boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifatiga, xodimlar faoliyatiga hamda raqamli boshqaruv infratuzilmasiga kompleks ta'sir ko'rsatadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shu sababli zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda Lean Manufacturing samaradorligini baholash ko'p mezonli (multi-criteria) yondashuv asosida amalga oshirilmoqda. Bunda iqtisodiy, tashkiliy, texnologik va boshqaruv ko'rsatkichlari yagona tizim sifatida tahlil qilinadi. Ayniqsa, Industry 4.0 sharoitida MES, ERP va sun'iy intellekt texnologiyalarining ishlab chiqarishga keng joriy etilishi Lean tizimining natijadorligini real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini yaratmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra shuni aniqlandiki, sanoat korxonalarida Lean Manufacturing tizimining boshqaruv samaradorligini baholash quyidagi beshta strategik yo'nalish asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

1. Operatsion samaradorlik

Mazkur yo'nalish ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligi, uskunalardan foydalanish darajasi hamda ishlab chiqarish siklining davomiyligini tavsiflaydi. Ushbu mezonlar korxona resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash imkonini beradi.

Asosiy indikatorlar:

- Overall Equipment Effectiveness (OEE);
- ishlab chiqarish sikli davomiyligi;
- uskunalarining ishlash koeffitsienti;
- ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi.

2. Iqtisodiy samaradorlik

Lean Manufacturing konsepsiyasining asosiy maqsadlaridan biri ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va korxonaning moliyaviy natijalarini yaxshilash hisoblanadi. Shu sababli iqtisodiy ko'rsatkichlar boshqaruv samaradorligini baholashning muhim elementi hisoblanadi.

Baholash ko'rsatkichlari:

- mahsulot tannarxining kamayishi;
- ishlab chiqarish xarajatlari;
- mehnat unumdorligi;
- foyda rentabelligi;
- investitsiyalar qaytimi (ROI).

3. Tashkiliy boshqaruv samaradorligi

Lean Manufacturing faqat ishlab chiqarishni emas, balki boshqaruv tizimini ham takomillashtirishni nazarda tutadi. Mazkur yo'nalishda qarorlar qabul qilish tezligi, bo'limlararo hamkorlik hamda boshqaruv jarayonlarining shaffofligi baholanadi.

Asosiy mezonlar:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

- boshqaruv qarorlarini qabul qilish vaqti;
- biznes jarayonlarining muvofiqlashtirilganligi;
- hujjatlar aylanishining raqamlashtirilganlik darajasi;
- xodimlar o'rtasidagi funksional integratsiya.

4. Raqamli boshqaruv darajasi

Zamonaviy sanoat korxonalarida Lean Manufacturing tizimining samaradorligi MES, ERP va sun'iy intellekt platformalari bilan integratsiyalashuv darajasiga ham bog'liq. Raqamli boshqaruv korxona faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida olish va ularga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Baholash mezonlari:

- MES tizimidan foydalanish darajasi;
- ERP modullarining integratsiyalashganligi;
- sun'iy intellekt asosidagi analitik modellar mavjudligi;
- real vaqt monitoringi imkoniyatlari;
- avtomatlashtirilgan boshqaruv jarayonlari ulushi.

5. Barqaror rivojlanish va innovatsion salohiyat

Bugungi kunda korxonalarning uzoq muddatli raqobatbardoshligi ularning innovatsion rivojlanish darajasi bilan belgilanmoqda. Lean Manufacturing tizimi ushbu yo'nalishda ham muhim rol o'ynaydi.

Asosiy ko'rsatkichlar:

- innovatsion loyihalar soni;
- yangi texnologiyalarni joriy etish tezligi;
- ekologik samaradorlik;
- energiya tejamkorligi;
- xodimlarning innovatsion faolligi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Lean Manufacturing konsepsiyasi zamonaviy sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirishning eng muhim strategik vositalaridan biri hisoblanadi. Uning asosiy ustunligi ishlab chiqarishdagi yo'qotishlarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va iste'molchi uchun qo'shimcha qiymat yaratishga qaratilgan kompleks yondashuvni ta'minlashidadir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Lean Manufacturing tamoyillarini **MES, ERP** va **sun'iy intellekt** texnologiyalari bilan integratsiyalash korxonalarda boshqaruv qarorlarining tezkorligi va

aniqligini oshirish, ishlab chiqarish jarayonlarini real vaqt rejimida monitoring qilish, uskunalar faoliyatini prognozlash hamda operatsion samaradorlikni kompleks ravishda yaxshilash imkonini beradi. Bunday integratsiyalashgan boshqaruv modeli korxonalarning raqamli transformatsiyasini jadallashtirish bilan bir qatorda ularning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini ham mustahkamlaydi.

Muallifning fikricha, kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarda Lean Manufacturing tizimining samaradorligini baholashda iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmasdan, **raqamli yetuklik darajasi, sun'iy intellektdan foydalanish samaradorligi, real vaqt ma'lumotlari asosida boshqaruv sifati hamda barqaror rivojlanish indikatorlarini** ham yagona baholash tizimiga kiritish maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini baholashning zamonaviy ilmiy metodologiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Womack J.P., Jones D.T., Roos D. The Machine That Changed the World. – New York: Simon & Schuster, 1990. – 323 p.
2. Womack J.P., Jones D.T. Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation. 2nd ed. – New York: Free Press, 2003. – 396 p.
3. Liker J.K. The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer. 2nd ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2021. – 448 p.
4. Ohno T. Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production. – Portland: Productivity Press, 1988. – 176 p.
5. Shingo S. A Study of the Toyota Production System: From an Industrial Engineering Viewpoint. – New York: Productivity Press, 1989. – 296 p.
6. Rother M., Shook J. Learning to See: Value Stream Mapping to Add Value and Eliminate MUDA. – Cambridge, MA: Lean Enterprise Institute, 2003. – 102 p.
7. Bhamu J., Sangwan K.S. Lean manufacturing: literature review and research issues // International Journal of Operations & Production Management. – 2014. – Vol. 34, No. 7. – P. 876–940.
8. Tortorella G.L., Fettermann D. Implementation of Industry 4.0 and Lean Production in Brazilian manufacturing companies // International Journal of Production Research. – 2018. – Vol. 56, No. 8. – P. 2975–2987.
9. Sony M. Industry 4.0 and Lean Management: A proposed integration model and research propositions // Production & Manufacturing Research. – 2018. – Vol. 6, No. 1. – P. 416–432.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

10. Sanders A., Elangeswaran C., Wulfsberg J. Industry 4.0 implies Lean Manufacturing: Research activities in Industry 4.0 function as enablers for Lean Manufacturing // Journal of Industrial Engineering and Management. – 2016. – Vol. 9, No. 3. – P. 811–833.

**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM MUHITINI
YAXSHILASHDA SAMARALI BOSHQARUVNING AHAMIYATI**

Karimova Umidaxon Nurali qizi

Namangan shahar 11-sonli DMTT direktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22173992>

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim muhitini yaxshilashning nazariy va amaliy jihatlarini hamda samarali boshqaruvning o’rni tahlil etiladi. Ta’lim muhitini rivojlantirishda boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, ta’lim muhiti, boshqaruv, samaradorlik, innovatsiya, pedagogik jarayon

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты совершенствования образовательной среды в дошкольных образовательных организациях, а также роль эффективного управления в данном процессе

Ключевые слова: дошкольное образование, образовательная среда, управление, эффективность, инновации, педагогический процесс

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of improving the educational environment in preschool institutions and highlights the role of effective management in this process

Keywords: preschool education, educational environment, management, efficiency, innovation, pedagogical process

KIRISH

Maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning muhim bo’g’ini sifatida jamiyat taraqqiyotida alohida o’rin tutadi. Ayniqsa, bolalarning intellektual, ijtimoiy va psixologik rivojlanishida ta’lim muhitining sifati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim muhitini takomillashtirish va uni samarali boshqarish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo’lmoqda.

Bugungi kunda ta’lim muhitini yaxshilash nafaqat moddiy sharoitlarni rivojlantirish, balki pedagogik jarayonni optimallashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda boshqaruvning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishni ham talab etadi. Shu jihatdan, samarali boshqaruv ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ta’lim muhiti – bu bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi pedagogik, psixologik va moddiy sharoitlar majmuasidir. U o’z ichiga rivojlantiruvchi o’yin muhiti, pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy hamkorlik va psixologik iqlimni qamrab oladi.

Samarali boshqaruv – bu ta’lim jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va takomillashtirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Maktabgacha ta’limda boshqaruvning samaradorligi rahbarning kasbiy kompetensiyasi, liderlik qobiliyati va innovatsion fikrlashi bilan belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish va boshqarish mustahkam me’yoriy-huquqiy baza asosida amalga oshiriladi. Xususan, 2019-yil 16-dekabrda qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida”gi Qonun ushbu sohaning huquqiy asoslarini belgilab beradi va ta’lim muhitini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Mazkur qonunda maktabgacha ta’limning asosiy prinsiplari, davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlari, bolalarning sifatli ta’lim olish huquqi hamda ta’lim tashkilotlari faoliyatining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari aniq belgilangan. Bu esa ta’lim muhitini tizimli tashkil etish va boshqaruv jarayonlarini huquqiy jihatdan tartibga solishga xizmat qiladi.

Shu bilan bir qatorda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori bilan tasdiqlangan “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” sohaning uzoq muddatli strategik yo’nalishlarini aniqlab berdi [2]. Ushbu konsepsiyada maktabgacha ta’lim qamrovini kengaytirish, bolalar uchun zamonaviy va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish, pedagog kadrlar salohiyatini oshirish hamda boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Natijada, ta’lim muhitini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish va samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Keyingi bosqichda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-son Farmoni maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan bo‘lib, unda boshqaruv tizimini optimallashtirish, ta’lim jarayonini raqamlashtirish va pedagog kadrlar salohiyatini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [3]

O‘z navbatida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentabrdagi PF-152-son Farmoni maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi [4]. Mazkur hujjatda maktabgacha ta’lim va umumiy o‘rta ta’limning uzviyligini ta’minlash, bolalarning kognitiv, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv-metodik materiallarni ishlab chiqish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Shu bilan birga,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xususan, bolalarning rivojlanish xaritasini yuritish va elektron sertifikatlash tizimini yo’lga qo’yish orqali individual yondashuvni kuchaytirish nazarda tutilgan. Bundan tashqari, pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash, metodik faoliyatni takomillashtirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish mexanizmlari belgilangan. Ushbu farmon, shuningdek, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va inklyuziv ta’limni kengaytirish orqali ta’lim muhitini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi [4]

Yangi bosqich sifatida, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi PF-19-son Farmoni maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan [5]. Mazkur farmonda maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ta’lim jarayonini ilg’or xorijiy tajribalar asosida innovatsion texnologiyalar yordamida tashkil etish asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilangan. Shu bilan birga, o’yinga asoslangan ta’limni joriy etish, bolalarda mustaqil fikrlash va ijodkorlik ko’nikmalarini shakllantirish hamda maktabga tayyorlov tizimini umumiy o’rta ta’lim bilan integratsiya qilish masalalari alohida e’tibor markazida bo’lgan. Farmonda “Yangi avlod” maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tashkil etish orqali innovatsion ta’lim muhitini yaratish, pedagog kadrlar salohiyatini oshirish hamda nodavlat sektorni qo’llab-quvvatlash orqali ta’lim qamrovini kengaytirish mexanizmlari ham belgilangan [5]

Umuman olganda, mazkur me’yoriy-huquqiy hujjatlar maktabgacha ta’lim tizimida samarali boshqaruvni yo’lga qo’yish va ta’lim muhitini sifat jihatidan yaxshilashning mustahkam huquqiy asosini yaratadi.

Ta’lim muhitini yaxshilashda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, rivojlantiruvchi muhit yaratish, pedagog kadrlar malakasini oshirish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish kabi yo’nalishlar muhim hisoblanadi.

XULOSA

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim muhitini yaxshilash samarali boshqaruvga bevosita bog’liq. Me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida boshqaruv tizimini takomillashtirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish orqali ta’lim sifati oshadi. Shu bois, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

1. O‘zbekiston Respublikasining 16.12.2019 yildagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni // <https://lex.uz/uz/docs/-4646907> [Murojaat qilingan sana:29.03.2026]
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.05.2019 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-son qarori // <https://lex.uz/uz/docs/-4327235> [Murojaat qilingan sana:29.03.2026]
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.05.2023 yildagi “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-79-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/-6476175> Murojaat qilingan sana:29.03.2026]
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.09.2024 yildagi “Maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-152-son Farmoni // <https://lex.uz/uz/docs/-7128182> [Murojaat qilingan sana: 29.03.2026]
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.02.2026 yildagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-19-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/-8037353> [Murojaat qilingan sana:29.03.2026]

MUNDARIJA

1	Mirzayeva Gulnozaxon Ilxamovna Symmetrical and asymmetrical characteristics of the lexemes “wealth/poverty” in Uzbek language	4-9
2	Kamolov Shahzod Baxtiyor o‘g‘li Tasavvuf ta’limotida atrof muhitni asrash masalasi	10-16
3	Olimjonov Abbosjon Olimjonovich Oliy ta’lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalarning o‘rni	17-21
4	Ismoilov Sherzod Maxamadjon o‘g‘li Oliy ta’lim tashkilotlarida sun’iy intellekt asosida raqamli ta’lim texnologiyalarini rivojlantirish	22-27
5	Abdulxayev Abduvoxid Abdulbori o‘g‘li va boshqalar Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarining ijtimoiy hayotimizdagi ahamiyati	28-34
6	To‘raboyeva Ozoda Hayitboy qizi, Qo‘shnazarova Madina Muzaffar qizi CHDPU. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1 kurs talabasi	35-38
7	Qudaybergenov Adilbay Abatbaevich, Qazimbetova Muxabbad Maxsetbaevna, Ispanova Jadira Paraxat qizi, Bekmurodova Rayxon Soliyboy qizi Ochiq kanallarda ekspluatatsion rejimlarni Koxonen xaritalari asosida identifikatsiya qilish va axborot modelini shakllantirish	39-44
8	Qudaybergenov Adilbay Abatbaevich, Qazimbetova Muxabbad Maxsetbaevna, Ispanova Jadira Paraxat qizi, Raxmatullayev Baxodir Jandulla o‘g‘li Irrigatsiya tarmog‘i graf modelida samaradorlik koeffitsientlari asosida netto talabni brutto rejaga avtomatik o‘tkazish	45-53
9	Tursinbayev Azizbek Nabijon o‘g‘li Korxonalarda investitsiya jarayonini moliyalashtirish manbalari	54-66
10	Tursinbayev Azizbek Nabijon o‘g‘li Inflyatsiya va uni bartaraf etish yo‘llari	67-74
11	Tursunova Marjona Mo‘g‘ullarga bosh egmagan so‘nggi sulton	75-77
12	Fayzullayev Dilshod Farxod o‘g‘li Turk xoqonligining G‘arb tarixshunosligida o‘rganilishi	78-85
13	Shodiyeva Nasiba Nurtosh qizi Filolog talabalarda ingliz tilida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish omillari	86-90
14	Tursunpolatova Odinaxon Umidjon qizi Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda sodir bo‘ladigan psixologik o‘zgarishlar va inqirozlar	91-96
15	Qaxxorova Nilufarxon Mahammadjon qizi O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlanishida raqamli texnologiyalarning o‘rni	97-101

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

16	Qadirova Ulbo‘lsin Oybek qizi Bilish jarayonida idrokning o‘rni va xususiyatlari	102-104
17	Karimov Islomjon Isroiljon o‘g‘li Zamonaviy axborotlashuv jarayonlariga oid G‘arb falsafiy qarashlari	105-108
18	Fahriddinova Shodiyona Bahriddin qizi Amir Temur siymosining G‘arb tarixshunosligidagi talqini va evolyutsiyasi	109-112
19	Omonov Turg‘unboy Abdusoqiyevich Ko‘p ma’noli sug‘urta terminlarining iqtisodiy matnlardagi funksional xususiyatlari	113-117
20	Mukhiddinova Faridabonu Ismoiljon qizi Concept of honor in English and Uzbek	118-121
21	Mukhiddinova Faridabonu Ismoiljon qizi Communication styles in English and Uzbek	122-125
22	Karimboyeva Xolida O‘ktam qizi Oila va maktab hamkorligini ta’minlash	126-128
23	Yuldashaliyeva Asaxon Akmaljon qizi Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq amaliy san’ati vositasida rivojlantirishning ilmiy-pedagogik masalalari	129-134
24	Absametov Bayram Bekbosinovich, Kalbayev Allambergen Markabayevich, Qudaynazarov Muhammed Sadıq ulı, Dauletbaev Miyirbek Paraxat ulı Orol dengizi tubining tiklanishini ekologik monitoring qilish uchun energiya tejamskor uzoq masofali sensor tarmoqlari (LoRaWAN)ni qo‘llash	135-139
25	Абсаметов Байрам Бекбосинович, Калбаев Алламберген Маркабаевич, Кудайназаров Мухаммед Садык улы, Мадаминов Улугбек Бахадирович Архитектура и реализация системы удалённого мониторинга параметров почвы на базе LoRaWAN	140-144
26	Абсаметов Байрам Бекбосинович, Калбаев Алламберген Маркабаевич, Кудайназаров Мухаммед Садык улы, Жамалатдинов Иниятдин Абдибаевич Разработка веб-панели мониторинга и базы данных для телеметрии почвенных датчиков, получаемой по LoRaWAN для мониторинга засушливых территорий	145-148
27	To‘raxonova Zebo Anvarxo‘ja qizi Temuriylar davri renessansi va uning Markaziy Osiyo xalqlari hayotidagi ahamiyati	149-153
28	Razzaqova Madinabonu Mohirjon qizi Jamiyatda axborot-kutubxona ko‘rsatkichlarini rivojlantirish masalalari	154-156
29	Sayliyeva Umida Muxtorkuli qizi Zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasida an’anaviy va yangi janrlarning uyg‘unlashuvi	157-160
30	Xasanboyeva Xosiyatxon Mahammadin qizi Sifatli ta’lim – yoshlarning kelajagi, millatning taraqqiyoti	161-165

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

31	Abdurashidova Dilduza Akmaljon qizi Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, “Yashil makon” – kelajak uchun sarmoya	166-169
32	Ibrohimova Salimaxon Shuhrat qizi Xorazmshohlar davlatining mo‘g‘ullar istilosidan mag‘lubiyatga uchrashiga sabab bo‘lgan harbiy-siyosiy omillar	170-177
33	Jabborova Mashxura A‘zamjon qizi Qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta‘minlash: inson qadrini ta‘lim jarayonining bosh mezoni sifatida shakllantirish	178-182
34	Abdurahmonova Xadicha Shukurullo qizi Maktablarda ta‘lim sifatini oshirish, xalqaro darajaga olib chiqishning zamonaviy usullari	183-187
35	Shavkatova Xadichabonu Shokirjon qizi Milliy an‘analarni asrash va yosh avlod	188-193
36	Abidaliyev Ramiziddin O‘zbekiston Respublikasida taraqqiyot strategiyasining ustuvor yo‘nalishlari va amaliy ahamiyati	194-196
37	Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o‘g‘li Falsafa fanini fanlararo integratsiya asosida o‘qitishning zamonaviy muammolari	197-202
38	Obidjonova Zebo Kamoldin qizi Fuqarolarning axborot olish va tarqatish erkinligi borasidagi huquqlarini yanada mustahkamlash	203-207
39	Abdusamadova Kumushxon Abdujalil qizi Yoshlar o‘rtasida ma‘naviy-axloqiy tarbiya va milliy qadriyatlarni mustahkamlash	208-213
40	Haydarova Mohigul Mamanazar qizi Barkamol avlod tarbiyasida oila va jamiyatning o‘rni	214-217
41	Botirova Sevara Mamurovna Axloq, til va madaniy ongning hamohang rivojlanish xususiyatlari	218-221
42	Abduvoxidov Qobiljon Komiljon o‘g‘li Qadriyat tushunchasining ijtimoiy-falsafiy, nazariy asoslari	222-226
43	Rustamova Shahlo Shuhratjon qizi Milliy an‘analarni asrash va yosh avlod	227-230
44	Anvarova Mahnuna Akmaljon qizi Ekologik muammolarga yoshlarning munosabati: ijtimoiy-psixologik tahlil va zamonaviy yondashuvlar	231-237
45	Nosiraliyeva Madina Muxiddin qizi Davlat fuqarolik xizmati tizimini zamonaviy standartlar asosida tashkil etish	238-242
46	Umarjonova Dilshoda Doniyor qizi Maktabgacha ta‘lim tizimida ta‘lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish	243-246
47	Abdug‘offorova Gulxayo Abdurashid qizi Boborahim Mashrab ijodini o‘rgatishdagi muammolar	247-255

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

48	Solijonova Gulyora Sardor qizi Intellectual yoshlar – mamlakat ravnaqi garovi	256-259
49	Mannobova Zilola Imoliddin qizi Maktablarda ta’lim sifatini oshirish, pedagog-kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish	260-262
50	Abdumalikova Sarvinoz Umidjon qizi Ma’naviy barkamol yosh – barqaror jamiyat poydevori	263-266
51	Tursunova Iroda Ilhomjon qizi Yangi O‘zbekistonda yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari	267-272
52	Abdulboqiyeva Ziyoda Botirjon qizi Mamlakat taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlari	273-280
53	Usmonjonova Aziza Erkinjon qizi Jamiyatda millatlararo totuvlik va dinlararo bag‘rikenglik muhitini mustahkamlash	281-284
54	Maqsudova Shoxsanam, Jo‘raboyeva Ruxshona Iqtisodiy modellarni qurishda differensial tenglamalardan foydalanish	285-293
55	G‘ulomjonov Muhammadsodiq Murodjon o‘g‘li Maktablarda ta’lim sifatini oshirish, pedagog-kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish	294-298
56	Nosirova Dilbar Adhamjon qizi Fuqarolarning axborot olish va tarqatish erkinligi borasidagi huquqlarini yanada mustahkamlash	299-303
57	Dusanboyeva Mohira Iminjon qizi Jahon hamjamiyatida mamlakatimiz imidjini oshirishga qaratilgan axborotlar yetkazish samaradorligini oshirish	304-309
58	Umaraliyeva Oyimxon Otajon qizi Maktabgacha ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishga doir chora-tadbirlar	310-312
59	Qavunbayeva Zilola Farhodjon qizi Markaziy Osiyoda axborot madaniyatining o‘rni	313-317
60	Олимов Хасанбой Иброхим угли Роль коллективного соглашения в обеспечении социальных гарантий работников	318-321
61	Ахмадалиева Дилафруз Фразеологизмы в речи иноязычных студентов: ошибки, трансформации и креативное переосмысление	322-329
62	Inamova Nodiraxon Karimjon qizi Bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklarning ahamiyati	330-335
63	Isoqjonov Mirzoxid Sodiqjon o‘g‘li Sovet davrida O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimida ilmiy tadqiqot faoliyatining institutsional evolutsiyasi	336-342

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

64	Abduxomidova Zeboxon Ikromjon qizi	
	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “eko muhit” orqali bolalar ekologik madaniyatini rivojlantirish	343-348
65	O’ktamova Durdona Baxtiyor qizi	
	Raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim muassasalarida strategik boshqaruvni takomillashtirishning iqtisodiy asoslari	349-356
66	Javohir Yuldashev Abduraxim o’g’li	
	Talabalarda tarixiy ong va aksiologik dunyoqarashni shakllantirishning integrativ mexanizmlari	357-363
67	Abdug’ofurova Robiya Xusanboy qizi	364-366
	Temuriylar davri manbalarida Pirmuhammad Mirzo siymosi	
68	Nabiyeva Umidaxon Baxramjon qizi	
	Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish	367-371
69	Avazaliyeva Fotima	372-375
	Kichik biznesni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash borasidagi islohotlar	
70	Abdug’afforova Ruxshona Azizbek qizi	376-379
	Yoshlarga oid davlat siyosati: muvaffaqiyatli islohotlar	
71	Ibraximov Barotjon Botirovich	380-381
	Qo‘qon xonligi aholisining milliy tarkibi va ijtimoiy-madaniy xususiyatlari	
72	Xolmatova Dilafruz Narzullayevna	382-386
	“Kommunikatsiya” tushunchasining genezisi va mohiyati	
73	Karimjonova Shahzoda Erkinjon qizi	387-391
	Maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish	
74	Xaydarov Zaxriddinbobir Umarovich	392-398
	“O‘zbekiston tarixi” fanini o‘qitishda innovatsiyalar va ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish	
75	Umarov Humoyunmirzo Zahriddinbobur o‘g‘li	399-403
	Yoshlarni kamolotga erishuvida bilimning tutgan o‘rni	
76	Yangiboyeva Zarnigor Avazbek qizi	404-406
	O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalari	
77	Muhammadjonova Sevinchxon Elyorjon qizi	407-410
	“Yangi O‘zbekiston” islohotlarining o‘n yilligi: muvaffaqiyatlar, qiyinchiliklar va barqarorlik sinovi (2016–2026)	
78	Qobilova Yorqinoy Hosilovna	411-418
	Baholash tizimida yangiliklar	
79	Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich	419-423
	Ta’lim sifatini oshirish – Yangi O‘zbekiston taraqqiyot yo‘lining kafolatidir	
80	G‘ulomova Mubinaxon Axrorjon qizi	424-426
	Ta’limda sun’iy intellekt: muammo va istiqbollar	
81	Yoqubjanov Shuhratjon Shukurjon o‘g‘li	427-435
	Inson qadri – qonun ustuvorligining asosiy mezon	

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

82	To’ychiyeva Ruxshona Abdulboqi qizi Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish, ekologik ahvolni yaxshilash, “Yashil makon”	436-440
83	Ismoiljanova Rayhona Tursunpo’lat qizi Globalashuv davrida ta’lim va tarbiyaning o’rni	441-444
84	Rasulova Ruxsora Xalimjon qizi Yangi O’zbekistonni barpo etishda yosh avlodning o’rni	445-447
85	Yallayeva Mahfuza Telmon qizi O’zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida tarbiya klasterlarini yaratish istiqbollari: muammo va yechimlar	448-453
86	Yo’ldoshova Sarvinoz Rustam qizi Boshlang’ich sinf o’quvchilarida o’qish savodxonligini rivojlantirishning samarali usullari	454-456
87	Saydaxmatova Marjona To’lqinjon qizi Mulkiy huquqlarning daxlsizligini ishonchli himoya qilish hamda davlat organlarining mulkiy munosabatlarga noqonuniy aralashuvini cheklash	457-461
88	Abduvaliyeva Marjona Kamoldin qizi Davlat boshqaruvi tizimini ixcham, professional va adolatli tamoyillar asosida takomillashtirish	462-467
89	Mahmudjonova Gulsora Ne’matjon qizi Taraqqiyot strategiyasida ma’naviy taraqqiyot va madaniyatni rivojlantirish masalalari	468-471
90	Ismoilova Zinnura Ismoiljon qizi Xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta’minlash	472-475
91	Ikromjonova Marjona Akmaljon qizi Yoshlar va ijtimoiy tarmoqlar: tahdidlar va imkoniyatlar	476-479
92	Toshpo’latova Ruxsora Alimardon qizi Yoshlar bandligini ta’minlashdagi muammolarning ijtimoiy-falsafiy tahlili	480-483
93	Inamova Nodiraxon Karimjon qizi, Qambarov Abdujabbor Boxrolijevich Ilmiy bilishning empirik va nazariy darajalari	484-487
94	Muminova Maftuna Olimjon qizi Ilmiy tadqiqot metodologiyasi fanining tarixi	488-490
95	Boltaboyeva Umida Sobitxonovna Ilmiy tadqiqotning zamonaviy metodlari	491-493
96	Шобекова Нигора Мамуровна Совершенствование системы формирования профессионально-духовных компетенций будущих учителей начальных классов	494-497
97	To’ychiyeva Zulfiyaxon Abdulxamid qizi Bo’lajak o’qituvchilarning o’qish darslari orqali o’quvchilarning intellektual rivojlanishini ta’minlashda innovatsion yondashuvlardan foydalanish	498-507

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

98 Mamatqulov Rustam Muhammadkarimovich

Sanoat korxonalarida lean manufacturing tizimlarini joriy etishning boshqaruv samaradorligiga ta’siri: nazariy yondashuvlar va zamonaviy tendensiyalar

508-516

99 Karimova Umidaxon Nurali qizi

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim muhitini yaxshilashda samarali boshqaruvning ahamiyati

517-520

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Mazkur “Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari “Smart Quill Publishing” nashriyoti Taxrir Kengashining 2026-yil 1-apreldagi 1-sonli yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan. (Bayonnoma. №01.)

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

Texnik muharrir: D. Maxkamov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Yangi Namangan tumani, Sihatgoh MFY,
Chamanzor ko‘chasi, 6-uy.

Pochta indeksi: 160037

E-mail: smartquill.editor@gmail.com

Web sayt: www.smartquillpublishing.uz

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami jami 528 sahifadan iborat bo‘lib, 99 ta ilmiy maqoladan tashkil topgan. To‘plamning elektron holatini har qanday tartibda o‘zgartirish yoki soxtalashtirishga uringan subyekt shaxsan javobgar hisoblanadi.

“SMART QUILL PUBLISHING” NASHRIYOTI

NAMANGAN – 2026